

Inventaris van het cultuurbezit

Architectuur/deel Brussel 1A

© 1989, Pierre Mardaga, éditeur
Rue Saint-Vincent 12 - 4020 Liège
D. 1989-0246-6
I.S.B.N. 2-8021-0094-7

Bouwen door de eeuwen heen in Brussel

Inventaris van het cultuurbezit
in België
Architectuur. Deel Brussel 1A
Stad Brussel
Binnenstad
A-G

Pierre Mardaga

Dit boekdeel werd uitgewerkt door de inventariswerkgroepen van de Ministeries van de Vlaamse en van de Franse Gemeenschap.
De publikatie kwam tot stand mede door de financiële tussenkomst van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en van de Nationale Wetenschappelijke en Culturele Instellingen.

**MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP,
BESTUUR MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN**

Inspecteur-generaal : Edgard Goedleven

Leiding en coördinatie : Suzanne Van Aerschot-Van Haeverbeeck,
Inspecteur BML

Auteurs : Jo Braeken en Lydie Mondelaers, Lic. Kunstgeschiedenis en
Oudheidkunde
met medewerking van Marianne Bouckaert, Leo Van Damme en Dirk
Pauwels

Publikatie met medewerking van : Hilde Kennes

Plans en kaarten : Rufin De Meerleer

Lexicon : ir. arch. Luc Verpoest

Dactylografie : Sonja De Catelle, Diane Torbeyns en Ingrid Vandenberghe

**MINISTERE DE LA COMMUNAUTE FRANÇAISE,
ADMINISTRATION DU PATRIMOINE CULTUREL**

Leiding : Jacques Reybroeck, directeur
Denise Brons, bestuurssecretaris

Wetenschappelijk team : Marthe Blanpain, Michèle Callut, Claudine Donnay-
Rocmans, Andrée Van Bever, Marie-France Willaumez

Coördinatie en eindredactie : Michèle Callut, Claudine Donnay-Rocmans

Dactylografie : Bernadette Schiff

Kafttekening : arch. Gérard Michel

WOORD VOORAF

Inventariseren betekent een bestaande toestand op gerichte wijze optekenen met ruimte voor het ontdekken van nieuwe elementen en het in vraag stellen van zogenaamde gevestigde waarden.

Het inventariseren van het cultuurbezit omschreef André Malraux ooit als een ongemeen boeiend intellectueel avontuur, en dat is het ontegensprekelijk maar niet uitsluitend : in het vlak van de praktische monumentenzorg is dergelijk werk onmisbaar want elk degelijk beheer veronderstelt voorkennis, basisdocumentatie, mogelijkheden tot vergelijking en evaluatie leidend tot een verantwoorde en ook toekomstgerichte besluitvorming.

Heden wordt de «verkenkende» publikatie van het Brusselse bouwkundig erfgoed ingezet : het huidige volume vormt het eerste van de drie aan de binnenstad gewijde delen en zou bovendien als aanzet moeten gelden voor de hele reeks die het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest volledig zou bestrijken.

Het zal uiteraard een complexe en langdurige onderneming worden : eerste selectieve opnamen «te velde» veronderstellen immers aanvullend iconografisch, bibliografisch en zo mogelijk archivalisch onderzoek ; uit dergelijke benadering en studie wordt dan geleidelijk de rol duidelijk van markante gebouwen in de evolutie van het straatbeeld, van de buurt, de stad, de hoofdstad.

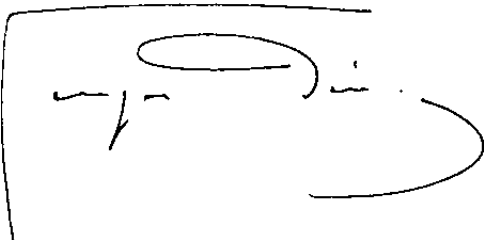
De aldus verzamelde documentatie kan in diverse vlakken van nut zijn : als basisinstrument voor een verantwoorde politiek inzake het geïntegreerde conserveren en het valoriseren van het erfgoed, alsmede het opstellen van stedenbouwkundige projecten in de toekomst, als uitvoerige gids voor elk leergierig inwoner of bezoeker, uitkijkend naar bijkomende informatie om de historische omgeving beter te begrijpen, als uitgangspunt tenslotte voor een verdere, uitgediepte studie omtrent een behandeld gebouw of ensemble.

Dergelijke publikatie wil een zo ruim mogelijk publiek bereiken, gaande van het privé- tot het bestuurlijke niveau ; de basisidee blijft een proces op gang te brengen van voorlichting en bewustwording, uitmondend in een spontane en natuurlijke zorg om het bouwkundig erfgoed.

In het Europa van nu en morgen zal Brussel zijn culturele identiteit meer dan ooit moeten affirmeren : stadsbeeld en architectuur horen tot haar belangrijke «afleesbare» en «openbare» componenten.

Het past hier de twee gemeenschappen, hun administratie en specialisten te danken voor het inzetten en het doortrekken van dit inventariswerk. Naar Minister L. Tobback gaat eveneens onze dank daar de publikatie van dit eerste deel door zijn toedoen mogelijk werd.

Het is dan ook met een bijzonder genoegen dat ik dit boekdeel inleid en hierbij plechtig beloof alle nodige schikkingen te treffen om het geïntegreerde behoud van het «ontdekte» of «herontdekte» Brusselse erfgoed voor de toekomst te verzekeren.

A handwritten signature in black ink, enclosed within a rectangular border. The signature is stylized and appears to read 'G. Desir'.

G. DESIR
Minister van het Brussels
Hoofdstedelijk Gewest

DES

VERANTWOORDING

De door het Sint-Lukasarchief samengestelde urgentie-inventaris voor Brussel verscheen tien jaar geleden en oefende inmiddels een belangrijke beschermende functie uit.

De publikatie van de systematische inventaris van het Bouwkundig Erfgoed, passend in de reeks «Bouwen door de Eeuwen Heen» wordt nu aangevat met de drie delen tellende binnenstad, gesplitst naar alfabetische volgorde der straten.

Het huidige deel I A bevat de algemene inleidingen omtrent de evolutie van stedenbouw en architectuur, de straten en pleinen van A tot G met corresponderend fotoregister en een actueel stadsplan met de nodige verwijzingen in fine. Het resterende materiaal zal over de twee aansluitende volumes I B en I C worden verdeeld en gepubliceerd in de loop van 1990 en 1991.

In het deel I B komt als bijlage een reproductie van een 19de-eeuwse stadskaart, ter vergelijking met de huidige toestand; in het deel I C komt de gebruikelijke stadsplattegrond met ingekleurde symbolen die de functies en bouwperiodes situeren; dit volume bedraagt bovendien de nodige registers en lijsten en een bibliografisch overzicht.

Het geheel zal aldus een uniek document vormen, opgebouwd vanuit de systematische waarneming en analyse van de actuele binnenstad en haar componenten; het aanvullend bibliografisch en iconografisch onderzoek en de raadpleging der bouwaanvragen verduidelijken deze eerste «lezing» en nuanceren in hoge mate de algemene visie en kennis van deze complexe materie. Voornaamlijk voor de in eer herstelde 19de eeuw wordt materiaal aangebracht in het vlak van chronologieën, typologieën en architectennamen. Gaandeweg worden de «sleutelgebouwen» ontdekt — of herontdekt — die de gestadige stadsontwikkeling hebben gemarkeerd. Het inherente dynamisme van bouw, wederopbouw of vernieuwbouw manifesteert zich in een onvermoede rijkdom aan openbare en privé-gebouwen uit verschillende tijdperken.

Als onderdeel van de reeks «Inventaris van het Cultuurbezit in België. Architectuur» blijven opzet en uitgave zoveel mogelijk identiek aan de reeds gepubliceerde delen. De verschenen delen, ook voor het Waalse landsgedeelte, evenals de arrondissementen waarvoor het onderzoek aan de gang is, worden op de vooraan ingelaste kaart van België aangeduid. De volledige lijst van buiten de reeds door de provincies uitgegeven wetenschappelijke inventarissen in Vlaanderen, wordt achteraan in het derde boek gebracht.

Het opzet van deze snelinventaris is drievoudig : vooreerst wil hij een beschermingsinstrument zijn als uitgangspunt voor de op te stellen lijsten van de te beschermen monumenten, stads- en dorpsgezichten; de verzamelde basisdocumentatie geeft immers een beter overzicht van het bestaande bouwkundige erfgoed en vergemakkelijkt elke evaluatie in functie van mogelijke beschermingsvoorstellen. Vervolgens wil deze inventaris een gids zijn voor de architectuur van de streek. Ten slotte wil hij door een eerste, uiteraard verbeterbaar overzicht te geven van het bouwkundig erfgoed, een uitgangspunt vormen voor het nog steeds onontbeerlijke verdere wetenschappelijk onderzoek.

De werkwijze bij het opstellen van deze inventaris bleef onveranderd : veldbezoek als basis voor de opname en bibliografisch onderzoek ter aanvulling van de beschrijvingen, teneinde de belangrijkste gebouwen in hun context te situeren en eventueel hun vroegere functie en evolutie te belichten.

In principe bestaat geen chronologische limiet voor opname in de huidige aan de gang zijnde inventarisatie, maar in de praktijk werd zij vastgesteld circa 1940. Dit sluit echter geenszins de optekening uit van recentere kwaliteitsvolle en representatieve gebouwen.

De normen voor de opname in de inventaris werden wel enigszins verruimd, parallel met de verbrede visie op monumentenzorg en het documentaire aspect van de inventarisatie.

Zo werd aandacht besteed aan straatbeelden, ensembles en volledige stadsgezichten; dit impliceert dat naast religieuze, burgerlijke, stedelijke en industriële gebouwen, ook een ruim aantal doorsneegebouwen werden opgenomen, typerend voor de binnenstad en representatief voor later op te stellen typologiën; hierbij werd ook getracht de hoofdkarakteristieken van de onmiddellijke omgeving op te tekenen en ze bondig weer te geven in korte inleidende notities.

Op schaarse uitzonderingen na, werden de interieurs van de privégebouwen niet bezocht, zodat elementen van het onroerend kunstbezit als trappen, plafonds, lambrizeringen, schouwen... slechts sporadisch worden vermeld. Uit pragmatische overwegingen werd het voornaamste kerkmobiliair, zichtbaar en interessant voor een gewone bezoeker, wel opgetekend. In de paragraaf worden achtereenvolgens de schilderkunst, de beeldhouwkunst en het meubilair vermeld; interessante grafstenen in of buiten de kerk komen in fine.

Wat de uitgave betreft werd zoveel mogelijk uniformiteit met de vorige delen nagestreefd. In een eerste deel van de inleiding wordt de stedenbouwkundige ontwikkeling van de binnenstad belicht; het architectuurhistorische gedeelte bestaat uit een eerste synthese voortvloeiend uit de opgedane ervaring en het bezoek ter plaatse, getoetst aan de gangbare opvattingen inzake architectuurgeschiedenis.

De straatnamen worden in alfabetische volgorde gebracht; de coördinaten tussen haakjes verwijzen naar het rooster van het vouwplan in fine op schaal 1 : 5.000, en vergemakkelijken aldus elke lokalisatie.

Per gebouw worden systematisch belangrijke elementen opgesomd noodzakelijk voor een betere analyse en meer inzicht in de mogelijk evoluerende chronologie; voor complexe gebouwen werd belang gehecht aan de ligging en oriëntatie van de diverse bestanddelen, dit alles met de bedoeling materiaal in te brengen voor later onderzoek.

De tot maart 1989 wettelijk beschermde monumenten, landschappen en onderdelen van het mobiliair worden met een ★ in de tekst aangeduid. Achteraan in het derde deel volgt dan een algemene lijst met de vermelding van de datum van het Koninklijk Besluit.

Voor de algemene bibliografie wordt verwezen naar de literatuuropgave achteraan in het derde deel; basisgegevens voor historische beschouwingen werden met enige kritische zin ontleend aan Des Marez G., *Guide illustré de Bruxelles. Monuments civils et religieux*, Brussel, 1918, bijgewerkt en aangevuld door A. Rousseau, Brussel, 1979; Henne A., Wauters A., *Histoire de la Ville de Bruxelles*, Brussel, 1845, heruitgave van de oorspronkelijke tekst, Brussel, 1975, 4 dln en d'Osta J., *Dictionnaire historique et anecdotique des rues de Bruxelles*, Brussel, 1986.

Monografieën of meer gespecialiseerde artikels uit tijdschriften vindt men onmiddellijk na de beschrijving van het gebouw waarop ze betrekking hebben; voor veelvuldig gebruikte referenties werden afkortingen gebruikt die vooraan in het eerste deel in een lijst ad hoc voluit worden weergegeven. Ze worden uiteraard ook met alle nodige gegevens opgenomen in de algemene literatuuropgave. Een register van architecten en restaurateurs vindt men eveneens in fine.

Zoals gebruikelijk in deze reeks zijn beschrijvingen geïllustreerd met kleurenreproducties — hier naar chronologische volgorde geschikt —, zwart-witopnamen, georiënteerde plattegronden en doorsneden op schaal 1 : 400 — behoudens anders vermeld — met arceringen naar chronologie. Situatieplannen worden afgedrukt met metrische schaal. Voor een aantal gebouwen worden foto's van plannen en opmetingen gebruikt, o.m. uit het archief van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, het stadsarchief Brussel, het O.C.M.W.-archief. Ze bieden de charme en interesse van «oorspronkelijke documenten», maar missen evenwel een gemeenschappelijke schaal.

De algemene kaart op schaal 1 : 5.000, achteraan in het derde deel, zal met het in grijs gedrukte stratenplan als basis, de ingekleurde symbolen brengen die zo nauwkeurig mogelijk de concentraties en spreiding van de diverse functies en stijlen lokaliseren : ook hier is het duidelijk de bedoeling een basisinstrument te brengen in het vlak van de architectuurgeschiedenis, stedenbouw, monumentenzorg, ruimtelijke ordening en stadsherstel. De symbolen en hun betekenis, evenals de arceringen vindt men terug op de flap en in fine. Het kleuren-gamma bestrijkt de stijlperiode van de christelijke beschaving en vertoont de nodige variëteit naargelang van de stijlvernieuwing; de onderscheiden kleuren verlenen uiteraard geen nauwkeurige datering, gezien de vastgestelde verschuivingen onder meer van de ene stad ten opzichte van de andere, of van het platteland ten opzichte van de stad.

Een fotoregister, waarin alle geïnventariseerde gebouwen in volgorde van beschrijving afgebeeld worden (met uitzondering van de reeds in de tekst geïllustreerde gebouwen), is achteraan toegevoegd; het verhoogt in aanzienlijke mate de documentaire waarde van de reeks (de doorlopende nummering tussen haakjes verwijst naar de bijbehorende foto).

De discontinue optekening- en opzoekingsperiode loopt vanaf einde 1978 met latere correcties, aanvullingen en aanpassingen die noodgedwongen dienden uitgevoerd tijdens de voorbereiding van de publikatie vanaf 1988.

Wij zijn ervan overtuigd dat deze inventaris voor aanvulling, vervolmaking en verbetering vatbaar is. Met het oog op de spoedige bescherming van het bouwkundig erfgoed, streefden wij in de eerste plaats naar de samenstelling van een overzichtsinventaris die de nodige gegevens zou bevatten voor het opstellen van voorontwerpen van lijst voor te beschermen monumenten en landschappen, overeenkomstig de wet van 7 augustus 1931.

Gelijklopend werden trouwens met medewerking van de inventarisploeg beschermingsvoorstellen uitgewerkt, o.m. voor de inmiddels bij Koninklijk Besluit erkende monumenten (08.09.1988 en 30.03.1989). Bovendien nam de ploeg deel aan de publikatie van «Beschermd Brussel», uitgegeven door het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en Bepols, in de loop van 1988. In het meer populariserende vlak schreef het team mee de tekst uit voor de brochure «Wandelen doorheen de Kunstwijk» (v.z.w. Kunstwijk & Stichting Monumenten- en Landschapszorg v.z.w.).

Tot slot willen wij hier nog verscheidene personen en instanties van harte bedanken voor het advies en daadwerkelijke steun waardoor deze publikatie mogelijk werd gemaakt. Wij konden eerst en vooral rekenen op de medewerking van de stedelijke diensten. Onze speciale dank gaat uit naar het personeel van het Stadsarchief en de voormalige en huidige stadsarchivaris, mevrouw M. Martens en de heer L. Zylbergeld, die ons waardevolle gegevens bezorgden en bijzondere faciliteiten verleenden voor het opzoekingswerk. Wij danken ook de architecten en ambtenaren van de Stedelijke Dienst Bouwkunst en Stedenbouw voor het raadplegen en vrijgeven van documentatiemateriaal. Dank ook aan mevrouw A. Smolar-Meynart, adjunct-conservator, en mevrouw A. De Knop van het Stadsmuseum Brussel en mevrouw C. Dickstein-Bernard, conservator van het O.C.M.W.-archief en -museum, voor

inzage en uitlenen van materiaal. Onze bijzondere waardering gaat ook uit naar de heren J. Vandenbreeden, J. Apers, G. Picalausa en mevrouw H. Van Santvoort van het St.-Lukasarchief Brussel voor de nuttige gegevens waarover we mochten beschikken.

Erkentelijkheid dient nog betuigd aan de opeenvolgende Schepenen van Openbare Werken Stad Brussel, het Algemeen Rijksarchief, het Nationaal Geografisch Instituut, het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, het Ministerie van Openbare Werken, het Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest — Bestuur Stedebouw en al de architectenrestaurateurs voor hun hulp bij het samenstellen van de foto- en de plandocumentatie.

Verder past het hier ook allen te danken die op de een of andere manier hun medewerking verleenden, en hun gebouwen voor een bezoek in situ openstelden.

Tenslotte danken wij ten zeerste de heer V.G. Martiny, voorzitter van Autonome Brusselse Afdeling van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, en de heer M. Celis, adjunct-secretaris, voor het doornemen van de inleidingen.

TEN GELEIDE : EEN KADERVERHAAL

Een stadsgezicht wordt bepaald door de natuurlijke en kunstmatige bijzonderheden van de omgeving, het wegenet en zijn afzomende bebouwing.

Dit gezicht evolueert evenwel naargelang van de politieke en sociale toestand, de demografische schommelingen en de ontwikkeling van het vervoer en verkeer; andere factoren als het slingerend schoonheidsgevoel en de vooruitgang van de bouwtechnologie brengen uiteraard veranderingen in de algemene scenografie en belevingswaarden.

Elke stad doet zich dus voor als een kleurrijk mozaïek bestaande uit zovele, uit verschillende tijden stammende stukjes; systematisch onderzoek laat toe ze in hun historische context te situeren en aldus het verleden op te roepen in een ruim, tot de verbeelding sprekend kader.

Het eeuwenoude Brussel met zijn heuvelhelling en vallei wordt tot tweemaal toe ommuurd : het tracé van de tweede omwalling is trouwens nog afleesbaar in de onregelmatige vijfhoekvorm van de door omlopende boulevards omsloten binnenstad. Dit studiegebied biedt de aandachtige waarnemer een bonte waaier van sprekende getuigenissen; om de volle waarde ervan en ook de verscheidenheid te kunnen realiseren zal hij echter moeten terugvallen op de geschiedenis van deze stad en haar verschillende buurten, straten en pleinen.

Meer dan de uiteenlopende stellingen over het ontstaan van de stad interesseert ons hier de oorsprong van haar plattegrond; deze wordt bepaald door een ca. 979 door Karel, Hertog van Neder-Lotharingen opgericht castrum op het Sint-Gorikseiland, evoluerend tot het convergentiepunt van het uitstralende wegenet.

Dit castrum wordt vlug uitgebreid tot een waar castellum na het inlijven van de naburige eilanden en een portus aan de Zenne; op de oostelijke zandbank en de aanpalende heuvel zullen de eerste woningen van duurzaam materiaal — de z.g. «Stenen» — worden gebouwd; heden herinneren alleen nog toponiemen als «Plattestein» of «Kantersteen» aan deze overgangsfase.

Bepalend voor de stadstopografie wordt de oprichting, na het midden van de 11de eeuw, van een heerlijke verblijfplaats op de Koudenberghoogten door de graaf van Leuven; een versterkte omwalling van 4.000 m zal spoedig het strategische gebied afbakenen, met zwaartepunten als het eerste castrum, de «Stenen», en een aan St.-Michiels gewijd bedehuis. Van dit eerste Brussel bestaat geen enkele grafische voorstelling. Men kan zich evenwel indenken hoe de toenmalige binnenstad spoedig volgebouwd geraakte; allerlei constructies en woningen — meestal in vakwerkbouw onder rieten bedaking — veroverden geleidelijk de resterende open ruimten. Voor deze reële en expansieve uitbreiding getuigt de oprichting — extra muros — van de nieuwe parochie van de Kapellekerk vanaf 1210.

Ca. 1300 wordt het verdedigingsstelsel van de vallei vestevigd ter hoogte van de Zespenningenstraat en de Papenvest door een vallum en aan de Vlaamsesteenweg door een vooruitgeschoven poort of «Verloren Cost».

Andere, blijkbaar voornamelijk militaire factoren noden nu tot stadsuitleg : de opkomende voorstedelijke kernen bieden immers in deze tijden van evoluerende belegeringskunde, voordelige strategische posten bij mogelijke aanvallen; ook beschikken ze over de in oorlogstijden zo noodzakelijke landbouwgronden die hoe langer hoe schaarser werden in de binnenstad.

De nu 8.000 m lange omwalling, gebouwd in 1356-1379, omschrijft nieuwe cultuurgronden die tevens een beschermende gordel om de stadskern vormen. Deze tussen de twee vesten gelegen gebieden worden op gedifferentieerde wijze in gebruik genomen : in de bovenstad zetten zich weldra de hogere kringen en de godsdienstige instellingen neder in grote en kleinere domcinen, in de benedenstad vestigt de werkende klasse haar ambachtelijke en landelijke bedrijven. De stad vertoont aldus in de 14de eeuw een dichtbevolkte kern omringd door belangrijke kerkelijke en privé-eigendommen midden in het groen, en door een aantal gesloten hoeven verspreid over de weiden van de vallei.

Het geheel, verhoogd met zijn zes kerken, belangrijke openbare gebouwen, twee molens en vijf godshuizen moet er wel luchtig en fleurig hebben uitgezien ; twee eeuwen later merkt L. Guicciardini nog op «dat de lucht er bijzonder goed en behaaglijk is en het water gezond en aangenaam».

Het eerste gekende plan voor Brussel, van de hand van Deventer en het nagenoeg gelijktijdige gegraveerde door Braun en Hogenberg geven bijzonder goed de verrassende verhouding weer tussen de open en bebouwde ruimten omtrent het midden van de 16de eeuw.

Immiddels was het stadsbeeld in feite reeds grondig gewijzigd : reeds vóór de onthoezingen van de beroemde Florentijnse reiziger was het aantal prinselijke hotels reeds aanzienlijk gestegen, eerst in de buurt van Ter Arken, later in de Zavelwijk ; nieuwe bedehuizen werden bijgebouwd of oude verbouwd ; omtrent dezelfde tijd verschenen indrukwekkende openbare burgerlijke gebouwen als o.m. het Stadhuis, oorsprong en spil van de Grote Markt.

De talrijke nieuwe torens, arkels, dak- en huistorentjes staken her en der uit boven de doorsneebebouwing zoals blijkt uit het minutieus, door Abraham Santfoort gegraveerde stadsgezicht van 1650 of uit het weelderige 16de-eeuwse wandtapijt naar het karton van Barend van Orley waarin zo levendig een jachtscène in de Warande wordt vastgelegd. Daarenboven hadden officiële bouwverordeningen — uitgevaardigd sinds 1342 en regelmatig herhaald en bekrachtigd — het verstenen van de houtbouw geleidelijk veralgemeend : bak- en zandstenen gevels vervingen de onvlambare wanden van weleer ; alleen de boeren behielden het recht hun schuren, stallen en varkenshokken met riet af te dekken.

Het grote plan van Martin de Tailly, uitgebracht in 1640, wijst op het toenmalige bestaan van talrijke hallen, markten en een maritiem dok in het verlengde van het sinds 1477 door Maria van Bourgondië geplande Willebroekkanaal dat uiteindelijk werd uitgevoerd van 1550 tot 1561.

Deze ontwikkeling gedragen door prestige en commercie nam niet weg dat Brussel zijn rol bleef spelen in het militaire vlak : in 1576 eerst, en ook nog een eeuw later werden de stenen buitenwallen gebastioneerd en voorzien van de nodige ravelijnen, halve manen en enorme aarden massieven die zich over het randgebied spreiden en meer dan ooit de stad scheidde van het ruime ommeland.

De beschieting van het stadscentrum, in opdracht van Lodewijk XIV en op bevel van maarschalk de Villeroi uitgevoerd van 13 tot 15 augustus 1695, bracht geen grondige wijzigingen in het stadsweefsel teweeg ; de wederopbouw van de zowat vierduizend geteisterde gebouwen was reeds vijf jaar later voltrokken. Onverwacht, maar het meest bepalend voor

de toekomst was de verplichting krachtens de verordening van 24 april 1697 een bouwaanvraag in te dienen en een vergunning te bekomen voor elke constructie aan de Grote Markt.

Een nieuw urbanistisch elan zal pas tijdens het Oostenrijks Bewind worden gematerialiseerd. Het in Parijs bloeiende classicisme wordt nu in heel Europa nagevolgd; om volledig tot zijn recht te komen vergt het nieuwe esthetische concept zekere ruimten en percelen die heel wat groter zijn dan de behouden, op de Middeleeuwen teruggaande panden. Te Brussel zal het tussen de twee wallen gelegen gebied de meest geschikte plekken bieden voor eigentijdse projecten. Het Martelaarsplein in het Blekerijenkwartier en het Koningsplein ter plaatse van het in 1731 afgebrande Hertogelijk Paleis zullen de twee nieuwe attractiepolen worden. Het vooropgestelde model van de Franse «Place Royale» voorzag in gesloten, op zichzelf afgestemde pleinen, buiten het grote verkeer; in de Brusselse toepassingen wordt de gekende architecturale eenheid wel nagevolgd doch het gesloten karakter zal niet worden aangehouden vermits de opvatting van het plein zelf er de aanleg impliceerde van een omringend stratennet met opgelegde, enigszins geritmeerde bebouwing. Meteen gebeurt ook een sociale verschuiving: de nieuwe wijk in de bovenstad, met haar openbaar park, haar ruime percelen en strenge bouwvoorschriften, vastgelegd in de patentbrieven van 1 juli 1775, trekt alleen de gegoede stand aan: zijn rijkdom vertoont hij graag in ruime, van decoratieve frontons voorziene herenhuizen, waarin de koetspoort bovendien wijst op het bezit van een span. Aan de noordzijde van het Park zal het complex voor de Staten-Generaal — het huidige Parlement — worden opgetrokken en later, aan de zuidzijde, het Koninklijk Paleis.

Het aldus opgesierde Brussel stikt niettemin in het keurslijf van zijn vesten; Jozef II had reeds hun ontmanteling bevolen en bij zijn bezoek aan Brussel in 1803 stuurde Napoleon aan op hun vervanging door ringlanen of «boulevards»; hoewel het keizerlijk bevel hiertoe in 1810 werd uitgevaardigd, werd met de eigenlijke uitvoering pas begonnen onder het Hollands Bewind, in 1819. De voltooiing bleef dan nog uit tot 1850, twintig jaar na de Belgische Onafhankelijkheid. Het octrooistelsel, waaraan de behouden tolhuisjes aan de Ninoofse- en Anderlechtsepoort nog herinneren, verhinderde tot 1860 het vrije verkeer tussen stad en voorstad.

Inmiddels is Brussel daadwerkelijk een «witte stad» geworden: onder het Franse Bewind wordt de «mode» der witbepleisterde gevels gewettigd bij besluit van 28 juli 1808. Onder het aansluitende Hollands Bewind zal een aantal officiële gebouwen worden opgetrokken getuigend van een voortgezette esthetische zin voor strenge, versoberde architectuur, men denke o.m. aan het Paleis van de Prins van Oranje, — het huidige Paleis der Academiën —, de nieuwe Muntshouwhurg, het Groot Godshuis als hoofdelement van de nieuwe rechtlijnige aanleg van het haast volledig vernielde begijnhof waarvan alleen de barokke St.-Jan-Baptistkerk bleef gespaard. Deze zorg om de heersende esthetische principes komt eveneens tot uiting in de nieuwe lijnrechte straten en pleinen: het in 1819 aangelegde Antwerpseplein is volledig orthogonaal, de Koningsstraat wordt axiaal doorgetrokken tot aan de Schaarbeeksepoort in 1822 en in 1827 wordt, in de dwarsas van het Koningsplein, de Regentschapsstraat doorgeslagen. Het eerste aanlegplan voor Brussel wordt eveneens onder dit Hollands Bewind uitgewerkt, en wel door Verly in 1817; de verschillende hierin voorgestelde wijzigingen worden evenwel niet consequent uitgevoerd.

Nu Brussel en 's Gravenhage om de twee jaar elkaar afwisselden als hoofdstad van het Hollandse Rijk diende een waardige en degelijke stadsverlichting voorzien. Alle wegen en straten waren nog niet geplaveid en in de buurt van de drie bestaande kerkhoven — om de St.-Michiels-, de St.-Catharina- en de Kapellekerk — restten er 's nachts nog donkere

en gevaarlijke zones. In 1819 zullen de oude olielantaarns worden vervangen door openbare gasverlichting.

Bij de Belgische Onafhankelijkheid in 1830, wordt Brussel de hoofdstad van het nieuwe koninkrijk; meteen vangt hiermee een periode aan van merkwaardige en grootse stadsaanleg en -inrichting.

De maritieme dokken van de binnenstad worden geleidelijk gedempt. Omwille van de heersende zorg om netheid en hygiëne wordt het openbaar afwateringsnet veralgemeend in 1840, neemt het aantal trottoirs toe in 1847 en wordt huis aan huis watervoorziening ingevoerd vanaf 1857.

Om voortaan Brussels' hoofdstedelijk karakter te onderstrepen werken Stad en Staat samen aan de oprichting of renovatie van prestigieuze monumenten en gebouwen met gebruiks- en betekeniswaarde. In 1854 vervangt de nieuwe St.-Catharinakerk het oude bedehuis; alleen de barokke toren wordt apart behouden; in 1859 wordt de Congreskolom één van de spilmonumenten van de O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk: in de oude buurt, door de Minister van Binnenlandse Zaken bestempeld als «vreselijke rioolput» of «ware lepra», worden driehonderd arbeiderswoningen onteigend en vervangen door vijftientig heren- en huurhuizen; in 1860 rijst aan de voet van de St.-Michiels en St.-Goedelekerk — de huidige St.-Michielskathedraal —, de Nationale Bank met Rubensiaanse allures; in 1866 torent het nieuwe gigantische Justitiepaleis op de voormalige Galgenberg uit boven wat rest van de 26.000 m² hiertoe opgecofferde oppervlakte van de volksbuurt, het stratennet rondom het in de volksmond als «mammoet» gekende gebouw niet meegerekend. Het is eveneens in 1866 dat Victor Besme, inspecteur der wegen, zijn plan uitwerkt, refererend naar de wet van 1 februari 1844 betreffende de autonoom op te stellen wegennet in gemeenten van meer dan tweeduizend inwoners. Maar zoals het ook het Verlyplan verging is geen concreet spoor van dit ontwerp terug te vinden in de Vijfhoek.

Vanaf 1872 wordt de Regentschapstraat volgebouwd in allerlei historiserende stijlen: in het conservatorium van 1872 overwoekert de overdadige versiering de basiscompositie naar classicistische stijl; in de Synagoog van 1875 vermengen zich Romaanse en Byzantijnse elementen; in het Paleis voor Schone Kunsten van 1874 — heden Museum voor Schone Kunsten — wordt de gevel behandeld naar antiek Romeins model. Het stadsweeffel wordt versneden omwille van nieuwe, «luchtige» elementen als openbare pleinen — het St.-Jansplein, het Jan Jacobsplein, de Kleine Zavel en het Vossenplein —; doorheen gedesaffecteerde religieuze instellingen — als het St.-Jansgasthuis, het bogaardenklooster en het Pachecogodshuis — worden ook nieuwe, lijnrechte straten getrokken.

De op 5 mei 1835 ingehuldigde spoorweg aan de Groendreef verovert geleidelijk de binnenstad: de sporen leidend naar het in de buurt van het bogaardenklooster gelegen station — het huidige Rouppeplein — worden op een periferische lijn naar het Noorden afgetakt alwaar dan ook een nieuw station zal worden gebouwd in 1844.

Brussel trekt hoe langer hoe meer arbeidskrachten aan en heeft dan ook nood aan eenvoudige huisvesting; plaats hiervoor wordt gevonden in enige resterende onbebouwde zones in het gebied gelegen tussen de vroegere vesten; overblijfselen van dit vroegere verdedigingsstelsel zullen trouwens worden geherwaardeerd en «gerestaureerd» als de «Zwarte Toren» behorend tot de eerste omwalling, in 1888 en de Hallepoort horend bij de tweede, in 1866.

Vanaf 1880 wordt dankzij Karel Buls de restauratie aangevat van de gebouwen aan de Grote Markt.

De toepassingsmogelijkheden van de wet van 1 juli 1858 op het onteigenen van krotwoningen omwille van gezondheid en hygiëne worden door de wet van 15 november 1867 verruimd : onteigeningen kunnen voortaan ook geschieden ten behoeve van verbeterings- en verfraaiingswerken, met inbegrip van de uitbouw van nieuwe wijken; de Stad Brussel zal deze wet met gretigheid hanteren om het beeld van de hoofdstad behoorlijk op te poetsen.

De Zenne was inmiddels het openlucht-afvoerkanaal geworden van zowat 47 km riool — naar een opmeting van 1847 —; vanzelfsprekend was haar vervuild en verkleurd water een constante bron geworden voor ziekte en stank. Een zware cholera-epidemie gaf uiteindelijk de doorslag en kwam goed uit om het dempen van de rivier te rechtvaardigen. Dit werk duurde van 1867 tot 1871 en impliceerde de afbraak van zowat duizend honderd krotten, molens, werk- en stapelplaatsen; anderzijds maakte het de aanleg van de centrumlanen naar Haussmanniaans model mogelijk : resterende naburige panden en wijken werden er zo goed mogelijk mee verbonden zodat de hele operatie uitgroeide tot een waarachtige stadsrenovatie.

Eens te meer veranderde het stadsbeeld grondig : aan de brede, ingekerfde lanen verschenen spoedig appartementsgebouwen en nieuwe openbare gebouwen als de Beurs in 1868-1873, het Zuidpaleis 1875-1880, de «Ecole Modèle» — Normalschool Charles Buis — in 1873-1875, de Gemeenteschool Nr. 13 — heden Hoger Instituut Lucien Cooremans — in 1877-1880; al deze nieuwe constructies getuigen voor het talent van architecten die gretig putten uit alle vormen en stijlen uit het verleden.

De in 1893 afgebroken augustijnenkerk zal plaats ruimen voor het nieuwe De Brouckèreplein als onmisbare schakel voor een vlot Noord-Zuidverkeer.

Dit verkeer was overigens nog niet zo druk : de eerste elektrische trams zullen pas in 1896 de plaats innemen van de sinds 1854 als openbaar vervoer ingelegde «paardentrams». Het eigenlijke autopark zal pas een rol spelen en verder aangroeien na de Tweede Wereldoorlog. Wel worden reeds vroeg overdekte voetgangersstraten ingevoerd, praktisch gezien als verkorting binnen de huizenblokken maar vooral uitgebouwd als werkelijke winkelstraten met aantrekkelijke en rijk gevulde puien; zo o.m. de Muntpassage (1820), de Koninklijke St.-Hubertus-galerijen (1847), de Bortiergalerij (1848), de Handelsgalerij (1871-1872), de Parlements-galerij (1880) en tenslotte de Noorddoorgang (1882).

Verkeersvraagstukken zullen zich weldra ook stellen in de bovenstad : op de heuvelhelling met haar eeuwenoud stadsweefsel, verweven straatjes, stegen en trappen vormde de oude hertogelijke weg nagenoeg de enige directe verbinding tussen boven- en benedenstad.

Uit meer dan tweehonderd uitgewerkte projecten zal uiteindelijk de door Leopold II gewenste «Kunstberg» monden, eerst als voorlopig openbaar plantsoen aangelegd ter gelegenheid van de Wereldtentoonstelling van 1910 en uiteindelijk vijftig jaar later definitief, op vrij paradoxale wijze, uitgevoerd in een soort van kuipvorm. Deze ingreep leidde tot het volledig uitwissen van de St.-Rochuswijk, een soort van voorafbeelding van de latere massa-ontteigeningen ten behoeve van de Noord-Zuidverbinding.

Deze ondergrondse verbinding werd reeds officieel overwogen einde 19de eeuw, feitelijk ingezet in 1911 en beëindigd vijftig jaar later; een aantal buurten als deze om de Pacheco en St.-Elisabeth evenals de Putterijwijk werden hierom volledig afgebroken en lieten een gebogen breuklijn na tussen de boven- en de benedenstad. Deze wijde gaping wordt geleidelijk afgezoomd met openbare- en privé-gebouwen met uitgelengde gevels bogend op een zeker modernisme en prestige die vanaf valavond in schril contrast komen te staan met het verlaten en onherbergzaam karakter van de plek. Aan de ene zijde komen nu beurteelings het Rijksadministratief Centrum (1958-1984), de Nationale Bank (1948-1957), het Sabena-

hoofdgebouw (1952-1954) en het Centraal Station (1937-1952); aan de andere, de zetel van het Gemeentekrediet (1965-1969), de Congreshalte (1953), de Drukkerij van de Nationale Bank (1948-1957) en een aantal andere kantoorgebouwen.

De Noord-Zuidverbinding heeft ook geleid tot het doortrekken van de Ravensteinstraat waarmee een oude droom werd gematerialiseerd, nl. het verbinden van de Koudenberg met de vallei. Aan deze S-vormige straat worden eveneens openbare en semi-openbare gebouwen opgericht met markante volumes als het Paleis voor Schone Kunsten (1923-1928), de zetel van de Generale Bank (1965-1980), de Shell-Building (1931-1934) en de Ravensteingalerij (1954-1958).

Veel meer dan de Stad heeft de Staat de wet van 1867 weten te gebruiken om onteigeningen per zone door te voeren. De inplanting voor prestigieuze gebouwen, een hoofdstad waardig, gebeurde uiteraard ten koste van de vroegere woonoppervlakte. Daarom werd in de loop der tijden gepoogd aan dit probleem te verhelpen via complexen met meergezinswoningen opgetrokken door maatschappijen voor sociale woningbouw, zoals in de Hoogstraat, Meiboomstraat, etc.; al deze «Cités» vervingen tenslotte de voorheen door een sociaal zwakke bevolking betrokken «bataillons carrés». Ten tijde van de «zachte» renovatie werd overgeschakeld op het moderniseren van oudere woonhuizen zoals in de Wolstraat, aan het St.-Gorikspein, in de Arteveldestraat en in de Marollen.

Talrijke diephuizen met diverse vormen van geveltoppen en een ontegensprekelijke architecturale waarde zouden in feite in aanmerking hebben kunnen komen voor wettelijke beschermingsvoorstellen maar werden inmiddels niettemin gesloopt, en dit terwijl het inventarisatiewerk nog volop aan de gang was; dit geldt o.m. voor 16de-18de-eeuwse huizen als deze van de Anderlechtsesteenweg nr. 81, de Kolenmarkt nr. 27, de Gasthuisstraat nr. 13-17, het Sinter-Goedeplein nr. 25-27...

Brussel had nochtans pionnierswerk verricht met zijn in 1960 voorgesteld bijzonder aanlegplan voor de wijk Beenhouwersstraat, Grote Markt en Schildknaapsstraat, sinds toen bedacht met de veelbelovende benaming «Ilot sacré». De hierin vervatte stedenbouwkundige voorschriften droegen en dragen nog steeds de algemene goedkeuring niet mee; de klakkeloze toepassing ervan brengt immers de documentaire waarde en de authenticiteit van het gebouwde in het gedrang ten voordele van twijfelachtige en hypothetische reconstructies (Hoedenmakersstraat, Bergstraat, St.-Jansstraat).

Het profiel van de binnenstad, zo duidelijk zichtbaar vanop het Poelaertplein, biedt heden, en heel wat meer dan vijftientig jaar geleden, een vrij geometrisch uitgesneden beeld. De klokketorens van de St.-Michielskathedraal en de Kapellekerk en de elegante Stadhuis-toren staan nu temidden van in hoogte concurrerende handels- en kantoorgebouwen zoals het Rijksadministratief Centrum aan de Kruidtuinlaan (1958-1984), de Westbureltoren (1962-1963) aan de vroegere Houtmarkt, de toren van de Stevensstraat (1965-1966), ter vervanging van het in 1964 vernielde Volkshuis, één der mijlpalen van onze Art Nouveau architectuur, het Administratief Centrum Stad Brussel met winkelgalerijen en X-vormige bovenbouw aan het Muntplein (1967-1971), de Philips Building (1967-1969) aan het De Brouckèreplein... hierbij komen dan nog de recente torens van de periferie die het panorama haast volledig afschermen.

Brussel lijkt nog steeds zijn talrijke wonden, late gevolgen van de Noord-Zuid-verbinding! In de benedenstad, vlakbij de Grote Markt komt nu, na zoveel officiële en officieuze architectuurwedstrijden met diverse, niet al te overtuigende voorstellen, een op zijn minst «dubieus» hotelcomplex tot stand. In de bovenstad heeft het Ministerie van Openbare Werken een voorlopig grasperk laten aanleggen aan de zuidzijde van de Hofberg: vóór

de instorting van 1984 stond hier nog een interessante huizenrij die bij het begin van de inventarisatie werd opgetekend. Op het aanleunende plein markeert de verzonken, gebogen beglazing de aanwezigheid van de ondergrondse uitbreidingen van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten (1970-1984); de aloude homogeniteit van het neoclassicistische plein wordt hierdoor verstoord, te meer dat het overheersende beeld van Karel van Lotharingen hierom naar een hoek werd verschoven. De visuele schok tussen de wijde curve van de konische lichtoker en de strakke horizontale kroonlijsten van de omliggende gebouwen vergeet men echter spoedig bij het betreden, aan het Koningsplein, van de opeenvolgende ruimten van deze tempel der Belgische kunst.

Ondanks al deze perikelen blijft de Brusselse binnenstad alleszins een boeiend en interessant gebied. In het urbanistische vlak werden een aantal initiatieven genomen : zo is het storend parkeren van wagens op de Grote Markt — voorheen «de mooiste parking ter wereld» — voortaan verboden; sommige straten als de Beenhouwersstraat, Nieuwstraat zijn nu autovrij en aan de lanen van het centrum en de periferie zijn trottoirs heel wat breder geworden en vernieuwd na het invoeren van premetro en metro vanaf 1976. Nieuwe aanlegplannen vestigen opnieuw de aandacht op de menselijke schaal en dit in gebieden waar voorheen «zware» renovatie-ingrepen werden voorzien als o.m. in de Dinantstraat, Radijzenstraat of in de Marollen. In het architecturale vlak blijkt dat nu reeds «post-moderne» gevels verschijnen o.m. aan de Warmoesberg, de Markiesstraat, waardoor de negenhonderd jaar oude waaier der stijlen gelcidelijk wordt aangevuld. De vroegste bouwsels worden inmiddels ontdekt, bestudeerd en ter herwaardering voorgelegd door de opkomende middeleeuwse archeologie — ondergrond van de kathedraal, resten van de eerste omwalling en ook overblijfselen van het voormalige paleis der hertogen van Brabant, sporadisch te bezichtigen onder het Koningsplein —.

Zoals in andere inventarissen worden bevindingen en onderzoek noodgedwongen vastgelegd en voorlopig beëindigd bij het begin van de publikatie; ook in die zin wordt dit werk een document. Moge het worden gelezen, moge zijn randbemerkingen en kanttekeningen worden gemediteerd door de verantwoordelijke overheid, stedsbouwkundigen en architecten vooraleer enige nieuwe ingreep wordt overwogen en /of ondernomen in het weefsel van de binnenstad, het hart van de hoofdstad van de Europese Economische Gemeenschap sinds 1958, en van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest sinds 1971.

Dan zal men mogen verhopcn dat nogmaals zal worden herhaald wat een 18de-eeuwse reiziger zo passend verwoordde : «geen verblijfsoord is aangenamer voor een buitenlander dan Brussel».

V.G. MARTINY
(vertaling S. Van Aerschot)

STEDEBOUWKUNDIGE ONTWIKKELING VAN DE BINNENSTAD

Ontstaan en vorming van de Vijfhoek

Het ontstaan en de vroegste geschiedenis van Brussel zijn door het ontbreken van systematisch archeologisch onderzoek voornamelijk nog onduidelijk. Wat de chronologie betreft is de problematiek wellicht terug te voeren tot twee hypothesen: enerzijds de ontwikkeling vanuit een Merovingische nederzetting rond St.-Michiels; anderzijds de vorming van een nieuw stedelijk grondgebied door samenvoeging van delen van de Karolingische domeinen Ukkel en Molenbeek, volgens de wil van het landsheerlijke gezag.

Binnen het geografisch kader zijn drie groeikernen te onderscheiden. Een eerste kern wordt gevormd door de eilanden in de Zenne, met een natuurlijke strategische ligging (huidig St.-Goriksplein, Borgwal). Karel, hertog van Neder-Lotharingen vestigde hier in 977/979 een «castrum» met een aan St.-Gorik toegewijde kapel, dat weldra uitgroeide tot een «castellum» met rudimentaire versterkingen op de O.-Zenne-oever. Een bijkomende factor van economisch belang vormde de bevaarbaarheid van de Zenne vanaf dit punt, schakel in een N.-Z.-gerichte handelsweg, wat in dezelfde periode aanleiding gaf tot het ontstaan van een «portus», met een St.-Goedelebrug over de Zenne. Een tweede kern lag op de Molenberg (huidig Sinter-Goedele(voor)plein, Wildewoudstraat), op de O.-helling van de Zennevallei. In 1047 stichtte Lambert II Balderik, graaf van Leuven, er een kapittel van twaalf kanunniken in een aan St.-Michiel gewijd heiligdom, waarnaar hij de tot dan in de St.-Goriks bewaarde relikven van St.-Goedele liet overbrengen. Van Merovingische oorsprong of niet, en ja dan neen de moederparochie van Brussel, eigende de St.-Michiels zich uiterlijk in de 12de eeuw deze functie toe. Ten vroegste ca. 1050 en ten laatste ca. 1200 werd het castrum verlaten voor een nieuwe vesting op de nabijgelegen Koudenberg (huidig Koningsplein), de derde kern.

Binnen deze drie polen ontwikkelde zich in de loop van de 11de-12de eeuw de middeleeuwse stadskern, die weldra omgeven werd door een 4000 m lange wal met zeven stadspoorten. De dateringen van deze eerste stadsomwalling lopen uiteen van het midden van de 11de tot de 13de eeuw. Het onregelmatige tracé, afgebeeld op talrijke iconografische bronnen — bevestigd door de bewaarde fragmenten — is nog herkenbaar in de huidige perceelsstructuur en het stratenpatroon. In de benedenstad viel de omwalling grosso modo samen met de huidige Wolvengracht, Augustijnenstraat, St.-Katelijneplein, Oude Graanmarkt, St.-Kristoffelstraat, Olivetenhof, Bogaardenstraat en Cellebroersstraat, veelal gedempte walgrachten. In de bovenstad boog zij om de St.-Michielskathedraal, volgde de huidige Koningsstraat, omgordde de Koudenberg en sloot met een rechte hoek ter hoogte van de Anneessenstoren.

Reeds in een vroeg stadium breidde de portus zich vanaf de rechter Zenne-oever uit tot een door zandbanken beschermde kom ten O., de huidige Grote Markt, waarvan een uit de 11de-12de eeuw daterend plaveisel werd teruggevonden, met een aan St.-Niklaas gewijde kerk. De groei werd mede bevorderd door de opkomst van de grote W.-O.-handelsas Brugge-Keulen die de stad doorkruiste. Bij het begin van de 13de eeuw telde zij zes kerken, vijf hospitiën en zeker twee markten. Een eerste net van inval- en verbindingswegen, voornamelijk W.-O. gericht, tussen de beneden- en de bovenstad, tekende zich geleidelijk af. De belangrijkste, de «Steenweg», segment van voornoemde handelsas, sloot ten W.

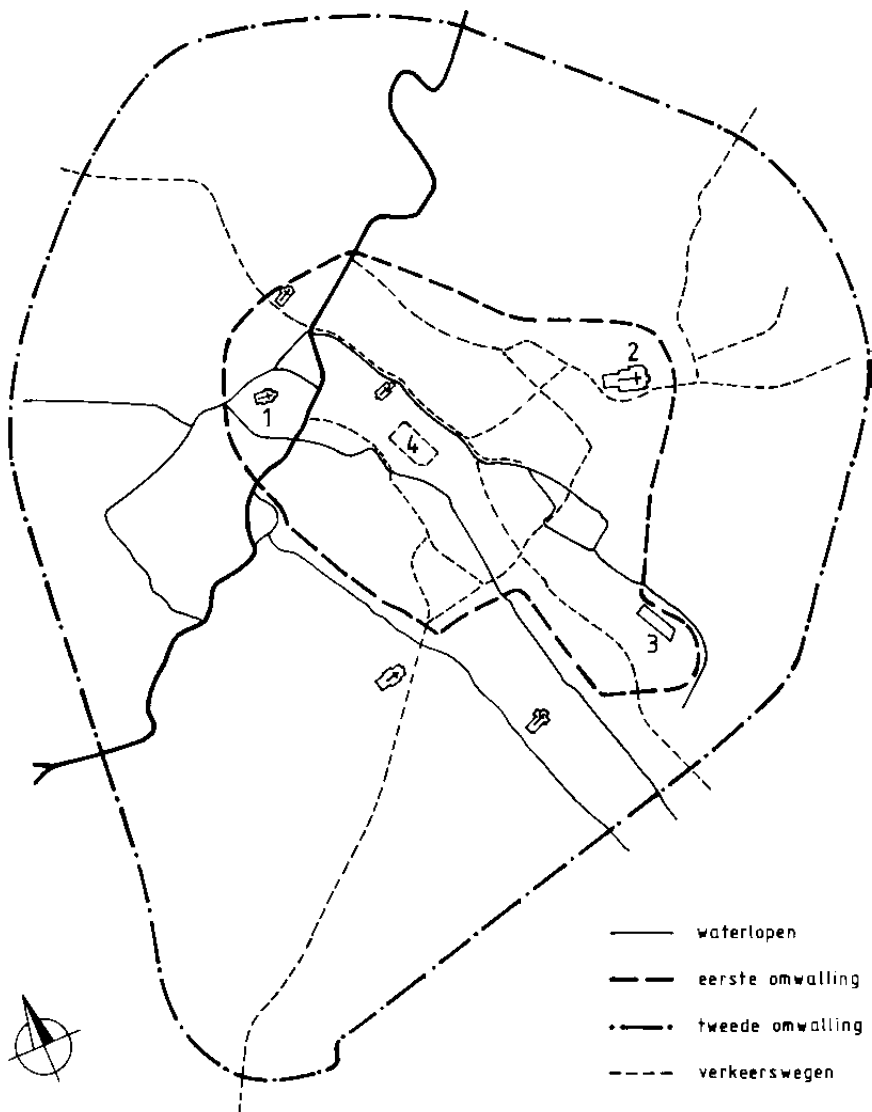
aan op de invalsweg uit Vlaanderen, verbond de «Werf» op de Zenne met de «Nedermarkt» (huidige St.-Katelijnestraat, Kiekenmarkt en Grasmarkt) en vertakte zich halverwege, enerzijds in N.-richting naar de St.-Michiels (huidige Bergstraat), aldaar aansluitend op de invalswegen uit Keulen en Leuven, en anderzijds in O.-richting naar de Koudenberg (huidige Magdalenasteenweg en Hofberg), aldaar aansluitend op de invalsweg uit Namen. Twee parallelle wegen verbonden ten N. de Zenne met de St.-Michiels (huidige Bisschopsstraat en Schildknaapsstraat), ten Z. het Groot Eiland met de Koudenberg (huidige Steenstraat, Violettestraat en Gasthuisstraat). Een romeins diverticulum (huidige Hoogstraat), drong de stad vanuit het Z. binnen via de Steenpoort, en vertakte zich vervolgens richting boven- (huidige Keizer slaan) en benedenstad (huidige Trapstraat, Oud Korenhuis). Rond deze invalsweg ontwikkelde zich extra muros een nieuwe wijk met de in 1134 gestichte O.-L.-Vrouw-ter-Kapelle als centrum. Buiten de Zwarte of Lakensepoort vestigde zich ca. 1250 het Groot Begijnhof (zie Begijnhof). Ca. 1300 werd ten W. een vooruitgeschoven wal, de z.g. «parva fossata» of kleine vesten, opgericht, die grosso modo samenviel met de huidige Zespenningsstraat, Papenvest en Vaartstraat.

Met de bouw van een nieuwe stadsomwalling van 1356 tot 1379, werd de uiteindelijke vorm van de stad, een naar het Z. uitgelengde vijfhoek, grosso modo vastgelegd. Deze 8000 m lange tweede omheining, eveneens met zeven stadspoorten, werd in 1552-1576 en in 1671-1672 nog extra muros versterkt en gebastioneerd, en bleef in deze vorm tot het einde van het Ancien Régime behouden.

Vanaf het einde van de 13de en in de loop van de 14de eeuw nam Brussel geleidelijk de rol van hoofdstad van het hertogdom Brabant over van Leuven. De kernstad binnen de eerste omwalling kende mettertijd een steeds dichtere bebouwing. Adel en hoogwaardigheidsbekleders trokken ruime herenhuizen op in de bovenstad, nabij het hof op de Koudenberg. In de benedenstad, op en om de Grote Markt verrezen voornamelijk vanaf de 15de eeuw prestigieuze openbare en bestuursgebouwen, waaronder het Stadhuis. Het uitbreidingsgebied tussen beide omwallingen daarentegen behield tot in de 16de eeuw een overwegend ruraal karakter, gevormd door een brede gordel van weiden, akkers, boomgaarden, wijngaarden en broekland o.m. de «Warmoesbroeck», «Alboem», «Bavendal», «Bleykerie» en «'t Nieuwland», met de hertogelijke Warande ten O. Enkel de wijk rondom de O.-L.-Vrouw-ter-Kapelle en de Hoogstraat ten Z., had zich ontwikkeld tot een volkrijk kwartier met een vrij volledig stratennet, — de parallelle Huidevettersstraat, Hoogstraat en Minimenstraat met talrijke dwarsstraten —, bewoond door ambachtslieden, met name wevers. Een grote brand legde hier in 1405 naar verluidt niet minder dan 1400 huizen in de as. Verder concentreerde de bebouwing zich aanvankelijk aan de rand van de oude walgrachten, en rond de belangrijke invalswegen. Kleinere kernen vormden zich rond de Brockstraat in het N.-O., voornamelijk bewoond door land- en tuinbouwers, en in de wijk «Overmolen» bij de Anderlechtsesteenweg ten Z.-W., met overwegend volders.

Evolutie tijdens de 16de en 17de eeuw

De definitieve vestiging van landvoogdes Maria van Hongarije in 1531, verhiel Brussel tot hoofdstad en vorstelijke residentie van de Nederlanden. Rond de in 1304 extra muros gestichte O.-L.-Vrouw ten Zavelkerk, groeide de Zavelwijk (zie Grote en Kleine Zavel)

- waterlopen
- eerste omwalling
- — tweede omwalling
- - - verkeerswegen

- 1 St. - Gorik
- 2 St. - Michiel
- 3 Koudenberg
- 4 Grote Markt

met de Wolstraat, ten Z. van de Koudenberg, in de loop van de 16de en 17de eeuw uit tot het meest aristocratische en rijkste kwartier van de stad, de uitverkoren residentie van het kruim van de Nederlandse adel. De aanleg van het kanaal van Willebroek in 1550-1561, vormde de aanzet tot de verstedelijking van de gebieden in het N.-W. van de stad, tussen de Vlaamsesteenweg en de Lakensestraat, nabij het Groot Begijnhof, dat in dezelfde periode tot volle expansie kwam en als «straatbegijnhof» werd uitgebouwd. Als sluitstuk van de werken werden in 1560-1561 het Kooplicendok (zie Baksteenkaai) en het Schuittendok (zie Kalkkaai) gegraven. Vervolgens werd een aansluitende walgracht van de eerste stadsomheining in 1564 voor een deel omgevormd tot het St.-Katelijnedok (huidig St.-Katelijnplein) en voorts gedempt (huidige Oude Graanmarkt). Het zwaartepunt van de handel verplaatste zich hierbij van de oude Werf op de Zenne naar deze nieuwe binnenhaven. In een latere fase kwamen ca. 1639 het Stapelhuisdok (zie Arduinkaai) en het kleine Mestdok tot stand. Op het einde van de 16de eeuw werd een begin gemaakt met de urbanisatie van de W.-Zenne-oever bij de Lakensepoort (zie Ladderstraat). Van groter belang was de verkaveling en ontsluiting van het Warmoesbroek tussen de O.-Zenne-oever en de Broekstraat, in fasen uitgevoerd tussen 1617 en 1639, waarbij bestaande «veldwegen» werden verbeterd en nieuwe straten aangelegd. De voorname Nieuwstraat met inbegrip van de huidige Mechelsestraat vormde de hoofdas, leidend naar de Lakensepoort, via de Nieuwbrug verbonden met de Lakensestraat, via de Blekerijstraat en de Koolstraat met de Broekstraat. In dezelfde periode werd ook de Papenvest, een gracht van de kleine vesten, gedempt en bestraat. Meer ten Z. werd in 1639 op de «Voldersbempt» tussen de W.-Zenne-oever en de Anderlechtsesteenweg, in de wijk Overmolen, een plein, de «Oude Markt», met zeven omringende straten aangelegd, vandaag nog herkenbaar in het tracé van de wijk rond het Annessensplein.

Het einde van de 17de eeuw werd getekend door één van de meest dramatische gebeurtenissen uit de geschiedenis van de stad. Van 13 tot 15 augustus 1695 werd het centrum van Brussel op bevel van Lodewijk XIV gedurende 36 uur met kanonvuur bestookt, waardoor een enorme brand ontstond. Hierbij werden zowat 4300 huizen, 16 kerken en kloosters en tal van openbare gebouwen verwoest of zwaar beschadigd. Enkel de bovenstad met de St.-Michiels, het Koudenbergpaleis en de Zavel bleef gespaard. De wederopbouw die grosso modo slechts een vijftal jaar in beslag nam, en waarbij de stad met barokke luister herrees, had nauwelijks repercussies op zuiver stedenbouwkundig gebied. Het bestaande stratenpatroon werd doorgaans ongewijzigd hernomen, slechts hier en daar werden rooilijnen verlegd of rechtgetrokken. Een uitzondering vormde de aanleg van het rechtlijnige Dinantplein en de Dinantstraat in 1696, met een gesloten bebouwing rondom het Klein Vleeshuis, vaak aanzien als het eerste voorbeeld van geplande stadsaanleg te Brussel. Voor de wederopbouw van de Grote Markt gold sinds 1697 de verplichting tot het voorleggen van een bouwontwerp.

Het Oostenrijks Bewind, de 18de eeuw

Tijdens de laatste decennia van het Oostenrijks bewind nam de stedenbouwkundige evolutie van Brussel een nieuwe wending met de realisatie van een viertal monumentale ensembles in de heersende classicistische stijl, verdeeld over de beneden- en de bovenstad. Met hun

BRUXE
rum frequ
magister
Causa domi
flammar, ne
san burgig
ni fac acci
diligentia m
pro suo offi

ruime aanleg en doorgedreven rechtlijnigheid doorbraken zij het historisch gegroede stadsweefsel, en bleven er bovendien van geïsoleerd door een relatieve geslotenheid. Eerste in de reeks was het Martelaarsplein, in 1774-1776 naar ontwerp van C. Fisco opgetrokken op een vroeger bleekhof tussen de Nieuwstraat en de Broekstraat. Dit langgerekte plein, in het midden van de lange zijden en op de hoeken verbonden met de omringende wegenis, werd afgeboord met statige, symmetrische gevelfronten met een eenvormige ordonnantie en hiërarchische accenten, als scherm voor een aaneenschakeling van een dertigtal bescheiden burgerwoningen. Vrijwel onmiddellijk daarna verplaatste de bouwactiviteit zich naar de Koudenberg, waar de puinen van het in 1731 afgebrande Hertogelijk Paleis, de tuinen en de Warande plaats ruimden voor twee nog prestigieuzere realisaties naar Frans model. De eerste fase behelste de aanleg van het Koningsplein, naar een concept van de Parijse architect N. Barré van 1775, geïnspireerd op de Place Stanislas te Nancy en de Place Royale te Reims, dat door zijn landgenoot B. Guimard ten uitvoer werd gebracht tussen 1776 en ca. 1782. Dit monumentale rechthoekige plein, met oorspronkelijk het standbeeld van Karel van Lotharingen in het centrum, werd omsloten door acht vrijstaande paviljoenen, onderling verbonden door portieken. Het geheel werd gedomineerd door het peristilium van de St.-Jacobskerk. Waar het Martelaarsplein nog als een aanvulling op de bestaande stadsstructuur kon beschouwd worden, betrof de aanleg van het Koningsplein een stedenbouwkundige «ingreep» in de strikte zin van het woord, die uitgebreide sloping- en nivelleringswerken met zich meebracht. Resten van het paleis en de herenwoningen die certijds het «Baliënplein» omringden, en een gedeelte van de Isabellastraat verdwenen hierbij in de ondergrond van dit kunstmatig gecreëerde plateau, dat ook de continuïteit van de aloude Steenweg — aanvankelijk de enige toegangsweg tot het Koningsplein — verbrak. De aanleg van het Park van Brussel ontworpen door Guimard in 1776, vormde de tweede fase, voltooid ca. 1785. Het «klassieke» wandelpark, waarvoor de architect geassisteerd werd door J. Zinner, besloeg een uitgestrekte, ten Z. afgeschuinde rechthoek, gestructureerd door een z.g. «patte d'oye» met dwarsassen. De omringende straten — Koningsstraat, Hertogsstraat, Wetstraat en «Blyssichtstraat» (huidig Paleizenplein) — werden afgeboord met in se symmetrische doch onderling afwijkende gevelwanden, geaccentueerd door het Paleis van de Raad van Brabant (huidig Paleis der Natic). Straten en doorgetrokken parkassen werden visueel afgeschermd of gesloten door perspectivisehe eindpunten; de geknikte Koningsstraat maakte de verbinding met het Koningsplein. Het raster dat deze nicuwe wijk, voorbehouden aan de regering en de hogere standen, bepaalde, werd in de 19de eeuw doorgetrokken in de verdere urbanisatie van de bovenstad, met name de verlengde Koningsstraat en de Regentschapsstraat, en in de Leopoldswijk. Tot de godsdiensthervormingen van Jozef II behoorde de opheffing van de contemplatieve kloosterorden in 1783, waardoor een deel van het kerkelijk grondbezit, dat op dat ogenblik ééntiende van de Vijfhoek uitmaakte, voor herbestemming of verkaveling vrijkwam. Zo werd op de terreinen van het Jerichoklooster, in 1787 de Nieuwe Graanmarkt aangelegd, toegeschreven aan R. Nivoy en C. Fisco, het laatste in de reeks stedenbouwkundige ensembles uit deze periode. Het rechthoekige plein werd bij de uiteinden van de lange zijden geopend door twee parallelle dwarsassen die het verbonden met de Oude Graanmarkt en de Papen-vest. Doorheen het klooster van de ongeschoeide karmelietessen werd in 1789 door L. Montoyer de Theresianenstraat getrokken. De afschaffing van de begraafplaatsen intra muros in 1784, herleidde deze ruimten rondom sommige parochiekerken tot openbare pleinen, zo de Kapellemarkt en het Sinter-Goedeleplein.

De Franse overheersing, 1794-1815

De periode van de Franse overheersing werd gekenmerkt door de volledige secularisatie van de kerkelijke bezittingen vanaf 1796, wat binnen de stad nochtans geen aanleiding gaf tot werkelijke stedenbouwkundige ontwikkelingen, doch eerder beperkt bleef tot een verdere versnippering van de nog voorkomende grotere eigendommen. In enkele gevallen werden, vnl. op particulier initiatief, nieuwe straten aangelegd op vroegere kloosterterreinen. Zo ontstond de Mussenstraat in 1797-1798 op de plaats van het lievevrouwbroersklooster. De Fabrieksstraat en een gedeelte van de Zennestraat werden in 1804 doorheen de uitgestrekte terreinen van het kartuizersklooster getrokken; door de opening van de Ninoofsepoort fungeerde e.g. straat vanaf 1816 als nieuwe invalsweg aansluitend op de Ninoofsesteenweg. Op het armeklarenklooster werd in 1806 de Zwaluwenstraat aangelegd, het voorplein en de tuinen van het rijkeklarenklooster maakten in hetzelfde jaar plaats voor de oorspronkelijk L-vormige St.-Kristoffelstraat. De Botermarkt — heden de Beurs — verving sinds 1800 de recolettenkerk. In het centrum van het Groot Eiland werd de ruimte van de gesloopte St.-Gorikskerk in 1801-1802 heringericht tot het St.-Gorikseplein.

Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, 1815-1830

Het Hollands Bewind daarentegen kondigde voor Brussel een periode van ingrijpende infrastructuurwerken aan, in nauwe samenhang met de beginnende industrialisering van het land. Her en der verrezen imposante neoclassicistische gebouwen, Frans van signatuur of inslag, met een publiek of representatief karakter, vaak deel uitmakend van een stedenbouwkundig geheel, de wisselhoofdstad van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden waardig.

Van decisieve invloed was de aanleg van een brede ringboulevard met een octrooigordel (zie Antwerpsesteenweg) op de geslechte 14de-eeuwse stadswallen, waardoor de uiteindelijke omtrek van de binnenstad werd vastgelegd. Reeds in 1782-1785 was men op bevel van Jozef II gestart met de ontmanteling van de verschillende stadspoorten. Een decreet van Napoleon I van 1810 verordende de afbraak van alle nog resterende vestingwerken, doch bleef door de politieke ontwikkelingen zonder gevolg. De onderneming werd in 1819 definitief aangepakt o.l.v. J.-B. Vifquain, laureaat van de wedstrijd voor het ontwerp van de ringlanen, en was bij het uitbreken van de revolutie in 1830 gevorderd van de Groendreef tot de Hallepoort. De voltooiing van de W.-flank zou nog op zich laten wachten tot ca. 1850. Het wijds tracé, op regelmatige afstand onderbroken en verruimd door pleinen, werd door het doortrekken van een groot aantal bestaande en via nieuw aangelegde straten op het oude stadswaas aangesloten. In het N.-W., palend aan de in 1819 in eerste fase gerealiseerde Antwerpsesteenweg, werden nieuwe terreinen gewonnen waarop vervolgens het Antwerpseplein, de Koopliedenstraat, de Pakhuisstraat en de Handelskaai werden getrokken. De z.g. «Zaet», een gedeelte van de vroegere walgracht met een oude scheepstimmerwerf, werd in 1824 omgevormd tot het Werfdok met flankerende kaden (huidige Werfkaai en -straat). Op de resterende gronden werd in 1830 het Groot of Handelsdok (zie Handelskaai) uitgegraven, als onderdeel van de moderniseringswerken aan het kanaal

van Willebroeck die ongeveer gelijktijdig met het graven van het nieuwe kanaal van Charleroi (1827-1832) tot stand kwamen. Nieuwe terreinen in het N.-O. boden ruimte voor het cirkelvormige Barricadenplein, met de convergerende Noordstraat, Van Orleystraat en Zavelput gerealiseerd in 1824, waarvan de neoclassicistische eenheidsarchitectuur een voortzetting vormde van de monumentale pleinen uit het laatste kwart van de 18de eeuw.

Ook binnen de nieuwe ringboulevard onderging het stadslandschap grondige wijzigingen, als gevolg van de intense bouwactiviteit die zich in de loop van de vijftien jaar Hollands bestuur ontwikkelde. Het vroegere jezuitenklooster werd in 1816-1820 door F. Verly verbouwd tot Gerechtshof, waarbij een klassieke zuilencolonnade met fronton en een voorplein (huidig Gerechtsplein) de eerder gesloopte kerk vervingen. Tussen de Schildknaapsstraat en de Wolvengracht, op de terreinen van het vroegere dominicanenklooster, verrees in 1817-1819 n.o.v. L.E.A. Damesme de Koninklijke Muntschouwburg. Het monumentale theater vormde het centrum van een urbanistisch-architecturaal ensemble gevormd door een verruimd voorplein (zie Munt), de Koninginnestraat, Prinsenstraat en Leopoldstraat. De omringende eenheidsbebouwing met geaccentueerde hoek- en middenpanden, waarvan ook de eerste Brusselse winkelgalerij deel uitmaakte, werd in 1819-1822 opgetrokken door J.-B. Vifquain en H.L.F. Partoes. Een gelijkaardig schema kenmerkte een minstens even prestigieus project dat vanaf 1818 door dezelfde Partoes in opdracht van het Bestuur der Godshuizen werd uitgewerkt, met name de gedeeltelijke verkaveling van het vroegere Groot Begijnhof voor de inplanting van het Groot Godshuis, en dat in 1824-1829 werd gerealiseerd (zie Grootgodshuisstraat). Aan dit schoolvoorbeeld van functionele, hospitaalarchitectuur volgens de modellen van J.N.L. Durand lag, meer expliciet nog dan bij de Munt, een orthogonaal raster ten grondslag, dat werd doorgetrokken in de omringende aanleg. Naast een opgelegd nieuw stratenet — De Grootgodshuisstraat met een pleinvormige verruiming over de volle breedte van het godshuis, de Fermerijstraat in de as van het middenrisaliet, en de parallelle Marqstraat —, ondergingen het behouden begijnhofweefsel en de omringende wegen belangrijke rooilijncorrecties.

In de bovenstad werd de Koningsstraat in 1822 naar het N. doorgetrokken tot de Schaarbeeksepoort, en werd in 1827 in de lengte-as van het Koningsplein het eerste gedeelte van de Regentschapsstraat tot de Zavel aangelegd, twee ingrepen die richtinggevend zouden blijken voor de ontwikkeling van de omliggende wijken. Op kleinere schaal werd doorheen de tuinen van het vroegere Hotel van Wemmel in 1827 door F. Coppens de Coppensstraat getrokken en met een geheel van tweeëndertig rijhuizen bebouwd. Aan de Z.-zijde van het Park van Brussel ontstond een grondige volumeverandering door de opbouw van het veel monumentalere Koninklijk Paleis in 1820-1822/1827-1829 en van het vroegere Paleis van de Prins van Oranje in 1823-1826, door de opeenvolgende hofarchitecten Ch. Vander Straeten en T.-F. Suys. Stadsarchitect N. Roget, auteur van de nieuwe Vismarkt uit 1825-1826, breidde, samen met A. Payen, het voormalige Paleis van Karel van Lotharingen in 1829-1830 uit met het Paleis voor Nationale Nijverheid, tot een symmetrisch ensemble rondom het nieuwe Museumplein.

Het Koninkrijk België. Evolutie in de periode 1830-1860

De revolutie van 1830 verhief Brussel tot volwaardige hoofdstad van het nieuwe Koninkrijk België, tot het politieke, administratieve en financiële hart, het communicatie- en verkeersknooppunt van een jonge modelstaat in volle economische expansie. Door de concentratie van machten en de voortschrijdende industrialisering nam de bevolking in snel tempo toe,

alleen voor Brussel-stad van 100.000 eenheden in 1831 tot 150.000 in 1856. Als gevolg hiervan werden in de Vijfhoek de laatste nog resterende open ruimte verkaveld of, binnen de bebouwde blokken, door willekeurige bouwsels overwoekerd. Een doorlopend proces van verbeterings- en verfraaiingswerken, gericht op sanering en modernisering van de stad, aangepast aan de vooruitgang en de wijzigende maatschappelijke verhoudingen, en terzelfdertijd tegemoetkomend aan haar nieuwe representatieve status, paste zich aanvankelijk nog redelijk in de bestaande structuren in, doch nam gaandeweg, vooral in de tweede helft van de 19de eeuw een meer radikale vorm aan.

In 1835 vond de inhuldiging plaats van de spoorlijn Mechelen-Brussel met als eindpunt het station «Groendreef» buiten de Antwerpsepoort. In het Z. van de stad werd in 1840 het «Bogaardenstation» opengesteld, op de terreinen van de vroegere katoenfabriek Basse, die terzelfdertijd werden verkaveld. Het Rouppeplein vormde hierbij het sluitstuk van een stedenbouwkundige aanleg met de Zuidstraat als hoofd-as, die via de reeds van 1835 daterende Jagersstraat/Doornikstraat in verbinding stond met Nieuwland en Anneessensplein. Extra muros werd in 1841 het nieuwe «Noordstation», ingeplant in de as van de in 1839 doorgetrokken Nieuwstraat, in gebruik genomen. Beide stationswijken werden in 1861-1862 in rechte lijn met elkaar verbonden door het doortrekken van de Zuidstraat tot de St.-Niklaaskerk, en het verbreden van de Kleerkopersstraat, waarop sinds 1860 de Grétrystraat uitkwam. Deze nieuwe verkeersader, weldra een drukke handelsas, vormde de eerste stap in de uitbouw van een N.-Z. gericht assenstelsel binnen de stad, dat het traditioneel van W. naar O. verlopende circulatiepatroon zou vervangen.

Midden in het oude handelscentrum, tussen de Grasmartel en de Schildknaapsstraat, verzezen in 1846-1847 de Koninklijke St.-Hubertusgalerijen naar ontwerp van J.-P. Cluysenaar. Deze winkelgalerij combineerde op een relatief beperkte oppervlakte een complex programma van winkels, cafés, woningen, een theater en een bloemenmarkt, met een belangrijke stedenbouwkundige functie als doorsteek en nieuwe circulatie-as tussen de omgeving van de Grote Markt en van de Munt, waarbij bovendien een ongezond bouwblok werd weggesaneerd. Daarnaast leverde zij als toonaangevend voorbeeld van een nog jong bouwtype, uitvloeisel van de snelle groei in de distributiesector, met haar voornaam decor, doordacht perspectief en gedurfd ijzeren kapconstructie, een bijdrage tot de verfraaiing van het stadsbeeld. Hetzelfde gold voor het complex Magdalenamarkt/Bortiergalerij, door dezelfde Cluysenaar opgericht in 1847-1848, dat het aan de Magdalenasteenweg grenzende bouwblok gevormd door de Duquesnoystraat en de St.-Jansstraat ontsloot. Beide straten werden in 1846 samen met het verruimde St.-Jansplein door H.L.F. Partoes aangelegd op de terreinen van het oude St.-Jansgasthuis. De Magdalenamarkt, eerste van een reeks markthallen te Brussel, kwam tegemoet aan het streven de aloude markten om hygiënische en verkeerstechnische redenen uit de straten te bannen. In de bovenstad ontwierp Cluysenaar voor de «bas-fond» van de Koningsstraat het Congresplein palend aan de de Lignestraat en de Vandermeulenstraat, dat aansloot bij een monumentale trappenpartij bovenop een dubbele, lager gelegen markthal, een geheel waaraan van 1848 tot 1857 werd gebouwd. Het plein werd in 1850-1859 door J. Poelaert afgewerkt met de Congreskolom — kolossaal herdenkingsmonument voor het 25-jarig jubileum van de Belgische onafhankelijkheid — omringd door symmetrische herenhuisen.

Vanaf de jaren 1840 startte voor enkele van de belangrijkste historische gebouwen — het Stadhuis, de kathedraal, de grote kerken — een langdurige en ingrijpende restauratiecampagne, waarbij het «monument» waar mogelijk werd «ontmanteld» en in perspectief geplaatst. Een typisch voorbeeld hiervan was de aanleg van het trapezoidale Sinter-Goedelevoorplein bij de St.-Michielskathedraal vanaf 1853. In het geval van de St.-Jan Baptistkerk

maakte de operatie deel uit van de volledige heraanleg van het nog resterende Z.-gedeelte van het vroegere Groot Begijnhof vanaf 1856, waarbij de kerk als eindperspectief in het centrum kwam te staan van een radiale aanleg, gevormd door het halfeirkelvormige Begijnhof en de convergerende Populierenstraat, Cipresstraat en Rolstraat. De nieuwe St.-Catharinakerk, door J. Poelaert en W. Janssens uit 1854-1874 werd volgens hetzelfde principe in het midden van het in 1853 gedenpte St.-Katelijnedok ingeplant. Op de Grote Markt sneuvelde in 1853 «de Sterre» voor de verbreding van de Karel Bulsstraat gelijk met de aanleg van de Brouwersstraat, een ingreep die in 1896 werd gecorrigeerd door de wederopbouw van het pand met een open galerij als onderbouw.

In een tijdsspanne van de jaren 1840 tot 1860 werden ook de laatste nog onbebouwde terreinen binnen de ringboulevard, voornamelijk weiden en blekerijen in het W. en op beide Zenne-oeveren, geurbaniseerd. In de N.-W.-hoek, de zone tussen de dokken en de Vlaamsesteenweg, verrezen twee omvangrijke openbare gebouwen, het Stapelhuis (1843-1847) en de infanteriekazerne «Klein Kasteeltje» (1848-1852). Tussen de Schuitenkaai en de boulevard werden in 1841 de residentiële Locquenghienstraat — in de as van de Grootgodshuisstraat — en de de Witte de Haelenstraat aangelegd. De Passendalestraat en de Houthulstbosstraat vervulde in 1863-1864 de wegnis rondom het «Klein Kasteeltje». Doorheen de «Bummel», tussen de Vlaamsesteenweg en de O.-L.-Vrouw van Vaakstraat, werden ca. 1840 de verlengde Hopstraat en de Vandenbrandenstraat getrokken : een volkskwartier met een ruim aandeel industrie. Ten W. van de Anderlechtsesteenweg, tegenover het nieuwe extra muros gebouwde Slachthuis (1836-1841), kwam in 1842-1849 een nieuwe burgerwijk tot stand, met de tot de Anderlechtspoort doorgetrokken Zennestraat als hoofdas. Hierbij sloten op een centrale pleinvormige verbreding, in stervorm, ten W. de Slachthuisstraat en Cuerensstraat, ten O. de Annessensstraat, T'Kintstraat en Camuselstraat aan. Vervolgens werd ook de vroegere «Rosbempt» aan de overzijde van de Anderlechtsesteenweg op een gelijkaardige wijze verkaveld. Een eerste fase betrof de aanleg van de Kazernestraat en Woeringenstraat op de W.-Zenne-oever in 1854. In een tweede fase werden in 1861-1866 de Voldersstraat — de W.-O. gerichte hoofdas — en dwars erop de Artesiëstraat, Bodegemstraat, Gierstraat en Kuregemsestraat getrokken, en de bestaande Dam en Loofstraat verlengd. Ten O. van de Zenne werden in 1839 de parallelle Fonteinstraat, Sallaertstraat en Frédéric Bassestraat aangelegd tussen de toenmalige spoorweg en Nieuwland; ca. 1850 werden de Huidevettersstraat doorgetrokken tot de ringboulevard, de Bloemistenstraat verbreed, de De Lengentierstraat en Wassrijstraat aangelegd. Van 1843 dateerde de Kernstraat in het O. van de stad, parallel met de Naamsestraat.

Naast deze nieuwe ingrepen werd ook de bestaande wegeninfrastructuur vanaf de jaren 1840 onder handen genomen. Een invloedrijk beleidsinstrument vormde het algemeen rooilijnenplan dat vanaf 1845 werd opgesteld, met als bedoeling met name de belangrijkste invalswegen en circulatie-assen geleidelijk over de hele lengte te verbreden door, in geval van volledige of gedeeltelijke wederopbouw van de aangrenzende panden, nieuwe rooilijnen op te leggen. Het effect bleef echter beperkt tot het «getande» uitzicht met sporadisch inspringende panden, dat zovele straten van de binnenstad kenmerkt. Van 1846 dateerden het eerste gemeentelijk bouwreglement, waarbij o.m. de bouwhoogte gerelateerd werd aan de straatbreedte — tot dan, sinds 1828, was slechts een gevelopstand vereist —, en de reglementering op de voetpaden. Ook werd werk gemaakt van het riolerings- en waterdistributienet.

In 1853-1858 werd dwars doorheen de overbevolkte 2de Wijk, tussen de Kapellekerk en de Zuidlaan, de Blaesstraat met het aangrenzende Vossenplein getrokken, midden in één van de meest verpauperde zones van de stad met de grootste concentratie aan gangen en « bataillons carrés ». Deze rechtlijnige doorbraak met slechts een lokaal ontsluitende functie, kon beschouwd worden als de eerste daadwerkelijke saneringsoperatie te Brussel. Vooral de alarmerende rapporten en het statistisch onderzoek door E. Ducpétiaux, over en naar het leefklimaat van de arbeidersbevolking, o.m. in relatie tot het sterftecijfer, de gevaren voor de openbare gezondheid en sociale onrust, gingen er aan vooraf. Door het ontbreken van een adequate onteigeningswetgeving schoot de ingreep echter grotendeels aan zijn doel voorbij. Niet toevallig werd in 1858, nog vóór de voltooiing van de Blaesstraat, een nieuwe onteigeningswet bekrachtigd — nog aangevuld en verfijnd in 1867 — die toeliet samenhangende zones te onteigenen om redenen van sanering of openbaar nut, het ideale instrumentarium voor de grootse infrastructuurwerken die tijdens de volgende decennia zowel door de stedelijke als de rijksoverheid werden uitgevoerd.

Door de opheffing van het octrooirecht in 1860 verdween ook de laatste barrière tussen de stad en de randgemeenten, die nog in de jaren 1860 eenzelfde bevolkingsaantal totaliseerden als Brussel-stad.

De periode 1860-1914

Met het aantreden van J. Anspach als burgemeester in 1863, brak een periode van uitgebreide openbare werken aan, die Brussel het aanschijn moesten geven van een moderne metropool, de kern van de agglomeratie en het centrum van handel, nijverheid en welvaart. Tijdens zijn ambtsperiode (1863-1879) werden grote delen van de stad volgens de principes van de Parijse prefect G.-E. Haussmann doorploegd en wederopgebouwd. Diepgaande urbanistische ingrepen die een totale ommekeer in het circulatiepatroon met zich mee brachten, werden hierbij gekoppeld aan de oprichting van prestigieuze openbare en nutsgebouwen, met als dubbel doel enerzijds de sanering van de ongezonde plekken in het weefsel, anderzijds de verfraaiing van het stadskader. Achterliggende gedachte en oogpunt was een dam op te werpen tegen de uittocht van de goeude, fiscaal renderende klassen naar de nieuwe residentiële wijken in de randgemeenten. De uitvoering werd doorgaans uitbesteed aan grote, vaak buitenlandse, ondernemingen en maatschappijen.

De eerste en zondermeer belangrijkste operatie was de overwulving van de Zenne, naar een ontwerp van L.P. Suys van 1865, die in 1867-1871 tot stand kwam (zie Adolphe Maxlaan). De kronkelende, sterk vervuilde rivier, onderhevig aan periodieke overstromingen en aanzien als oorzaak van de nefaste cholera-epidemies, werd over een afstand van ca. 2000 m in twee gemetselde kokers geleid, geflankeerd door moerriolen. Bovenop kwam een brede rechtlijnige laan, op regelmatige afstand onderbroken door rechthoekige en polygonale pleinen, met een V-vormige splitsing, als rechtstreekse verbinding tussen het Noord- en het verplaatste Zuidstation, die de verkeersstroom definitief ging bepalen. Het tracé werd opgeluisterd door de monumentale Beurs (1868-1873), de Centrale Hallen (1872-1874), het Zuidpaleis (1875-1880) en de Gemeenteschool Nr. 13 (1877-1880); de voormalige augustijnenkerk, die aanvankelijk in de as van de laan de splitsing moest markeren, werd later gesloopt om plaats te ruimen voor het De Brouckèreplein. Om de perceelsverkoop te stimuleren en de kwaliteit van de bebouwing te garanderen richtte het stadsbestuur in 1872-1876 met goed gevolg een architectuurwedstrijd in; nog onverkochte bouwterreinen

werden in 1874 overgedragen aan de Parijse ondernemer J.-B. A. Mosnier, die er een hotel en een zestigtal Haussmanniaanse huurhuizen op neerplante. In dezelfde periode werd op de spoorwegbedding van de vroegere Bogaardenstation de Stalingradlaan aangelegd, ter vervollediging van de as Nieuwstraat-Zuidstraat. Een derde N.-Z.-as kwam tot stand door de aanleg van de Arteveldestraat vanaf 1874, bovenop de Kleine Zenne, die via bestaande wegen aansloot op de Lakensestraat en de Anderlechtsesteenweg. Voortvloeiend uit de Zenne-sanering werden een groot aantal dwarsstraten doorgetrokken, zo o.m. de Wolvengracht, Bisschopsstraat, Grétrystraat en Voldersstraat. In de as van de Beurs verzezen vanaf ca. 1877 in waaivorm de Auguste Ortsstraat, Jules Van Praetstraat en Paul Devauxstraat, en aan weerszij, de Beursstraat en de Henri Mausstraat. De omgeving van de Centrale Hallen werd getransformeerd, o.m. door de aanleg van de Hallenstraat, en na 1883 aangesloten op het St.-Katelijneplein via de Joseph Plateaustreet en de Melsensstraat. Samen met de Arteveldestraat kreeg ook de omgeving van het St.-Gorikspein een nieuwe aanleg met de Pletinckxstraat, Rijkeklarenstraat en verbrede Zespenningenstraat.

In het N.-O. van de bovenstad verdween de verpauperde O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk, ook wel omschreven als «espèce de lèpre» of «cloaque honteux» volgens dezelfde «tabula rasa»-techniek onder de slopershamer. In de plaats ontstond naar een ontwerp van A. Mennessier van 1874, een statige burgerwijk, begrensd door de Koningsstraat, de Leuvenseweg en de ringboulevard (zie Congresstraat). De straalsgewijze aanleg werd bepaald door de Congresstraat in de as van de Congreskolom. Vanuit het centraal gelegen Vrijheidsplein werd het terrein verder verdeeld door twee kruisende diagonaalassen, de Verenigingsstraat/Drukpersstraat en de Eredienststraat/Onderrichtsstraat, door de IJzerenkruisstraat en secundaire verbindingsstraten. Bijzondere aandacht werd besteed aan de opulling van de talrijke, scherpe hoekpercelen, met een in het oog springende architectuur. De wijk telde enkele openbare gebouwen — badinrichting, theater, circus — en een galerij.

Voor de bouw van J. Poelaert's megalomane Justitiepaleis (1866-1883), verpletterend symbool van de rechterlijke macht, werd in het Z.-O. — de vroegere Galgenberg — een plateau van 2,6 ha ingeruimd, waarvoor zes bouwblokken in de dichtbevolkte «Marollen» werden weggevaagd. De Regentschapsstraat werd in 1872, in de as van de zowat 100 m hoge koepel doorgetrokken tot het wijdse voorplein (huidig Poelaertplein). Hierdoor ontstond ook in de bovenstad een N.-Z.-as via de Koningsstraat, die haaks aansloot op de Louizalaan buiten de ringboulevard. Het nieuwe straatgedeelte, monumentaal afgeboord met o.m. het Koninklijk Muziekconservatorium (1872-1876) en de Synagoog (1875-1878), doorbrak de aloude relatie tussen de Grote en de Kleine Zavel, die bovendien een eigen karakter kreeg door de aanleg van het Egmontplantsoen (1879-1890), als omheinde siertuin, een typisch verschijnsel in de toenmalige stedebouw en pleinaanleg. Bijkomend neveneffect was de ontmanteling gevolgd door restauratie van de O.-L.-Vrouw ten Zavelkerk. Grootschalige herstructureringsprojecten voor de omgeving van het Justitiepaleis, opgemaakt onder impuls van Leopold II, bleven in het ontwerpstadium. Wel werd tussen de Regentschapsstraat, de terzelfdertijd verbrede en doorgetrokken Minimenstraat en de Grote Zavel, in 1884-1888 het stervormige «Quartier de l'Astre» aangelegd, met de Ernest Allardstraat als hoofdas, en voorts de Charles Hanssensstraat, Wattecestraat, Van Moerstraat en Boomstraat. Het perspectief op het Justitiepaleis vanaf de Waterloolaan werd geopend door de aanleg van het Jan Jacobsplein in 1894, eveneens met een centraal plantsoen. Ook kwam een betere verbinding tot stand tussen de Grote Zavel en de benedenstad, door de aanleg van de gebogen Lebeaustreet in 1891, leidend naar het Gerechtsplein, en de trechtervormige Joseph Stevensstraat met centraal het cirkelvormige Emile Vanderveldeplein in 1894, leidend naar de Kapellekerk.

Een belangrijke ingreep — naast de reeds genoemde — uit het laatste kwart van de 19de eeuw, periode die samenviel met de ambtstermijn van burgemeester Karel Buls (1881-1899), was de aanleg van de Antoine Dansaertstraat, in twee fasen in 1890-1891 en 1898-1899, met incorporatie van bestaande wegenis, als nieuwe W.-O.-invalsweg tussen de centrale lanen en de Vlaamsepoort, die de smalle Vlaamsesteenweg moest ontlasten. Tot de kleinere ingrepen behoorde de Van Gaverstraat uit 1884-1886, een privé-verkaveling met een bescheiden eenheidsbebouwing door A. Mennessier. Bij de aanleg van de Nancystraat in 1891-1894, samen met de verbreding van de St.-Gisleinsstraat, werden de bouwpercelen voorbehouden voor vervangende arbeidershuisvesting, in een poging privé-ondernemers en particulieren tot de bouw van dit type woningen aan te zetten. In de Marollen werden overigens in deze periode tal van straten rond de Hoogstraat en het Vossenplein gesaneerd en heraangelegd, zo o.m. de Abrikozeboomstraat (1881), Rodepoort (1888), Priestersstraat (1894-1900) en de Wynantsstraat (ca. 1895).

In de «*Esthétique des Villes*» (1894) formuleerde Buls, de bezieler van de restauratie van de Grote Markt, zijn ideeën over een meer kleinschalige en behoudende pittoreske stedsbouw als aanvulling van en met respect voor de historisch gegroeide stedelijke context. Hij kwam erdoor in conflict met de radikaal klassieke strekking van Leopold II, naar aanleiding van wellicht het meest complexe urbanistisch vraagstuk van Brussel: de verbinding van de boven- en de benedenstad door de heraanleg van de Hofberg. Diverse projecten zagen vanaf het midden van de 19de eeuw het licht, gestimuleerd door de koning die het betrof in zijn politiek van monumentale werken ter verfraaiing van de hoofdstad. Hiertoe behoorde o.m. ook de verruiming — ten koste van het park — van het Paleizenplein vóór het nieuwe gevelfront van het Koninklijk Paleis, dat vanaf 1904 door H. Maquet werd gerealiseerd. Dezelfde Maquet, die zich vanaf de jaren 1870 over de Hofberg boog koppelde de heraanleg ervan enerzijds aan een project voor uitbreiding van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten door A. Balat, anderzijds aan de inplanting van een Centraal Station. In 1897-1899 werd gestart met de sloop van de St.-Rochuswijk onderaan het Koningsplein, en de aanleg van de Koudenberg, die destijds in een flauwe boog afdaalde naar de Magdalenasteenweg. Het eerste lid van het programma, de bouw van paleizen voor de musea en andere wetenschappelijke instellingen werd vele malen herwerkt, doch in 1908 afgevoerd, waarna een voorlopig plantsoen — de Kunstberg — werd aangelegd door J. Vacherot, met het oog op de Wereldtentoonstelling van 1910.

Anders verging het het tweede lid, het Centraal Station, een idee zo oud als de spoorwegen te Brussel zelf. Na de principiële goedkeuring van het deels boven- deels ondergrondse Noord-Zuid-spoorwegtracé van F. Bruneel uit 1893, werd in 1903 een overeenkomst gesloten tussen Stad en Staat, voor de volledige sloop en wederopbouw van het gebied binnen de driehoek Koningsplein/St.-Michielskathedraal/Magdalenasteenweg, de historisch en architecturaal rijke Putterij-, Isabella- en Terarkenwijk. Op de vrijgekomen terreinen kwamen in een eerste fase de Koloniënstraat in 1908-1909 en na 1911 de Ravensteinstraat tot stand, een stelsel van brede, gebogen, glooiende verkeersassen op een verhoogde bedding, met wijds perspectief, afgeboord door een monumentale Beaux-Arts-architectuur. De werken aan de spoorverbinding werden in 1911 aangevat met het Zuidviaduct, doch in 1914 bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog stilgelegd.

In het centrum van de stad werd voortgebouwd op het stelsel van nieuwe W.-O.-verkeerswegen — ingezet met de Antoine Dansaertstraat — door de aanleg van de Lombardstraat en Verversstraat in 1908, als schakel in de as Zavel/Beurs. Na de uitbouw van een nieuw havencomplex te Laken, werden de oude bindendokken in 1910-1911 gedempt. De terreinen van het Groot of Handelsdok en het Stapelhuis in het N.-W., dienden vanaf 1911 tot de

uitbouw van het «Quartier Maritime», een nieuwe woon- en handelswijk, diagonaal doorkruist door de brede Diksmuidelaan en Ieperlaan, die via het gedempte Schuitendok, de verbrede Varkensmarkt, de na 1912 nieuw aangelegde Léon Lepagestraat en de gedeeltelijk verbrede Antoine Dansaertstraat in verbinding stond met de centrale lanen. Het geheel werd nog op de valreep van de Eerste Wereldoorlog aanbesteed, doch alleszins pas bebouwd vanaf de jaren 1920.

Van een andere orde was de bouw van de «Cité Hellemans» in 1912-1915, het eerste en enige gemeentelijk woningbouwproject in eigen beheer, opgezet als modelrealisatie inzake arbeidershuisvesting, waarbij middenin de Marollen een volledig bouwblok werd weggesaneerd en vervangen door parallelle woonblokken.

Van het interbellum tot heden

Na de oorlog kwam de voltooiing van de Noord-Zuid-verbinding op de helling te staan. Met het oog op de Wereldtentoonstelling van 1935 werd in 1928-1933 doorheen de nog braakliggende Putterijwijk een stelsel van verbindingswegen getrokken dat aansloot bij de eerder gerealiseerde Koloniënstraat en Ravensteinstraat. Hierin vormde de Kardinaal Mercierstraat het sluitstuk tussen de boven- en benedenstad. De hele onderneming, die naast de spoorverbinding ook de bouw van drie nieuwe stations inhield, nam in 1935 alsnog een nieuwe start in het kader van de tewerkstellingsprogramma's van de regering De Man, en werd vanaf 1936 in fasen gerealiseerd. Sterk vertraagd door de Tweede Wereldoorlog werd de Noord-Zuid-verbinding ingehuldigd in 1952, hoewel de werken nog doorliepen tot 1958 (zie Europakruispunt). Een halve eeuw sloop- en graafwerk, waarbij zowat 1200 huizen, tal van straten of althans delen ervan verdwenen en hele wijken werden opengereten, sloeg een onoverkomelijke wig in het stadsweefsel. Bovenop de spoortunnel kwam een vierbaanse stadssnelweg (zie de Berlaimontlaan) die nochtans ter hoogte van de Kapellekerk doodliep op het bovengrondse spoortracé. Deze werd spoedig afgeboord door grotendeels vrijstaande, monofunctionele kantoorgebouwen zoals de Nationale Bank, Sabena-terminus, R.T.T., Gemeentekrediet... en één enkel sociaal huisvestingscomplex; de Ravensteingalerij door A. en P. Dumont uit 1954-1958 verbond het Centraal Station met de zone om het Park. In 1954 nam ook de bouw van de huidige Kunstberg met de Koninklijke Bibliotheek Albert I een aanvang, het gecombineerd en langdurig uitgesteld resultaat van twee architectuurwedstrijden in 1937 en 1939, door J. Ghobert en M. Houyoux, dat pas in 1969 werd voltooid. Het monumentale U-vormige complex met esplanaden, trappenpartijen en galerijen rond een verzonken tuinterras — inversie van Vacherot's tuin — fungeerde voortaan als visuele en ruimtelijke overgang tussen het Koningsplein en de omgeving van de Grote Markt. Het Rijksadministratief Centrum, het prototype van kantoorzoning over een oppervlakte van meer dan 6 ha tussen de Koningsstraat en de Pachecolaan, dat in project opklom tot 1938, werd in 1958 aangevat n.o.v. het bureau Alpha, en in 1984 voltooid met een 40 verdiepingen hoog torengebouw. Ook hier bestond het publieke terrein uit een esplanade en een tuinterras, zij het zonder wezenlijke functie in het stedelijk circulatiepatroon. De verkeerssituatie op de ringboulevard, sinds de jaren 1930 een knelpunt voor het steeds toenemend autoverkeer, werd in 1956-1957, met het oog op de Wereldtentoonstelling van 1958, grondig aangepakt door ondertunneling van de belangrijkste kruisingen tussen het Saincteletteplein en de Hallepoort.

Het naoorlogse Brussel ontkwam intussen niet aan het grootstedelijk fenomeen van tertiërisering van het centrum en suburbanisering van de rand, dat de bevolking van de binnenstad

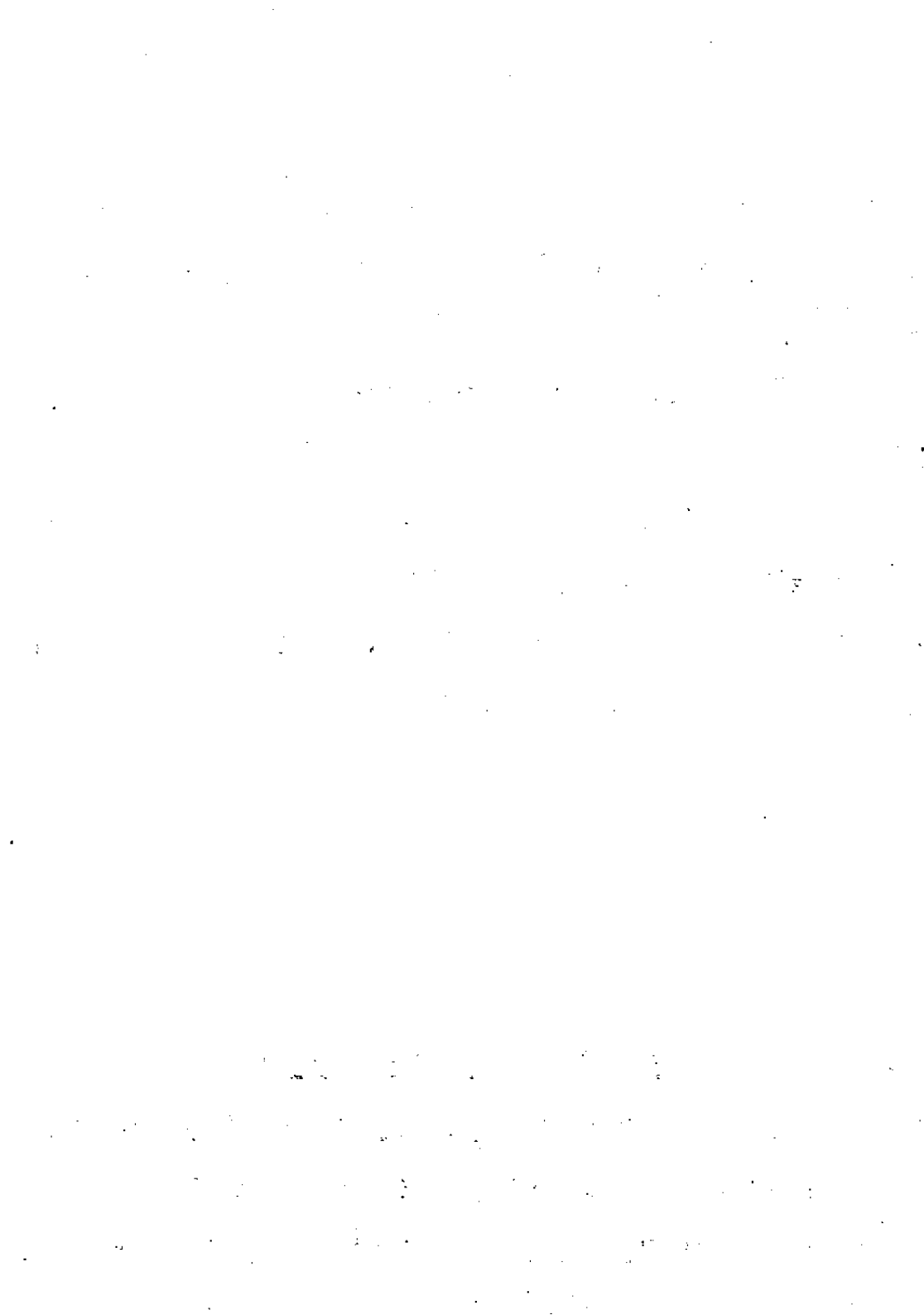
deed slinken tot 50.000 inwoners. De nood aan een globale ruimtelijke benadering van de stad werd inmiddels gelenigd door de aanmaak van algemene structuurplannen, zo het «Streekplan Brussel» door de groep Alpha waarvoor opdracht in 1947, dat de binnenstad in het centrum plaatste van een satellietplan met een systematische scheiding van wonen, werken, recreatie en verkeer. In 1955-1962 werd in opdracht van de Stad Brussel door de groep Tekhné een stedenbouwkundig plan voor de Vijfhoek opgesteld, dat alleszins in de jaren 1960 als leidraad zou dienen voor het beleid ter zake. Vanuit een globale planoptiek, die deelsgewijs kon worden uitgevoerd, werd een strak dogmatisch verkeersschema opgelegd, met penetratiewegen en een binnenring met een concentratie van parkeergelegenheden, rondom een gevrijwaarde historische kern. Daarnaast werd gestreefd naar sanering van te dichte bouwblokken en verdichting in residentiële hoogbouw, wat ondermeer tot uiting kwam in de ideeënwedstrijden voor de omgeving van het Vossenplein en de zone Anderlechtsesteenweg/Kapellekerk van 1962. Het Gewestplan van Brussel dat als gevolg van de wet op de stedenbouw (1962) tussen 1962 en 1979 tot stand kwam, evolueerde in de opeenvolgende stadia van voorontwerp, ontwerp en Koninklijk Besluit, van een gelijkaardige radicale, op autoverkeer en zoning toegespitste aanpak, onder invloed van het groot aantal actiegroepen in de stroom van de contestatiebeweging na 1968, tot een pragmatische casuïstische aanpak met een meer verfijnde zoning en een ruimere aandacht van het stedelijk landschap. De Bijzondere Plannen van Aanleg (B.P.A.) die door de Stad Brussel werden opgemaakt — samen een 35-tal goed voor zowat een kwart van de oppervlakte — kenden een zelfde ontwikkeling tussen de jaren 1950 en 1980. Vóór 1970 dienden zij een lange-termijnvisie, gericht op de heraanleg van uitgestrekte gebieden in functie van het Tekhné-plan. In het kader van de saneringspolitiek volgend op de wet op de krotwoningen van 1953, kwamen een reeks sociale huisvestingscomplexen volgens C.I.A.M.-model — hoogbouwblokken omringd door voetgangersgebieden — tot stand. Voorbeelden van dergelijke realisaties, grootschalig wat betreft bouwvolume en ingreep in het stadsweefsel, zijn de complexen «Pottenbakkersstraat» (B.P.A. van 1960), «Papenvest» (B.P.A. van 1961), «Kraakelbuurt» (B.P.A. van 1963) en «Bloemistenstraat» (B.P.A. van 1968). Bepaalde B.P.A.'s waarborgden de uitvoering van grote projecten, in casu kantoorhoogbouw in combinatie met parkeergarages, zoals het Postgebouw/Administratief Centrum (B.P.A. van 1965) en het Philipsgebouw (B.P.A. van 1966), of maakten straatverbredingen, zoals de Cellebroersstraat (B.P.A. van 1956) en de Stormstraat (B.P.A. van 1974) mogelijk. Na 1970 haalde een conserverende aanpak de bovenhand, kleine ingrepen op korte termijn, met respect voor de bestaande ruimtelijke structuren door bijsturing in de details. Kenmerkend hiervoor waren de B.P.A.'s met betrekking tot de Marollen, in 1974 uitgeroepen tot pilootproject voor stadsvernieuwing, gericht op binnenpandige krotopruiming en oprichting van stroken sociale huisvesting — zowel renovatie als nieuwe bouw — op bestaande rooilijnen, zo o.m. «De Marollen» (B.P.A. van 1974) en «Samaritanessestraat-Kandelaarsstraat» (B.P.A. van 1981). Het reeds ten dele uitgevoerd B.P.A. «Oud Korenhuis-Eikstraat» (1964) — kantoorhoogbouw in het groen — werd vanuit dezelfde optiek herwerkt. Voorloper van deze beschermende aanpak was het B.P.A. «Grote Markt en omgeving» (1960) — het z.g. «Ilôt sacré», zowat overeenstemmend met de historische kern van het Tekhné-plan — waar het streven tot visuele beheersing van het stadslandschap aanleiding gaf tot pasticherende reconstructies, op gevaar af van een verlies aan authenticiteit. Bij de renovatie van het St.-Goriksbouwblok (B.P.A. van 1981) werd daarentegen rekening gehouden met de diversiteit van het gebouwenbestand.

De concentratie van handel en diensten in de binnenstad bracht ook een uitbreiding van de winkelzones met zich mee. Binnen deze ontwikkeling paste de bouw van nieuwe galerijen, opgevat als in zichzelf besloten winkelcentra zonder wezenlijke functie in het circula-

tiepatroon, zoals de «Galerij Agora» (1963) en het «City 2»-complex (1978), en de inrichting van de Nieuwstraat tot de eerste winkelwandelstraat (1976). In de daaropvolgende jaren werden nog tal van straten en pleinen in de winkel- en toeristische zones verkeersvrij gemaakt of heringericht met verruimde flaneerzones, zo o.m. een reeks straten rondom de verkeersarme Grote Markt, zoals de Botermarkt, Heuvelstraat, de Beenhouwersstraat en omgeving, en voorts de Munt en het Martelaarsplein, de Rollebeekstraat, de Pieter Breughelsquare en de Hoogstraat, de Stooftstraat, en recent het Begijnhof, de Beursstraat en Henri Mausstraat. Hetzelfde gold voor de centrale lanen, de «Vismarkt», de Waterloolaan en recent de Antwerpselaan, waar de aanleg voortvloeide uit de Metro-werken, die voor de binnenstad in fasen werden gerealiseerd van 1965 tot 1988. Naast de «Vismarkt» — heringericht met waterbassins — werden de andere dokken omgevormd tot buurtpark met speelzone. Ook in de Marollen ontstonden her en der bescheiden groenzones. Een qua omvang belangrijke stadsvernieuwingsoperatie vormde de grondige renovatie van het woningenbestand van enerzijds de Stad Brussel, vooral geconcentreerd rond de centrale lanen, de Arteveldestraat en in de O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk, en anderzijds van het O.C.M.W., vooral gegroepeerd in de Begijnhofwijk, aangevat ca. 1975 en heden nog volop in uitvoering.

Tot de meest recente ingrepen in het Brusselse stadswefsel behoort de invulling van het Europakruispunt — een desolate leegte achtergelaten door de Noord-Zuid-verbinding — met een hotelcomplex in afgeroomde pastiche-architectuur. Deze belangwekkende zone vormde nochtans een uitdaging voor talloze architectuurprojecten die tussen 1961 en 1983, gestimuleerd door meerdere architectuurwedstrijden, het licht zagen en die in hun oorspronkelijkheid en verscheidenheid de evolutie van het stedehouwkundige denken in die periode belichaamden. Zij moesten het ten onrechte afleggen tegen de ingewortelde idee de omgeving van de Grote Markt te moeten vrijwaren van hedendaagse architectuurvormen, dus voor de stedebouw en de architectuur te Brussel, een gemiste kans.

Jo BRAEKEN

OVERZICHT VAN DE ARCHITECTUURGESCHIEDENIS IN DE HISTORISCHE BINNENSTAD VAN BRUSSEL

De vroegste gekende getuigen van enige bouwactiviteit behoren tot de militaire en religieuze architectuur; tijdens opgravingen in bestaande kerken werden immers overblijfselen blootgelegd van bedehuizen uit de 11de-12de eeuw die omwille van de veelal ruimere uitleg van hun gotische opvolgers geleidelijk dienden gesloopt; als voorbeelden dienen vermeld de Romaanse narthex van de St.-Niklaaskerk en de resten van een Romaans schip met aanleunend, door traptorens geflankeerd westerblok van ietwat recentere datum in de St.-Michielskathedraal. Laatstgenoemd tracé wordt momenteel weergegeven in de gerestaureerde vloerbekleding en de ondergrondse muurresten zelf zullen in de daartoe uitgebouwde «crypte» te bezichtigen zijn.

Het bewaarde bouwkundig erfgoed weerspiegelt overigens bijzonder treffend de historische en stedenbouwkundige evolutie van de Vijfhoek. Uit de tot in de 17de eeuw nog «organisch» gegroeide stad met essentieel laat-middeleeuws karakter resten voornamelijk «unieke», historische, zowel burgerlijke als religieuze «monumenten», uit verschillende bouwperiodes. Het opmerkelijk ruime aanbod van architectuur vanaf het einde van de 17de tot de 20ste eeuw vloeit voort uit de massale wederopbouw na het bombardement van 1695 en de doorgedreven urbanisatie in de daaropvolgende eeuwen. Hier illustreren zowel de toonaangevende overheids- en cultusgebouwen als de doorsneebebouwing de rijke diversiteit aan types, vormen en stijlen.

Militaire architectuur

De juiste bouwperiode — tussen de 11de en de 13de eeuw —, het oorspronkelijke uitzicht en tracé van de *eerste stadsomwalling* blijven nog steeds onduidelijk. Vermoedelijk bestond deze eerste verdedigingsgordel uit aarden wallen met palissaden, die geleidelijk vervangen werden door een volwaardige stadsmuur van Ledische kalkzandsteen, met een totale omtrek van ca. 4 km, gemarkeerd door een veertigtal torens. Zeven poorten en een aantal sluippoorten verzekerden de toegang tot en de beveiliging van de stad. Extra muros was hij omgord door natte (benedenstad) en droge (bovenstad) grachten.

Van de versterkte stadspoorten resten heden geen materiële overblijfselen. De torens, van het «propugnaculum»-type, met variërende hoogte en diameterbreedte, zijn aan veldzijde cirkelvormig uitgebouwd en vertonen aan stadszijde een rondboogvormige open keel. In de torenmuren, gemiddeld 2 m 30 tot 3 m dik, zijn schietgaten uitgespaard en leiden trappen naar het torenplatform en de weergang van de walmuren; korbelen schragen de lateien van de muuropeningen.

De walmuren zelf, ca. 7 m hoog en 2 m dik, worden gefundeerd door ruw gehouden rondbogen van onregelmatige vorm; rondbogige spaarbogen van 4 m 50 tot 5 m breed ritmeren de stadszijde, onder de gekanteelde weergang met overstek op kraagstenen.

Met de oprichting van de tweede, 14de-eeuwse stadsomheining werd de eerste omwalling gedesaffecteerd, door de Stad aan particulieren verhuurd of afgestaan voor integratie in

woningbouw, wat gepaard ging met talrijke verbouwingen en aanpassingen, en uiteindelijk uitmondde in systematische sloping. Brussel behoudt nog enkele unieke exemplaren van waltorens, al of niet met aansluitende muurdelen, cf. de z.g. «Anneessenstoren» (Keizerslaan), de «Villerstoren» (Villersstraat, met belangrijke muurdelen, cf. ook Cellebroersstraat nr. 16, binnenplaats St.-Jorisinstituut, en Eikstraat nr. 17, binnenplaats Koninklijk Atheneum), de «Plebaantoren» (Wildewoudstraat nr. 14-15, 16 en Treurenberg nr. 10), de door P.V. Jamaer in 1888-1889 gerestaureerde «Zwarte Toren» (St.-Katelijneplein nr. 29-31) en torenfragmenten in het Paleis voor Schone Kunsten en Warmoesberg (nr. 37-47). Verder blijven nog sporadisch muurfragmenten bewaard in de Brederodestraat, Arteveldestraat (binnenplaats nr. 39-41), Ruisbroekstraat (patio Algemeen Rijksarchief : een verplaatst relict ingevolgd de bouw van de Koninklijke Bibliotheek Albert I).

Een *tweede stadsomwalling*, waarvan het ca. 8 km lange tracé ongeveer samenviel met de huidige ringboulevard, werd opgericht tussen 1356/1357 en 1379, doch wegens vertraging bij gebrek aan inkomsten pas ten Z. afgewerkt ca. 1381-1383. Deze stadsmuur, opgetrokken uit baksteen met parement van zandsteen, was omgord door taluds, en eveneens door droge of natte grachten respectievelijk in de boven- en benedenstad. Zeven stadspoorten sloten aan op de belangrijkste invalswegen die straalsgewijs via de poorten van de eerste omwalling naar het centrum leidden. Uit iconografische bronnen blijkt dat de poorten doorgaans een halfronde plattegrond vertoonden, met uitspringende vlakke gevelpartij aan stadszijde, centraal risaliet aan veldzijde, spitsboogvormige poortdoorgang en zadelbedaking. De halfronde waltorens, een tweeënzeventigtal, en de stadsmuren kwamen mutatis mutandi overeen met deze van de eerste omwalling. In 1552-1576 werd de omheining extra muros beveiligd met voorpoorten, ravelijnen en taluds, en in 1671-1672 heraanangepast en gebastioneerd met 15 ravelijnen, 3 halve manen en 14 bastions. De ontmanteling van de vesten, begonnen onder Jozef II en voortgezet onder Napoleon I, werd definitief verordend in 1810 voor de aanleg van de ringlanen. Van de tweede omwalling rest als enig overblijfsel de «Hallepoort», waarvan het huidige uitzicht met centraal uitgebouwde traptoren, ruime spitsboognissen en een «decoratieve» torenbeëindiging voortvloeit uit de «grondige» restauratie door architect H. Beyaert in 1868-1870.

De gotiek (13de-17de eeuw)

Het merkwaardig bouwkundig erfgoed uit deze periode dient uiteraard geplaatst in de algemene context van de politieke en socio-economische toestand van het Brussel dat zich ook meer en meer als culturele en artistieke kern profileerde. Voor religieuze en overheidsgebouwen werd beroep gedaan op vooraanstaande architecten die ook elders in Brabant werkten en bijdroegen tot het ontstaan, de verdere ontwikkeling en de verspreiding van de «Brabantse» gotiek, als eigen interpretatie van de ingevoerde Franse bouwstijl.

De kalkzandsteengroeven uit het Brusselse boden een interessant, relatief makkelijk te verwerken en uit te houwen materiaal met specifiek koloriet, wat mede bepalend zal worden voor het algemene beeld en de architectonische versiering.

De behouden *kerken* illustreren nagenoeg de hele evolutie en vertonen hierbij nog lokale varianten. Een duidelijke aanknopng bij de Franse kathedralen vindt men voor het eerst in de Nederlanden in de plattegrond van de ca. 1220-1225 aangevatte St.-Michielskathedraal

met ontwikkelde koorpartij en de in de 15de eeuw uitgevoerde W.-gevel geflankeerd door twee torens.

In de drieledige opstand van de vroeg-gotische koorpartij, gestut door luchtbogen, wordt wel «een onhandige nabootsing» gezien «van vormen en ontwerpen die onder meer in de kathedralen van Reims en Kamerijk voorkwamen». In de Kapellekerk zal deze in een meer geëvolueerde en verfijnde vorm worden herhaald in het vroeg-gotische koor uit de tweede helft van de 13de eeuw, dat ook nog wordt bestempeld als een typische uiting van de Romaans-gotische overgangsstijl.

In de loop van de 14de en 15de eeuw zullen de stijlkenmerken van de Brabantse hooggotiek zich geleidelijk aftekenen en systematisch worden doorgezet. Deze evolutie komt tot uiting in het verdere bouwverloop van Z. naar N. van het transept van de St.-Michielskerk en aansluitend van het driebeukige schip (einde 13de-15de eeuw). Hier komt de drieledige opstand voor met scheibogen op zuilen met typische koolbladkapitelen, een triforium met tot in de bovenvensters doorgetrokken maaswerk, bedoeld om het verticaliserende effect te accentueren. Als variante geldt de twee geleidingen herleide opstand toegepast in kleinere kerken als o.m. de St.-Niklaaskerk en eveneens onder een iets meer uitgewerkte vorm doorgevoerd in het na de brand in 1421 wederopgebouwde schip van de Kapellekerk.

Beide opstanden komen soms voor in éénzelfde kerk zoals bv. de vijfbeukige Zavelkerk, van O. naar W. uitgebouwd vanaf het begin van de 15de tot de eerste helft van de 16de eeuw. In de middenbeuk wordt de «klassieke» drieledige opstand toegepast, in het transept en de zijbeuken komt de tweeledige opbouw voor, hier steunend op kapitelloze bundelpijlers in plaats van de vertrouwde zuilen met koolbladkapiteel. Gelijkwaardige bundelpijlers en doorgetrokken schalken ritmeren ook het uiterst opengewerkte en rijzige eenbeukige koor dat hiermee aansluit bij de «klassieke», meer structurele richting binnen de Brabantse gotiek (cf. o.m. Leuven, etc.).

Het overkluizingssysteem volgt de gewone evolutie van de kruisrib- en straalgewelven met variërende profilering voor de gewelfribben, in verband te brengen met de stijlevolutie en het gebruikte materiaal voor de gewelfvlakken. Ook hier doet zich de gebruikelijke verschuiving voor van het gebruik van de dure en zware natuursteen naar de introductie van de lichtere en voordeligere baksteen. Als voorbeeld van bewaarde ingewikkelde netgewelven gelden deze van de flamboyante H. Sacramentskapel (1534-1540) die de plaats innam van de N.-kranskapellen van de St.-Michielskathedraal.

Het verschil tussen de overgangsstijl/vroeg-gotiek en de volwaardige Brabantse gotiek wat de algemene verhoudingen en de ruimtewerking betreft is opvallend in de Kapellekerk : de ietwat onhandig aansluitende transeptarmen en het eerder gedrongen koor uit de vroegste bouwperiodes lijken maar tot halverwege de hoogte van het vrij rijzige 15de-eeuwse schip te reiken. Dergelijk contrast komt ook in het volumespel tot uiting en wijst bovendien op een fundamenteel verschil in het samenvoegen van bestanddelen. In de vroegste, bij de Romaanse stijl aansluitende partijen waartoe oorspronkelijk nog een kruisingstoren hoorde, komt een gewone juxtapositie terwijl de latere delen een grotere graad van drukkere vervlechting vertonen. De oorspronkelijke stabiliserende functie van de luchtbogen werd in Brabant volledig of gedeeltelijk overgenomen door de haakse bedakingen boven de zijbeuken afgeschermd met de typische «kapelgevels».

De gevelbehandeling is ook onderscheiden, hoewel in de geveltoppen van het transept enige aanzet zou kunnen worden gevonden voor de latere en zo typische behandeling van de opeenvolgende smalle kapelgevels met nissen- en hogelversiering tussen pinakels, etc.

De studie van de eigenlijke gevelopbouw en -versiering wordt enigzins bemoeilijkt door de aanvullende restauraties van de 19de eeuw, waarvoor deze van de Zavelkerk als voorbeeld

kan gelden. Belangrijker dan de transeptgevels was uiteraard de W.-gevel die verschillende vormen aannam. Zoals vermeld vormt de door twee hoektorens afgeleide St.-Michielsgevel een ware uitzondering. De gestructureerde torens nemen in hun zware overhoekse steunberen de « klassieke » ornamentatie over van nissen, casementen, pinakels, etc. De puntgevel tussen beide geeft de breedte aan van het hoge middenschip. In een totaal ander type zal de W.-toren juist de volledige breedte van deze middenbeuk innemen om hoog boven de bedaking op te rijzen, zoals in de Kapellekerk waar dit onvoltooid bouwwerk (1504-1508) tenslotte een barokke klokketoren kreeg in 1699. In kleinere bedehuizen — zoals o.m. de Zavelkerk — worden de eigenlijke W.-torens gereduceerd tot min of meer versierde trap-torentjes aan weerszij van de uitgewerkte puntgevel. Dergelijk schema, vaak herleid tot de vereenvoudigde vorm van puntgevel met portaal en bovenvenster zal veelal in de kleinere kerken en kapellen worden toegepast. Tot dit type behoort de laat-gotische gevel van de in 1957 gerestaureerde Magdalenakapel, opgetrokken uit bak-en zandsteen.

Vanaf de 13de eeuw kwamen verscheidene klooster- en bedelorden zich in de Brusselse binnenstad vestigen; van deze *kloostercomplexen* resten vrijwel geen getuigen in opstand. Bij recente opgravingen in de Beursstraat kwamen muurdelen vrij van het eind 16de-eeuwse koor van de laat-gotische kloosterkerk van de minderbroeders, die zich hier vestigden vanaf ca. 1227/1231.

De belangrijkste en vrijwel unieke getuige van *overheidsbouwkunst* is het Stadhuis, toonaangevend voor de evolutie van de Brabantse stadhuizen. Van deze zandstenen constructie werd de L-vormige O.-vleugel, in 1401 aangezet door J. Van Thienen, in 1444 verlengd met een kortere rechthoekige W.-vleugel en de belforttoren in 1449 door J. van Ruysbroeck afgewerkt met een sierlijke, « grootschalige », torenbekroning. Karakteristiek voor de algemene opbouw zijn : de uitgebouwde spitsbogige benedengalerijen met platform, de omlopende balustrades, de typische octogonale hoektorens, de belforttoren met een massieve vierkante onderbouw overgaand in een rijzige opengewerkte achtkantige lantaarn; meer specifiek voor de opstand zijn de typerende registerindeling met smalle en bredere penanten en een ritmische opeenvolging van decoratieve beeldnissen en overhoekse pijlers. Gevelcompositie, algemeen basisplan en architectonische detailuitvoering van het Brusselse stadhuis werden overgenomen door tal van andere stadhuizen en openbare gebouwen. Getuige hiervan onder meer het ertegenoverliggende Broodhuis, in 1515-1536 opgetrokken in laat-gotische stijl met renaissance-invloeden, in 1875-1895 gesloopt en door architect P.V. Jammaer in historiserende stijl gereconstrueerd.

Uit de *privé-architectuur* resten geen overblijfselen van de oudste rijkere woningbouw, de z.g. « stenen » of patriciërswoningen (Brussel telde er een twaalfstal in de 13de eeuw). Evenmin blijven nog voorbeelden bewaard van *doorsneehuizen in hout- of vakwerkbouw* of van laat-gotische *driekwarthuizen*, met typerende houten voorpuntgevel in overstek en stenen « brandmuren ».

Niettegenstaande de verschillende verordeningen door de Stad uitgevaardigd om het brandgevaar te beperken (o.m. in 1342, 1448, 1550), bleef de houtbouw nog geruime tijd de gebruikelijke constructiewijze voor het stadhuis. De verstening kwam eigenlijk pas goed op gang na de edicten van 1566 en 1567, die het verbod inhielden nog nieuwe houten gevels op te trekken of bestaande te herstellen.

Belangrijke burgerwoningen, gilde- of ambachtshuizen en patriciërshoven werden daarentegen opgetrokken uit zandsteen of uit een combinatie van baksteen voor het opgaande metselwerk en zandsteen voor de constructieve en decoratieve elementen als sokkels, dorpels, vensterkruisen, hoek- en negblokken, speklagen en waterlijsten. Deze bouwwijze zal

overigens in een vereenvoudigde vorm worden aangewend voor de doorsnee huizenbouw in de 16de-17de eeuw.

Het voormalige hertogelijk Koudenbergpaleis, ons bekend door stadsplannen en iconografische bronnen, vertoonde een wijde uitleg met complexe gotische en laat-gotische/renaissancistische gebouwen rondom een binnenplaats. Onder het Koningsplein (nr. 10) bleven hiervan nog belangrijke getuigen bewaard : o.m. de driebeukige kelder verdieping (opklimmend tot de 16de eeuw) van de hertogelijke kapel, met buitenmuren en octogonale zuilen van zandsteen; verder zandstenen pilasteraanzetten van de hofkapel zelf (1525-1553) en een polygonale hoektorenaanzet van de ontvangstzaal of «Magna Aula» (1452-1461).

Als enig nog vrij gaaf bewaard exemplaar, niettegenstaande de restauraties in 1893 en 1934, illustreert het voormalige hof van Cleve-Ravenstein, Ravensteinstraat nr. 3, duidelijk het ruime en rijke karakter van de patriciërshoven en adellijke residenties die hier voornamelijk in de onmiddellijke omgeving van het Koudenbergpaleis in de 15de-16de eeuw waren ingeplant. Deze complexen vertoonden vaak een karakteristieke aanleg met diverse vleugels opgesteld rondom een binnenplaats, doorgaans getypeerd door een bogengalerij op de begane grond, en soms door een ronde of polygonale traptoren en huiskapel. In het Ravensteinhof (eind 15de-begin 16de eeuw, met 18de-eeuwse aanpassingen) werd de huiskapel uitgebouwd als een decoratieve erker met fraaie spits- en drielobboogversiering.

Bij recente opgravingen, Koningsplein nr. 11-14, konden nog belangrijke bijkomende delen van het Hof van Hoogstraten gelocaliseerd worden; de eertijds kenmerkende ronde traptoren, de huiskapel met driezijdige sluiting en de markante gedrukte spitsbooggalerij werden opgetrokken in de 15de eeuw. Van het voorheen imposante Hof van Nassau bleef enkel de begin 16de-eeuwse St.-Joriskapel overeind. Deze inmiddels gerestaureerde tweebeukige huiskapel, met kruisriboverwelling op kapiteelloze zuilen, is sinds 1954-1969 in situ opgenomen in het gebouwencomplex van de Koninklijke Bibliotheek Albert I.

Het laatste exemplaar van ronde huistoren met spiltrap, wellicht daterend uit de 16de of begin 17de eeuw, vinden we nog in de voormalige plebaanswoning en pastorie van St.-Michiels, Wildewoudstraat nr. 14-15. Voorbeelden van rijke laat-gotische pinakelgevels bezitten we niet meer. Wellicht kunnen de huizen Ravensteinstraat nr. 1 en Grote Zavel nr. 43 (een aangepast restant van een oorspronkelijk ruimer pand) tot de laatste getuigen gerekend worden van rijkere 16de-eeuwse privé-architectuur, gekarakteriseerd door overkragingen op korbogen als laat-gotische reminiscenties overgenomen uit de houtbouw.

De renaissance (16de eeuw)

In de loop van de 16de eeuw werd het politieke en creatief-artistieke epicentrum aanvankelijk verlegd naar Mechelen met het Hof van Margaretha van Oostenrijk (1507-1530) en naar Antwerpen met zijn opkomend mercantilisme en economische bloei.

Zowel in de religieuze en overheidsgebouwen als in de gewone privé-architectuur blijft de gotische stijl in de 16de eeuw toonaangevend en beperken de nieuwe renaissance-invloeden zich doorgaans tot de schaarse verwerking van ornamentatie, zoals bijvoorbeeld in de oorspronkelijke rechterzijgevel en de dakvensters van het 16de-eeuwse Broodhuis.

Slechts een zeer beperkt aantal gebouwen uit deze periode getuigen van een zuivere toepassing van de voornamelijk via de architectuurtraktaten ingevoerde renaissancestijl. De Brusselse voorbeelden komen als vanzelfsprekend voor in de residentiële bovenstad waar ze in opdracht van de vooruitstrevende en humanistische kringen werden opgetrokken na de

terugkeer van het Hof, onder Maria van Hongarije, vanaf 1531. Veruit het belangrijkste — en doorgaans beschouwd als het prototype van de zuiver Italianiserende richting in de Nederlanden — is het thans verdwenen paleis van Kardinaal Granvelle (Kantersteen), uit 1550-1555. De klassieke opstand met Toscaanse portiektraveeën voor de gelijkvloerse galerij en de Ionisch-Lombardische ritmische traveeën voor de bovenverdieping nam strikt de «antieke» verhoudingen en basisvormen over en bracht aldus een streng, evenwichtig en harmonisch geheel. Eenzelfde, doch minder zuivere klassieke Italiaanse uitwerking vertoont de nu deels aangepaste, uit de tweede eeuwhelft daterende hoofd vleugel van het Egmontpaleis, Kleine Zavel nr. 7A-8, met rechthoekige vensters onder frontonbekroning en thans gedichte rondboogarcade op de begane grond.

In uitzonderlijke, stijlbewuste privé-gebouwen van de benedenstad — o.m. op de Grote Markt — zullen superposities van klassieke ordes, in een periode overlopend naar de 17de eeuw, in uitgelengde vorm worden geapliceerd op de hoge diephuisgevels met gelede top, mogelijk afgelijnd door volutes en een fronton. Deze eerder decoratieve richting nam ook elementen op als rolwerk, lijsten en grotesken... die meestal werden ontleend aan inheemse en over de Nederlanden en Noord-Europa verspreide architectuurboeken en ornamentprenten, waaronder de zeer beroemde van Hans Vredeman de Vries. Deze beginfase van een eigen interpretatie, wellicht gestremd door de godsdienstoorlogen, zal op ruime schaal en in een volplastische uitvoering worden doorgetrokken in de krulgevels van de aansluitende barokperiode.

De traditionele architectuur

Doorsneehuizen worden in de 16de-17de eeuw opgetrokken in de z.g. «bak- en zandsteenstijl», verwijzend naar het «traditionele» kleurrijke materiaalgebruik, de functionele bouwwijze, de eenvoudige, gestandaardiseerde gevelordonnanties in het verlengde van de laatgotische en de summiere ornamentatie die gaandeweg stijlinvloeden zal ondergaan van de renaissance en voornamelijk de latere barok.

Binnen de stadskern telt Brussel nog een relatief groot aantal traditionele panden. Door modegebonden aanpassingen echter als gevelbepleistering en -cementering, wijziging van de muuropeningen, verbouwingen van benedenverdieping en topgevels en ook «grondige» restauraties behielden weinig huizen nog hun oorspronkelijk uitzicht.

Gezien de dichte bevolkingsconcentratie en hiermee gepaard ook de smalle pandenindeling bleef het *diephuis*, op rechthoekige plattegrond, met smalle trap-, punt- of tuitgevel aan de straat en diepgericht zadeldak, het meest verspreide woonhuistype. De geveltop is doorgaans tweeledig, met een drielicht en klein luik hogerop, onder een balkgat in de top. De kruiskozijsen, aan de dagkanten voorzien van kwarthol geprofileerde ncblokken, worden overspannen door gekoppelde ontlastingsboogjes of een wigvormig ontlastingssysteem opgenomen in de speklagen. Penanten en geveltop zijn verankerend door rechte of ltelievormige muurankers.

Het meest voorkomende type is de trapgevel, van twee of drie traveeën. Nog zeldzame vroege voorbeelden, o.m. van geveltopordonnanties met groot en lager rechthoekig middenluik met latei op korbeltjes, zijn o.m. Hoogstraat nr. 4 en Anderlechtsesteenweg nr. 81, l.g. inmiddels gesloopt. Hierbij vermelden we ook Wildewoudstraat nr. 16, met nog goed behouden structuur. De ruime panden met bredere voorgevel tellen vier traveeën en een vierlicht in de top, b.v. Nieuwstraat nr. 39-43. Ook voor hoekpanden geldt de trapgevel

als het meest gebruikelijke voorgeveltype : b.v. Hocdenmakersstraat nr. 12, Oude Graanmarkt nr. 52, Lievevroubroersstraat nr. 30 met bijkomende insteekverdieping, het gerestaureerde huis Hoogstraat nr. 164 en het ruime hoekpand met dubbele trapgevel Kleine Zavel nr. 9 (1601 of 1610).

Naast de trapgevel komt ook — doch in mindere mate — de puntgevel voor en verschijnt in de 17de eeuw de tuitgevel met aandak en muurvlechtingen : o.m. Huidcvettersstraat nr. 86, de gerestaureerde panden St.-Annastraat nr. 28, 30 en 32 en Lakensestraat nr. 120 en het hoekpand Hoogstraat nr. 248.

Punt- en tuitgevels worden echter frequenter als achtergevels aangetroffen.

Eenzelfde eenvoudige gevelstructuur kenmerkt ook het tweede woonhuistype, *het breedhuis*, doorgaans gelegen buiten de dichtbebouwde kern en aan de uitvalsstraten. Kenmerkend zijn de lijstgevel onder aflijnende daklijst, getrapte dakvensters en zadeldaknok parallel met de straat, gevat tussen zijpunt-, zijtuit- of zijtrapgevels : b.v. Brandhoutkaai nr. 25-27 (1609), Hoogstraat nr. 238, Kapellemarkt nr. 15 en 17, Kapellestraat nr. 15-17 (1619), en het interessante huis Hoogstraat nr. 233 met daklijst onderbroken voor een ruim getrapte dakvenster.

Deze traditionele diep- en breedhuizen vertonen in de regel geen of weinig versiering. Beïnvloeding door de renaissance- en barokstijl beperkt zich in hoofdzaak tot het vervangen van het rechthoekige middenvenster in de top door een rondbogig in een omlijsting met sleutel en imposten : b.v. St.-Katelijnestraat nr. 26 (1597), 36-38, 40-42 en Ernest Allardstraat nr. 15 (1633); of het inbrengen van een barokke deuromlijsting, al of niet gekoppeld met een bovenlicht of nis : b.v. Baksteenkaai nr. 62 en Rollebeckstraat nr. 7. Hierbij sluiten ook een aantal meer geëvolueerde trapgevels aan, getypeerd door een barok geïnspireerde afwerking met voluutbeëindiging onder frontonbekroning : o.m. Hoogstraat nr. 13 en 188, Kolenmarkt nr. 87, St.-Katelijneplein nr. 7 en 23 (1693), St.-Katelijnestraat nr. 34 en Vlaamsesteenweg nr. 142.

Dezelfde bouwtrant en woonhuistypes kenmerkten ook de bebouwing van het Groot Begijnhof. Ontstaan ca. 1250, vertoonde het bij het begin van de 19de eeuw nog het typische uitzicht van een straatbegijnhof. Met de fasegewijze herstructurering in 1822-1829 en 1856 en de vervangende neoclassicistische bebouwing, verdween de historische, in traditionele stijl, nagenoeg volledig. Aan de vroegere begijnenhuisjes herinneren thans enkel nog de panden Begijnhofstraat nr. 9, 15, 17 en Vlierwijk nr. 2, 3, evenwel in een sterk aangepaste vorm.

De barok (17de eeuw)

Deze periode valt ten dele samen met de strijd om en de definitieve afscheiding van de protestantse Noordelijke en de katholieke Zuidelijke, voortaan Spaanse-Nedcrlanden (1648) met alle politieke en economische gevolgen van dien. Als promotors van de barokarchitectuur lieten de aartshertogen meteen hun Brusselse residentie verbouwen. Anderzijds vertaalde de doorbraak van de «stijlbewuste» Contrareformatie zich in het aanpassen en het rijklijk stofferen van de bestaande kerken en het oprichten of verbouwen van kloostercomplexen en -kerken. Op het einde 16de-begin 17de eeuw vestigden zich in de Brusselse binnenstad o.m. de jezuiteten in 1586 (Gerechtsplein), de kapucijnen in 1587 (Kapucijnenstraat), de augustijnen in 1589 (De Brouckèreplein/Wolvengracht), de rijckelaren in 1595

(Rijckelarenstraat), de thesianen in 1606 (Thesianenstraat), de ongeschoeide karmelieten in 1612 (Karmelietenstraat), de minimen in 1618 (Minimenstraat) en de brigittinen in 1623 (Korte Brigittinenstraat).

De barok zal zich gaandeweg affirmeren en diversifiëren in deze verschillende bouwopdrachten.

«Traditioneel» architectuurhistorisch gezien gaat alle aandacht naar de hier relevante *kloosterkerken*, meestal voorzien van een natuurstenen parement Brussel genoot daarbij de primeur met de oprichting van de nu verdwenen kerk der ongeschoeide karmelitessen (1607), (Thesianenstraat), waarin architect W. Cobergher, ook gezant van de aartsherstogen bij de Heilige Stoel te Rome, het Italiaanse patroon volgde zowel wat de gevel betreft als de opvatting van de overzichtelijke, met tongewelf afgedekte «preekruimte» refererend naar Vignolas «Il Gesu».

In de omtrent dezelfde tijd gebouwde en in 1811-1812 gesloopte jezuïetenkerk van H. Hoemaker en later J. Francquart, diende de driebeukige basilicale plattegrond als uitgangspunt voor een opbouw waarin ingewortelde gotische constructiesystemen als kruisriboverwelling en luchtbogen — nu vervangen door vleugelstukken — werden opgenomen in combinatie met enigszins vernieuwde opstanden gemarkeerd door overvloedige versiering. Hier werd in feite de grondslag gelegd van de latere, inheemse barokke kerkenbouw. Mutatis mutandi komen nog dezelfde hoofdkarakteristieken voor in de kerk St.-Jan-Baptist ten Begijnhof (1657-1676) inzake plattegrond, opstand, overkluizing — hier met zesdelige kruisribgewelven en netgewelf met pseudo-koepeltracé boven de kruising —.

Dergelijke vereenvoudiging — of stilering — zou in de lijn kunnen liggen van de twee leidmotieven die de barokarchitect obsedden, nl. de koepelbouw en de interpenetratie of combinatie van de longitudinale en centrale aanleg. In de kerk van O.-L.-Vrouw van Goede Bijstand (1664-1695) entte bouwmeester J. Cortvrindt op vrij uitzonderlijke wijze op een kort driebeukig basilicaal schip een zeshoekige overkoepelde ruimte, aan de O.-zijde uitdienend in een axiaal afgerond koor geflankeerd door twee halfronde absidiolen. De ruimtewerking is vrij spectaculair en wordt extra benadrukt door de lichtinval, o.m. via de hoog ingebrachte tribunes. Een variatie op de doorsneevorm van interpenetratie werkte L. Fayd' herbe uit in de Rijckelarenkerk (1665-1680) door het samenbrengen van een klaverbladvormige O.-partij met eenvoudig overkoepelde kruising, bestemd voor het publiek, met een aanvankelijk eenbeukig schip waar de kloosterlingen plaatsnamen. Vermeldenswaardig is wel dat deze koepels meestal met licht materiaal werden uitgevoerd en al dan niet ingewerkt in de dakconstructie. In het geval van de onlangs door brand geteisterde Rijckelaren was het opgaande volume nauwelijks merkbaar doch extra gemarkeerd door een beglaasde lantaarn onder gebogen bedaking. De heel wat ruimere koepel van O.-L.-Vrouw van Bijstand daarentegen groeit boven de aanleunende bedaking uit tot een gemarkeerd volume met torenachtige bekroning.

Fraai uitgewerkte stenen koepels boven een zuivere centrale aanleg — het aloude renaissance «tempietto»-ideaal — werden alleen op kleine schaal uitgevoerd en bleven aldus eerder beperkt tot de barokke aanbouwsels bij bestaande kerken als de Thurn en Taxis-grafkapel bij de Zavelkerk (1651/1676) en de zeszijdige H. Maeskapel (ca. 1672-1675) bij de St.-Michielskathedraal.

Integratie van de voor onze kerken zo typerende toren in plattegrond en volumewerking bleef problematisch in de barokarchitectuur. Waar aanwezig vinden we de toren vaak ingeplant aan de O.-zijde, in verbinding met de koorpartij zoals o.m. in de Antwerpse jezuïetenkerk en de kerk van dezelfde orde te Brussel; het bewaarde voorbeeld van de St.-Jan-Baptistkerk wijkt af van een bewaard project en de oudere voorbeelden: de al te hoge en eigenlijk zware bovenbouw brengt nu een onevenwicht in de algemene opbouw.

Meer dan aan torens wordt aandacht besteed aan de uitwerking van representatieve, «schermvormende» W.-gevels. De tweeledige pilastergevel naar Italiaans model met zijn ritmische traveseën, hoofdgestellen, vleugelstukken en bekronend fronton was reeds zoals hogervermeld door W. Cobergher in het begin van de 17de eeuw ingevoerd. Uit dit basischema zullen een aantal — ook pittoreske — varianten worden afgeleid met plastische behandeling en afwijkende proportiesystemen. In de voormalige augustijnenkerk (1620-1642), voorheen aan het De Brouckèreplein en sinds 1895 wederopgebouwd vóór de Drie-vuldigheidskerk te Elsene, komen duidelijk halfzuilen voor in plaats van pilasters, geordonneerd naar een iets meer uitgelengd kanon en met invoeging van afgelijnde gebroken frontons. Als meest vrije interpretatie geldt de W.-partij van de St.-Jan-Baptistkerk, opgevat als een samenstel van twee krulgevels — vóór de zijbeuken — en een uitgroeiend middenstuk met sculpturale, verticaliserende driebledige opstand, vóór de hogere middenbeuk. Een aantal zaalkerkjes en eenbeukige kapellen vertonen een ietwat vereenvoudigde gevelordonnantie zoals o.m. in deze van de brigittinen, opgetrokken uit «gewone» materialen als bak-en zandsteen en hiermee aansluitend bij de lokale doorsneehuisbouw.

Kloostergebouwen werden in de loop van de 17de eeuw vaak aangepast, vergroot of volledig nieuw gebouwd. In de regel vertoonden ze een wijdse uitleg met aan de kerk palende vleugels met pand en binnenhof en verder bijkomende dienstgebouwen met aansluitende moestuin, boomgaard en eventueel verdere landerijen. Dergelijke complexen kennen we voornamelijk via iconografische bronnen als o.m. de gravures opgenomen in Sanderus' *Choreographia sacra Brabantiae*. Hieruit blijkt dat gedifferentieerde bouwvormen naast mekaar voorkomen: uitdrukkelijke barokopstanden en -ornamenten worden gehanteerd in de representatieve kloostergevels en -galerijen terwijl de traditionele bak- en zandsteenstijl doorleeft in andere bestanddelen.

In situ resten vaak alleen nog fragmenten of verbouwde bestanddelen, gezien de kloosteropheffing en secularisatie van 1783 en 1786-1798 die een algehele of gedeeltelijke afbraak met zich meebrachten en allerlei vormen van hergebruik in de hand werkten. Zo rest van de oude tot de 12de-13de eeuw opklimmende Koudenbergabdij, Naamsestraat nr. 4-12, o.m. een L-vormige 166. gedateerde traditionele vleugel. Van het voormalige celledroersklooster werden een kloosterpandvleugel en twee tuinvleugels uit de 16de-18de eeuw gespaard en opgenomen in het latere complex van de Verenigde Godshuizen, Accolaystraat nr. 36. Van het rijkeklarenklooster, dat zelf resulteerde uit de 16de-17de-eeuwse aanpassing en uitbreiding van het door de broeders van het gemene leven betrokken Nazarethklooster, rest nog wel een omvangrijk complex met de reeds vermelde barokkerk, en een gedeelte van het kloosterpand en het «Paterskwartier», Rijkeklarenstraat nr. 20, 21-23, St.-Kristoffelstraat nr. 32-38. Een dergelijk pand uit de 17de-18de eeuw, met fraaie kloostergang onder door gordelbogen geritmeerde kruisgewelven, een Z.-tuinvleugel en resterende koorpartij van de kapel werden einde 19de eeuw geïntegreerd in het complex van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten, Zuidstraat nr. 144, die ten dele het pand van het vroegere hoogaardenklooster innam.

Dat Brussel een opvallend groot aantal barokke *privé-gebouwen* uit eind 17de-begin 18de eeuw telt, houdt voornamelijk verband met de snelle en massale wederopbouw na het rampzalige bombardement van 1695. De weinige getuigen in opstand die ons daarentegen nog resten uit de periode van vóór omstreeks 1695 laten niet toe een precieze evolutie te schetsen van de 17de-eeuwse barokgevels. Uit 17de-eeuwse iconografische bronnen, o.m.

een aantal gezichten van de Grote Markt en van de vroegere Vismarkt met het Visverkoepershuis, blijkt dat meer gediversifieerde geveltypes in het stadslandschap voorkomen. In de lijn van renaissance-invloeden en de groeiende barok verschijnen verhoogde halsgevels en in- en uitzwenkende toppen, naast sommige gevels met skeletstructuur en nu bijkomend frontondecor boven de vensters, of andere met geapliceerde superpositie van aangepaste klassieke ordes.

De nog bewaarde voorbeelden vallen eerder onder het type van ruimere woning of herenhuis. In het vrij traditioneel opgevatte voormalige «Hotel de Visscher de Celles», Eikstraat nr. 8, wordt de bak- en zandstenen lijstgevel verfraaid door een typisch barokdecor met afwisselend driehoekige en gebogen vensterfrontons en een geblokt spiegelveld als poortomlijsting. Een dergelijke ornamentatie vertoont oorspronkelijk ook de voorgevel van het U-vormige «Hotel de Merode-Westerloo», Wolstraat nr. 23, in 1618 in bak- en zandsteenstijl opgericht voor Hertog de Bournonville. Naast tal van wijzigingen en aanpassingen in de 18de-19de eeuw werd de voorgevel volgens een ontwerp van 1955 door architecten A. en M. Courtens *grosso modo* naar 17de-eeuwse toestand gereconstrueerd. Ook in het markante hoekpand z.g. «Het Zeepaard», Baksteenkaai nr. 90, van 1680, met eigentijdse materialen in 1898-1899 en 1918-1919 (twee rechtertraveeën aan Varkensmarkt) resp. door architecten H. Marcq en A. Lagache getrouw gereconstrueerd, blijft de vormgeving traditioneel. Barokke accenten verlenen de hoger uitgebouwde, als verhoogde halsgevels opgevatte gevelpartijen met schelp-, voluut- en frontondecor, de alternerende balusterleuningen voor de kruisvensters, de beeldhouwde cartouches en de rondbogige geringde deuromlijstingen onder ovale bovenlichten.

Binnen de grote rijkdom aan barokgevels van ca. 1700, opgetrokken uit zand- en/of baksteen, behoren de pralerige voorbeelden van de patriciërs- en gildehuizen op de Grote Markt ongetwijfeld tot de uitschieters. De talrijke min of meer vereenvoudigde versies hiervan zijn voornamelijk geconcentreerd in de onmiddellijke omgeving van de Markt, en ook verder aan de oude invalswegen. Sommige panden behielden «spaarzaam» hun oudere structuur en kern, zodat het dus in feite uitsluitend gaat om het «actualiseren» van een voorgevel passend in de toenmalige «stadsvernieuwing». Ook ondergingen tal van barokgevels nog latere moderniseringswerken als herbepleistering of cementering, en aanpassing van de muuropeningen, waardoor hun oorspronkelijk geveldecor nog moeilijk te achterhalen valt. Enigszins misleidend binnen dit patrimonium zijn de talrijke «gerestaureerde» gevels en constructies in «pasticherende» of pseudo-barokstijl in het z.g. «Ilôt sacré», als gevolg van een strikte toepassing van de stedenbouwkundige voorschriften tot het behoud en herstel van «het oudheidkundig en folkloristisch karakter» van deze wijk, gestipuleerd in het B.P.A. 30/10 van 1960 voor de Grote Markt en omgeving (zie Beenhouwersstraat).

Traditiegetrouw blijft op het einde van de 17de eeuw en in de beginjaren van de 18de eeuw het veralgemeende woonhuistype nog steeds het diephuis met topgevel, dat trouwens «pandgebonden» zal doorleven tot omstreeks het midden van de 18de eeuw. Opvallend is de grote diversiteit van geveltypes die tegelijkertijd naast elkaar voorkomen.

Zo is er de verhoogde halsgevel met voluutaflijning op getrapte aanzetten of op vleugelstukken en een driehoekig, rondboog- of pseudo-fronton als bekroning zoals o.m. Hoogstraat nr. 68-70, St.-Katelijnestraat nr. 30 (1697) en Hoedenmakersstraat nr. 2-4 (1699).

Een tweede, en vrijwel het meest voorkomende type, is de halsgevel met hoge schouderstukken of postamenten : b.v. Grote Markt nr. 11 (1702), Heuvelstraat nr. 22 (ca. 1696) en Grasmarkt nr. 97 en 99.

Gevels met in- en uitgezwenkte top vertonen veelal twee of drie geledingen aangegeven door markante waterlijsten : b.v. Oud Korenhuis nr. 30 en Grasmarkt nr. 48.

Klokvormige geveltoppen als b.v. Grote Markt nr. 35 (1697) en nr. 38 (1696) komen eerder sporadisch voor.

Hiernaast — en eerder als een vernieuwend type te beschouwen, dat overigens vaker zal toegepast worden in de 18de eeuw — komt ook het diephuis met lijstgevel voor, beëindigd door een hoofdstel en daklijst onder frontonbekroning of dakvenster. Het diepgerichte zadeldak vertoont dan vooraan een afwolving, cf. Grote Markt nr. 36-37 (1696).

Een zelfde beëindiging typeert ook het tweede woonhuistype, het breedhuis met lijstgevel, o.m. Oud Korenhuis nr. 24-26.

Binnen deze staalkaart van geveltypes komen simultaan, naast elkaar, ook verschillende baroktendenzen aan bod. Volgens ordonnantie en uitwerking kunnen de gevels in een drietal groepen worden onderverdeeld.

Een eerste categorie vertegenwoordigt het vrij veelvuldig voorkomend *laat-barokke type* met netwerkdecor van platte banden bekomen door het doortrekken van vensterstijlen en -dorpels tussen smalle penanten en met geometrische motieven versierde borstweringen. Enkele fraaie voorbeelden zijn o.m. de lijstgevel Grote Markt nr. 36-37 (1696), de verhoogde halsgevel Haringstraat nr. 12-14, en de in- en uitgezwenkte topgevels Oud Korenhuis nr. 31 (1696), Spoomakersstraat nr. 53-55 (1697), Villersstraat nr. 6 (1700), Grasmarkt nr. 84 en Steenstraat nr. 46.

Een tweede categorie gevels vertoont een vrij symmetrische, *Italianiserende opbouw* met nadrukkelijk horizontaliserende registerindeling door de aflijnende entablementen en balustrades en de superpositie van de klassieke zuilen- of pilasterorden. Behoudens de statige gevel Grasmarkt nr. 42 (1696) en de bijzonder expressieve gevel Heuvelstraat nr. 24 (1704) zijn de bekendste voorbeelden gelokaliseerd op de Grote Markt : nr. 1 (1697), 5 (1690-1691, 1696), 7 (1699), 11 (1702), 28 (1709), 34, 39 en de vrij sobere, op de Italiaanse renaissance geïnspireerde gevel nr. 26-27 (1697).

Tot de laatste groep tenslotte behoren de gevels in *classicerende laat-barokstijl*. Hun bouwtrant, te definiëren als een lokale barokke interpretatie van de Franse Lodewijk XIV-stijl, wordt gekenmerkt door een strakkere, klassiek geïnspireerde compositie met zuilen of pilasters in kolossale orde opgesteld, onder zware aflijnende hoofdstellen, met bijkomende frontonbekroning, balustrade- of attiekbeëindiging voor de lijstgevel. Vaak wordt de middenpartij benadrukt in de vorm van een licht risaliet, al dan niet in de gevelbeëindiging nog extra geaccentueerd door een verhoogd venster, een fronton of door in de top doorgetrokken pilasters. Deze opbouw zal trouwens ook de architectuur in de eerste decennia van de 18de eeuw blijven bepalen. Treffend zijn op de Grote Markt ongetwijfeld de realisaties van stadsbouwmeester W. De Bruyn : de combinatie van de imposante kolossale orde en een krachtige barokornamentatie verlenen een bijzondere expressiviteit aan de gevelfronten van «het Brouwershuis» nr. 10 (1698) en «de Gulden Boot» nr. 24-25 (1697) en de monumentale pleinwand-vormende gevel van «de Hertogen van Brabant» nr. 13-19 (1698), die als eenvormig monumentaal scherm fungeert voor zes enkelhuizen. Van eenzelfde barokdynamiek getuigt ook de fraaie pilastergevel van het «Bellonahuis» (1697), vermoedelijk ontworpen door J. Cosijn, Vlaamssesteenweg nr. 44-48. Andere, stijlvolle pilastergevels met fronton, attiek of balustrade vinden we o.m. nog in Magdalenasteenweg nr. 55 (deels aangepast in 1763), Grasmarkt nr. 36 (1697) en 89 (1696) en enkele ruimere, evenwel soberder opgevatte herenhuizen als b.v. Grasmarkt nr. 8-12 (1700; met vernieuwd gevelparement van 1946), Magdalenasteenweg nr. 25-27 en 29-31 (beide thans opgesplitst) en de hoekpanden Spoomakersstraat nr. 43, St.-Katelijnestraat nr. 46-48 en Eikstraat nr. 27 (1697). Bij het voormalige «Hotel Roest d'Alkemade», Lievewrouwbroersstraat nr. 16-18, wordt de lijstgevel op een originele wijze onderbroken door een versierde verhoogde halsgevel als accentuering van de middenpartij. In de halsgevel van Dinanstraat

nr. 29 en de in- en uitgezwenkte topgevel Oud Korenhuis nr. 29 wordt het verticaliserend effect nog verhoogd door de tot in de top doorlopende pilasterorde.

De markantste voorbeelden van volplastisch «Vlaams» barokdecor treffen we opnieuw aan op de Grote Markt, o.m. in de «architectonisch» uitgewerkte gevels nr. 2-3 (1697) en 4 (1697), de gevels nr. 5 (1696), 7 (1699), 13-19 (1698), 24-25 (1697) en het markante nr. 6 (1697), waar de golvende gevellijn en de merkwaardige beëindiging op vroeg-rococo-invloeden wijzen. Hierbij sluiten ook de rijkelijke gevels aan Vlaamsesteenweg nr. 44-48 (1697), Heuvelstraat nr. 24 (1704) en Hoedenmakersstraat nr. 2-4 (1699).

Eigen aan de 17de-eeuwse barokornamentatie zijn de fraaie deur- en poortomlijstingen, doorgaans van hardsteen en rond- of korbogig, met geringd, geprofileerd of vlak beloop, soms gecantonneerd door voluten of bekroond met bolornamenten. Bovenlichten kunnen eenvoudig ovaalvormig zijn of schouderboogvormig in een uitgewerkte omlijsting zoals b.v. Beenhouwersstraat nr. 34, Hoogstraat nr. 182 en St.-Katelijnestraat nr. 46-48 (1658). Dezelfde vormgeving en opvatting typeren ook de meer monumentale poortomlijstingen : o.m. Brandhoutkaai nr. 19-21, de hergebruikte barokpoorten in de afsluitingsmuur van de Begijnhofkerk en de Van Gaverstraat nr. 16 en de imposante, als portiek opgevatte poort in Priemstraat nr. 21. Op verschillende van deze 17de-, evenals op 18de-eeuwse poort- en deurlijstingen konden steenhouwersmerken teruggevonden worden waaronder een aantal geïdentificeerde persoonsmerken met referentie naar de steengroeven (Arquennes, Feluy, Ecaussines...)

Nog vermeldenswaardig is een uniek exemplaar van een hardstenen barokke rondboogarcade op Toscaanse zuilen, nl. een overblijfsel van de voormalige afspanning z.g. «De Spaanse kroon», Oud Korenhuis.

Het classicisme (18de eeuw)

Zoals elders in Europa dringt het Franse classicisme vanaf het einde van de 17de eeuw door in het snel herstellende Brussel; deze invloed zal in de loop van de 18de eeuw in stroomversnelling toenemen en na lokale interpretaties van de Lodewijk XIV- en XV-stijlen komen tot meer uitgezuiverde toepassingen van de 18de-eeuwse theorieën inzake architectuur en stedenbouw omtrant de laatste kwarteeuw. Gaandeweg zullen de vrij intense bouwactiviteiten zich voornamelijk toespitsen op de burgerlijke architectuur en op de soms vernieuwende huizenbouw beïnvloed door de Franse wooncultuur.

De enige twee kerken uit het begin van de 18de eeuw, de Minimenkerk (1700-1715) en de Finistèrekerk (1708-1730), getuigen elk op eigen wijze voor het voortleven van zekere barokprincipes vermengd met enige classicistisch geïnspireerde verstrakking in opstanden en ornamentatie. De plattegronden gaan van het gewone driebeukige schema met weliswaar gebogen westeraflijning (Finistèrekerk) tot de laat-barokke interpenetratie van longitudinale en centrale aanleg waarin het schema van de vlak afgesloten kruisbasiliek nauwelijks herkenbaar is (Minimenkerk).

Eenzelfde neiging tot versobering vertoont het enige *overheidsgebouw* uit dezelfde periode, nl. de driezijdige Z.-vleugel van het Stadhuis (1706-1717) met zijn vlakke natuurstenen gevel, uitgepuurd poortrisaliet en omlijste rechthoekige vensters die evenwel nog vensterkruisen bevatten.

Voor de *privé-architectuur* verwijzen wij voor het uitzicht van het *woonhuis* uit deze periode naar de reeds besproken eind 17de-eeuwse barokarchitectuur. De behandelde geveltypes en -uitwerkingen blijven in de eerste eeuwhelft grosso modo nog doorleven zoals blijkt uit de fraaie zandstenen voorgevel met kolossale orde en verhoogd dakvenster in Bodenbroekstraat nr. 12 (1729), en sommige varianten hierop, gekenmerkt door gevelhoge geblokte lisenen, als b.v. Grote Zavel nr. 6 (1729) en Magdalenasteenweg nr. 61. Het typerende platte banddecor en de doorgetrokken omlijstingen worden o.m. nog aangetroffen in de in- en uitgezwenkte topgevel St.-Katelijnestraat nr. 28 (1716), de lijstgevel Grote Zavel nr. 4 (1728), de halsvormige geveltop van Ruisbroekstraat nr. 29 (1735) en de late uitloper Vlaamsesteenweg nr. 3 (1742).

Van een meer uitgesproken *Lodewijk XIV-stijl* getuigen o.m. de typische belijnde rondboogomlijsting van het deurvenster in de elegante halsgevel Oud Korenhuis nr. 38 en de geveluitwerking van het in 1720 aangepaste statige gildehuis «de Zwaan», Grote Markt nr. 9, met geriemde vensteromlijstingen met oren en neuten en een koepelvormige bedaking. Een dergelijke, doch vlakke omlijsting typeert ook de gevel Baksteenkaai nr. 14-16 (1733). Ruimere burgerhuizen met dubbelhuisopstand en hotels vertonen een strakkere, symmetrische gevelopbouw met driehoekige frontonbekroning, pilasterritmering en markante inkomportalen zoals het herenhuis Kalkkaai nr. 5-6 en het z.g. «Hanzehuis», Timmerhoutkaai nr. 9 (1711) met bewaard interieur in lokale régencestijl.

De meest representatieve hotels die toen naar Frans model werden uitgelegd met staatsieplein of binnenplaats, tuin, stallingen en dienstgebouwen zijn heden uit het stadsbeeld verdwenen zoals o.m. het «Hotel d'Ursel», Houtmarkt, 1730, gesloopt in 1960, het ruime «Hotel d'Hoogvorst», Wolvengracht (ca. 1725) afgebroken in 1950 en het even imposante «Hotel Bauer», Kanselarijstraat, dat reeds verdween in de jaren 1920.

Karakteristieke steek-, rond- of schouderbogige deur- en poortomlijstingen in Lodewijk XIV-stijl, al of niet met gelijnd of met rozetten versierd veld, zijn o.m. Kapucijnenstraat 8-10, Beenhouwersstraat nr. 68-68A, Eikstraat nr. 5, St.-Katelijnestraat nr. 40, Baksteenkaai nr. 14-16 (1733). De fraaie poortomlijsting Vandenbrandenstraat nr. 34 vormt eerder een overgang laat-barok/Lodewijk XIV.

In de loop van de eerste helft van de 18de eeuw wordt de lijstgevel het meest courante type voor het nieuwe stadshuis; naast het al of niet afgewolfd zadeldak verschijnen nieuwe vormen als schild- en mansardedaken in het stadsbeeld. Een aantal «rijkere» gevels worden behandeld met parementen van natuursteen als kalkzandsteen — al of niet bepleisterd (?) — of blauwe hardsteen; andere, in baksteenbouw, worden voorzien van zandstenen of arduinen venster- en deuromlijstingen. Gevelbepleistering wordt meer en meer toegepast en zal worden veralgemeend naar het einde van de eeuw toe.

Ingevoerde rococo- of *Lodewijk XV*-elementen komen blijkbaar voor omtrent het midden van de eeuw. Onder invloed van deze zwierige stijl krijgt het woonhuis een elegantere vormgeving met speels decor van asymmetrische ornamenten en schelpmotieven. Naast het rechthoekige en reeds vroeger voorkomend getoogde venster voert deze stijl het spiegel- of schouderboogvenster in, opgenomen in geprofileerde omlijstingen met typische sluitsteen en voorts zoals het hoort voorzien van ramen met houten roedenverdeling. Fraai uitgewerkte smeedijzeren balkonleuningen accentueren de hoofdtravee of de bel-etage. In enkele markante — nog régence getinte — rococogevels vertonen de sluitstenen een gebeeldhouwde maskerkop, zoals in de volledig met harsteen beklede gevels St.-Katelijneplein nr. 4 en Bergstraat nr. 10 (1747) en in de symmetrisch opgebouwde gevel met zandstenen parement en rijkelijk uitgewerkt gebogen poortrisaliet, Wolvengracht nr. 32.

Hoewel de Brusselse voorbeelden door hun eerder ingehouden ornamentatie als bescheiden versies kunnen doorgaan van deze stijlrichting kunnen een aantal representatieve worden aangehaald als o.m. de met festoenen en guirlandes verrijkte arduinen gevel Vlaamsesteenweg nr. 8, de decoratieve topgevel — als geveltype echter nog zeldzaam toegepast — Hoogstraat nr. 50 (1767), en de met een Lodewijk XVI-decor vermengde voorgevel St.-Katelijnestraat nr. 32. Sterk horizontale en verticale belijningen zoals zware druiplijsten en geblokte lisenen verlenen de voorgevel soms een strenger karakter zoals aan het statige herenhuis St.-Katelijneplein nr. 11 (1759) en aan de zandstenen straatgevel van het «Hotel de Lannoy», Wolstraat nr. 13 (1762), met uitgewerkt middenrisaliet.

De Lodewijk XV-stijl vindt echter zijn meest geslaagde decoratieve toepassing in de hardstenen deur- en poortomlijstingen, waaronder de fraaiste een kunstige, met rocailles gesculpteerde tussendorpel en een sierlijke waaier in het bovenlicht vertonen. Enkele relevante voorbeelden zijn het 1769 gedateerde poortrisaliet Warmoesberg nr. 11 en de deuromlijstingen Grote Zavel nr. 47-48, Guldenhoofdstraat nr. 13-15 en Kolenmarkt nr. 42.

In de *Lodewijk XVI*-stijl — of hier het eigenlijke classicisme — primeert de imposante lijstgevel, bepleisterd en beschilderd, met drie in hoogte afnemende bouwlagen, en gekarakteriseerd door een klassiek symmetrisch compositieschema met een regelmatig ordonnende travee-indeling en een rationele toepassing van de ornamentatie. Imitatiebanden en een zware puilijst onderlijnen de gelijkvloerse verdieping, als duidelijke afscheiding met de bovenbouw. Bij nadrukkelijk horizontaal gelede gevels accentueren druiplijsten en verbonden versterfledrempels de gestapelde bouwlagen. Gevels met een verticaliserende opbouw worden op de bovenverdieping geritmeerd door kolossale pilasters of, in het geval van de z.g. «penantengevel», door gevelhoge rechthoekige nissen met verdichte vensters. In effen gevelvlakken krijgen de nu veelal rechthoekige vensters een geriemde of vlakke omlijsting. Risalieten, al of niet gelijnd en onder fronton, en geblokte lisenen benadrukken nog steeds de hoofdtravee of de middenpartij. Zware kroonlijsten, brede architraven en attieken lijnen de gevel af. Siermotieven vinden naargelang van het huistype een bescheiden of rijke toepassing. Als belangrijkste ornamenten noteren we diamantkoppen, stafwerk-, rozet- en schijfmotieven, festoenen en guirlandes, siervazen en typische vlechtwerkmotieven voor het ajour van de balustrades.

Een vroege toepassing van de Lodewijk XVI-stijl, nog vermengd met *régence*- en Lodewijk XV-ornamenten, is de door J. Faulte ontworpen Z.-vleugel (1760) van het voormalige paleis van Karel van Lotharingen (Museumplein). De halfrond inzwenkende ingangspartij, de imponerende rotonde en traphal, de somptueuze staatsievertrekken en de bijzonder sierlijk gedecoreerde koninklijke kapel met originele, als tribunes opgevatte galerijen verwijzen naar een rechtstreekse importarchitectuur.

In navolging van de grote klassieke Franse koningspleinen werden in de Brusselse binnenstad, twee markante architecturale ensembles in classicistische stijl gerealiseerd. Op het Martelaarsplein (1774-1776), door C. Fisco ontworpen als een vrij gesloten rechthoek, fungeren de symmetrische pleinwanden als gevelschermen vóór zes blokken eenvoudige enkelhuizen, in spiegelbeeldschema met blijkbaar, op sommige plaatsen evenwel reeds van bij de oorsprong verbroken ritme. De klassiek opgebouwde gevelwanden met typerende belijnde sokkelvormende benedenbouw, kolossale Toscaanse pilastergeleding en sterk horizontaliserende aflijningen, worden gemarkeerd door de monumentale uitwerking van de als portieken opgevatte hoekpanden met de St.-Michielsstraat en de Peterseliestraat en de middenpartijen aan de korte pleinzijden. De voortzetting van de gevelordonnantie in de invalsstraten en de perspectivische eindgevel in de Peterseliestraat (nr. 6-12) verhogen nog het homogeen en vrij gesloten uitzicht van het Martelaarsplein.

Op het wijdser uitgelegde Koningsplein, gecreëerd als een waardige «Place Royale», realiseerden de Franse architecten N. Barré (ontwerp) en B. Guimard (uitvoering) een perfect symmetrisch gebouwenensemble met acht paviljoenen hocksgewijze verbonden door portieken (1776-ca. 1782). Ook in opstand volgen deze «hotels» rechtstreeks het typisch Franse basisschema : een benedenbouw met imitatiebanden en rondboogarcade, een verticaliserende bovenbouw met penantengevelstructuur en een opengewerkte balustrade als scherm vóór de in oorsprong lage bedaking. De steekbogige en rechthoekige muuropeningen liggen verdiept in de nissen en de decoratie beperkt zich tot het strikt noodzakelijke. Blikvanger en eindperspectief vanuit de Hofberg is het monumentale tempelfront (1776-1780) van de St.-Jakob op Koudenbergkerk. In deze zuiver classicistische *kerk*, waarvan het aanvankelijk eenbeukige schip n.o.v. L. Montoyer pas in 1785-1786 tot stand kwam en door T.-F. Suys in 1843-1845 met twee zijbeuken werd uitgebreid, creëren het harmonische lijnenspel van de rondboogarcades, Corinthische zuilen en brede hoofdstellen en de combinatie van de ton- en koepelgewelven een markante, koele ruimtewerking.

Waar voor het Koningsplein een strikt uniforme gevelarchitectuur als «*conditio sine qua non*» gold, werd voor de bebouwing van de Warandewijk (1776-ca. 1785) eerder geopteerd voor een homogeen architecturaal ensemble met eenvormige afwerking doch gedifferentieerde gevelgroeperingen met repetitief karakter, evenwel met een bepaalde symmetrische opstelling binnen elke straatwand als gevolg van opgelegde ontwerpen en globale richtlijnen, het merendeel naar ontwerp van B. Guimard. Zo werden in de Koningsstraat de klassieke gevelopstanden tot aan het Leuvenseplein opgevat als een gevarieerde opeenvolging van symmetrische — evenwel onderling afwijkende — gehelen, met als ritmische accenten benadrukte venster- en deurtraveeën met rijkere omlijstingen, risalietpartijen, driehoekige frontonbekroningen of typische dakkapellen. De Hertogsstraat vertoont een ietwat regelmatigere opstand door de ritmische afwisseling van paviljoenvormige midden- en hoekpanden, met dubbelhuisopstand en risaliet- en lisenenddecor, en de lagere en soberder uitgewerkte gekoppelde rijwoningen. Terwijl in de Blijtsichtstraat (huidig Paleizenplein) de paviljoenen architecturaal nog aansloten bij deze van het Koningsplein, verkreeg de Wetstraat haar monumentaal uitzicht door de inplanting van ruime herenhuizen met aansluitende portiekmuuren en, in de as van de N.-Z.-middenlaan van het Park, het imposante U-vormige gebouwenensemble (1778-1779) door Guimard ontworpen voor de Souvereine Raad van Brabant, de Kanselarij en het Rekenhof. Latere aanpassingen en uitbreidingen en gedeeltelijke wederopbouw in functie van de opeenvolgende bestemmingen, leidden tot het huidige complexe ensemble van het Paleis der Natie. De imponerende portiekstructuur van de inkompartij, met rondboogarcade en kolossale Ionische zuilen onder opvallende frontonbekroning, staat enigszins in contrast met de vrij vlak en summier gedecoreerde voorgevels.

Stijlvolle gevels met uitgesproken Lodewijk XVI-decor of een verticaliserende opbouw met gevelhoge pilasters of nissen en risalieten met frontonaflijning typeren ook voorname gebouwen als de voormalige abij van Koudenberg, Naamsestraat nr. 4-12 (ca. 1776-1778), ruimere herenhuizen als Stormstraat nr. 9 en de eigen woning van L.-B. Dewez, Lakensestraat nr. 73-75 (ca. 1760-1775), en enkele markante hotels als Nieuwe Graanmarkt nr. 24-25, Oude Graanmarkt nr. 30 en het meer horizontaal geaccentueerde voormalige «Hotel de Beaufort», Wolstraat nr. 17. Fraaie Lodewijk XVI-interieurs bleven nog bewaard in het «Hotel Errera», Koningsstraat nr. 14 (1779 e.v.), in Grote Zavel nr. 5 (ca. 1785) en de laat-classicistische, streng geordonneerde hotels «Het Patriciërshuis», Eikstraat nr. 10, en Nieuwland nr. 114.

Van deze toonaangevende architectuur worden gevelordonanties elders op versoberde wijze overgenomen. Penantengevels of gevels met een vlakke behandeling en vensters in een

band- of geriemde omlijsting, en al of niet versierd met een spiegeldecor, worden naast elkaar aangetroffen, en blijven in een strakke laat-classicistische vorm tot in het begin van de 19de eeuw, doorleven cf. o.m. Anderlechtsesteenweg nr. 157, en het ruimere Brederodestraat nr. 21 (1779-1781), de bebouwing Nieuwe Graanmarkt nr. 9 (1789) en nr. 31-32, 33-34 (1787 e.v.), Stormstraat nr. 11 (een restant van een voorheen ruimere woning, ca. 1790), de gevarieerde gevelopstanden Theresianenstraat nr. 5, 7, 9 en 11, en de panden Varkensmarkt nr. 3 en Vlaamsesteenweg nr. 4.

}

De diversiteit van de 19de eeuw

De politieke, economische, sociaal-maatschappelijke en demografische ontwikkelingen die de 19de eeuw beheersen, brengen voor de Brusselse stedenbouw en architectuur een radicale breuk teweeg met het gegroeide verleden. Nieuwe typologieën dienen zich aan om te voldoen aan de noden en eisen van de snel evoluerende maatschappij, hand in hand met nieuwe materialen en bouwtechnieken : bestuurlijke en openbare gebouwen van allerlei aard, theaters, gods- en gasthuizen, spoorwegstations, banken, winkelgalerijen, markthallen, warenhuizen, musea, scholen, fabrieken, woningen in alle mogelijke vormen en klassen, enz. Om al deze nieuwe architectuur vorm te geven grijpt men ongebreideld terug naar het verleden : van het neoclassicisme dat de volledige eerste eeuwheft beheerst, tot de uiteenlopende neostijlen en het eclectisme die — vaak gekoppeld aan symbolische behoeften en ideologische tegenstellingen — de tweede helft van de eeuw kleur geven. Het ijzer in al zijn toepassingen komt tot volle ontplooiing, als structureel en als decoratief bouw materiaal.

Neoclassicisme

Karakteristiek voor de eerste helft van de 19de eeuw is de harmonisering van het stadsbeeld, door de aaneenschakeling van vrijwel identieke, vlak bepleisterde en sober uitgewerkte neoclassicistische lijstgevels in de nieuw aangelegde straten, herleid tot een monumentale eenheidsbebouwing in een aantal stedenbouwkundige ensembles. Ook in de historische straten werden talrijke topgevels van oudere panden vervangen door een neoclassicistische lijstgevel, qua vensteropeningen aangepast of verhoogd met een bijkomende halve of hele bouwlaag. Deze uniforme scenografie van plein- en straatwanden werd zeker nog in de hand gewerkt door opgelegde reglementeringen als het witkalken van de gevels in 1808, onder het Frans Bewind, en het bepleisteren in de kleur van Franse steen in 1818, tijdens de Hollandse periode.

Aanknopen bij het laat 18de-eeuwse classicisme, evolueerde de gevelarchitectuur in de eerste decennia van de 19de eeuw tot een verdere versobering, waarbij de zo typische penantengevel geleidelijk plaats ruimt voor een nauwelijks nog versierd gevelvlak. Voorbeelden van laat-classicistische overgangsvormen zijn diverse panden in de Kogelstraat, nr. 7-7A, 9, 18 en 24, Stooftstraat nr. 65/Mussenstraat nr. 18-20, en Lakensestraat nr. 152-156 (1815).

De sterk doorgevoerde versoberingstendens liet te Brussel blijkbaar maar weinig plaats voor een echte ontplooiing van de *empirestijl*. De bewaarde voorbeelden vertonen hooguit typische details of decoratieve motieven, zoals Venetiaanse drielichten of deurvensters,

ijzeren leuningen, sfinxen, griffioenen, leeuwecoppen, palmetten, zoals b.v. in de risalieten van Antwerpeselaan nr. 46-50, Ruisbroekstraat nr. 35, Broekstraat nr. 55 en 57 en het eerder uitzonderlijk rijkere stucdecor van Marcqstraat nr. 12-14 (1826). In andere gevallen beperken de empire-invloeden zich vrijwel uitsluitend tot de toepassing van het typische rondboogige bel-etagevenster, al of niet met geprofileerde omlijsting en verbonden imposten, cf. b.v. Accolayastraat nr. 15 (1821), Lakensestraat nr. 56 (1825) en de geaccentueerde partijen in de door F. Coppens ontworpen eenheidsbebouwing van de Coppensstraat (1827-1828).

Het *neoclassicisme* komt tot zijn meest zuivere en doorgedreven verschijningsvorm in de grote stedenbouwkundige ensembles die tijdens de Hollandse periode het licht zagen. Voortbouwend op de laat-18de-eeuwse traditie drukten zij onmiskenbaar hun stempel op de fysionomie van de historische binnenstad. Nieuwe prestigieuze gebouwen met monumentaal karakter werden, naar de toen heersende urbanistische en architectuurprincipes van Franse origine, omkaderd door een eenheidsbebouwing, getypeerd door een strenge en uniforme gevelarchitectuur. Een dergelijk uitzicht vertoonde initieel het ensemble van de «Muntwijk». Rondom de door L.E.A. Damesme ontworpen Muntschouwburg (1817-1819), met imposant tempelfront en omlopende rondbooggalerij, realiseerden J.B. Vifquain en H.L.F. Partoes horizontaal gelede gevelwanden met paviljoenvormige kopgebouwen en symmetrische risalieten als eindperspectieven vanaf het voorplein (1819-1822). Nog rationeler van concept is Partoes' aanleg van de «Grootgodshuiswijk». Voor het Groot Godshuis (1824-1827) volgde hij nauwgezet de bouwschema's voorgehouden door de Franse architect-theoreticus J.N.L. Durand tot een volgens een orthogonaal raster opgebouwde, functionele architectuur. Het sterk repetitief karakter van de vleugels, met uniform doorlopende vensterregisters en rondboogarcades aan de binnenplaatsen, wordt evenwel ritmisch onderbroken door meer uitgewerkte hoekrisalieten en middenpaviljoenen. Eenzelfde doordachte opbouw typeert ook de kapel, een in een vierkant ingeschreven rotonde met tweeledige opstand en tribunes onder een casementenkoepel met lantaarn. De transpositie van deze architectuur op de door hem ontworpen huizenblokken (1827-1829) van de Fermerijstraat en in de bebouwing van de Grootgodshuisstraat en de Marcqstraat in het algemeen, maakt de wijk tot een eenheidsvol ensemble. Regelmaat en soberheid tekenen ook de andere nog bestaande realisaties van Partoes : zijn verbouwing van het vroegere celledoersklooster tot de Verenigde Godshuizen, Accolayastraat nr. 36 (1829-1830) en de oorspronkelijk symmetrische kopgebouwen van het St.-Jansplein (1846-1849). Eenzelfde gevelbehandeling typeert het cirkelvormige Barricadenplein (1824-1828) door J.B. Vifquain, de gevelwanden van het vroegere Antwerpseplein, Lakensestraat nr. 164-172 en 179-185 (1835) en de symmetrische kopgebouwen Regentlaan nr. 1 en Waterloolaan nr. 1 (1835-1836) door A. Payen. Decoratieve doch sober uitgewerkt, met een rationele toepassing van de antieke bouwschema's zijn Payen's octrooipaviljoenen van de Anderlechtse- en de Ninooftsepoort (1833, 1832). Van een rijkere «academische» vormgeving getuigt het Academienpaleis, Hertogsstraat nr. 1 (1823-1826), waar hofarchitect Ch. Vander Straeten een rigoureuze architectuur combineerde met een expressief contrasterend materiaalgebruik : een parement van blauwe hardsteen vormt de achtergrond voor een strakke verticale geleding met kolossale Ionische pilasters van natuursteen. In zijn grootse verbouwings- en uitbreidingswerken (1830-1837) aan het Egmontpaleis, Kleine Zavel nr. 7A-8, paste T.-F. Suys — voortbouwend op het 16de-eeuwse renaissancepatroon van de O.-vleugel aan het ereplein — eenzelfde opstand toe voor de ruime N.-vleugel. N. Roget hield voor de bouw van het L-vormige Paleis voor Nationale Nijverheid (1829-1830) de classicerende 18de-eeuwse stijl aan van het aanpalende Paleis van Karel van Lotharingen, wat resulteerde in het perfect symmetrische, aan drie zijden gesloten Museumplein.

De *privé-architectuur* behoort veelal tot het enkelhuistype met overwegend drie bouwlagen in verkleinende ordonnantie en drie traveeën. De meer voorname herenhuizen hebben doorgaans een bijkomende poorttravee, vaak in risaliet. In hun eenvoudigste vorm vertonen zij een quasi onversierde vlakke gevelbehandeling, in een meer geëvoluceerde vorm een rijker front met omlijstingen, entablements voor vensters en deuren, en horizontale accentuering met schijnvoegen, vlakke bossage, druiplijsten en doorgetrokken lekdrempels. Met name de Begijnhofwijk met de Lakensestraat levert hiervan de meest homogene concentratie; Zavelstraat nr. 7, 9 en 11 (ca. 1827) vormt een fraaie groep herenhuizen. Van een afwijkend type zijn Priemstraat nr. 49-51, het halfvrijstaande Koopliedenstraat nr. 16 (ca. 1820) en een zeldzame Palladiaanse villa, St.-Gisleinsstraat nr. 19-23.

Dezelfde stereotiepe gevelschema's typeren tot in de jaren 1860 de hasisbebouwing in grote delen van de binnenstad, met een geleidelijke verrijking van het geveldecor en met een ruimere variatie in de opbouw. Dit geldt o.m. voor de wijk Anneessensstraat/Zennestraat, de Locquenghienstraat, de Duquesnoystraat en St.-Jansstraat, en de vroegste bebouwing van de wijk Artesiëstraat/Voldersstraat.

Neo-Italiaanse-renaissance

Vanaf de jaren 1840 werd het strakke neoclassicisme verrijkt met elementen ontleend aan de Italiaanse renaissance, gaande van citaten uit het ornamenteel repertorium tot typologische interpretaties, een ontwikkeling die de eclectische stijlrichting aankondigt.

De gevel van de gekoppelde woningen Koningsstraat nr. 79-81 (1840) door J.-P. Cluysenaar onderscheidt zich in de straatwand door een belijnd basement, de klassieke zuilenopvolging en balustraden. Een gelijkaardige opstand met pilasters en aanvullend Venetiaanse drielichten, nisbeelden en bustes, kenmerkt zijn belangrijkste werk, de Koninklijke St.-Hubertusgalerijen, toonaangevend zowel op typologisch als op bouwtechnisch vlak. Voor de voorgevel van de voormalige Magdalenamarkt, Duquesnoystraat nr. 14 (1847-1848), met tweeledige arcadenstructuur, putte Cluysenaar zijn inspiratie klaarblijkelijk bij de Loggia dei Lanzi te Firenze. Een interpretatie van het renaissance-palazzo vormen de twee symmetrische herenhuizen Congresplein nr. 1 en 2 (1850) die de monumentale Congreskolom (1850-1859) omlijsten, een ensemble door J. Poelaert. Niet alleen de horizontaliserende opbouw met discrete middenas, maar ook typische elementen als bossage, rustica, frontons, balkon en attiek dragen hiertoe bij. Fraaie voorbeelden van een dergelijke aankleding op meer bescheiden schaal vormen de woningen T'Kintstraat nr. 58 (1849), Nieuwbrug nr. 35-37 (1853), i.g. door F. Belleflamme, en Zuidstraat nr. 40-44 (1861).

In de religieuze architectuur wordt de stijl vertegenwoordigd door de St.-Michielskerk van het jezuïetencollege, Priemstraat (1850-1852) door H. Meganck s.j., een centrale aanleg met ingeschreven rotonde en bekronende koepel.

Louis-Philippe en Second-Empire

Een bijdrage tot de vernieuwing van de ornamentiek in de jaren 1850 en 1860 leverden de uit Frankrijk geïmporteerde Louis-Philippe- en Second-Empirestijl, die hier een eerder beperkte toepassing vonden in de *privé-architectuur*. Essentieel hierbij was het appliceren van een specifiek geveldecor op in wezen neoclassicistische gebouwentypes, gepaard met een zin voor geëlaboreerd houtwerk zowel wat betreft tracering als detailuitvoering, en voor gietijzeren balkon- en vensterleuning met een complex patroon.

Een zeldzaam voorbeeld van de Louis-Philippestijl, die vooral inspiratie put uit de golvende lijnvoering van het rococo, vormt de woning Zennestraat nr. 75 (1858), met een fraai decor van mascarons en arabesken, ook in de markante deur. Eenvoudiger zijn Mussenstraat nr. 13 (1858) en Lakensestraat nr. 87 (1859).

De Second-Empirestijl wordt gekenmerkt door een strakkere ornamentatie, geïnspireerd op de klassieke — «het néo-grecque» — en Assyrisch-Babylonische vormentaal. Typisch is de sterk grafische compartimentering van het gevelveld, o.m. door het accentueren en verbreden van de vensteromlijstingen. Veel voorkomende ornamenten zijn geabstraheerde plantmotieven, zoals rozetten en spiraalvormige ranken, hetzij in reliëf of in de typische kerftechniek, geïsoleerd of verwerkt tot friezen. Tot de voorbeelden behoren Grasmarkt nr. 83 (1861) door G. Hansotte, 85 (1862) en 113 (1861), Grétrystraat nr. 34-36 (1860) door M. Smits en 63-73 (1862), Kernstraat nr. 34 (1864), Kleerkopersstraat nr. 6 (1864) door D. Peeters en 36 (1865), Nieuwstraat nr. 45 (1862) door Peeters, Zuidstraat nr. 50-52 (1862) door A. Trappeniers, 67 (1863) door F. Duprez en 79-89 (1862) door E. Cels, en de retarderende Stalingradlaan nr. 13 (1876) door E. André en St.-Kristoffelstraat nr. 6, 8 en 10 (1875) door E. Claes. In de doorsnee-architectuur blijft de inbreng van deze stijlen veelal beperkt tot enkele schaarse elementen, met name consoles en sluitstenen.

Neogotiek

Van de vroege neogotiek, de pittoreske eerste fase van deze stijl ontstaan uit een romantische hang naar de middeleeuwen, waartoe o.m. het doksaal van de St.-Michielskathedraal (1826) door Ch. Vander Straeten en de protestantse kerk aan de Bishoffsheimlaan (1838) behoorden, resten in de binnenstad geen voorbeelden meer. In dezelfde sfeer situeert zich de profane neo-Tudorstijl, aangewezen voor militaire en gevangenisarchitectuur, die vertegenwoordigd wordt door de infanteriekazerne «Klein Kasteeltje», Negende Linielaan (1848-1852) door M.-B. Meyers, in robuuste baksteenbouw. Voorbeelden van de verwante neoromaanse «Rundbogenstil» zijn het sterk verbouwde Blindengesticht, Zuidlaan nr. 142 (1848-1855) door J.-P. Cluysenaar en de bescheiden parochiekerk O.-L.-Vrouw Onbevlekt, Vossenplein (1854-1855) met voorgevel (1861-1862) door J. Appelmans.

Omstreeks 1840 werd een begin gemaakt met de veelal langdurige restauraties van de belangrijkste gotische monumenten, die onder invloed van E. Viollet-le-Duc gaandeweg het «eenheid van stijl»-principe hanteerden, een aanleiding tot archeologisch onderzoek en aanvullingen of hypothetische reconstructies. Als eerste kwamen de St.-Michielskathedraal en het Stadhuis aan de beurt, beide aangezet door T.-F. Suys resp. in 1839 en 1840 en pas na de eeuwwisseling voltooid. De toevoegingen aan de kathedraal volgen hierbij de evolutie van de neogotiek, van de decoratieve, monumentale trappenpartij (1860-1861) door F. Coppens vóór de W.-gevel, tot het archeologische N.-portaal (1879-1888) door L. De Curte en de sacristie (1905-1908) door J. Caluwaers. Tot de belangrijkste ingrepen bij de stadhuisrestauratie behoorden de plaatsing van de nisbeelden, en onder leiding van stadsarchitect P.V. Jamaer, de reconstructie van de Leeuwentrap (1860-1867) na advies van Viollet-le-Duc, en de fantasistische aankleding van de Gotische Zaal (1868). Jamaer's restauratie van de Kapellekerk (1866-1890 e.v.) was gebaseerd op een archeologische reconstructie van de afzonderlijke bouwfases; bij de wederopbouw van het Broodhuis (1875-1895) streefde hij een laat-gotisch ideaalbeeld na. Hetzelfde gold voor de fasengewijze restauratie van de Zavelkerk (1874-1912) door A. Schoy, J. en M. Van Ysendijk.

Vanuit de intense omgang met de gotische architectuur greep de rijpe neogotiek, de ethisch-reformistische tweede fase van de stijl, exclusief terug naar de ware principes van de middeleeuwse kunst, hierbij gesteund door het katholiek reveil dat met de St.-Lukasscholen een alternatief in het leven riep voor het officiële, klassieke architectuuronderwijs aan de academies.

In de St.-Antonius-van-Paduakerk, Artesiëstraat nr. 17-19 (1868-1872 c.v.) door de toonaangevende Nederlandse architect P.J.H. Cuypers, versmelten een rationele constructiewijze en een spirituele symboliek tot een eigentijdse interpretatie van de gotiek, gekenmerkt door materiaalexpressie en een origineel ruimteconcept, en doordrongen van het corporatieve ideaal.

In de *privé-architectuur* onderscheiden een aantal panden in de O.-L.-Vrouw-ter-Snoeuwwijk, met name Onderrichtsstraat nr. 92 (1877) door A. Mennessier, Tribunestraat nr. 9 (1887) en IJzerenkruisstraat nr. 49 en 51 (1889) door J. Ramaekers en Verenigingsstraat nr. 32 (1887) door J. Picquet, zich door een rijk neogotisch gevuldecor. trouw aan de historische modellen. Van omstreeks de eeuwwisseling dateren enkele markante voorbeelden van de regionalistische tendens die de late fase van de neogotiek typeert. In de flamboyante apotheek Delacre, Koudenberg nr. 64-66 (1898-1900) verwerkte P. Saintenoy elementen van het aanpalende, kort tevoren onder zijn leiding gerestaureerde Ravensteinhof. De reeks arbeidershuizen, Kruitmolenstraat nr. 2 tot 18 (1888) door G. Cochaux, vertoont gekoppelde trapgevels met de Brugse travee; laat-gotisch van inspiratie is de woning Wolstraat nr. 56 (1901) door M. Van Ysendijck.

Eclectisme

Tijdens de laatste veertig jaar van de 19de eeuw, periode waarin een intense bouwactiviteit tot ontwikkeling kwam, stond de architectuur in het teken van het eclectisme. Elementen geput uit de totaliteit van het bouwkundig verleden, werden ondogmatisch gebundeld tot een nieuwe stijlvorm die voldeed aan de eisen van de tijd en gebruik maakte van de verworvenheden van de techniek.

In de monumentale *openbare architectuur*, die een toonaangevende rol vervulde, diende het gebruikte stijldioom vaak de functie van het gebouw te beklemtonen. Onbetwist hoogtepunt vormt het Justitiepaleis, Poelaertplein (1866-1883) door J. Poelaert, niet alleen vanwege zijn kolossale verhoudingen maar ook door zijn symbolisch geladen atmosfeer als veruiterlijking van de rechterlijke macht. Specifiek hierbij is de onortodoxe stapeling van voornamelijk klassieke architectuurvormen en de interpenetratie van binnen- en buitenruimten. Zijn St.-Catharinakerk (1854-1874) samen met W. Janssens, de enige nieuwe *parochiekerk* uit die periode in de binnenstad, vertoont een hybride mengeling van gotische en Franse renaissance-elementen.

De Beurs voor Publieke Fondsen, Anspachlaan nr. 80 (1868-1873) door L.P. Suys, een uitvergroete centrale aanleg naar Palladiaans model, wordt overwoekerd door barok beeldhouwwerk refererend naar handel en nijverheid. Van een meer rigiede Italiaanse inspiratie getuigt het Museum voor Oude Kunst, Regentschapsstraat nr. 3 (1874-1880) door A. Balat, een kunsttempel ingeleid door een vrijstaande colonnade en georganiseerd rondom een cortile. Hetzelfde geldt voor de gouverneurswoning van de Nationale Bank, Wildewoudstraat nr. 9 (1860-1878) door H. Beyaert en W. Janssens, een palazzo met klassieke portieken. Het Paleis van de Graaf van Vlaanderen, Regentschapsstraat nr. 2 (1866 c.v.) door

G. Saintenoy, met voorplein en centrale rotonde, neigt eerder naar de Franse 17de-eeuwse kastelenbouw. Het werk van vermeldde Janssens is nauw verwant met de Parijse Haussmanniaanse architectuur zoals blijkt uit het Zuidpaleis, Maurice Lemonnierlaan nr. 132-172 (1875-1880), en de ensembles Congressstraat nr. 1/2-4 (1876-1878) en Vrijheidsplein (1877). D. De Keyser vertoont een voorkeur voor een fantasierijke middeleeuws geïnspireerde vormentaal in het gotisch getinte interieur van de «Union du Crédit», Warmoesberg nr. 57 (1872) en de neoromaans/neo-Byzantijnse Synagoog, Regentschapsstraat nr. 32 (1875-1878). Zijn Koninklijke Atheneum, Eikstraat nr. 17 (1883-1887) in neo-Lodewijk XVI-stijl werd vrij gekopieerd naar een classicistisch herenhuis dat ervoor moest wijken. Eenzelfde «beeld-conserverende» becommernis ligt aan de basis van het «Hotel des Postes et de la Marine», Hertogsstraat nr. 6 (1895-1905) door J. Benoit, dat de herinnering aan het oude «Concert Noble» levend moest houden. Het Koninklijk Muziekconservatorium, Regentschapsstraat nr. 30 (1872-1876) door J.-P. Cluysenaar en het «Hotel Continental», De Brouckèreplein nr. 41 (1874) door E. Carpentier, ontleen hun vormentaal resp. aan het 16de-eeuwse Louvre door P. Lescot en de 19de-eeuwse uitbreiding ervan door L. Visconti en H. Lefuel. De enige nog resterende winkelgalerij uit deze periode is de Noordoorgang (1881-1882) door H. Rieck.

Een aparte groep vormt het uitgebreid net van kindertuinen en lagere scholen dat in het laatste kwart van de eeuw door het stadsbestuur werd uitgebouwd. Markante voorbeelden zijn de maureske Kindertuin Nr. 12, Kurcgemsestraat nr. 65 (1895) door D. Francken, en de renaissancistische Gemeenteschool Nr. 7, Hoogstraat nr. 255 (1894-1896) door A. Samyn, waarvoor E. Hendrickx' functionele Ecole Modèle, Maurice Lemonnierlaan nr. 110 (1873-1875) de typologie leverde. Tot dezelfde categorie nutsgebouwen behoort het Dodenhuis, St.-Andriesstraat nr. 2-4 (1895-1897) door E. Acker.

De *privé-architectuur* in eclectische stijl, die grote delen van de binnenstad beheerst, vertoont een rijke verscheidenheid aan vormen en stijlen, geënt op een beperkt aantal typologische modellen. Een belangrijke groep vormt de architectuur van de centrale lanen — winkel- en huurhuizen, vaak prominente hoekgebouwen, met monumentale opstanden versierd met beeldhouwwerk — waaraan de architectuurwedstrijd van 1872-1876 een bijzondere stimulans gaf. Tot de meest markante voorbeelden behoren Anspachlaan nr. 59-61 (1872) en De Brouckèreplein nr. 33-35 (1872) door G. Bordiau, De Brouckèreplein nr. 37-39A (1872) en Anspachlaan nr. 78 (1874) door E. Janlet, Adolphe Maxlaan nr. 11-17 (1872) door F. Laureys en Adolphe Maxlaan nr. 28-34 (ca. 1875) door A. Vanderheggen, met een dominante renaissance- of barokke inslag, en De Brouckèreplein nr. 8-26 (1873-1874) door J. De Blois, met gotische inslag. Het zestigtal huurhuizen van de Parijse ondernemer J.-B.A. Mosnier van 1874-1878 door J. Olive en E. L'Homme, vertoont een uniforme, geschakelde opbouw, rechtstreeks overgenomen van het Haussmanniaanse huurhuis, een parement van Franse natuursteen en een gevarieerd, verder ingehouden decor, cf. Anspachlaan nr. 125 tot 137 en 126 tot 158, E. Jacquainlaan nr. 50 tot 64 en Grétrystraat nr. 22-24 en 27 tot 51.

De meest verspreide bouwvorm uit deze periode vormt echter het meer bescheiden burger- of winkelhuis met een dominante neoclassicistische inslag, geconcretiseerd door een meer of minder uitgewerkt, vaak geprefabriceerd stucdecor en ijzerwerk. De grootste concentraties komen voor in de zone van de centrale lanen en de wijken erook: Artesiëstraat/Voldersstraat, Arteveldestraat/Pletinckxstraat met een opvallende reeks gekoppelde rijhuizen uit de jaren 1870-1880 door A. Vanderheggen, H. Rieck en J. Rosshaert, en de Antoine Dansaertstraat met een groot aantal panden uit de jaren 1890 door A. Danthine en H. De Kock. Hetzelfde geldt voor de O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk, waar voor een

aanzienlijk aantal veelal per twee gekoppelde burger- en herenhuizen gebruik werd gemaakt van typeplannen; de architecten A. Mennessier, W. Janssens, E. De Vigne en Alph. Dumont ontplooiden hier een grote activiteit.

Uit het laatste decennium van de eeuw dateert een groep voornamere burger- en herenhuizen, getypeerd door een souterrain en verhoogde begane grond, in de verschillende varianten van het eclectisme, die de bebouwing uitmaken van o.m. het «Quartier de l'Astre» (zie Ernest Allardstraat), het Jan Jacobsplein en de Lebeaustraat. Een markant geheel vormt de huizenrij Wolstraat nr. 4 tot 54 (1902-1906) voornamelijk door G. Low. Belangrijk in dit verband zijn de architecten J. Brunfaut, L. en A. De Rycker, Alb. Dumont, F. Kips, L. Laureys, E. Parys en F. Symons.

Neo-Vlaamse-renaissance

De neo-Vlaamse-renaissance, die appeleerde aan het streven naar een nationale architectuurstijl, ontwikkelde zich in het laatste kwart van de 19de eeuw tot een aparte stijlrichting binnen het eclectisme. Als burgerlijk antwoord op de neogotiek werd teruggegrepen naar vormvoorbeelden uit het eigen 16de-eeuwse renaissanceverleden, eveneens in archeologische zin en als vrije interpretatie. In dezelfde periode deden ook de principes over de gegroeide stad en de pittoreske stedsbouw hun intrede in het urbanistische denken, zo o.m. K. Buls' «L'Esthétique des villes» (1894). Een belangrijk kenmerk is de structurele polychromie, door combinaties van baksteen — o.m. afwisselend rood en zwart in Vlaams metselverband —, witte natuursteen en hardsteen, opgehoogd met smeedijzerwerk.

Een vroeg voorbeeld, zij het beperkt tot een geapliceerd decor met o.m. medaillons van 16de-eeuwse Vlaamse kunstenaars in de hal, vormt het herenhuis Jacquotte, Hoogstraat nr. 139-141 (1865) door A. Schoy. Niet toevallig werd de eerste prijs in de gevelwedstrijd van de centrale lanen van 1872-1876 weggekaapt door H. Beyaert voor «Hier is't in den Kater en de Kat», Adolphe Maxlaan nr. 1-3 (1872-1875), geïnspireerd op de gevels van de Brusselse Grote Markt, met een plastische ornamentatie ontleend aan Hans Vredeman de Vries. Het Egmontplantsoen, Kleine Zavel (1878-1890), een Vlaams pantheon van de 16de eeuw, vertolkt sprekend het romantisch nationale gevoel uit die periode. Het Ministerie van Spoorwegen, Leuvenseweg nr. 15-21 (1890) toont een sterk geëvalueerde vorm van de stijl, slechts een omhulsel voor een oorspronkelijk bouwprogramma. Op gelijkaardige wijze combineert een drietal openbare gebouwen een archeologisch getinte neo-Vlaamse-renaissance vormgeving met een eigentijdse typologie, gebruik makend van vooruitstrevende ijzerconstructies. De Gemeenteschool Nr. 13, Anneessensplein nr. 11 (1877-1880), door E. Janlet, die de stijl internationaal introduceerde met zijn «façade Belge» op de Wereldtentoonstelling te Parijs in 1878, volgt het toenmalige typologische model voor schoolgebouwen. Bij de St.-Goriksmarkt, St.-Gorikspein (1881) door A. Vanderheggen, schraagt een massieve onderbouw een ranke ijzeren markthal. De Koninklijke Vlaamse Schouwburg, Lakensestraat nr. 146 (1883-1887) door J. Baes, vormt een markant voorbeeld van functionele theaterbouw met een voor de tijd vooruitstrevende veiligheidsnorm.

De stijl vond een ruime toepassing in de militaire architectuur, zoals de Prins Albertkazerne, Karmelietenstraat nr. 26 (1896-1905) door J. Van Ysendijck illustreert.

In de *privé-architectuur* vertonen de vroege voorbeelden een decoratief-pittoresk karakter, zoals blijkt uit de eigen woning van P.V. Jamaer, Stalingradlaan nr. 62 (1874), met een geëlaboreerde houten geveltop, en het «Hotel de Knuyt de Vosmaer», Congressstraat nr. 33-33A (1878-1879) door J. Naert, met een karakteristiek silhouet en een rijk interieur.

Hetzelfde geldt voor het oeuvre van A. Mennessier, smalend aangeduid met de term «style ébéniste», vaak gekopieerd naar bestaande voorbeelden, o.m. Koningsstraat nr. 17-19 en 25-27 (1876) en het ensemble van de Van Gaverstraat (1884-1886). Representatief voor de latere periode, waarin de stijl veelal werd herleid tot een ornamenteel vormenarsenaal, zijn Ernest Allardstraat nr. 35-37 (1889), Grote Zavel nr. 46 (1895) en Grote Hertstraat nr. 2-4 (1901) door J. Barbier.

Industrie-architectuur

De schaarse industriële getuigen in de binnenstad, voornamelijk pakhuisen en enkele geïsoleerde nijverheidsgebouwen, zijn grotendeels geconcentreerd in het W., nabij de dokken en het kanaal van Charleroi. Het betreft in hoofdzaak industriële bakstenen constructies met gebruik van ijzer voor de structuur, soms overtrokken met een zweem van historicisme.

Van een ongetwijfeld groter aantal brouwerijen bleef slechts een drietal bewaard, «de Brasserie Saint-Michel», Zennestraat nr. 17-21 (1845) en de «Brasserie de l'Etoile», O.-L.-Vrouw-van-Vaakstraat nr. 79-85 (1875-1876), beide met een vrij monumentale neoclassicistische architectuur, en de brouwerij Vossen, Kapucijnenstraat nr. 20-26. Tot dezelfde sector behoren enkele biermagazijnen, zoals Ladderstraat nr. 5 (1879), Vandenbrandenstraat nr. 41 (1887) en Barthélémylaan nr. 11 (1901).

Een voorbeeld van een markant omvangrijk pakhuis vormt de Openbare Bank van Lening, St.-Gisleinsstraat nr. 19-23 (1859-1862) door A. Partoes, L-vormig en met een gesloten robuuste opbouw. Kleinere pakhuisen zijn Kruitmolenstraat nr. 60 uit de eerste helft van de 19de eeuw, Washuisstraat nr. 16 (1863), Hooikaai nr. 59-65 en het rijker versierde Cipresstraat nr. 6-10 uit de tweede helft, van een verwant meerbeukig type.

De beschermdc loodtoren, Fabrieksstraat nr. 54 (1898) is één der laatste nog bewaarde exemplaren in Europa van een z.g. «shot-tower» voor de fabricage van jachthagel. Een fraaie gevelbehandeling in verzorgde baksteenbouw vertoont de corsetterij, Spaarstraat nr. 29 (1897) door E. Van Humbeek.

Het enige voorbeeld van 19de-eeuwse stationsarchitectuur in de binnenstad is het goederenstation, Brussel-Kartuizers, Pletinckxstraat nr. 29-33 (1884-1886), met een dienstenvleugel en opslagplaatsen.

De ateliers en magazijnen van de Gasdienst, Eikstraat nr. 8 (1901) door E. Wyhowski vertonen een uitzonderlijke ijzeren skeletstructuur. Het gebouwencomplex van de Elektriciteitscentrale, St.-Katelijnestraat nr. 9A-19 (1901) door E. Devreux vormt een markant ensemble, met een karakteristieke machinezaal (St.-Katelijneplein nr. 45A-46).

Typische voorbeelden van arbeiderswoningen van omstreeks het midden van de 19de eeuw zijn de gekoppelde rijhuizen de Witte de Haelenstraat nr. 18-34 en Nieuwland nr. 139-145 (1849), de bebouwing van de Bloemenmeisjesgang, een steegbeluik, en de Van Hoetergang (1848), een «bataillon carré», zeldzame restanten van dit type architectuur in de binnenstad. Merkwaardige voorbeelden van collectieve woningbouw op filantropisch initiatief zijn de «Cité Marie-Henriette», Gierstraat nr. 30-66 (1867), door G. Maréchal en de «Cité Leopold», Zennestraat nr. 2-28 (1870), door G. Saintenoy.

Het brede spectrum van de 20ste eeuw

De architectuurgeschiedenis van de periode tot 1940 wordt gekenmerkt door een breed spectrum van stijlen en principes, die elkaar in snel tempo opvolgen of een gelijktijdige ontwikkeling kennen, hetzij gestuwd door vernieuwingsdrang, anders ingegeven door een behoudende reflex. Significant in dit opzicht is de veelzijdige wending die de carrière van sommige architecten — een Saintenoy, een Blomme — kon nemen, waar anderen zoals Horta juist vasthielden aan een continue lijn. IJzer als constructief materiaal, dat met de Art Nouveau een hoogtepunt van raffinement bereikt, wordt reeds in een vroeg stadium verdrongen door gewapend beton. Een reeds kort na de bouw gesloopt huurhuis op de Koudenberg uit 1899 door P. Saintenoy, naar Hennebique-systeem, behoorde ongetwijfeld tot de vroege toepassingen ervan. De aanwezige industriële architectuur voegt zich in de stijlenevolutie; de sociale huisvesting kent een eigen ontwikkeling.

Art Nouveau

Op de vooravond van de 20ste eeuw kwam vrij simultaan op diverse plaatsen in Europa een reactie op gang tegen het tot academisme verstarde stijlenrepertorium van de late 19de eeuw. De Art Nouveau, een totaalkunst die zich naargelang van de plaats van herkomst in een andere verschijningsvorm voordoet, onderscheidt zich door een specifieke ornamentatie en een innovatieve ruimte-opvatting. Twee hoofdstromingen vormen elkaars complement en tegenpool: enerzijds de vegetaal-organische richting, met een naar plant- en bloemmotieven gestileerd, vervloeiend lijnenspel; anderzijds een geometriserende richting, met een strakkere, repetitief geritmeerde vormgeving. Meest baanbrekend is de Art Nouveau in de rijkere privé- en commerciële architectuur, gekenmerkt door een koloristisch materiaalgebruik met o.m. geïntegreerde ijzerstructuren, vaak spectaculaire glas-in-loodvlakken en verzorgd houtwerk. Hoewel Brussel als de bakermat van de Art Nouveau geldt, biedt de binnenstad slechts een fragmentair beeld van de beweging, gezien de sleutelwerken zich in de stadsuitbreidingen en randgemeenten situeren.

V. Horta, wiens meesterlijk Volkshuis (1895-1899) in 1964 onder internationaal protest werd gesloopt, is vertegenwoordigd met een zestal sterk uiteenlopende werken. De woning Frison, Lebeaustraat nr. 37 (1894) vormt hierin het enige voorbeeld van privé-architectuur, daterend uit zijn vroege periode, doch gedeeltelijk verbouwd. Een aparte plaats neemt de Kindertuin Nr. 15, St.-Gisleinsstraat nr. 40 (1897-1900) in, voortbouwend op een vastgelegd schema doch met een speelse vormgeving. Het warenhuis Waucquez, Zandstraat nr. 20 (1905-1906), met zijn curvilineaire gevel en overheersende glaskappen, blijft als enige over van een reeks warenhuizen die indertijd werd ingezet met het haast transparante, in 1967 afgebrande «A l'Innovation» (1901). De juwelierszaak Wolfers, Arenbergstraat nr. 11-13 (1909), met zijn expressieve loggia, behoort reeds tot een meer klassieke fase binnen zijn oeuvre. Van P. Hankar rest slechts de niettemin typerende en inmiddels uiterst zeldzame winkelpui Niguët, Koningsstraat nr. 13 (1896). Het oeuvre van H. Van de Velde bleef in de binnenstad beperkt tot het monument F. de Merode, Martelaarsplein (1898).

Naast deze drie internationaal erkende grootmeesters wordt het spectrum van de Brusselse Art Nouveau bevolkt door een belangrijk aantal architecten met een eerder lokale uitstraling, die een minder in het oog springend oeuvre nalieten of zich slechts bij gelegenheid aan deze stijl waagden.

Sommigen tonen zich als aanhangers van de vegetaal-organische stroming. P. Saintenoy, een architect met een zeer verscheiden en in belangrijke mate eclectische produktie, ging

met zijn warenhuis «Old England», Hofberg nr. 2 (1898), een markante en vooruitstrevende ijzer-en-glas-constructie, Horta's Innovation vooraf. De Normalschool Emile André, Kapucijnenstraat nr. 58 (1906-1910), met een fraaie overdekte speelplaats rijk aan sgraffito en ijzerwerk, is representatief voor het oeuvre van H. Jacobs, specialist inzake schoolgebouwen. Een geapliceerd decor en voor zover bewaard een opvallende bedaking tekenen twee werken van P. Vizzanova, de «Pharmacie Centrale de Belgique», Philippe de Chamagnestraat nr. 23 (1909) en het appartementsgebouw Lombardstraat nr. 30-32 (1909).

Tot de belangrijkste vertegenwoordigers van de geometriserende stroming, geïnspireerd op de Weense Sezession, behoort P. Hamesse, vertegenwoordigd met een drietal appartementsgebouwen, Schildknaapsstraat nr. 47-47A (1908), Lombardstraat nr. 5-9 (1908) en Bloemenhof nr. 5-6 (1909) — met fabriek voor decoratiemateriaal —. Van één van zijn markantste en meest typerende werken, de bioscoop «Pathé-Palace», Anspaehlaan nr. 85, met een eertijds verfijnd en kleurrijk decorum, bleef enkel de publicitair bedoelde gevel bewaard. Van een nog meer letterlijke invloed getuigt het oeuvre van L. Sneyers, met name de woning en atelier Cortvriendt, Nancystraat nr. 6-8 (1900), met een markant volumespel, en de winkelpui Magdalenasteenweg nr. 7 (1904). Uit de woning Jan Jacobsplein nr. 9 (1903) door G. Hobé blijkt een affiniteit met P. Hankar en G. Serrurier-Bovy. Het werk van F. Symons, nog schatplichtig aan het eclectisme, bevat niettemin koloristische kwaliteiten, zo het «Palais du Vin», Huidevettersstraat nr. 58-62 (1908), opgevat als uithangbord van een wijnimporteur. Zuiver Frans, voortbrengsel van de IIIe République, is de Kanselarij van de Franse ambassade, Hertogsstraat nr. 65 (1910-1911) door de Parijzenaar G. Chedanne.

In meer of minder verwaterde vorm zijn elementen van de Art Nouveau in de periode van zowat 1900 tot 1914, vaak herleid tot citaten in combinatie met eclectische ornamenten, als geveldecor terug te vinden, vnl. in de doorsnee-privé-architectuur met klassieke opbouw, cf. het bouwblok Koopliedenstraat nr. 2 tot 14/Lakensestraat 171-177/St.-Jan Nepomucenusstraat nr. 15 (1910-1911) door J. Michiels.

Beaux-Arts

In de periode voorafgaand aan de Eerste Wereldoorlog, voortgezet tijdens het interbellum, werd in een overgedimensioneerde vorm teruggegrepen naar de Franse Lodewijk XVI-stijl, een internationale beweging die gemeenlijk wordt aangeduid met de term «Beaux-Arts» -stijl, naar de invloedrijke Parijse Ecole des Beaux-Arts. De stijl komt het best tot uiting in hotels, banken en maatschappelijke zetels, gebouwen met een semi-publiek bovenal representatief karakter en een cachet van degelijkheid en vertrouwen. Kenmerkend is de zin voor monumentalisme, geconcretiseerd in het massale gebruik van Franse natuursteen en de accentuering van hoek- en toegangspartijen vaak uitgewerkt als rotondes met koepelbeking.

Toonaangevend is het gevelfront van het Koninklijk Paleis, Paleizenplein (1904 e.v.) door H. Maquet. Tot de meest representatieve voorbeelden behoren het «Hotel Astoria», Koningsstraat nr. 103 (1908-1909) door F. Van Dievoet, «Les Galeries Nationales», Lombardstraat nr. 76 (1909) door J. Dosveld en C. Péteïn — met een vroeg betonskelet —, het «Palais de l'Expansion», Koloniënstraat nr. 56-58 (1909) door F. Van Ophem, de «Caisse Générale de Reports et de Dépôts», Koloniënstraat nr. 1-21 door P. Saintenoy, de uitbreiding van de «Algemene Spaar- en Lijfrentekas», Wolfengracht nr. 46 (1912-1918) door Alb. Chambon, de «Cie l'Urbaine & La Seine», Koloniënstraat nr. 32-38 (1919) door R. Théry, de loketenzaal van het «Crédit du Nord Belge», Wolfengracht nr. 32 (1920-

1921) door J.-B. en H. Maillard, en de «Westminster Foreign Bank», Treurenberg nr. 2-4 (1920-1921) door Mewès & Davis. In dezelfde sfeer getuigt de «Deutsche Bank», Arenbergstraat nr. 5-9 (1912) door Jessen van een Duits-classicerende inspiratie.

In de *privé-architectuur*, voornamelijk voornamelijk herenhuizen met een klassieke opbouw, worden veeleer decor-elementen van de verschillende Lodewijkstijlen tot een pasticherend geheel vermengd, zoals blijkt uit Waterloolaan nr. 49 (1905) door O. Francotte, Van Orleystraat nr. 13-15 (1910-1911) door A. Blomme, Waterloolaan nr. 25 (1912) en Aanaardingsstraat nr. 38A (1912) door F. Symons.

Art Deco

Vanaf de jaren 1920 tekende zich een geleidelijke vereenvoudiging en stilering van vormen en ornamenten af, een stroming die tot een hoogtepunt kwam tijdens de Exposition Internationale des Arts Décoratifs te Parijs in 1925. De economische heropleving tijdens de dolle jaren leverde een uitgelezen voedingsbodem voor de Art Deco, een stijl gekenmerkt door een hang naar luxe en buitennissigheid, wat vooral in de interieurs tot uiting komt onder de vorm van precieze materiaalkeuzen en repetitieve ornamentele patronen. De op decorum en comfort gerichte architectuur van hotels, bioscopen, warenhuizen en winkels vond hierin een ideale toepassing. Hetzelfde gold voor de standingvolle appartementsgebouwen, die gestimuleerd door de wet op het medeëigenaarschap van 1924, eens te meer naar Parijs voorbeeld werden opgetrokken. Voor kantoren en handelspanden bood de Art Deco een adequate dosering van functionaliteit en representativiteit. Uitwendig worden de vaak monumentale gebouwen, bij voorkeur met een hockligging, gekarakteriseerd door een typisch, herkenbaar silhouet, een krachtige volumewerking verwant met het kubisme, en een gebeeldhouwd decor in half- of laagrelief, soms van veelkleurig ceramiek.

Het Paleis voor Schone Kunsten, Ravensteinstraat nr. 5-23 (1923-1928) door V. Horta, een complex van tentoonstellings- en concertzalen, behoort tot de vroegste voorbeelden van architectuur te Brussel die hogergenoemde kenmerken in zich verenigt, zij het dan met een eigen, persoonlijk stempel van de architect.

De hotels «Atlanta» (1925-1929) en «Plaza» (1928-1931), Adolphe Maxlaan nr. 5-9 en 118-126, vertonen de classicerende trek eigen aan het werk van de Zwitserse architect M. Polak, auteur van de «Résidence Palace» (1922-1928). De «Plaza» herbergt bovendien een bioscoop in Hispano-Amerikaanse stijl. De bioscoop «Eldorado», De Brouckèreplein nr. 30-46 (1931-1933) door M. Chabot en L. Rodriguez, ooit één van de twee grootste van de stad, werd weliswaar opgedeeld, doch behield ten dele zijn gouden, op de Afrikaanse kunst geïnspireerd decor. Een representatieve café-pui en interieur biedt de «Taverne Espérance», Finisterrastraat nr. 1-3 (1930) door L. Govaerts. De Parijse «Samaritaine» door H. Sauvage (1928) stond model voor het warenhuis «Au Bon Marché», Kruidtuinlaan nr. 18-27 (1928-1930) van zijn stadsgenoot G. J. Mauge, eerder auteur van de verfijnde «Banque Buurmans», Koningstraat nr. 71 (1927).

Pionier in de bouw van *luxe-appartementsgebouwen* was de Société Belge Immobilière, die voor haar eerste twee realisaties in de binnenstad, het Beaux-Arts getinte Antoine Dansaertstraat nr. 85-101 (1924-1929) en «Le Saillant de l'Yser», Diksmuidelaan nr. 32-40 (1925-1930), beroep deed op het gespecialiseerde Parijse architectenduo L. Duhayon en

M. Julien. De brede lanen van het «Quartier Maritime», en de Léon Lepagestraat boden de geschikte percelen voor dit type gebouwen, cf. Diksmuidelaan nr. 35-39 (1927) door J. Van Oncem, Handelskaai nr. 6-8 (1933) door R. Teughels (?) en Léon Lepagestraat nr 34 (1931) door A. Vandaele. Markante voorbeelden van kleinere appartementsgebouwen zijn Philippe de Champagnestraat nr. 36-40 (1926-1927) door L. Govaerts, met een beglaasde hoekpartij, en Karmelietenstraat nr. 9 (1927) door A. Lagache, met een doorlopende bow-window. De vroegere «Papeterie De Ruyscher», Groot Eiland nr. 39 (1924-1927) door E. Dhucque, gekenmerkt door monumentale verhoudingen, krijgt een extra accent door de met veelkleurig ceramiek beklede luifel en hal, waarin verwijzingen naar de papierindustrie. Nog duidelijker afficheert de fruithandel «Gérard Koninckx Frères» zijn producten in de bedrijfs-/appartementsgebouwen Oude Graanmarkt nr. 7-11 (1927) eveneens door Dhucque, met eenzelfde decor van sinaasappel- en bananebomen in fries en dakvensters, en Ieperlaan nr. 34-36 (1935) door E. De Boelpaep, met golvende bow-windows en een typische belettering. De «Halles America», Diksmuidelaan nr. 21-29 (1925) door F. Petit en J. Obozinski, een gebouw van hetzelfde type, neigt door zijn getande gevelopbouw en materiaalgebruik naar de zakelijke baksteenarchitectuur.

Onder de *kantoorgebouwen* vermelden we de «Comptoir du Centre», Zuidstraat nr. 16-18 (1928-1929) door C. Muller, «Electrorail», Verenigingsstraat nr. 57-61 (1930-1931) door A. Courtens, «La Baloise», Bischoffsheimlaan nr. 43-47 (1930-1931) door E. & P. Vischer, en «Union & Prévoyance», Koningsstraat nr. 93 (1934) door J. Purnelle.

In een afgeleide vorm werd de Art Deco ook toegepast voor *openbare gebouwen* zoals het Athénée Robert Catteau, Ernest Allardstraat nr. 49 (1923-1927) en de Faculteit Geneeskunde van de U.L.B., Waterloolaan nr. 115 (1924-1928) door stadsarchitect F. Malfait, en het Universitair Ziekenhuis St.-Pieter, Hoogstraat nr. 298-322 (1929-1935) door J.-B. Dewin, complexe gebouwen met een utilitair programma in een vrij expressieve baksteenarchitectuur.

Modernisme en Nieuwe Zakelijkheid

Een non-conformistische, door functionalisme gedreven visie op het bouwen, vaak geworteld in een brede maatschappelijke betrokkenheid, geeft in dezelfde jaren 1920 aanleiding tot een uitgezuiverde architectuur, wars van ornamentatie. Een estetiserende, gevoelsmatige, romantisch rationele stroming geïnspireerd op Berlagiaanse en Wrightiaanse denkbelden, staat hierbij in contrast met een radikaal dogmatische, puristisch modernistische visie gevoed door Le Corbusier en de C.I.A.M.-congressen.

Twee handelspanden, Kartuizersstraat nr. 17 (1908) door A. Vandaele en 11-11A (1911) door H. Foucart, met een beglaasd ijzeren gevelskelet, vormen vroege, alleenstaande voorbeelden van functionele architectuur, los van de toenmalige stijlrichtingen. De papierfabriek «Ed. Haseldonckx et Cie», Hopstraat nr. 26-30 (1912) door F. Bodson, behoort tot de voorlopers van het romantisch rationele modernisme. Van A. Pompe, belangrijkste vertegenwoordiger van de stroming die vooral tot uiting kwam in de residentiële randgemeenten met name voor tuinwijken, is het huurhuis Antoine Dansaertstraat nr. 11-13 (1928).

De puristische stroming, de Nieuwe Zakelijkheid, gekenmerkt door een ondubbelzinnige plasticiteit, kwam in de jaren 1930 tot volle ontplooiing, zowel in de privé- als de openbare architectuur. Het winkel-/woonhuis Waterloolaan nr. 10 (1929) door L.H. De Koninck vertolkt de stijl in zijn meest zuivere vorm : een witte monolithisch gepleisterde gevel op een heden verbouwde zwarte sokkel. Haast pamflettair is het drukkerijgebouw van het

socialistische dagblad «Le Peuple», Zandstraat nr. 30 (1931-1932) door F. en M. Brunfaut, een symbool voor de volksontvoogding. De opengewerkte gevel met een opvallend rood-zwarte kleurstelling wordt geflankeerd door een hoger oprijzende lichttoren met publicitaire functie. Een plastische volume-opbouw kenmerkt de witbetegelde Genees-en Heelkundige Kliniek Paul Héger en Instituut Jules Bordet, Héger-Bordetstraat nr. 1-3 (1936-1939) door G. Brunfaut en S. Jasinski, met een beglaasde hoekrotonde en een oorspronkelijk door terrassen belijnde Z.-vleugel. Het «Théâtre des Variétés», Mechelsestraat nr. 25 (1936-1937) door V. Bourgeois en Parijzenaar M. Gridaine behoorde, vóór de verbouwing van het interieur, tot de best uitgeruste music-halls van die tijd, gekenmerkt door een geavanceerde toepassing van neonlicht. Meer bescheiden naar vorm en inhoud is het werk van J. De Ligne, zo de tuberculosekliniek «Dispensaire Albert-Elisabeth», Priestersstraat nr. 15 (1935), een balkvorm met horizontaliserende vensterbanden op een ingediepte sokkel. A. Blomme, huissarchitect van de begoede klassen, bestrijkt in zijn œuvre een breed gamma van stijlen, gekenmerkt door een rijke uitvoering. De monumentale «Cinéma Métropole», Nieuwstraat nr. 24-32 (1930-1932), herbergt een complex programma achter een strak, met travertijn bekleed gevelfront, waarin een kolossale portiekstructuur met een plastisch glasgordijn als dynamisch element fungeert. Tot eenzelfde categorie architecten behoort Alex. Dumont, o.m. auteur van het Shell-gebouw, Ravensteinstraat nr. 48-70 (1931-1934), een nieuw type commercieel kantoorgebouw met uitgebreide technische voorzieningen en parkeergelegenheid naar Amerikaans model. Het massieve gebouw met zijn gestapelde volumes en hoekrotonde diende als onderbouw te fungeren voor het eerste, evenwel niet gerealiseerde torengebouw te Brussel. Gespecialiseerd in winkel- en horeca-architectuur was het architectenduo Govaerts & Van Vaerenbergh. Hun belangrijkste realisatie, het warenhuis Vanderborght, Schildknaapsstraat nr. 48-52 (1932-1935) vertoont de typische wit-zwarte kleurstelling, vensterbanden in de voor-, een traptoren in de achtergevel, en doorlopende plateau's rondom lichtsachten. De uitbreiding van de «Galeries Anspach», Anspachlaan nr. 24-30 (1935) door M. Polak en Ch. Siclis kenmerkte zich oorspronkelijk door een volstrekt transparante, gebogen gordijngevel van staal en glas. In de appartementenbouw trekken enkele monumentale realisaties de aandacht: het gestroomlijnde Varkensmarkt nr. 10-32 (1935) door L. Muller en A. Servais, en Lombardstraat nr. 14-16 door P. Le Bon. Een typisch baksteenparement onderscheidt het strak belijnde Handelskaai nr. 13-19 (1932) door F. Petit, en het sterk Hollands beïnvloede Zinnikstraat nr. 17-21 (1936) door J. Franssen. Twee realisaties van R. Delville, Emile Jacquainlaan nr. 94-96 (1937) en Maurice Lemonnierlaan nr. 102-104 (1939), vertolken de puristische richting, met een plastisch monolithisch uitzicht en o.m. een solarium op het dak.

Volkshuisvesting

De wet op de arbeidershuisvesting van 1889 betekende het begin van de overheidsinmenging op dit terrein, voordien voorbehouden aan het privé-ondernemersschap en de schaarse filantropische initiatieven. Mede onder impuls van de «Comités de Patronage» en de woningbouwverenigingen die eruit voortvloeiden verschoof de aandacht van de oorspronkelijke doelstelling — de eengezinswoning voor de arbeider-eigenaar — naar de aan de stedelijke context beter aangepaste collectieve woningbouw, waarvoor bouwprogramma's en typeplannen ontwikkeld werden.

Enkele vroege realisaties zoals Nancystraat nr. 5 tot 35 (1899) door L. Laureys — meergezinshuizen van het enkele type —, Nancystraat nr. 16-18 (1902) door H. Van Massenhove

en Huishoudenstraat nr. 22 tot 38 (1902) door C. Monhonval — meergezinshuizen van het dubbele type — dragen hiervan de stempel. De «Cité Hellemans», Blaesstraat nr. 174-198 (1912-1915) door E. Hellemans, vormt het eerste en ook enige grootschalige woningbouwproject dat door de Stad Brussel in eigen beheer ten uitvoer werd gebracht, onder impuls van een socialistisch-liberale coalitie in het stadsbestuur. Opgevat naar de heersende principes over sociale en fysieke hygiëne, groepeerde het complex zeven parallelle blokken in sobere baksteenbouw, samengesteld uit woningen met individueel terras aan weerszij van halfopen trappenhuizen, aangevuld met een gemeenschappelijke wasserij en crèche. Aan hetzelfde schema beantwoordt het woonblok «Stichting Semet-Solvay», Houthulstbosstraat nr. 19-23 (1913-1916) door J. Van Neck; het pre-modernistische hoekcomplex Oppemstraat nr. 44 (1921 e.v.) door O. Van Rysselberghe is georganiseerd rond één centraal trappenhuis. De realisaties van «Le Foyer Bruxellois», die sinds 1922 het gemeentelijk woningbouwprogramma beheert, volgen eveneens het typeplan van de «Cité Hellemans», doch vertonen een gesloten inplanting met gemeenschappelijk binnenterrein. De vroegste, de symmetrische blokken Diksmuidelaan nr. 1-13 en Ieperlaan nr. 2-12 (1922-1924) door Van Neck, zijn verwant met het romantisch rationele modernisme, gemarkeerd door een hoektoren. De latere, Werfkaai nr. 2-10 (1932/1936-1937) door F. Petit, en de «Cité du Miroir», Blaesstraat nr. 67-77 (1937-1939) door H. Van Montfort, kenmerken zich door een strak belijnde baksteenarchitectuur.

Van de naoorlogse periode tot heden

Tot de meest interessante voorbeelden van architectuur uit de late jaren 1940 en de jaren 1950 behoren enkele grootschalige projecten, waarvan sommige reeds werden aangezet vóór de Tweede Wereldoorlog, vaak ook laat werk van architecten wier carrière opklimt tot het interbellum of vroeger. Een gemeenschappelijk kenmerk is de klassieke zin voor monumentaliteit. Dit geldt o.m. voor het Centraal Station, Europakruispunt (1937-1952), de laatste grote realisatie van V. Horta, voortgezet door M. Brunfaut, de Kunstberg en de Albertina (1954-1969) door J. Ghobert en M. Houyoux, laureaten van de architectuurwedstrijden van 1937 en 1939, en de Nationale Bank van België, de Berlaimontlaan nr. 1-5 en 56 (1948-1957) door M. Van Goethem, waarvan het ontwerp opklimt tot 1940. Ook de Algemene Spaar- en Lijfrentekas, Wolvengracht nr. 48 (1946-1953) door Alfr. Chambon, het Postcheck-gebouw, IJzerenkruisstraat nr. 99 (1938-1951) door V. Bourgeois, de Air-Terminus van Sabena, Keizerinlaan nr. 11-15 (1952-1954) door M. Brunfaut, en de Ravensteingalerij (1954-1956) door Alex. en Ph. Dumont, sluiten hierbij aan.

De jaren 1960 worden ingeleid met het R.T.T.-gebouw, Keizerinlaan nr. 17-19 (1959-1965) door L. Stynen en P. De Meyer, en het Rijksadministratief Centrum, Pachecolaan (1958-1984) door J. Gilson, M. Lambrichs, G. Riquier en H. Van Kuyck. Meest kenmerkend voor deze periode, voortgezet in de jaren 1970, is de introductie van torengedebouwen met gordijnwanden van beton, staal en glas, produkten van de Internationale Stijl, o.m. het Westbury-hotel (Lotto-toren), Kardinaal Mercierstraat nr. 6-8 (1962-1963) door R. Goffaux en C. Heywang, het Hilton-hotel, Waterloolaan nr. 38 (1963-1967) door E. Gran en H. Montois, het kruisvormige Postgebouw/Administratief Centrum, Munt/Anspachlaan nr. 6 (1967-1971) door J. Cuisinier, J. Gilson, A. en J. Polak en R. Schuiten, de Philips-toren (1967-1969) door de groep Structures, en de Generale Bank, Ravensteinstraat nr. 29 (1968-1980) door H. Van Kuyck, P. Guillissen, C. Housiaux en J. Polak. Opvallend is het gebruik van geprefabriceerde betonelementen voor de gordijngevels van het Gemeentekre-

diet van België, Pachecolaan nr. 44 (1963-1971) en de uitbreiding van de Algemene Spaar- en Lijfrentekas, Kreupelenstraat (1969-1973) door M. Lambrichs, C. Grochowski en D. de Lavaley.

Enkele sociale *huisvestingscomplexen* huldigen het C.I.A.M.-principe «hoogbouw in het (voor zover voorradige) groen» zoals Hoogstraat nr. 357-373 (1952-1965) door Ch. Van Nueten, het «Brigittinencomplex», Visitandinenstraat (1969-1970) door G. Brunfaut en dezelfde Van Nueten, en de «Krakeelbuurt» (1968-1975) door R. Vandendaele, G. De Brigode, A. Baleriaux en J.-H. Baudon.

Een keerpunt vormen een aantal kleinschalige huisvestingsprojecten uit de latere jaren 1970 en het begin van de jaren 1980, geconcentreerd in de Marollen, zoals Wolstraat nr. 65 (1977-1979) door J.G. Eggerickx, nr. 140-152 (1978-1979) door M. Wolff en Voorzorgsstraat nr. 27-35 (1980-1981) door het bureau GUS. Tot de zelfde categorie invularchitectuur behoren het nieuwe zwartzustersklooster, St.-Gisleinsstraat nr. 42-46 (1977-1978) door C. Van Deuren, en het Rijkeklarencentrum, Rijkeklarenstraat nr. 24 (1975-1981) door het bureau URBAT. Het ondergrondse Museum voor Moderne Kunst, Koningsplein nr. 1-2 (1978-1984) door R. Bastin en L. Beek, manifesteert zich met een lichtput in het Museumplein, een compromisoplossing ter vervanging van een eerder gepland, omstreden bovengronds ontvangstgebouw.

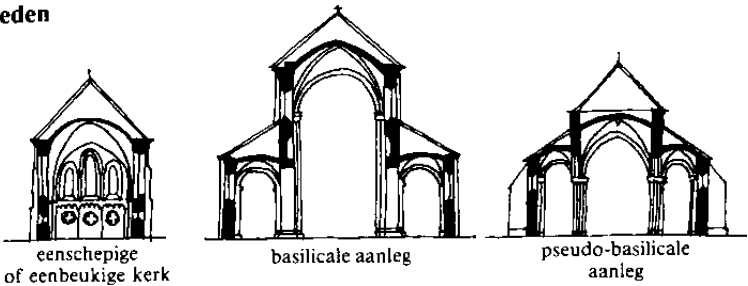
Na een periode van relatieve windstilte doet zich sinds enkele jaren een intensifiëring in het bouwbedrijf voor, die de binnenstad gebouwen oplevert als de EHSAL, Stormstraat nr. 2 (1983-1987) door A. Hoppenbrouwers; de vernieuwde Koninklijke Muntschouwburg, Munt (1985-1986) door de bureau's A.2R.C. en URBAT, met het Koninklijk Salon door Ch. Vandenhove; Koningsstraat nr. 90-92 (1984-1988) door Ph. Samyn, het Markiesgebouw, Markiesstraat nr. 1 (1986-1989) door het Atelier de Genval, en het gebouw van de Schoolmaaltijden, Priemstraat nr. 26 (1988-1989) door het bureau Rimanque, alle gckleurd door een post-modernistische tendens. Nog tal van projecten staan voor de eerstvolgende jaren op stapel.

Een aantal historische monumenten worden aan een hernieuwde restauratie onderworpen, o.m. de St.-Michielskathedraal, de Kapellekerk, O.-L.-Vrouw-van-de-Finistère, de Stadhuistoren, de Hertogen van Brabant. Ook van enkele belangrijke 19de- en 20ste-eeuwse gebouwen is de restauratie in voorbereiding, aan de gang of sinds kort voltooid, o.m. het Justitiepalies, de St.-Goriksmarkt, die in haar oude functie hersteld werd, het Waucquez-en het Old England-warenhuis die een nieuwe museale bestemming krijgen.

Jo BRAEKEN
Lydie MONDELAERS
m.m.v. Suzanne VAN AERSCHOT

RELIGIEUZE ARCHITECTUUR

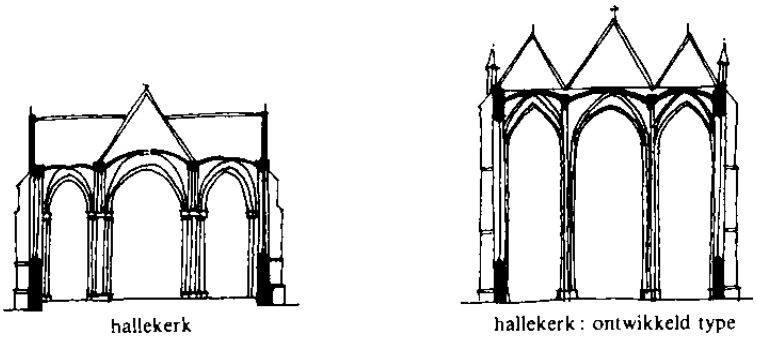
Doorsneden

eenschepige
of eenbeukige kerk

basilicale aanleg

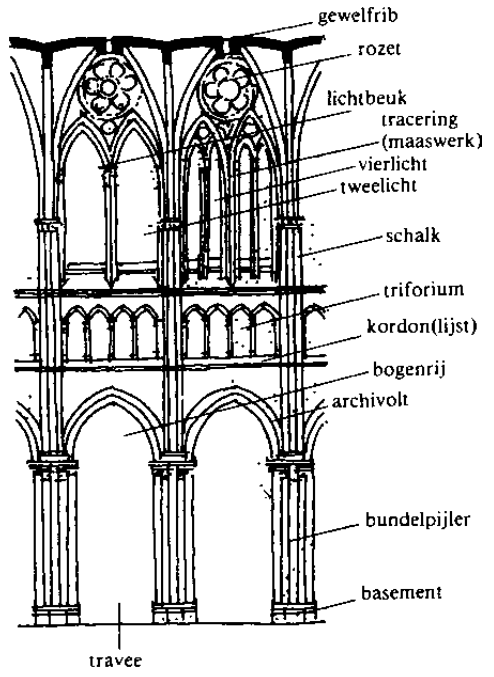
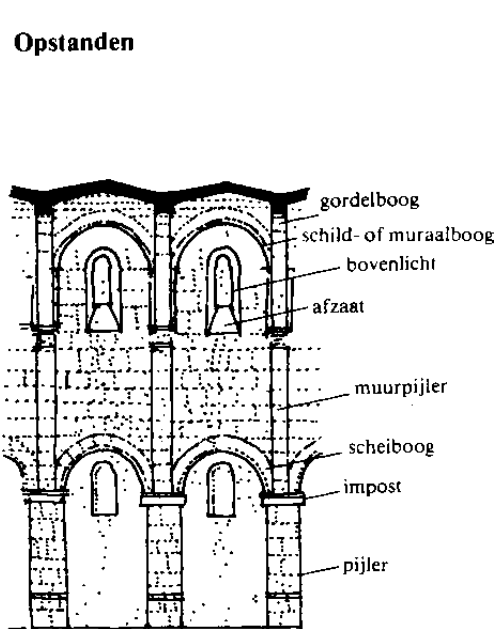
pseudo-basilicale
aanleg

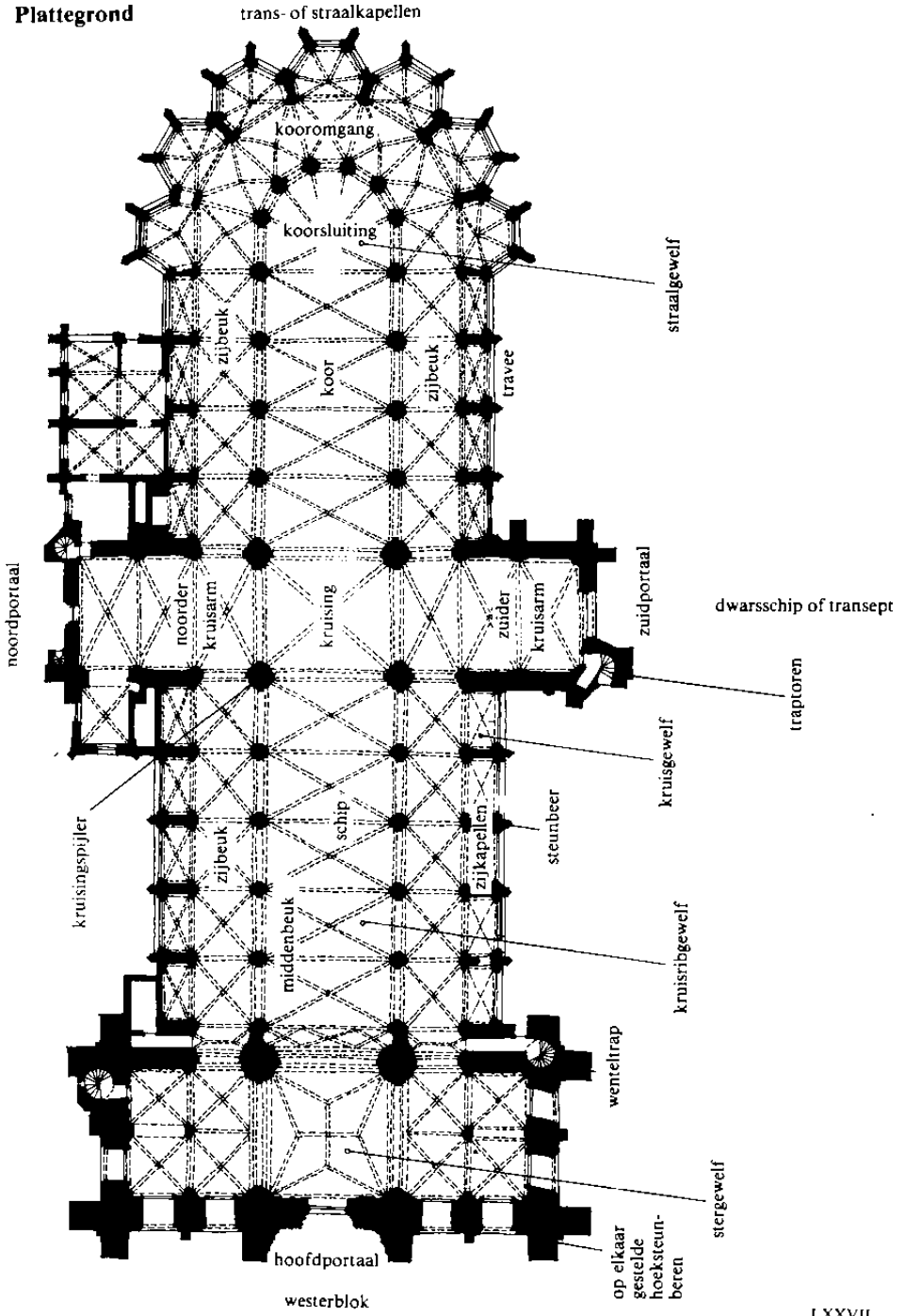
hallekerk

hallekerk: ontwikkeld type

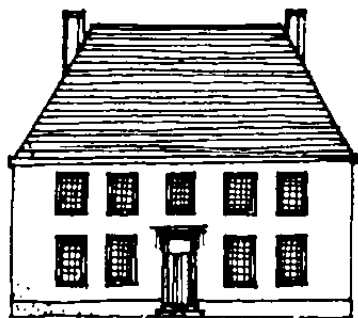
Opstanden

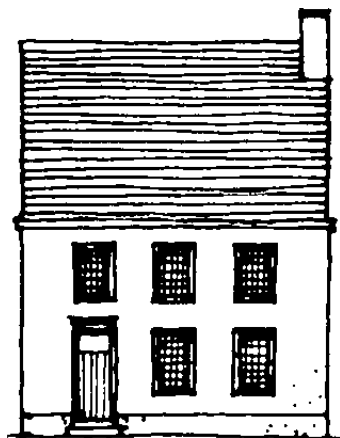
Plattegrond

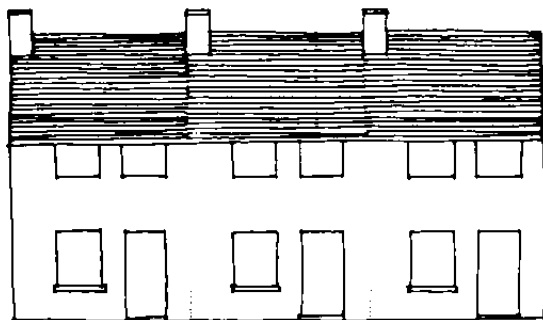
Huizentypes

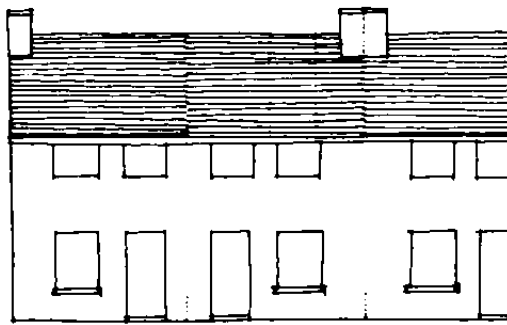
dubbelhuis

enkelhuis

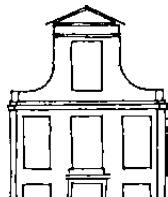
repetierend schema

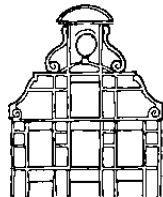
spiegelbeeldschema

STADSHUIZEN

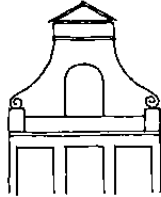
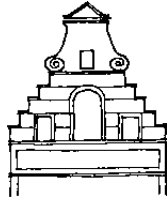
Geveltypes

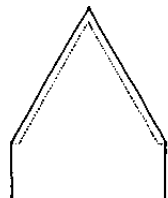
halsgevel

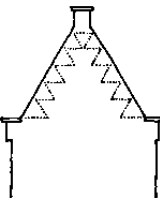
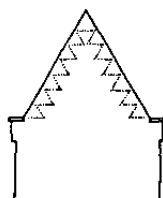
verhoogde halsgevel

klokgevel

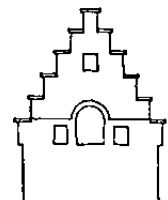
puntgevel

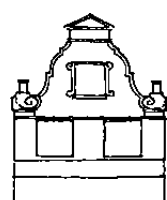
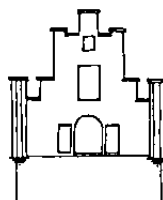
tuitgevel

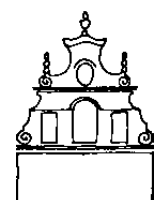
lijstgevel

trapgevel

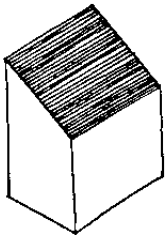

in- en uitgezwenkte top

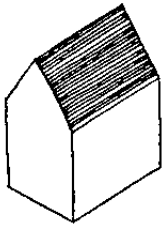

BOVENBOUW

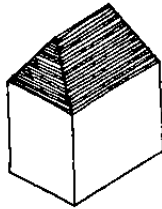
Daken

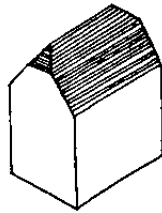
lessenaarsdak

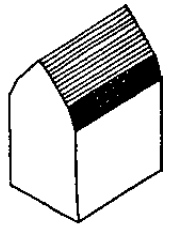
zadeldak

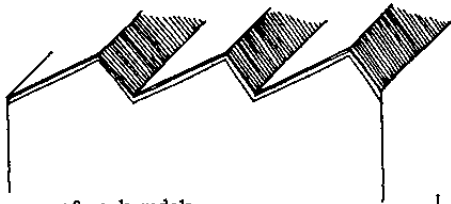
schilddak

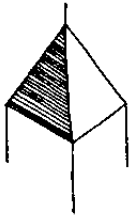
wolvedak

mansardedak

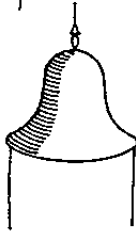
zaag- of raekemdak

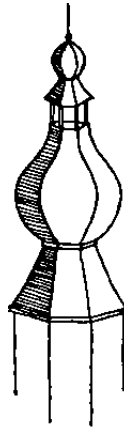
tentdak

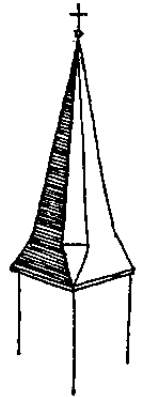
kegelvormige spits

klokvormige torenhelm

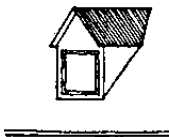

peerspits

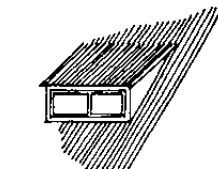
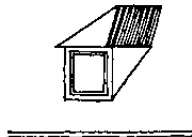

ingesnoerde naaldspits

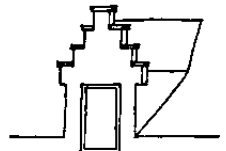
Daklichten

dakkapel

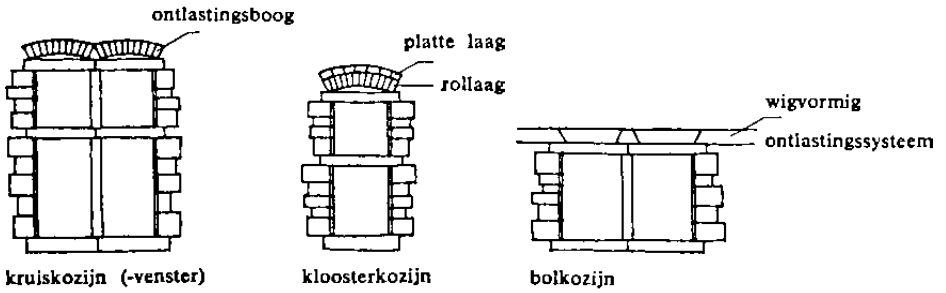
klimmende dakkapel

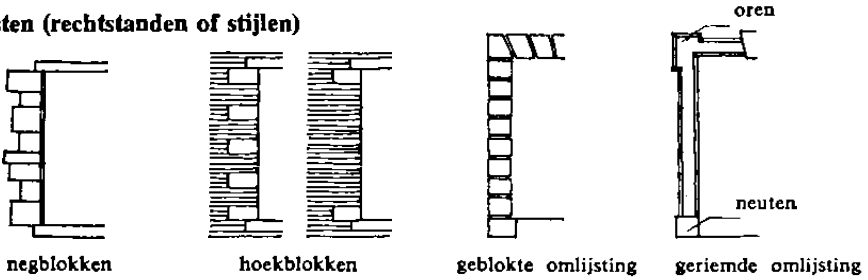
dakvenster

MUROPENINGEN

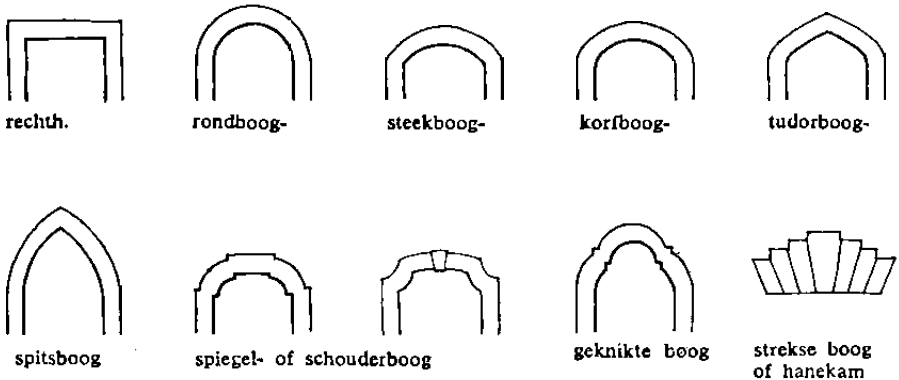
Vensters

Posten (rechtstanden of stijlen)

Deur- en venstervormen

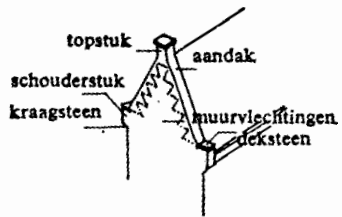

Tussendorpels

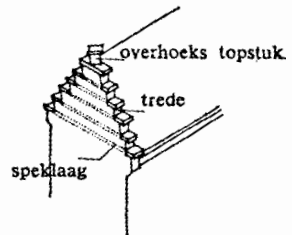
(ZIJ)GEVELS

(Zij)puntgevel

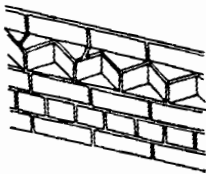
(zij)puntgevel

(Zij)trapgevel

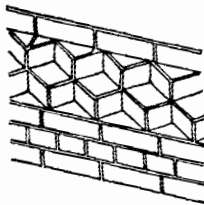

(zij)trapgevel

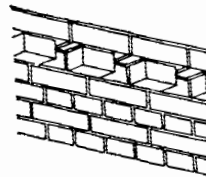
Baksteenries - muizetand

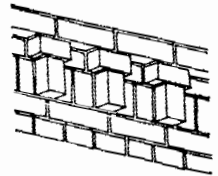
overhoekse

dubbel overhoekse

rechte

tandlijst met dropmotief

STEENHOUWERSMERKEN

PCT

1

MB

6

PR I × C

11

D

2

X

7

◇ H →

12

W

3

D

8

W

13

W

4

W

9

PR I × C

14

×
DL

5

PR I × C

10

MB

15

LIJST DER STRATEN

AALSTSTRAAT	7 I	BODEGEMSTRAAT	3-4 H-I
AANAARDINGSSTRAAT	6 K-L	BODENBROEKSTRAAT	7-8 G
ABRIKOZEBOOMSTRAAT	7 J	BOGAARDENSTRAAT	4-5 G
zie Hoogstraat nr. 276		BOOMKWEKERIJSTRAAT	9 F-G
ACCOLAYSTRAAT	5-6 G	BOOMSTRAAT	7-8 H
ADOLPHE MAXLAAN	4-5 A-C	BORDEURDERSSTRAAT	6 J-K
AGORAGALERIJ	6 E-F	zie Blaesstraat nr. 174-198, Cité Hellemans	
zie Heuvelstraat nr. 14-20		BORGENDAALGANG	8 F
ALBERTINAPLEIN	7 F	zie Koningsplein (tussen nr. 8 en 9)	
ANDERLECHTSEPOORT	2-3 H	BORGWAL	4 F
ANDERLECHTSESTEENWEG	3-4 G-H	BORTIERGALERIJ	6 F
ANJELIERENSTRAAT	5 C	BOTERSTRAAT	5 E
ANNEESSENSPLEIN	4 H	BRANDHOUTKAAI	3 D
ANNEESSENSSTRAAT	2-3 G	BREDERODESTRAAT	8-9 F-G
ANSPACHLAAN	4 D-E-F-G	BREUGHELSTRAAT	7 K
ANTOINE	1-2-3-4 E	BRILLENGANG	4 G
DANSAERTSTRAAT		BROEKSTRAAT	6 A-B-C
ANTWERPSELAAN	2-3-4 B	BROUWERSSTRAAT	5-6 F
ARBEIDSDOORGANG	4 I	BRUIDSSTRAAT	4 C
zie Maurice Lemonnierlaan nr. 132-172, Zuidpaleis		CAMUSELSTRAAT	2-3 G
ARDUINKAAI	2-3 B-C	CELLEBROERSSTRAAT	5-6 G
ARENBERGSTRAAT	6 D	CENTRUMGALERIJ	5 E
ARTESIESTRAAT	3-4 H-I	zie Kleerkopersstraat nr. 15-17	
ARTEVELDESTRAAT	3-4 E-F-G	CHARLES HANSENSSTRAAT	7 H
AUGUSTE ORTSSTRAAT	4 E	CIPRESSTRAAT	3-4 D
BAKSTEENKAAI	2-3 D	CIRCUSSTRAAT	4 C
BARCHONSTRAAT	2 C	CONGRESPLEIN	7 B-C
BARON HORTASTRAAT	8 E	CONGRESSTRAAT	7-8 B-C
BARRICADENPLEIN	8 A-B	COPPENSSTRAAT	7-8 H
BARTHELEMYLAAN	1 E-F	CUERENSSTRAAT	2 G
BEENHOUWERSSTRAAT	5-6 E	DAM	3-4 H
BEGIJNHOF	3-4 D	DE BERLAIMONTLAAN	6-7 C-D
BEGIJNHOFSTRAAT	3-4 D	DE BROUCKEREPLEIN	4 C-D
BERGSTRAAT	6 D-E	DE LENGLENTIERSTRAAT	5 J
BEURSPLEIN	4 E	DE LIGNESTRAAT	7 C-D
BEURSSTRAAT	4-5 E	DE WITTE DE HAELENSTRAAT	1-2 D
BIJSTANDSSTRAAT	4-5 F	DE WYNANTSSTRAAT	7-8 J
BISCHOFFSHEIMLAAN	7-8-9 A-B	DIKSMUIDELAAN	1-2 B-C
BISSCHOPSSTRAAT	4-5 D	DINANTPLEIN	6 G
zie Anspachlaan nr. 24-30, Galeries Anspach		zie Dinantstraat	
BLAESSTRAAT	6 H-I-J-K	DINANTSTRAAT	6 G
BLOEMENHOFPLEIN	3 F	DOORNIKSTRAAT	4 H
BLOEMENMEISJESGANG	5 I	DRUKPERSSTRAAT	8-9 B-C
BLOEMENSTRAAT	4 C		
BLOEMISTENSTRAAT	5 J-K		

DUIVENKOTSTRAAT	5 C	GASTHUISSTRAAT	6 F
DUIVENSTRAAT	7 G	GEBROKENHOFSTRAAT	6 I
DUMONCEAUSTRAAT	7-8 K	zie Blaesstraat nr. 67-77, Cité du Miroir	
DUQUESNOYSTRAAT	6 F	GERECHTSPLEIN	7 F
ECLIPSSTRAAT	4 F	GESCHENKENGANG	5 E
EIKSTRAAT	5-6 F-G	GETROUWHEIDSGANG	5 F
EMILE JACQMAINLAAN	4 B-C	GIERSTRAAT	3-4 G-H
EMILE VANDERVELDEPLEIN	7 G	GLAZENMAKERSGANG	6 K
zie Joseph Stevensstraat		zie Huishoudensstraat nr. 17-21	
EREDIENSTSTRAAT	8 B	GOOTSTRAAT	5 G
ERNEST ALLARDSTRAAT	7 G-H-I	GOUDSMEDENSTRAAT	6 J-K
EUROPAKRUISPUNT	6-7 E	zie Blaesstraat nr. 174-198, Cité Hellemans	
EVERSSTRAAT	7 K	GRASMARKT	5-6 E
EZELSSTRAAT	9 G	GREEPSTRAAT	5 D-E
FABRIEKSSTRAAT	2-3 F-G	GRETRYSTRAAT	4-5 E
FERMERIJSTRAAT	3 C-D	GROOT EILAND	4 F-G
FINISTERRAESTRAAT	5 C	GROOTGODSHUISSTRAAT	3-4 C-D
FONTAINASPLEIN	4 G	GROTEHERTSTRAAT	8 I
FONTEINSTRAAT	4-5 I	GROTE MARKT	5-6 E-F
FREDERIC BASSESTRAAT	5 J	GROTE ZAVEL	7 G
FROEBELSTRAAT	3 H	GULDENHOOFDSTRAAT	5 F

LIJST DER AFKORTINGEN

a.h.w.	als het ware	r.	rechts, rechter
bouwl.	bouwlaag	rechth.	rechthoekig
b.v.	bijvoorbeeld	resp.	respectievelijk
ca.	circa	t.gov.	tegenover
cf.	confer	t.o.v.	ten opzichte van
d.m.v.	door middel van	tr.	treden
e.g.	eerst genoemde	trav.	travee
ertgov.	ertegenover	t.w.	te weten
e.v.	en volgende	t.z.t.	terzelfdertijd
gr. m.	grosso modo	verd.	verdieping, bouwlaag
i.e.	id est	vgl.	vergelijk, vergelijking
i.l.v.	in de loop van	vlg.	volgens
i.o.v.	in opdracht van	v.l.n.r.	van links naar rechts
i.pl.v.	in plaats van	vnl.	voornamelijk
ir.	ingenieur	w.o.	waaronder
i.s.m.	in samenwerking met	W.O. I	Eerste Wereldoorlog
i.v.m.	in verband met	W.O. II	Tweede Wereldoorlog
l.	links, linker	z.g.	zogenaamd
l.g.	laatst genoemde	z.nr.	zonder nummer
m.b.t.	met betrekking tot		
m.m.v.	met medewerking van		
n.a.v.	naar aanleiding van		
n.o.v.	naar ontwerp van		
n ⊥ straat	nokrichting	N., Z., O., W.	Noord, Zuid, Oost, West
	ook diephuis	Pl. I	kleurenfoto
n // straat	ook breedhuis	Fig. I	plattegrond, doorsnede, etc.
nr.	nummer, huisnummer	fig. 1	wit-zwart foto
o.i.v.	onder invloed van	★	beschermd
o.l.v.	onder leiding van	XV, XVI, etc.	eeuw
o.m.	onder meer	XV A of B	eeuwhelft
p.	pagina	XV a, b, c, d	kwarteeuw

BIBLIOGRAFISCHE AFKORTINGEN

A. A.	Administratieve Acten
A. A. M.	Archives d'Architecture Moderne
A. R.	Algemeen Rijksarchief
A. R. B. A.	Académie Royale des Beaux-Arts
A. S. R. A. B.	Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles
A. W. L. S. K.	Koninklijke Akademie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België
B. C. R. A. A.	Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie
B. C. R. M. S.	Bulletin de la Commission Royale des Monuments et des Sites
B. P. A.	Bijzonder Plan van Aanleg
B. S. R. A. B.	Bulletin de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles
C. F. C.	Commission Française de la Culture
C. R. M. S.	Commission Royale des Monuments et des Sites
E.	Eredienst
I. F.	Iconografisch Fonds
K. C. M. L.	Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen
K. I. K.	Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium
M. & L.	Monumenten en Landschappen
N. P. P.	Nieuwe Plannen in Portefeuille
O. C. M. W.	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
O. W.	Openbare Werken
P. P.	Plannen in Portefeuille
S. A. B.	Stadsarchief Brussel
S. E.	Stadseigendommen
S. K.	Schone Kunsten
W.	Weldadigheid
DES MAREZ G., 1979	DES MAREZ G., <i>Guide illustré de Bruxelles. Monuments civils et religieux</i> , Brussel, 1918, bijgewerkt en aangevuld door A. Rousseau, Brussel, 1979.
HENNE A., WAUTERS A., 1975	HENNE A., WAUTERS A., <i>Histoire de la ville de Bruxelles</i> , Brussel, 1845, heruitgave van de oorspronkelijke tekst, Brussel, 1975, 4 dln.

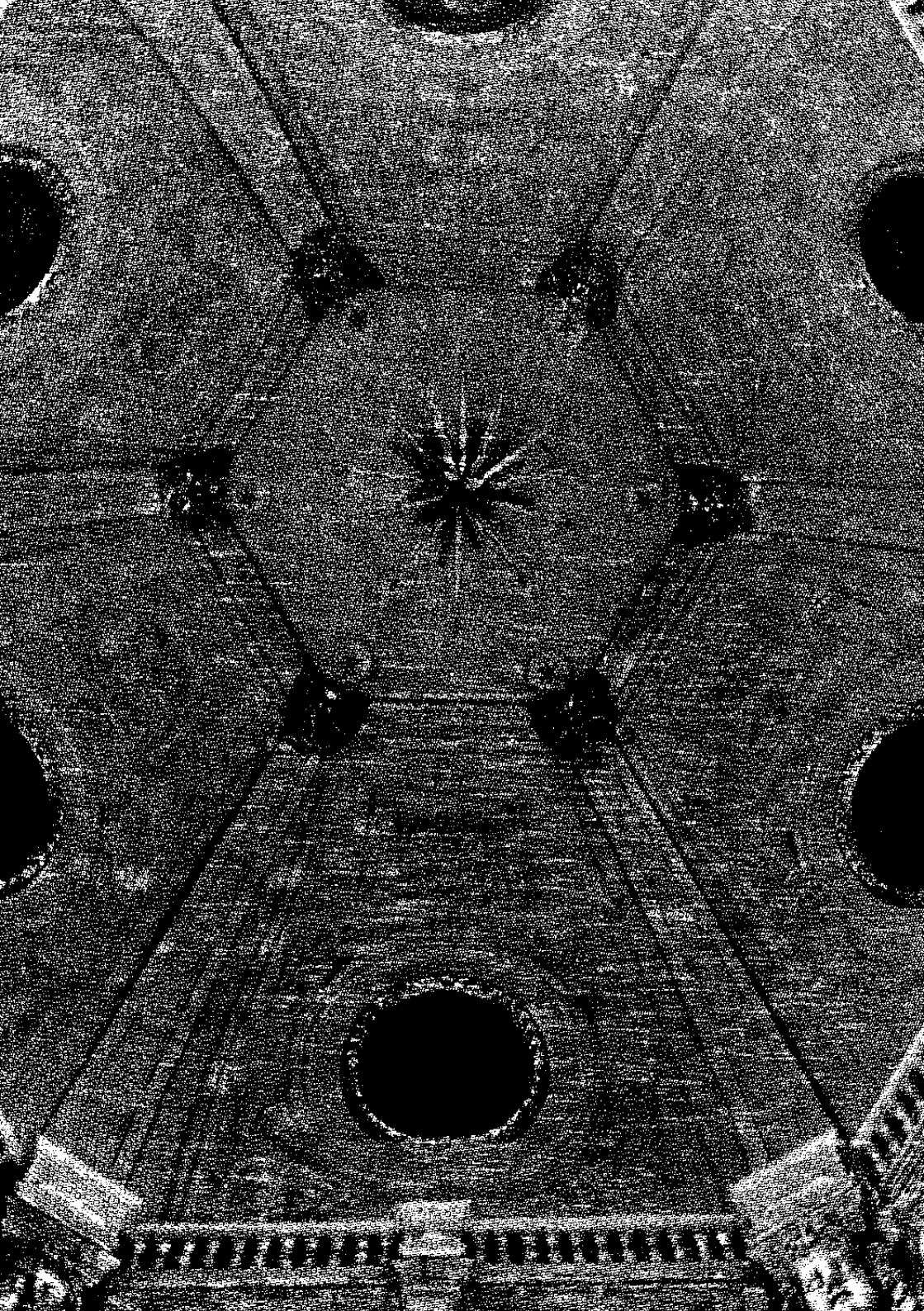

III. Begijnhof, St.-Jan-Baptistkerk (1657-1676). W.-gevel.

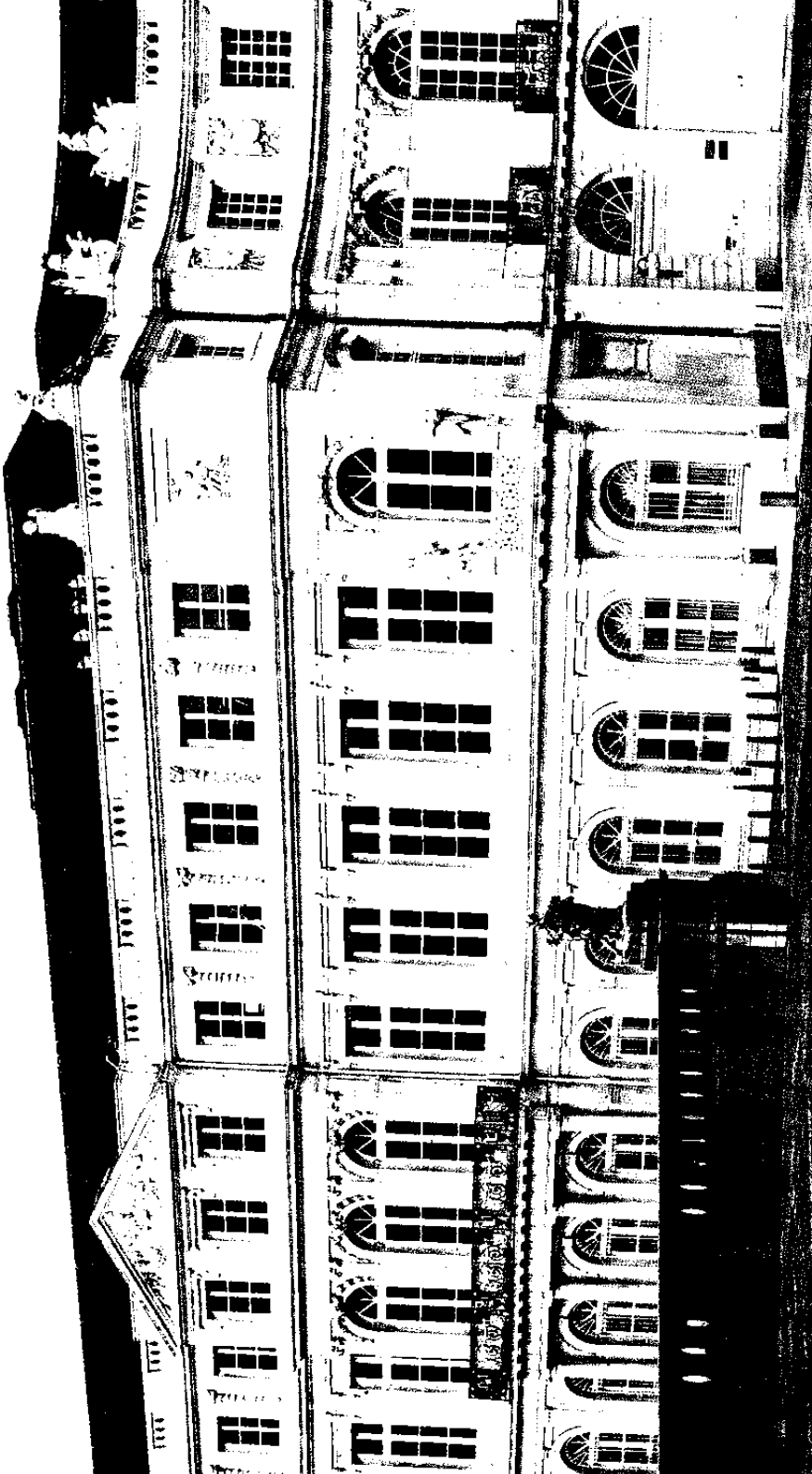

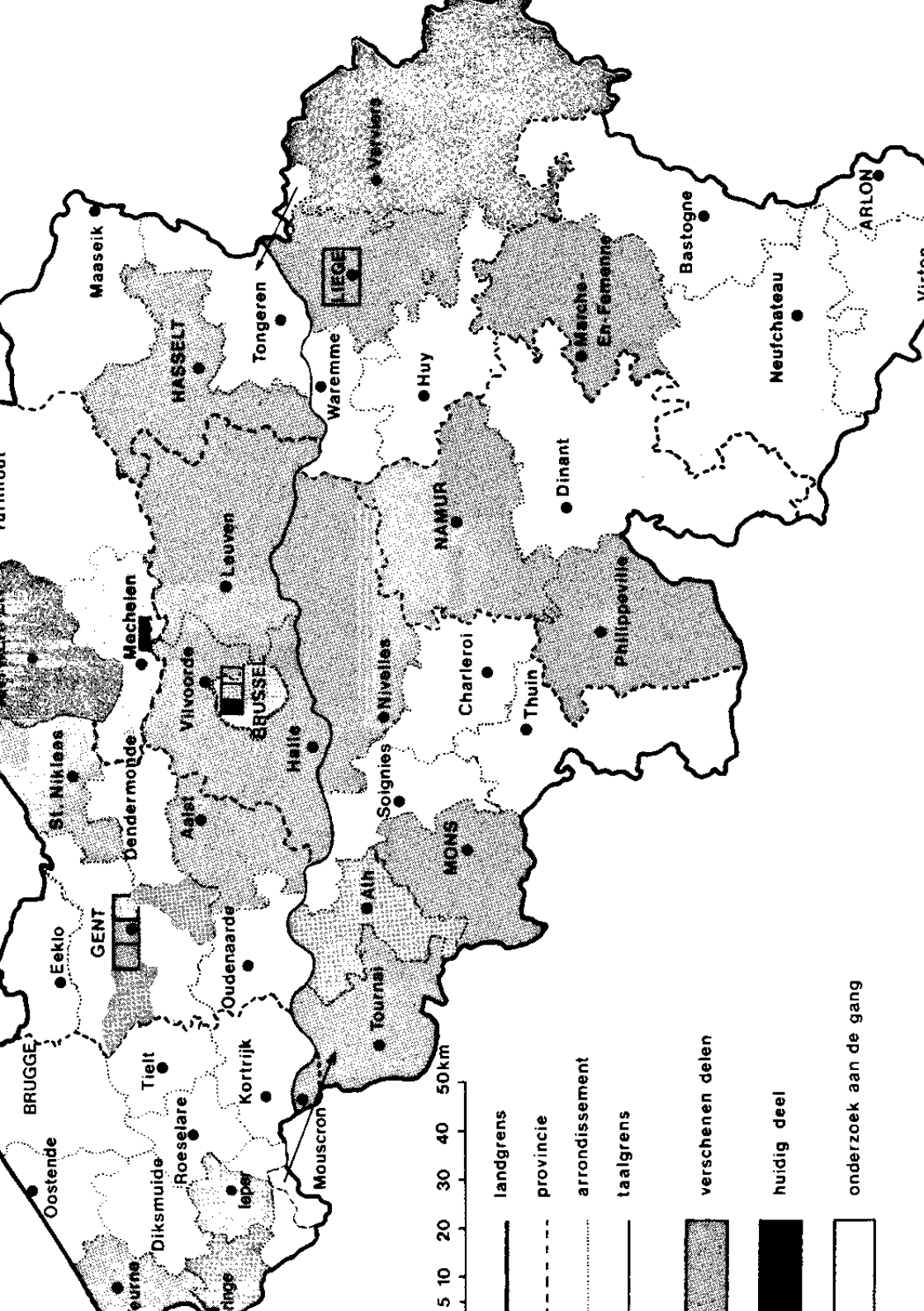

VII. Museumplein. Voormalig Paleis van Karel van Lotharingen.

VIII. Naticplein. Paleis der Natie (1778-1784) vanuit het Park van Brussel.

1. Aalststraat naar het N.

Aalststraat (7 I)

Van Antoine Dansaertstraat naar Slotstraat.

Vroeger z.g. «Modderstraatje», van de Vlaamsesteenweg leidend naar «den Bummel»; huidige benaming sinds 1854. Heterogene bebouwing met neoclassicistische woningen en dominant bedrijfspand; eclecticische winkelhuizen, nr. 3-5 en 4-6 (1899, architect H. De Kock), resp. aanleunend bij de hoekgebouwen Antoine Dansaertstraat nr. 176-180 en 170-174 (fig. 1).

Nr. 7-11. Voormalige magazijnen en werkplaatsen van de «Grands Magasins de la Bourse», n.o.v. architect M. Heyninx van 1924. Ruim complex (hoek Schootstraat) op rechth. plattegrond met centraal binnenplein; vier bouwl. en tien bij elf trav. onder plat dak. Betonconstructie met gevels in verzorgd baksteen-

metselwerk met schaarse verwerking van hardsteen. Geleding door puilijst en kordons, bovenbouw met regelmatig ritme van pilasters. Brede ramen met kleine houten roedenverdeling, op begane grond getralied onder I-balk, op bovenverd. getoogd, op hoogste als drielicht; driezijdig middenportaal. Oorspronkelijke metalen glaskap van binnenplein verwijderd (1).

S.A.B., O.W., 59314 (1924).

Nr. 12, 14, 16. Drie gekoppelde enkelhuizen (hoek Slotstraat) met repeterend schema, van ca. 1840; drie bouwl. en elk twee bij drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde neoclassicistische lijstgevel met rechth. vensters in verkleinende ordonnantie, afgewerkt met architraaf, fries en kroonlijst. Begane grond uitgezonderd l. deuren gewijzigd (2, 3).

Aanaardingsstraat (6 K-L)

Van Huishoudensstraat naar Zuidlaan.

Licht hellende straat met geknikt tracé onderbroken door de Blaesstraat, ca. 1835 aangelegd als uitvlocisel van de werken aan de Zuidlaan. Heterogene, eerder banale bebouwing, vnl. enkel- en meergezinshuizen, veelal gekoppeld, uit XIX b en c aan de N.-zijde. Dominant, contrasterend volume van de achtergevels van het Blindengesticht (zie Zuidlaan nr. 142) aan de Z.-zijde.

Nr. 6, 8, 10. Drie gekoppelde enkelhuizen met repeterend schema waarvoor bouwaanvraag van 1837; drie bouwl. en telkens twee trav. onder zadeldak. Vlak bepleisterde lijstgevels met rechth. muuropeningen in verkleinende ordonnantie en klassiek hoofdstel. Benedenvenster gewijzigd in nr. 6; gevelbekleding vernieuwd in nr. 10 (4).

S.A.B., O.W., 16563 (1837).

Nr. 16-20. In oorsprong vermoedelijk reeks gekoppelde arbeiderswoningen met twee bouwl. + mezzanino en in totaal negen trav., uit XIX c. Lijstgevel met simili-bekleding, rechth. muuropeningen

2. Aanaardingsstraat nr. 38 A (1912).

en kroonlijst op klossen. Ordonnantie van begane grond gewijzigd door aanbreng van dubbele winkelpui met rolluik-kast (XX a); rest van uithangbord (5).

Nr. 38A. Burgerhuis in neo-Lodewijk XVI-stijl, n.o.v. architect F. Symons van 1912 (fig. 2). Dubbelhuisopstand met drie bouwl. en drie trav. onder plat dak. Lijstgevel met simili-bekleding. Begane grond met schijnvoegen uitwaaiërend boven getoogde, getraliede vensters en deur. Bovenbouw met rechth. vensters, gemarkeerd door een gevelbreed balkon met gekoppelde consoles en opengewerkte borstwering, en kolossale, gecanelerde composiete pilasters; balustrade en festoenen op de hoogste verd. Gevelbeëindiging door architraaf, rozettenfries en kroonlijst op consoles; attiekvormende balustrade.

S.A.B., O.W., 5944 (1912).

Nr. 40, 42, 44. Zelfde type als nr. 6, 8, 10, waarvoor bouwaanvraag van 1866.

Getoogde bovenvensters belijnd door kordonvormende lekdrempels (6).

S.A.B., O.W., 20084 (1866).

Nr. 50. Huurhuis met vier bouwl. en twee trav. onder pseudo-mansardedak, n.o.v. architect J. Maelschalck van 1903. Gece menteerde lijstgevel, gemarkeerd door gestapelde, gevelbrede, beglaasde, houten erkers met gietijzeren consoles en gebuikt balkon bovenop (7).

S.A.B., O.W., 20096 (1903).

Nr. 52. Huurhuis met enkelhuisopstand van vier bouwl. en vier trav., waarvoor bouwaanvraag van 1911. Bep leisterde lijstgevel met kordongeleiding, omlijste rechth. muuropeningen en klassiek hoofdstel; gietijzeren balkon en borstwering in de midden trav. (8).

S.A.B., O.W., 20097 (1911).

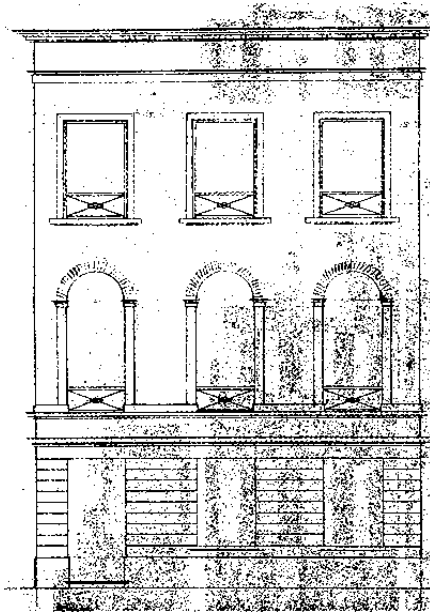
Accolaystraat (5-6 G)

Van Priemstraat naar Keizerslaan. Vermeld als «Akeleystrate» in XIV, naar verluidt z.g. naar Jan Collay, schenker van de gronden voor het celledroersklooster (zie nr. 36).

Hellende, licht gebogen straat met nog enkele historische panden, gedomineerd door nieuwbouwcomplexen, o.m. Klinick Cesar de Paep en Verenigde Godshuizen. Tot voor kort nog diephuizen met traditionele trapgevels en barokke toppen, o.m. met Lodewijk XV-deuren.

In nr. 23-25, «Ter Ursulinen», zie Ursulinenstraat nr. 6.

Nr. 15. Enkelhuis in empirestijl, waarvoor bouwaanvraag van 1821 (fig. 3); drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen). Lijstgevel met vernieuwde bepleistering. Lage begane grond belijnd door sokkel, schijnvoegen en puilijst. Hoofdverd. met rondboogvensters omschreven door geblokte booglijst op pilastertjes met impost, verbonden door kordonvormende lekdrempels (fig. 4). Lage derde bouwl. met rechth. vensters op geprofileerde lekdrempels. Van het hoofdstel, oorspronkelijk met gelede

3. Accolaystraat nr. 15. Bouwaanvraag (1821), (S.A.B., O.W., 6335).

4. Accolaystraat nr. 15 (1821). Bel-etagevenster.

architraaf, rest slechts de kroonlijst. Afgewolfd dakkapel. Fraaie houten vleugel deur met gietijzeren roosters en oorspronkelijke rondboogramen; gesmeed ijzeren vensterleuning.

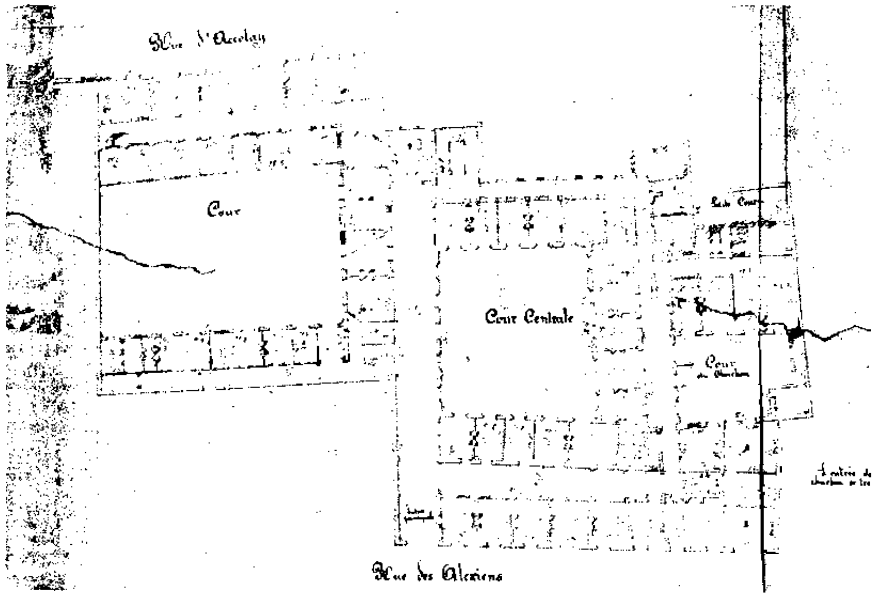
S.A.B., O.W., 6335 (1821).
20 | 6 | 94

Nr. 17. Breed herenhuis met twee bouwl. en acht trav. onder zadeldaken (Vlaamse pannen). Samenstel van twee oude, vermoedelijk traditionele kernen, minstens opklimmend tot XVII: breedhuizen met resp. drie trav. onder steilere dakhelling en vijf trav., beide gemarkeerd door aandaaken en volledig verankerd. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op hoge sokkel, met neoclassicistisch uitzicht uit XIX. Aangepaste rechth. vensters, op begane grond met ingediepte dagkanten en lekdrempel, op bovenverd. met geriemde omlijsting op geprofileerd kordon. Schouderboogpoort met hardstenen omlijsting in Lodewijk XV-stijl: geprofileerd kwarthol beloop met neu-

ten, gegroefde sluitsteen, spiegels in de zwikken en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden, uit XVIII c. Kroonlijst met klossen. Twee afgewolfd dakkapellen; dakkapel met zelfde gebogen waterlijst uit XVIII in de poorttrav (9).
beschermwd 3016/94

Nr. 36. Voormalige **Vereenigde Godshuizen**, vlg. opschrift ook z.g. «*Hospitia XX in Uno*». In oorsprong klooster van de celledoers, naar verluidt gesticht in 1368, die in 1524 toelating verkregen tot de bouw van een bedehuis. Staatsgevangenis in 1790, huis van bewaring en verbeteringsgesticht in 1792; klooster in 1796 definitief opgeheven. Vanaf 1803 door het Bestuur der Godshuizen in gebruik genomen als godshuis, waarin de vier nog bestaande, aloude stichtingen voor bejaarde mannen werden vereenigd, tot overbrenging naar het nieuwe Groot Godshuis in 1826.

Huidig godshuis n.o.v. architect H.L.F. Partoes van 1829, voltooid in 1830. Be-

5. Accolaystraat nr. 36. Voormalige Verenigde Godshuizen (1829-1830).
Plattegrond. (O.C.M.W., Kaarten en Plannen, Verenigde Godshuizen. 112).

stemd voor vereniging van het twintigtal resterende stichtingen voor bejaarde vrouwen, tot dan ondergebracht in het Groot Begijnhof. De bestaande kloostergebouwen gegroepeerd rondom het kloosterpand en de moestuin, vermoedelijk daterend uit XVI tot XVIII, werden hierbij volledig heringedeeld en in neoclassicistische stijl aangepast. De voorgevels aan de Accolaystraat en de Cellebroersstraat werden nieuw gebouwd, i.g. ter plaatse van de vroegere kapel (fig. 5). Het W.-deel van het complex, het vroegere kloosterpand, werd in 1975 gesloopt voor de nieuwe bouw van de «Verenigde Godshuizen». De renovatie van het O.-deel, rond de vroegere moestuin, tot een complex met achttien wooneenheden, werd in 1988 aangevat, o.l.v. de architecten J. Wybauw et Ph. Van Halteren. De enige nog resterende l. poorttrav. van de N.-vleugel, Cellebroersstraat nr. 47, werd hierbij alsnog gesloopt. Heden U-vormig complex met inbegrip

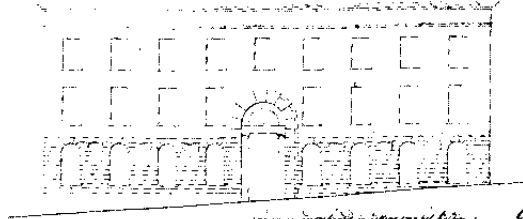
van de O.-vleugel van het vroegere kloosterpand.

Z.-vleugel, met voorgevel aan de Accolaystraat; drie bouwl. en negen trav. onder zadeldak (pannen) met vijf afgewolfde dakkapellen (fig. 6). Volledig bepleisterde en beschilderde lijstgevel in streng neoclassicistische stijl met nadrukkelijke horizontale geleiding. Sokkelvormende begane grond voorzien van afgevlakte bossage met brede voeg en zwakke uitstraling, rekening houdend met de sterke straathelling; vlak behandelde bovenbouw. Monumentale, hoge rondboogpoort met zwaar geblokte omlijsting in de middentrav.; tussendorpel met opschrift «HOSPITIA XX IN UNO - MDCCCXXX», op vereenvoudigde pilasters, en halfrond bovenlicht met gietijzeren waaijer aansluitend bij de tweede bouwl. (fig. 7). Rondboogvensters met bijkomende sluitsteen en lekdrempel, voorzien van persiënnes, in de sokkel. Vlak omlijste gevelstenen met stichters-

72

Verenigde Godshuizen.

voor-Gevel ter Accolay Straat weerts.

*Deze is een van de eerste tekenen
van de opheffing der
vrijheid van
de godshuizen*

*Opmerkingen in de tekening
van de Oudekerk en de
Kerk van de Oudekerk
in de Oudekerk
van de Oudekerk*

*Deze is een tekening van de Oudekerk
van de Oudekerk van de Oudekerk
van de Oudekerk van de Oudekerk
van de Oudekerk van de Oudekerk*

*J. M. W. de
1829*

6. Accolaystraat nr. 36. Voormalige Verenigde Godshuizen. Opstand Z.-gevel (1829), (O.C.M.W., Kaarten en Plannen, Verenigde Godshuizen, 24).

namen op de penanten. Rechth., verkleinende bovenvensters met lekdrempel. Gevelbeeëndiging door gelede architraaf, fries waarin steigergaten en kroonlijst. Bewaard houtwerk van vleugeldeur en ramen.

Vroegere N.-vleugel indertijd met vrijwel identieke voorgevel van tien trav. aan de Cellebroersstraat, doch rondboogpoorten in de uiterste trav.

N.- en W.-tuinvleugels en resterende kloosterpandvleugel, met twee bouwl. onder mansardedaken (pannen). Vlakke gevelbepleistering en aangepaste rechth. vensters. Oude kern aangegeven door muurankers, voorts sporen van een gedichte rondboogarcade in de N.-vleugel. Interieur, vóór de renovatie, met bewaarde huiskapel onder pseudo-lantaarnkoepel en caissonzoldering, en trappenhuis door Partoes. Uitzonderlijk resterende oude moerbalken op consoles; bewaarde barokke wandnis van zwart marmer (XVII).

Archief O.C.M.W.-Brussel, Kaarten en Plannen, Verenigde Godshuizen, 23-24 en 112. Cellebroersklooster, 326 (1-6) en 327 (1-6).

7. Accolaystraat nr. 36. Voormalige Verenigde Godshuizen (1829-1830). Z.-gevel. Ingang.

Adolphe Maxlaan (4-5 A-B-C)

Van De Brouckèreplein naar Kruidtuinlaan.

N.-O.-as binnen het geheel der centrale lanen, in 1867-1871 onder het beleid van burgemeester J. Anspach aangelegd op de overwelfde Zenne, n.o.v. architect L.P. Suys. Monumentale doorbraak naar Haussmanniaans model die de stad van N. naar Z. doorkruist, cf. Anspachlaan, Beursplein, De Brouckèreplein, Emile Jacquainlaan, Fontainasplein en Maurice Lemonnierlaan.

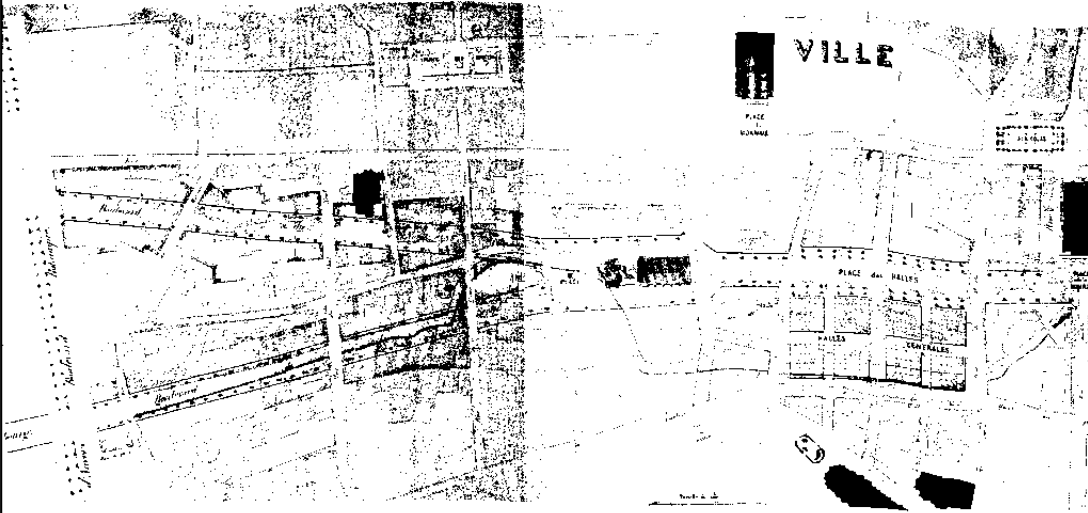
Eertijds doorstroomde de Zenne de benedenstad in een meanderrijke bedding vanaf de Grote Spui ten Z. tot de Lakenpoort ten N., achterenvolgens het Klein en het Groot Eiland – bakermat van de stad – omspoelend, met de Kleine Zenne en de Ransfort-Zenne als aftakkingen. De sterke vervuiling – veroorzaakt door lozingen o.m. van de typische oeverindustrie zoals ververijen, leerlooicrijen en brouwerijen, een gebrekkig riooleringsnet en het te kleine debiet nog gestremd door talrijke watermolens – en de periodieke overstromingen (1819, 1839, 1850), belangrijke oorzaken voor de ongezonde levensomstandigheden in de omringende dichtbevolkte wijken en voor het uitbreken van nefaste cholera-epidemies (1832, 1849, 1866), noopten vanaf midden XIX tot sanering. Voor onderzoek van oorzaken en oplossingen voor het Zenneprobleem werden in 1861 de «Commissie der drie Machten» (Provincie, Staat, Stad) en in 1864 de «Commissie der Hoofdingenicurs» (Staat) samengesteld, die resp. in 1863 en 1865 rapport uitbrachten, waarbij het rechtstreeks van de Zenne en de bouw van moerriolen voorop werden gesteld. Intussen zagen in 1864-1865 talrijke projecten het licht, enerzijds gericht op overwelfing, één gecombineerd met een N.-Z.-spoorwegverbinding, anderzijds op omleiding van de rivier.

Het saneringsproject van architect L.P. Suys van 1865, werd nog in hetzelfde jaar door de Stad Brussel, in 1866 door de Staat goedgekeurd. De gezondmaking van de Zenne werd hierbij gekoppeld aan de modernisering en de ver-

fraaiing van de Brusselse stadskern, naar het voorbeeld van de transformaties van Parijs onder prefect G.-E. Haussmann, geheel vlg. de inzichten van burgemeester Anspach. De Zenne werd over een afstand van ca. 2000 m in twee rechtlijnige steekboogkokers geleid, met debietregeling door de Zuidersluis, geflankeerd door twee moerriolen, in baksteenmetselwerk; de meanders en aftakkingen werden gedempt. Bovenop kwam een 28 m brede laan met V-vormige splitsing, op een verhoogde bedding dwars doorheen het bestaande stadswefsel. Deze laan werd in het project opgeluisterd door drie monumentale accenten – de Beurs met centrale inplanting op de vroegere Botermarkt, de Centrale Hallen met acht paviljoenen aan een pleinvormige verbreding, en een fontein op het polygonale Fontainasplein –, en opende grandioze perspectieven op de te vergroten Augustijnenkerk bij de splitsing, op het Noordstation en het Zuidstation aan de uiteinden. Verder voorzag het in meerdere verbindingssassen, wederopbouw van de St.-Niklaaskerk en aanleg van squares op de omliggende pleinen (fig. 8).

De uitvoering werd in 1866 uitbesteed aan de Londense maatschappij «Belgian Public Works Company Limited». De werken, gepaard met de geleidelijke ont-eigening en afbraak van ca. 1100 huizen, werden in 1867 aangevat buiten, en vanaf 1868 door aannemer «Compagnie Waring frères» voortgezet binnen de Vijfhoek, gekoppeld aan de bouw van de Beurs. Na terugtrekking van de Londense maatschappij in 1871, werd de onderneming door de Stad in eigen regie beëindigd en op 30 november 1871 door burgemeester Anspach ingehuldigd. De voltooiing van de Beurs volgde in 1873, de bouw van de Centrale Hallen, gereduceerd tot twee paviljoenen met geïsoleerde inplanting, in 1872-1874.

Deel uitmakend van of rechtstreeks voortvloeiend uit de Zennesanering onderging het omringende stadswefsel in deze en volgende fasen grondige wijzigingen. Aanleg van de latere Stalingradlaan in het verlengde van de Zuidstraat als tweede parallelle as tussen Noord- en Zuidstation. Doortrekken van Wolven-

8. Centrale lanen. Aanlegplan (1865), (St. Lukasarchief).

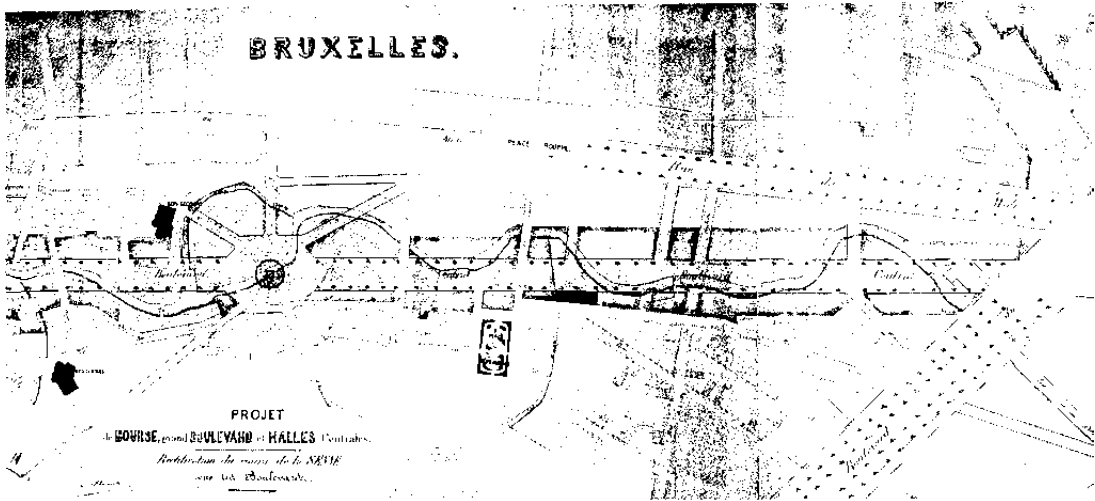
gracht (huidige Augustijnenstraat), Biscopstraat, Grétrystraat, Bogaardenstraat, Radstraat en Voldersstraat (huidige Rogier van der Weydenstraat). Heraanleg van de Hallenwijk : aanleg van de Hallenstraat, verbreding van Kickenmarkt en Zwarte Lievevrouwstraat. Aanleg van de Arteveldestraat op de Kleine Zenne, sluitstuk van de derde parallelle N.-Z.-as tussen Antwerpsepoort en Anderlechtsepoort, gepaard met heraanleg van de St.-Gorikswijk : Pletinckxstraat en Rijkeklarenstraat. Heraanleg van de Beurswijk : Beursstraat en Henri Mausstraat, Paul Devauxstraat, Jules Van Praetstraat en Auguste Ortsstraat. Voorts partiële verbreding en ophoging van het merendeel der aanpalende en dwarsstraten. In het verloop van de operatie verdwenen de meest pittoreske delen van de benedenstad, in extremis verveeuwigd door de schilder J.-B. Van Moer en de fotografen L. Ghémar en J.-F. Kämpfe. De Zenneloop overwelfd door talloze bruggen uit de middeleeuwen tot het industriële tijdperk, watermolens en erkers; de Botermarkt en de

neoclassicistische Vismarkt (1825-1826, architect N. Roget); de wijken eromheen met grillig stratenpatroon en dichte bebouwing uit XVI tot XIX.

Vanaf 1872 ging de Stad over tot de verkoop van de bouwterreinen. Van meet af aan werden initiatieven ontwikkeld om het bouwproces te stimuleren en de waardigheid van het architecturaal kader te garanderen. In 1872 richtte de Stad op initiatief van burgemeester Anspach een architectuurwedstrijd in, af te sluiten op 1 januari 1876 – periode waarin de bouw van ca. 700 huizen aan de nieuwe laan diende te worden voleindigd –. Hierbij werden aan de bouwheren van de twintig fraaiste gevels, ongeacht stijl of omvang, premies voor een totaalbedrag van 100.000 frank uitgelooft, zonder vooropgesteld programma behalve een minimum hoogte van 15 m en met de mogelijkheid tot afwijking van het geldende bouwreglement voor constructies met monumentaal karakter.

Het palmares was als volgt :

1. H. Beyaert (A. Maxlaan nr. 1-3)

2. E. Janlet (Anspachlaan nr. 78)
3. E. Janlet (De Brouckèreplein nr. 37-39A)
4. A. Vanderheggen (A. Maxlaan nr. 28-34)
5. D. De Keyser (gesloopt, cf. Anspachlaan)
6. E. Flanneau (gesloopt, cf. Anspachlaan)
7. F. Laureys (A. Maxlaan nr. 11-17), (fig. 9).
8. C. Almain-de Hase (A. Maxlaan nr. 55)
9. H. Maquet (gesloopt, cf. De Brouckèreplein)
10. F. Abeels (M. Lemonnierlaan nr. 17-19)
11. D. De Keyser (gesloopt, cf. E. Jacquainlaan)
12. A. Samyn (gesloopt, cf. Anspachlaan)
13. G. Bordiau (De Brouckèreplein nr. 33-35)
14. A. Verdussen (Anspachlaan nr. 117)
15. F. Pauwels (gesloopt, cf. infra)
16. Van Autgaerden (A. Maxlaan nr. 142-144)
17. J. Olive (Anspachlaan nr. 95)
18. A. Samyn (gesloopt, cf. E. Jacquainlaan)
19. E. Hendrickx (M. Lemonnierlaan nr. 110)
20. J. Hanicq (De Brouckèreplein nr. 19-21)

Aangezien bij afsluiting slechts tweederde van de percelen bebouwd was, werd naar verluidt nog een tweede reeks premies voor een totaalbedrag van 35.000 frank uitgelooft voor de gebouwen op te trekken in 1876, 1877 et 1878, toegewezen aan architect J. De Blois (De Brouckèreplein nr. 8-28).

In 1874 ging de Stad een verbintenis aan met de Parijse bouwondernemer J.-B.A. Mosnier, waarbij een groot aantal minder aantrekkelijke percelen werd afgestaan op voorwaarde deze binnen de kortste tijd te bebouwen. Gespreid over vier jaar werden tweeënzestig gebouwen opgetrokken, meest Haussmanniaanse huurhuizen naar Parijs' model door de architecten J. Olive en E. L'Homme, gekenmerkt door een uniforme opbouw en het massale gebruik van Franse natuursteen.

Het merendeel met inbegrip van het prestigieuze Grand-Hôtel kwam na faling van de onderneming in 1878 in het bezit van de Stad. Een glijkaardige transactie werd in 1879 met de aannemersassociatie Billen en Consorts afgesloten voor een beperkte reeks percelen aan de Emile Jacquainlaan en de Maurice Lemonnierlaan, waarop vervolgens vooral bescheiden burgerhuizen door de architecten H. Rieck en J. Naert werden gebouwd. In het begin van de jaren 1880 kon de bebouwing van de centrale lanen uiteindelijk als voltooid worden beschouwd. Een belangrijke wijziging betrof de aanleg van het De Brouckèreplein op de plaats van de in 1893 gesloopte Augustijnenkerk, met de in 1897 ingehuldigde Anspachfontein door architect E. Janlet.

De radicale doorbraak van de centrale lanen betekende voor de benedenstad de verschuiving van een proletarisch en ambachtelijk karakter, naar een burgerlijk en commercieel. De traditionele hegemonie van de middeleeuwse «Steenweg» als W.-O. gerichte doorgangs weg definitief doorbroken door de uitbouw van een N.-Z. gericht assenstelsel als verbinding tussen het Noordstation en het Zuidstation, nieuwe knooppunten van het personen- en goederenverkeer. Met name het gedeelte van de centrale lanen tussen het De Brouckèreplein en het Beursplein ontwikkelde zich gaandeweg tot het mondaine hart van de stad, levendig centrum van handel en horeca, gericht op de puissante burgerij. De langgestrekte N.-Z.-as vormde vanouds het uitverkoren toneel voor grote manifestaties van politieke en sociale aard, stoeten, optochten en intrades. In de Zennekokers, buiten gebruik sinds de omleiding van de Zenne in 1931-1955, werd in 1972-1976 de Metrolijn Noordstation-Zuidstation aangelegd, waarna ook de centrale lanen werden heraanlegd en gerevaloriseerd cf. uitgebreide voetgangerszone met beplanting en straatmeubilair.

De oorspronkelijke bebouwing, grotendeels uit de jaren 1870 en 1880, bleef in zijn geheel genomen vrij goed bewaard. Zij wordt gevormd door een doorlopende rijbebouwing van overwegend ruime huur- en handelshuizen, met geaccentue-

eerde hockpanden, bescheidener burgerhuizen naar de uiteinden van E. Jacquainlaan en M. Lemonnierlaan toe, in een amalgaam van eclectische stijlen met een overheersende neoclassicistische tendens afgewisseld met neo-Vlaamse-renaissance, neobarokke en uitzonderlijk neogotische accenten. Een onderscheiden, uniforme groep vormen de hogervermelde Haussmanniaanse huurhuizen van J.-B.A. Mosnier in geïmporteerde Second-Empirestijl, waarvan de renovatie – in 1973-1974 door de Stad ingezet – de voltooiing nadert. Tot de meest monumentale constructies behoren de Beurs (1868-1873, architect L.P. Suis; Anspachlaan nr. 80), het Hotel Continental (1874, architect E. Carpentier; De Brouckèreplein nr. 41), als kopgebouw van A. Maxlaan en E. Jacquainlaan met dezelfde perspectivische functie als eertijds de Augustijnenkerk, het Zuidpaleis (1875-1880, architect W. Janssens; M. Lemonnierlaan nr. 132-172), de Gemeenteschool nr. 13 (1877-1880, architect E. Janlet; Anneessensplein nr. 11), de Noorddoorgang (1881-1882, architect H. Rieck) en eertijds het Alhambratheater (1874, architect J.-P. Cluysenaar), de Postdoorgang (1875, architect L. De Curte) en het Grand-Hôtel (1875, architect E. L'Homme), heden gesloopt. Het overvloedige sculpturale decor van deze gebouwen werd geleverd door vooraanstaande beeldhouwers van de Belgische school en ingevolge de Parijse Commune uitgeweken vertegenwoordigers van de Franse school.

De meest ingrijpende wijziging van de scenografie vormt de inplanting van het Administratief Centrum van de Stad Brussel (1967-1971, architecten J. Cuissinier, J. Gilson, A. en J. Polak, R. Schuiten) en de Philipstoren (1967-1969, architecten Structures).

De Adolphe Maxlaan vormt samen met het De Brouckèreplein en de Anspachlaan de meest voorname as binnen het geheel van de centrale lanen. De oorspronkelijke benaming «Noordlaan» werd in 1919 vervangen door de huidige,

9. Adolphe Maxlaan nr. 11-17 (1872). (Album photographique des maisons primées aux nouveaux boulevards à Bruxelles 1872-1876. pl. 7).

LES ANCIENS ZOLLERS

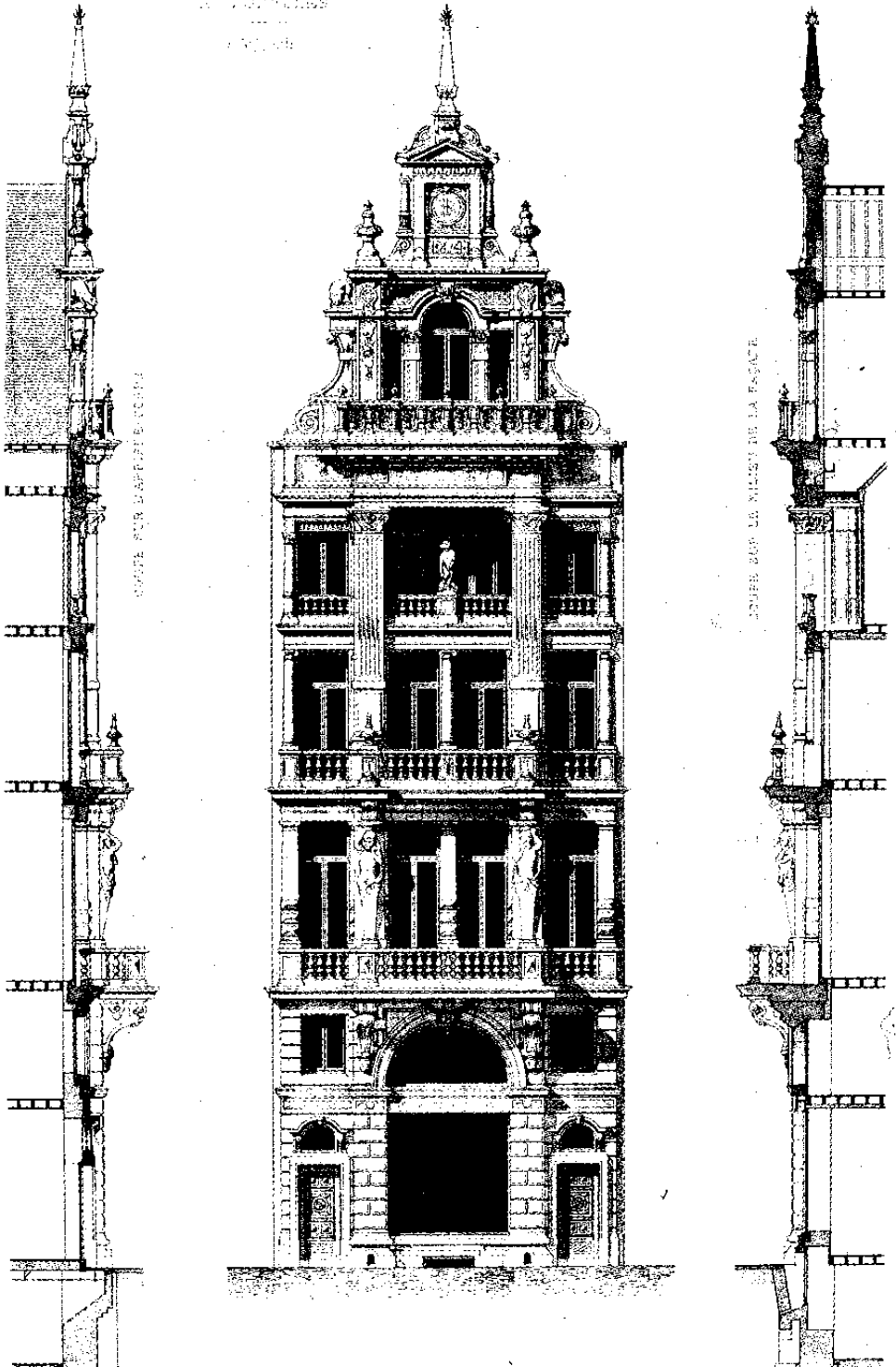
PHARMACIE

S. MICHEL

CCCL

CCCL

MAISON
N° 10, RUE DE LA VILLE
PARIS
1854

COURTE PAR L'INTERIEUR

COURTE PAR LE MILIEU DE LA FACADE

ter ere van Adolphe Max (1869-1939), burgemeester van Brussel van 1909 tot 1939, gedeporteerd tijdens W.O. I. Het merendeel der gebouwen, met gemiddeld vijf bouwl., wordt gekenmerkt door een uitgesproken monumentaal karakter. Een twaalfstal huurhuizen is onder te brengen bij de Mosnier-groep (nr. 71-75, 81-103, 98-102, 108-116, 128-130). Tot de minder markante bebouwing behoren rijen hoekhuizen met neoclassicistische inslag, gekenmerkt door een meer of minder uitgewerkt stucdecor – schijnvoegen, middenrisaliet, vensteromlijstingen, penant- en borstweringversiering –, gevelbrede of centrale balkons met balustrade of gietijzeren borstwering, een klassiek hoofdstel en dakkapellen met fronton; cf. nr. 63 tot 69, 70 (1874), 111-113, 119-121 (1874), 129-131 (1874), 137 (1874-1880), 143-145 (1888), 149.

Kenmerkend voor de periode vanaf XX en tijdens het interbellum is de bouw van enkele grote hotels met name «Cécil», «Atlanta», «Plaza» en «Scheers», en bioscopen waarvan de vroegste reeds in 1904. De winkelpuien werden in een doorlopend proces aangepast aan de mode van het moment, Art Nouveau en neo-Lodewijk XVI in de jaren 1900 en 1910, Art Deco en Nieuwe Zakelijkheid in de jaren 1920 en 1930; veelal voorzien van een doorlopende beglazing vanaf de jaren 1950 tot heden.

De nieuwe bouw blijft beperkt tot enkele eerder kleinschalige ingrepen op de hoeken met de Finisterraestraat, Mechelsestraat en Kruidtuinlaan. Voor i.g. verdween een gebouw door architect F. Pauwels (1873-1874), bekroond met de vijftiende prijs tijdens de gevelwedstrijd van 1872-1876.

S.A.B., O.W., 36703, 29829 en 44044 (1867-1871), 18066 (1874), 18096 (1874), 18067 (1874), 18060 (1874-1880), 18075 (1880), 18116 (1873-874).

ABEELS G., *De sanering van de benedenstad: een speculatieve immobiliënzaak?*. Straten en Steenen. Brussel, 1982, p. 153-202.

ID., *La Senne*. Brussel, 1983.

Album photographique des maisons primées aux nouveaux boulevards à Bruxelles 1872-1876. s.l., s.d.

RICCARDI E., *La création des boulevards centraux à Bruxelles suivi de la construction sur les boulevards. Analyse typologique des façades créées*. onuitgegeven proefschrift, U.L.B., 1979-1980.

SUYS L., *Bruxelles, Senne et Boulevards. Solution du problème hygiénique et monumental*. Brussel, 1865.

Nr. 1-3. Z.g. «Hier ist in den Kater en de Kat». Rijhuis in neo-Vlaamse-renaissancestijl, n.o.v. architect H. Beyaert van 1872 (fig. 10). Gebouwd i.o.v. de «Banque de Belgique», bouwaanvraag van 1873, in gevel gedateerd 1874 doch pas voltooid in 1875. Eerste prijs in de gevelwedstrijd voor de centrale lanen van 1872-1876, keuze die beantwoordde aan het toenmalige streven naar een «nationale» architectuurstijl, geïnspireerd op modellen uit het eigen verleden. Vroeg en gaaf voorbeeld van de neo-Vlaamse-renaissancestijl, met reminiscenties aan het decoratieve repertorium van Hans Vredeman de Vries en de barokke huizen van de Brusselse Grote Markt. Omvat vier bouwl. + entresol en vier trav. onder afgeschuind zadeldak (kunstcieien). Verhoogde halsgevel van natuursteen met overvloedig beeldhouwwerk door G. Houtstont. Krachtig reliëf, met horizontale registermarkering, doorbroken door het verticaliserend middenrisaliet. Oorspronkelijk gebeste onderbouw, ingedeeld door doorlopend entablement; centrale rondboog met booglijst en zware sluitsteen, geflankeerd door deuren met bovenlicht en rechth. entresolvensters. Bovenverd. gemarkeerd door doorlopende balustraden, pilasters of halfzuilen met klassieke ordenopvolging – Toscaans, Ionisch en Corinthisch – en entablementen. Middenrisaliet gemarkeerd door hermen op tweede bouwl., kolosale, gecanneleerde compositie pilasters over derde en vierde bouwl.; achtereenvolgens balkons met zware voluutconsoles, op tweede bouwl. met leeuwekop en -klauw, en loggia met Mercuriusbeeld. Breed, klassiek hoofdstel met huisnaam in de frics. Geornamenteerde geveltop belijnd door balkon met postamenten en ijzerwerk. Venetiaans drielicht geflankeerd door trofeeën en voluten met dierfiguurtjes in de eerste geleiding; medaillon met initialen BB en jaartal 1874, flankerzulen, driehoekig

10. Adolphe Maxlaan nr. 1-3. Z.g. «Hier ist in den Kater en de Kat» (1872-1875), (Travaux d'architecture exécutés en Belgique par Henri Beyaert, I, pl. 2).

11. Adolphe Maxlaan nr. 5-9. Z.g. «Hotel Atlanta» (1925-1929). Medaillon.

fronton en obelisk, tussen vazen, op top. Huidige marmeren winkelpui n.o.v. architect P. Hamesse van 1932, onder recente luifel (10).

S.A.B., O.W., 613 (1873), 40649 (1932).
A.R.B.A.-Brussel, Bibliothèque Artistique, Planen Beyaert.
L'Emulation, 1874-1875, kol. 66; 1875-1876, kol. 104, pl. 44-48; 1877, kol. 27-29.
Travaux d'architecture exécutés en Belgique par Henri Beyaert, I. s.l., s.d., pl. 1-7.

Nr. 5-9. Z.g. «Hotel Atlanta», in Art Deco, opgetrokken in 1925-1929, n.o.v. architecten M. Polak en A. Hoch. Eerste van een reeks hotels door de architecten van de «Résidence Palace», op de as De Brouckèreplein/Noordstation, cf. «Hotel Plaza» (nr. 118-126) en «Hotel Albert I» (Rogierplein nr. 20, St. Joost Ten Node). L-vormig complex met negen bouwl., waaronder drie terugwijkende attiekverd. Voorgevel met natuurstenen parment, van zes ongelijke trav., geïntegreerd in de gevelwand. Marmeren pui met rondbogen. Bovenverd. gemarkeerd door gevelbreed balkon met balustrade, kolossale, in hocktrav. bredere en gecanneleerde, pilasters en klassiek hoofdstel. Erboven tweeledige geveltop met vleugelstukken en gebogen fronton, vóór de attiekverd. Karakteristiek beeldhouwd decor, o.m. medaillons aan weerszij van de ingang (fig. 11) en vier halfverheven figuren in de top, en ijzerwerk van balkons.

Achtergevel aan St.-Michielsstraat nr. 15-25. Eenvoudiger opstand met zeven

trav., zelfde pui, overkragende bovenverd. en door siervazen geritmeerde attiek. In oorspronkelijk project via een galerij verbonden met de Nieuwstraat. Toegevoegde ontbijtzaal op het dak (1969, architect P.L. Hanotte), (11,12).

S.A.B., O.W., 51363-51364 en 50935 (1925-1929), 84132 (1969).

Nr. 6-26. Zie De Brouckèreplein nr. 41.

Nr. 11-17. Imposant hoekgebouw (St.-Michielsstraat nr. 11) in eclectische stijl met overwegend neo-Fransc en neo-Vlaamse-renaissance-inslag, n.o.v. architect F. Laureys van 1872 (fig. 9). Zevende prijs in de gevelwedstrijd voor de centrale lanen van 1872-1876. Oorspronkelijk ondiep pand met vijf bouwl. + entresol en vijf brede trav. onder zadeldak, l. geflankeerd door een hoektoren. Blendend pand in de St.-Michielsstraat – vroegere eigen woning van Laureys in neoclassicistische stijl uit 1863, aangepast in 1873 – bijgetrokken en in kopiërende stijl wederopgebouwd n.o.v. architect J. Lejaer van 1924. Gheel aangepast met nieuw mansardedak n.o.v. architect R. Haan van 1963.

Monumentale lijstgevel van bak- en hardsteen, vlg. het schema van de Parijse huurhuizen, doch met een «Vlaamse» uitmonstering. Hoge onderbouw geritmeerd door zwaar geboste rondbogen op pilasters, met meerledige sluitsteen, waarin van bij oorspronk winkelpuicn, heden vernieuwd, en beglaasde entresol met vierledige traccering. Bovenverd. geritmeerd door deurvensters in gelijkaardige, verticaal oplopende, geblokte omlijstingen, spiegelboogvormig op tweede en derde bouwl., rondboogvormig op de vierde, onder doorgetrokken geprofileerde waterlijsten; gebruikte gietijzeren balkons. Rondbooglijzen met schijf op de penanten. Bepleisterde vijfde bouwl. opgevat als attiek, vanaf de gekorniste houten kroonlijst op zware uitgelengde consoles, met aansluitend balkon; oorspronkelijk markante, volledig houten gevelbekroning met sierlijk opengevoerde balustrade en loggia in de drie middentrav., verwijderd in 1963. Rechth. hoektoren met gelijkaardige opbouw met zes geledingen onder afgeknot tentdak

12. Adolphe Maxlaan nr. 11-17 (1872). St.-Michielsbeeld.

(leien) met vorstkam; markant natuurstenen hoekbeeld van St.-Michiel door beeldhouwer A. Desenfans, met gehistorieerde console en tweeledig baldakijn (fig. 12). Rechth. portaal, heden vitrine, met bovenlicht en gebroken fronton; schijnbaar overkragende topgeleding met houten balustraden en breed gekorniste kroonlijst op consoles.

Twee aanpalende trav. in St.-Michielsstraat met kopiërende opstand: korfboog, olopende bow-windows met drielichten, balkons, balustrade (13).

S.A.B., O.W., 18055 (1872, 1873), 31320 (1924), 78548 (1963).

L'Emulation, 1877, kol. 58, pl. 21-24.

Nr. 19 tot 47. Omvangrijk geheel van vijf gekoppelde huurhuizen met dubbelhuisopstand, op het bouwblok tussen St.-Michielsstraat en Finisterraestraat, in eclectische stijl met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect H. Stasseyns van 1873.

Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met vier bouwl. + entresol onder schilddak, vijftientig trav. aan Adolphe Maxlaan, vijf trav. aan resp. St.-Michielsstraat en Finisterraestraat. Symmetrische opstand met belijnde registers en repeterend ritme van telkens vijf trav. met geblokt middenrisaliet, gemarkeerd door licht vooruitspringende hoekpaviljoenen tussen geblokte hoekpilasters. Oorspronkelijk hardstenen onderbouw, geritmeerd door geblokte posten en telkens centrale privé-deuren onder paneeldecor en bovenlicht; winkelpuien met zij- of middeningang en beglaasde entresol met vierledige tratering. Bovenverd. belijnd door zware kordons, doorlopende gietijzeren borstweringen op tweede en derde bouwl; vensterlcuningen op de vierde, balkons in de risalieten. Steekboogvensters in geriemde omlijsting met diamantkopsleutel. Beëindiging door architraaf, vlakke fries en kroonlijst met klossen en tandlijst. Onderbouw per pand geheel of gedeeltelijk, veelal herhaaldelijk verbouwd, waardoor versterking van de ordonnantie; slechts één bewaarde privé-deur in nr. 45 (14).

S.A.B., O.W., 18152 (1873).

Nr. 28-34. Imposant hoekgebouw (Bridsstraat nr. 9) in eclectische stijl met neobarokke inslag, n.o.v. architect A. Vanderheggen, opgetrokken ca. 1875 (fig. 13). Vierde prijs in de gevelwedstrijd voor de centrale lanen van 1872-1876. Karakteristieke opvulling van een scherp toelopend hoekperceel, als beeldbepalend kopgebouw met markante driekwartronde hoekpartij en koepel. Monumentale lijstgevel van natuur- en hardsteen; vijf bouwl. + entresol en resp. drie hoek- en vijf zijtrav. onder koepel en mansardedak (leien). Geleding in drie registers van telkens twee niveaus, aangegeven door omlopende balkons met balustrade - in drie middentrav. later vervangen door gietijzeren hek - en halfzuilen of pilasters met inverse superpositie van Corinthische, Ionische en Dorische orde. Geaccentueerde hoekpartij en zijrisalieten met rijker decor. Onderbouw met schijnvoegen. In hoekpartij rondboogopeningen met saterkop-carouche als sluitsteen, geflankeerd door

geboste steunberen, dragers van vier fraaie kariatiden door beeldhouwers A. Bourc en H. Le Roy ter hoogte van de entresol. In risalieten zuilen op kraagstenen ter hoogte van de entresol. Van bij oorsprong beglaasd, het raamwerk van de begane grond met frontons, heden vernieuwd. Middenportaal met ijzeren vleugel deur en tegelpanelen van verzekeringsmaatschappij «Utrecht» in interieur, uit begin XX. Hoofd- en lagere derde geleding met rechth. vensters in verticaal oplopende omlijstingen met pilasters en entablement. Bel-etage gemarkeerd door bijkomende gebroken frontons met cartouche in hoekpartij en risalieten, opengewerkte borstweringen in de midden trav. Beëindiging door klassiek hoofdstel met gekorniste kroonlijst op modillons. Oorspronkelijk koepel met pseudolantaarn en spits zoals heden, doch omringd door postamenten met vuurvaas, steiler mansardedak met vorstkam, beide met *œil-de-bœufs*; later vereenvoudigd, met dakkapellen met fronton.

Vijf bij hoekpartij aanleunende trav. aan de Bruidsstraat, met gevelbepfeistering, drie geledingen, oplopende geriemde vensteromlijstingen en panelen.

L'Emulation, 1877, pl. 13-16; 1886, kol. 170.

Nr. 36. Rijkhuis in eclectische stijl met neobarokke inslag, n.o.v. architect A. Vanderheggen van 1873-1874; vijf bouwl. en één brede trav. onder mansardedak. Monumentale lijstgevel, hardstenen onder- en natuurstenen bovenbouw, verwant met belendend nr. 28-34, met benadrukte registers, superpositie van driekwarthoekzuilen en maximale beglazing. Begane grond met oorspronkelijk geringde Toscaanse driekwartzuilen en entablement; vernieuwde winkelpui. Entresol met bladwerkconsoles op pilasters, en' bovenverd. met compositie driekwartzuilen en gevelbrede gietijzeren balkons, teikens onder entablement en opengewerkt door breed steekboogvenster met cartouche, maskerkop op hoogste verd., als sluitsteen. Breed gekorniste kroonlijst op klosscn, tandlijst en uitgelengde hoekconsoles met palmct. Rechte dakkapel.

Achtergevel aan de Bruidsstraat met gevelbepfeistering, schijnvoegen in centraal

opengewerkte onderbouw, gekoppelde steekboogvensters met geriemde omlijsting in bovenbouw (15).

S.A.B., O.W., 18069 (1873-1874).

Nr. 38-42. Geheel van drie gekoppelde rijhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1873; vier bouwl. + entresol en elk twee trav. onder zadeldak. Bepfeisterde en beschilderde lijstgevel met horizontale gelcing. Onderbouw oorspronkelijk met repeterende winkelpuien en entresol met schijnvoegen en steekboogvensters (cf. nr. 38), heden grotendeels verbouwd. Bovenbouw, gemarkeerd door gevelbreed gietijzeren balkon, met alternerend ritme door geaccentueerde hoektrav. en middenrisaliet met afzonderlijke gietijzeren balkons; steekboogvensters in oplopende geriemde omlijstingen. Klassiek hoofdstel.

Onversierde achtergevel aan de Bruidsstraat nr. 11-17 met regelmatige repeterende opstand (16).

S.A.B., O.W., 18070 (1873).

Nr. 49-53. Hoekgebouw (Finisterraestraat) met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect C. Almain-de Hase van 1873. Drie bouwl. + entresol en resp. zes en vijf trav.; oorspronkelijk onder mansardedak waarin dakkapellen met driehoekig fronton, centrale *œil-de-bœuf* en vorstkam. Huidige attiekverd., enig uitgevoerd onderdeel van een project voor volledige wederopbouw in Nieuwe Zakkelijkheid door architect J. De Ligne van 1931. Bepfeisterde en beschilderde lijstgevel met door geblokte pilasters gemarkeerd middenrisaliet en gietijzeren balkons, doorlopend op tweede bouwl., gekoppeld op de derde. Oorspronkelijk gekoppelde winkelpuien en entresol met schijnvoegen, steekboogvensters en centrale atlant. Achtereenvolgens rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting en getoogde in vlakke. Klassiek hoofdstel (17).

S.A.B., O.W., 18072 (1873), 47060-47061 (1931).

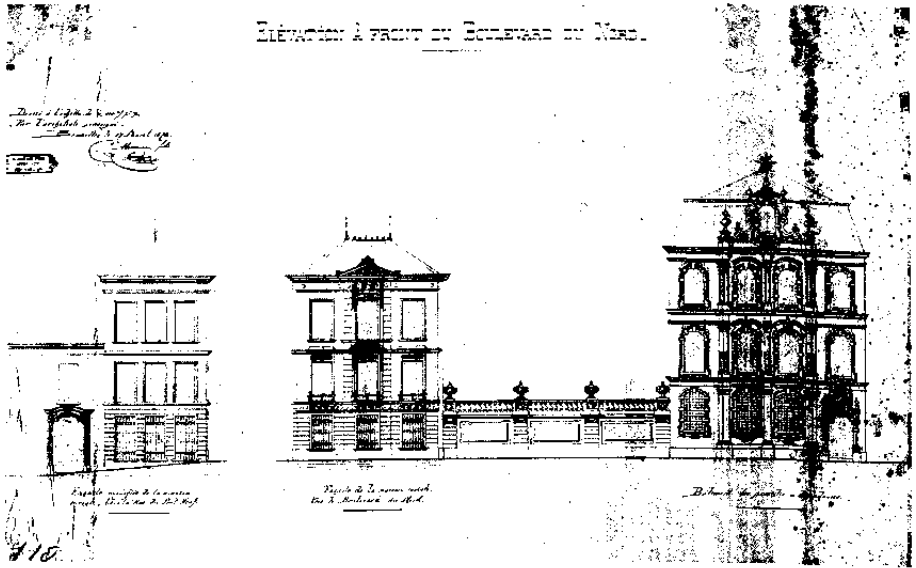

ASSURANCES
VEERERINGEN

KREFT

Kroon food

COFFEUR
PARFUMEUR

14. Adolphe Maxilaan nr. 55. Sacristie en pastorie van O.-L.-Vrouw van de Finistère. Opstand (1872), (S.A.B., P.P., 110).

Nr. 54-56. Rijkhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect J. Roschaert van 1884; vier bouwl. + entresol en vier trav. onder zadeldak. Lijstgevel van natuur- en hardsteen met kordongeleiding en klassiek hoofdstel. Begane grond, van bij oorsprong café, geopend door rondbogen met booglijst over geblokte pilasters, oorspronkelijk onder ijzeren luifel. Verdiepte rechth. entresolvensters. Bovenverd. met rechth. vensters in verticaal oplopende, geblokte neobarokke omlijstingen, o.m. spiegelboogvormig. Ondiepe gietijzeren balkons, op bel-etage gevelbreed en centraal gebuikt. Voorafgaandelijk project voor «café-concert» in eclectische stijl, n.o.v. architect V. Horta van 1883-1884, waarvoor bouwtoelating geweigerd wegens afwijking van de bouwvoorschriften (18).

S.A.B., O.W., 18130 (1883-1884).

Nr. 55. Sacristie van de kerk O.-L.-Vrouw van de Finistère. Ondiepe pand met monumentaal gevelfront in neobarokstijl, n.o.v. architect C. Almain-de Hase

van 1872, aanleunend bij de koorabsis van de kerk (fig. 14). Achtste prijs in de gevelwedstrijd voor de centrale lanen van 1872-1876. Gelijkijdig ontworpen met aansluitende tuinmuur en W.-gevel van de pastorie (zie Nieuwbrug nr. 45); bouw-aanvraag voor J.g. van 1872, voor sacristie en belendende huurhuizen in nr. 49-53 van 1873. In gevel gesigneerd en geda-teerd 1874.

Rijk geornamenteerde natuurstenen lijstgevel met beeldhouwwerk door D. Renodeyn, evenwel grondig verbouwd. Oorspronkelijk nadrukkelijke geleiding door krachtig gekorniste kordons, doorlopend over de blinde zijgevel; drie bouwl. en vier trav. onder mansardedak met oeil-de-bœufs. Ornamenten, ontleend aan het repertorium van de Vlaamse barok. In het middenrisaliet, superpositie van zuilenorden – deels geringd, gecanneleerd en getorst –; doorlopend in brede geveltop met Mariabeeld in nis, voluten, gebroken fronton, vazen en kruis. Op eerste twee bouwl. getoogde, op de derde rondboogvensters; geblokte omlijsting met neuten en ge-

strekte of gebogen waterlijst of gebroken fronton. Rondboogdeur en oculus in r. trav. : dito omlijsting met pilasters, engelenhoofden, voluten, gebroken fronton en topstukken, voorzien van jaartal MDCCCLXXIV.

Bovenbouw in modernistische stijl aangepast n.o.v. architect J. De Ligne van 1930, uitgevoerd in 1931-1932 : verticale aaneenschakeling van de vensters met doorlopende beglazing en omlijsting, vervanging van de bedaking door een vlakke attiek. Begane grond met uitzondering van portaal tot op halve hoogte uitgehold voor winkelpuien n.o.v. J. De Ligne van 1932; heden vernieuwd. Geveltop gesloopt in 1944 (19).

S.A.B., O.W., 18072 (1873), 47061 (1930-1932), 51607 en 55825 (1944); E., 672 (1872), P.P., 110 (1872).

L'Emulation, 1874-1875, kol. 15, pl. 34.

Nr. 59-61. Afschuind hoekgebouw (Nieuwbrug nr. 60) in eclectische stijl met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect F. Laureys van 1974, symmetrisch pendant van het ertgov. liggend hoekgebouw nr. 78-86. Bepaalde lijstgevel met verwerking van hardsteen; drie bouwl. + entresol en zeven trav. onder mansardedak (leien). Geblokt hoek- en r. zijrisaliet doorlopend tot in bedaking; e.g. geaccentueerd door rechth. erker met uitgelengde consoles en balustraden, dakvenster met vernieuwd balkon en gebogen fronton en oorspronkelijk portaal tussen zuilen. Onderbouw, oorspronkelijk met winkelpui en beglaasde entresol met drielichttracering en ijzeren borstwering, tussen geblokte pilasters, heden grotendeels verbouwd; r. privé-deur. Bovenverd. geritmeerd door rechth. lisenen en oplopende geprofileerde vensteromlijstingen met sluitsteen, belijnd door resp. gevelbrede en afzonderlijke gietijzeren balkons. Kroonlijst met klossen boven stafwerkfries en kordon; vereenvoudigde *œil-de-bœufs* (20).

S.A.B., O.W., 18064 (1874).

Nr. 60. Rijhuis in eclectische stijl, met drie bouwl. + entresol en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1875. Lijstgevel van bak- en hardsteen. Registers aangegeven door pilasters, geprofileerde kordons, vlakke borstwering

en friezen. Middenas op bel-etage beklemd door rechth. erker met uitgelengde consoles, gotisch getinte colonnetten en borstwering met vierlobben, classicistisch entablement met triglifien en rozet, en bekronend ijzeren balkonhek. Steekboogvensters met sluitsteen op entresol en hoogste verd., rechth. op bel-etage; bewerkte houten ramen. Kroonlijst op o.m. gekoppelde consoles doorlopend in kordon. Winkelpui van bij oorsprong, heden verbouwd (21).

S.A.B., O.W., 18061 (1875).

Nr. 62-64. Rijhuis in eclectische stijl, met drie bouwl. + entresol en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1872. Horizontaal gelede lijstgevel met rijk stucdecor in neo-Lodewijk XVI-stijl. Entresol met getoogde vensters, panelen, doorgetrokken waterlijst en schijnvoegen. Bovenverd. met rechth. deurvvensters in geriemde omlijsting met oren, bijkomende guirlande, entablementen, centraal balkon en driehoekig fronton en panelen op bel-etage, sleutel tussen guirlandes en stafwerkfries op hoogste verd.; gietijzeren borstweringen. Kroonlijst op uitgelengde consoles waartussen casementen en kordon. Winkelpui van bij oorsprong, heden verbouwd. L. toegang tot bioscoop, oorspronkelijk z.g. «*Majestic*»: kleine zaal (329 plaatsen) met balkon en glaskoepel, n.o.v. architect E. Govaerts van 1912, geopend in 1913; later meermaals verbouwd.

Achtergevel aan de Bruidstraat nr. 31 : brede bepleisterde puntgevel, twee bouwl. en vier trav., geritmeerd door pilasters, met gevelbreed volledig ijzeren balkon op bovenverd., segmentboog en -venster in top; nooduitgangen op begane grond en verd. (22, 23).

S.A.B., O.W., 18056 (1872), 6180 (1912).

Nr. 66. Oorspronkelijk breedhuis met drie bouwl. + entresol en blinde attiek en drie trav., uit ca. 1875. Natuurstenen lijstgevel met neo-Lodewijk XVI-decor, voorheen gemarkeerd door middenrisaliet met kolossale pilasters, balkon met balustrade en siervazen, medaillon met profielbuste doorlopend in metopen-triglifienfries (fig. 15) en bekronend driehoekig fronton. Grondig aangepast : on-

15. Adolphe Maxlaan nr. 66. Medaillon.

derbouw, bijkomende twee hoogste verd., gevelbrede balkons en mansardedak, n.o.v. architect P. Picquet van 1914. Recente winkelpui (24).

S.A.B., O.W., 31942 (1914).

Nr. 71-75. Twee ruime gekoppelde huurhuizen in eclectische stijl, vermoedelijk behorend tot de groep van gebouwen van het Haussmanniaanse type, opgetrokken door J.-B.A. Mosnier, n.o.v. architecten J. Olive en E. L'Homme (Parijs), in 1874-1878. Heden beschilderde natuurstenen lijstgevel met vijf bouwl. en zes trav. onder mansardedak (kunstleien). Gemarkeerde horizontale registers: entresol door schijnvoegen, bel-etage door gevelbreed gietijzeren balkon op bewerkte consoles, attiek door dito borstkering op kroonlijst met klossen; nauwelijks geaccentueerde zijrisalieten. Rechth. vensters, op twee hoofdverd. in geriemde omlijsting met oren en bewerkte voluutsleutel, met vrouwenhoofd en entablement in de risalieten; gietijzeren leuning (fig. 16). Dakkapellen met pseudo-fronton boven de daklijst. Begane grond, met winkelpui van bij oorsprong, heden verbouwd (25).

Nr. 76. Hoekgebouw (Nieuwbrug nr. 41) in eclectische stijl met neoromaanse en neogotische inslag, n.o.v. architect Ch. Licot (?) van 1874; drie bouwl. + entresol en resp. twee en vier trav., onder in 1882 toegevoegd mansardedak (kunstleien). Verzorgde lijstgevel van bak- en hardsteen, met gemarkeerde registers,

16. Adolphe Maxlaan nr. 71-75 (1874-1878). Bel-etage.

hoekpilasters en oplopende vensterpartijen. Begane grond oorspronkelijk overspannen door steekbogen, met winkelpui; huidige toestand uit 1977. Voorgevel: getoogde entresolvensters met sluitsteen, pilasters, doorgetrokken imposten en gietijzeren leuning met rozetten. Op bovenverd. tweelichten met pilasters met knopkapiteel, getande latei en getoogde boogvelden, belijnd door gietijzeren balkons. Kroonlijst met klossen boven metopen-triglifiefries, kordon en tandlijst. Zelfde opstand met éénlichten in eerste trav. van zijgevel, eenvoudiger met tweelichten met colonnette op entresol en verdiepte bovenvensters in overige (26).

S.A.B., O.W., 18133 (1874, 1882), 85728 (1977).

Nr. 77-79. Rijkhuis in eclectische stijl met neorenaissance- en neo-Lodewijk XVI-ornamenten, n.o.v. architect J. Ramaekers van 1874. Beschilderde natuurstenen lijstgevel met vier bouwl. + entresol en vier trav. onder zadeldak. Middenrisaliet

van twee trav., gemarkeerd door deels geblokte en gecanneleerde, over hoogste twee verd. kolossale pilasters; balkons met doorlopende balustrade op eerste twee verd., met bewerkte uitgelengde consoles ter hoogte van de entresol; bekronend gebroken driehoekig fronton met consoles en obelisk. Oorspronkelijk steekboogvitruine tussen -deuren, heden verbouwd. Dito entresol- en bovenvensters met diamantkopsleutel; resp. stafwerksleutel met guirlandes en ijzeren leuning op hoogste twee verd. Kroonlijst met modillons en tandlijst boven fries en kordon (27).

S.A.B., O.W., 18088 (1874).

Nr. 78-86. Afgeschuind hoekgebouw (Nieuwbrug nr. 56), in eclectische stijl met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect F. Laureys van 1874, symmetrisch pendant van ertgov. liggend hoekgebouw nr. 59-61. Zelfde opstand met negen trav. en twee zijrisalieten. Bewaard hardstenen hoekportaal met geringde gecanneleerde Dorische zuilen, nauwelijks gewijzigde entresol en grotendeels bewaarde œil-de-bœufs in het mansardedak (leien, kunstleien), (28).

S.A.B., O.W., 18064 (1874).

Nr. 81 tot 103. Omvangrijk geheel van vijf brede gekoppelde huurhuizen in eclectische stijl, vermoedelijk behorend tot de groep gebouwen van het Haussmanniaanse type opgetrokken door J.-B.A. Mosnier, n.o.v. architecten J. Olive en E. L'Homme (Parijs), in 1874-1878. Natuurstenen lijstgevel met vijf bouwl. onder mansardedak (leien); éénvormige opstand voor resp. twee hoekgebouwen met vier trav. en drie middengebouwen met drie trav., met onderling slechts geringe detailverschillen. Gemarkeerde horizontale registers: entresol door schijnvoegen, bel-etage door gevelbreed gietijzeren balkon en entablementen op bewerkte consoles, attiek door dito borstwering op kroonlijst met klossen en consols. Rechth. vensters met geriemde omlijsting en pilasters, schijf of cartouchesleutel op bel-etage, diamantkopsleutel op hoogste verd.; gietijzeren leuning. Penanten met paneeldecor en o.m. stafwerkfries onder de kroonlijst. Dakka-

17. Adolphe Maxlaan nr. 81-103 (1874-1878). Deuren-entablement.

pellen met pseudo-fronton en leuning. Vier bewaarde portalen van appartementen: omlijste steekboog met zwaar geornamenteerde cartouche op de latei, onder entablement met bewerkte uitgelengde consoles, doorlopend in de puillijst (fig. 17); fraaie houten vleugel deur. Van bij oorsprong flankerende winkelpuien verbouwd, in nr. 91-93 met inbegrip van portaal en entresol. Recent gerenoveerd door Stad Brussel (29).

Nr. 88-96. Gekoppelde huurhuizen in eclectische stijl met neoclassicistische inslag, opgetrokken ca. 1875; drie bouwl., entresol en mezzanino, in totaal tien trav. en zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, geritmeerd door risalieten met schijnvoegen in eerste en zesde trav. Onderbouw, oorspronkelijk van hardsteen met geblokte rondboogpoorten in de risalieten, cf. bovenlicht in eerste trav., voorts beglaasd binnen dito posten; heden verbouwd. Bel-etage gemarkeerd door balkon met balustrade en gebogen entablement in de risalieten, doorlopend in gietijzeren balkonhek. Getoogde bovenvensters in hardstenen omlijsting met oren en diamantkopsleutel, doorgetrokken lekdrempels en borstweringversiering op derde bouwl., idem voor rechth. mezzaninovensters met grotendeels verwijderde omlijsting. Kroonlijst met klossen en tandlijst, consoles in de risalieten (30).

S.A.B., O.W., 46388, 57160, 58294, 58488.

Nr. 98-102. Huurhuis in eclectische stijl, vermoedelijk behorend tot de groep gebouwen van het Haussmanniaanse type, opgetrokken door J.-B.A. Mosnier, n.o.v. architecten J. Olive en E. L'Homme (Parijs), in 1874-1878. Sobere natuurstenen lijstgevel met vijf bouwl. en vier trav. onder mansardedak (leien). Gemarkeerde horizontale registers : entresol door schijnvoegen, bel-etage door gietijzeren balkon op consoles in twee smallere middentrav., borstweringen in zijtrav. paneeldecor en entablements, attiek door gevelbrede gietijzeren borstwering op kroonlijst met kllossen. Rechth. vensters in geriemde omlijsting met oren, sluitsteen op tweede en vierde bouwl., uitgezonderd op hoogste verd. in vlakke omlijsting; gietijzeren leuning. Dakkapellen met pseudo-fronton en leuning boven de daklijst. Begane grond verbouwd (31).

Nr. 104-106. Huurhuis met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect D.G. Marinus van 1873; vier bouwl. + entresol en vier trav. onder mansardedak (leien). Bepieisterde en beschilderde lijstgevel, heden met uitgeholde benedenbouw. Oorspronkelijk geblokte hardstenen onderbouw met winkelraam tussen Toscaanse zuilen en rondboogdeuren, steekboogvensters tussen pilasters op entresol. Rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting en paneeldecor onder de lck-drempel; oorspronkelijk gietijzeren balkon met postamenten in twee middentrav. van bel-etage, resterende, dito ondiepe balkons erboven. Kroonlijst met tandlijst op consoles boven panelen en gebroken fries. Dakkapellen met vleugelstukken en driehoekig fronton.

Bioscoop «*Marivaux*». Oorspronkelijk z.g. «*Théâtre Pathé-Marivaux*», in Art Deco, n.o.v. architecten Lorant-Heilbron en Lambert (Parijs) en G. Hubrecht van 1923. i.o.v. «*Les Grands Palais d'Attractions Pathé Frères*», geopend in 1924. Bioscoop met 1700 plaatsen, verdeeld over parterre en twee balkons, met fraaie inkompartij; structuur van gewapend beton. Opgetrokken ter plaatse van de kleine «*Royal Nord Bioscope*» (198 plaatsen) uit 1906. Huidige inkom met luifel uit 1956. Verbouwd tot complex met zeven zalen in 1976. Achtergevel aan

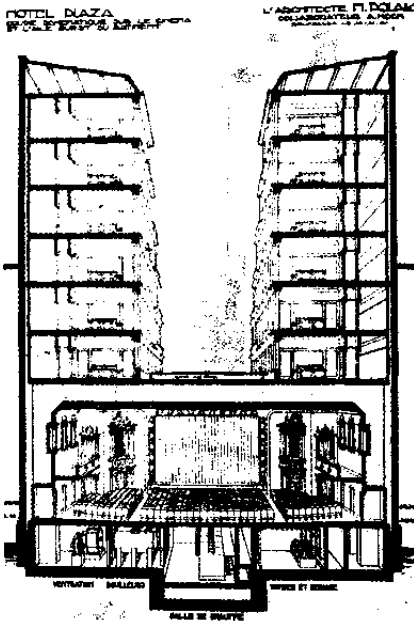
St.-Pietersstraat nr. 17-27 : langgerekte lijstgevel in beton, met vier bouwl., hoogste als attiek, en dertien trav. Middenrisaliet van drie trav. gemarkeerd door bewerkte pilasters met spiegel en topstuk : breed korfboogportaal met houten vleugeldouren en bovenlicht, erboven dito vensters. Verder begane grond met schijnvoegen en diverse uitgangen; bovenverd. met rechth. venster-nissen en breed gekorniste kroonlijst; vlakke attiek (32, 33).

S.A.B., O.W., 6159 (1873), 30936 (1923), 76 (1906), 63841 (1956), 85157 (1976).

Nr. 108 tot 116. Geheel van drie gekoppelde huurhuizen in eclectische stijl met Second-Empire-inslag, behorend tot de groep gebouwen van het Haussmanniaanse type, opgetrokken door J.-B.A. Mosnier, cf. afwijkend gevelontwerp van architect E. L'Homme (Parijs) van 1876. Natuurstenen lijstgevel met verzorgd decor, verschillend in resp. midden- en hoekpanden; vijf bouwl. en telkens enkelhuisopstand met drie trav. onder mansardedak (leien). Gemarkeerde horizontale registers : entresol door schijnvoegen, bel-etage door gevelbreed gietijzeren balkon op consoles, attiek door dito borstwering op kroonlijst met consoles. Bewaarde steekboogportalen met bewerkte sluitsteen onder balkon met balustrade in midden- en r. hoekpand. Twee hoofdverd. met kolossale panelen, omlijst in de hoekpanden, met maskerkopcartouche in het middenpand, op de penanten. Getoogde bel-etagevensters met sluitsteen en gebroken fronton met cartouche, groter en met consoles in het middenpand. Rechth. vensters op overige verd. met o.m. sluitsteen, geriemde omlijsting op pilasters en gietijzeren leuning. Dakkapellen met pseudo-fronton en leuning boven de daklijst. Gerenoveerd door Stad Brussel in 1982-1983, met aangepaste winkelpuicn (34).

S.A.B., O.W., 54945 (1876).

Nr. 115-117. Rijkhuis in eclectische stijl met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect J. Segers van 1873. Horizontaal gelede lijstgevel met rijk stucdecor, drie bouwl. + entresol en drie trav. onder mansardedak (leien). Oorspronkelijk

18. Adolphe Maxlaan nr. 118-126. Voormalig «Hotel Plaza» (1928-1931). Dwarsdoorsnede (Bâtir, 1934, 17, p. 643).

korfboogvitruine tussen rondboogdeuren met rankwerk en puilijst, herhaaldelijk verbouwd. Entresol met schijnvoegen, bovenverd. gemarkeerd door pilasters en gevelbrede balkons met uitgewerkte consoles en gietijzeren leuning. Getoogde entresol- en bovenvensters, i.g. resp. met cartouche- en diamantkopsleutel. Kroonlijst met tandlijst en consoles boven spiegels en kordon; middentrav. verrijkt met gebroken fronton en dakkapel met rondboogvenster en driehoekig fronton; flankerende œil-de-bœufs (35).

S.A.B., O.W., 18074 (1873).

Nr. 118-126. Voormalig «Hotel Plaza». Omvangrijk complex (hoek Mechelsestraat nr. 31-33) in Art Deco, n.o.v. architecten M. Polak en A. Hoch, opgetrokken in 1928-1931, cf. ook nr. 5-9. Heden opgedeeld in flats. Omvat drie vleugels in U-vorm rond een lichteof, geopend naar de Adolphe Maxlaan; negen

bouwl., waarvan hoogste vier opgevat als trapsgewijs terugwijkende attiekverd., en totaal driëndertig trav. Gevels met parement van natuursteen; constructie van gewapend beton. Zin voor monumentalisme: strakke ordonnantie met verticaliserende vensternissen en penanten, geprofileerd op hoeken, attiekverd. belijnd door gekorniste kroonlijsten en balustraden, o.m. met siervazen; afgeronde hoekpartij aan de Mechelsestraat. Rechth. vensters met alternerende breedte, op eerste vier verd. voorzien van ijzeren borstweringen.

Bioscoop «Plaza» in de benedenbouw van de Z.-vleugel, ingehuldigd in 1931. Zaal met 1300 plaatsen verdeeld over parterre en balkons, en foyers, met polychrome aankleding in Spaans-Churriguereske stijl naar Amerikaans voorbeeld; vooruitstrevende technische uitrusting (klimatisatie, akoestiek), (fig. 18). Heden met uitzondering van de inkomhal nagenoeg intact bewaard, doch gebruikt als meubelzaak. Begane grond verbouwd voor winkelpuien. Achtergevel aan de St.-Pietersstraat nr. 31-33 (36).

S.A.B., O.W., 51359-51362 en 85772 (1928-1930). *Le cinéma Plaza à Bruxelles* (Bâtir, 1934, 17, p. 642-645).

Nr. 123-125. Gekoppelde rijhuizen in eclectische stijl met neorenaissance-inslag, n.o.v. architect G. Saintenoy van 1873. Lijstgevel van bak- en hardsteen, geleed door gevelbrede balkon met markante ijzeren leuning; vier bouwl. + entresol en tweemaal twee trav. onder zeldak (pannen). Onderbouw overspannen door brede rondbogen met booglijst en sluitsteen, oorspronkelijk op bewerkte pilasters met rolwerkmotief, doorlopend in uitgelengde balkonconsoles met gestileerde paardekop; van bij oorsprong winkelpuien in spiegelbeeld, heden verbouwd; beglaasde entresol met vierledige tracerings. Verkleinende rechth. bovenvensters in geriemde omlijstingen, oplopend met oren, bewerkte latei en topstuk met voluten op eerste twee verd., horizontaal verbonden door diamantkoppelen. Kroonlijst met klossen op voluutconsoles, panelen en kordon (37).

S.A.B., O.W., 18108 (1874).

19. Adolphe Maxlaan nr. 132-140. «Grand Hotel G. Scheers» (1928-1930). Gevelbekroning.

Nr. 128-130. Afschuind hockgebouw (Mechelsestraat nr. 40) in eclectische stijl, vermoedelijk behorend tot de groep gebouwen van het Haussmanniaanse type, opgetrokken door J.-B.A. Mosnier, n.o.v. architecten J. Olive et E. L'Homme (Parijs), in 1874-1878. Natuurstenen lijstgevel met gemarkeerde horizontale registers en hockpilasters; vijf bouwl. en twaalf trav. onder mansardedak (leien). Heden nagenoeg volledig beglaasde onderbouw; oorspronkelijk winkelpui met pilasteritmering tot 1925, entresol met rechth. vensters, cf. drie l. trav., waarboven gevelbreed gietijzeren bel-etagebalkon. Twee hoofdverd. met rechth. vensters tussen doorgetrokken entablementen; gietijzeren leuninggen. Attiek met gevelbrede gietijzeren borstwering op kroonlijst met klossen, en vlak omlijste rechth. vensters. Dakkapellen

met pseudo-fronton en leuning boven de daklijst (38).

S.A.B., O.W., 31171 (1925).

Nr. 132-140. «Grand Hotel G. Scheers». Imposant hotel in Art Deco, n.o.v. architect E. Libion van 1928-1929, voltooid in 1930. L-vormig complex met achtergevel aan de Mechelsestraat nr. 38; benedenbouw en zeven verd., waarvan hoogste twee als terugwijkende attiek. Constructie van gewapend beton. Voorgevel van natuursteen met vier brede trav., gekenmerkt door spel van bow-windows en balkons met alternerend convexe en concave lijnvoering. Onderbouw oorspronkelijk met rechth. openingen en markante luffel; verbouwd met invoegen van entresol voor restaurant (1960, architect M.A. Van Cauwelaert). Bovenverd. geopend door drielichten; breder verlichte eerste

verd. met lantaarns en opschrift «Restaurant au premier». Hoogste verd. belijnd door kroonlijsten en gevelbrede, deels opengewerkte balkons met zware postamenten en consoles; opschrift «Hotel G. Scheers» in fronton. Typisch gebeeldhouwd decor van vnl. rozetkorven, -friezen en -slingers, en ijzerwerk met waaiermotief van borstweringen (fig. 19). Gecementeerde achtergevel met één brede trav., oplopende bow-window, mansardedak en dakvenster boven derde verd., vier attiekverd. Zelfde decor en ijzerwerk. Begane grond verbouwd (1960), (39, 40).

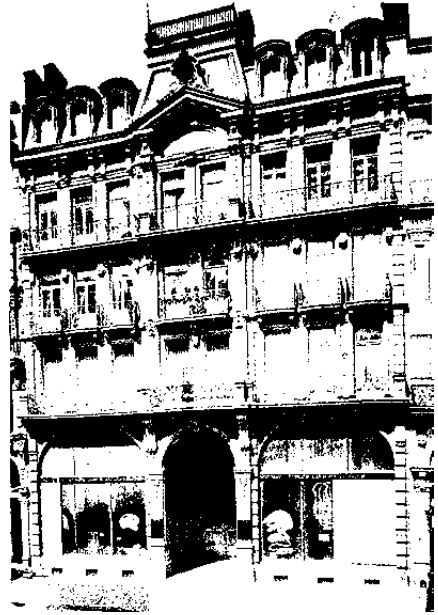
S.A.B., O.W., 38498 en 36325 (1928-1930), 72526 (1960).

Bâtir, 1933, 5, p. 188.

Nr. 139-141. Rijkshuis in neo-Vlaamse-renaissancestijl, gedateerd 1873, met vier bouwl. + entresol en drie trav. Sterk geornamenteerde lijstgevel van bak- en natuursteen met platte banden, de midden-trav. doorlopend in dakvenster met booglijst. Oorspronkelijk winkelpui met zijdeuren tussen colonnetten, getoogd midden- en van halfronde balkons voorzien zijvensters op de entresol; heden verbouwd. Bovenverd. oorspronkelijk belijnd door gevelbrede balkons, middenbalkon op hoogste verd., met doorlopende balustrade. Centraal rondboogvenster, met booglijst en sleutel, en rechth. zijvensters met doorgetrokken imposten en pilasters doorlopend in balkonconsoles op bel-etage; verwijderd balkon. Resp. rechth. en rondboogvensters in oplopende geblokte omlijsting op hoogste twee verd.; maskerkopconsoles onder middenbalkon. Dakvenster met ovale oculus in cartouche met jaartal «ANNO 1873» en leeuwepok als sluitsteen, tussen attiekbalustrade en vleugelstukken (41).

S.A.B., O.W., 25888, 59083.

Nr. 142-144. Huurhuis in eclectische stijl met neo-Lodewijk XVI-decor, n.o.v. architect Van Autgaerden van 1873 (fig. 20). Zestiende prijs in de gevelwedstrijd voor de centrale lanen van 1872-1876. Lijstgevel van natuursteen met vier bouwl. + entresol en acht trav. onder mansardedak (leien). Symmetrische opstand gemarkeerd door het middenrisa-

20. Adolphe Maxlaan nr. 142-144 (1873), (Album photographique des maisons primées aux nouveaux boulevards à Bruxelles, 1872-1876, pl. 16).

liet van twee trav. met schijnvoegen en bewerkte pilasters, bekronend boogveld, driehoekig pseudo-fronton en afgeknot tentdak met œil-de-bœuf en vorstkam; geblokte hoekpilasters. Horizontale geleiding aangegeven door sierlijke gietijzeren balkons, rechth. vensterbogen, gevelbreed met postamenten en bewerkte consoles op eerste en hoogste bovenverd. afzonderlijk op de tweede. Onderbouw oorspronkelijk met centraal rondboogportaal geflankeerd door brede steekboogvitruines met gebeeldhouwde zwikken, heden grotendeels verbouwd. Bovenverd. met rechth. vensterregisters met geriemde omlijstingen. Verzorgd decor van o.m. rozetten, cartouches, leeuwepoppen, guirlandes en friezen, op bovendorpels en penanten. Kroonlijst met tandlijst op uitgelengde consoles, casementen en architraaf. Getoogde dakkapellen met voluten, diamantkopsleutel en waterlijst.

S.A.B., O.W., 18071 (1873).

Nr. 148-156. Huurhuis in eclectische stijl met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect J. Segers van 1874. Beplesisterde en beschilderde lijstgevel met vier bouwl. + entresol en zeven trav. onder mansardedak (leien). Symmetrische opstand gemarkeerd door het middenrisaliet met schijnvoegen en gebroken driehoekig fronton, doorgetrokken tot in de bedaking. Horizontale registers aangegeven door gevelbrede gietijzeren balkons van bel-etage en hoogste verd., i.g. verwijderd. Oorspronkelijk geblokte hardstenen onderbouw, geritmeerd door gekoppelde rondbogen met booglijst en doorgetrokken imposten, cf. middentrav., overige herhaaldelijk verbouwd. Twee hoofdverd. gemarkeerd door kolossale ingediepte pilasters met gegroefde sokkel en entablement; hoogste verd. met zelfde pilasterritmering. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met oren en bijkomende sluitsteen in het risaliet; ondiepe gietijzeren balkons in l. trav. van de derde bouwl., vernieuwde borstweringen in r. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven panelenfries en kordon. Dakkapellen met vleugelstukken en driehoekig fronton.

Bioscoop in nr. 154 : oorspronkelijk z.g. «*Théâtre Pathé*», in Art Nouveau n.o.v. architect P. Hamesse van 1908, met ca. 700 plaatsen verdeeld over parterre en balkon, met structuur van gewapend beton; later verbouwd tot actualiteitsbioscoop «*Cinéac*» in Nieuwe Zakelijkheid n.o.v. architecten A. Gorska, P. de Montaut (Parijs) en Philibert van 1932; heden complex met meerdere zalen (42).

S.A.B., O.W., 18059 (1874), 1910 (1908), 40576 (1932).

La Cité, 1933, XI/2, p. 29.

Nr. 151-155. Breed rijhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1887; vier bouwl. + entresol en vier trav. onder mansardedak (kunstleien). Beplesisterde lijstgevel met horizontale geleding, middenpilaster en zijrisalieten. Oorspronkelijke onderbouw met gekoppelde winkelpuien, r. privé-ingang en getoogde entresolvensters onder gevelbreed balkon, vervangen door beglaasd gietijzerskelet met colonnettes, middenportaal en l. privé-ingang, en huidig volledig gietijzeren balkon met rolwerk

waaraan oorspronkelijk lantaarns, n.o.v. architect E. Parys van 1895. Polychrome beschildering in overwegend rodc en gouden tinten met vrouwelijke naakten en putti, met Art Nouveau-inslag, op penanten van tweede bouwl., vermoedelijk gelijktijdig aangebracht. Getoogde bovenvensters met vlakke omlijsting, sluitsteen en doorgetrokken lekdrempels; gietijzeren zijbalkons en borstweringen op derde bouwl., leuningen op vierde. Kroonlijst op modillons boven panelenfries en kordon. Dakkapellen met gebogen en driehoekig fronton. Onderbouw heden opnieuw verbouwd (43).

S.A.B., O.W., 18102 (1887), 18112 (1895).

Nr. 158-160. Rijhuis in eclectische stijl, met vijf bouwl. + entresol en vijf trav. onder mansardedak (leien), uit XIX d. Voorheen hotel «*Continental Nord*». Lijstgevel van bak- en natuursteen, geleed door het gevelbreed gietijzeren balkon van de hoofdverd. en kordons, met nauwelijks geaccentueerd middenrisaliet. Verdiepte vensters, getoogd met sluitsteen en tandlijst op eerste twee bovenverd., rechth. op hoogste twee, met doorgetrokken lekdrempels, gietijzeren leuning in drie middentrav., diamantkop-paneel in uiterste. Kroonlijst met tandlijst en uitgelengde consoles. Dakkapellen, middelste met gebogen fronton en vaas, overige met driehoekig fronton. Onderbouw herhaaldelijk verbouwd (44).

Nr. 164. Voormalig «*Cécil Hotel*». Impo-sant hoekgebouw (Kruidtuinlaan) in eclectische stijl met lichte Art Nouveau-inslag, opgetrokken in 1906, mogelijk n.o.v. architect E. Elle en voor de binneninrichting architect Alb. Chambon. Lijstgevel met horizontale geleding en afgegronde hoekpartij doorlopend in een octogonale toren, met imitatieparement en overvloedig houtwerk; zeven bouwl. en veertien trav. onder mansardedak (leien). Markante beglaasde houten erkerpartij, vrijwel gevelbreed doorlopend over derde en vierde en gedeeltelijk tweede bouwl., gedragen door zware consoles; drielichtindeling geritmeerd door kolossale colonnettes, balustraden en entablementen, bekrond door ijze-

ren balkon met postamenten. Dito hoektoren met twee geledingen, kroonlijst met klossen en oorspronkelijk helmbe-kroning, heden vervangen door draaiende lichtreclame. Verder regelmatige ordonnantie met brede rechth. vensters, o.m. met bewerkte of vlakke omlijsting, balkon of balustrade in de uiterste trav. over meerdere trav. doorlopend op de zesde bouwl. Beëindiging door kroonlijst met tandlijst, consoles en stafwerkfries, waarop blinde attiek en dakkapellen. Be-gane grond, verbouwd. Latere uitbrei-ding, zie Kruidtuinlaan nr. 12. Gevelop-frissing en inwendige renovatie tot hotel «Le Dôme», door architecten Sebac en Partners, aangevat in 1986 (45).

S.A.B., O.W., 3865 en 545 (1906).

Albertinaplein (7 F)

Halfcirkelvormig plein, sinds 1959, aan de voet van de Kunstberg. Aangelegd bo-venop de tunnel van de N.-Z.-spoorweg-verbinding (zie Europakruispunt), op de samenkomst van Kantersteen, Keizerin-laan, Magdalenasteenweg, St.-Jansstraat en Keizerslaan. Benaming naar de Koninklijke Bibliotheek Albert I.

Gebogen, natuurstenen gevelfront, top-gevels in pseudo-barokstijl geïnspireerd op authentieke Brusselse voorbeelden, als scherm voor een kantoorgebouw, n.o.v. architect Ph. Dumont overeenkomstig voorschriften van stadsarchitect J. Rombaux van 1958-1959, in nr. 1-3, tussen de Magdalenasteenweg en de St.-Jansstraat. Laag, eigentijds kantoorge-bouw, door Dumont, uit 1959, in nr. 4-5, hoek St.-Jansstraat (nr. 2-14), Keizers-laan (nr. 1-5A), Gerechtsplein (nr. 20-28).

Standbeeld van koningin Elisabeth door beeldhouwer R. Cliquet, geflankeerd door bas-reliëfs met de Koningin als bes-chermvrouwe van de Schone Kunsten en als verpleegster door beeldhouwer W. Kreitz, op een trappenpodium, het geheel uitgevoerd in Massangis, n.o.v. stadsarchitect J. Rombeaux, onthuld in 1980 (46).

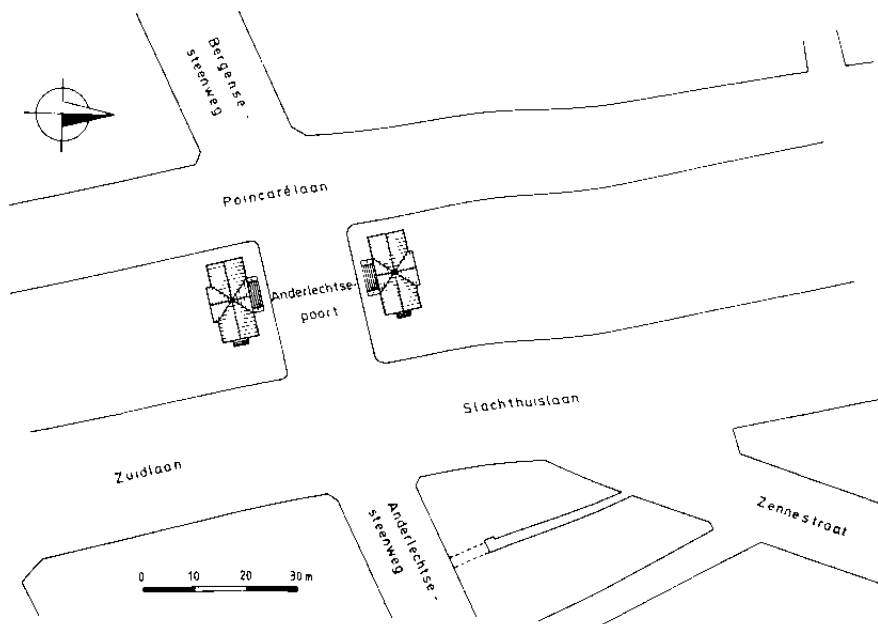
S.A.B., O.W., 68956 (1958-1959), 77573 (1959).

Anderlechtsepoort (2-3 H)

In 1834-1836 gecreëerd als rechth. plein, in de as van de Anderlechtsesteenweg, met brug over de gracht en twee octrooi-paviljoenen, ter plaatse van de voorma-lige stadspoort z.g. «Ter Cruyskene» of «Anderlechtsepoort», behorend tot de XIV-omwalling, in 1747 ingericht als strafgevangenis en in 1783 gesloopt. Door demping van gracht en aanleg van verkeersring en omgevende parkeer-plaatsen, brug en plein gesupprimeerd (Fig. 1).

Bewaarde, twee symmetrisch opgestelde *octrooipaviljoenen* in neoclassicistische stijl, in 1833 ontworpen en in 1835-1836 gebouwd, door stadsarchitect A. Payen (fig. 21) : l. wachtpost en r. gemeentelijk octrooibureel. Gebouwen opgetrokken uit baksteen, met bekleding van natuursteen en verwerking van blauwe hardsteen (o.m. lijstwerk, pilasters, zuilen, plint). Rechth. plattegrond en één bouwl. hoog onder zadeldakbedaking (roofing). Eén trav. brede O.- en W.-gevels en drie trav. brede N.- en Z.-gevels met centrale risalietpartij; markerende hardstenen sokkels, hoekpilasters met lijstkapiteel, breed entablement met gelede architraaf onder kroonlijst met tandlijst en driehoekige frontonbekroningen met centraal oculus in lauwerkrans. Vensters in gecriemde omlijsting op lekdrempels met voluutconsoles, onder uitstekende druiplijst. Risalieten van hoofdgevels opgevat als portieken, met steektrap : Toscaanse zuilen en pilasters met lijstkapitelen en basementen, onder entablement met opschrift «S.P.O.B. ANNO MDCCCXXXVI» (1836). Tympanen van frontons verfraaid met gebelddhouwde tafereelen, uitgevoerd door J. Geefs : l. voorstelling van de Stad Brussel, r. van de Handel. Achteruitwijkende inkompartij met centrale rechth. deur met behouden houten vleugels, in zelfde omlijsting als vensters; twee getoogde deurtjes aan weerszij in l. muren.

Op Z.-gevel van Z.-paviljoen : bronzen gedenkplaat met inhuldigingsdatum (21.5.1955) van de nieuwe Zenne-over-welving onder het gebouw, n.o.v. inge-nieurs V. Provost, P. Willame, G. Wuth.

I. Anderlechtsepoort. Octrooipaviljoenen.

Thans herbergt het paviljoen het «Rioolmuseum van de Stad Brussel» cf. gekroonde steele met jaartal 1873, op trap-partij (47).

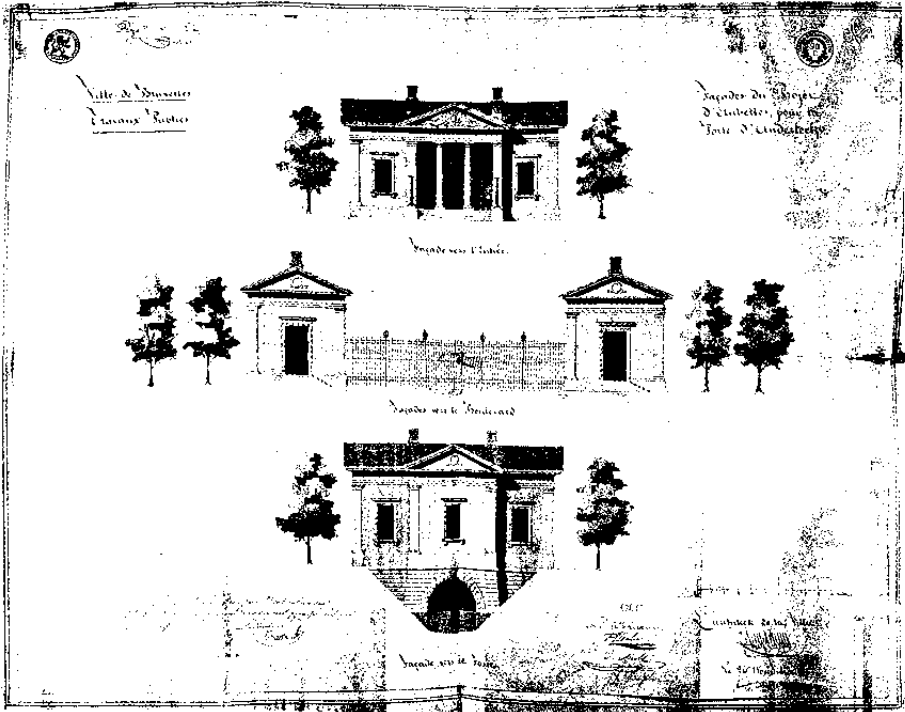
S.A.B., O.W., 44092 en 44093 (1834-1839); A.A., 1834, vol. 31, rep. 82, pl. 186-206; 1835, vol. 32bis, rep. 13.

Poelaert en zijn tijd, Brussel, 1980, p. 139-141.

Anderlechtsesteenweg (3-4 G-H)

Van Fontainasplein naar Slachthuislaan. Vanouds belangrijke W.-O. georiënteerde invalsweg in het verlengde van de Kolenmarkt en het vroegere Klein Eiland, leidend naar de Anderlechtsepoort. De vroegere stadspoort, ook z.g. «ter Cruyskenepoort», onderdeel van de tweede stadsomwalling (XIV), werd in 1783 gesloopt, en in 1834-1836 vervangen

door de huidige octrooipaviljoenen (zie Anderlechtsepoort). De steenweg vertrok certijds bij de Baardbrug over de Zenne, ten W. van het Klein Eiland. Het eerste straatgedeelte werd vroeger «Overmolen» (XIII) genoemd, zoals de gelijknamige stadspoort van de eerste stadsomwalling (XI-XIII) en de brug ten O. van het Klein Eiland verwijzend naar een aloude watermolen (XII). Het gedeelte bij de Anderlechtsepoort droeg de benaming «ter Cruyskene» (XIV). De huidige naam dateert uit XVI. De Vol-ders hadden er al vóór 1297 een gasthuis. Vanaf midden XIX, afnemend belang voor verkeer en handel door de geleidelijke uitbouw van een stelsel van vnl. N.-Z. gerichte verkeersaders, aansluitend op de ringlanen, cf. de as Zuidstraat/Nieuwstraat en de centrale lanen, en brede W.-O.-assen, cf. de Antoine Dansaertstraat. Het vanouds reeds bochtige beloop werd nog meer vcrbrokkeld door de urbanisa-

21. Anderlechtsepoort. Octrooipaviljoenen. Opstand (1833), (S.A.B., A.A., Vol. 31, 1834, rep. 82, plan 187).

tie van de omringende wijken in de jaren 1840 en 1860 (zie Annessensstraat en Artesiëstraat). De continuïteit van de route Kolenmarkt/Anderlechtsesteenweg werd verbroken door de aanleg van het Fontainasplein te midden van de Anspachlaan en de Maurice Lemonnierlaan (1867-1871), op het Klein Eiland. Het N.-Z. georiënteerde laatste straatgedeelte vanaf de kruising met de Washuisstraat, werd vervolgens in N.-richting doorgetrokken door de aanleg van de Arteveldestraat (1874) en later aan de O.-zijde verbreed, aldus opgenomen in een derde parallelle N.-Z.-as, via Visverkopersstraat, Zwarte Lievevrouwstraat en Lakensestraat leidend naar de Antwerpsepoort. De overige, smalle straatgedeelten raakten van de algemene verkeersstroom geïsoleerd. Heden met overheersende woonfunctie, op bewoners afgestemde handel en horeca, en reconversie van winkel- tot woonruimten.

Heterogene bebouwing. Overwicht van bepleisterde en beschilderde of gecementeerde lijstgevels met gemiddeld drie bouwl. en twee tot drie trav. Vaak oude, vermoedelijk traditionele kernen (XVII), zowel lage breed- als diephuizen, verbouwd in de loop van XIX, sommige met nog bewaarde muurankers, typische gevelordonnantie, eventueel bedaking cf. nr. 24 (Ielie-ankers), 38, 57-57A, 65, 82, 90, 111, 115, 117, 141, 147, 173, 175-177. Slechts enkele behouden topgevels naast XVIII-panden. Voorts meer uitgesproken neoclassicistische gevels, met vlakke gevelbehandeling en o.m. mezzanino uit XIX A, cf. nr. 12, 17, 20 (1852), 25 (1843), 32 (1834), 36, 93-95, 103, 181; met ingehouden stucdecor, cf. nr. 8 (1871) en 137 (1862), en de afgeschuinde hoekhuizen met Kuregemsestraat en Camusckstraat, uit XIX B.

Laatste gedeelte van de O.-straatwand wederopgebouwd, in een eerste fase rond

22. Anderlechtsesteenweg nr. 40. Pui.

de eeuwwisseling met huurhuizen, cf. nr. 124-126 (1893) en 164 (1898), in een tweede fase omstreeks 1925 met bescheiden appartementsgebouwen met Art Deco-inslag, cf. nr. 116-120 (1926, architect F. Buelens) en 176 (1926, architect I. Michaut). Breedschalige nieuwe bouw van de sociale woonblokken «Pottenbakkersstraat» (1958-1965, Groep Structures, architecten V. Degand en L. Van Hove) bij de Gierstraat. Woningencomplex «Rapenstraat» (architect M. Vandenbossche) bij de Arteveldestraat, in uitvoering sinds 1987 (48, 49, 50).

S.A.B., O.W., 37271 (1852), 6429 (1843), 6379 (1834), 37269 (1871), 37263 (1862), 6511 (1893), 6516 (1898), 33680 (1926), 39437 (1926).

Nr. 2. Licht afgeschuind hoekgebouw (Muggenstraat), n.o.v. architect A. Devadder van 1905; vier bouwl. en vijf ongelijke trav. Lijstgevel met simili-bekleding en kordongelcing gemarkeerd door oplopende drielichten met balkon en wa-

terlijst, de vierde bouwl. opgevat als mezzanino met klassiek hoofdstel. Winkel-pui met pilasters, I-balken en typisch houtwerk (51).

S.A.B., O.W., 6648 (1905).

Nr. 8A. Winkelhuis met drie bouwl. + entresol en mezzanino, en twee trav. onder pseudo-mansardedak, waarvoor bouwaanvraag van 1873. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met neoclassicistische inslag, op beglaasde houten winkel-pui en aansluitende entresol. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met versierde sleutel; gietijzeren balkons. Dakkapel met vleugelstukken boven de kroonlijst. Publiciteitsschildering «CREME ECLIPSE» op de zijgevel (52).

S.A.B., O.W., 37270 (1873).

Nr. 18. In oorsprong traditioneel diephuis met trapgevel (XVII), vlg. bouwaanvraag van 1851 in neoclassicistische stijl aangepast met lijstgevel; drie en een

halve bouwl. en twee trav. Bewaarde muurankers op tweede en derde bouwl. Rechth. vensters met lekdrempel; kroonlijst met klossen. Spiegelboogdeur met hardstenen omlijsting in Lodewijk XV-stijl: geprofileerd, kwarthol beloop met neuten, spiegels, schelpen, sluitsteen en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden, uit XVIII b-c (53).

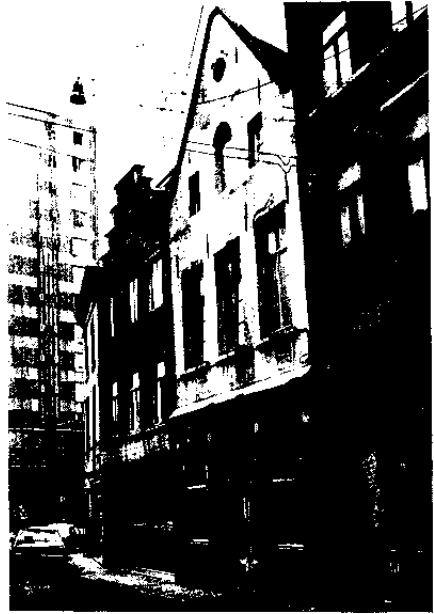
S.A.B., O.W., 6438 (1851).

Nr. 31-33. Breedhuis met vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen); eerste drie bouwl. uit XVIII c, lage bovenste verd. toegevoegd in XIX A. Heden gecementeerde lijstgevel. Achterenvolgens getoogde en rechth. vensters in verkleinende ordonnantie, in geprofileerde hardstenen omlijsting met rocaille-sluitsteen in Lodewijk XV-stijl, op tweede en derde bouwl. Haast vierkante, omlijste vensters op toegevoegde verd., met klassiek hoofdstel. Begane grond verbouwd voor winkelpui; mogelijk oorspronkelijke deurposten (54).

Nr. 37-39. Breed herenhuis met dubbelhuisopstand van twee bouwl. en acht trav. onder mansardedak (leien), te dateren in XVIII B, evenwel sterk verbouwd. Lijstgevel met quasi behouden ordonnantie, doch simili-bekleding uit XX. Vijfde trav. uitgewerkt tot poortrisaliet; voorts rechth. vensters en geprofileerde kroonlijst. Vijf dakkapellen (55).

S.A.B., O.W., 6425.

Nr. 40. Dubbelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen) met r. aandak, uit XVIII c. Lijstgevel met cementen gevelbekleding. Markante pui met Lodewijk XV-spiegelboogdeur in hardstenen omlijsting: geprofileerd kwarthol beloop in geblokt risaliet, met neuten, rocailles op zwikken en sluitsteen, en gekorniste, gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden, doorlopend in de puilijst; eenvoudige flankerende winkelramen (fig. 22). Aangepaste rechth. bovenvensters in verkleinende ordonnantie, met sluitsteen en gesmeed ijzeren leuning; eenvoudig hoofdstel. Centrale, getoogde dakkapel, eveneens met gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden (56).

23. Anderlechtsesteenweg nr. 53.

Nr. 46, 48. Gekoppelde enkelhuizen met drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (kunstleien) met getoogde dakkapellen en aandaken, uit XVIII c. Bepleisterde lijstgevel met steekboogvensters op tweede, rechth. vensters op lagere derde bouwl., afgewerkt met gelede daklijst en goot. Winkelpuien uit ca. 1930; voorheen Lodewijk XV-deur in nr. 46 (57).

Nr. 53. Diephuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), (fig. 23). Bepleisterde en beschilderde gevel uit XVII, nu herleid tot puntgevel, vermoedelijk in traditionele bak- en zandsteenstijl. Aangepaste rechth. vensters met sporen van tweeledige latei. In de top centraal rondboogvenster met verweerde sluitsteen en imposten, geflankeerd door twee rechth. venstertjes en bovenaan een oculus. Houten winkelpui met middeningang en gecanneleerde pilasters uit begin XX.

24. Anderlechtsesteenweg nr. 59, 61, 63.

Nr. 55. Vroeger diephuis met drie bouwl. en drie trav. uit XVII (fig. 23). Trapgevel (5 tr., ontbrekend topstuk), echter met nieuw bakstenen parement en dekstenen. Aangepaste rechth. vensters en oculus met waterlijst in de top. Begane grond verbouwd.

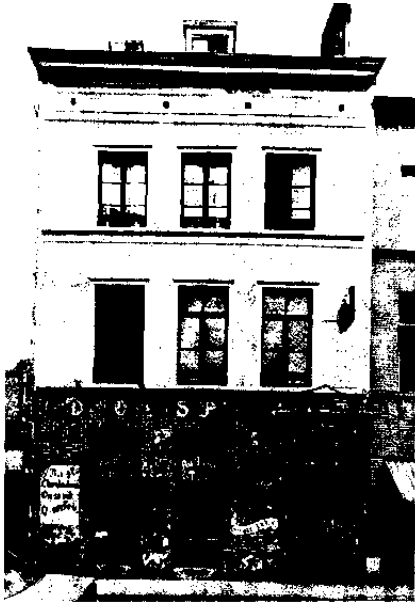
Nr. 59. Vermoedelijk traditioneel, geknikt breedhuis met twee bouwl. en drie trav. onder steil zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII (fig. 24). Bepleisterde en beschilderde, volledig verankerde gevel met afgeschuinde sokkel, aangepaste rechth. muuropeningen, steigergaten en goot; centrale dakkapel.

Nr. 61. Traditioneel, gecombineerd breed- en diephuis, met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak met gekruiste nok (pannen), uit XVII (fig. 24). Trapgevel (8/9 tr., ontbrekend topstuk) met nieuwe bakstenen gevelbekleding, op af-

geschuinde sokkel. Muurankers met gekrulde spic. Aangepaste rechth. vensters. In de top drie kleine rechth. luiken, rondom gedicht rondbogig middenluik. Centrale spiegelboogdeur met hardstenene omlijsting in Lodewijk XV-stijl: geprofileerd kwarthol beloop met neuten, loofwerk in de zwikken, gegroefde sluitsteen en gebogen waterlijst met gestrekte uiteinden, uit XVIII c; heden omgevormd tot winkelraam.

S.A.B., O.W., 69018.

Nr. 63. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder afgesnuit zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII (fig. 24). Vermoedelijke vroegere trapgevel aangepast tot lijstgevel in XIX A, recent gedecapeerd, in traditionele bak- en zandsteenstijl, voorzien van muurankers. Gebruik van zandsteen voor plint, speklagen ter hoogte van dorpels en imposten, en negblokken. Vensters met vernieuwde latei

25. Anderlechtsesteenweg nr. 77 (1836).

en lekdrempel, doch sporen van wigvormige ontlasting. Kroonlijst boven steiger-gaten; dakkapel. Verbouwde pui. Achtergevel: gecementeerde, verankerde tuitgevel met schouderstukken.

Nr. 72-74. Rijkshuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1865. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel in neoclassicistische stijl. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met versierde sleutel, op doorgetrokken lekdrempels. Kroonlijst met tandlijst boven bedekte steiger-gaten. Houten winkelraam met ingediepte pilasters en entablement, tussen rechth. deuren (58).

S.A.B., O.W., 6455 (1865).

Nr. 77. Enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1836;

26. Anderlechtsesteenweg nr. 81.

voordien puntgevel met rondboogig drie-licht (fig. 25). Rechth. vensters, op bovenverd. in geriemde omlijsting en met gietijzeren leuning, op doorgetrokken lekdrempels; deur in entablement. Gevelbeëindiging door architraaf, casementenfries en kroonlijst; dakkapel. Begane grond met pseudo-baksteenbeschildering, opschriften «In den Ouden St. Pieter», «Ris Chante et bois On ne vit Q'une fois» (perkament), «Gueuze extra» (banderol) en bierton, en glasgravure met jaartal 1903, van vroeger café. Gesloopt in 1988.

S.A.I., O.W., 6421 (1836).

Nr. 81. Traditioneel diephuis met twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen), uit XVI B (fig. 26). Trapgevel (8 tr. + topstuk) vermoedelijk in traditionele bak- en zandsteenstijl, heden gecementeerd, met rechte muurankers. Aangepaste kruiskozijnen met behouden dor-

pels en geprofileerde dagkanten op bovenverd. Tweeledige top geopend door een rechth. drielicht met lager middenluik, waarvan de latei op korbeltjes, onder een kleiner luik en een balkgat; eveneens behouden dorpels en geprofileerde dagkanten. Begane grond verbouwd; behouden sokkelfragment met schuine afzaat. L. flankerende trav., mogelijk later opgetrokken boven een brandgang (?), met deur.

Gesloopt in 1987.

Nr. 88. Vermoedelijk traditioneel breedhuisje met twee bouwl. en twee trav. onder steil zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met behouden afgeschuinde sokkel en muurankers met gekrulde spie, aangepaste rechth. vensters met lekdrempel en kroonlijst boven steigergaten. Afgewolfd dakkapel. Eenvoudige beluikte winkelpui met middeningang uit XIX (59).

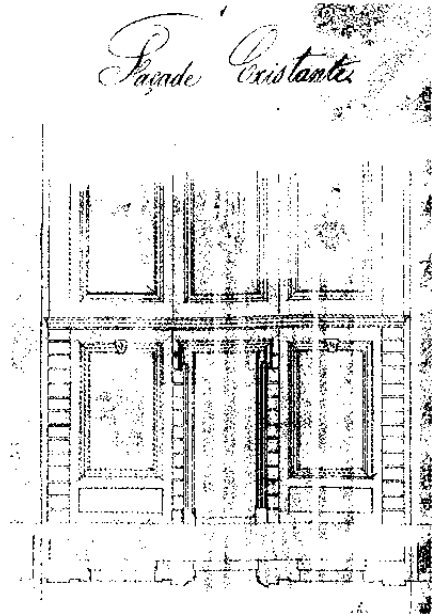
Nr. 94-98, 106-114. Twee vrijwel identieke appartementsgebouwen met vijf bouwl., resp. drie en vier trav. onder zadeldak; bouwaanvraag van 1925-1926, architect F. De Beer, voor nr. 106-114. Lijstgevels van bak- en hardsteen, geritmeerd door pilasters en lisenen. Erkers met ijzeren consoles en balkon in zijtrav. van de tweede bouwl.; vensters met I-balk. Inkom midden grotendeels aangepaste winkelpuien; dubbele inkom en bijkomende inrijpoort in nr. 106-114 (60).

S.A.B., O.W., 32312 (1925-1926).

Nr. 100-104. Appartementsgebouw met Art Deco-inslag, n.o.v. architecten A. en H. Vandaele van 1927; zes bouwl. en vier trav. onder mansardedak. Lijstgevel van baksteen en simili, gemarkeerd door oplopende bow-windows en dakvensters in hoektrav., balkons in middentrav.; afgeronde vensters. Kroonlijst met klossen. Inkom midden aangepaste winkelpuien (61).

S.A.B., O.W., 54541 (1927).

Nr. 101, 107, 109. Rijhuizen met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak. Typische bekleding van geglazuurde baksteen uit XX a als gemeenschappelijk

27. Anderlechtsesteenweg nr. 135. Opstand pui vóór verbouwing (S.A.B., O.W., 37262).

kenmerk; eronder XIX-lijstgevels. In nr. 101 tweekleurige bekleding met contrasterende banden, hoekblokken, lateien en borstweringen. Nr. 107 met Art Nouveau-opstand, tegelfries met huisnaam «MAISON BLANCHE», typische gietijzeren borstweringen en houten ramen; winkelpui met ingang tussen afgeronde glaswanden. In nr. 109 tweekleurige bekleding, opgehoogd door decoratieve tegelfriezen (62, 63).

Nr. 123-125, 127-129. Gekoppelde rijhuizen van drie bouwl. + entresol en elk drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1880. Bepleisterde en beschilderde neoclassicistische lijstgevel met getoogde muuropeningen. Entresol met schijnvoegen en kordons. Geriemde vensteromlijstingen en onderdorpels op bovenverd. Kroonlijst met klossen en tandlijst, boven met spiegels versierde fries en kordon. Gekoppelde «klassieke» winkelpuien met zijdeuren (64).

S.A.B., O.W., 6416 (1880).

28. Anderlechtsesteenweg nr. 135.

Nr. 128 tot 142. Reeks van vier gekoppelde winkelhuizen, n.o.v. architect A. Danthine van 1893; drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak. Lijstgevels met simili-bekleding, getoogde venster-nissen, versierde borstweringen en sluitstenen, onder klassiek hoofdstel. Winkelpuien met zijdeuren, geblokte posten en entablement. Nr. 128-130 met vernieuwde gevelbekleding, nr. 136-138 verhoogd met vierde bouwl. (65).

S.A.B., O.W., 6510 (1893).

Nr. 131-133. Broedhuis met twee bouwl. en zeven trav. onder mansardedak (leien); aanpassing en uitbreiding van bestaand pand vlg. bouwaanvraag van 1893. Lijstgevel met simili-bekleding en klassiek hoofdstel. Vlak omlijste rechth. vensters, belijnd met doorlopende fries en waterlijst. L. poortrisaliet met gietijzeren balkon en ruime, blinde dakkapel, met sierlijk ijzerwerk. Drie afgewolfde dakkapellen ernaast (66).

S.A.B., O.W., 6512 (1893).

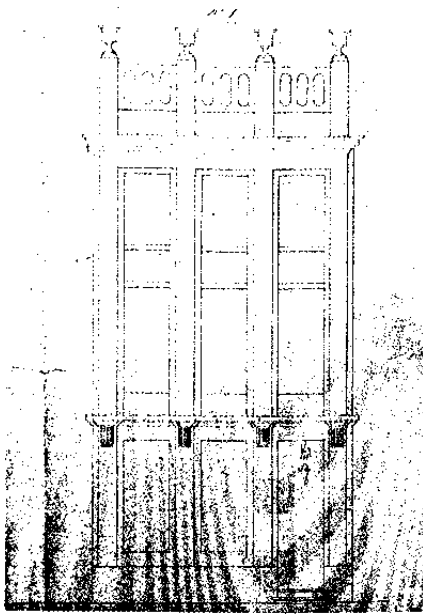

29. Anderlechtsesteenweg nr. 150-162 (1898).

Nr. 135. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), doch ingrijpend verbouwd. Gevel, oorspronkelijk met dubbelhuisopstand, in Lodewijk XVI-stijl, uit XVIII c-d (fig. 27). Middenrisaliet en markerende hoekpilasters, geblokt op begane grond; geprofileerd kordon tussen tweede en derde bouwl.; breed, sterk geprofileerd driehoekig fronton ter bekroning. Cementen gevelbekleding; gebruik van hardsteen voor alle lijstwerk en ornamenten. Rechth. vensters, lager op de derde bouwl., in geprofileerde hardstenen omlijsting met gebeeldhouwde sluitsteen, oren en neerhangende guirlandes; blind œil-de-bœuf in zelfde omlijsting in het fronton. Oorspronkelijk pui met zelfde deur en vensters; heden tot halverwege de tweede bouwl. opengebrouwen voor garage (fig. 28).

S.A.B., O.W., 37262.

Nr. 144. Dubbelhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect F. De Vestel van 1923;

30. Anderlechtsesteenweg nr. 157. Opstand vóór verbouwing (S.A.B., O.W., 6367).

drie bouwl. en drie brede trav. onder zadeldak (pannen). Lijstgevel met similibekleding en hardstenen plint. Korfboogpoort en -tweelichten onder de puilijst. Oplopende drielichten, als bow-window in zijtrav., op bovenverd. Markerende kolossale pilasters. Klassiek hoofdstel. Op het binnenplein : bedrijfsgebouwen van de voormalige z.g. «*Brasserie Vanderborgh*», brouwerij van gucuze en biermagazijn; heden vnl. in gebruik als pakhuis. Twee vleugels, XIX B te dateren, met drie bouwl. en resp. zeven trav. in baksteenbouw en vier trav. met bepleistering, geritmeerd door pilasters. Hoge vensters met metalen roedenverdeling, houten luiken op de lagere derde bouwl., laadvenster met windkast. Interieur met troggewelven in metaalstructuur, op begane grond op gietijzeren kolommen (67).

S.A.B., O.W., 28069 (1923).

Nr. 150-162. Complex van huurhuizen (hoek Froebelstraat nr. 13) in eclectische

31. Anderlechtsesteenweg nr. 157.

stijl met neorenaissance-inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1898; vier bouwl. + entresol en in totaal negentien trav. onder zadeldak (fig. 29). Lijstgevel met similibekleding en hardstenen onderbouw, horizontaal geled door kordons, verticaal door kolossale pilasters. Vier, twee trav. tellende risalieten, evenals de afgeschuinde hoektrav. met balkons en bekronende dakkapel. Rechth. vensters in geprofileerde omlijstingen, op de hoogste verd. grotendeels rondboogvormig. Klassiek hoofdstel. Behouden winkelpuien met zij-ingang, gescheiden door privé-deuren, behalve in het hoekpand; ingediepte posten en omlopend entablement.

S.A.B., O.W., 6515-6517 (1898).

Nr. 151-155. Zelfde type winkelhuis als nr. 123-125, 127-129, uit XIX d. Bena-drukte kordongeleiding en bijkomend middenbalkon met gietijzeren leuning. Winkelpui met gekoppelde privé- en winkeldeur met halfzuiltje (68).

Nr. 157. Enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. in Lodewijk XVI-stijl, uit XVIII d; oorspronkelijk deel uitmakend van een groter geheel, minstens nog bestaande uit een ruimer dubbelhuis in dezelfde stijl ter linkerzijde, heden echter volkomen verbouwd (fig. 30, 31). Natuurstenen lijstgevel op sokkel met getraliede kelderopeningen, horizontaal geleed door de hardstenen puilijst op stafwerkconsoles. Rechth. vensters en deur, op begane grond binnen verdiepte velden, op bovenverd. binnen kolossale penanten; verdiepte borstweringen met doorhangende guirlandes op de lagere derde bouwl. Oorspronkelijk bekronende attiek als opengewerkte balustrade met postamenten en vazen, verwijderd in 1834; heden kroonlijst met tandlijst en klossen, en mansarde met drie dakkapellen met fronton.

S.A.B., O.W., 6366-6367 (1834).

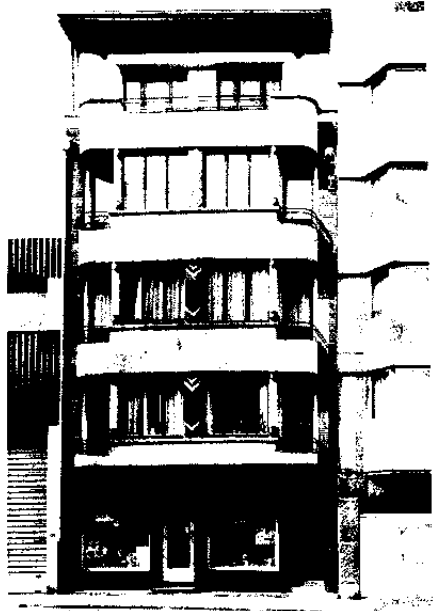
Nr. 167-169. Appartementsgebouw met vijf bouwl., n.o.v. architect A. Staatje van 1935 (fig. 32). Gecementeerde opstand met bakstenen hoekpenanten, belijnd door uitkragende vensterregisters met afgeronde zijbalkons en de kroonlijst. Typisch kepermotief in de geglazuurde, deels goudkleurige tegelbekleding van winkelpui en penanten en in het ijzerwerk.

S.A.B., O.W., 47249 (1935).

Nr. 168-174. Gekoppelde huurhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1905; vier bouwl. en in totaal zeven trav. onder zadeldak. Gecementeerde lijstgevel, geritmeerd door geblokte midden- en zijrisalieten. Winkelpuien en privé-deuren binnen geblokte posten. Omlijste steekboogvensters, ten dele met gebuikt gietijzeren balkon. Klassiek hoofdgestel (69).

S.A.B., O.W., 6649 (1905).

Nr. 178. Appartementsgebouw met souterrain, vier bouwl. en drie brede trav. onder zadeldak, n.o.v. architect P. De Gieter van 1926. Enkelhuisopstand met simili-bekleding, gemarkeerd door drielichten met gebogen balkon in I., oplopende bow-windows in middentrav. Dak-

32. Anderlechtsesteenweg nr. 167-169 (1935).

kapellen met pseudo-fronton. Typische ijzeren deur, tralies en borstweringen (70).

S.A.B., O.W., 39443 (1926).

Nr. 186-188. Appartementsgebouw met vier bouwl., verwant met aanpalend nr. 190, uit ca. 1925. Ruim beglaasde opstand, gecementeerd, in omlijsting van witte en groene geglazuurde baksteen. Tweede en derde bouwl. in overstek (beton), bekrond door opengewerkte balkon met fraai ijzerwerk. Gekoppelde steekboogvensters met typische roedenverdeling. Bewerkte kroonlijst op modillons. Begane grond verbouwd (71).

Nr. 187-189. Gekoppelde breedhuizen met laat-classicistisch uitzicht, drie bouwl. en in totaal vijf trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), uit eind XVIII (fig. 33). Lijstgevel met rechth. bovenvensters in verkleinende ordonnantie, twee I. trav. bepleisterd en beschilderd met behouden blokomlijstingen, drie r.

33. Anderlechtsesteenweg nr. 187-189.

34. Anderlechtsesteenweg nr. 190 (1925).

trav. heden gecementeerd met toegevoegde lekdrempels. Eenvoudige kroonlijst boven steigergaten; drie dakkapellen met pseudo-fronton. Oudere, centrale steekboogpoort met kwartholle, geprofileerde zandstenen omlijsting, met neuten, acanthussleutel en gebogen waterlijst, in Lodewijk XIV-stijl, uit XVIII A, toegang tot de Hérisstraat. Flankerende winkelpuien; oorspronkelijk steekboogdeuren in platte bandomlijsting.

S.A.B., O.W., 6411.

HENNE A., WAUTERS A., 1975, III, fig. 1080.

Nr. 190. Appartementsgebouw (hoek Zuidlaan nr. 1) n.o.v. architect L. Suys van 1925; vijf bouwl. en telkens drie trav. aan weerszij van afgeschuinde hoektrav., onder plat dak (fig. 34). Gecementeerde opstand. Derde en vierde bouwl. gemarkeerd door registers in overstek in zijtrav., en gebogen balkons in hoektrav. (beton). Bekroning door balustrade met

centraal uurwerk. Cafépui met granitobekleding en luifel. Typisch houtwerk van de ramen, ten dele met medaillon in bovenlicht.

S.A.B., O.W., 36184 (1925).

Nr. 191-193. Gelijkaardig type winkelhuis als nr. 123-125, 127-129, waarvoor bouwaanvraag van 1878. Vier bouwl., geen entresol; bijkomend gietijzeren balkon boven de pui en in de midden-trav.; rijker hoofdstel (72).

S.A.B., O.W., 6414 (1878).

Anjelierestraat (5 C)

Van Martelaarsplein naar Koolstraat. Korte straat parallel met de Rozenstraat. Daterend van de aanleg van het Martelaarsplein (zie aldaar) in 1774-1776.

35. Anneessensplein nr. 11. Voormalige Gemeenteschool Nr. 13 (1877-1880).

n.o.v. ingenieur-architect C. Fisco, cf. de classicistische straatwanden als voortzetting van voornoemde pleinbebouwing (73).

Anneessensplein (4 H)

Rechth., door bomen omzoomd plein, aan de O.-zijde grenzend aan de Maurice Lemonnierlaan.

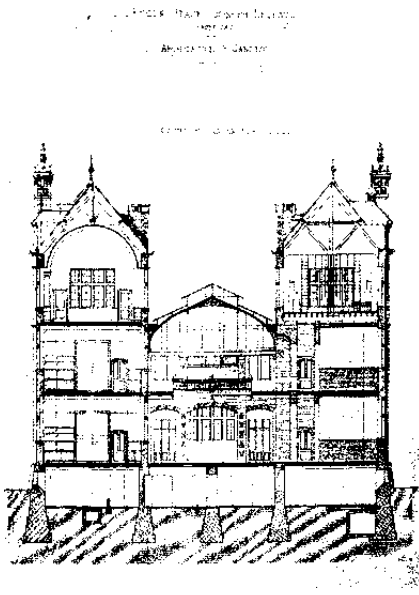
In oorsprong deel uitmakend van een geheel gevormd door het plein en zeven omringende straten, in 1639 aangelegd op de z.g. «Voldersbempt» of «Royersbempt», tot dan onbebouwde weiden ten Z. van de Anderlechtsesteenweg, tussen de Zenne en de Kleine Zenne. Het plein, vroeger z.g. «Oude Markt», naar de vlooiemarkt die hier van begin af tot 1873 werd gehouden, werd in de loop van XVIII vergroot door afbraak van het O.-huizenblok, en in zijn huidige vorm gebracht bij de aanleg van de centrale

lanen (1867-1871). De tracés van voornoemde zeven straten zijn nog grotendeels herkenbaar in het huidige stratenpatroon, cf. de Damstraat en de Loofstraat, de Maagdenstraat, Kazernesstraat en Doornikstraat.

Vanaf 1870 z.g. «Joseph Lebeauplein»; huidige benaming sinds 1889, naar gildedeken Frans Anneessens (1660-1719), onthoofd tijdens het Oostenrijks bewind. Standbeeld in wit marmer door beeldhouwer T. Vinçotte, op hardstenen sokkel, opgericht in 1889, in het midden van het plein.

W.-zijde gedomineerd door de Gemeenteschool Nr. 13. N.- en Z.-pleinwanden met heterogene bebouwing. Enkele verwaarloosde neoclassicistische panden uit XIX A, cf. nr. 6 en 7, een mogelijk oudere kern, cf. nr. 13; voorts interbellumarchitectuur, cf. nr. 4 (1922, architect F. Discailles), 8-9. Rijkere hoekpartijen bij de Maurice Lemonnierlaan.

S.A.B., O.W., 27182 (1922).

36. Anneessensplein nr. 11. Voormalige Gemeenteschool Nr. 13 (1877-1880). Dwarsdoorsnede (L'Emulation, 1881, pl. 37).

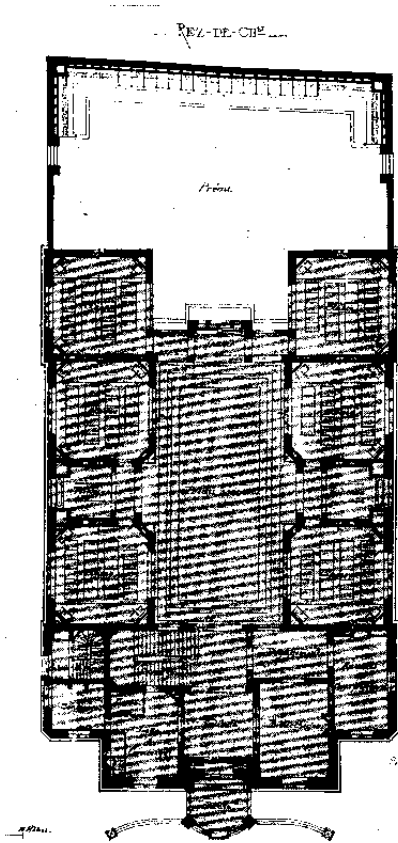
Nr. 1-2. Hoekhuis (Maurice Lemonnierlaan nr. 79-81 en Kazernestraat) met neo-classicistische inslag, waarvoor bouw-aanvraag van 1873; drie bouwl. + entresol en resp. zes, vier en vijf trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevels, verticaal gemarkeerd door gelede pilasters, geblokt op de entresol; horizontaal door entablementen en gevelbrede balkons met gietijzeren leuning op de bel-etage. Rechth. tweelichten; bijkomend middenbalkon op de hoogste verd. aan het Anneessensplein. Kroonlijst met tandlijst en consoles boven panelenfries; dakkapellen met fronton. Gekoppelde winkelpuien met gegroefde posten en puilijst, gewijzigd aan de Maurice Lemonnierlaan. Onversierde gevel aan de Kazernestraat (74). S.A.B., O.W., 25157 (1873).

Nr. 11. Voormalige **Gemeenteschool Nr. 13**, heden *Instituut Supérieur Lucien Cooremans*.

School in neo-Vlaamse-renaissancestijl, n.o.v. architect E. Janlet van 1877, opgetrokken in 1878-1880 (fig. 35). Belangrijke realisatie binnen het œuvre van de architect, en één der vroege voorbeelden van grote openbare architectuur in deze stijl. Daarnaast eerste van een reeks lagere scholen, door de stad Brussel in de volgende decennia opgericht, volgens het programma van de «Ecole Modèle» (zie Maurice Lemonnierlaan nr. 110). Hier in monumentale vorm, als één der architectuuraccenten langs de centrale lanen. Oorspronkelijk bestemd voor 550 tot 600 leerlingen.

Vrijstaand gebouw op quasi rechth. plattegrond, voorafgegaan door een plantsoen met ijzeren hek en postamenten met bolbekroning (fig. 37). Omvat drie bouwl. en twee maal vijf ruime trav. van ongelijke breedte, onder gecombineerde schilddaken. Rijke materiaalkeuze en -behandeling: baksteenmetselwerk in Vlaams verband met donkere koppen, natuursteen voor o.m. speklagen, steiger-gaten en beeldhouwwerk, hardsteen voor o.m. de sokkel met rustica, hockblokken, kordonlijsten, vensters en ornamenten, gesmeed ijzeren sierankers en pironen, en leien dakbedekking. Emblemen en allegorieën van het Onderwijs in kleine re-liefs verspreid over de hoofd- en zijgevels.

Hoofdgevel gemarkeerd door de sterk vooruitspringende middenpartij met hogere dakkap. Twee hoekrisalieten be-kroond door geveltoppen met voluten, topstuk en obelisk; jaarankers 1878. Op-lopende vierlichten met balustrades op de bovenverd., resp. rondboogvormig met rechte aanzetten en tondi in de zwik-ken – soort interpretatie van Venetiaans drielicht –, en als meervoudige kruisko-zijnen. Middentrav. met inspringende korbboogdeur, oorspronkelijk voorafge-gaan door een voorportaal dat dienst deed als balkon voor de tweede bouwl., en waarvan heden slechts de gebogen pui rest, met balustraden, postamenten en obelisk met lantaarns op de hoeken. Erboven een twee verd. hoge korbboog-loggia, die beide risalieten bovenaan verb-ndt, waarop gevelplaat met opschrift «ECOLE COMMUNALE n° 13», en attic-balustrade; dakkapel. Wapenschilden van Stad Brussel en Provincie Brabant

37. Anneessensplein nr. 11. Voormalige Gemeenteschool Nr. 13 (1877-1880). Plattegrond (L'Emulation, 1881, pl. 41).

met fakkel en lauriertakken op de achterwand. Voorts kruiskozijsen, o.m. met ontlastingsboog en diamantkoppen; hoofdgewel met kroonlijst op klossen en twee tot drie rijen dakkapelletjes. Op de pui, marmeren gedenkplaat voor Ernest Allard, schepen van Openbaar Onderwijs in 1877-1878, aangebracht in 1904. Soberder opgevatte zijgevels, ingeleid door O.-hoekrisalieten zoals beschreven, en met niet geaccentueerde W.-risalieten. Drie- en vierlichtskozijsen, met gebeeldhouwde boogvelden op

begane grond; opschrift «GEMEENTESCHOOL N° 13». Idem voor de achtergevels die de overdekte speelplaats omsluiten.

Interieur. Vlg. oorspronkelijk programma voorbouw met lerarenzaal, bibliotheek, huisbewaardersloge, trapzaal, directeurswoning en -bureau; zijvleugels met telkens drie klaslokalen per verd.; voorts gymnastiekzaal en museum. Het geheel gegroepeerd aan drie zijden van de overdekte speelplaats, in witte geglazuurde bak- en hardsteen, voorzien van een ijzeren galerij en markante beglaasde kapconstructie met versierde spanten en nokruiter (fig. 36).

Later bijgebouw (zie Damstraat nr. 5) en nieuwe bouw aan de Loofstraat, ten dele op de vroeger ommuurde open speelplaats.

S.A.B., O.W., 33115-33138 (1877-1880); A.A., 1878, rep. 758, 1879, rep. 908, 923, 934, 935, 1880, rep. 1016-1045, 1020; P.P., 379 1-8/8, 380-385; N.P.P., S 6.

L'Emulation, 1881, kol. 36, pl. 37-47.

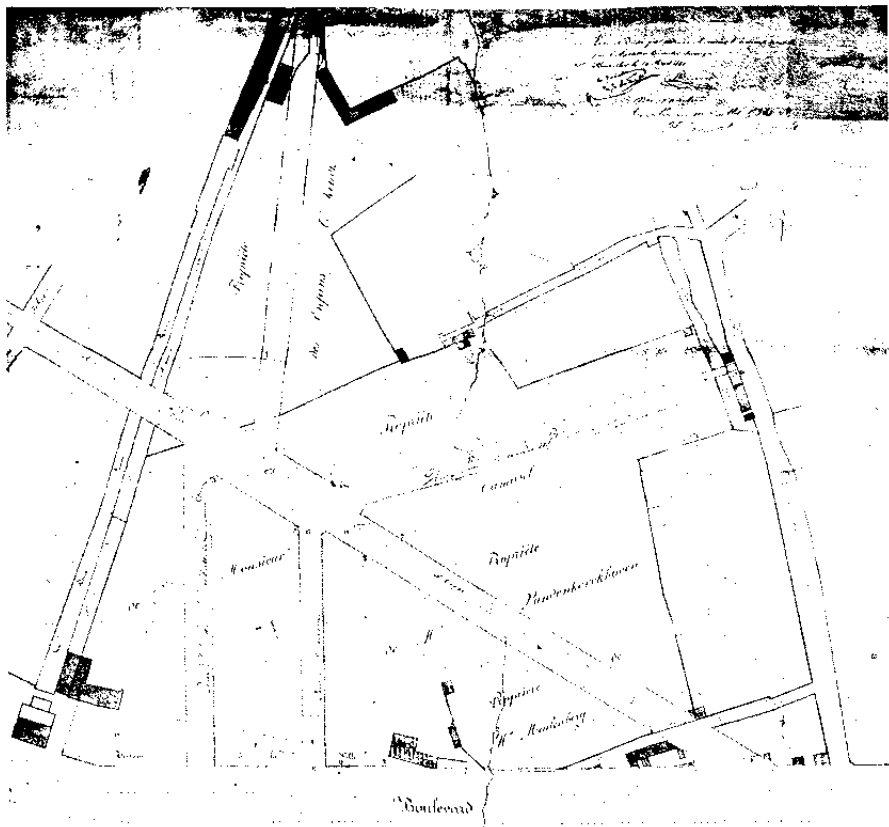
Nr. 14-15. Apartmentsgebouw met Art Deco-inslag, n.o.v. architect J. Obozinski van 1929; belendend hoekpand (Maagdenstraat) tegelijkertijd aangepast en met nieuwe gevelbekroning. Baksteenbouw met simili-banden op arduinen plint, in de middentrav. gemarkeerd door een oplopende driezijdige erker met getrapte console. Typische trapezoidale winkelpui en vensters, met bewaard houtwerk, en gevelbeëindiging (75).

S.A.B., O.W., 40114 (1929).

Anneessensstraat (2-3 G)

Van T'Kintstraat naar Zennestraat.

Deel uitmakend van een urbanistisch geheel, aangelegd in de jaren 1842 tot 1849, op tot dan onbebouwde terreinen ten W. van de Anderlechtsesteenweg, begrensd door de Kleine Zenne en de Slachthuislaan. Hierbij ontstonden vijf nieuwe, rechtlijnige straten, die in stervorm convergeerden in een rechth. plein, aansluitend op het van 1804 daterende tracé van de Zennestraat, met name de Anneessensstraat, T'Kintstraat en Camuselstraat

38. Annessensstraat. Aanlegplan. Camuselstraat, Cucrensstraat, Slachthuisstraat en verlengde Zennestraat (1841), (S.A.B., P.P., 1155).

uit O.-richting komend van resp. het Bloemenhofplein en de Anderlechtsesteenweg, de Cucrensstraat en Slachthuisstraat uit W.-richting komend van de Slachthuislaan. De Zennestraat werd vanaf het plein in rechte lijn doorgetrokken tot de Anderlechtsepoort. De wijk werd in de jaren 1840 tot 1860 bebouwd, met een eenvoudige neoclassicistische rijbebouwing van overwegend enkelhuizen (fig. 38).

De korte Annessensstraat splitst zich halverwege de T'Kintstraat af, geaccentueerd door een kopgebouw. Benaming naar gildedeken Frans Anneessens (1660-

1719), onthoofd tijdens het Oostenrijks bewind. Bebouwd vanaf 1850, met een opeenvolging van enkelhuizen met drie bouwl. en drie trav. met vlakke lijstgevels als basisbebouwing. Homogeniteit heden verstoord door nieuw aangebrachte bakstenen gevelbekledingen; enkele nieuwbouwflats.

S.A.B., O.W., 26199-26201 (1842-1849).

Nr. 1. Aangepast enkelhuis uit XIX c. Markante ijzeren vleugeldeur, tralies en borstweringen, vermenging van Art Nouveau- en neorocaillestijl, uit begin XX (76).

Nr. 2-2A. Hoekhuis (T'Kintstraat), kopgebouw met drie gevelzijden, in kern daterend uit XIX c. Verhoogd en met cementen Art Deco-gevelbekleding n.o.v. architect L. Suys van 1933. Vnl. pilasters en panelen met kraallijsten, en getrapte borstweringen. Houten winkelpui uit 1904 (77).

S.A.B., O.W., 42195 (1933), 233 (1904).

Nr. 9, 11. Gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen, met drie bouwl. en resp. drie en twee trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1852. Pseudodubbelhuisopstand, bepleisterd en beschilderd met hardstenen plint, belijnd door schijnvoegen op begane grond, puilijst en kordonvormende lekdrempels. Rechth. muuropeningen, bovenvensters in geriemde omlijsting; bewaard houtwerk. Klassiek hoofdgstel. Nr. 11 gebanaliseerd door winkelraam, nieuwe bakstenen gevelbekleding, kroonlijst en dakkapel (78).

S.A.B., O.W., 68979 (1852).

Nr. 12, 14, 22, 25, 26-28. Neoclassicistische enkelhuizen met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit jaren 1850. Goed bewaarde, representatieve voorbeelden van de oorspronkelijke basisbouw van deze wijk (cf. straatnotitie). Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevels met rechth. deur en vensteropeningen, geleed door de plint, kordonvormende lekdrempels en een eenvoudig, klassiek hoofdgstel, hoogstens met panelenfries en kroonlijst met tandlijst en modillons. Veelal bewaard houtwerk en gietijzeren leuning. Nr. 25, met toegevoegd, ijzeren balkon (ca. 1900). Nr. 26-28, dito hoekhuis (Zennestraat), vier + twee trav., waarvoor bouwaanvraag van 1861, met houten winkelraam (79, 80, 81, 82).

S.A.B., O.W., 22093 (1861).

Nr. 19. Neoclassicistisch herenhuis met twee houwl. en vier trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1853. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevel, heden nieuwe bakstenen bekleding, op hardstenen plint. Rechth. vensters met lekdrempel op consoles op beneden-, doorgetrokken lekdrempels en

39. Anneessensstraat nr. 19. Stallingen.

gietijzeren leuning op bovenverd.; rechth. inrijpoort in l. trav. Breed, klassiek hoofdgstel (83).

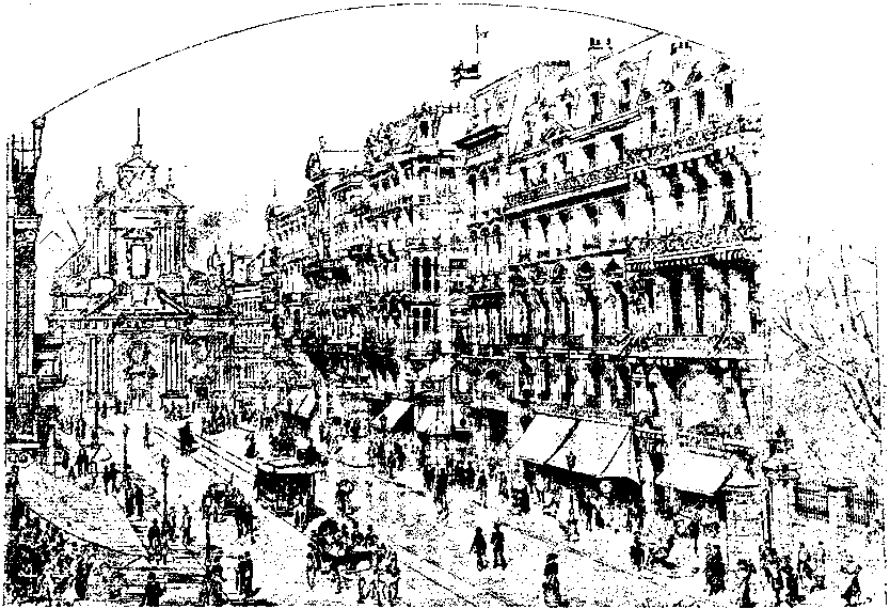
Op het binnenplein : stallingen in eclectische stijl, uit XIX B (fig. 39). Bak- en hardsteenbouw gemarkeerd door de achzijdige hoektoren met leien spits; twee getoogde koetspoorten. rondboogvensters op hovenverd. en in toren. Centraal dakvenster; typische windveren.

S.A.B., O.W., 68977 (1853).

Anspachlaan (4 D-E-F-G)

Van De Brouckèreplein naar Fontainasplein.

Middenas binnen het geheel der centrale lanen, in 1867-1871 onder het beleid van burgemeester J. Anspach aangelegd op de overwelfde Zenne, n.o.v. architect L.P. Suys. Monumentale doorbraak naar Haussmanniaans model die de stad van N. naar Z. doorkruist (Zie Adolphe Max-

40. Anspachlaan tussen Wolvengracht en Grétrystraat naar de augustijnenkerk. Prent door L. Titz (Mabille A., Bruxelles, 1887, p. 147).

laan). Oorspronkelijke benaming «Boulevard Central», in 1879 vervangen door de huidige, ter ere van Jules Anspach (1829-1879), burgemeester van Brussel (1863 tot 1879, onder wiens beleid een uitgebreid programma van openbare werken werd gerealiseerd waaronder de Zennesanring, de O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk en diverse openbare gebouwen.

De Anspachlaan vormt samen met de Adolphe Maxlaan en het De Brouckèreplein het meest voorname gedeelte van de centrale lanen. Het tracé wordt centraal onderbroken door de ruime aanleg van het Beursplein en de Auguste Ortsstraat, gedomineerd door de Beurs. De bebouwing, met uitzondering van de N.-bouwblokken vrij intact bewaard, vertoont een afwisseling van monumentale panden met rijk gedetailleerde gevelwerking en bescheidener rijhuizen met eenvoudig stucdecor. Overwegend huur- en handelshuizen met gemiddeld vijf bouwl., opgetrokken in de jaren 1870 en

begin 1880 (fig. 40). Een drieëntwintig huurhuizen zijn onder te brengen bij de groep gebouwen van de Parijse ondernemer J.-B.A. Mosnier uit 1874-1878 (nr. 30-36, 41-55, 46-50, 95, 108, 121, 125-127, 126-138, 129-139, 140-158). Tot de minder markante bebouwing behoort een reeks rij- en hoekhuizen met neoclassicistische inslag, vnl. gegroepeerd in het Z.-gedeelte, gekenmerkt door een meer of minder rijk uitgewerkt stucdecor – schijnvoegen, middenrisaliet, vensteromlijstingen, penant- en borstweringversiering –, gevelbrede of centrale balkons met balustrade of gietijzeren borstwering, een klassiek hoofdstel en dakkapellen met fronton; cf. nr. 76 (1880), 77, 94-96 (1883), 102-104 (1882), 119 (1872), 141-143 (1873), 174-176 (1873), 175-177 (1874), 178 (1873), 179-181 en 183-185 (1872), 187-189 (1872, architect F. A. beels).

Het straatbeeld, vnl. de omgeving van het De Brouckèreplein en het Beursplein, werd van meet af aan bepaald door

41. Anspachlaan nr. 24-30. Voormalige «Grand Bazar du Boulevard Anspach» Hoofdgebouw (1897-1898, 1899, 1911).

grote hotels, café's, brasseries en tavernes, met typische architectuur gemarkeerd door een ijzeren luifel, veelal vernieuwd tijdens het interbellum, een traditie die zich doorzet tot op heden. Verder door de grootwarenhuizen «Grands Magasins de la Bourse» en «Grand Bazar Anspach». Café- en winkelpuien werden in een doorlopend proces aangepast aan de mode van het moment, Art Nouveau en neo-Lodewijk XVI in de jaren 1900 en 1910, Art Deco en Nieuwe Zakelijkheid in de jaren 1920 en 1930, veelal met een doorlopende beglazing vanaf de jaren 1950 tot heden.

Van de oorspronkelijke bebouwing verdwenen o.m. de imposante Postdoorgang door architect L. De Curte (1875), in hybride neogotisch en neorenaissance getinte stijl met beeldhouwwerk door Carrier-Belleuse en Ch. Vander Stappen, en het «Grand-Hôtel» door architect E. L'Homme (1875), in Second-Empirestijl. Voorts het «Café Sesino» door architect D. De Keyser (1873), en huurhuizen

door architecten E. Flanneau (1872) en A. Samyn (ca. 1875), bekroond met de vijfde, zesde en twaalfde prijs tijdens de gevelwedstrijd van 1872-1876.

Uit het interbellum verdwenen het warenhuis «Samy» door architect W. Michel (1928) – interessante betonconstructie – en het café «Aux Augustins» door architecten J. Diongre en M. Gridaine (1934). De N.-bouwblokken worden ingenomen door de grootschalige nieuwe bouw van het Administratief Centrum van de Stad Brussel (1967-1971, architecten J. Cuisinier, J. Gilson, A. en J. Polak, R. Schuiten; zie Munt) en de Philipstoren (1967-1969, architecten Structures) met U-vormige bovenbouw van staal en glas op opengewerkte sokkel. De Residentie Grêtry (1979-1983, architecten A. en J. Polak) volgt het bestaande gabariet; twee gietijzeren beelden voorstellend Water en Aarde, door beeldhouwer L. Samain uit 1874, afkomstig van de vroegere Centrale Hallen, op het voorplein.

S.A.B., O.W., 343 (1880), 467 (1883), 817 (1882), 281 (1872), 326 (1873), 297 (1873), 325 (1874), 348 (1873), 324 (1872), 322 (1872), 877 (1875), 222 (1875), 217 (1873), 317 (1872), 35653 (1928), 46389 (1934).

Nr. 24-30. Voormalige «Grand Bazar du Boulevard Anspach», later «Galeries Anspach». Warenhuis geopend in 1898, gesloten in 1983; winkel- en beurscentrum «Anspach Center» vanaf 1984. Complex dat vrijwel het gehele bouwblok Anspachlaan / Bisschopsstraat / Grétrystraat / Kleerkopersstraat inneemt. In meerdere fasen en in wisselende stijlen opgetrokken, gepaard met in- en uitwendige verbouwingen. Grondig aangepast voor nieuwe functie in 1984.

L. pand (nr. 24-26) bij de Bisschopsstraat. Heden deelsluitmakend van het complex, oorspronkelijk evenwel huurhuis van het Haussmanniaanse type, in eclectische stijl, opgetrokken door J.-B.A. Mosnier, n.o.v. architect J. Olive (Parijs) van 1874. Symmetrisch opgebouwde lijstgevel van natuursteen, met gemarkeerde horizontale registers met rechth. vensters. Tweede bouwl. als entresol met oorspronkelijk gebogen, heden verbrede openingen met sluitsteen, enkel in hoektrav. omlijst door friezen. Bel-etage met deurenvensters omlijst door pilasters en in hoektrav. driehoekige, in middentrav. gebogen frontons, en alternerend gietijzeren balkons en borstweringen. Twee hoogste verd. met geriemde vensteromlijstingen en fries. Vijfde bouwl. als attiek met gevelbrede gietijzeren borstwering op kroonlijst met klossen, middenvenster omlijst door rijk bewerkte pilasters en driehoekig fronton. Dakkapellen met pseudo-fronton. Begane grond oorspronkelijk met privé-en winkelportaal aan weerszijden van drievelig winkelraam; heden verbouwd.

Hoofdgebouw (nr. 28-30, hoek Grétrystraat) en eerste vestiging in Anspachlaan, ter plaatse van het voormalige «Hôtel de Suède», in eclectische stijl, n.o.v. architect Fr. Petit (Luik) van 1897-1898, met grote hal met twee galerijen en bovenlicht; uitgebreid aan zijde Grétrystraat n.o.v. Petit van 1899; later aan zijde Anspachlaan, waarvoor bouwaa-

vraag van 1911; bedaking verhoogd n.o.v. architect V. Horta van 1913 (fig. 41). Lijstgevel van natuur- en hardsteen; drie bouwl. + entresol onder recent vernieuwd mansardedak (leien). Oorspronkelijk symmetrische opstand met resp. zeven en zes trav. (1897-1898), r. verlengd met acht (1899), l. met drie trav. (1911). Gemarkeerde horizontale registers met rechth. vensters. Alternierend brede risalieten doorgetrokken tot in bedaking: oplopende drielichten met compositie pilasters en deelzuilen, gebogen fronton, balkons met balustrade, onderaan op uitgelengde consoles met leuwekop en -klauw, en markerende dito kolossale pilasters. Entresol met schijnvoegen en o.m. tweelichten. Bovenverd. met oplopende vensteromlijstingen, bel-etage geaccentueerd door doorlopende balustrade en gebroken frontons, hoogste verd. door entablementen. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven fries en architraaf. Alternierend grote en kleine dakkapellen met fronton en bolornamenten, ingewerkt in attiekbalustrade. Oorspronkelijk beglaasde pui met gietijzeren zuilen en entablement met opschriften in achter-glas-schildering, onder luifel; meermaals vernieuwd. Eenvoudiger gevelbehandeling in elf r. trav. (Grétrystraat), laatste zes verhoogd.

Uitbreiding Bisschopsstraat / Grétrystraat, in Art Nouveau, n.o.v. architect V. Horta van 1903, waarbij vergroting van de centrale hal; aan zijde Grétrystraat verlengd n.o.v. Horta van 1913, gepaard met verhoging van de bedaking. Oorspronkelijk voorgevel in Bisschopsstraat: opengewerkte onderbouw met luifel, drie oplopende ingezwenkte erkers in bovenbouw gesloopt in 1935. Behouden achtergevel in Grétrystraat nr. 16C-18 (fig. 42). Lijstgevel van natuur- en hardsteen; vier bouwl. + entresol, oorspronkelijk vier (1903) doch verlengd tot zeven trav. (1913) onder mansardedak. Geblokte hardstenen, onderbouw met sokkel en puilijst. Ordonnantie van begane grond in oorspronkelijke versie met poort en hoogeplaatste venstertjes, in 1913 gewijzigd tot twee centrale poorten onder l-balk en zijvensters, in l. trav. inmiddels verbouwd tot bijkomende poort; gietijzeren luifel. Entresol met tweelich-

42. Anspachlaan nr. 24-30. Voormalige «Grand Bazar du Boulevard Anspach». Gevel Grétrystraat nr. 16 C-18 (1903-1913).

ten. Bovenverd. van natuursteen, geritmeerd door getoogde lisenen met geprofileerde imposten. Oplopende vensters met houten raamwerk en gietijzeren lateien, voorzien van typische gesmeed ijzere borstweringen. Kroonlijst boven bedekte steigeraten. Rechte dakkapellen, gedeeltelijk vervangen door latere attiek.

Uitbreiding Bisschopsstraat nr. 21-27, in Art Deco, n.o.v. architect M. Polak, van 1926-1927, gepaard met aanpassing van de centrale hal. Langgerekt gebouw met zeven bouwl. en zestien trav., onder pseudo-mansarde (leien). Lijstgevel van natuursteen en simili met gemarkerde horizontale registers, geopend door brede drielichten: winkelpui met marmerbekleding en vitrines; tweede bouwl. met rozetten en bewerkte lijst; derde tot vijfde bouwl. met oplopende ordonnance, kolossale pilasters, architraaf en kroonlijst; zesde en zevende bouwl. als

attiek, laatste terugwijkend met ijzeren balustrade met postamenten. Vernieuwde luifel; drie trav. opengebroken voor aansluiting van loopbrug naar tegenoverliggend Administratief Centrum van de stad Brussel (1967-1971, architecten J. Cuisinier, J. Gilson, A. en J. Polak, R. Schuiten), (84).

Uitbreiding hoek Bisschopsstraat nr. 39-45 / Kleerkopersstraat nr. 46-48, in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. M. Polak, bijgestaan door architect Ch. Siclis (Parijs), van 1935, waarvoor sloop van de Horta-gevel in de Bisschopsstraat; voorafgaandelijk project in Art Deco, door M. Polak, bijgestaan door architect A. Hoch, van 1934, met hoekrotonde, waarbij behoud van de Horta-gevel. Aferond hoekgebouw met zeven bouwl., hoogste terugwijkend. Markant voorbeeld van vooruitstrevende functionele warenhuisarchitectuur, met publicitair karakter. Structuur van gewapend beton. Oorspronkelijk beglaasde stalen gordijngevel en dakkap; pui met onyxbekleding onder luifel met ingewerkte verlichting; hoekpartij geaccentueerd door embleem G A, bogenbekroning en vlaggemast en neonverlichting. Volkomen gewijzigd door gevelvernieuwing in 1984 (84).

Trappenhuis met schermgevel, hoek Anspachlaan / Bisschopsstraat, n.o.v. architect R. Schuiten van 1971.

S.A.B., O.W., 247 en 54945 (1874), 4385 (1897-1898), 25552 (1899), 25553 (1911), 4285 (1903), 12043 (1913), 53431 (1926-1927), 45093 (1934-1935), 82973 (1971).

FLOUQUET P.-L., *Le grand magasin moderne* (Bâtit, 1936, 41, p. 624-627).

Nr. 38-44. Ruim hoekgebouw (Grétrystraat nr. 21-25) in eclectische stijl, n.o.v. architect F. Abeels van 1873; vier bouwl. + entresol en resp. zes en zeven trav. onder mansardedak (kunstleien). Natuurstenen lijstgevel met horizontale geleding en rechth. vensterregisters: twee r. trav. behandeld als bijzonderlijk pand; dubbelhuisopstand in Grétrystraat, gemarkeerd door hoekrisalieten van twee trav., doorlopend tot in bedaking onder bekronend driehoekig fronton. Entresol met pilastertrimmering. Twee hoofdverd. geaccentueerd door doorlopende entablementen

43. Anspachlaan nr. 52-54 (1873). Balkons.

met consoles en cartouche, en achtereenvolgens gevelbreed gietijzeren balkon met postamenten en afzonderlijke borstweringen. Geriemde vensteromlijstingen; gietijzeren leuning. Klassiek hoofdstel. Dakkapellen met gebogen fronton ingewerkt in attiek. Oorspronkelijk gekoppelde winkelpuien met geblokte posten; heden verbouwd: in nr. 40 «Mayol», n.o.v. architect C. Beatrix van 1938, met luifel. Privé-portaal met omlijst bovenlicht met cartouche en guirlande, en houten vleugel deur, in Grétrystraat (85).

S.A.B., O.W., 364 en 366 (1873), 48097 (1938).

Nr. 41 tot 55. Geheel van drie gekoppelde huurhuizen in eclectische stijl, vermoedelijk behorend tot de groep gebouwen van het Haussmanniaanse type opgetrokken door J.-B. Mosnier in 1874-1878, n.o.v. architecten J. Olive en E. L'Homme (Parijs). Lijstgevels van natuursteen, in oorsprong vermoedelijk dubbelhuisopstanden met vijf bouwl.,

vier trav. voor symmetrische zijpanden, vijf trav. voor rijker versierd middenpand, onder mansardedak (leien). Gemarkeerde horizontale registers: entresol met schijnvoegen; hoofdverd. met gevelbreed gietijzeren balkon, breder uitkragend op zware consoles in resp. middentrav.; attiek met gevelbrede gietijzeren borstwering op kroonlijst met klossen en consoles. Slechts één bewaard steekboogportaal met cartouchesleutel en fragment van puilijst met klossen in nr. 53. Omlijste rechth. bovenvensters; gietijzeren leuning op tweede en vierde bouwl. Bel-etage geaccentueerd door diamantkopsleutels en driehockige frontons op consoles; gebogen frontons met cartouche in drie door bewerkte pilasters begrensde middentrav. van middenpand. Dakkapellen met pseudo-fronton en leuning boven de daklijst. Begane grond verder volledig verbouwd. Recent gerenoveerd door Stad Brussel (86).

Nr. 46-50. Twee gekoppelde huurhuizen in eclectische stijl, vermoedelijk beho-

rend tot de groep gebouwen, van het Haussmanniaanse type, opgetrokken door J.-B.A. Mosnier in 1874-1878, n.o.v. architecten J. Olive en E. L'Homme (Parijs). Symmetrische lijstgevels van natuursteen, met bredere hoektrav.; vijf bouwl. en tweemaal drie trav. onder mansardedak (leien). Gemarkeerde horizontale registers: entresol met schijnvoegen, bel-etage en attiek met gevelbreed gietijzeren balkon op consoles met acanthusversiering. Rechth. bovenvensters. Op bel-etage geriemde omlijstingen met oren, guirlande tussen voluten en entablement; op vierde bouwl. panelen op pendants; op attiek geriemde omlijstingen met sleutel. Dakkapellen met pseudo-fronton boven de daklijst. Begane grond verbouwd. Renovatie door Stad Brussel beëindigd in 1982 (87).

Nr. 52-54. Huurhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect P.V. Jamaer van 1873; vijf bouwl. en vijf trav. onder mansardedak (leien). Lijstgevel van natuur- en hardsteen met horizontale geleiding en symmetrische opstand gemarkeerd door hoekrisalieten. Bouwl. belijnd door entablementen op bewerkte consoles, met o.m. stafwerk, schijven of meanders in het fries, ook als gevelbeëindiging; gevelbrede gietijzeren balkons op tweede en derde bouwl., afzonderlijke borstweringen hogerop (fig. 43). Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting, o.m. met oren; drie oorspronkelijk rondbogige middenvensters van bel-etage aangepast n.o.v. architect O. Simon van 1902. Hoekrisalieten, deels geblokt en deels met pilastermarkering, bekroond door gebroken fronton en dakkapel met bewerkte driehoekig fronton. Kleinere dakkapellen met booglijst in middentrav. Oorspronkelijk zwaar omlijste rondbogige hoekportalen, cf. bewaard l. bovenlicht, en drieledig winkelraam. R. winkel-pui in Nieuwe Zakelijkheid met marbrite-bekleding en oculus uit 1935, winkelrichting met galerij in Art Deco n.o.v. architect G. de Kuyper van 1926; l. portaal verbouwd vanaf 1939 (88).

S.A.B., O.W., 360 (1873), 25558 (1902), 44987 (1935), 33906 (1926), 49988 (1939).

Nr. 56-58. Voormalig café «Aux Armes des Brasseurs», gebouwd i.o.v. brouwerij

44. Anspachlaan nr. 56-58. Voormalig café «Aux Armes des Brasseurs» (1939).

Wielemans-Ceuppens, n.o.v. architect A. Blomme van 1939 (fig. 44). Functioneel gebouw met vermenging van Nieuwe Zakelijkheid en pseudo-traditionele elementen; oorspronkelijk ruime gelagzaal met insteek vooraan en bovenlicht, resp. feestzaal en appartement op tweede en derde verd. Voorgevel met publicitaire functie, grotendeels bekleed met geglaazuurde tegels met decoratief metselverband. Reliëfrijk karakter door in- en uitspringende, beglaasde en blinde partijen met ruimte voor neon-opschriften «Aux Armes des Brasseurs - Bières Wielemans». Pui oorspronkelijk met marmerbekleding en zes rechth. openingen onder luifel, heden vernieuwd. Bovenbouw omlijst door lisenen met hoge, blinde bakstenen boogfries op korbelen, waarin wapenschilden, en kroonlijst. Gekoppelde steekboogopeningen ter hoogte van insteek; gewelfde erker op consoles, van kunststeen en hout, met bovenlicht, en l. flankerend venster met opengewerkte balustrade op tweede verd.; doorlopend

achtlicht op derde verd. Inwendig verbouwd.

S.A.B., O.W., 51383 (1939).

Nr. 57. Rijkshuis in eclectische stijl met neobarokke inslag, n.o.v. architect Ch. De Maeght van 1874; vier bouwl. + entresol en drie trav. onder mansardedak (kunstleien). Rijk geornamenteerde lijstgevel van natuursteen. Twee hoofdverd. gemarkeerd door bewerkte kolossale pilasters met kapiteel, gevelbreed gietijzeren balkon met zwarc consoles en postmenten, en hoofdgewel. Erboven attie, vormende bouwl. met guirlandes op de penanten, bekroond door gebroken fronton. Geaccentueerde middenas op hoogste verd., doorlopend in dakvenster met ontbrekend topstuk. Omlijste rechth. vensters; gietijzeren leuning en ofp diepe balkons. Oorspronkelijk hardstenen winkelpui met pilasters en zijingang; heden verbouwd, samengevoegd met nr. 55 (89).

S.A.B., O.W., 225 (1874).

Nr. 59-61. Monumentaal hoekgebouw (Kiekenmarkt nr. 16-20) in eclectische stijl met neobarokke inslag, n.o.v. architect G. Bordiau van 1872 (fig. 45). Oorspronkelijk samenstel van vijf winkelhuizen; vier bouwl. + entresol en in totaal elf trav. onder mansardedak (kunstleien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op beglaasde hardstenen onderbouw, symmetrisch opgebouwd rond geaccentueerde hoekpartij, met registermarkering door gevelbrede gietijzeren balkons op bel-etage en hoogste verd., trav.-indeling door pilasters. Afgeschuinde hoekpartij; portaal met gecanneleerde Dorische zuilen met rustica, uitgebogen balkon, kolossale rondboog met atlanten door beeldhouwer J. Dillens en fronton, geflankeerd door rechth. en Venetiaanse drielichten, zeszijdige torenbekroning met rondhoogig tweelicht, pilasters, entablement en topstuk, waarop dito spits (kunstleien), oorspronkelijk met vorstkam. Zijtrav. met zware balkonconsoles op entresol, tweelichten op bovenverd.; rondhoogig, ijzeren borstwering en stucconsole op derde bouwl. Kroonlijst met tandlijst, klossen en consoles boven fries en kordon. Dakkapellen

met voluten en gebogen fronton. Begane grond, apotheek «*Neos Bourse*», met marmerbekleding, raamwerk en bewaarde inrichting, n.o.v. architect G. Leemans van 1936.

S.A.B., O.W., 228 (1872), 47175 (1936).

Nr. 60-62. Afgeschuind hoekgebouw (Kiekenmarkt) met neoclassicistische inslag, waarvoor houwaanvraag van 1873; vier bouwl. + entresol en zes trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel; beglaasde entresol met schijnvoegen, bovenverd. geritmeerd door rechth. lisenen. Rechth. bovenvensters met gietijzeren borstwering, balkon met postamenten in hoektrav. Klassiek hoofdgewel en dakkapellen met driehoekig fronton. Winkelpui van bij oorsprong, heden verhouwd (90).

S.A.B., O.W., 353 (1873).

Nr. 63-69. Voormalig warenhuis «*Grands Magasins de la Bourse*» (fig. 46); heden winkel- en kantoorcomplex. Eerste vestiging, monumentaal hoekgebouw Anspachlaan / Kiekenmarkt, gemarkeerd door hoektoren met koepel, waarvoor bouwaanvraag van 1872. Uitbreiding Kiekenmarkt / Paul Devauxstraat waarvoor bouwaanvraag van 1881, vergroot n.o.v. architect G. Maukels van 1916. Incorporatie van bestaande panden, tot vrijwel volledige innam van het bouwblok Anspachlaan / Kiekenmarkt / Paul Devauxstraat. Complex door brand verwoest in 1948. Huidige nieuwe bouw, op nieuw gedomineerd door hoektoren met koepel, n.o.v. architect E. De Heu van 1949; verwerkte elementen van vroegere bouw o.m. balkons.

S.A.B., O.W., 242 (1872), 432 (1881), 18868 (1916), 60843 (1949).

Nr. 68-72. Huurhuis met dubbelhuisopstand, in eclectische stijl met neobarokke inslag, n.o.v. architect E. Janlet van 1876; vier bouwl. + entresol en drie brede trav. onder zadeldak (leien). Monumentale lijstgevel van natuur-, hardsteen en bepleistering, met symmetrische opbouw gemarkeerd door geaccentueerd

45. Anspachlaan nr. 59-61 (1872).

46. Anspachlaan nr. 63-69, l.; 78, r. Toestand ca. 1890.

middenrisaliet en hoekpilasters, verwant met nr. 78. Twee hoofdverd. geritmeerd door kolossale, o.m. samengestelde, Dorische pilasters, afgewerkt met klassiek hoofdgestel met triglifien. Rechth. erker met bewerkte borstwering in risaliet; oplopende rechth. drielichten aan weerszij, op bel-etage met centraal balkon met balustrade en gebogen fronton met cartouche en consoles, erboven met doorlopende balustrade. Bovenste verd. met balustrade en cartouche in risaliet, rondhogige drielichten met Ionische pilasters en vernieuwde, oorspronkelijke gietijzeren borstwering aan weerszij, en eveneens klassiek hoofdgestel. Centrale dakkapel met driehoekig fronton en bolornament, en twee kleinere met booglijst, ingewerkt in attickbalustrade. Oorspronkelijk geblokte onderbouw: rondhoogportaal onder tweelicht, geflankeerd door winkelpuizen met zij-ingang onder driedelige entresol; heden verbouwd (91).

S.A.B., O.W., 354 (1876).
A.R., Fonds Janlet, nr. 30 a.

Nr. 73-75. Oorspronkelijk twee gekoppelde rijhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1880; vier bouwl. + entresol en resp. drie en twee trav. onder zadeldak (kunstleien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met getoogde bovenvensters: resp. geriemde omlijstingen, gietijzeren middenbalkons en kordons, en ingediepte penanten en gevelbrede balkons. Klassiek hoofdgestel. Oorspronkelijk winkelpuizen met zij-ingang; huidige toestand met marmerbekleding, winkelpuizen met verchromd raamwerk aan weerszij van privé-deur, en ten dele bewaarde inrichting (bar-winkel) uit 1932 (92).

S.A.B., O.W., 442 (1880), 39663 (1932).

Nr. 74. Rijhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag aan 1880; vijf bouwl. en twee trav. onder zadeldak

47. Anspachlaan nr. 78. Voormalig «Café de la Bourse» (1874), (Album photographique des maisons primées aux nouveaux boulevards à Bruxelles 1872-1876, pl. 2).

(pannen) Lijstgevel, oorspronkelijk met stucbepleistering, heden gedecapeerd; publicitaire sgraffito-bekleding «Brasserie Pschorr», ijzeren erker met glas-inlood, balkon en luifel, n.o.v. architect J. Baes van 1889 eveneens verdwenen. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting, deels nog met gietijzeren leuning; klassiek hoofdstel. Eerste twee bouwl. verbouwd (1946, architect G. Pepermans), (93).

S.A.B., O.W., 341 (1880), 455 (1889), 56576 (1946).

Nr. 78. Monumentaal hoekgebouw (Beursstraat nr. 2), voorheen «*Café de la Bourse*», in eclectische stijl met neobarokke inslag, n.o.v. architect E. Janlet van 1874 (fig. 47). Tweede prijs in de gevelwedstrijd voor de centrale lanen van 1872-1876. Verzorgde lijstgevel van natuursteen; vier bouwl. onder gebogen mansardedak (leien), voorheen met vorstkam. Hoofdgevel aan Beursstraat: oorspronkelijk symmetrische opstand met drie brede trav., gemarkeerd door middenrisaliet; uitgebreid met r. trav. n.o.v. architect Ch. Gys van 1883. Geblokte onderbouw met pilasters. Twee hoofdverd. geritmeerd door kolossale compositie pilasters, belijnd door doorlopende balustrade en klassiek hoofdstel. Pseudo-Venetiaans drielicht met compositie zuilen, médaillons en cartouche in door gebroken fronton bekrond risaliet; oplappende korfboogdrielichten aan weerszij; quasi doorlopend entablement met triglifien en rankwerk, waarop gietijzeren borstweringen, tussen beide niveaus. Bovenste verd. met pilasterritmering, gietijzeren borstwering en eveneens klassiek hoofdstel; drielichten met compositie pilasters. Dakkapellen met gebroken fronton en bolornament, ingewerkt in attiekbalustrade. Soberder r. trav. met lisenen. Gevel aan Anspachlaan: zelfde opstand met drie trav., evenwel zonder risaliet; éénlichten, rondbogig met sluitsteen op hoofdverd. Pui doorlopend over aanpalend (vroeger) nr. 76.

S.A.B., O.W., 8077 (1874), 823 (1883).
L'Emulation, 1877, kol. 57-58, pl. 4-8.

Nr. 79. Rijkshuis met neoclassicistische inslag, vier bouwl. + entresol en twee trav.

onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1881; oorspronkelijk W.C.- en badinrichting op begane grond. Natuurstenen lijstgevel met verkleinende rechth. vensters in vlakke hardstenen omlijsting, gebruite gietijzeren balkons op bel-etage en klassiek hoofdstel. Oorspronkelijk pui met zijdeuren en entresol zoals bovenverd.; heden verbouwd (94).

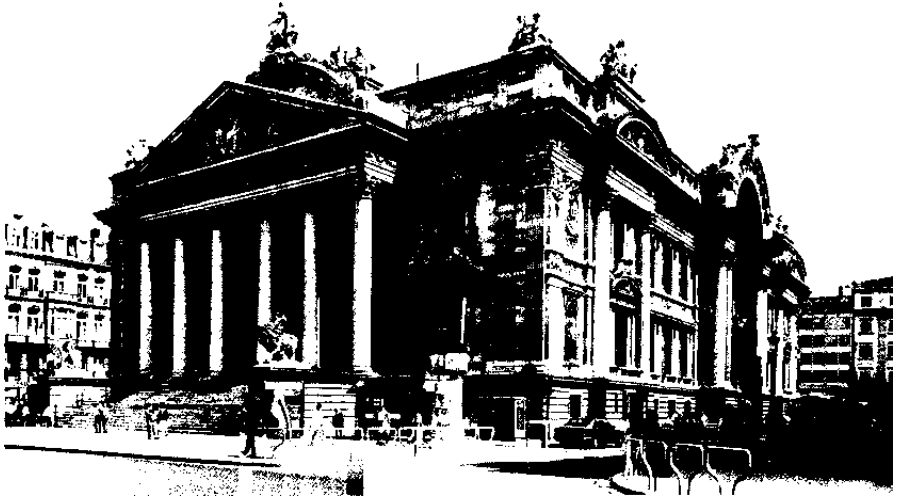
S.A.B., O.W., 443 (1881).

★ Nr. 80. Beurs voor Publieke Fondsen.

Monumentaal commercieel nutsgebouw door architect L.P. Suys, in zijn in 1865 ingediend project voor de Zenne-overwelling en herstructurering van de benedenstad, ingeplant halverwege de nieuwe centrale lanen, ter plaatse van de vroegere Botermarkt, hier in 1800 overgebracht op het terrein van de ca. 1796 gesloopte kerk van het voormalige recollectenklooster (XIII).

Decreet tot oprichting van een handelsbeurs te Brussel in 1801; achtereenvolgende vestiging in het voormalige augustijnenklooster (Wolvengracht), in het Munthotel (Munt), aan de Bisschopsstraat. Omwille van de centrale hoofdstedelijke ligging, de snelle toename van handels- en industriële transacties en de ontoereikendheid van bestaande lokalen, werden vanaf 1858 herhaaldelijk verzoekschriften ingediend voor de bouw van een waardig beursgebouw. Geplande nieuwe bouw vanaf 1861 ter studie in de Gemeenteraad: voorafgaandelijke projecten o.m. door architecten T. Lamaal aan het Zaterdagplein (1861, 1862), L.P. Suys aan de Recollettenmarkt (1861) en A. Partoes ter hoogte van de Wolvengracht (1862). Ontwerp van L.P. Suys (1865) gematerialiseerd tijdens het Anspachbestuur: Beursgebouw aangevat in 1868, ingehuldigd in 1873.

Imposant eclectisch gebouw vnl. geïnspireerd op de Franse, neorenaissance- en Second-Empirestijl (fig. 48): O.-blikvanger aan de Anspachlaan, nog geaccentueerd door de quasi geïsoleerde inplanting met achteruitwijkend tempelfront uitziend op het Beursplein en flankerende brede rechtlijnige straten ten N. en Z., de Beursstraat en de Henri Mausstraat.

48. Anspachlaan nr. 80. Beurs voor Publieke Fondsen (1865-1873).

Rechth. plattegrond (fig. 49), natuurstenen straatgevels en ingeschreven centrale bouw, onder complexe bedaking met drie parallelle zadel- en mansardedaken ($n \perp$ straat) onderbroken voor verhoogd koppel dak met lantaarn en bol gebogen dwarsdaken.

Boven de belijnde, sokkelvormende onderbouw met rechth. openingen (dienst-lokalen), dynamische gevelarchitectuur met over twee bouwl. ritmisch opgestelde kolossale Corinthische zuilen en pilasters onder breed omlopend hoofdgestel met gelede architraaf, fries met festoendecor, tandlijst en zware kroonlijst op klossen, bijkomende attiek met triglifien en met door medaillons verfraaide metopen. boven de centrale gevelpartijen opgevat als pseudo-boogfrontons. Verder Palladiaans getinte opstanden en onderdelen als tempelfronten, risalietpartijen, aedicularvensters en drielichten, naast een bijzonder expressief en gevarieerd sculpturaal decor cf. o.m. talrijke neorenaissance-, neobarok-, neo-Lodewijk XIV- en neo-

Lodewijk XVI-motieven in het lijstwerk; allegorische beelden m.b.t. economische activiteiten.

Monumentale bordestrap, tussen belijnde zijmuren met door J. Jacquet beeldhouwde leeuw met genie, leidend naar de ingangsportiek met Corinthische zuilen onder hoofdgestel en driehoekig fronton met getande en gekloste lijst en in het tympaan een allegorische voorstelling van België tussen Scheepvaart en Industrie door l.g. beeldhouwer; bekronende leeuwen beeldhouwd door E. Elias. Portiekruimte onder versierd tongewelf met casementen. Achteruitwijkende gevelpartij met centrale rechth. omlijste ingangspoort onder gestrekte druiplijst en rondbogige supraporte waarin decoratief omlijst uurwerk tussen gevleugelde genieën, personificaties van Goed en Kwaad, uitgevoerd door J. de Haen. Dito zijdeuren onder medaillons met raamwerk of met Belgisch embleem. Trav. aan weerszij van portiek : op de

49. Anspachlaan nr. 80. Beurs voor Publieke Fondsen (1865-1873). Luchtfoto ca. 1935.

verhoogde begane grond, aediculavensters met op boogruigen beeldengroepen Post en Telegrafie (N.) en Overvloed en Arbeid (Z.) door G. de Groot; aansluitende rechth. bovenvensters met cantonerende voluten onder bewerkt entablement. Centrale attiekboog met wapen van Brussel en symbolische uitbeelding van België tussen Handel en Industrie ter land en ter zee aan weerszij, door J. Jacquet; putti als hoekbekroning, uitgevoerd door Ph. Leemans (N.) en H. Sterckx (Z.).

Symmetrische zijgevelopbouw met drie risalietpartijen aan de Beursstraat en de Henri Mausstraat. Centraal risaliet met oorspronkelijk opeenvolgend rechth. deur onder driehoekig fronton, gebeeldhouwd fries, rondbooglichten tussen karitiden en kleiner rondbooglicht in top; in 1893 door architect J. Brunfaut verbouwd met erkervormig Venetiaans drieliicht met balustrade en ruim rondbogig vijflicht met kleine roedenverdeling; wapen van Brussel in de rondbogige attiek. Zijrisalieten met aediculavensters be-

kroond door liggende beeldengroepen door L. Samain (Beursstraat) en door P.F. Swiggers en A.E. (?) Carrier-Belleuse (Henri Mausstraat) en met aan attiek allegorische topbeelden Europa door C. Van Oemberg en Amerika door L. Samain (Beursstraat) en Azië en Afrika door A. Van Rasbourgh (Henri Mausstraat); in de rondboognissen Landbouw en Nijverheid (Beursstraat) en Kunst en Wetenschap (Henri Mausstraat) door G. De Groot. Gevels verder met fraai omlijste rechth. vensters onder driuplijst, gescheiden door omlopend decoratief fries met uitbeelding van putti bedrijvig in de Belgische Kunst, Handel, Nijverheid en Landbouw, uitgevoerd door A.E. (?) Carrier-Belleuse; medaillons met monogrammen van België en koning Leopold II.

50. Anspachlaan nr. 80. Beurs voor Publieke Fondsen (1865-1873). Interieur beursshal.

Achtergevel aan de Zuidstraat met zelfde venstertrav. Portiekgedeelte onder drie-hoekig fronton met jaartal 1873 in het timpaan; op het boogfronton, boven middendeur, allegoriën Handel en Zeevaart door L. Samain. Rondbogige attiek met wapen van Brussel; hoekbeelden met putti door E. Melot en J. Vanden Kerckhove (95).

Interieur.

Ordonnantie en versiering naar patroon van het exterieur (fig. 50). Centrale «beurshal» in vorm van Grieks kruis ingekapseld d.m.v. deels beglaasde tussenwanden. Markante ruimtewerking: centrale ronde koepel met pendentieven en tongewelven boven kruisarmen over de volledige bouwhoogte geschraagd door gebundelde Corinthische pilasters en zuilen, op hoge sokkel, onder rijk geornamenteerd entablement; oorspronkelijke stucoverwelling in 1893 gedeeltelijk vervangen door gebogen beglazing. O.-gevelwand (W.-muur van vestibule aan Zuidstraat) ter hoogte van de balustrade gemarkeerd door drie rondboogvensters; tegen de penanten, tweemaal twee door A. Rodin gebeeldhouwde kariatiden onder entablement en gebogen fronton met wereldbol tussen putti in het timpaan. Kruisarmen met d.m.v. bovenlichten opgedeelde rondboogarcades, beneden geopend o.m. voor kantoorruimten onder stucplafond op Toscaanse zuilen. Bijzonder rijk stucdecor op koepelgewelf, pendentieven, tongewelven en rondbogige scheibogen cf. talrijke stafwerk- en rozetmotieven, médaillons en cartouches, guirlandes, handelssymbolen en wapens van Brussel. Bewaarde bronzen lichtarmen uit bronsgieterij «Compagnie générale des Bronzes». Voorts in de hokruimtes, opgedeelde tweede bouwl. voor bijkomende burelen met betonnen en beglaasde vloeren en lokalen ter hoogte van de dakverd., ten N. en ten Z. verbonden via loopbruggen; aanpassingen van 1927 n.o.v. architect F. Malfait.

S.A.B., O.W., 30107 (1853-1870), 30147-30408 (1866-1895), 77739-77740 (1927); N.P.P., K 2.

LEBLICQ Y., *Ontwerpen voor de bouw van een beurs te Brussel in het begin van de jaren 1860* (Gemeentekrediet van België, jg. 31, nr. 121, juli 1977, p. 177-190).

Poelaert en zijn tijd, Brussel, 1980, p. 210-212.

Nr. 81-83. Rijkhuis met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect H. Rieck van 1883; vier bouwl. + entresol en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. openingen; schijnvoegen op entresol; geprofileerde vensteromlijstingen, gietijzeren middenbalkons, kordons en panelen op bovenverd.; klassiek hoofdstel. Oorspronkelijk winkelpui met zijdeuren; heden verbouwd (94).

S.A.B., O.W., 447 (1883).

Nr. 82-84. Hoekgebouw (Henri Mauststraat) in eclectische stijl, n.o.v. architect D.G. Marinus van 1875; vier bouwl. + entresol en tweemaal twee trav. onder gebogen mansardedak (kunstleien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met oorspronkelijk volkomen symmetrische opstand, geritmeerd door geblokte pilasters. Breder hoekrisaliet met drie geledingen, doorgetrokken tot in bedaking; oorspronkelijk winkelpui en beglaasde entresol met versierde posten; hoofdverd. gemarkeerd door kolossale compositieve pilasters, balkon met balustrade en entablement, waarbinnen boognis op Ionische pilasters en oplopende vensteromlijstingen; attiek met gietijzeren borstwering met postamenten. Zijtrav. met schijnvoegen en portaal met gebroken fronton en oculus in onderbouw. Rechth. bovenvensters. Kroonlijst met tandlijst en in risaliet gekoppelde consoles. Dakkapellen en œil-de-bœufs. Toegevoegde erker (1896) en grotere dakkapel (1927); vernieuwde beglazing op begane grond (96).

S.A.B., O.W., 344 (1875), 25556 (1896), 33014 (1927).

Nr. 85. Voormalige bioscoop «*Pathé-Palace*» in Art Nouveau, n.o.v. architect P. Hamesse van 1913, gebouwd i.o.v. «*Les Grands Palais d'Attractions Pathé Frères*», nog in hetzelfde jaar ingehuldigd. Eerste ware filmtempel te Brussel, van het type «brasserie-concert-cinéma», berekend op 2.500 bezoekers. Oorspronkelijk bioscoopzaal met parterre en twee balkons, waarbij aansluitende foyers en gelagzalen, en ruime bar in het souterrain; achtergevels in Jules Van Praetstraat nr. 28 en Borgwal nr. 19-21. Ter-

51. Anspachlaan nr. 85, voormalige bioscoop «Pathé-Palace» (1913), en 87-91 (1882).

rein voordien ingenomen door het veilinggebouw «*Hôtel des Ventes de Bruxelles*», n.o.v. architect Alph. Dumont van 1880-1881, met eclectisch gevelfront waarvan de ordonnantie en belangrijke onderdelen werden overgenomen, en een ruime met glaskap overdekte hal. Nieuw complex met structuur van gewapend heton en metalen dakschild.

Voorgevel van natuur-, hardsteen en simili, met ingesnoerde bekroning (fig. 51). Ordonnantie vanaf de puilijst bepaald door kolossale hoekpilasters met ingediepte sokkel, restanten van de Dumont-gevel, doch voor het overige volledig nieuw geconcipieerd door Hammesse. Publicitair karakter eertijds gematerialiseerd door het gevelbrede korbogportaal met typische luifel, de huisnaam in de geveltop en de bekronende Gallische haan, embleem van «Pathé». Markante centrale bow-window, in drie registers geopend door achtereenvolgens langgerechte rechth. vijflichten met kleine roedcnverdeling en polygonale oculi binnen rozetten, en bekroond door een ge-

ajouereerd balkon met bolornamenten. Krachtige kroonlijst met klossen, parcellijst en schijven, en bloemenkorf en haan als topstuk. Begane grond heden opnieuw bekleed (1976).

N.-achtergevel (Jules Van Praetstraat) met simili-bekleding, vier bouwl. en vijf trav., getypeerd door het hoger oplopende middenrisaliet met pilasters, bloemenkorven, lisenen en gebogen kroonlijst. Horizontale geleiding door zwaar kordon. Vensters met parellijst, drielicht op tweede bouwl. Opengewerkte begane grond met recente luifel.

W.-achtergevel (Borgwal) met bepleistering, vijf trav., ingedeeld in twee registers, geritmeerd door rondbooglisenen. Oorspronkelijk rijk geornamenteerd, polychroom interieur, o.m. met verguld beeldhouwwerk en ingewerkte verlichtingsarmaturen, sterk beïnvloed door de Weense Sezession. Marmeren inkomhal en trappenhuis; aansluitend atrium met galerij en decor van vrouwenmaskers – heden nog bewaard – bioscoopzaal met geaccentueerde scène-omlijsting en cas-

settenkoepel, omringd door o.m. een mauresk foyer en een illusoire winter-tuin. Grondig verbouwd tot kleinere zaal (1950, architect R. Haan); heden show-room met parking (1976).

S.A.B., O.W., 25458-25459 (1913), 4859 (1880-1881), 60702 (1950), 89280 (1976).

BRAEKEN J., *Paleizen voor de hoofdstad*, (M & L, 1988, 5, p. 49-51).

Nr. 86-88. Rijkshuis met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect F.A. Pelsmaekers (?) van 1883; vijf bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met omlijste rechth. bovenvensters, gevelbrede gietijzeren balkons en klassiek hoofdstel. Huidige cafépui en -inrichting «Ibis» met Art Nouveau-inslag, n.o.v. architect L. Vrijdagh van 1918 (97).

S.A.B., O.W., 468 (1883), 25567 (1918).

Nr. 87-91. Huurhuis met badinrichting in achterbouw, waarvoor bouwaanvraag van 1882; vier bouwl. + entresol en vijf trav. onder zadeldak (fig. 51). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op geblokte hardstenen onderbouw, met neoclassicistische inslag. Van bij oorsprong winkelpuilen aan weerszij van portaal; entresol overeenkomstig met beglaasde drielichten en rondbogig bovenlicht. Bovenverd. met rechth. vensters, belijnd door achtereenvolgens gevelbrede, doorgetrokken en afzonderlijke gietijzeren balkons. Klassiek hoofdstel. Vernieuwde marmeren pui met centrale oculi waarin glas-in-lood met «BAIN DU CENTRE», n.o.v. architect H. Draps van 1937.

Badinrichting: rotonde met galerij en bovenlicht, op twee bouwl. omringd door telkens vijftien badcellen.

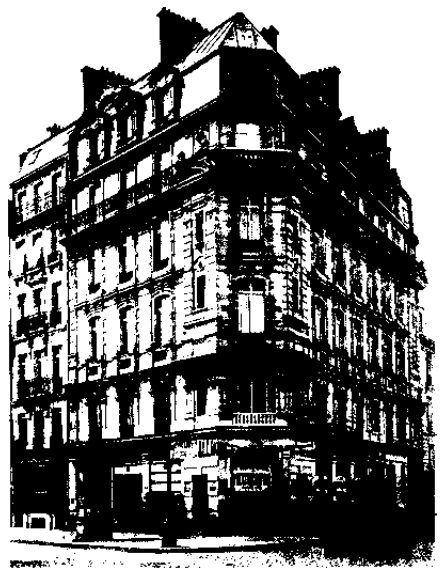
Pui en badinrichting gesloopt in 1988.

S.A.B., O.W., 452 (1882), 47259 (1937).

Nr. 90-92. Zelfde type als nr. 86-88, waarvoor bouwaanvraag van 1883. Verbouwde pui. IJzeren luifel met Art Nouveau-consoles uit 1909 (98).

S.A.B., O.W., 818 (1883), 3931 (1909).

Nr. 93. Afgeschuind hoekgebouw (Borgwal nr. 1-7), samensteld van drie winkelhuisen, met neoclassicistische inslag,

52. Anspachlaan nr. 95 (1874), (Album photographique des maisons primées aux nouveaux boulevards à Bruxelles 1872-1876, pl. 17).

waarvoor bouwaanvraag van 1881; vier bouwl. en negen trav. onder mansarddak (kunstleien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel belijnd door pilasters, gevelbrede gietijzeren balkons op tweede en derde bouwl., dito hoekbalkon en kordon op vierde; getoogde vensters in geriemde omlijsting; klassiek hoofdstel. Dakkapellen met voluten en driehoekig fronton. Oorspronkelijk winkelpuilen met hardstenen posten, enkel bewaard in twee l. panden, verbouwd in hoekpand (99).

S.A.B., O.W., 448 (1881).

Nr. 95. Monumentaal hoekgebouw (Borgwal nr. 2-4) in eclectische stijl met neobarokke en Second-Empire-inslag, n.o.v. architect J. Olive (Parijs) van 1874; vijf bouwl. en dertien trav. onder mansarddak (leien), (fig. 52). Zeventiende prijs in de gevelwedstrijd voor de centrale lanen van 1872-1876. Rijke lijst-

gevel van natuursteen en simili, met gemarkeerde horizontale registers en geaccentueerde hoekpartij. Pui oorspronkelijk met platte banden, winkelpuien, privé-ingang en puilijst. Entresol met pilasteritmering. Bel-etages begrepen binnen doorgetrokken opengewerkte borstweringen met postamenten op consoles en kroonlijst met klossen en fries; kolosale geblokte hoekpilaster en -risalieten met blindnissen en gebogen fronton; oplopende geblokte vensteromlijstingen. Attiek met gevelbreed gietijzeren balkon en geriemde vensteromlijstingen. Achtereenvolgens getoogde en rechth. bovenvensters met sluitsteen; gietijzeren leuning. Hoektrav. bekroond met gebroken fronton en ronde oculus met topstuk; oorspronkelijk bewerkte dakkapellen met pseudo-fronton en leuning boven de daklijst. Recent gerenoveerd en geïncorporoerd in nieuw woningencomplex, waarbij vernieuwing van pui en bedaking (100).

S.A.B., O.W., 294 (1874).

Nr. 95. Monumentaal hoekgebouw (Borgwal nr. 2-4) in eclectische stijl met neobarokke en Second-Empire-inslag, n.o.v. architect J. Olivé (Parijs) van 1874; vijf bouwl. en dertien trav. onder mansardedak (leien), (fig. 52). Zeventiende prijs in de gevelwedstrijd voor de centrale lanen van 1872-1876. Rijke lijstgevel van natuursteen en simili, met gemarkeerde horizontale registers en geaccentueerde hoekpartij. Pui oorspronkelijk met platte banden, winkelpuien, privé-ingang en puilijst. Entresol met pilasteritmering. Bel-etages begrepen binnen doorgetrokken opengewerkte borstweringen met postamenten op consoles en kroonlijst met klossen en fries; kolosale geblokte hoekpilaster en -risalieten met blindnissen en gebogen fronton; oplopende geblokte vensteromlijstingen. Attiek met gevelbreed gietijzeren balkon en geriemde vensteromlijstingen. Achtereenvolgens getoogde en rechth. bovenvensters met sluitsteen; gietijzeren leuning. Hoektrav. bekroond met gebroken fronton en ronde oculus met topstuk; oorspronkelijk bewerkte dakkapellen met pseudo-fronton en leuning boven de daklijst. Recent gerenoveerd en geïncorporoerd in nieuw woningencomplex,

waarbij vernieuwing van pui en bedaking (100).

S.A.B., O.W., 294 (1874).

Nr. 98-100. Rijkhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect Ph. Decubber van 1883; vijf bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, geritmeerd door verticaliserende geblokte pilasters, afgewerkt met booglijst, cartouche met «JAAR 1883» en klassiek hoofdstel. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met sleutel; gevelbrede gietijzeren balkons op eerste twee, afzonderlijke borstweringen op hoogste verd. Winkelpui van bij oorsprong; heden verbouwd (101).

S.A.B., O.W., 466 (1883).

Nr. 105-109. Huurhuis met dubbelhuisopstand in eclectische stijl, n.o.v. architect J. Van Mansfeld van 1874, vijf bouwl. en zeven trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met symmetrische opbouw rond middenrisaliet en registermarkering door gevelbrede gietijzeren balkons. Tweede bouwl. als entresol met schijnvoegen; derde en vierde bouwl. als bel-etage met oplopende geriemde vensteromlijstingen, met ondiepe gietijzeren balkons, en klasisiek hoofdstel; vijfde bouwl. als attiek met pilasteritmering, architraaf en daklijst. Risaliet overeenkomstig geaccentueerd door balustrade en neorenaissancepilasters met leeuwepok; postamenten, geblokte en gegroefde pilasters en vrouwenhoofd; loggia met compositiete zuiltjes en driehoekig fronton. Rechth. vensters. Dakkapellen met driehoekig fronton. Oorspronkelijk winkelpuien aan weerszijden van geblokte rondboogpoort; heden verbouwd (102).

S.A.B., O.W., 328 (1874).
Archief C.R.M.S., dossier 2397.
L'Emulation, 1886, kol. 188.

Nr. 106. Afgeschuind hoekgebouw (Steenstraat nr. 2) met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect J. Culot van 1875; vijf bouwl. + entresol en elf trav. onder zadeldak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met horizontale geleiding, pilasteritmering, geaccentueerde middenas in Anspachlaan en rechth. ven-

53. Anspachlaan nr. 108 (1874).

sters; ingrijpend verbouwd. Oorspronkelijk winkelpui, entresol met brede rondboogvensters tussen hermen, bel-etage met gevelbreed gietijzeren balkon. Drie hoogste verd. belijnd door entablementen; vijfde bouwl. als attiek met loggia's. Winkelpui in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. architect F. Van Meulecom van 1936-1937, over eerste twee bouwl. : volledig opengewerkt met concave en convexe vitrines, bekleding van Travertijn met metalen hoekzuil en kroonlijst; heden licht gewijzigd (103).

S.A.B., O.W., 301 (1875), 50573 (1936-1937).

Nr. 108. Hoekgebouw (Steenstraat nr. 1) in eclectische stijl met Second-Empire-inslag, opgetrokken door J.-B.A. Mosnier, n.o.v. architect J. Olive (Parijs) van 1874; vijf bouwl. en zeven trav. onder mansardedak (leien). Lijstgevel van natuursteen met gemarkeerde horizontale registers, geaccentueerde afgeschuinde hoektrav. en geblokte hoekpilasters; twee l. trav. gebundeld en afwijkend be-

handeld. Begane grond met schijnvoegen; getoogd winkelportaal met cartouches en vernieuwde vitrines aan weerszijden; l. dito privé-portaal met dubbele opening. Entresol en bel-etage belijnd door fries; l.g. geaccentueerd door gebogen gietijzeren balkon op gebelddhouwde consoles met vrouwenhoofd, bewerkte vensteromlijsting en driehoekig fronton in hoektrav. (fig. 53), borstsweringen en gebogen frontons in overige trav. Attiek met gevelbrede gietijzeren borstswering op kroonlijst met klossen; vleugelstukken en driehoekig fronton in hoektrav. Verder rechth. bovenvensters met geriemde, pilaster- en vlakke omlijsting; gietijzeren leuning. Recent gerenoveerd door Stad Brussel.

S.A.B., O.W., 340 (1874).

Nr. 110-112. Rijkshuis in eclectische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1872; drie bouwl. + entresol en vier trav. onder mansardedak (leien). Verzorgde natuurstenen lijstgevel met horizontale geleiding. Bovenverd. met rechth. vensters in geriemde omlijsting. Bel-etage geaccentueerd door gevelbreed gietijzeren balkon met onbrekende consoles, en bewerkte driehoekige frontons. Derde bouwl. met kordonvormende lekdrempels, gietijzeren borstsweringen en entablementen. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven stafwerkfries. Dakkapellen met bewerkte gebogen fronton. Oorspronkelijk geblokte onderbouw met winkelpui onder entresolvensters, r. geflankeerd door rondboogpoort; heden verbouwd (104).

S.A.B., O.W., 320 (1872).

Nr. 114-116. Rijkshuis met neoclassicistische inslag, vijf bouwl. en drie trav. onder zadeldak (leien), waarvoor bouwaanvraag van 1882. Bepleurde en beschilderde lijstgevel, gemarkeerd door l. zijrisaliet met gebroken fronton en dakkapel. Bovenverd. met rechth. vensters in geriemde omlijsting met orn. en gietijzeren balkons; bel-etage geaccentueerd door schijnvoegen en gevelbreed balkon. Klassiek hoofdstel. Onderbouw oorspronkelijk met inrijpoort, winkelpui en geblokte entresol; heden toegang tot «Ancienne Belgique» (Steenstraat nr.

15-21) door architect W.E. De Bondt uit 1983 (105).

S.A.B.. O.W.. 426 (1882).

Nr. 117. Rijkhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect A. Verdussen van 1872; drie bouwl. + entresol en drie trav. onder mansardedak (kunstleien). Veertigste prijs in de gevelwedstrijd voor de centrale lanen van 1872-1876. Lijstgevel met klassieke opbouw, gemarkeerd door middenrisaliet: oorspronkelijk sokkelvormende hardstenen onderbouw met geblokte posten, waarbinnen tweedelige winkelpui en privé-deur; natuurstenen bovenbouw. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting met oren en drop, beschermd door entablement, achtereenvolgens met consoles en tandlijst, met guirlande tussen voluten of rozetfries; gebogen middenbalkon en doorlopende balustrade op bel-etage, gietijzeren middenbalkon op derde bouwl. Gekorniste kroonlijst met klossen en tandlijst, boven panelenfries en kordon. Oorspronkelijk dakkapel met voluten en fronton tussen œil-de-bœufs. Huidige pui met zwarte granietbekleding in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. architecten Govaerts en Van Vaerenbergh van 1935, i.o.v. SKF, met behoud van vroegere ordonnantie (106).

S.A.B.. O.W.. 339 (1872). 45254 (1935).

Nr. 118 tot 124. Ruim hoekcomplex (Plattestein nr. 2-4) met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvragen van 1883. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel; vier bouwl. + entresol en resp. acht en vier trav. onder zadeldak (pannen, leien). Bovenverd. met rechth. vensterregisters, belijnd door doorlopende gietijzeren balkons; alternierend gebundelde trav. met middenpilasters en gestapelde rechth. erkers waarboven drielicht met pilasters in Anspachlaan. Zelfde ordonnantie op entresol. Klassiek hoofdstel. Van bij oorsprong gekoppelde winkelpuien en privé-ingangen; heden verbouwd. Onversierde achtergevel (Lollepotstraat nr. 2-6), (107).

S.A.B.. O.W.. 456-457 (1883).

Nr. 121. Hoekgebouw (Rijkeklarenstraat nr. 1-5) van het Haussmanniaanse type, in eclectische stijl, opgetrokken door J.-

B.A. Mosnier, n.o.v. architect J. Olive (Parijs) van 1874-1875. Lijstgevel van natuursteen, geritmeerd door geblokte pilasters; vijf bouwl. en resp. drie en zeven trav. onder mansardedak (leien). Gemarkeerde horizontale registers: entresol met schijnvoegen; bel-etage met gietijzeren balkons en borstweringen, en alternierend driehoekige en gebogen frontons met cartouche; attiek met gevelbrede gietijzeren borstwering op de kroonlijst met klossen. Pui met behouden ordonnantie en steekboogportaal met cartouche, doch vernieuwde winkelpui en -ramen. Rechth. bovenvensters, op drie hoogste verd. met geriemde omlijsting; gietijzeren leuning. Dakkapellen met pseudo-fronton en leuning boven de daklijst (108).

S.A.B.. O.W.. 346 (1874-1875).

Nr. 123. Afgeschuind hoekgebouw (Rijkeklarenstraat nr. 2) met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect E. Quélin van 1874; vijf bouwl. en zeven trav. onder zadeldak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met horizontale geleiding en r. zijrisaliet. Entresol met schijnvoegen; bel-etage met gebogen gietijzeren balkons met consoles en meanderfries; hoogste twee verd. met rechth. lisenen en achtereenvolgens gietijzeren borstweringen en paneelversiering. Rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting met o.m. sleutel tussen rankwerk en oren. Klassiek hoofdstel. Winkelpui van bij oorsprong, heden verbouwd; toegevoegde erker. Onversierde achtergevel van drie trav. aan Eclipsstraat (109).

S.A.B.. O.W.. 338 (1874).

Nr. 125-127. Huurhuis in eclectische stijl, opgetrokken door J.-B.A. Mosnier, n.o.v. architect J. Olive (Parijs) van 1874; vier bouwl. en vier trav. onder mansardedak (leien). Verzorgde, door kordons gelede lijstgevel van natuursteen, met overwegend rechth. vensters met geriemde omlijsting en gietijzeren leuning. Tweede bouwl. opgevat als entresol, met centraal breed steekboogvenster met balustrade, zijtrav. met vrouwenhoofd op borstwering, sluitstenen en zware balkonconsoles. Bel-etage met

deurvensters binnen pilasters, schijvenfries en driehoekig fronton op consoles; gietijzeren balkon in twee middentrav. Lagere vierde bouwl. met spiegels op pendants. Kroonlijst met kloppen boven schijvenfries en kordon. Dakkapellen met oren en pseudo-fronton. Oorspronkelijk omljst winkelraam tussen deuren met voluutsleutel; heden verbouwd. Van versieringen ontdane achtergevel aan de Eclipsstraat. Renovatie door Stad Brussel beëindigd in 1978 (110).

S.A.B., O.W., 331 (1874).

Nr. 126 tot 138. Geheel van gekoppelde huurhuizen: twee afgeschuinde hoekpanden (resp. Plattestein nr. 1 en Verversstraat nr. 2-4) waartussen rijhuis, in eclectische stijl; vermoedelijk behorend tot de groep gebouwen van het Haussmanniaanse type, opgetrokken door J.-B.A. Mosnier, n.o.v. architecten J. Olive en E. L'Homme (Parijs), in 1874-1878. Lijstgevel met natuurstenen parement; vijf bouwl. onder mansardedak (leien). Eenvormig gemarkeerde horizontale registers: begane grond met puilijst; entresol met schijnvoegen; hoofdverd. met ten dele gevelbrede balkons met consoles, oplopende vensteromlijstingen en kolosale pilasters; attiek met gevelbrede gietijzeren borstwering op kroonlijst met kloppen. Rechth. bovenvensters met per pand en verd. verschillende, geriemde of pilasteromlijsting, o.m. met sluitsteen; gietijzeren leuning. Dakkapellen met pseudo-fronton en leuning boven de daklijst.

Nr. 126-130: hoekpand met elf trav., aan weerszijden van hoektrav. gebundeld door pilasters en tweelichten. Bel-etage geaccentueerd door entablementen met centrale cartouche, weerkend op vierde bouwl., voor tweelichten, leeuwewop voor overige trav. Vrij intacte begane grond: privé-portaal als drielicht met centraal gebogen fronton in l. trav.; verder winkelpui met geblokte posten en hoekportaal, verbouwd in r. trav.

Nr. 132: rijhuis met drie trav. Bel-etage met entablementen met centrale leeuwewop in gekoppelde r. trav. Begane grond verbouwd.

Nr. 134-138: hoekpand met elf trav. Bel-etage met alternerend driehoekige en ge-

bogen frontons. Begane grond groten-deels verbouwd; eenvoudig privé-portaal met cartouche in zevende trav. Recent gerenoveerd door Stad Brussel (111).

Nr. 129 tot 137. Geheel van drie gekoppelde huurhuizen van het Haussmanniaanse type, in eclectische stijl, opgetrokken door J.-B.A. Mosnier, n.o.v. architect E. L'Homme (Parijs) van 1876. Oorspronkelijk parallelle achterhuizen aan binnenplein, met achtergevel aan Eclipsstraat. Lijstgevel van natuursteen, enkelhuisopstanden met vijf bouwl.: eenvormig, vier trav., met hoekrisalieten vlg. spiegelbeeldschema, voor twee r. panden; nauwelijks afwijkend met drie trav. voor l. pand, onder mansardedak (leien). Gemarkeerde horizontale registers: entresol door schijnvoegen; hoofdverd. door gevelbreed gietijzeren balkon op consoles; attiek door dito borstwering op kroonlijst met kloppen. Begane grond met behouden steekboogportalen met geriemde omljsting en vrouwenhoofd in twee r. panden; voorts verbouwde winkelpuien. Entresol met steekboogvensters. Overige verd. met rechth. vensters met geriemde omljsting en sluitsteen; bel-etage geaccentueerd door alternerend gebogen of driehoekige frontons en entablementen op consoles. Gietijzeren leuning. Dakkapellen met pseudo-fronton boven de daklijst. Renovatie door Stad Brussel beëindigd in 1978, waarbij sloop van de achterhuizen (112).

S.A.B., O.W., 345 (1876).

Nr. 140 tot 158. Geheel van gekoppelde huurhuizen: twee hoekpanden (resp. Verversstraat nr. 1 en Bijstandsstraat nr. 2), vier twee aan twee gekoppelde rijhuizen en één afzonderlijk rijhuis (Bijstandsstraat nr. 4-6) in eclectische stijl; behorend tot de groep gebouwen van het Haussmanniaanse type, opgetrokken door J.-B.A. Mosnier, in 1874-1878 (fig. 54). Ontwerpen voor twee hoekpanden door architect J. Olive (Parijs) van 1874. Lijstgevel met natuurstenen parement; vijf bouwl. onder mansardedak (leien). Eenvormig gemarkeerde horizontale registers: begane grond met puilijst; entresol met schijnvoegen; hoofdverd. met ten dele gevelbrede gietijzeren balkons met

54. Anspachlaan nr. 140 tot 158 (1874-1878).

consoles en olopemde vensteromlijstingen; attiek door gevelbrede gietijzeren borstwering op kroonlijst met klossen. Rechth. bovenvensters met per pand en verd. verschillende, geriemde of pilasteromlijsting, o.m. met sluitsteen; gietijzeren leuning. Dakkapellen met pseudo-fronton en leuning boven de daklijst.

Nr. 140 : hoekpand met resp. twee, één en vijf trav., gemarkeerd door geblokte hoekpilasters. Afgeronde, blinde, geornamenteerde hoektrav. met spiegels : op hoofdverd. cartouche met vrouwenhoofd, gecanneleerde composiete pilasters met draperieën, zware bewerkte consoles en leeuwkoppen; erboven dito pilasters en bewerkt gebroken fronton. Bel-etage geaccentueerd door vrouwenhoofden en driehoekige frontons. Begane grond met getoogd privé-portaal met cartouche, pilasters en consoles in l. trav.; verder winkelpui met hoekportaal en vernieuwde vitrines met geblokte posten.

Nr. 142-148 : twee rijhuizen met enkelhuisopstand, elk drie trav., vlg. spiegelbeeldschema. Bel-etage met entablemen-

ten, met centrale leeuwep in gekoppelde middentrav. Begane grond in l. pand met zelfde rechth. privé-portaal, en «klassieke» houten winkelpui met opschriften in achter-glas-schildering «Mson Philippe - Coiffeur» uit 1910; in r. pand volledig verbouwd.

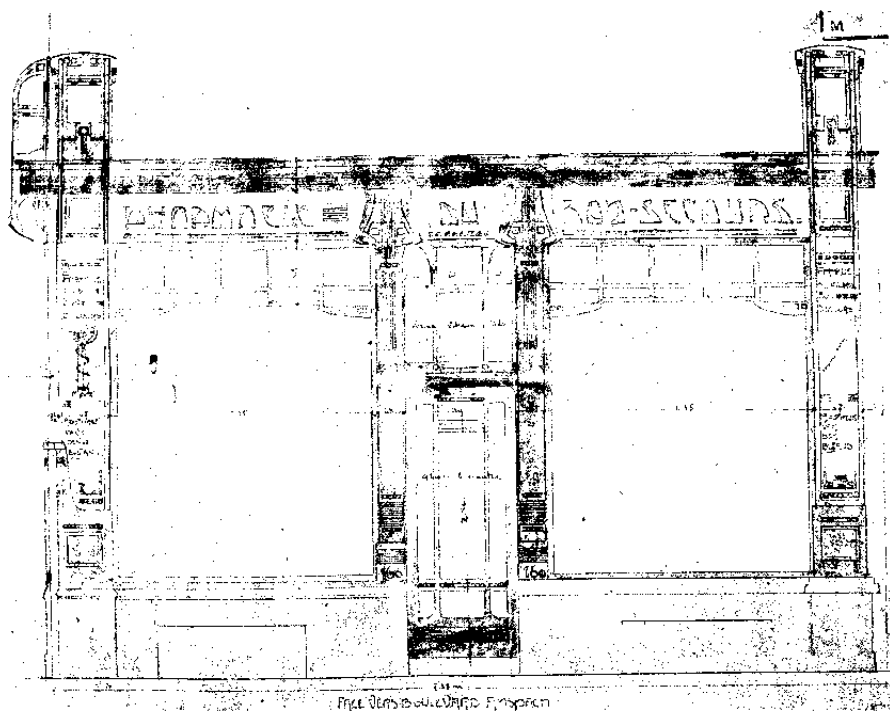
Nr. 150-156 : zelfde type. Bel-etage met cartouchesleutels en driehoekige frontons. Begane grond met zelfde getoogd privé-portaal in l. pand, verder volledig verbouwd.

Nr. 158 : hoekpand met resp. zes en vier trav. Bel-etage met entablementen, met centrale cartouche in gekoppelde middentrav. Begane grond met zelfde getoogd privé-portaal in r. trav., verder volledig verbouwd.

Aanpalend rijhuis aan Bijstandsstraat met enkelhuisopstand van drie trav. Bel-etage met driehoekige en in middentrav. gebogen frontons. Begane grond met winkelpui met geblokte posten en zelfde rechth. privé-portaal.

Recent gerenoveerd door Stad Brussel.

S.A.B., O.W., 54945 (1874), 25583 (1910).

55. Anspachlaan nr. 160. Bouwaanvraag winkelpui (1904), (S.A.B., O.W., 3020).

Nr. 145-151. Twee gekoppelde rijhuizen met neoclassicistische inslag, vier bouwl. + entresol en elk twee trav. onder mansardedak (leien), waarvoor bouwaanvraag van 1874. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel geritmeerd door geblokte pilasters. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met sleutel; doorlopende gietijzeren balkons op bel-etage, borstweringen erboven. Klassiek hoofdgestel. Centrale dakkapellen met voluten en driehoekig fronton. Vermoedelijk winkelpuien van bij oorsprong; heden verbouwd (113).

S.A.B., O.W., 25430 (1874).

Nr. 153-153B. Rijhuis met neo-Vlaamse-renaissance-inslag, n.o.v. architect L. Delhayc van 1874; drie bouwl., entresol en mezzanino, en drie trav. onder za-

deldak (pannen). Lijstgevel van bak- en hardsteen met klassieke opbouw en horizontale geleding. Beglaasde entresol met hoekpilasters en gietijzeren posten, bovenop van bij oorsprong gevelbrede doch heden verbouwde winkelpui. Bovenverd. met getoogde deurvensters in geriemde en geblokte spiegelboogomlijsting, oplopend, met doorgetrokken entablementen en gebogen frontons; achtereenvolgens gevelbreed gietijzeren balkon en borstweringen. Rechth. mezzaninovensters geflankeerd door zware uitgelengde consoles van hoofdgestel, met bewerkte fries en kroonlijst (114).

S.A.B., O.W., 1804 (1874).

Nr. 155-157. Breed rijhuis met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect J. Materinckx (?) van 1872; vijf bouwl. en vijf

trav. onder mansardedak (kunstleien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met horizontale geleiding, deels geblokt deels met panelen op penanten, borstweringen en lateien. Per bouwl. versmalende balkons, gevelbreed met balustrade en gekoppelde consoles op tweede, met gietijzeren leuning in drie middentrav. op derde, en in centrale door driehoekig fronton geaccentueerde trav. op vierde. Rechth. vensters. Klassiek hoofdgewel. Begane grond met behouden ordonnantie - winkelpui en privé-ingang -, doch vernieuwde bekleding en raamwerk (115).

S.A.B., O.W., 316 (1872).

Nr. 159-163. Twee gekoppelde rijhuizen in eclectische stijl, n.o.v. architect F. A-beels van 1872-1873; vijf bouwl. + attiek en elk drie trav. onder mansardedak (leien). Natuurstenen lijstgevel, belijnd door gevelbrede gietijzeren balkons, met postamenten en consoles op de twee hoofdverd., bovenop kroonlijst met klossen voor de attiek; afzonderlijke borstweringen op overige verd. Rechth. vensters, met rankwerkcartouche op bovendorpel op eerste twee bovenverd., omlopende waterlijst op hoogste twee. Dakkapellen met pseudo-fronton, ingewerkt in attiek. Winkelpuien van bij oorsprong, heden verbouwd (116).

S.A.B., O.W., 288 en 315 (1872-1873).

Nr. 160. Hoekhuis (Bijstandsstraat nr. 1) met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect E. Parys van 1874; vier bouwl. + entresol en resp. drie en vijf trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, entresol met schijnvoegen, eerste twee bovenverd. in voor-gevel belijnd door gevelbrede gietijzeren balkons, doorlopend in kordons. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met o.m. sleutel, onderdorpel en leuning. Kroonlijst met klossen boven schijvenfries; dakkapellen en œil-de-bœufs. Oorspronkelijk twee winkelpuien en privé-deur. Uiterste trav. van zijgevel aangepast vlg. bouwaanvraag van 1903. Markante winkelpui met middeningang en omlopende vitrines, in geometriserende Art Nouveau, waarvoor bouwaanvraag van 1904 (fig. 55) : ritmerende pi-

lasters met opengewerkte consoles van kroonlijst; kleine roedenverdeling en glas-in-lood in bovenlichten. In ontwerp gegraveerde spiegels en opschriften « Pharmacie du Bon Secours - Apotheek van den Bijstand ». Winkelinrichting recent verwijderd (117).

S.A.B., O.W., 3107 (1874), 25584 (1903), 3020 (1904).

Nr. 162-166, 168-170. Twee huurhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvragen van 1873. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels, oorspronkelijk dubbelhuisopstand met vijf bouwl. en telkens vier trav. onder zadeldak (pannen) : winkelpuien aan weerszijden van privé-ingang; getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting, gevelbreed gietijzeren balkon op tweede bouwl., in twee middentrav. op derde en vierde bouwl., verder doorgetrokken lekdrempels, borstweringversiering en leuning; klassiek hoofdgewel. Nr. 162-166 : eerste twee bouwl. verbouwd (1922, architect L. Janlet; 1929), onder vernieuwd gevelbreed balkon, vijfde bouwl. toegevoegd (1940, architect R. Ajoux); nr. 168-172 : enkel verbouwde pui (118).

S.A.B., O.W., 295-296 (1873), 27889 (1922), 35655 (1929), 51825 (1940).

Nr. 165 tot 173. Vier gekoppelde rijhuizen met neoclassicistische inslag, vier bouwl. + entresol en elk twee trav. onder mansardedak, waarvoor bouwaanvraag van 1874. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel geritmeerd door geblokte pilasters. Entresol met schijnvoegen. Bovenverd. met getoogde vensters in geriemde omlijsting met sleutel; doorlopende gietijzeren balkons op bel-etage en in twee middenpanden op derde bouwl., verder borstweringen of paneelversiering. Klassiek hoofdgewel. Centrale dakkapellen met voluten en driehoekig fronton. Winkelpuien van bij oorsprong; heden verbouwd (119).

S.A.B., O.W., 323 (1874).

Nr. 180-182. Hoekhuis (Olivetenhof nr. 1) met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect J. Rosschaert van 1873. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met kordongeleiding; vier bouwl. en resp. drie

en zes trav. onder zadeldak (kunstleien). Voorgevel gemarkeerd door middenrisaliet met schijnvoegen, Ionische pilasters, gietijzeren balkons en driehoekig fronton; zijgevel met zwakke hoekrisalieten van twee trav. Rechth. en licht getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting en onderdorpel. Klassiek hoofdstel. Winkelpui van bij oorsprong; heden verbouwd (120).

S.A.B., O.W., 332 (1873).

Nr. 184-186. In oorsprong twee gekoppelde rijhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1874. Bepleurde en beschilderde lijstgevel met horizontale registermarkering; vijf bouwl. en elk twee trav. onder mansardedak (kunstleien). Oorspronkelijk winkelpuien; eerste twee bovenverd. resp. geblokt en met pilasters, belijnd door gevelbrede gietijzeren balkons. Hoogste twee verd. met kolossale pilasters en dito balkon. Getoogde vensters. Klassiek hoofdstel; dakkapellen met gebogen fronton. Eerste twee bouwl. verbouwd tot beglaasde winkelpui, n.o.v. architect R. Lemaire van 1916, begane grond heden aangepast; derde bouwl. in 1928 voorzien van gevelbrede erker (121).

S.A.B., O.W., 347 (1874), 25589 (1916), 41269 (1928).

Nr. 194-198. Hoekgebouw (Fontainasplein nr. 2, Kolenmarkt nr. 107-109) met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect A. Van Bolle van 1873; vier bouwl. + entresol, veertien trav. over vier gevelzijden en mansardedak (lcien). Bepleurde en beschilderde lijstgevel, met midden- en afgeschuind hoekrisaliet in Anspachlaan. Geblokte onderbouw: oorspronkelijk rondboogportalen in risalieten, winkelpuien en beglaasde entresol; heden aangepast, pui van hockpand in 1922. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting, op twee hoofdverd. belijnd door resp. gevelbrede en gekoppelde gietijzeren balkons met postamenten, entablementen en driehoekige frontons in risalieten. Klassiek hoofdstel; dakkapellen met vleugelstukken en driehoekig fronton (122).

S.A.B., O.W., 11348 (1873), 28066 (1922).

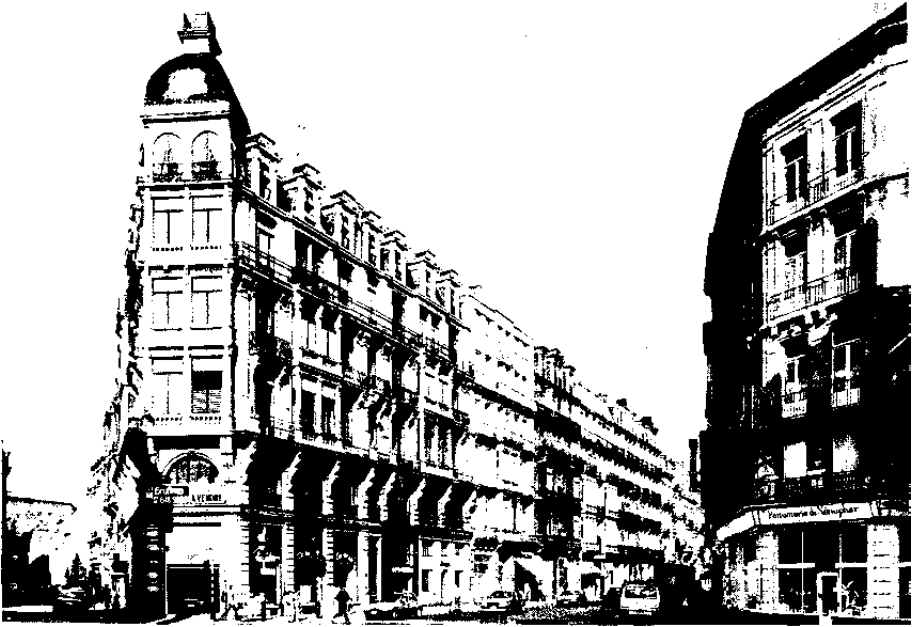
Antoine Dansaertstraat (1-2-3-4 E)

Van Visverkopersstraat naar Vlaamsesteenweg.

Brede straat, in het verlengde van de Auguste Ortsstraat. O.-straatgedeelte in eerste fase aangelegd in 1890-1891, aanvankelijk slechts tot de Oude Graanmarkt, waar het nieuwe tracé aansloot op de bestaande Jerichostraat, voorbij de Nieuwe Graanmarkt, de Lepelstraat. Het compacte bouwblok Visverkopersstraat / Oude Graanmarkt / Kartuizersstraat / St.-Katelijnestraat, met enkele verpauperde straatjes en gangen, werd hierbij doormidden gesneden en gesaneerd. Genoemd naar het gemeenteraadslid Antoine Dansaert (1818-1890). W.-straatgedeelte vanaf de Papenvest in tweede fase gerealiseerd in 1898-1899, doorheen het Bummelkwartier; aanvankelijk «Opvoedingsstraat» genoemd. De Jerichostraat en de Lepelstraat, in 1787 door het voormalige Jerichoklooster getrokken (zie Nieuwe Graanmarkt), werden aanvankelijk met behoud van de oorspronkelijke rooilijnen en straatnamen in de nieuwe as geïncorporeerd. De vooruitspringende N.-bouwblokken werden op gelijke breedte met het O.- en W.-straatgedeelte gebracht bij de aanleg van de Léon Lepagestraat vanaf 1912. Eensluitende benaming na 1918.

Van meet af aan belangrijke W.-O.-georiënteerde verkeers- en handelsader, van de centrale lanen in de omgeving van de Beurs, naar de Vlaamsepoort, waardoor de aloude verbinding via de Vlaamsesteenweg verviel.

O.- en W.-straatgedeelte onmiddellijk na aanleg bebouwd, met een aaneenschakeling van ruime huur- en winkelhuizen, in eclectische en Art Nouveau getinte stijl, gemarkeerd door een levendig spel van veelal gevelbrede, gietijzeren balkons en erkers, met repeterend karakter. Lijstgevels met vrij aanzienlijke bouwhoogte, over het algemeen bepleisterd als imitatie van een natuurstenen parement, op hardstenen onderbouw, met handelsfunctie. Cf. de rijhuizen nr. 7-9 (1891), 39-41 (1891), 40-42 (1892), 45 tot 57 (1891), 52-54 (1892), 69 (1892), 122-124 (1899, architect H. De Kock), 134-138 (1898, H. De Kock), 137 tot 143 (1898, architect

56. Antoine Dansaertstraat nr. 2-6 en 10 tot 38 (1892).

L. Depuits), 163-165 (1903, architect O. Simon), 164 (1898), 166-168 (1899, H. De Kock), 167-169 (1901, architect L. Sauvage), 177-181 (1902), 189 (1899, architect J. Vranckx), 191 tot 197 (1899), 199-201 (1898, H. De Kock); de hoekgebouwen 56-58 (1891), 176-180 (1899, H. De Kock). Voorts een aantal burgerhuizen, o.m. met verhoogde begane grond, heden veelal verbouwd, en ruimer gebruik van natuursteen, cf. nr. 27 (1891), 35-37 (1892), 71 (1892), 130-132 en 146-148 (1898, H. De Kock), 142-144 (1898, H. De Kock), 183-185 (1899, H. De Kock). Te noteren valt de aanzienlijke bijdrage van architect H. De Kock, in de bebouwing van het Westraatgedeelte. De middelste straatgedeelten bewaren aan de Z.-zijde nog enkele laat- en neoclassicistische panden uit begin XIX, behorend tot de vroegere Jerichostraat, cf. nr. 66, 78 en 88. De N.-zijde daarentegen werd in de jaren 1925-1930 wederopgebouwd met appartementsgebouwen, waaronder de hoekcomplexen Oude Graanmarkt nr. 7-11 en

Léon Lepagestraat nr. 2. Nieuwe bouw van de Nederlandse Evangelische Hervormde Kerk (1962-1971, architectenbureau Dingemans) bij de Nieuwe Graanmarkt (123, 124, 125).

S.A.B., O.W., 1456 en 26248-26263 (1890-1891), 1527 en 18834-18840 (1898-1899), 4451 (1891), 1269 (1891), 868 (1892), 900 (1891), 886 (1892), 906 (1892), 3004 (1899), 10544 (1898), 10528 (1898), 10532 (1903), 10550 (1898), 10551 (1899), 10533 (1901), 10535 (1902), 10537 (1899), 10538 (1899), 140 (1898), 890 (1891), 10553 (1899), 444 (1891), 862-863 (1892), 910 (1892), 10543 (1898), 10546 (1898), 10536 (1899); P.P., 2543, 1070.

Nr. 1-5. Afgeschuind hoekgebouw (Visverkopersstraat) in eclectische stijl met neorenaissance- en classicerende elementen, waarvoor bouwaanvraag van 1891; vier bouwl. + entresol en acht trav. onder zadeldak. Bepoetste lijstgevel, begane grond en entresol resp. belijnd met schijnvoegen en platte banden. Horizontaal gevelritme verder aangegeven door gekoppelde, vereenvoudigde balkons doorlopend in kordons; derde trav. uit-

gewerkt als trappenhuis. Winkelpuien en centrale inkom onder ovaal bovenlicht met driehoekig fronton. Alternierend rechth. en licht getoogde vnl. deurvensters. Klassiek hoofdstel. Gietijzeren borstweringen; fraaie houten deur (126).

S.A.B., O.W., 19597 (1891).

Nr. 2-6. Hoekgebouw (Kartuizersstraat nr. 1) in eclectische stijl met vermenging van neorenaissance-, -barokke en -classicistische elementen, n.o.v. architect A. Danthine van 1892; vier bouwl. + entresol en dertien o.m. gekoppelde trav. onder mansardedak (leien), (fig. 56). Bepleisterde lijstgevel met schijnvoegen en horizontaliserende opbouw o.m. gemarkeerd door gekorniste lijsten en doorlopende balkons met gietijzeren leuning opgevangen door gegroefde consoles. Hoger opgetrokken hoektrav. uitlopend op een vierzijdig koepeldak met lantaarn; verticaal gevelritme binnen de registers aangegeven door risalieten en pilasters, kolossaal met Ionisch kapiteel over de via gestapelde erkers geaccentueerde tweede en derde bouwl. Opengewerkte begane grond en entresol met puilijst, gedeeltelijk verbouwd. Rechth. vensters o.m. in stucmlijsting. Eenvoudig hoofdstel; talrijke dakkapellen, aan de hoofdgevel verrijkt met gebroken frontons en klauwstukken. In nr. 6 bar «L'Archiduc» n.o.v. architect F. Van Ruyskensvelde van 1937.

S.A.B., O.W., 9088 (1892).

Nr. 10-14, 16-20, 22-26, 28-32 en 34-38. Reeks huurhuizen met dubbelhuisopstand, met zelfde stijkenmerken als nr. 2-6, eveneens n.o.v. architect A. Danthine van 1892; vijf bouwl. en vier tot zes trav. onder mansardedak (leien, kunstleien), (fig. 56). Bepleisterde lijstgevels met schijnvoegen, gemarkeerde registers en aflijnende pilasters; begane grond met winkelpuien van hardsteen. Gestapelde erkers in midden- of zijtrav. van eerste drie panden; balkons op elke verd., vnl. gevelbreed, met gietijzeren borstwering. Accent op de middentrav. : risalietvormend en bekroond met een breed dakvenster onder gebroken fronton en topstuk. Eenvoudige kroonlijst; kleinere flankerende dakkapellen.

Nr. 10-14 verhoogd met één bouwl.; nr. 22-26 met vernieuwde dakkapellen. In nr. 22-26 en tegenoverliggende 47, winkelinrichtingen n.o.v. architect P. Cornelis, resp. van modezaken «Stijl+» (1985), «Stijl» (1984) en «Underwear» (1987, i.s.m. architect X. Bon de Sousa Pernes).

S.A.B., O.W., 867 en 9088 (1892).

Jonge Architecten in België, Gent, 1987, p. 39-44.

Nr. 11-13. In kern rijhuis waarvoor bouwaanvraag van 1891. Volledig nieuwe modernistische voorgevel n.o.v. architect A. Pompe, van 1928; vijf bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien), (fig. 57). Bovenverd. grotendeels uitgevoerd in beton, gemarkeerd door een aaneenschakeling van uitkragende volumes. Centrale, rechth. erker op tweede bouwl.; dito gevelbrede erker in metaal en glas i.p.v. aanvankelijk voorzien balkon op derde bouwl.; gekoppelde tweezijdige erkers per trav. over vierde en vijfde bouwl. Eenvoudige kroonlijst en dakkapellen. Begane grond met hekkleding van gepolijst graniet : winkelpui met zij-ingang en privé-deur, luifel en gedicht bovenlicht (127).

S.A.B., O.W., 891 (1891), 37143 (1928).

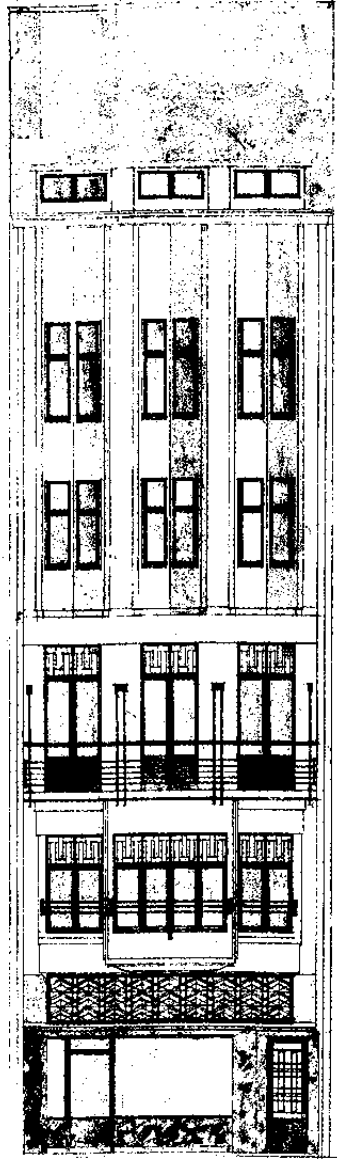
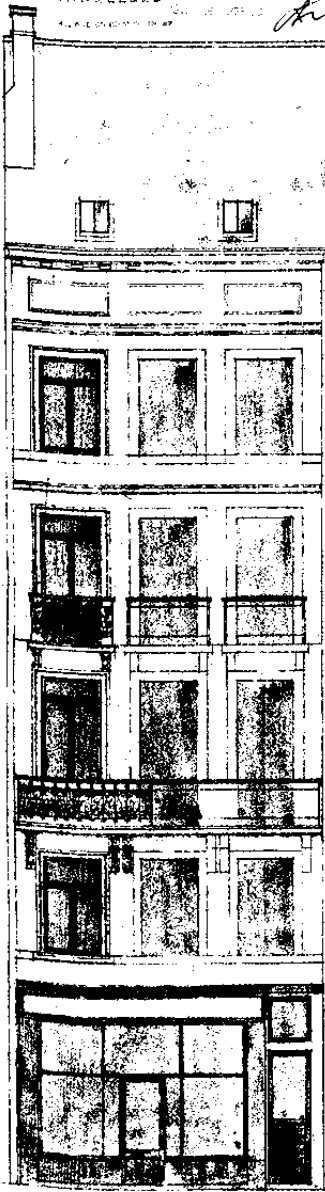
Nr. 17-25. Eclectisch huurhuis, vier bouwl. + entresol en zes trav. onder mansardedak (leien) met dakkapellen, waarvoor bouwaanvraag van 1892. Bepleisterde lijstgevel belijnd met schijnvoegen en kordons, aanleunend bij het Frans hotel-type met Lodewijk XVI-inslag. Drie trav. breed risaliet, gemarkeerd door een balkon met postamenten, de middentrav. begrensd door pilasters met guirlande en bekroond met een gebroken fronton op consoles, doorlopend in de gekorniste kroonlijst met tandlijst; gietijzeren borstweringen. Rechth. vensters in vlakke omlijsting, o.m. met paneel, waterlijst, lekdrempels en onderdorpels. Begane grond verbouwd. Oorspronkelijk met brede centrale inrijpoort, cf. rondboogvormig bovenlicht, toegang tot de

57. Antoine Dansaertstraat nr. 11-13. Bouwaanvraag verbouwing (1928), (S.A.B., O.W., 37143).

PROPRIETE DE MONSIEUR R. GRUNENWALD
RUE ANTOINE DANSAERT A BRUXELLES n° 11 et 13
TRANSFORMATIONS FACADE PRINCIPALE

JOINT A MA DEMANDE D'AUTORISATION
DE BATIR EN DATE DU 7 MAI 1928
LE PROPRIETAIRE:

Grunenwald

ETAT ACTUEL

FACADE TRANSFORMEE.

DRESSE A BRUXELLES LE 1 MAI 1928.
PAR L'ARCHITECTE DEUSSIGHE.

58. Antoine Dansaertstraat nr. 48, voormalige woning J. Hoste, en 50 (1891).

z.g. «marché aux cotonnettes»: een overdekte markt met glaskap, in 1889 gebouwd tussen St.-Katelijnestraat en Kinnebakstraat, later z.g. «halles des producteurs»; heden grootwarenhuis (128).
S.A.B., O.W., 999 - 1002 (1892, 1889).

Nr. 29-33. Huurhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect J. Picquet van 1892; vijf bouwl. en vijf trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde lijstgevel met neoclassicistische inslag, horizontaal gemarkeerd door gevelbrede balkons met vernieuwde leuning op tweede en vijfde, kordons op overige bouwl.; verticaal door breder middenrisaliet en geblokte hockpilasters. Vnl. deurvensters, gekoppeld in de zijtrav., met pilasters en bewerkte latei. Klassiek hoofdstel; dakkapellen met fronton. Winkelpui met zij-ingang aan weerszij van privé-deur (129).

S.A.B., O.W., 899 (1892).

Nr. 44-46. Rijkhuis in eclectische stijl met neorenaissance-inslag, waarvoor bouw-aanvraag van 1892, mogelijk n.o.v. architect E. Parys; drie bouwl. + entresol, drie trav. en mansardedak. Lijstgevel van natuur- en hardsteen, gemarkeerd door r. hockrisaliet: privé-deur onder gebroken driehoekig fronton, rechth. erker en ruime dakkapel. Rechth. deurvensters; gietijzeren balkon- en vensterleuning. Klassiek hoofdstel. Verbouwde winkelpui: beglaasde entresol met schijnvoegen. Aanverwant nr. 40-42, zelfde bouwjaar, met vernieuwde gevelbekleding (130).

S.A.B., O.W., 869 en 868 (1892).

Nr. 48. Voormalige woning Julius Hoste. Burgerhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect A. Danthine van 1891 (fig. 58). Deels hardstenen, deels bepleisterde lijstgevel, met souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Geblokte onderbouw; zijrisaliet van twee trav., gemarkeerd door rechth. erker met gietijzeren balkon, gebroken fronton en dakkapel; klassiek hoofdstel. Gedenkplaat voor de honderdste geboortedag van Julius Hoste (1848-1933), liberaal voorman en stichter van «De Zweep» en «Het Laatste Nieuws»; portretmedaillon gesigneerd H. Ruysen.

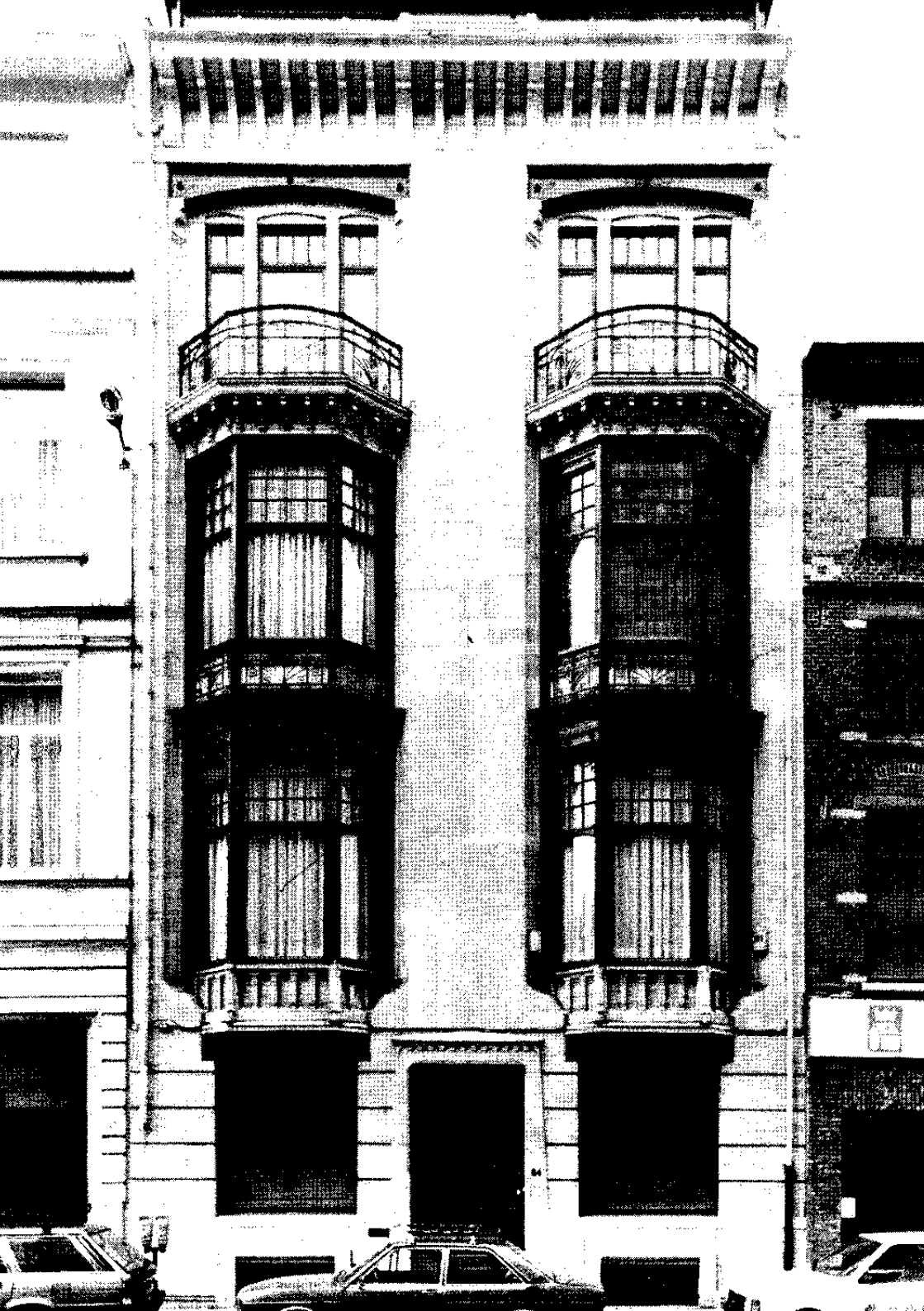
S.A.B., O.W., 875 (1891).

Nr. 50. Zelfde type als nr. 48 (fig. 58); bouw-aanvraag van 1891. Slechts twee trav. en mansardedak (leien) met œil-de-bœuf; natuur- en hardstenen gevelparement. Verlaagd benedenvenster.

S.A.B., O.W., 883 (1891).

Nr. 59. Rijkhuis n.o.v. architect H. Van Massenhove van 1891; vijf bouwl. en twee trav. onder zadeldak. Lijstgevel met eclectisch stucdecor, o.m. schijnvoegen, friezen en medaillon met jaartal 1892. Verd. belijnd door gevelbrede balkons met gietijzeren hek, behalve de hoogste met borstwering. Rijk hoofdstel met

59. Antoine Dansaertstraat nr. 64. Voormalig «herenhuis Bloch» (1906).

casementenfries en kroonlijst op modillons. Café-pui met glas-in-lood (ca. 1930), (131).

S.A.B., O.W., 916-917 (1891).

Nr. 60. Herenhuis (hoek Oude Graanmarkt) in eclectische stijl met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1879. Oorspronkelijk drie, heden vier bouwl. en drie + vier trav. Bepleisterde en beschilderde, symmetrische opstand, gescheiden door afgeschuinde hoekpenant met blinde nissen; kordongeleding. Geboste onderbouw en middenrisalieten met balkon, entablement en voorheen dakkapel; r. poortrisaliet. Bovenvensters met geriemde omlijsting en lekdrempel op consoles. Rest van klassiek hoofdstel (132).

S.A.B., O.W., 2671 (1879).

Nr. 64. Voormalig «herenhuis Bloch». Dubbelhuis met vier bouwl. en twee trav., waarvoor bouwaanvraag van 1906. Art Nouveau-lijstgevel van natuursteen, de begane grond met schijnvoegen en hardstenen sokkel (fig. 59). Verticaliserende opstand aangegeven door afgeschuinde vensternissen overspannen door versierde I-balken en de brede, vlakke middenpenant. Over tweede en derde bouwl. gestapelde trapezoidale erkers in gecombineerde hout- en ijzerbouw op natuurstenen basis, met entablement; sierlijke ijzeren borstwering en bekronend balkonhek. Drielichten op de vierde bouwl. Deur met fraaie ijzeren deurtwaai. Brede gekorniste kroonlijst op gekoppelde, gebogen consoles. Recente attiek.

S.A.B., O.W., 819 (1906).

Nr. 72, 74, 76. Drie gekoppelde enkelhuizen met spiegelbeeldschema, in laat-classicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1819. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevels, met drie bouwl. en elk vier trav. onder zadeldak met afgewolfd dakkapellen. Doorlopend belijnd door sokkel, puilijst, kordonvormende lekdrempels en kroonlijst, met verdiepte rechth. vensters en inrijpoort in entablement.

Nr. 72, behalve de pui met behouden ordonnantie, doch gedecapeerd; hardste-

nen poortentablement waarin met rozet versierde sluitsteen; twee dakkapellen. Nr. 74, eveneens gedecapeerd, met verlaagde benedenvensters en verbrede poort, en toegevoegde vierde bouwl. Nr. 76, verhoogd tot vijf bouwl. en aangepast in Art Deco (1929, architect F. Hoyois), (133).

S.A.B., O.W., 12814 (1819), 36196 (1929).

Nr. 84-86. Rijkshuis n.o.v. architect W. Defontaine, van 1898; vier bouwl. en drie trav. Eenvoudige bakstenen lijstgevel, gemarkeerd door gestapelde, rechth. erkers met bekronend gietijzeren balkon in de middentrav. Kroonlijst op gietijzeren consooltjes. Pui met hardstenen rechtstanden en fraai bewerkte consoles van erker en puilijst (134).

S.A.B., O.W., 12825 (1898).

Nr. 85-101. Appartementsgebouw (hoek Nieuwe Graanmarkt nr. 1-2), in «Beaux-Arts»-stijl met aan Franse renaissance- en Lodewijk XIII-stijl ontleend decor, n.o.v. architecten L. Duhayon en M. Julien (Parijs), gebouwd door de «Société Belge Immobilière», in vier fasen waarvoor bouwaanvragen van 1924, 1925, 1928 en 1929 (fig. 60). Langgerekt complex, via een afgeschuinde hoekpartij aansluitend op de rooilijn van de Nieuwe Graanmarkt; zeven bouwl. waaronder entresol en attiek, en zesentwintig trav. onder pseudo-mansarde (leien). Betonconstructie met gevelparement van baksteen, Euville en simili. Onderbouw met doorlopende muurbanden. Ordonnantie van bovenverd. d.m.v. oplopende afgeronde drielichten, als bow-window, hoger opgetrokken en uitlopend in dakvenster met voluten en gebogen fronton en scherpe leien bedaking. Omlopende balustrade boven uitgelengde consoles en brede stafwerkfries, ter hoogte van de vijfde bouwl.; ijzeren borstwering voor de attiek. Eenvoudige wijkelpuien en garagepoorten in uiterste trav.; symmetrische ordonnantie van toegangen en vensters in middenpartij. Parkergarage van zeven niveau's, oorspronkelijk met auto-lift, uit 1928-1931, op het binnenblok.

S.A.B., O.W., 39194 (1924), 39446-39447 (1925-1931), 59238 (1928), 59206 (1929).

60. Antoine Dansaertstraat nr. 85-101 (1924-1929).

Nr. 109-119. Zie Léon Lepagestraat nr. 6-18.

Nr. 114-116. Hoekgebouw (Slotstraat) in electische stijl n.o.v. architect H. De Kock, waarvoor bouwaanvraag van 1899; vier bouwl. + entresol en acht trav. over drie gevelzijden onder mansardedak (leien), (fig. 61). Bepleisterde lijstgevel op een onderbouw van geblokte hardstenen posten. Gevelgeleding door gevelbrede balkons met uitgelengde consoles, gietijzeren hek en postamenten op eerste verd., dito borstweringen en kordons op overige. Winkelpuien en beglaasde entresol (drielichten). Brede rechth. bovenvensters in vlakke omlijsting. Klassiek hoofdgestel; dakkapellen met fronton. In nr. 176-180, aanverwant hoekcomplex (Aalststraat nr. 1-5), zelfde architect en bouwjaar.

S.A.B., O.W., 10540 en 10553 (1899).

Nr. 118-120. Rijkhuis in Art Nouveau n.o.v. architect D. Fastré van 1899; vier bouwl. + entresol en twee brede trav. on-

der zadeldak. Lijstgevel van baksteen geritmeerd door korfboogvormige nissen met geornamenteerde hardstenen basis. Bovenverd. gemarkeerd door volledig ijzeren balkons (I-profiel, consoles, hek), gevelbreed op de tweede bouwl., r. uitgebouwd tot een eveneens ijzeren erker met sgraffitopanelen op de borstwering. Brede deurvensters met I-balk. Bewerkte houten kroonlijst. Twee eenvoudige winkelpuien vlg. repeterend schema (135).

S.A.B., O.W., 10541 (1899).

Nr. 126-128. Rijkhuis met vier bouwl. en twee trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1898. Stucgevel met overwegend neoclassicistische elementen, op hardstenen winkelpui. Eerste verd. met geblokte penanten en gevelbreed gietijzeren balkon. Twee hoogste verd. gemarkeerd door kolossale pilasters met gegroefde sokkel en ingediepte schacht; getoogde vensternissen met tandlijst en balkons. Klassiek hoofdgestel (136).

S.A.B., O.W., 10542 (1898).

61. Antoine Dansaertstraat nr. 114-116 (1899).

62. Antoine Dansaertstraat nr. 149-153 (1901).

Nr. 129-135. Afgeschuind hoekgebouw (Papenvest) in Art Nouveau n.o.v. architect O. Simon, waarvoor bouwaanvraag van 1899; vier bouwl. + entresol en negen trav. onder mansardedak (leien). Opgetrokken in gele baksteen, met hardstenen pui en kordons. Trav. alternerend gemarkeerd door balkons met ijzeren leuning, en oorspronkelijk gestapelde rechth. erkers, waarvan resterende ijzeren liggers en gebeeldhouwde consoles onder de pui-lijst, heden vervangen door licht uitspringende muurvlakken. Winkelpuien en privé-ingang op begane grond.

In hoektrav. : monument P. Van Humbeeck (1829-1890), minister van Openbare Opvoeding, door architect J. Barbier, met allegorie en portretmedaillon in bas-reliëf door beeldhouwer Ch. Samuel, ontworpen in 1898-1901, ingehuldigd in 1902.

In nr. 163-165, rijhuis met aanverwante opstand, n.o.v. O. Simon van 1903 (137).

S.A.B., O.W., 3005 (1899), 10532 (1903); S.K., 21 (1890-1902).

L'Emulation, 1902, pl. 39.

Nr. 140. Burgerhuis in eclectische stijl n.o.v. architect J. De Vestel, waarvoor bouwaanvraag van 1899; drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak. Lijstgevel in witte baksteen met hardstenen muurbanden en hoekstenen. L. risaliet met rechth. erker en ijzeren balkon. Mezzanino opgevat als pseudo-galerij: gekoppelde venstertjes tussen pilasters op kraagstenen, aansluitend bij de consoles van de kroonlijst. Oorspronkelijk verhoogde begane grond met drielicht en deur; heden pui in Nieuwe Zakelijkheid uit ca. 1930; tweekleurige bekleding van geglazuurde tegels, winkelpui met centrale, verdiepte ingang; beglaasde entresol met geometrische, metalen roedenverdeling, betonnen luifel (138).

S.A.B., O.W., 10545 (1899).

Nr. 149-153. Afgeschuind hoekgebouw (Sleutelstraat nr. 19-23) in eclectische stijl n.o.v. architect P. Saintenoy van 1901; vijf bouwl. + entresol, dertien trav. en mansardedak (kunstleien) + dakkapellen (fig. 62). Lijstgevel van geglazuurde

baksteen met hardstenen hoekblokken en onderbouw. Over drie verd. gestapelde erkers – in eerste en vierde trav. vernieuwd, in tiende trav. met bewaard houtwerk – bevat tussen vrijwel gevelbrede balkons met gietijzeren leuning en bewerkte consoles. Rechth. vensters, voorts gietijzeren borstweringen. Trapzaal in voorlaatste trav. Omlopende kroonlijst. Gedeeltelijk vernieuwde winkelpuien aansluitend bij beglaasde entresol.

S.A.B., O.W., 10530 (1901).

Nr. 150-154. Huurhuis in eclectische stijl n.o.v. architecten A. Huvenne en T. Janski van 1899; vijf bouwl. en vier trav. onder mansardedak (leien). Bepleurde lijstgevel met schijnvoegen op hardstenen onderbouw. Hoekrisalieten gemarkeerd door gestapelde erkers met neorenaissancedecor. Gevelbreed balkon met gietijzeren leuning boven de pui; afzonderlijke balkons in middentrav. en bovenop de erkers. Klassiek hoofdstel. Winkelpuien met middendeur, aan weerszij van privé-ingang (139).

S.A.B., O.W., 10547 (1899).

Nr. 155-157, 159-161 en 156-158. Resp. gekoppelde rijhuizen waarvoor bouwaanvraag van 1902, en afzonderlijk rijhuis n.o.v. architect H. De Kock van 1899; vijf bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak. Bepleurde lijstgevels met schijnvoegen, op hardstenen pui. Typische, horizontale gevelmarkering door gietijzeren, gevelbrede balkons of gekoppelde vensterleuningen. Vlak omlijste, rechth. vnl. deurvensters; klassiek hoofdstel. Nr. 155-161, met middenbalkon op hoogste verd. en verbouwde pui. Nr. 156-158, met tweede bouwl. als entresol; intacte winkelpui met zijdeur en privé-ingang, rechtstanden met neorenaissance-wortelmotieven en entablement (140).

S.A.B., O.W., 10531 (1902), 10548 (1899).

Nr. 160-162. Rijhuis met Art Nouveau-inslag, vier bouwl. + entresol en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1898. Lijstgevel met bepleistering, doorspekt en verwerkt met hardsteen. Overspanning van winkelpui en privé-ingang door I-balk met rozetten; dito ven-

63. Antoine Dansaertstraat nr. 171-175 (1902).

sterlateien. Balkons van de middentrav. doorlopend in kordons; gietijzeren borstweringen met typische, verstrakte tracing. Houten kroonlijst op uitgelengde consoles boven een tegelfries (140).

S.A.B., O.W., 10549 (1898).

Nr. 170-174. Hoekgebouw (Aalststraat nr. 2) met vier bouwl. + entresol en zes trav. onder zadeldak, n.o.v. architect H. De Kock van 1899. Bepleurde lijstgevel met neoclassicistische inslag; begane grond van hardsteen met winkelpuien en puilijst op consoles. Accent op de afgeschuinde hoektrav., tussen kolossale pilasters onder bekronend driehoekig fronton; gevelritmering verder via bredere risalieten. Balkons met postamenten, doorlopend in kordon, op de tweede bouwl.; ondiepe balkons op de derde; gietijzeren borstweringen. Klassiek hoofdstel.

In Aalststraat, lagere vrijstaande trav. en gelijktijdig opgetrokken winkelhuis (nr. 4-6), met eenvoudige opstand (141).

S.A.B., O.W., 10551 en 10552 (1899).

64. Antoine Dansaertstraat nr. 182 tot 208 (1898-1899).

Nr. 171-175. Huurhuis met vier bouwl. + entresol en drie ongelijke trav. onder mansardedak (leien), waarvoor bouw-aanvraag van 1902. Bepleisterde lijstgevel, begrensd door hoekpilasters, en belijnd met gegroefde lijsten; onderbouw van hardsteen (fig. 63). Art Nouveau-inslag in detailafwerking, vnl. waterlijsten van gedrukte korfboogvensters, houtwerk van beglaasde entresol en brede kroonlijst. Winkelpuien met zijdeur; centrale toegang tot de bovenverd. Balkons met gietijzeren leuning, gevelbreed en centraal uitgolvend op tweede bouwl., doorlopend in kordon in zijtrav. van derde.

S.A.B., O.W., 10534 (1902).

Nr. 182 tot 208. Reeks rijhuizen en hoekhuis (Barthélémylaan), n.o.v. architecten A. Huvene et T. Jasinski, waarvoor bouw-aanvraag van 1898-1899. Gediversifieerd gevelfront: lijstgevels overwegend in Art Nouveau of eclectische stijl met neoclassicistische inslag; per twee gekop-

peld (fig. 64). Vrij identieke plattegrond per pand; gemiddeld vier bouwl. en twee ongelijke of drie trav. onder zadeldak.

Nr. 182-188, Art Nouveau-gevels met bepleistering, doorspekt met baksteen en gebruik van hardsteen; gekoppeld door doorlopende winkelpuien, I-balk met rozetten en aansluitend gevelbreed balkon met consoles. Rechth. vensters met gebogen of gestrekte waterlijst en geprofileerde dorpels; gietijzeren balkonleuningen. Houten kroonlijst met gekoppelde modillons. In nr. 182-184, door balkons geaccentueerde middentrav., sgraffitopanelen op borstweringen, in boogvelden en fries. In nr. 186-188, r. zijrsaliet met balkons opgenomen in doorlopende vensteromlijsting, bijkomende vijfde bouwl. met twee- en drielicht.

Nr. 190-194, bepleisterde pseudo-dubbelhuisopstand met schijnvoegen. Symmetrische hoekrisalieten, gemarkeerd door Art Nouveau-balkons, lisenen en dakpa-pel. Rechth. vensters. R. helft van privé-deur met rondboogvormig bovenlicht en bewaard hout- en ijzerwerk; hardstenen

winkelpui met zij-ingang, I-balk met rozetten en gegroefde puilijst. L. verbouwde pui.

Nr. 196-202, gelijkaardige Art Nouveau-opstand als nr. 182-188, doch symmetrische opbouw van bovenverd. door middenrisalieten met gietijzeren balkons, doorlopend in afgewolfd dakvenster met drielicht. Rondboogvensters met hoefijzerboogvormige waterlijst in zijtrav. Florale sgraffitopanelen op borstweringen en in fries. Typisch hout- en ijzerwerk van privé-deuren.

Nr. 204-208, hoekhuis, vier + twee trav., met neoclassicistische inslag, bepleisterd met schijnvoegen op hardstenen onderbouw. Omlopende gietijzeren balkons aan tweede en derde bouwl.; twee hoogste verd. geritmeerd door kolossale pilasters. Rechth. bovenvensters resp. in geriemde omlijsting, tussen pilasters en verdiept met waterlijst. Klassiek hoofdgestel. Cafépui beschermd door brede ijzeren luifel op sierlijke consoles; beglaasde entresol.

In Barthélémylaan nr. 1-3, dito huurhuis met drie trav. Winkelpuien aan weerszij van privé-deur; vernieuwde balkons, gevelbreed aan de tweede bouwl., in bredere zijtrav. hogerop (142, 143, 144).

S.A.B., O.W., 10554 (1898-1899).

Nr. 203. Huurhuis in eclectische stijl met neobarokke inslag, n.o.v. architect F. Kips van 1901; vijf bouwl. + entresol en twee brede trav. onder mansardedak. Bepleisterde lijstgevel met schijnvoegen op hardstenen onderbouw. Winkelpuien en beglaasde entresol tussen geblokte pilasters; middenportaal onder driehoekig fronton. Bovenverd. gemarkeerd door kolossale pilasters, de middelste composiet, en monumentaal gevelbreed balkon met balustrade op zware consoles; brede, omlijste deurvensters met gietijzeren balkon. Hoogste verd. als attiek, met gevelbrede gietijzeren borstwering met postamenten, op kroonlijst met klossen en consoles (145).

S.A.B., O.W., 186 (1901).

Nr. 205-209. Hoekgebouw (Vlaamsesteenweg nr. 196-200) in eclectische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1898; kopgebouw met vier bouwl. + entresol en

twaalf trav. over drie gevelzijden, heden onder plat dak. Lijstgevel van contrasterende rode en gele baksteen, geleed door kordons en tandlijsten; trav.-indeling door vlakke lisenen. Onderbouw met gekoppelde winkelpuien en beglaasde entresol. Verdiepte vensters met gietijzeren latci, tweelichten in de middentrav.; balkons in zijtrav. Fries met geometrisch patroon onder de kwartholle, houten kroonlijst; in ontwerp centraal, monumentaal dakvenster tussen dakkapellen (146).

S.A.B., O.W., 10539 (1898).

Antwerpseleen (2-3-4 B)

Van Emile Jacquainlaan naar IJzerplein. Deel uitmakend van de ringlanen, ter vervanging van de tweede stadsomheining.

Ingevolge een decreet uitgevaardigd door Napoleon I in 1810, werd overgegaan tot het slechten van de XIV-wallen, voor de aanleg van een ringlaan. De werken werden evenwel in 1814-1815, ingevolge de politieke gebeurtenissen stilgelegd. Tijdens de Hollandse periode werd een nieuw begin gemaakt door het uitschrijven van een wedstrijd voor het aanlegplan in 1818, waaraan werd deelgenomen door de ingenieurs-architecten J.A. Werry, verbonden aan de Brusselse Academie, A. Engels en J.-B. Vifquain, beiden verbonden aan de Waterstaat. De uitvoering werd toegewezen aan Vifquain en in 1819 aangevat met de aanleg van de Antwerpseleen. De werken werden vervolgens progressief in O.-richting voortgezet. Zo kwam de Kruidtuinlaan tot stand in 1819-1820, gevolgd door de Bischoffsheimlaan met het aangrenzende Barricadenplein die ca. 1824 werd voltooid. Voor de vanaf 1821 gerealiseerde Regentlaan werd het oorspronkelijke tracé door architect Ch. Vander Straeten gewijzigd. De uitvoering van de Waterloolaan, aangevat in 1823, werd vertraagd door aanzienlijke nivelleringswerken, doch was bij het uitbreken van de revolutie in 1830 gevorderd tot aan de Hallepoort. Het laatste gedeelte aan de W.-zijde van de stad werd in 1832 aange-

vat o.l.v. stadsarchitect A. Payen, met achterenvolgens de Zuidlaan, de Slachthuislaan, de Barthélémylaan en de Entrepotlaan, (huidige Negende Linielaan en Nieuwpoortlaan), doch pas in de loop van de jaren 1840 geleidelijk voltooid. Door de aanleg van de ringlaan werd de omtrek van de stad, de «Vijfhoek», blijvend vastgelegd. Uitgaande van het bestaande profiel van de oude wallen werd een wijsd tracé uitgewerkt, met een zeer ruimtelijke opvatting in neoclassicistische zin. De zowat 8 km lange ring werd op regelmatige afstand gearcicleerd door pleinen of beeldassen, als onderbreking en rustpunt, o.m. de Kruidtuin, het Observatorium, het cirkelvormige Barricadeplein en de pleinen ter plaatse van de vroegere stadspoorten. Het geheel werd beplant met een drie- tot vierdubbele bomenrij, en omsloten door een octrooigracht en -omheining, waarbij nieuwe, elegante octrooipaviljoenen de toegangen tot de stad markeerden. De gedeelten ten N. en in de bovenstad ontwikkelden zich van meet af aan tot één der meest gegeerde residentiele locaties te Brussel. De gedeelten aan de W.-zijde, geflankeerd door het kanaal van Charle-roi, kregen een meer utilitair en economisch karakter, bestemd voor de bouw van o.m. het Slachthuis, de infanteriekazerne «Klein Kasteeltje» en het Stapelhuis. De ringlanen werden in 1956-1957 over de gehele lengte voor het toenemend verkeer aangepast, ten koste van het oorspronkelijke karakter, tot een verkeersdrukke stadsring met ondertunnelde kruispunten, in verbinding met de uitvals- en autowegen; slechts bepaalde gedeelten, met name de Bischoffsheimlaan, de Regentlaan en de Waterloolaan, werden opnieuw beplant met bomenrijen, als herinnering aan de vroegere luister. Onder de N.- en O.-lanen, van IJzerplein tot Hallepoort, werd de Metrolijn 2 aangelegd (1965-1988).

De Antwerpse laan werd afwijkend van het tracé van de XIV-wallen loodrecht op het kanaal van Willebroek geprojecteerd, waardoor nieuwe bouwterreinen werden verkregen in de N.-W.-hoek van de stad. Vervolgens ontstonden hierop de Koopliedenstraat en de Pakhuisstraat, het Groot of Handelsdok en het Werfdok (zie ook Handelskaai). Oorspronkelijk

brede, met drie rijen linde- en kastanjebomen geplante laan, halverwege gedomineerd door de z.g. «Willemspoort» (1820, architect T.-F. Suys; gesloopt in 1838), via een rechth. plein geopend naar de Lakensestraat, de toegang tot de Groendreef afgesloten door een hek. Oorspronkelijk z.g. Willemslaan, huidige benaming na 1830.

Vrij goed bewaarde bebouwing, vnl. uit XIX A., met overwegend neoclassicistisch en empirisch-karakter. Gekoppelde enkelhuizen, cf. nr. 14, 15, 16, 17, 18, 22, en voornamere herenhuizen met accent op de ingangstrav., cf. nr. 21. Ruime eclectische burger- en herenhuizen uit XIX B. Typisch «Hotel Sabot d'Or» (XX a) in nr. 5. Sporadisch nieuwe bouw.

Heden drukke verkeersader in het verlengde van de Leopold II-laan, de N.-zijde z.g. Boudewijnlaan.

S.A.B., O.W., 32179-32182, 32187-32188, 32198 en 32923-32926 (1818 e.v.); A.A., 1832, vol. 29, rep. 121-123; P.P., 741.

Nr. 6 tot 9. Neoclassicistische, twee aan twee gekoppelde enkelhuizen met gemeenschappelijke middentrav., vlg. spiegelbeeldschema, uit XIX a; drie bouwl. en tweemaal vijf trav. onder zadeldak (pannen). Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevels, de middentrav. geaccentueerd door gekoppelde deuren onder entablement, slechts ten dele bewaard in nr. 7, en verdiepte vensternis. Rechth. vensters met lekdremfels, hier en daar voorzien van ijzeren leuning; bijkomende riemomlijstingen en waterlijst in de middentrav. Eenvoudige kroonlijst boven steigeraten. Nr. 8 verhoogd, nr. 9 met mansarde en vernieuwde gevelbekleding; begane grond verbouwd (147).

K.I.K., 105006.

Nr. 23. Neoclassicistisch herenhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (pannen) uit XIX a. Oorspronkelijk vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevel, met latere stucversiering, op zandstenen sokkel. Vleugeldeur in entablement, waarop later balkon, en deurvenster in entablement, in bredere l. trav. Rechth. vensters, voorheen beluikt op de bene-

denverd., met riemomlijsting, sleutel, borstweringversiering en doorgetrokken lekdrempels op de bovenverd.; ijzeren leuning op lagere derde bouwl. Kroonlijst op klossen boven panelenfries en kordon. Twee dakkapellen met fronton en bolornament (148).

Nr. 24. Eclectisch herenhuis met souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1901. Lijstgevel met natuurstenen parement op vlak geboste begane grond en sokkel van hardsteen. Vleugel deur met bovenlicht in l. trav. Rechth. vensters op doorgetrokken lekdrempels, geriemde omlijstingen en borstweringversieringen van hardsteen op de bovenverd.; balkons met gietijzeren leuning in de middentrav. Schijfornamenten op de penanten van de derde bouwl. Klassiek hoofdstel (149).

S.A.B., O.W., 25521 (1901).

Nr. 25. Neoclassicistisch herenhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (pannen) uit XIX a; in 1836 aangebrachte mezzanino. Bepleurde en beschilderde lijstgevel met hardstenen plint. Vleugel deur met entablement op voluutconsoles en gietijzeren balkon in de bredere l. trav. Rechth. vensters met afzonderlijke lekdrempels, op bovenverd. geriemde vensteromlijstingen, profiel onder de dorpels en gietijzeren leuning. Kroonlijst op klossen en tandlijst boven steigerगतen met schijfvormige vulling (150).

S.A.B., O.W., 25481 (1836).

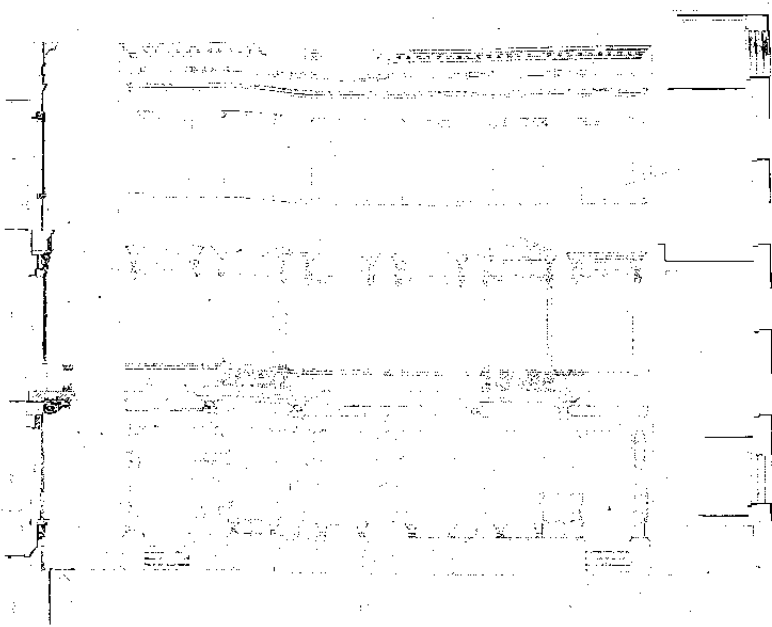
Nr. 26. Enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), uit XIX a (fig. 65). Bepleurde en beschilderde lijstgevel met empire-inslag op zandstenen sokkel. L. ingangsrisaliet met balkon op voluutconsoles, deurvenster met entablement en geriemde vensteromlijstingen. Rondboogvensters met geprofileerde booglijst en doorgetrokken imposten in r. trav. van tweede bouwl., voorts rechth. vensters, op doorgetrokken, geprofileerde lekdrempels. IJzeren balkonen vensterleuning, resp. met spitsboogjes en gekruiste pijlen. Hoofdstel gevormd door architraaf, fries waarin stei-

65. Antwerpse laan nr. 26.

gerगतen met schijfvormige vulling en kroonlijst op klossen. Benedenvensters verbouwd tot uitstalraam.

Nr. 37. Herenhuis in neoclassicistische stijl, met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen); bouwaanvraag van 1849 voor twee identieke gekoppelde enkelhuizen met spiegelbeeldschema (fig. 66). Bepleurde lijstgevel met ruime verwerking van hardsteen, o.m. voor de vlak geboste onderbouw, de vensteromlijstingen en het hoofdstel. Bel-etage geaccentueerd door balkon met openwerkte borstwering in Louis-Philippestijl, postamenten en voluutconsoles, en driehoekig fronton in de middentrav., gestrekte entablementen in de zijtrav. Rechth. deur en vensters, met afzonderlijke lekdrempels op consoles op gelijkvloerse, geriemde omlijstingen, doorlopende lekdrempels en borstweringen op bovenverd. Gevelbeëindiging door kordon, brede fries met steigerगतen en

66. Antwerpseleen nr. 37. Bouwaanvraag (1849), (S.A.B., O.W., 25524).

spiegels in doorlopende omlijsting en kroonlijst met klossen en tandlijst (151).

S.A.B., O.W., 25524 (1849).

Nr. 38-39. Eclectisch herenhuis met vnl. neoclassicistische inslag, n.o.v. architect F. Kielbaey, in bouwaanvraag van 1909 met drie bouwl., mansardedak en balustrade, heden vier bouwl., en drie trav. Geboste, hardstenen onderbouw, met vier gekoppelde rondbogen op pilasters. Bepleisterde bovenverd.; r. risaliet met gestapelde, trapezoidale, houten erkers en verdiept drieliicht. Rechth. vensters met geriemde hardstenen omlijsting, bijkomend entablement op bel-etage, doorlopende en afzonderlijke lekdrempels. Kroonlijst (152).

S.A.B., O.W., 52 (1909).

Nr. 40. Herenhuis in eclectische stijl met overwegend neoclassicistische inslag, uit 1874; drie bouwl., vier trav. en later

mansardedak (fig. 67). Lijstgevel met plastisch stucdecor en bewerkte hardstenen sokkel. Twee trav. breed middenrisaliet met pilastermarkering, geblokt, met maskerkop + guirlande en ingediept; balkon met postamenten en gekoppelde consoles voor de bel-etage, de borstwering verborgen achter een publiciteitsbord. Rondboogpoort met pilasters, sleutel en houten vleugel deur in 1. trav. Rechth. vensters in geriemde omlijsting, verticaal oplopend op bovenverd.; gebogen frontons met schelpvulling in midden-, gestrekte entablementen en balkons in zijtrav. van bel-etage; oren, sleutels en rozetfriezen op derde bouwl. Gekornist klassiek hoofdgestel met casementen.

S.A.B., O.W., 9331 (1874).

Nr. 41 tot 45. Vier gekoppelde, neoclassicistische enkelhuizen met drie bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak (pannen,

67. Antwerpse laan nr. 40 (1874).

68. Antwerpse laan nr. 46-50. Middenrisaliet.

kunstleien), uit XIX b. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met gewone ordonnantie van rechth. openingen, geaccentueerd door middenbalkon met voluutconsoles en in nr. 42 en 43 bewaard gietijzeren hek. Breed hoofdgestel met panelenfries. Begane grond verbouwd (153).

Nr. 46-50. Ruim hoekcomplex (IJzerplein nr. 1) in neoclassicistische stijl met empire-inslag, uit XIX a; in oorsprong mogelijk één herenwoning, heden opgesplitst in meerdere panden. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevel op zandstenen sokkel, met drie bouwl. en resp. twaalf en vijf trav. onder schilddak (pannen); heden gedeeltelijk gecementeerd, verhoogd en op gelijkvloers niveau verbouwd, uiterst r. trav. toegevoegd. Dubbelhuisopstand geaccentueerd door het asymmetrische middenrisaliet van twee trav. waaronder bre-

dere poorttrav. van arduin: rechth. koetspoort met voluut sleutel en flankerende pilasters met impost; op bel-etage balkon met voluutconsoles en gietijzeren leuning met gekruiste pijlen en hiermotief, Venetiaans deurvenster met pilasters met vereenvoudigd kapiteel, entablement en booglijst, flankerende gebeeldhouwde reliëfs met Hermesstaf; op lagere derde bouwl. drielicht met zelfde pilasters en gestrekt entablement (fig. 68). Benedenverd. afgelijnd door puilijst. Rechth. vensters, met geprofileerde lek-drempels op eerste en derde bouwl., verbonden door kordon op tweede. Hoofdgestel gevormd door gelede architraaf, fries met steigergaten en kroonlijst op klossen, gedeeltelijk verwijderd. Bewaard houtwerk van vleugeldeur met bronzen leeuwekoppen en dooreengevlochten spitsbogen in het bovenlicht, en gedeeltelijk van ramen (154).

K.I.K., 105426.

Arduinkaai (2-3 B-C)

Van Lakensestraat naar Kalkkaai.

Z.-kade van het vroegere Stapelhuisdok, cf. de tegenoverliggende Hooikaai. Het Stapelhuisdok, oorspronkelijk Hooidok genaamd, werd vanaf 1639 door metselaar H. Faye aangelegd in een moerassige weide, de z.g. «Guillielmus» of Begijnenweide, dwars op de O.-zijde van het bestaande Schuitendok, aan de W.-zijde werd tegelijkertijd ook de z.g. «Mestback» tot een kleiner dok omgevormd. Het XVI-dokkencomplex (zie Baksteenkai) kende hiermee een gevoelige uitbreiding. De talrijke pakhuizen en herenwoningen die hier in de loop van XVII, en nog tot in het begin van deze eeuw beide kadewanden bepaalden, herinnerden niet alleen aan de belangrijke economische activiteit maar ook aan het mondaine karakter van de oude havenwijk. Getuige hiervan ook de oprichting van een theater waar in 1682 voor het eerst een Italiaanse opera werd opgevoerd. Daarbij kwam de vestiging van nieuwe industrieën in XVIII, zoals porselein- en glasmanufacturen en een suikerraffinaderij. In 1780-1781 werd op de O.-kade het z.g. «Entrepot» gebouwd n.o.v. architect R. Nivoy, het eerste stedelijk goederenpakhuis dat deze functie tot 1847 vervulde, en waarvan de gevel later werd geïncorporeerd in de Koninklijke Vlaamse Schouwburg (zie Lakensestraat nr. 146). De benaming Arduinkaai en Hooikaai ontstonden in XIX, verwijzend naar de toenmalige functie. Het Stapelhuisdok werd in 1910-1911 gedempt en met bomerijen afgeboord. Een belangrijk gedeelte werd recent heringericht tot speelterrein.

Heden heterogene gevelwand, verbroken door ruime bressen. Slechts enkele resterende panden met een XVII-kern, veelal dan nog verbouwd of verwaarloosd. Nr. 4-5 en 27 vertonen muurankers en zandstenen elementen. Eén van de laatste twee hier bewaarde oude pakhuizen aan de vroegere dokken, werd recent gesloopt. Voorts interbellum-architectuur en hoge nieuwe bouw.

Nr. 3. Rijhuis met neoclassicistische inslag met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit XIX d. Bepoelsterde en be-

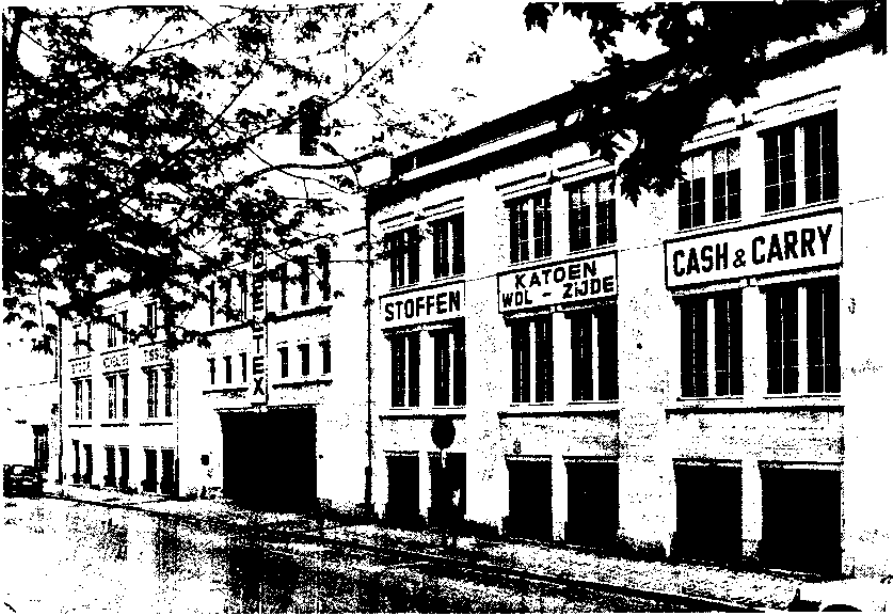

69. Arduinkaai nr. 20.

schilderde, horizontaal gelede lijstgevel. Cafépui met geblokte posten. Tweede bouwl. geaccentueerd door gevelbreed balkon met gietijzeren hek; dito middenbalkon op derde bouwl. Getoogde bovenvensters in stucomlijsting. Klassiek hoofdgestel (155).

Nr. 6-7. Herenhuis met neoclassicistisch uitzicht uit XIX a, doch vermoedelijk oudere kern; drie bouwl. en zes trav. onder zadeldak met twee afgewolfd dakkapellen. Bouwaanvraag voor derde bouwl. van drie l. trav. van 1819. Bepoelsterde en beschilderde lijstgevel met natuurstenen sokkel. Rechth. vensters in verkleinende ordonnantie, beluikt op begane grond. Hoofdgestel met kordon, fries en kroonlijst. Centrale, gedrukte rondboogpoort met zandstenen omlijsting in Lodewijk XVI-stijl: ingediepte pilasters met impost, guirlande en diamantkop, rozetsleutel met drop en gestrekte waterlijst, mogelijk opklimmend tot XVIII d. Inmiddels gesloopt (156).

S.A.B., O.W., 11336 (1819).

70. Arduinkaaï nr. 28-29. Voormalig pakhuis «Stiel & Rothschild» (1926).

Nr. 8. Pakhuis, z.g. «*De Schuere*», met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (n ⊥ straat, Vlaamse pannen) uit midden XVII. Deels gedecapeerde deels gecementeerde verankerde bakstenen tuitgevel met afgeschuinde sokkel en zandstenen hoekblokken, achter afgebrokkelde cementering. Monumentale korfboogpoort met zandstenen negblokken, kwarthol profiel aan de dagkanten, imposten, voluutsleutel en waterlijst, in de r. trav.; laag, heden gedicht l. deurtje. Rechth. middenvenster op de tweede bouwl. Breed getoogd laadvenster omringd door drie kleinere, dito luiken, en balkgat in de geveltop. Inmiddels gesloopt (157).

Nr. 20. Pakhuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (n ⊥ straat, Vlaamse pannen), uit midden XVII, mogelijk in latere fase verlengd (fig. 69). Verankerde bakstenen tuitgevel met muurvechtingen, achter afbrokkelende cementering, op afgeschuinde sokkel.

Hoge begane grond, oorspronkelijk met brede, centrale rondboogpoort, met sleutel en imposten, tussen getralied bolkozijn en rechth. deurtje; heden ten dele verbouwd. Rechth., ten dele aangepaste vensters op de lage bovenverd. en in de tweeledige top; ontlastingsboogjes boven de zijvensters en sporen van zandstenen negblokken; oorspronkelijk verticaal verbonden laadvensters in de midden-trav., l. geflankeerd door kleine openingen. Laadboom in de top. Blinde, gecementeerde O.-zijgevel, oorspronkelijk gemene muur, met recente steunberen en bebording; twee afgewolfd dakkapellen. Interieur met bewaarde houten skeletstructuur, ten dele verstevigd met I-balken: balkenlagen op pilasters en dakspant.

HENNE A., WAUTERS A., 1975. IV, fig. 1697.

Nr. 21. Diephuis met twee bouwl. en vier trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), uit midden XVII. Voorheen trapgevel (11 tr. + topstuk), met drieledige top, be-

lijnd door waterlijsten in het verlengde van de dekstenen : rondboogvenster met sluitsteen en imposten, tussen kloosterkozijnen in eerste geleding, resp. twee en één rechth. luiken in overige. Huidige vorm resulterend uit XX a-aanpassing : gecementeerde klokgevel met kordons. Behouden sokkel met getraliede keldermonden; liele-ankers op de penanten en in de top. Rechth. vleugel deur in vlakke zandstenen omlijsting met klein profiel op neuten in r. trav. (begin XIX). Voorts aangepaste, omlijste boogvensters en drielicht in de top (158).

HENNE A., WAUTERS A., 1975, IV, fig. 1695.

Nr. 22. Totaal verbouwd, ouder pand, met behouden hardstenen deuromlijsting in Lodewijk XVI-stijl : rechth. en geprofileerd, met neuten, oren en sluitsteen en waterlijst, uit XVIII d (159).

Nr. 23-25. Zie Vaartstraat nr. 51-57.

Nr. 26. Enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen); traditionele kern opklimmend tot midden XVII, in neoclassicistische stijl aangepast en verhoogd met derde bouwl. waarvoor bouwaanvraag van 1870. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met behouden zandstenen sokkel en muurankers, met gekrulde spie op de begane grond, lielevormig op de bovenverd. Begane grond met schijnvoegen en puilijst. Rechth. vensters met lekdrempel, in riemomlijsting op bovenverd. Klassiek hoofdgestel met panelenfries. Heden aangepaste inrijpoort in r. trav. (160).

S.A.B., O.W., 19503 (1870).

Nr. 28-29. Voormalig pakhuis voor textiel «*Stiel & Rothschild*», in gevelsteen gesigineerd en gedateerd architect A. Warny, 1926 (fig. 70). Drie bouwl. en acht trav. onder zadeldak (pannen) met beglaasde nokruiter. Brede, beraapte lijstgevel op hardstenen plint, geritmecerd door vlakke, rechth. lisenen; middenrisaliet met huisnaam en embleem (bij), en gegolfde afsluiting. Twee- en drielichten met kleine roeden; centrale inrijpoort. Constructie met betonskelet; centrale schacht met bovenlicht in interieur. Gerenoveerd in 1980.

71. Arduinkaai nr. 34. Voormalig herenhuis van der Stegen de Putte, later de Spoelbergh. Centrale dakkapel.

Nr. 34. Voormalig herenhuis van der Stegen de Putte, later de Spoelbergh. Dubbelhuis met twee bouwl. en vijf trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, te oordelen naar sokkel en liele-ankers XVII-kern met XVIII- en XIX-aanpassingen. Rechth. vensters, op begane grond getralied op lekdrempels, op bovenverd. in geriemde stucomlijsting met sleutel en oren (XIX B), op kordonvormende lekdrempels. Rondboogpoort met sluitsteen in met schijnvoegen en gestrekte waterlijst belijnd veld. Geprofileerde kroonlijst boven bedekte steigergaten. Drie afgevolgde dakkapellen, de grotere middelste getoogd, geblokt, met sluitsteen en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden, met kleine roeden (XVIII B), (fig. 71).

Nr. 35. Oorspronkelijk woning met winkel, in premodernistische stijl, n.o.v. architecten A. Pompe en F. Bodson van

1914; drie bouwl. en drie brede, ongelijke trav. onder plat dak. Volkomen verbouwing van vrijwel identiek dubbelhuis als belendend nr. 34. Gevel van baksteen met schaarse verwerking van hardsteen. Opengewerkte begane grond met doorlopende I-balk op afgeronde posten; oorspronkelijk middeningang en r. winkel-pui. Oplopende bovenvensters met lekdrempels, gietijzeren latei, doorlopend op derde bouwl., en verdiepte borstwering; bewaard houtwerk. Dubbel rij bedekte steigeraten in het fries (161).

S.A.B., O.W., 19505 (1914).

Arenbergstraat (6 D)

Van Schildknaapsstraat naar Bergstraat / Keizerinlaan.

Aloude straat, voorheen z.g. «Vederstrate» (vermeld in XIII a) naar de talrijke hier gevestigde pelshandelaars. Sinds XVI huidige benaming naar het hotel Arenberg (Z.-straatzijde), verwoest in 1695. Vnl. in XIX evoluerend tot handelsstraat met mondain karakter o.m. door de bouw in 1846-1847 van de Koninklijke St.-Hubertusgalerijen (naast nr. 1); vestiging van luxe-boeticks en theaters: cf. het befaamde Alcazartheater met beweegbaar glasdak, in 1867 gebouwd, in 1911 afgebroken voor oprichting van de Deutsche Bank (nr. 5-9), en het «Théâtre des Capucines» van 1896 (nr. 3), in 1935 verbouwd tot bioscoopzaal Arenberg.

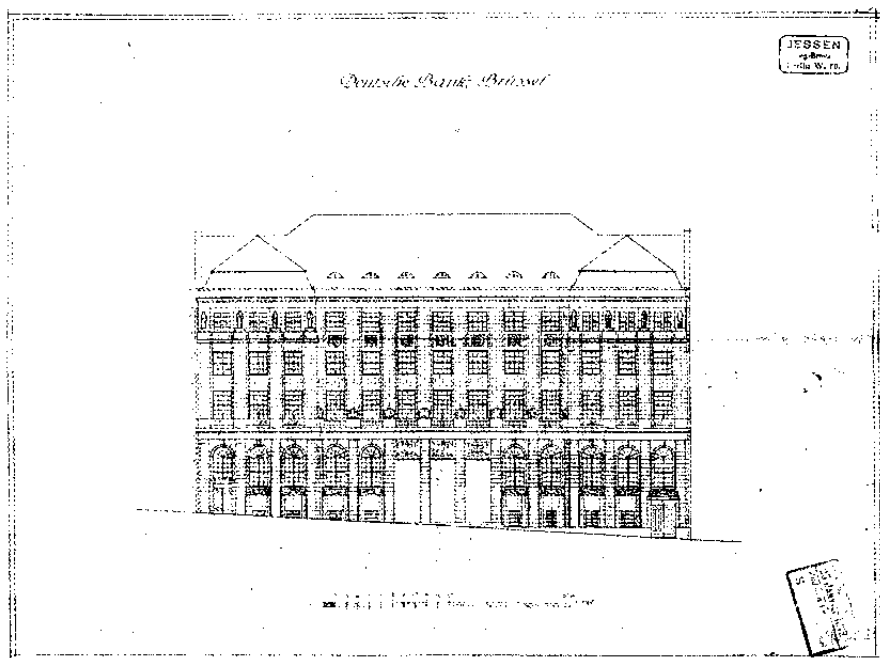
Straat met sterk hellend niveau. Aan N.-zijde vrij gaaf behouden homogene neoclassicistische rijbebouwing, opgetrokken kort na de verlegging van de rooilijn in 1874; gevels van vier bouwl. + entresol, met horizontaal markerende kordons en balkons (fig. 72). Verderop, ter hoogte van T Serclaesstraat en Keizerinlaan, afgesloten door aangepaste, vereenvoudigde of ingekorte boekpanden nr. 40-42 (1880?), nr. 46-50 (1877) en nr. 52-54 (1880). Z.-zijde vnl. gedomineerd door de imposante gevels van de voormalige Deutsche Bank en de juwelierszaak Wolfers.

S.A.B., O.W., 6665 (1880, 1877), 14296 (1880).

72. Arenbergstraat. N.-zijde.

Nr. 1b-3. Ruim gebouw van vier bouwl. en vijf trav. onder zadel- en mansardedak, opgetrokken i.o.v. de «Crédit Foncier», n.o.v. architect L. Laureys van 1899. Deels met imitatiebanden bepleisterde voorgevel, in eclectische stijl met neoclassicistische kenmerken. Vlg. ontwerp oorspronkelijk met hardstenen gelijkende begane grond met centrale deur en vitrines aan weerszij tussen pilasters, voorzien van balustrades, en korbboogpoorten in uiterste trav. Markante bredere eerste trav. benadrukt door gebroken fronton en dakvenster; opeenvolging van rechth. en driezijdige erker i.pl.v. op plan rechth. venster, onder bekronend balkon; omlijst bovenste venster onder rondboogfronton. R. gevelpartij geleed door kordons, doorgetrokken lekdrempels en gietijzeren balkons; ijzeren balkonhekken i.pl.v. doorlopend balkon op bel-etage. Verder rechth. omlijste vensters, paneledecor en casementenfries onder de tand- op kroonlijst en consoles.

73. Arenbergstraat nr. 5-9. Voormalige Deutsche Bank. Bouwaanvraag (1912), (S.A.B., O.W., 43782).

Smal l. pand n.o.v. architect A. Blomme van 1935 verbouwd tot kleine bioscoopzaal «Studio Arenberg», in modernistische stijl; toegang heden verbouwd samen met doorlopende moderne winkel-pui r. (162).

S.A.B., O.W., 9951 (1899), 44827 (1935).
DELETANG M., *Le Studio Arenberg à Bruxelles* (Bâtir. 1936, 47, p. 890).

Nr. 2. Afgeschuind neoclassicistisch hoekgebouw (Warmoesberg nr. 1) van vier bouwl. + entresol en vijf trav. onder pseudo-mansardedak (kunstleien) met dakvensters, vlg. bouwaanvraag van 1875 ter vervanging van ruimer hoekcomplex van 1859 n.o.v. architect J. Segers (cf. Warmoesberg nr. 3). Bepaalde lijstgevel, op begane grond + entresol deels aangepast; resp. rechth. vitrines en brede korfboglichten met sluitsteen, tussen behouden pilasters; winkeltoegang in hoektrav., privé-ingang uiterst r. Door

kordons gemarkeerde bovenbouw, met getoogde vensters in deels gelijnde risalieten: geriemde omlijstingen, bewerkte sluitstenen, gietijzeren balkons op consoles op bel-etage en in hoektrav., dito leuningen in overige trav. Panelen op penanten, borstweringen en in fries; kroonlijst op klossen (163).

S.A.B., O.W., 6668 (1875), 6660 (1859).

Nr. 2A tot 10. Geheel van drie gekoppelde, gelijkaardige rijhuizen van vier bouwl. + entresol en resp. drie + twee + twee trav., n.o.v. architect H. Rieck van 1876. Bepaalde bovenbouw, gelijnd op de entresol met getoogde vensters voorzien van sluitsteen. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting, met verbonden gietijzeren balkon op de bel-etage, afzonderlijke balkons en onder druiplijst op de voorlaatste verd. Latere leien bekleding en brede dakkapel bij nr. 2A, 4. Deels behouden kroonlijst op

klossen. Winkelpui van bij oorsprong, doch verbouwd (163).

S.A.B., O.W., 6667 (1876).

Nr. 5-9. Imposant bankgebouw met natuursteenbekleding, in 1912 voor de Deutsche Bank aangevat n.o.v. de Berlijnse architect Jessen, m.m.v. architect A. Dumont (fig. 73); na sekwester, voltooid tussen 1929 en 1932 i.o.v. de Algemene Bankvereniging en Volksbank van Leuven; heden Kredietbank.

Streng, symmetrische gevelopbouw geïnspireerd op de monumentale, klassierende Duitse architectuur uit begin XX. Vrij sober, vier bouwl. hoog complex met achteruitwijkende middenpartij van zes trav. en als risalieten opgevatte hoekpartijen van drie trav. Hoge benedenbouw ingevolge denivellatie, geritmeerd door rondboogarcade en rechth. inkompartij tussen gecanneleerde halfzuilen, onder brede horizontale aflijning. Bovenbouw verticaal gemarkeerd door lisenen, beëindigd door attiek. Figuratief beeldhouwwerk uitgevoerd door G. Vandevoorde o.m. tekens van de dierenriem beneden, blazoenen boven de balustrade en allegorische beelden als bekroning van de lisenen in de hoekgevels (164).

S.A.B., O.W., 43782 (1912), 39484 (1929-1930).

★ Nr. 11-13. Voormalige *juwelierszaak* *gebr. Wolfers*. In Art Nouveau-stijl opgetrokken, n.o.v. architect V. Horta van 1909. Complex op onregelmatige – gr.m. L-vormige – plattegrond, vlg. de richtlijnen van Ph. Wolfers ontworpen rondom twee rechth. binnenplaatsen. Oorspronkelijk winkelruimte en werkhuizen beneden, ateliers op tweede bouwl., kantoren op volgende twee verd., privé-appartement ter hoogte van verd. met loggia en achteruitwijkende dakverd. Zeven trav. brede voorgevel met zwarte granitobekleding voor onderbouw, natuursteen voor bovenverd. Expressieve gevelarchitectuur met rijke materiaalkeuze en vloeiend lijnenspel, hoewel reeds behorend tot een meer klassieke fase binnen Horta's œuvre o.m. door het achterwege laten van decoratief smeedijzerwerk en de koppeling van de bovenvensters vlg. repeterend ritme (fig. 74).

Originele gevelcompositie, met symmetrische trav.-indeling verbroken door niet «axiale» bredere convexe bow-window; harmonische combinatie van horizontale en verticale lijnen resp. door de rechte en gebogen waterlijsten en lekdrempels en de ingediepte penanten verhoogd door de sierlijke zuilen van de verdiepte bovenbouw met loggia (fig. 75). Benedenbouw met variërende raamhoogten en verspringende plinten vlg. denivellatie; verfijnde detailuitvoering op penanten en sierlijke profilering als beëindiging van de puilijst; vitrines omlijnd door slanke metalen profielen; poort met vleugel deur en markant ijzerwerk met typische Art Nouveau-vormgeving.

Oorspronkelijk winkelmobilair van mahoniehout uit Honduras gefineerd met dito platen, ontworpen door V. Horta en in 1912 uitgevoerd door de Londense firma Sage; in 1974 gedeemonteerd en in 1977 overgebracht naar de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, departement Sierkunsten.

Geplande, doch niet gerealiseerde uitbreiding in Bergstraat waarvoor ontworpen van V. Horta van 1930: in eerste versie met acht bouwl. hoge Art Deco-voorgevel, in tweede versie met neobarokke topgevel (165).

S.A.B., O.W., 5 (1909-1912), 40871 (1930).

Archief C.R.M.S., dossier 2.42.

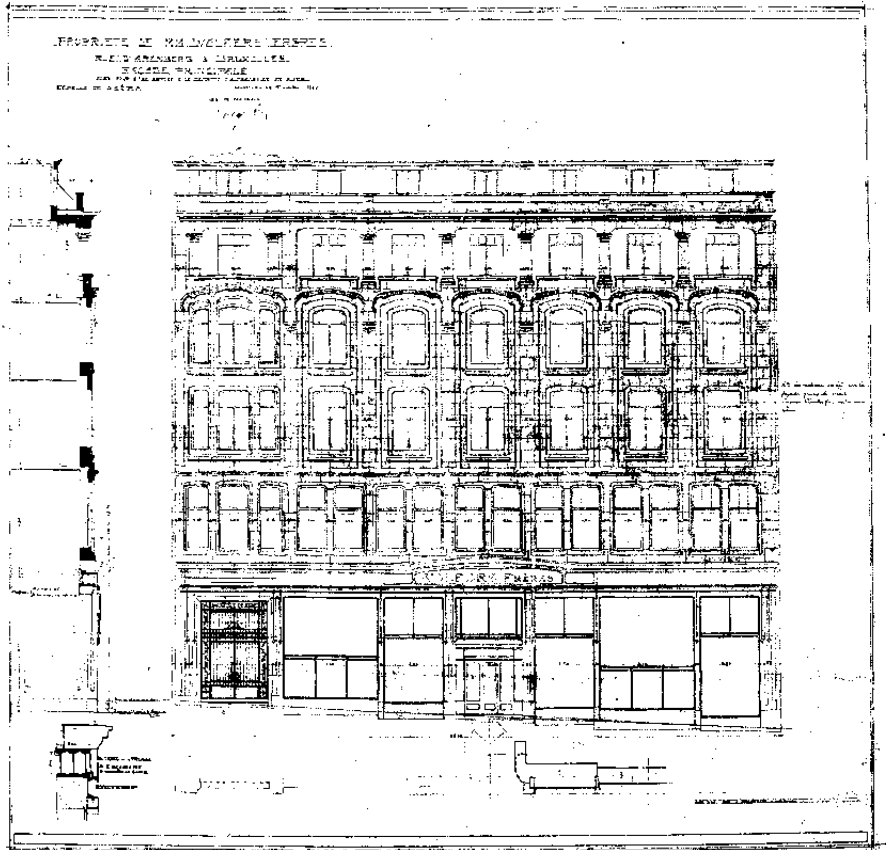
BORSI F., PORTOGHESI P., *Victor Horta*, Brussel, 1977, p. 105-107, 172.

DUIJIERE C., *Victor Horta, Mémoires*, Brussel, 1985, p. 120-124.

HAERENS J., *Art Nouveau et Art Déco, le Magasin Wolfers*, Brussel, 1983.

LOZE P., *Guide de Bruxelles XIXe et Art Nouveau*, Brussel, 1985, p. 49-50.

Nr. 12 tot 30. Vier gekoppelde huurhuizen van vier bouwl. + entresol, met bepleisterde voorgevels met verspringende kroonlijsthoogte van resp. drie + vijf + vijf + drie trav., n.o.v. architect H. Rieck van 1877. Gevels met gr.m. gelijkwaardig uitzicht, op de bovenverd. gemarkeerd door kordons, verbonden lekdrempels en druiplijsten, doorlopende balkons en afzonderlijke op de twee middenverd. en aflijnende kroon- met tandlijst op consoles onder blinde attiek met leeuweproversiering. Verder rechth. vensters in geriemde oorumlijsting, bij

74. Arenbergstraat nr. 11-13. Voormalige juwelierszaak gebr. Wolfers. Bouwaanvraag (1909), (S.A.B., O.W., 5).

nr. 12-14 en 28-30 onder entablement en bij nr. 16-22 met hanekamsluitsteen. Oorspronkelijk geblokte pilasterindeling over begane grond met winkelpui + entresol, verbouwd bij nr. 12-14, deels behouden bij nr. 16-18, vernieuwd bij nr. 22 en in 1902 vervangen door huidige benedenbouw met afgeronde winkelbeglazing bij nr. 28-30 (166).

S.A.B., O.W., 26327 (1877), 6351 (1877), 9961 (1902).

Nr. 15. Heden gedecapeerde bakstenen lijstgevel van drie bouwl. + entresol en

twee trav. onder zadeldak (n//straat, pannen) met dakkapel, vlg. bouwaanvraag van 1861 ter vervanging van klokgevel. Neoclassicistische winkelpui + entresol vlg. ontwerp van 1906 en vermoedelijk door architect Leemans (?) vervangen door huidige – op plan echter meer gedecoreerd –, met afgeronde beglazing op begane grond. In licht risaliet rechth. bovenvensters, oorspronkelijk vlak omlijst, met hardstenen dorpels en lekdrempels. Casementen en steigergaten onder tandlijst en kroonlijst op klossen met drup (167).

S.A.B., O.W., 6662 (1861), 9956 (1906).

75. Arenbergstraat nr. 11-13. Voormalige juwelierszaak gebr. Wolfers (1909). Loggia.

Nr. 32-34. Hoekgebouw ('T Serclaesstraat), huurhuis van vier bouwl. + entresol en vijf trav. onder mansardedak (leien) met rechth. dakvensters i.pl.v. œil-de-bœufs, n.o.v. architect H. Rieck van 1877. Hardstenen benedenbouw met gelijnde pilasters over de deels aangepaste begane grond met winkelpuic en de behouden entresol. Bepleisterde bovenbouw met omlopende kordons, begrenzende hoekpilasters en middenrisaliet, aflijnende kroonlijst op tandlijst en klossen. Rechth. vensters in geriemde omlijsting, grotendeels weggekapt; verbonden ijzeren balkon op bel-etage en afzonderlijke balkons en leuninggen op twee bovenste bouwl. (168).

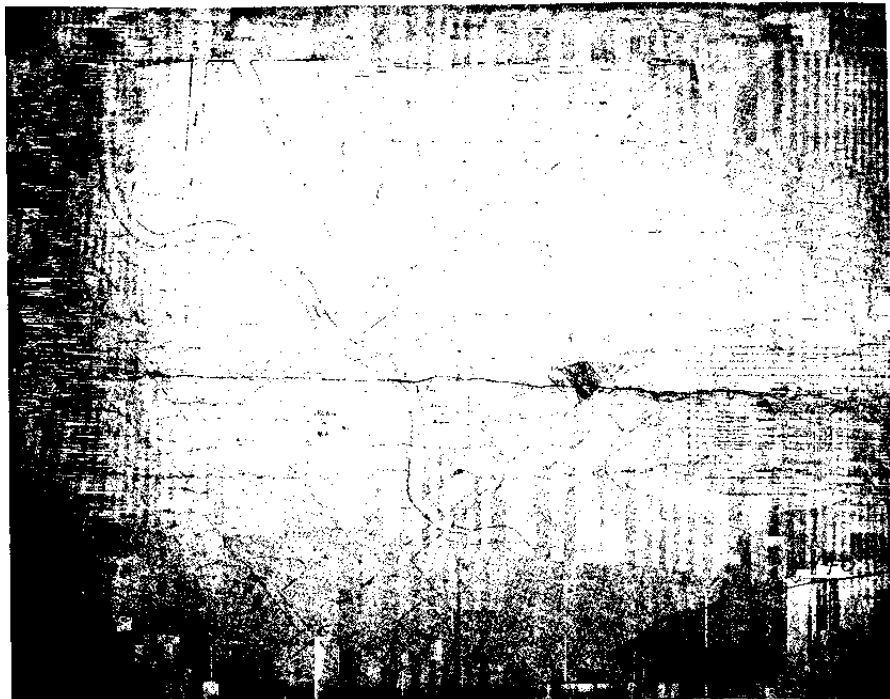
S.A.B., O.W., 6666 (1877).

Artesiestraat (3-4 H-I)

Van Kazernestraat naar Zuidlaan. Deel uitmakend van een reeks rechtlijnige straten, aangelgd op de terreinen

ten Z. en O. van de Anderlechtsesteenweg, begrensd door de Zenne en de Zuidlaan, het laatste niet geurbaniseerde gebied met enige omvang binnen de Vijfhoek (fig. 76).

Dit geheel van weiden en blekerijen, eertijds z.g. «den Rosbempt», bleef tot ver in XIX onbebouwd, met uitzondering van een katoenfabriek en een katoendrukkerij die sinds de Franse overheersing nabij de Zenne gevestigd waren. Stedebouwkundige projecten vanaf ca. 1835, gebaseerd op de verbinding van het huidige Anneessensplein en de Zuidlaan door parallelle N.-Z. gerichte straten, en van de Anderlechtsepoort en de omgeving van de Zuidstraat door een kruisende W.-O.-as, echter zonder gevolg. Begin van urbanisatie door het verlengen van de Kazernestraat tot de Zuidlaan in 1854. Vervolgens realisatie van de Artesiestraat, de Bodegemstraat (N.-Z.) en de Voldersstraat (W.-O.), in een eerste fase, ca. 1861-1864. Gevolgd door de aanleg van de Gierstraat en de Kuregemestraat (N.-Z.) en het doortrekken van

76. Artesiëstraat. Aanlegplan Artesiëstraat, Bodegemstraat en Voldersstraat (1861), (S.A.B., O.W., 2840).

de Damstraat en de Loofstraat, resp. tot de Kuregemsestraat en de Anderlechtsesteenweg, in een tweede fase, ca. 1863-1866. De wijk werd nog in de jaren 1860 grotendeels bebouwd, met een overwegend eenvoudige, neoclassicistische rijbebouwing, met een neogotisch klooster en een tramstelplaats als belangrijkste accenten. De Artesiëstraat splitst zich af van de Kazernestraat. Homogene bebouwing van eenvoudige enkel- en iets rijkere burgerhuizen in neoclassicistische stijl, sommige met bescheiden neorocaille- of Second Empire-inslag, vaak vergezeld door een centraal balkon. Grotendeels uit de jaren 1860, uitgezonderd een belangrijke reeks panden uit de jaren 1880 aan de O.-zijde. Lijstgevels met uniforme bepleistering en ingehouden stuc voor vensteromlijstingen en hoofdgestel, doorgaans twee of drie bouwl. en drie

trav. onder zadeldak, cf. nr. 10 en 12 (1889), 14, 40-40A (1883), 42 (1884), 43, 45, 47, 56-58, 62-64 (1862). Enkele met vernieuwde gevelbekleding, cf. nr. 36, 38, 41, 51, 55. St.-Antonius-van-Padua-kerk en klooster aan de W.-zijde.

S.A.B., O.W., 26163-26164 (ca. 1835), 528 en 26217 (1854), 26244-26246, 26320, 1455 en 26156 (1861-1866), 6853 (1889), 6848 (1883), 6849 (1884), 16607 (1862).

Nr. 4. Herenwoning (hoek Kazernestraat nr. 7) in eclectische cottage-stijl, n.o.v. architect L. Pepermans van 1899; twee bouwl. en acht trav. onder mansardedak (leien) met dakkapellen (fig. 77). Markante vierkante hoektoren onder dito tentdak met windvaan; voorheen ommuurde tuin en stallingen ten N., heden aanbouw van één bouwl. onder plat dak. Bepleisterde lijstgevels met imitatievoe-

77. Artesiëstraat nr. 4 (1899).

gen; hardstenen plint, puilijst en muurbanden. Getoogde en rechth. muuropeningen, o.m. met waterlijsten en I-balken. Hoofdgevel met gebuikt balkon boven de ingang en dakvenster. Kroonlijst op houten consooltjes. Sieranker B op schouw.

S.A.B., O.W., 1869 (1899).

Nr. 7-11. Gekoppelde woningen met drie bouwl. en samen vijf trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1888. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op hardstenen plint. Repeterende enkelhuisopstand en bijkomende deuren naar kelder en koer in l. trav. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting, op doortrokken lekdrempels. Klassiek hoofdstel (169).

S.A.B., O.W., 6852 (1888).

Nr. 8. Burgerhuis met souterrain, twee bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien), 1887 gedateerd op fries van dakvenster (fig. 78). Eclectische natuurste-

nen lijstgevel; gebruik van hardsteen voor sokkel, omlijstingen van rechth. muuropeningen en erker. Centrale rechth. erker met neorenaissance-rolwerkmotieven van stuc op borstwering en fries; aansluitend gietijzeren balkon op hardstenen consoles voor de zijtrav. Bekronend gebuikt balkon voor dakvenster, met driehoekig fronton, vleugelstukken, geflankeerd door œil-de-bœufs. Klassiek hoofdstel.

Nr. 16. Zelfde type als nr. 8, uit XIX d. Markerend gevelbreed balkon, diamantkoppen op de penanten en bovenvensters met waterlijst. Steigerगतen met leeuwep (170).

Nr. 17-19. St.-Antonius-van-Paduakerk en klooster van de minderbroeders-konventuelen.

Kerk en klooster in neogotische stijl, op L-vormige aanleg, rond een ommuurde voortuin (fig. 79).

In 1862 aankoop van het bouwterrein, aankomst van de eerste religieuzen en

78. Artesiestraat nr. 8 (1887).

aanvang van de bouw van een eerste kapel, die in 1863 werd opengesteld. In 1868 eerste steenlegging van de nieuwe kerk n.o.v. architect P.J.H. Cuypers (Amsterdam); bouw in 1871 met uitzondering van de vieringtoren beëindigd; in 1872 inzegening van de kerk, gevolgd door de consecratie van het hoogaltaar in 1876. Eveneens in 1872, na afbraak van de eerste kapel, aanvang van de bouw van de kloostervleugel, door dezelfde architect, in 1873 voltooid. In 1887 aanzet van de vieringtoren o.l.v. architect J.Th.J. Cuypers, in 1888 voltooid. Binnenaankleding geleidelijk uitgevoerd tussen 1871 en 1891.

Kerk

Ingeplant ten W. van de kloostervleugel, aan drie zijden ingesloten door aangrenzende percelen, via twee lange gangen bereikbaar vanuit resp. Artesiestraat en Bodegemstraat.

Neogotische kerk geïnspireerd op de Franse en Rijnlandse vroeg-gotiek. Be-

scheiden, doch representatieve realisatie uit Cuypers' eerste periode, met uitzonderlijk intact interieur. Vroeg voorbeeld, typerend voor de synthetische fase van de neogotiek, in België, gekenmerkt door een eigentijdse interpretatie van de gotische architectuur, met aandacht voor een rationele constructie, materiaalexpressie en een oorspronkelijk ruimteconcept, bezield door een diepgaande spiritualiteit.

Driebeukig, met basilicaal schip van twee dubbele trav.; transept, ten O. licht uitspringend, en Z.-georiënteerd hallekoor van drie ondiepe trav. met vlakke koor-sluiting, Sacristie ten Z. Geheel opgetrokken uit baksteen met schaarse verwerking van natuursteen; gecombineerde bedaking (kunstleien).

Voorportaal in Artesiestraat: puntgevel met schouderstukken en kruisbloem; spitsboogportaal op colonnetten met knoppenkapiteel onder dito blindnis met ingeschreven driepasboog en bladwerkconsole, waarin St.-Antonius-van-Padua-abeeld.

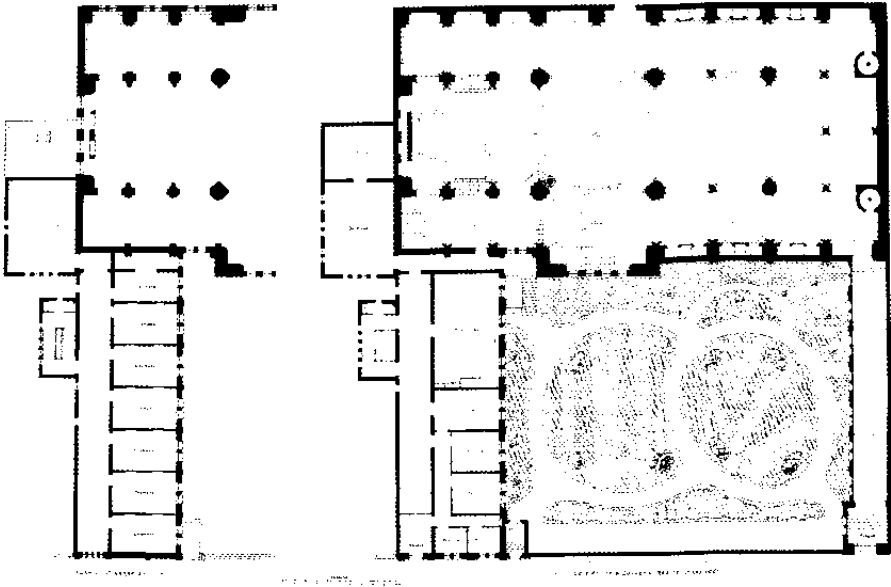
Aansluitende gang geritmeerd door steunberen en tweelichten.

Grotendeels ingebouwde N.-gevel met radvenster (achtpas) en kruis op top, geflankeerd door ronde traptorens met spitse galmgaten in bovenste geleding en kegelvormige spits (leien).

O.-gevel aan binnentuin, in sober metselwerk met contrasterende ontlastingsbogen, en tandlijsten en overhoeksc baksteenfriezen onder de daklijst op consoles. Hoge middenbeuk onder zadeldak met dakkapellen en lage zijbeuk onder lessenaarsdak, geritmeerd door steunberen; resp. spitsbogige vierlichten onder oculus en éénlichten. Transept gemarkeerd door puntgevel met hoeksteunberen, pinakels en kruisbloem; dubbele rij vierlichten, oculi en radvenster (achtpas), klimmend vijflicht in top. Koortrav. met tweelichten onder oculus.

Octagonale kruisingtoren: trommel met alternerend spitsbogige tweelichten en blindnissen onder achtpas, ingeschreven in spitsboognis; naaldspits (leien) met dubbele krans dakkapellen, de bovenste opengewerkt (fig. 80).

Eenhedsvol neogotisch interieur met polychrome beschildering – imitatie van bak-en natuursteenparement, sjabloon-

79. Artesiëstraat nr. 17-19. St.-Antonius-van-Paduakerk en klooster van de minderbroeders-konventuelen (1868-1873). Plattegrond (L'Emulation, 1897, pl. 47).

partijen en monumentale taferelen – op pleister- en metselwerk, gecombineerd met schoon metselwerk (Pl. IX).

Ruimteconcept gebaseerd op de tegenstelling tussen het normale basilicale schip met gebonden stelsel vlg. vierkante module, en het optisch verlengd hallekoor met geaccelereerd trav.-ritme en doorbroken achterwand met functie van diafragma, met de octogonale kruisingkoepel als centraal bindend gegeven. Drieledige opstand in het schip : spitsboogarcaden op zuilen en polygonale pijlers met bladkapiteel, voortgezet onder het doksaal, triforium met ingeschreven driepasbogen, oplopend in de spitsbooglichten. Overkluising van beuken, transeptarmen en koor door gemetselde kruisribgewelven met afgeplatte scheibogen, opgevangen door polygonale en kruispijlers en colonnetten met bladkapiteel; lichtbogen en steunberen geïncorporeerd in de zijbeuken. Kruising onder pendentievenkoepel met galerij, venster-

zone en straalgewelf op colonnetten. Tribune (officieekapel) op spitsboogarcade in het O.-zijkoor.

Mobilair

Fraaie, eenheidsvolle, neogotische stoffering, geconcipeerd door P.J.H. Cuypers. Doorgedreven iconografisch programma met narratief en symbolisch karakter, rond thema's met betrekking tot de konventuelenorde en haar patroonheiligen, en de Eucharistie.

Muurschilderingen (1891), in middenbeuk (historiek van het dogma van de Onbevleete Ontvangenis), koepel, St.-Franciskus- en vroegere H. Hartkapel.

Gepolychromeerd en verguld meubilair met overvloedig beeldhouwwerk door het atelier Cuypers & Stoltzenberg (Roermond): hoogaltaar (1871-1879), St.-Franciskusaltaar (1882), St.-Antonius-troon (1885), preekstoel (1885), triomfkruis (1891), biechtstoelen (1871 en 1891). Gotische O.-L.-Vrouw-van-Vogelzang (XIV?), naar verluidt afkomstig van het voormalige recollettenklooster. Orgel (1874) door F. Loret (Mechelen). Eiken koorbanken (1893). Glasramen van koor (1872) door Maréchal & Champigneulle (Metz), transept

en doksaal (1891) door F. Nicolas & Zonen (Roermond). St.-Franciskuskapel (1891) door Cuypers & Stoltzenberg (Roermond).

Kloostervleugel met drie bouwl. en acht trav. onder zadeldak + dakkapellen. Eenvoudige neogotische baksteenarchitectuur verlevendigd door overhockse friezen en voorzien van sierankers. O.-gevel aan Artesiëstraat: tuitgevel met schouderstukken, geritmeerd door spitsboogvormige lisenen. Korfhoogdeur en spitse vierlichten in l. trav., spitse tweelichten op begane grond van vrijwel blinde r. trav.; centrale nis met getrapte console en luifel voor ontbrekend beeld. Twee- en drielicht in top. N.-gevel aan binnentuin, geritmeerd door steunberen; licht getoogde tweelichten met afzaat.

S.A.B., O.W., 6852 (1862-1888).

BRAEKEN J., *De Sint-Antonius-van-Paduakerk in Brussel* (M & L, 1985, 3, p. 9-23). *L'Emulation*, 1897, pl. 47-57.

Nr. 21, 29. Enkelhuizen met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak; bouwaanvraag van 1862 voor nr. 29. Horizontaal gelede, bepleisterde en beschilderde lijstgevels, met hardstenen plint en puilijst. Rechth. deur en benedenvensters. Getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting, neorocaillesleutel en breed geprofileerde, doorgetrokken lekdrempels; centraal balkon met gietijzeren hek. Klassiek hoofdstel (171).

S.A.B., O.W., 6819 (1862).

Nr. 23, 25. Gekoppelde enkelhuizen met repeterend schema, uit jaren 1860. Zelfde type als nr. 21, 29, met eenvoudiger opstand, zonder puilijst, balkon en sluitstenen (172).

Nr. 30-32. Hoekcomplex (Voldersstraat nr. 26-28) met drie bouwl. + mezzanino en resp. drie en negen trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1863. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels op hardstenen plint. Getoogde vensterregisters met geriemde omlijstingen en neorocaillesleutels, gemarkeerd door kordvormende lekdrempels met breed profiel. Klassiek hoofdstel. Hoekpand met winkelpui en -raam in houten omlijsting, ernaast twee panden met enkelhuis-

opstand, geaccentueerd door centraal balkon op consoles (173).

S.A.B., O.W., 6826 (1863).

Nr. 34. Zelfde type enkelhuis als nr. 30-32, waarvoor bouwaanvraag van 1863. Rechth. muuropeningen, op de bovenverd. in geriemde omlijsting. Fraaie gietijzeren balkonleuning met getorste stijlen waarop vaasjes. Identiek, gelijktijdig opgetrokken pand met verbouwde benedenvensters in Voldersstraat nr. 24 (174).

S.A.B., O.W., 6829 (1863).

Nr. 35-37. Afgeschuind hockhuis (Voldersstraat), met drie bouwl. en acht trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1863. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, geleed door kordons en doorlopende lekdrempels. Rechth. vensters met afgeronde bovenhoeken, geriemde omlijsting en neorocaillesleutel; gietijzeren leuning. Klassiek hoofdstel. Winkelramen aan weerszij van hoektrav. (175).

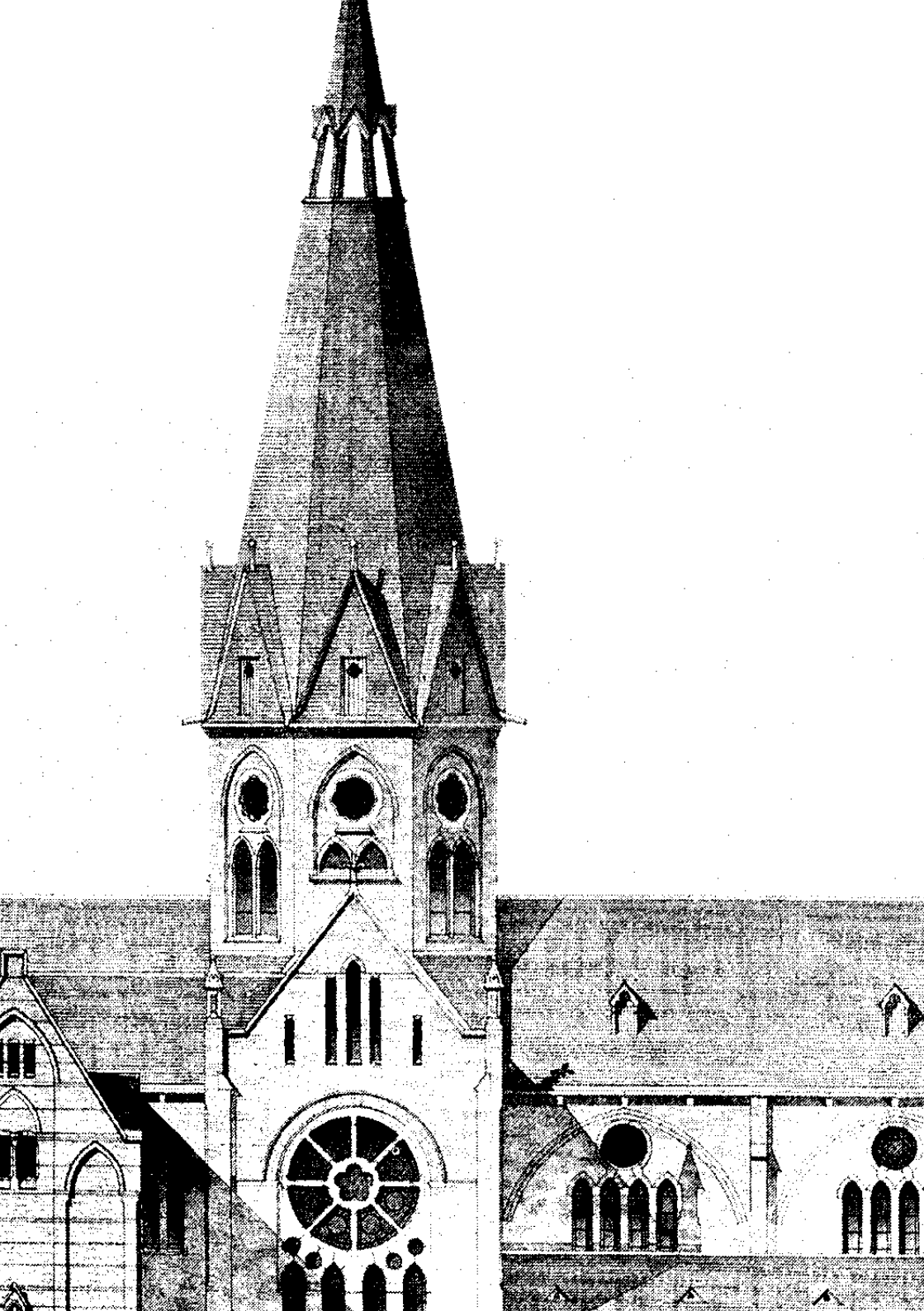
S.A.B., O.W., 6830 (1863).

Nr. 44. Burgerhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1883; souterrain, twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met hardstenen pui. Geblokt middenrisaliet met balkon en gietijzeren leuning. Getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting en sluitsteen; doorgetrokken lekdrempels. Klassiek hoofdstel. L. inrijpoort met fraaie houten vleugeldeur (176).

S.A.B., O.W., 6847 (1883).

Nr. 46, 48, 50, 52. Burgerhuizen, met enkelhuisopstand van drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit jaren 1860; nr. 52 vermoedelijk n.o.v. architect J. Tihon (zoon) van 1862. Bepleisterde en beschilderde neoclassicistische lijstgevels op hardstenen plint, de begane grond belijnd met schijnvoegen en puilijst. Getoogde en rechth. bovenvensters in ge-

80. Artesiëstraat nr. 17-19. St.-Antonius-van-Paduakerk en klooster van de minderbroeders-konventuelen (1868-1873). Opstand (*L'Emulation*, 1897, pl. 48).

riemde omlijsting, op doorgetrokken lekdrempels met breed profiel. Balkon met gietijzeren leuning in de middentrav. Klassiek hoofdgestel. Nr. 48 met volledig hardstenen put; nr. 52 vier trav. breed (177).

S.A.B., O.W., 6820 (1862).

Nr. 54. Herenhuis met bepleisterde en beschilderde lijstgevel in neoclassicistische stijl, drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak, uit jaren 1860. Begane grond met schijnvoegen, op hardstenen plint met keldermonden. R. rondboogpoort en getoogde vensters met diamantkopsleutel, lekdrempel en versierde borstwering; op de bovenverd. geriemde omlijstingen met oren. Tweede bouwl. opgevat als bel-etage: twee centrale deurenvensters onder gestrekte waterlijsten en breed balkon met opengewerkte borstwering op consoles. Hoofdgestel verwijderd (178).

Nr. 60. Rijhuis met twee bouwl. + soort entresol en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1871. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op hardstenen plint. Getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting, doorgetrokken lekdrempels en versierde borstweringen. Klassiek hoofdgestel. Oorspronkelijk twee inrijpoorten; later, houten winkelraam met pilasters en entablement (179).

S.A.B., O.W., 16652 (1871).

Nr. 63. Zelfde type als nr. 44, waarvoor bouwaanvraag van 1880. Vlak omlijstede deur en benedenvensters met lekdrempel op consoles. Casementen op penanten en borstweringen van bovenverd. Mansardedak (leien); dakkapellen met vleugelstukken en driehoekig fronton (180).

S.A.B., O.W., 6845 (1880).

Nr. 67. Enkelhuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak; vlg. bouwaanvraag van 1863, oorspronkelijk met nr. 65 twee gekoppelde woningen met spiegelbeeldschema; i.g. later verbouwd en verhoogd. Lijstgevel met Second-Empire-stucdecor, met schijnvoegen op begane grond, muuropeningen met afgeronde bovenhoeken, gegroefde penanten met rozetten op bovenverd. en kroonlijst

op consoles boven rozetten; dakkapel met driehoekig fronton (181).

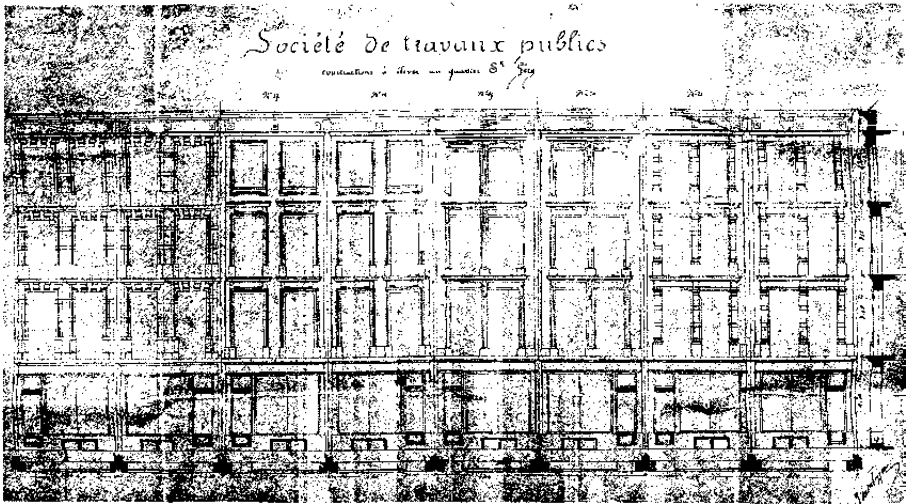
S.A.B., O.W., 6828 (1863).

Nr. 69-73. Herenhuis met stallingen (hoek Zuidlaan nr. 35A) in neoclassicistische stijl, n.o.v. aannemer G.J. Tihon (vader), van 1864. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, drie bouwl. en tweemaal drie trav., per register gemarkeerd door omlopende kordons en hoekspiegels; platte bandversiering op begane grond. Rechth. muuropeningen, op bovenverd. in geriemde omlijsting; balkon van twee trav., met vernieuwde leuning, aan Zuidlaan. Klassiek hoofdgestel. Behouden dubbelhuisopstand in Artesiestraat, benedenvensters verbouwd tot winkelpui aan Zuidlaan. R. lagere annex. Stallingen met puntgevel waarin blindnissen en rondboogvenster in top; aanbouw i.pl.v. tuinmuur (182).

S.A.B., O.W., 6833 (1864).

Arteveldestraat (3-4 E-F-G)

Van Kartuizersstraat naar Washuisstraat. Brede, licht geknikte straat, aangelegd bovenop een arm van de gedempte Kleine Zenne en de vroegere Kleine Zennestraat. Doorbraak naar Haussmanniaans model, gepaard met de aanleg van de Pletinckxstraat en de Rijkeklarenstraat; afzonderlijk en later gerealiseerde fase in de herstructurering van de benedenstad, voortvloeiend uit de sanering van de Zenne en de aanleg van de centrale lanen. Werken uitgevoerd door de «Société de Travaux Publics et Constructions» (Parijs), waarvoor overeenkomst met de Stad Brussel van 1874, tesamen met de aanleg van de St.-Goedelestraat en de Arenbergstraat in de bovenstad. De Arteveldestraat vormde het sluitstuk van een derde parallelle N.-Z.-as, van de Antwerpsepoort via de bestaande Lakenestraat, Zwarte Lievevrouwstraat, Visverkopersstraat en Anderlechtsesteenweg leidend naar de Anderlechtsepoort. Genoemd naar de volksleider en staatsman Jacob van Artevelde (ca. 1290-1345), «de Wijze man» van Gent. Bebouwing aangevat in 1877, en grotendeels

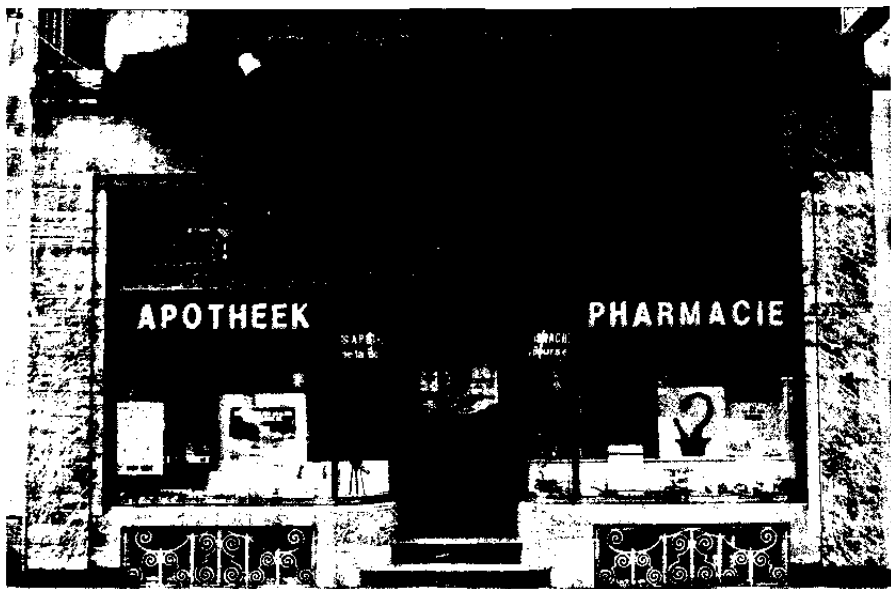
81. Arteveldestraat nr. 10 tot 16, 28 tot 34, 42 tot 52. Bouwaanvraag, opstand St.-Goriksplein nr. 8 tot 16 (1878). (S.A.B., O.W., 23435).

beëindigd in het begin van de jaren 1880. Een belangrijke groep van 83 panden, opgetrokken door voornoemde maatschappij, werd na faling in 1886 door de Stad Brussel overgenomen. Een groot aantal ervan, de gehele tweede helft van de W.-zijde, werd vanaf 1974 vervangen door nieuwbouwflats. Van de resterende, die het straatbeeld in hoge mate bepalen, is de renovatie heden aan de gang; eerste reeks (nr. 46 tot 56) n.o.v. Groep Planning, opgeleverd in 1983, gekenmerkt door een fleurige gevelbeschildering in pasteltinten.

Homogene rijbebouwing in eclectische stijl met neoclassicistische inslag, veelal gekoppelde winkel- en huurhuizen, doorgaans met vier bouwl., eventueel entresol. Meest voorkomend type van twee trav., cf. nr. 8, 9, 17 (1877), 18; voorts drie trav., cf. nr. 19 (1878), 20-22 (1877), 24-26, 72, 112-120 (1878). Ruimere, afgeschuinde hoekhuizen, cf. nr. 53 (1879), 58 (1879). Rijk met stuc versierde lijstgevels, gemarkeerd door gekoppelde of gevelbrede, gietijzeren balkons. Aanenschakeling van winkelpuicn, vaak verbouwd, op de gelijkvloerse verd. (183).

S.A.B., O.W., 23424 (1877), 23427 (1878), 23421 (1877), 23426 en 23430 (1878), 23433 (1879), 23434 (1879); A.A., 1874, rep. 202; P.P., 2120, 2313; gemeentebld, 1874, I, p. 349-350, 425-448, 464-470, 474, II, p. 26-28, 43-63, 1886, I, p. 651-653, II, p. 405.

Nr. 10 tot 16, 28 tot 34, 42 tot 52. Geheel van tweeëntwintig rijhuizen, inbegrepen Pletinckxstraat nr. 3-7 en St.-Goriksplein nr. 8 tot 16, gebouwd i.o.v. de «Société de Travaux Publics et Constructions», n.o.v. architect A. Vanderheggen van 1878 (fig. 81). Vier bouwl. en telkens twee trav., twee dubbelhuizen met resp. zes (nr. 50-52) en vijf trav. (Pletinckxstraat nr. 3-7), onder zadel- of later mansardedak. Bepleurde en beschilderde lijstgevels met identieke ordonnantie van rechth. vensters. Per twee panden gevarieerd studecor met neoclassicistische inslag, vlg. een viertal schema's: geriemde vensteromlijstingen en entablementen, pilasters en platte banden, spigels en bewerkte consoles, bossagewerk met sluitstenen. Ondiepe gietijzeren balkons, gevelbreed of gekoppeld, aan twee of alle bovenverd. Klassiek hoofdstel. Gekoppelde winkelpuicn met zijdeur, oorspron-

82. Arteveldestraat nr. 13. Winkelpui (1921).

kelijk gemarkeerd door pilasters of gietijzeren zuilen en puilijst, cf. nr. 14, 16, 28 tot 34; veelal opnieuw bekleed of verbouwd. Nr. 42 verhoogd. Nr. 46 tot 52, Pletinckxstraat nr. 3-7 en St.-Gorikxplein nr. 16 gerenoveerd (1983, Groep Planning); overige panden in uitvoering. In nr. 8 en 18, zelfde type, in zelfde periode opgetrokken (184, 185, 186).

S.A.B., O.W., 23435 (1878).

Nr. 13. Lijstgevel met simili-bekleding in Art Deco, n.o.v. architecten A.H. Le Marchand en G. Ribaucourt van 1921; aanpassing van bestaand rijhuis. Twee trav. en vier bouwl.; mansarde en dakkapellen uit 1931. Gevelbrede, trapezoidale erker met houten balusters op eerste verd., soortgelijke gestapelde erkers per trav., uit 1931, op hoogste verd., met typische ijzeren borstweringen (bloemenkorven); markerende gegroefde pilasters. Winkelpui met marmeren bekleding, centrale ingang, opschrift «LABO-

RATOIRE D'ANALYSES-PHARMACIE F. DAMINET-RECHERCHES MICROSCOPIQUES» (koper), en glas-in-lood in bovenlicht (fig. 82). Neoclassicistisch apotheekinterieur (XIX d?). (187).

S.A.B., O.W., 28875 (1921), 37807 (1931).

Nr. 21, 23 en 43, 45. Telkens twee gekoppelde rijhuizen, zelfde type als nr. 10 tot 16 e.v., toe te schrijven aan architect A. Vanderheggen, uit ca. 1878. Identieke lijstgevels met pilasters en platte banden als decoratief schema. Winkelpuien met hardstenen posten, verbouwd in nr. 23 (188).

Nr. 25, 27, 29. Drie hurgerhuizen met neoclassicistische inslag, met souterrain, drie bouwl., elk twee trav., en mansardedak (leien), uit XIX d. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels, begane grond met geblokte penanten en hardstenen plint. Bovenvensters met geriemde omlijsting; gevelbreed balkon met bewerkte

consoles en gietijzeren leuning op tweede, ondiepe balkons op derde bouwl. Klassiek hoofdgestel; dakkapellen met vleugelstukken. Nr. 27 verbouwd voor winkelpui (189).

Nr. 31 tot 41. Huurhuis met dubbelhuisopstand, te midden van drie enkelhuizen, n.o.v. architect A. Vanderheggen van 1878; vier bouwl. en resp. vijf en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met neoclassicistische inslag, gekenmerkt door schijnvoegen op begane grond, middenrisaliet en klassiek hoofdgestel met consoles; balkons met gietijzeren leuning, deels gevelbreed met geprononceerde middenpartij. In nr. 33-37, inrijpoort tussen winkelpuien. In nr. 39, 41, rijker stuccor met oplopende riemomlijstingen, rozetfriezen en sleutels; benedenvensters verbouwd tot winkelraam. Inmiddels gerenoveerd. Op binnenplaats: muurfragment van de eerste stadsomwalling (XI-XIII), van zandsteen met bakstenen aanvullingen (190).

S.A.B., O.W., 23415, 23428 en 23435 (1878).

Nr. 38-40. Rijhuis met vier bouwl. + entresol en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1877. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met neoclassicistische inslag. Winkelpui met zijdeuren, geblokte posten en puilijst. Entresol met schijnvoegen. Dito middenrisaliet met zware balkons, entablement en guirlande, in ontwerp onder gebogen fronton en engelenbeeld. Rechth. vensters in geriemde omlijsting met oren, sleutel en bewerkte borstwering; gietijzeren leuningen. Klassiek hoofdgestel (191).

S.A.B., O.W., 23423 (1877).

Nr. 51. Neoclassicistische deurtrav., uitgang van St.-Kristoffelsstraat nr. 14, waarvoor bouwaanvraag van 1879 (fig. 83). Geprofileerde booglijst op imposten en vlakke pilasters; bewaard houtwerk van vleugeldeur met roosters. Getoogd bovenvenster met balkon; bekronend driehoekig fronton. Later toegevoegde derde bouwl.

S.A.B., O.W., 23414 (1879).

83. Arteveldestraat nr. 51 (1879).

Nr. 54-56. Hoekgebouw (Pletinckxstraat nr. 9-13), n.o.v. architect H. Rieck van 1878; vier bouwl. en negen trav. onder zadeldak (fig. 84). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met streng neoclassicistische ordonnantie, gemarkeerd door de hoekrotonde van drie trav., horizontaal geleed door puilijst, kordons, lekdrempels en klassiek hoofdgestel. Begane grond geritmeerd door hardstenen pilasters met geblokte basis, onder entablement met consoles: winkelpui en omlijste privé-deur. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting met o.m. oren, waterlijst en paneel; gietijzeren borstweringen op tweede bouwl. Gerenoveerd n.o.v. Groep Planning, 1983.

S.A.B., O.W., 23429 (1878).

Nr. 55-57. Afgeschuind hoekhuis (Pletinckxstraat), drie bouwl. + entresol en zeven trav. onder zadeldak, uit ca. 1878-1880 (fig. 85). Volkomen symmetrische en overvloedig met stuc versierde lijstgevel, met neoclassicistische inslag: schijn-

84. Arteveldestraat nr. 54-56 (1878).

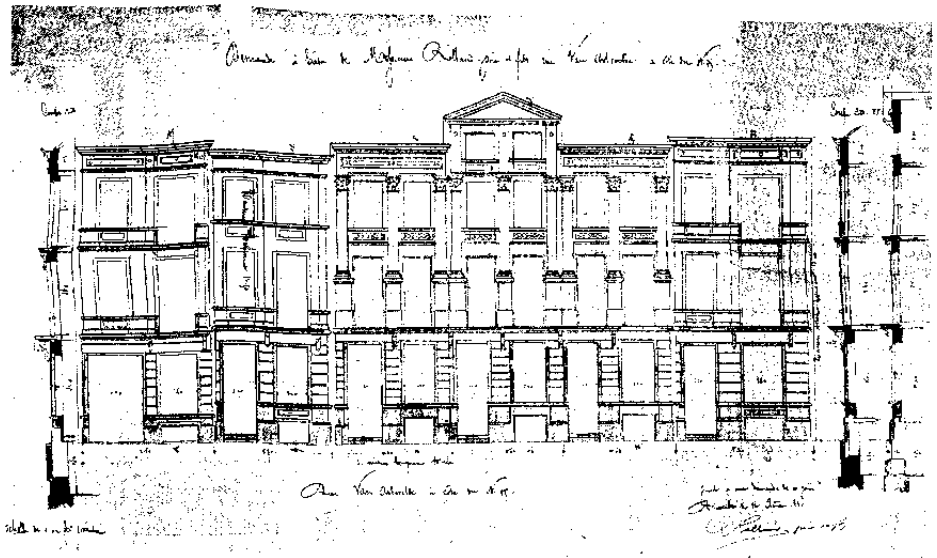

85. Arteveldestraat nr. 55-57.

voegen, risalieten en lisenen, pilasters, omlijstingen, panelen en consoles met drop, en, rozetfriezen. Gekoppelde winkelramen met pilasters, stafmotief en entablement; deuren in l. en hoektrav. Rechth. vensters. Gietijzeren leuning van entresol, en balkons van tweede en hoektrav. van derde bouwl. Klassiek hoofdstel.

Nr. 59. Burgerhuis met neoclassicistische inslag, vermoedelijk n.o.v. architect J. Rosschaert van 1879. Beplesierde en beschilderde enkelhuisopstand, met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Geblokte begane grond met hardstenen plint en puilijst. Bel-etage met doorlopende balustrade en middenbalkon op zware consoles; ondiepe balkons met gietijzeren leuning boven rozetfriezen op derde bouwl. Rechth. deur en vensters; olopande riemomlijstingen op bovenverd. Klassiek hoofdstel met ingediepte fries. Identiek, achteraan aanpaalend pand, in Pletinckxstraat nr. 30 (192).

S.A.B., O.W., 23487 (1879).

86. Arteveldestraat nr. 61 tot 71. Bouwaanvraag (1880), (S.A.B., O.W., 23444).

Nr. 60 tot 70. Reeks van vijf rijhuizen, vier bouwl. en twee trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1879. Lijstgevels met neoclassicistisch getinte stucbepleistering: schijnvoegen, geriemde omlijstingen en panelen; gevelbrede gietijzeren balkons op eerste twee of eerste en hoogste verd.; klassiek hoofdstel. Winkelpui met zijdeur, hardstenen posten en entablement. In nr. 60, kolossale compositie pilasters op hoogste verd. Nr. 68-70, met drie trav. en geblokt middenrisaliet met balkons (193).

S.A.B., O.W., 23432 (1879).

Nr. 61 tot 71. Reeks van zes enkelhuizen met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect J. Rosschaert van 1880; oorspronkelijk drie bouwl. en elk twee trav. onder zadeldak (fig. 86). Markant nr. 63-67, achter doorlopend gevelfront, met schijnvoegen op begane grond, kolossale compositie pilasters en guirlandes op bovenverd., en klassiek hoofdstel. Vier trav. breed balkon met consoles en gietijzeren leuning op bel-etage; bijkomende halve bouwl. en bekronend driehoekig fronton in twee middentrav. Voorts eenvoudiger

lijstgevels met zijrisaliet, ten dele geblokt met balkons. Nr. 61, 69 en 71 verhoogd met resp. hele, halve bouwl. en mansarde. Begane grond van nr. 61 en 71 verbouwd voor winkelpui (194).

S.A.B., O.W., 23444 (1880).

Nr. 70-72 (ertussen). Zie St.-Kristoffelstraat nr. 41.

Nr. 74-76. Rijhuis met vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit XIX d. Lijstgevel met schijnvoegen en meer eclectische ornamenten o.m. voor vensteromlijstingen; markante gevelbrede balkons met gietijzeren leuning op zware consoles. Klassiek hoofdstel met triglifien en diamantkoppen in fries; dakkapel met gebogen fronton. Begane grond met hardstenen rechtstanden van winkelpui en privé-deur onder houten entablement (195).

Nr. 78-80. Rijhuis met entresoi, drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien), uit XIX d. Lijstgevel met gelijkaardig decor als nr. 74-76; balkons in middentrav., vensternissen en o.m. open-

87. Arteveldestraat nr. 82.

gewerkte borstweringen in zijtrav.; dakkapellen, centraal met driehoekig fronton. Dito begane grond, winkelpui met middeningang tussen zuiltjes (196).

Nr. 82. Rijkshuis met drie bouwl. en drie trav. Lijstgevel van witte geglaazuurde baksteen met hardsteenbanden, uit ca. 1900. Bovenvensters onder gietijzeren latei met rozetten. Kleurrijke tegelfries op borstwering van derde bouwl., en sgrafitopaneel met bloemenvaas onder de kroonlijst (fig. 87). Vernieuwde winkelpui.

Nr. 86 tot 90. Geheel gevormd door hoekhuis en tweemaal twee gekoppelde enkelhuizen (Rijkeklarenstraat nr. 49 tot 53), gebouwd i.o.v. de «Société de Travaux Publics et Constructions», waarvoor bouwaanvraag in 1879. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels op hardstenen plint met neoclassicistische inslag. Afgeschuind hoekhuis met entresol en drie bouwl., negen trav. en zadeldak. Begane

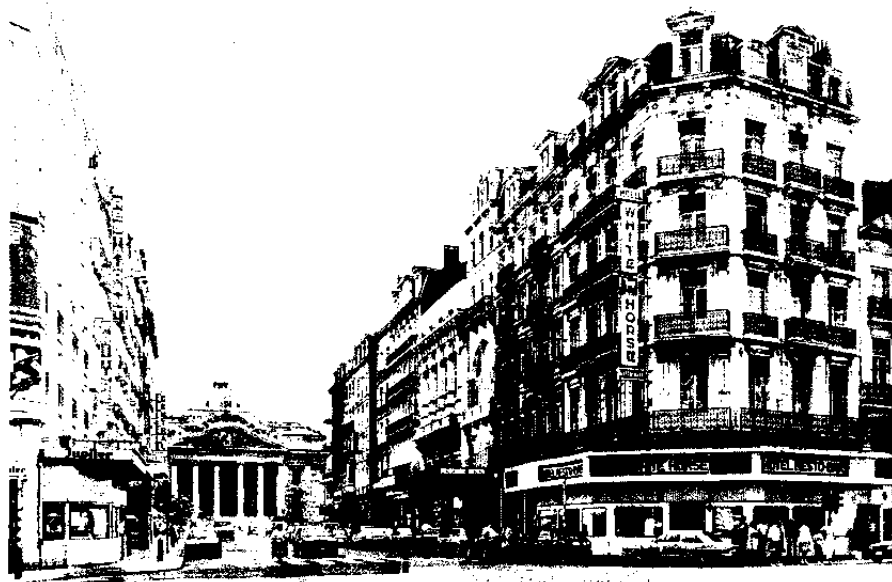
grond met geblokte pilasters waartussen winkelpuien en privé-deur. Enkelhuizen met vier bouwl., elk drie trav. en zadeldak; begane grond met schijnvoegen uitstralend boven rechth. muuropeningen met diamantkopsleutels. Voorts op de bovenverd., middenrisalieten en hoektrav. met gietijzeren balkons, doorlopend in zijbalkons op bel-etage; horizontale geleiding door kordons en klassiek hoofdstel. Rechth. vensters in geriemde omlijsting met neuten en soms borstwering, o.m. met rozetten. Nr. 86, verbouwd voor winkelpui (197).

S.A.B., O.W., 20457 (1879).

Nr. 92 tot 98, 104 tot 110. Hoekhuis (Zespenningenstraat) en zeven enkelhuizen, met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect J. Rosschaert van 1882. Afgeschuind hoekhuis met drie bouwl., entresol, zes trav. en zadeldak, heden met vernieuwde gevelbekleding. Enkelhuizen van vier bouwl., en elk twee trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels op hardstenen sokkel, deels gemarkeerd door zijrisaliet. Schijnvoegen op begane grond. Getoogde en rechth. muuropeningen op doorgetrokken lekdrempels, deels omlijst en boven spiegel of paneel; ondiepe gietijzeren balkons en borstweringen. Klassiek hoofdstel. Nr. 104 verhoogd, nr. 108 met verbouwde pui (198, 199).

S.A.B., O.W., 22291 (1882).

Nr. 122 tot 148. Reeks van twaalf rijhuizen, n.o.v. architect J. Rosschaert van 1878, i.o.v. de «Société de Travaux Publics et Constructions». Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met neoclassicistische inslag; drie bouwl. + entresol en elk twee trav. onder zadeldak. Winkelpui met geblokte posten en entablement; entresol met schijnvoegen. Bovenverd. met gevarieerd studedecor, o.m. gemarkeerd door pilasters of rechth. lisenen; gevelbrede of gekoppelde, gebogen balkons met gietijzeren leuning op bel-etage, versierde borstweringen o.m. met rozetten op derde bouwl.; vensteromlijstingen o.m. met sleutel. Klassiek hoofdstel. Terzelfdertijd opgetrokken, achteraan aanpalende reeks van zes onversierde enkelhuizen met slechts drie

88. Auguste Ortsstraat naar het O. en Beurs.

bowl., in Rapenstraat. Gesloopt in 1987 en vervangen door nieuwbouwflats (200). S.A.B., O.W., 23416 (1878).

Auguste Ortsstraat (4 E)

Van Beursplein naar Visverkopersstraat. Brede rechte straat, aangelegd samen met de Jules Van Praetstraat en de Paul Devauxstraat, als een geheel van drie straten, in waaivorm vanaf het Beursplein, de Auguste Ortsstraat in de lengte van de Beurs. Ontworpen in 1877 en bebouwd in de loop van de jaren 1880. Afzonderlijk en later gerealiseerde fase, voortvloeiend uit de aanleg van de centrale lanen (1867-1871), als omkadering van en met verruimd perspectief op de Beurs (fig. 88).

Voor het tracé van de Auguste Ortsstraat werd de van 1835 daterende, neoclassicistische Middeleerstraat gesloopt en aan beide zijden aanzienlijk verbreed. In het

verlengde werd in een volgend stadium de Antoine Dansaertstraat aangelegd (1890-1899), als W.-O.-verkeersas tussen het stadscentrum en de Vlaamsepoort. Benaming naar Auguste Orts (1814-1880), minister van staat en schepen van Brussel, cf. monument tegen het N.-hoekgebouw (zie Beursplein nr. 3). Monumentale eclectische gevelwanden, grotendeels opgebouwd omstreeks 1885. Inleidende, vrij symmetrische hoekgebouwen met afgeschuinde hoektrav. (zie Beursplein nr. 2 en 3). Vervolgens ruime huur- en handelshuizen, gekenmerkt door een aanzienlijke bouwhoogte en een karakteristieke belijning met veelal gevelbrede gietijzeren balkonpartijen. Aaneenschakeling van vnl. caféruimten op straatniveau, beschermd door luifels, deels van ijzer en glas, in overeenstemming met de oorspronkelijke functies: hotel, brasserie, theater. Minder opvallende, smalle rijhuizen in nr. 10-12 en 14 (1885).

S.A.B., O.W., 44044 (1877), 5205 en 3809 (1885); P.P., 1620-1623.

Nr. 2-4. Rijhuis met neoclassicistisch ge-tinte, bepleisterde lijstgevel, waarvoor bouwaanvraag van 1881; oorspronkelijk vier bouwl. en drie trav., in 1912 verhoogd met vijfde bouwl. en mansardedak (leien). Markante, gevelbrede, houten erker met fraaie tracering op de tweede bouwl.; gietijzeren balkons erboven. Aangepaste cafépui met luifel (201).

S.A.B., O.W., 5206 (1881), 20880 (1912).

Nr. 3 tot 31. Complex met huur- en handelshuizen, ter plaatse van het z.g. «*Théâtre de la Bourse*». Voorheen theater in maureske stijl gekenmerkt door koepels en hoefijzerbogen, met somptueuze binneninrichting door architect Alb. Chambon, geopend in 1885. Toen deel uitmakend van een ruimer complex, met het «*Grand Hotel Central*» (Beursplein nr. 3) en tien rijhuizen, n.o.v. architect C. Gys van 1884, dat het gehele bouw-blok innam. Nagenoeg volledig door brand verwoest in 1890. Huidige gebouwen in eclectische stijl met vnl. neoclassicistische inslag, n.o.v. architect D. Fastré van 1890 (zie ook Visverkopersstraat nr. 2 tot 24).

Symmetrisch geordonneerde lijstgevels, bepleisterd en beschilderd op hardstenen onderbouw. Verticaal gevelritme aangegeven door pilasters, risalieten en oplopende vensteromlijstingen. Bovenverd. belijnd door balkons met consoles en gietijzeren leuning. Klassiek hoofdstel. Begane grond verbouwd.

Nr. 3-5. Huurhuis met vier trav. en oorspronkelijk vier bouwl., vijfde bouwl. en mansardedak later toegevoegd; heden deel uitmakend van «*Hotel Central*». Middenrisaliet met latere, neorenaissance-erker, doorlopend in het gevelbrede balkon. Beglasde entresol met pilasterindeling. Geknikte achtergevel in Paul Devauxstraat nr. 6-8.

Nr. 7-23. Complex met gekoppelde winkelhuizen en oorspronkelijk overdekte markt in het binnenblok; vanaf 1897 z.g. «*Théâtre de l'Olympia*» – café-concert en théâtre de variété –, z.g. «*L'Ambassadeur*» vanaf 1928, bioscoop vanaf 1936. Gevel met negen trav. en vier bouwl. + entresol onder mansardedak (leien). Gevelbreed balkon op brede consoles op eerste, ondiep op hoogste verd. Attiek met belvédère in drie middentrav.; dak-

89. Auguste Ortsstraat nr. 16-18. Gewezen «*Hôtel Victoria Bourse*» (1885).

kapellen alternierend met driehoekig en gebogen fronton.

Nr. 25-31. Bewaard gedeelte van zij- en achtergevel van het «*Théâtre de la Bourse*», in 1890 verbouwd tot woningen en winkels. Eenvoudige opstand, zes trav. waaronder afgeschuinde hoektrav. en zeven bouwl., met lisenen en attiek; kleine vensteropeningen (202, 203, 204).

S.A.B., O.W., 946 (1884-1890).

Nr. 6-8. Rijhuis met vijf bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien), waarvoor bouwaanvraag van 1883. Lijstgevel, oorspronkelijk belijnd door gevelbrede balkons cf. afgezaagde consoles. Stucdecor, panelen met vruchtenslingers, cartouches en rozetfriezen op penanten en borstweringen, met neoclassicistische inslag. Dakkapellen met driehoekig fronton boven de kroonlijst. Opende-werkte pui met arduinen posten (205).

S.A.B., O.W., 5320 (1883).

90. Auguste Ortsstraat nr. 20-24. Voormalige «Brasserie Flamande» (1885), huidige Beursschouwburg.

Nr. 16-18. Gewezen «*Hôtel Victoria Bourse*». Rijhuis in eclectische stijl, met overwegend neoclassicistische inslag, vijf bouwl. en vijf trav. onder mansardedak (leien), waarvoor bouwaanvraag van 1885 (fig. 89). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, geleed door gevelbrede balkons met consoles en gietijzeren hek aan elke bouwl. Rechth. deurenvensters in geriemde omlijsting met sleutel. Klassiek hoofdgestel met uitgelengde consoles en panelen. Brede, typerende dakkapel met klauwstukken en gebogen fronton tussen kleinere met driehoekig fronton. Verbouwde pui, oorspronkelijk opengewerkt en met arduinen posten.

S.A.B., O.W., 6546 (1885).

Nr. 20-24. Gebouw in eclectische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1885 (fig. 90). Oorspronkelijk z.g. «*Brasserie Flamande*», complex met café, biljart- en feestzaal en tuin aan de Jules Van Praetstraat; huidige schouwburgzaal, aanvan-

kelijk z.g. «*Théâtre de la Bourse*» uit 1946, «*Beursschouwburg*» vanaf 1965. Plastische gevelbehandeling, bepleisterd en beschilderd op zwaar geboste hardstenen onderbouw; twee bouwl. + entresol en vier trav. Hoofdverd. gemarkeerd door gevelbreed balkon met consoles en balustrade, ordonnerende pilasters met gegroefde schacht en kapitcel, afgewerkt met opengewerkte cassettenfries. Zware gevelbeeindiging: kroonlijst met medallions op gekoppelde, uitgelengde consoles en aansluitend kordon; erboven een hoge balustrade met postamenten als schijnnatiek. Begane grond verbouwd, oorspronkelijk pilasterordonnantie, doorlopend in de entresol; grotendeels bewaarde, beglaasde ijzeren luifel op sierlijke consoles.

S.A.B., O.W., 465 (1885).

Nr. 26-28. Eclectisch rijhuis met vier bouwl. + entresol en drie trav. onder mansardedak (kunstleien), waarvoor bouwaanvraag van 1886. Heden deel uitmakend van de «*Beursschouwburg*». Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op onderbouw van arduin. Beglaasde entresol. Op tweede bouwl., gevelbreed boogvenster waarin glas-in-lood, met geriemde omlijsting, voluutsleutel en loofwerk en jaartal «ANNO 1886» in de zwikken en gevelbreed balkon met balustrade. Dito balkon met gietijzeren leuning op de derde bouwl.; rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting, de middeentrav. verrijkt met een entablement. Kroonlijst op uitgelengde consoles. Dakkapellen met fronton. Verbouwde pui (206).

S.A.B., O.W., 6545 (1886).

Nr. 30-32, 34-36. Gekoppelde rijhuizen met vijf bouwl. en elk drie trav. onder mansardedak (kunstleien), uit ca. 1885. Lijstgevels met overwegend neoclassicistisch stucdecor en kordongeleiding; gevelbreed balkon met gietijzeren leuning boven de pui. Dito balkons in de midden-trav., doorlopend in dakvenster met driehoekig fronton. Rechth. bovenvensters met ricmomlijsting, o.m. sleutel en lekdrempelconsoles. Klassiek hoofdgestel. Heden doorlopende cafépui (207).

Nr. 38-40. Afgeschuind hoekgebouw (Karperbrug nr. 23) waarvoor bouwaanvraag van 1885; vijf bouwl. en acht trav. onder mansardedak (kunstleien). Lijstgevel met overwegend neoclassicistisch stucdecor, vnl. gemarkeerd door gevarieerde balkonpartijen met gietijzeren borstwering, gevelbreed boven de pui, uitspringend over de geblokte risalieten die het verticaal gevelritme aangeven, ondiep in de overige trav. Accent op de hoektrav. afgewerkt met pilasters. Rechth. vensters in geriemde omlijsting met oren en sleutel. Klassiek hoofdstel; dakkapellen, groter en met fronton boven de risalieten. Heden cafépui met terrasuitlebouw (208).

S.A.B., O.W., 6599 (1885).

Baksteenkaai (2-3 D)

Van St.-Katelijneplein naar Varkensmarkt.

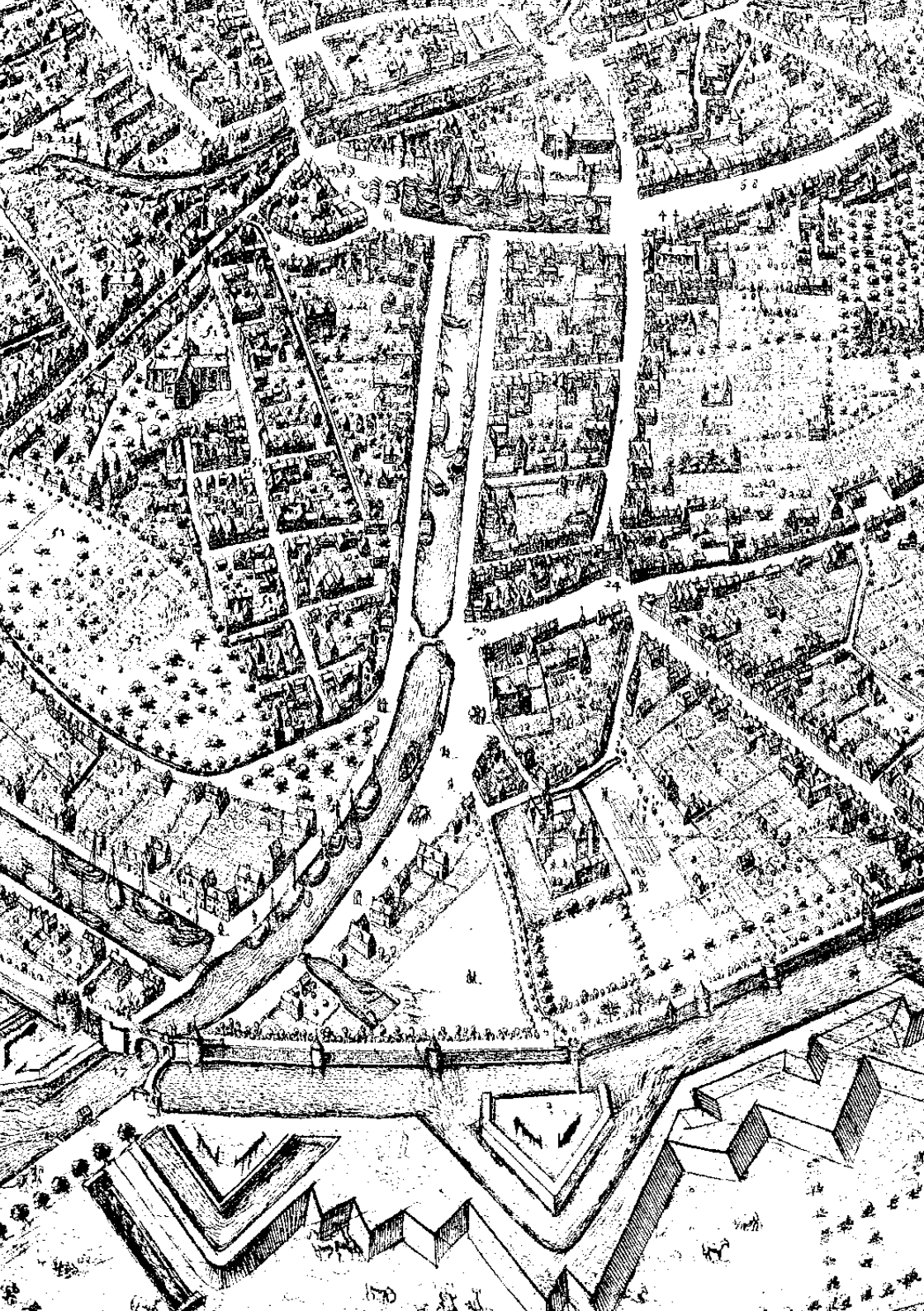
Oorspronkelijk de W.-kade van het voormalige Koopliedendok, cf. de cirtgov. liggende Brandhoutkaai. Het Koopliedendok en het voormalige Schuitendok (zie Kaikkaai) vormden twee opeenvolgende dokken in het verlengde van het kanaal van Willebroek. De werken aan deze belangrijke waterweg, waartoe Maria van Bourgondië reeds in 1477 toelating had verleend, werden na langdurige politieke tegenstand van de steden Mechelen en Vilvoorde pas ten tijde van Keizer Karel aangevat. Burgemeester Jan van Locquenghem gaf in 1550 de eerste spade-steek te Willebroek. De dokken - het gedeelte van het kanaal binnen de XIV-stadsomwalling en de latere fase van de werken - werden vanaf 1560 uitgegraven in het drassige, nauwelijks bebouwde weidegebied tussen de Vlaamsesteenweg en het Groot Begijnhof (fig. 91). Het kanaal werd plechtig ingehuldigd in 1561. Het verbond Brussel via de Rupel met Antwerpen, waardoor de aloude verbinding via de moeilijk bevaarbare Zenne in onbruik raakte. De toegang tot de stad werd sinds 1562 versterkt door de Oeverpoort. In 1564 werd loodrecht op het Koopliedendok een oude walgracht om-

gevormd tot het St.-Katelijnedok (zie St.-Katelijneplein). Door de ingebruikname van deze nieuwe binnenhaven verplaatste het zwaartepunt van de economische activiteit zich van de aloude Werf aan de Zenne in het centrum van de stad, naar de nieuwe kwartieren in het N.-W. Het dokkencomplex werd in een eerste fase in 1639 uitgebreid met het Hooidok en het Mestbakdok (zie Arduinkaai), in een tweede fase in 1830 met het Groot of Handelsdok (zie Handelskaai). Het geheel werd in 1910-1911 gedempt, na aanleg van de nieuwe zeehaven ten N. van de stad, en aangesloten op het z.g. «Quartier Maritime» met een nieuw stelsel van verkeersassen.

Het Koopliedendok, begrensd door de St.-Michielsbrug ten Z. en de Veerhuisbrug ten N., vormde aanvankelijk het belangrijkste deel van de haven, waar de eerste kraan werd opgericht en later ook het Veerhuis. De benamingen Baksteenkaai en Brandhoutkaai ontstonden in de loop van XIX. Het Z.-gedeelte werd reeds gedempt voor de bouw van een nieuwe Vismarkt n.o.v. architect J. De Blois in 1882-1884, gesloopt in 1955; de benaming Vismarkt, nu nog gematerialiseerd door de aanwezige vishandel en herca, bleef in de volksmond behouden. De gehele ruimte van het vroegere dok werd na de metrowerken in 1979-1981 heraangelegd n.o.v. R. Lemaire, waarbij twee ondiepe waterbassins omringd door palen en kettingen naar het vroegere uitzicht refereren, met in het midden een opgegraven draairad van de XIX-Veerhuis- of Schuitenbrug. Terzelfdertijd werden in het N.-bassin delen van de Anspachfontein, tot 1973 op het De Brouckèreplein, terug opgesteld.

Monument ter ere van burgemeester Jules-Victor Anspach (1829-1879), onder wiens beleid de Zennesanering werd gerealiseerd, in eclectische stijl n.o.v. architect E. Janlet van 1894, ingehuldigd in 1897 (zie ook De Brouckèreplein). Rode granieten obelisk met gekanteelde bekroning op natuurstenen sokkel en eerste

91. Baksteenkaai. Voormalige dokken. Detail uit het stadsplan van Brussel door M. de Tailly (1748), (S.A.B., Plan 25).

92. Baksteenkaai. Anspachfontein (1894-1897).

van het oorspronkelijk meerledige waterbekken; marmeren allegorie van de Zenne-overwelling en portretmedaillon van Anspach door P. De Vigne, bronzen allegorieën van de gemeentelijke magistratuur en de Stad Brussel door J. Dillens, verguld bronzen St.-Michielsbeeld en bronzen waterspuwers door P. Braecke, bronzen chimere door G. De Vreese, decoratief beeldhouwwerk door G. Houtstont (fig. 92).

De schaarse resten van de oorspronkelijke bebouwing aan de Baksteenkaai wijzen op een vroegere opeenvolging van traditionele diephuizen en ruimere breedhuizen, beëindigd met het monumentale «Zeepaard» (nr. 90). Vnl. in de loop van XIX A werd het merendeel in neoclassicistische stijl aangepast, resulterend in het huidige straatbeeld, vaak met behoud van vroegere deuromlijstingen.

Nr. 2. Hoekhuis (St.-Katelijneplein) met drie bouwl. en resp. vier en drie trav. onder afgeschuind zadeldak (kunstleien).

Vlg. bouwaanvraag van 1823, aanpassing in neoclassicistische stijl van vroeger traditioneel gecombineerd diep- en breedhuis met trapgevel aan de Baksteenkaai (XVII). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met dubbelhuisopstand. Rechth. vensters met lekdrempel, op de bovenverd. in latere stucomlijstingen. Deur in hardstenen entablement, ter vervanging van de traditionele rondboogdeur; heden gewijzigd tot venster. Kroonlijst boven fries en kordon; afgewolfd dakkapellen (209).

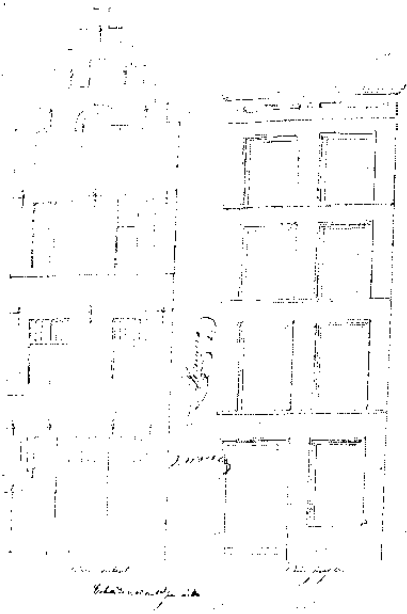
S.A.B., O.W., 22079 (1823).

Nr. 4. Neoclassicistisch enkelhuis met vier bouwl. en twee trav. onder zadeldak (n // straat, pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1857 (fig. 93); ter plaatse van traditioneel diephuis met trapgevel (XVII). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel geleed door geprofileerde kordonvormende lekdrempels van rechth. vensters met geriemde omlijsting; gietijzeren leuning. Klassiek hoofdgestel met vernieuwde kroonlijst. Recente winkelpui en dakkapel (210).

S.A.B., O.W., 8282 (1857).

Nr. 6. Enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (n // straat, pannen) met afgewolfd dakkapel in deurtrav., uit XIX A; mogelijk oudere kern. Gedecapeerde bakstenen lijstgevel. Rechth. vensters met smalle penanten, blind middenvenster op lagere derde bouwl., met doorgetrokken lekdrempels. Klassiek hoofdgestel. In l. trav. hergebruikte (?), rechth., hardstenen deuromlijsting met kwarthol, van spiegels voorzien beloop, uit XVIII e; steenhouwersmerk, p. LXXXIII, nr.1, te identificeren met P.C. Trigalet (Arquennes), (211, 212).

Nr. 8. Enkelhuis met drie bouwl. + mezzanino en twee trav. onder zadeldak (n // straat, pannen). Vlg. bouwaanvraag van 1838, aanpassing in neoclassicistische stijl van vroeger diephuis met trapgevel (XVII). Gedecapeerde lijstgevel, de eerste twee bouwl. in traditionele bak- en zandsteenstijl met bewaarde sokkel en neoblokken. Rechth. deur en vensters met doorgetrokken lekdrempels; ijzeren

93. Baksteenklaai nr. 4. Bouwaanvraag (1857), (S.A.B., O.W., 8282).

leuningen. Kroonlijst op klossen; bedekte steigeraten (213).

S.A.B., O.W., 8279 (1838).

Nr. 12. Diephuis met oorspronkelijk drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), vermoedelijk opklimmend tot XVII. Gecementeerde schermgevel met bijkomende vierde bouwl. en pseudo-fronton, uit eind XVIII-begin XIX. Rechth. bovenvensters, blinde zijvensters op hoogste verd., en oculus in top. Volledig verbouwde pui, enkelhuisopstand tot 1957 (214).

S.A.B., O.W., 65124 (1957).

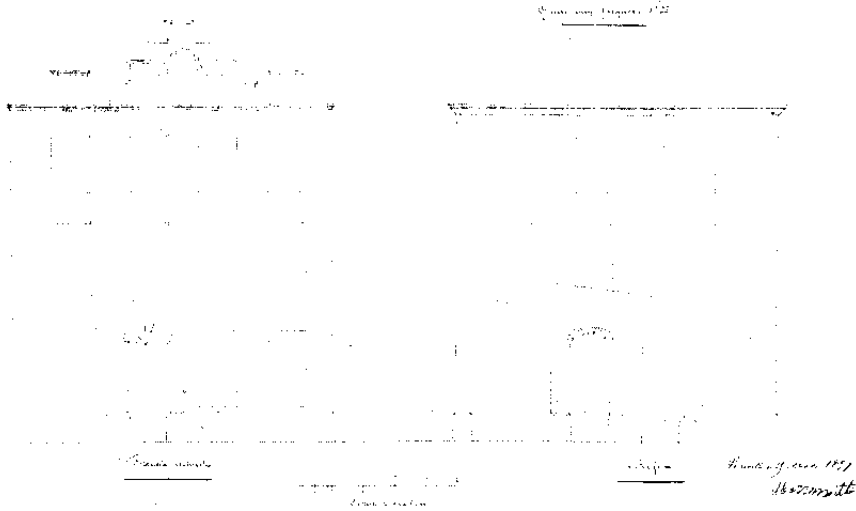
Nr. 14-16. Gekoppelde enkelhuizen met repeterend schema, twee bouwl. en elk twee trav. onder mansardedak (n // straat, leien en Vlaamse pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, gedateerd 1733 d.m.v. jaarankers in de fries. Op bovenverd. steekboogvensters, gevat in vlakke, nauwelijks uitspringende omlijstingen met oren en neuten, aanslui-

94. Baksteenklaai nr. 14-16 (1733). Toestand ca. 1905.

tend bij kordon. Rondboogdeuren met identieke hardstenen omlijsting in Lodewijk XIV-stijl in eerste en derde trav. : ingeschreven in spiegelboog met geprofileerd kwarthol beloop, neuten, gelede imposten en gegroefde voluutsleutel, onder gekorniste gestrekte waterlijst; gesmeed ijzeren waaiers (fig. 94). Gevelbeëindiging door kroonlijst boven de fries, verder met bedekte steigeraten; twee getoogde dakkapellen met pseudo-fronton. Benedenvensters verbouwd, in nr. 16 «klassiek» winkelraam (begin XX), (215).

Nr. 18. In huidige vorm enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (n // straat, Vlaamse pannen), uit XIX A; mogelijk oudere kern. Bepleisterde en beschilderde, neoclassicistische lijstgevel. Rechth. vensters met lekdrempels, doorgetrokken op de tweede bouwl.; ijzeren leuning. Kroonlijst boven fries en kordon; twee dakkapellen met driehoekig fronton. Rondboogdeur

95. Baksteenkaai nr. 22-24. Bouwaanvraag (1859), (S.A.B., O.W., 8284).

met laat-barokke hardstenen omlijsting in r. trav. : geprofileerd vlak beloop met neuten, imposten, oren en sluitsteen, onder gekorniste gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden, uit begin XVIII. Er-naast winkelpui met rolluikkast uit 1907. Opschriften : «POISSONNERIE THIELE-MANS - A. VERMEERSCH & Co.» (216).

S.A.B., O.W., 28089 (1907).

Nr. 20. Ruim neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (n//straat, pannen); mogelijke bouwaanvraag van 1823, ter vervanging van traditioneel diephuis met trapgevel (XVII). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met regelmatige ordonnantie van rechth. vensters met lekdrempel; ijzere leuning. Kroonlijst op klossen boven fries waarin steigergaten met schijfvormige vulling en kordon. Nicuwe bakstenen gevelbekleding op begane grond, eertijds l. deur in entablement (217).

S.A.B., O.W., 19492 (1823).

Nr. 22-24. Ruim traditioneel breedhuis met drie bouwl. en vier trav. onder steil

zadeldak (Vlaamse pannen) met aandaken, uit XVII. Oorspronkelijk centraal getraptdakvenster met drielicht, in 1859 verwijderd (fig. 95). In neoclassicistische stijl aangepaste bepleisterde en beschilderde lijstgevel met behouden lieie-ankers. Rechth. vensters met stucomlijsting en kordonvormende lekdrempels; klassiek hoofdstel. Begane grond verbouwd, certijds dubbelhuisopstand met Lodewijk XV-spiegelboogdeur in tweede trav. (218).

S.A.B., O.W., 8284 (1859).
K.I.K., 104314 A.

Nr. 26. Enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (n//straat, pannen) met r. aandaak, daterend uit XVII-XVIII. Gedecapeerde bakstenen lijstgevel met zandstenen sokkel, de bovenverd. voorzien van lieie-ankers, afgewerkt met latere kroonlijst boven steigergaten. Grote rechth. vensters; ijzere leuning (begin XIX). Brede korfbogpoort met hardstenen omlijsting in Lodewijk XIV-stijl in l. trav. : kwarthol beloop binnen spiegelboogvormig veld beblind met schijnvoegen, doorgetrokken over de pe-

96. Baksteenkaai nr. 26. Poortomlijsting.

nanten van de begane grond, met neuten en schampalen, sluitsteen met maskerkop en ranken, onder gekorniste gestrekte waterlijst, uit XVIII A; steenhouderswerk, p. LXXXIII, nr. 2, te identificeren met R. Derideau (Feluy). Houten vleugel deur, vernieuwde waaijer (fig. 96), (219).

Nr. 28. Rijkshuis in eclectische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1898; vier bouwl., drie trav. en mansardedak (kunstleien) + dakkapellen. Opgetrokken achter de rooilijn en voorafgegaan door een «voorlopige» pui. Lijstgevel van bak- en hardsteen. Rechth. vensters, op twee hoogste verd. in oplopende rondboognissen met sgraffito's in borstweringen en boogvelden, en diamantkoppen; middenbalkon met gietijzeren leuning op de derde bouwl. Klassiek hoofdstel. Winkelpui en privé-ingang met pilasters en entablement waarop ijzeren balustrade (220).

S.A.B., O.W., 8293 (1898).

Nr. 30-34. Nieuw appartementsgebouw (hoek Zeehondstraat), ter vervanging van drie traditionele breedhuizen (XVII), waarvan de hardstenen deuroplijstingen werden hergebruikt. Voorheen enkelhuizen met twee en drie bouwl., drie en vier trav., voorzien van muurankers, o.m. lელიevormig, en gemarkeerd door aandaken, gesloopt in 1978 e.v. Gedrukte rondboogdeur in late barokstijl, met geprofileerd vlak beloop, neuten, imposten, sluitsteen en gekorniste gebogen waterlijst, uit eind XVII; steenhoudersmerk, p. LXXXIII, nr. 3. Brede rondboogpoort binnen spiegelboogvormig veld in Lodewijk XIV-stijl, met geprofileerd kwarthol beloop, neuten, imposten en gegroefde voluutsleutel, en panelen in de zwikken, uit XVIII A. Spiegelboogdeur in Lodewijk XV-stijl, met geprofileerd kwarthol beloop, neuten en palmetsleutel, uit XVIII b-c (221, 222).

Nr. 36. Neoclassicistisch breedhuis (hoek Zeehondstraat) met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), uit XIX A. Bepoetste lijstgevel, geleed door geprofileerde puilijst en kordonvormende lekdrempels, en afgewerkt met architraaf, fries en kroonlijst met klossen. Verdiepte rechth. bovenvensters in verkleinende ordonnantie, middenvenster van tweede bouwl. geaccentueerd door entablement op uitgelengde consoles; markante ijzeren borstweringen. Begane grond volledig verbouwd; opschrift «POISSONS EN GROS». Blinde, gecementeerde zijgevel met zolderluisen (223).

Nr. 44. Breedhuis met drie bouwl., drie trav. en sporen van verwijderd zadeldak. Oude, mogelijk traditionele kern cf. bewaarde muurankers. Aangepaste gecementeerde lijstgevel met rechth. vensters met lekdrempel en gietijzeren leuning, en kroonlijst. Rondboogdeur in Lodewijk XVI-stijl in l. trav. : opgenomen in rechth., geblokte zandstenen omlijsting met uitstraling, sluitsteen en consoles met drop en resp. uitgelengde rozet en stafwerk + schijven, en gestrekte waterlijst, uit XVIII d. Voorts verbouwde pui (224).

Nr. 48-50. Samenstel van traditioneel gecombineerd diep- en breedhuis uit XVII,

97. Baksteenkaai nr. 62.

en laat-classicistisch breedhuis uit XVIII d, verbonden door winkelpui en vernieuwde bakstenen gevelbekleding uit jaren 1930.

Diep-/breedhuis met drie bouwl. onder steil zadeldak met kruisende nok (Vlaamse pannen) en getuit r. aandak. Trapgevel (7 tr. + topstuk) met verankerde top, doch gewijzigde ordonnantie en nieuwe dekstenen.

Breedhuis met drie bouwl. en twee brede trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Penantgevel met verkleinende ordonnantie, oorspronkelijk voorzien van panelen met drop op borstweringen, en dcuromlijsting met diamantkop en stafwerk (225).

S.A.B., O.W., 8288, 50702.

Nr. 58. Enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. Gevel met frontonbekroning in laat-classicistische stijl, uit eind XVIII-begin XIX, heden met vernieuwde bakstenen bekleding. Strakke, verkleinende gevelordonnantie, met rechth. vensters. Be-

eindiging door fries met casementen en steigeraten, kwartrond profiel en breed geprofileerd driehoekig fronton, waarin vlak omlijste ronde oculus met bewaarde radiale tracering. Begane grond verbouwd, oorspronkelijk Lodewijk XVI-poort (226).

K.I.K., 104320 A.

Nr. 62. Traditioneel hoekhuis (Naam Jezusstraat), daterend uit XVII, met twee bouwl. en drie trav. onder l. afgesnuit zadeldak met steile helling (Vlaamse pannen) en afgewolfd dakkapel (fig. 97). Verankerde baksteenbouw met gebruik van nu witgeschilderde zandsteen voor hoekblokken, negblokken van vroegere kruiskoziijnen, speklagen in het verlengde van de dorpels, en steigeraten; gekoppelde ontlastingsboogjes op begane grond. Barokke poortomlijsting: korbog met kwarthol profiel aan dagkanten en afgeschuinde neut, imposten met drop, gebeeldhouwde cartouchesleutel met schip en waterlijst (fig. 98); ovaal bovenlicht met imposten, sluitsteen, druiplijst op gestrekte uiteinden en bolornament, geflankeerd door voluten, aansluitend bij de boogrug van de poort. Voorts verbouwde pui. Verankerde en beschilderde zijgevel met één later bovenvenster; lagere verankerde aanbouw (n//Naam Jezusstraat) begrensd door getuit aandak met muurvlchtingen.

Nr. 64-66. Ruim neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), uit XIX A.

98. Baksteenkaai nr. 62. Cartouche van de poort.

Bepleurde en beschilderde lijstgevel met rechth. bovenvensters op, geprofileerde, kordonvormende lekdrempels; ijzere leuningen. Gevelbeëindiging door waterlijst, fries met panelen en bedekte steigergaten en kroonlijst. Verbouwde begane grond (227).

Nr. 68, 70, 72. Neoclassicistische enkelhuizen met drie bouwl., drie of twee trav. en zadeldak (Vlaamse pannen), uit XIX A; bouwaanvraag van 1835 voor nr. 68 en 70, ter vervanging van lage traditionele constructies met dakvenster. Heden gecementeerde lijstgevels met rechth. deur en vensters op lekdrempels, in verkleinende ordonnantie; gietijzere leuningen. Slechts bewaard klassiek hoofdstel in nr. 72. Begane grond deels verbouwd (228, 229).

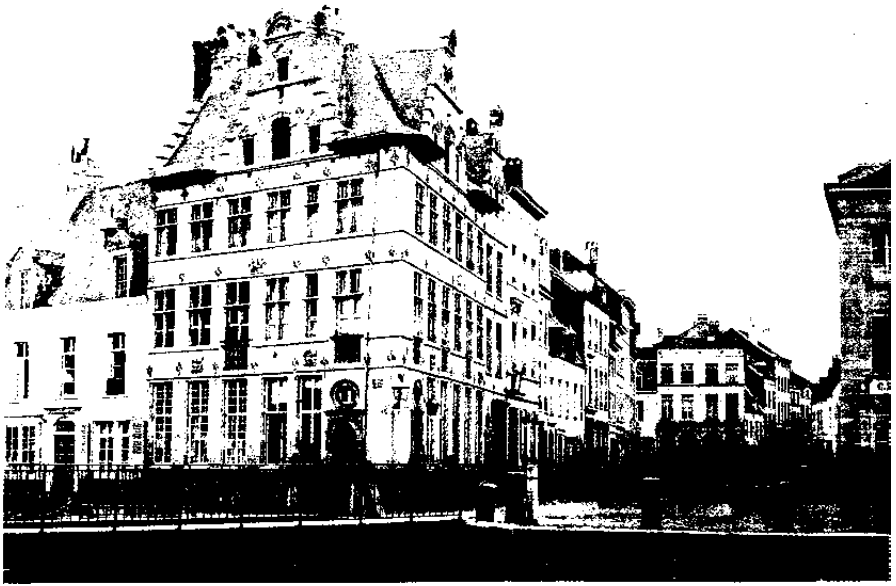
S.A.B., O.W., 8278 (1835).

Nr. 74. Neoclassicistisch dubbelhuis met twee bouwl. en vijf trav. onder zadeldak (n//straat, Vlaamse pannen) met twee afgewolfd dakkapellen, uit XIX A. Heden gecementeerde lijstgevel op natuurstenen sokkel. Rechth. vensters met lekdrempel. Rechth. inrijpoort in vlakke omlijsting met waterlijst in de tweede trav. Kroonlijst op klossen boven bedekte steigergaten en sporen van kordon (230).

Nr. 80-82. In oorsprong dubbelhuis (hoek Land van Luikstraatje) met twee bouwl. en vier trav. onder mansardedak (n//straat, leien en Vlaamse pannen) met r. aandak, uit midden XVIII, mogelijk met oudere kern. Twee l. trav. begin XX afgesplitst en grondig verbouwd met bijkomende derde bouwl. Behouden twee r. trav. met ontleisterde lijstgevel van bak- en zandsteen, met rechte muurankers en jaarankers 1743. Rechth. vensters met zandstenen dagkanten en hoekblokken, arduinen latei en dorpel. Rondboogdeur met hardstenen omlijsting in Lodewijk XIV-stijl: geprofileerd kwarthol bevolp met neuten, imposten en gegroefde sleutel, spiegels in de zwikken en gekorniste gestrekte waterlijst. Steigergaten onder de daklijst. Recent winkelraam (231).

Nr. 90. Z.g. «*Het Zeepaard*». Monumentaal hoekhuis (Varkensmarkt nr. 25-29) in cartouches 1680 gedateerd. Tot eind XIX uniek en nagenoeg intact bewaard voorbeeld van traditionele bak- en zandsteenarchitectuur met barokelementen, veruit het meest markante gebouw in de oude havenwijk (fig. 99). In 1893 met het oog op behoud aangekocht door de Stad Brussel, uitgezonderd twee eertijds afgesplitste r. trav. aan de Varkensmarkt. Zorgvuldig opgemeten in 1897, openbaar verkocht met verplichting tot reconstructie in 1898. Volledig gesloopt en wederopgebouwd o.l.v. architect H. Marq in 1898-1899, met opgelegd gebruik van eijentijdse materialen - o.m. Boomse klainp- en papesteen, Euville-, Gober-tange-, en hardsteen - en licht verhoogde sokkel. Twee afgesplitste r. trav. - deel uitmakend van het oorspronkelijk geheel doch aangepast in 1853 - terwille van de harmonie vlg. dezelfde methode gesloopt en wederopgebouwd o.l.v. architect A. Lagache in 1918-1919. Ditmaal na controverse over de te volgen restauratie-optie, cf. voorafgaandelijke projecten door Lagache van 1917-1918, resp. voor vrije reconstructie, consolidatie en herstel met maximaal behoud van de oorspronkelijke toestand, en reconstructie met recuperatie bak- en zandsteen, exemplarisch voor de evoluerende restauratie-filosofie.

Omvat drie bouwl. en resp. zes en acht trav. onder gecombineerd steil zadeldak (leien) met getrapte l. aandak (fig. 100). Lijstgevel met sokkel, hoekblokken en door waterlijsten aangegeven geledingen, bekrond door drie verhoogde halsgevels ter breedte van drie trav. in het midden van beide gevelzijden, twee trav. uiterst r.; lelie-ankers. Verkleinende registers van kruis- en kloosterkozijnen met negblokken en speklagen in het verlengde van de dorpels, op de tweede bouwl. alternerend voorzien van balustrades; gebeeldhouwde cartouches met jaartal «ANNO 1680» en afbeelding van zeepaard op de borstweringen. Hoekportaal met rondboogdeuren in geblokte omlijsting met booglijst op gestrekte uiteinden, voluutsluutcl, panelen in de zwikken en gekorniste gestrekte waterlijst, en aansluitend ovaal bovenlicht met sleutel en waterlijst; dito in r. trav. Onderbroken,

99. Baksteenkaai nr. 90. Z.g. «Het Zeepaard» (1680). Opname door E. Fierlants ca. 1863 (Verz. G. Abeels).

breed uitkragende kroonlijst op modillons. Tweeledige geveltoppen (5 tr. + topstuk) met barok drielicht; rondboog midden- en rechth. zijvensters met voluten en resp. booglijst + bolornament en driehoekig fronton; topgeleding met rechth. luik of oculus, voluten en gebogen fronton met schelp.

S.A.B., O.W., 3359 en 1852-1855 (1893-1899), 15945 (1853), 32504 (1917-1919).

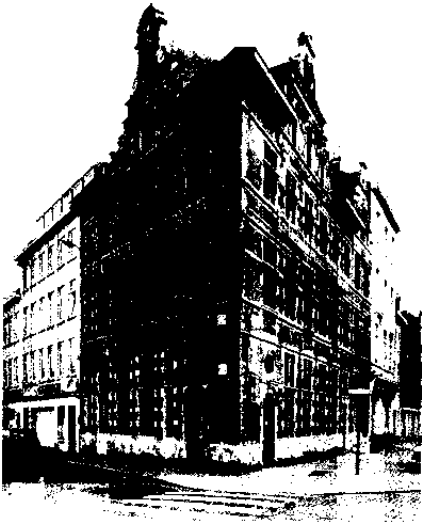
Barchonstraat (2 C)

Van Timmerhoutkaai naar Oppemstraat. Korte, rechthoekige straat, aangelegd in 1635 door de toenmalige eigenaars van het «Klein Kasteeltje». Vroegere benaming, Mestdokstraat ontleend aan de nabijheid van het mestdok; oorspronkelijk een deel van de Begijnenweide, vanaf 1620 in gebruik als stortplaats, z.g. Mest-

bak, in 1639 omgevormd tot dok (zie Arduinkaai). Huidige benaming naar het dorp Barchon nabij Luik, op 15 augustus 1914 verwoest door het Duitse leger. N.-zijde ingenomen door de zijgevel van Timmerhoutkaai nr. 1; Z.-straatwand met XIX c-bebouwing.

Nr. 6-8. Gekoppelde enkelhuizen vlg. spiegelbeeldschema, met drie bouwl. en samen zes trav. onder zadeldak, uit XIX c. Bepoetste en beschilderde lijstgevel met plint, rechth. benedenvensters en zijdeuren. Getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting op kordonvormende lekdrempels. Klassiek hoofdstel (232).

Nr. 10-14. Afschuind hoekcomplex (Oppemstraat nr. 49-53) met drie bouwl. + entresol en tien trav. onder zadeldak, n.o.v. architect E. Loicq van 1874. Bepoetste en beschilderde lijstgevel met regelmatige ordonnantie, geleed door plint, doorgetrokken lekdrempels en wa-

100. Baksteenkaai nr. 90. Z.g. «Het Zeepaard» (1680). Huidig toestand.

terlijsten, met klassiek hoofdstel. Balkons met consoles met ingekerfde ranken en gietijzeren hek in twee l. en hoektrav., welke verder geaccentueerd door bekronend driehoekig fronton. Getoogde bovenvensters in gericimde omlijsting met sleutel; gietijzeren leuning. Fraaie, «klassieke» houten winkelpui in l. trav. en -ramen rond hoekingang met behouden roedenverdeling (233).

S.A.B., O.W., 18455 (1874).

Baron Hortastraat (8 E)

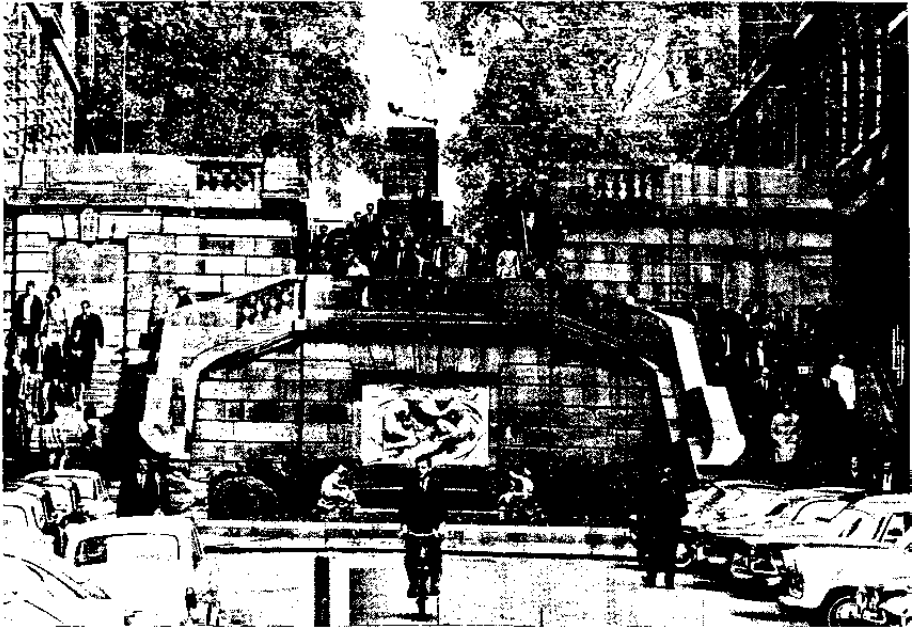
Van Ravensteinstraat naar Koningsstraat.

Deel uitmakend van de Warandewijk. Ensemble in classicistische stijl, gevormd door het Park van Brussel en omringende straten, vanaf 1776 n.o.v. architect B. Guimard aangelegd op de tuinen van het Koudenbergpaleis (zie Park van

Brussel). Oorspronkelijk meest Z.-dwarsgang aan de W.-zijde van de Koningsstraat. Eertijds afgesloten door het z.g. «*Domus Isabellae*»: een monumentaal paviljoen in barokke bak- en zandsteenstijl, ontworpen door architect J. Francquart en in 1625 gelijktijdig met de aanleg van de Isabellastraat door de Infante Isabella opgetrokken ten hoeve van de Grote Gilde der Kruisboogschutters, waarnaar in 1754 de Bourgondische bibliotheek uit het afgebrande paleis werd overgebracht. Door B. Guimard verborgen achter een groenscherm. In 1796 openbaar verkocht voor afbraak en vervangen door een trap, leidend naar de Isabellastraat, die later nog driemaal in gewijzigde vorm werd wederopgehouwd.

Aanvankelijk z.g. «Bibliotheek(door)gang»; huidige benaming naar architect baron Victor Horta (1861-1947), protagonist van de Art Nouveau-beweging in België.

Trap. Vroegste trap – tweeledig, bovenaan gebogen – in 1796 opgetrokken door meester-metselaar C. Dupont. Tweede trap – tweeledig, bovenaan hoefijzervormig – in 1810 ontworpen en in 1811-1812 gebouwd o.l.v. B. Vanden Kerckhove, beschadigd in 1830. Derde trap – vierledige rechte steektrap – onderaan geflankeerd door neoclassicistische paviljoenen, n.o.v. architect A. Payen van 1840, aangevat in 1841 en voltooid ca. 1845, met gietijzeren leuning n.o.v. architect P.V. Jamaer van 1854. Huidige monumentale trap n.o.v. architect F. Malfait, gebouwd na aanleg van de Ravensteinstraat, waarbij door terreinophoging driekwart van de Payen-trap verdween. Aanvankelijk project voor hellend straat-tracé – herhaling van een eerder project uit 1798 – niet weerhouden. Voorontwerpen voor trap van 1919-1920, definitieve plannen van 1921, aanbesteed in 1922 en voltooid in 1923. Dubbele bordestrap op straatbreedte, met op classicisme geïnspireerd decor, volledig uitgevoerd in hardsteen; onderaan opgeluisterd door een fontein, te midden van een plantsoen. Muurdammen met schijnvoegen en telkens blindnis met stafwerksleutel; balustraden met postamenten en panelen eindigend in zware bewerkte voluten. Fontein bestaande uit een wit marmeren

101. Baron Hortastraat. Trap (1921-1923).

relief voorstellend twee vrouwelijke naakten met kruik waarin spuijer en twee bronzen putti op schildpadden door beeldhouwer J. Marin, rondom een driedig, halfrond arduinen bekken. Mogelijk nog bewaarde resten van de overwelfde kelderverd. van het «Domus Isabellae» onder het plantsoen (fig. 101). Centraal op het pleinvormig straatgedeelte bovenaan de trap : standbeeld van Augustin-Daniel graaf Belliard (1769-1832). Frans officier en later ambassadeur, als diplomaat actief ten voordele van de Belgische Onafhankelijkheid. Marmeren standbeeld door beeldhouwer W. Geefs, gedateerd 1836, op getrapte hardstenen sokkel n.o.v. architect T.-F. Suys, onthuld in 1838. Eerste standbeeld te Brussel opgericht, volgend op het K.B. aangaande de oprichting van herdenkingsmonumenten van 1835. Straatgedeelte bovenaan de trap oorspronkelijk geflankeerd door symmetrische paviljoenen, waarvan het N. in gewijzigde vorm werd wederopgebouwd

(zie Koningsstraat nr. 14 en 20-40) Straatgedeelte onderaan de trap ten Z. ingenomen door het Paleis voor Schone Kunsten (zie Ravensteinstraat nr. 5-23); ten N. door de nieuwe bouw van de Generale Maatschappij van België (Ravensteinstraat nr. 29).

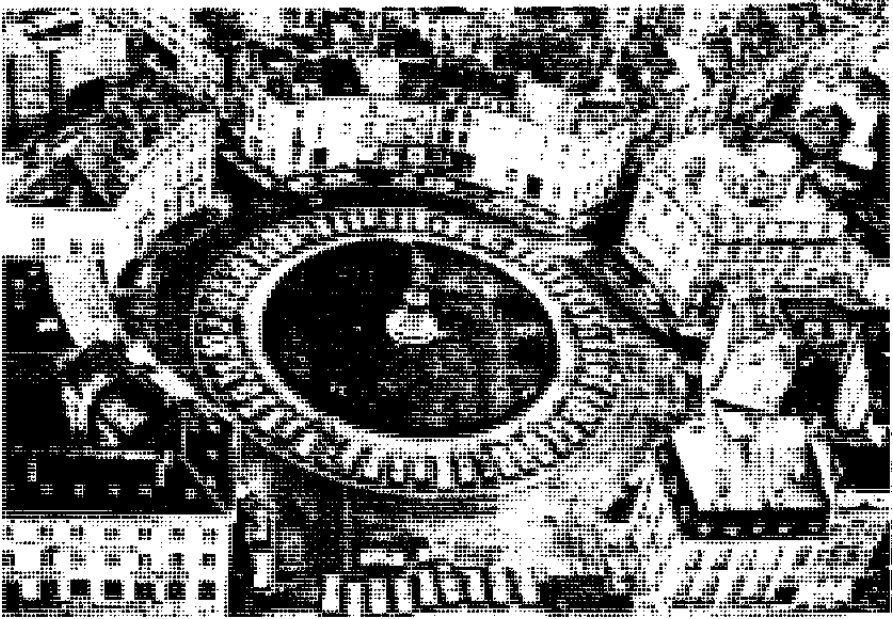
S.A.B., O.W., 480 (1796, 1810-1812, 1840-ca. 1845, 1854), 56455 en 57641 (1919-1923); N.P.P., E 10.

★ Barricadenplein (8 A-B)

Tot 1830 z.g. «Oranjeplein»; huidige benaming verwijzend naar de Belgische Omwenteling.

Cirkelvormig plein als N.O.-stadsuitbreiding aansluitend op het middeleeuwse stratennet, aangelegd na slooping van de XIV-stadsomwalling en verkoop van de bouwterreinen in 1824.

Interessant voorbeeld van het stedenbouwkundige denken naar classicistische

102. Barricadenplein (1824).

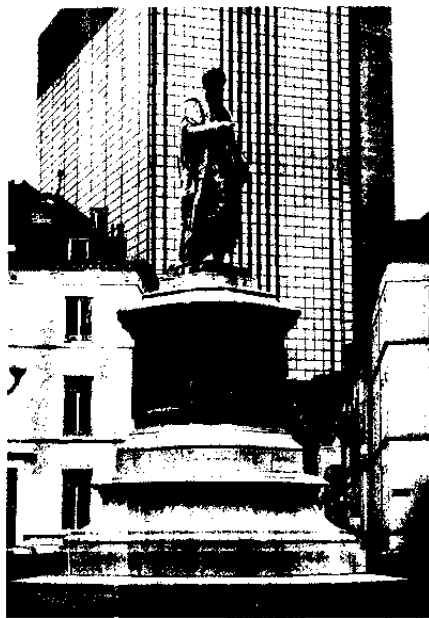
traditie, reeds in XVIII d ingezet met de aanleg van het Koningsplein, de Warande en het Martelaarsplein. Ontworpen door ingenieur-architect J.-B. Vifquain als breekpunt in het nieuw geconcepioneerde rechtlijnige ringplanpatroon (cf. Antwerpselaan). Aanleg vlg. radiaalstructuur: convergentiepunt van rechte straten nl. Van Orleystraat, Zavelput, O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwstraat (na 1874 Omwentelingsstraat) en Noordstraat, ten O. geopend zijde Bischoffsheimlaan (fig. 102).

Neoclassicistisch ensemble nog steeds in opbouw in 1828 (o.m. huizenblok tussen Noordstraat en O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwstraat); opgelegde erfdienstbaarheden, o.m. een uniforme olieverfbeschikdering, werden in 1875-1876 opgeheven.

Driekwartcirkelvormige inplanting van alternerend bredere en smallere huizenblokken. Bredere blokken samengesteld uit paarsgewijs samengevoegde woningen met in de as gemeenschappelijke of ge-

koppelde deuren opgenomen in een brede natuurstenen poortomlijsting; opgedeelde of gekoppelde vensters op de bovenverd. Vlak bepleisterde gevelwanden van drie bouwl. met hardstenen sokkels voorzien van vlakke bossage, uitstralend boven de keldervensters. Horizontale geleding d.m.v. op zelfde hoogte doorlopende kordons, gevelbeeindiging met steigergaten en kroonlijst en de aancengesloten zadelbedaking. Rechth. vensters in geriemde omlijsting, van beperktere afmetingen op de lagere derde bouwl.

Oorspronkelijke symmetrische opstelling en repeterend schema enigszins verbroken in 1875, 1910 en 1911 door achtereenvolgens: afbraak van twee woningen ten Z. voor de aanleg van de Omwentelingsstraat en gelijktijdig aanvullende nieuwe bouw nr. 10-11 in eclectische stijl ter plaatse van de afgeschafte O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwstraat (cf. Congressstraat); toevoeging van een vierde bouwl.

103. Barricadenplein. Standbeeld Andreas Vesalius (1846-1847).

aan het smallere N.-blok (nr. 1, 2, ertussen); vervangend hoekpand Bischoffsheimlaan in neo-Lodewijk XV-stijl (nr. 27, zie aldaar). (234).

Midden op het plein: rond grasperk, voorheen afgezet door een ijzeren hek en fraaie lantaarns n.o.v. architect J. Poelaert, 1849; thans omhaagd met stoep en omringende parkeeraanleg. Centraal standbeeld van de XVI-ontleedkundige Andreas Vesalius, beeldhouwd in 1846 door J. Geefs en gegoten door Trossaert-Roelandts. Octogonale sokkel van blauwe harsteen n.o.v. architect Goffart; opschriften met o.m. vermelding van geboorte- en sterfdatum (1514-1564) van A. Vesalius en inhuldiging van het standbeeld in 1847 onder de auspiciën van Koning Leopold I (fig. 103).

S.A.B., O.W., 32215 (1825-1828); A.A., 1850, vol. 47, rep. 98 en 101; P.P., 744, 754, 963, 1768. *Jean-Baptiste Vifquain, ingénieur, architecte, urbaniste (1789-1856)*, tentoonstellingscatalogoog. Museum Louvain-la-Neuve, 1982, p. 1, 27-30.

Place des Barricades. Monument Vésale. Inauguration de la Statue. Archives de la Médecine belge, november 1847.

VERNIERS L., *Bruxelles et son agglomération de 1830 à nos jours*. Brussel, 1958, p. 25, 131.

Nr. 1. Heden met gecementeerde voorgevel, onder zadeldak (pannen). L. kelderwenster gewijzigd tot garagepoort, r. dubbele deur in later verhoogde omlijsting. Vensters met gietijzeren leuningen.

Nr. 1, l. ernaast; hoekpand met hoofdgevel aan de Van Orleystraat (nr. 1-3); drie bouwl. en resp. drie en vier trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), met latere dakkapellen en in 1921 toegevoegde garagepoort (architect C. Abeloos). Aan de Van Orleystraat: licht inspringend, twee trav. breed gevelvlak; gedichte vensters in de vierde trav., op eerste en derde bouwl.; door terreinhelling kelderverd. fungerend als gelijkvloerse verd.

Nr. 1, r. ernaast: zie Bischoffsheimlaan nr. 27 (235).

S.A.B., O.W., 23821 (1921).

Nr. 1, 2, ertussen. Losstaand bouwblok van resp. vier trav., vijf trav. en muur waarin poort in de Zavelput (nr. 30) en zes trav. met gelijkaardige uitbreiding in de Van Orleystraat (nr. 2). Centrale binnenplaats. In 1899 Heelkundig Instituut Dokter Gallet, waarvoor uitbreiding met galerijen, bijgebouwen en kapel n.o.v. architect D. Francken. Vlg. verbouwing van 1910 toevoeging van vierde bouwl. onder plat dak met omlappende ijzeren leuning en centrale technische verd. Recent gerenoveerd voor inrichting als jeugdherberg, i.o.v. het Ministerie van de Franse Gemeenschap, met gr.m. herstel van oorspronkelijke ordonnantie (236).

S.A.B., O.W., 21308 (1899), 5844 (1910).

Nr. 2 tot 9. Aaneenschakeling van acht woningen vlg. gekoppeld schema, tussen Zavelput en Omwentelingsstraat. Gevels bepleisterd, met uitzondering van nr. 5-7; deels behouden roedenverdeling in bovenlichten van deuren.

Nr. 2. Hoekpand met behouden afgewolfd dakkapel; gietijzeren leuningen. Vier trav. in de Zavelput (nr. 33) waar-

van laatste twee in licht achteruitspringend gevelvlak; latere garagepoort in laatste trav.

Nr. 3. Verbreding van het benedenvenster daterend van 1941; bewaarde afgewolfd dakkapel.

Nr. 4, 5. Vensterordonnantie door opeenvolgende verbouwingen gewijzigd; o.m. vensterverbreeding in de poorttrav. bij nr. 4 in 1891 en bij nr. 5 in 1903 (architect L. van der Goes), in de zijtrav. beneden bij nr. 4 in 1908 (architect T. Jasiński) met gelijktijdig axiale aanpassing van de bovenvensters. Latere mansardebedaking met dakvensters.

Nr. 6. Gevelbekleding in simili-Franse steen en verbreding van r. benedenvenster en bovenvensters in poorttrav., daterend van 1939.

Nr. 7. Eveneens verbreed benedenvenster; brede dakkapel geplaatst in 1923.

Nr. 8. Verbreed benedenvenster in omlijsting met sluitsteen daterend van 1921.

Nr. 9. Hockpand, sinds aanleg van Omwentelingsstraat (nr. 20, 22; cf. supra); in 1877 voorzien van geblokte hoekaflijning en op bel-etage aangepast door wijziging van boven- in deurvenster met gietijzeren balkon. Latere dakkapellen (237).

S.A.B., O.W., 55861 (1941), 7062 (1891), 73526 (1903), 2293 (1908), 50012 (1939), 29638 (1923), 26644 (1921), 7057 (1877).

Nr. 10-12. Omwentelingsstraat nr. 13-15, Noordstraat nr. 80.

Oorspronkelijk smaller bouwblok, als pendant van het pand ertgov. (tussen nr. 1 en 2): r. geveldeel van twee trav. (nr. 12) vlg. houwaanvragen van 1876 en 1877 resp. aangepast vlg. huidige uitzicht en r. uitgebreid met een eclectisch hoekpand van vier op twee + twee trav. (nr. 10-11/Omwentelingsstraat nr. 13, 15), (cf. supra). Resulterende huidige zes trav. brede voorgevel aan Barricadenplein op de bovenverd. geritmeerd door kolossale Corinthische pilasters. Drie ingangspoorten geflankeerd door pilasters met aansluitende consoles van de gietijzeren bel-etagebalkons. Verbreed benedenvenster bij nr. 12, mansardeverd. met frontonbekroning (1876).

Aan Omwentelingsstraat: vier bouwl., met ietwat verschillende ordonnantie in

nr. 13 en met huidige winkelpui van 1877 in nr. 15.

Noordstraat nr. 80: behouden oorspronkelijk geveluitzicht in de twee trav. aan Barricadenplein en in drie trav. aan Noordstraat. Vroegere aanpalende afsluitingsmuren met twee toegangspoorten aan Noordstraat (cf. resterende pilaster) van 1871, herhaaldelijk verbouwd (1884, 1899, 1921, 1947) tot huidige drie bouwl. hoge constructie met drie trav. onder plat dak, met gevelaanpassing van 1948. Resterend muurgedeelte recent verhoogd met drie bouwl. (238).

S.A.B., O.W., 7059 (1876-1877), 18268 (1871), 18266 (1884), 18267 (1899), 31949 (1921), 57392 (1947), 57716 (1948).

Nr. 13, 14. Homogene, ingebogen gevelwand van negen trav.; acht trav. aan Noordstraat (nr. 65-69) en resp. drie en acht trav. aan Bischoffsheimlaan (nr. 26).

Nr. 13: met oorspronkelijke vier trav. tellende zijgevel en aanleunende, vermoedelijk van ca. 1876 (?) daterende, vier trav. brede lijstgevel (Noordstraat nr. 65), met in 1927 gewijzigde ordonnantie op begane grond (architect Alex. Dumont).

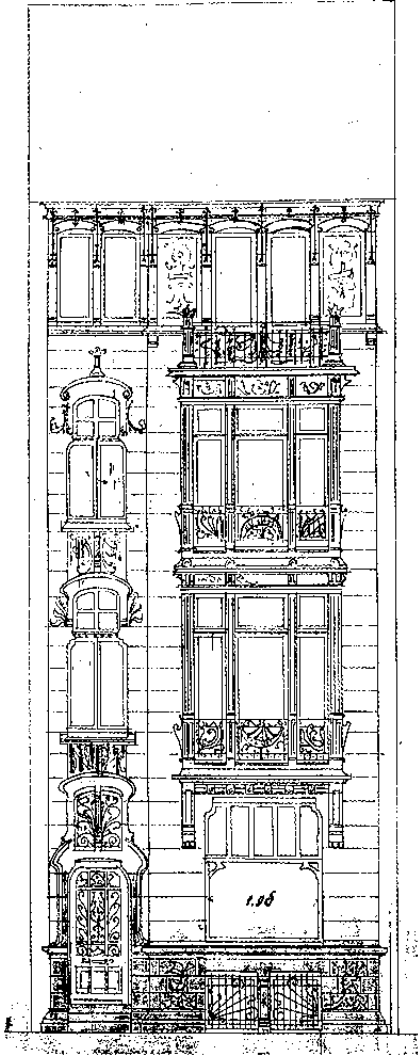
Nr. 14: herhaaldelijk aangepast, cf. o.m. vervanging van deur door venster in derde trav. en opening van bijkomende smalle trav. r. in 1927 (architect V. Dieckx), wijziging van bedaking met dakvensters in 1948 (architect F. Delcourt). Aan Bischoffsheimlaan (nr. 26): licht inspringend l. gevelveld van vier trav., brede ingangspoort l., getraliede benedenvensters, tweemaal twee trav. brede balusterbalkons op consoles en sinds 1951 met huidige hardstenen sokkel en geriemde omlijstingen aan de benedenvensters (architect C. Van Lierde), (239).

S.A.B., O.W., 34808 (1927), 34810 (1927), 57883 (1948), 59990 (1951).

Barthélémylaan (I E-F)

Van Antoine Dansaertstraat naar Ni-noofseplein.

Deel uitmakend van de ringlanen ter vervanging van de XIV-stadsomheining, aangelegd n.o.v. ingenieur J.-B. Vij-

104. Barthélemylaan nr. 4. Bouwaanvraag (1900), (S.A.B., O.W., 25624).

quain vanaf 1819 (zie Antwerpse laan). Nivelleringswerken tussen de Ninoofse poort en de Vlaamsepoort uitgevoerd ca. 1833-1834, doch pas ca. 1840 bestraat. Ten W. geflankeerd door het Kanaal van

Charleroi, gegraven in 1827-1832. In 1833 benoemd naar Antoine Barthélemy (1766-1832), schepen van de stad Brussel van 1794 tot zijn overlijden, lid van het Nationaal Congres, eerste minister van Justitie van het Koninkrijk België, promotor van voornoemd kanaal.

Eertijds beboomde laan met dubbele rijbaan en middenberm. Bebouwd vanaf 1835 tot in de jaren 1850. Vanouds vermenging van residentieële en nijverheidsfunctie: aaneenschakeling van burger- en ruimere herenhuizen; typisch voorkomen van bierbrouwerijen en -depots, ten dele in de binnenblokken, veelal uitgebreid of wederopgebouwd ca. 1900, heden zonder onderscheid met gewijzigde functie, in gebruik als pakhuis, nr. 17 als squash-complex.

Meest voorkomend neoclassicistisch enkelhuistype met drie bouwl. en drie trav. uit XIX b, oorspronkelijk met schijnvoegen op begane grond, kordongeleiding en klassiek hoofdstel, ten hoogste verrijkt met centraal balkon of lekdrempelconsolles; heden veelal «gebanaliseerd» en verhoogd. Cf. nr. 16, 22 (1837), 23, 34, 36, 45, 46 (1835), 47 (1838), 48, 49, 52-55 (1835). Ook ruimere herenhuizen met zelfde karakteristieken, cf. nr. 20 (1857).

S.A.B., O.W., 44105 en 44038 (ca. 1833 - ca. 1840), 25598 (1837), 25591 (1835), 25600 (1838), 25590 (1835), 25633 (1857).

Nr. 1-3. Zie Antoine Dansaertstraat nr. 182-208.

Nr. 4. Burgerhuis in Art Nouveau, waarvoor bouwaanvraag van 1900 (fig. 104); souterrain, vier bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak (kunstleien). Lijstgevel van natuur- en hardsteen, met ruw geboste sokkel; kleurrijk accent van rood voegwerk en sgraffito's. Gestapelde rechth. erkers over eerste twee bovenverd., met consolles doorlopend in vensterposten van verhoogde begane grond, en bekronend balkon met postamenten, ijzeren borstweringen en sgraffitofriezen, in bredere r. trav. Deur met entablement en bovenlicht en korfboogvensters met waterlijst, sleutel en ingediepte borstwering met sgraffito in l. trav. Hoogste verd. als mezzanino met tweelichten, sgraffitopanelen en hoekpostament. Breed gekorniste kroonlijst op ijzeren consolles.

105. Barhélémlyaan nr. 9-10 (1844).

Bewaard houtwerk van deur en ramen, sierlijk gesmeed ijzerwerk (240).

S.A.B.. O.W.. 25624 (1900).

Nr. 9-10. Herenhuis in neoclassicistische stijl, n.o.v. architect C. Goevaert van 1844; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (pannen). (fig. 105). Bepoetste en beschilderde lijstgevel met enkelhuisopstand, begane grond belijnd door geprofileerde plint, schijnvoegen en puijst. Rechth. vensters, licht verdiept op beneden-, met geriemde omlijsting op bovenverd.; bijkomende kordonvormende lekdrempel en voorheen balkon met voluutconsoles en balustrade boven de poort op tweede bouwl., haast vierkante venstervorm op lage derde bouwl. Rondboogpoort met geprofileerd beeloop en schampalen in r. trav. Vernieuwde kroonlijst boven fries en kordon. Bewaard houtwerk van ramen en poort met ijzeren waaijer.

Ingericht tot postkantoor en uitgebreid met r. aanpalend dienstgebouw n.o.v. ar-

106. Barhélémlyaan nr. 11. Voormalig biermagazijn Verelst (1901).

chitect E. Baudart van 1902, uitgevoerd in 1903, ter plaatse van bijgebouwen in XIX B uitgebouwd vanaf de oorspronkelijke tuinmuur. Constructie van één bouwl. onder Polonceauspanen; bepleisterde en beschilderde lijstgevel met zes trav., muuropeningen met I-balk (241).

S.A.B.. O.W.. 25608 (1844), 25631 (1903).

Nr. 11. Voormalig *biermagazijn Verelst*, waarvoor bouwaanvraag van 1901. Complex gevormd door twee haakse vleugels met vier bouwl. en schilddak (pannen), en stallingen; baksteenbouw met ijzeren roosteren en kolommen. Lijstgevel van bak-, natuur- en hardsteen in neotraditionele stijl (fig. 106). Hoger oplopend middenrisaliet met getrapte afwerking bekroond door gebogen fronton; vensters met dorpel, I-balk op kraagstenen en ontlastingsboog, begrepen binnen steekboognis. Flankerende blinde steekboognissen. Houten kroonlijst. Oorspronkelijk centrale inrijpoort en zijdeuren onder entablement op begane grond,

heden verbouwd. In project glijkaardige gevel aan Vandenbrandenstraat, doch niet uitgevoerd. Eenvoudige zij- en achtergevels met getoogde muuropeningen. S.A.B., O.W., 25621 (1901).

Nr. 12-15. Geheel van drie gekoppelde enkelhuizen vlg. repeterend schema, waarvoor bouwaanvraag van 1880; drie bouwl. en resp. drie en tweemaal twee trav. onder zadeldak (pannen). Lijstgevels met neoclassicistische inslag, oorspronkelijk bepleisterd en beschilderd op hardstenen onderbouw met schijnvoegen, plint en puilijst; gedecapeerd in nr. 12-13, vensteromlijstingen verwijderd in nr. 14 en 15. Rechth. deur in r. trav. en vensters met doorgetrokken lekdrempels; gietijzeren balkon in l. trav. Bijkomend zijrisaliet met inrijpoort in nr. 12-13. Klassiek hoofdgestel (242).

S.A.B., O.W., 25629 (1880).

Nr. 24. Neoclassicistisch enkelhuis, eigen woning van architect-aannemer J. Corten-Crabbé, waarvoor bouwaanvraag van 1839; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op begane grond en klassiek hoofdgestel; heden gedecapeerde natuurstenen sokkel, vernieuwde baksteenbekleding en kroonlijst. Rechth. deur- en vensteropeningen, benedenvensters met lekdrempel op consoles, bovenvensters met doorgetrokken lekdrempels; centraal balkon met voluutconsoles en gietijzeren hek, doorlopend in de puilijst. Eertijds stallingen, twee bouwl. en vijf trav., met rondboogpoort aan de Vandenbrandenstraat (243).

S.A.B., O.W., 25601 (1839).

Nr. 26. Voormalig biermagazijn later coöperatieve brouwerij tot 1960; afgeschuind hoekgebouw (Hopstraat), heden vijf bouwl. en zestien trav. onder plat dak. Oorspronkelijk twee gescheiden stapelplaatsen, resp. twee- en driebeukig, met twee bouwl., waarvoor bouwaanvraag van 1849. Lijstgevel met sokkel, poorten in tweede en zesde trav., lage beneden-, hogere bovenvensters en klassiek hoofdgestel, afzonderlijke inrijpoort i.pl.v. laatste twee trav.; waarschijnlijk

houten roosteringen en gietijzeren kolommen in interieur. Verhoging met twee bouwl. met vlakke gevelbehandeling en ijzerstructuur, waarvoor bouwaanvraag van 1907. Invoeging van betonstructuur op eerste twee bouwl., n.o.v. architecten J. en A. De Vlaminck van 1937. Later nog verhoogd, verlengd en opnieuw bekleed. Aanpassingen voor industriële exploitatie in het binnenblok, o.m. in 1920 waarbij twee nieuwe stookketels en vervanging van schouw en mouteest (244).

S.A.B., O.W., 25612 (1849), 25619 (1907), 47271 (1937), 27050 (1920).

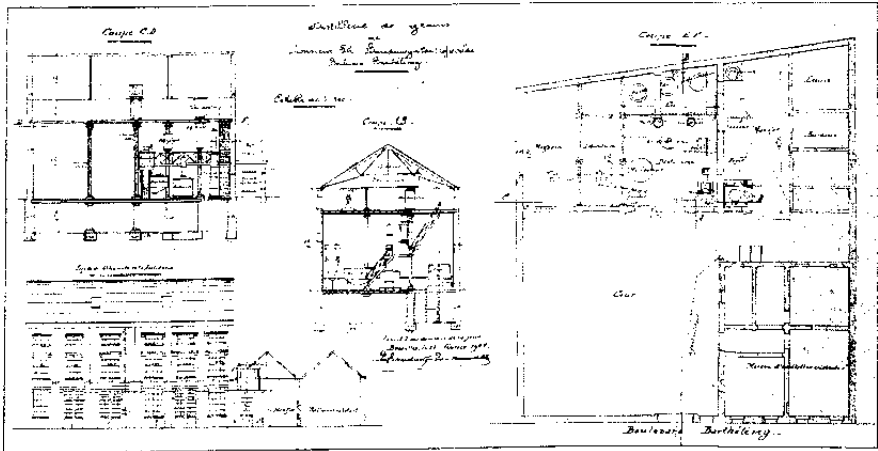
Nr. 29-31. Twee gekoppelde rijhuizen vlg. spiegelbeeldschema, n.o.v. architect O. Van Rysselberghe van 1879; drie bouwl. + mezzanino en elk twee trav. onder zadeldak. Lijstgevels met neoclassicistische inslag, oorspronkelijk voorzien van stucbepleistering, heden verbouwd en opnieuw bekleed. Voorheen toegang tot de vroegere Barthélémygang, midden winkelpuien (245).

S.A.B., O.W., 25644 (1879).

Nr. 33. Burgerhuis n.o.v. architect A. Huvenne van 1905; souterrain + drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder mansardedak (zink). Lijstgevel van wit geglazuurde en rode baksteen op hardstenen plint. Breder r. risaliet met gebuikt gietijzeren balkon en venster. Rechth. deur en vensters, o.m. met l-balk op kraagstenen en ontlastingsboog. Gekorniste kroonlijst met klossen boven fries en kordon (246).

S.A.B., O.W., 25650 (1905).

Nr. 35. Herenhuis met enkelhuisopstand in neoclassicistische stijl, waarvoor vermoedelijke bouwaanvraag van 1840; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Oorspronkelijk vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevel; verrijkt met schijnvoegen op begane grond, balkon en geriemde vensteromlijstingen in twee middeletrav. van bel-etage, doorgetrokken lekdrempels op bovenverd. en bewerkt hoofdgestel, waarvoor bouwaanvraag van 1859; bouwaanvraag voor verdere gevelverfraaiing met stuc van 1874, doch vermoedelijk niet uitgevoerd. Heden gedecapeerd, sokkel met vernieuwde bekle-

107. Barthélémylaan nr. 39-40. Granddistilleerderij. Bouwaanvraag (1904). (S.A.B., O.W., 25654).

ding. Rechth. vensters in verkleinende ordonnantie, lekdrempels met voluutconsoles op begane grond, balkon met dito consoles en ijzeren hek doorlopend in de puilijst, ijzeren vensterleuningen op bovenverd. Rechth. inrijpoort in vlakke hardstenen omlijsting in bredere r. trav. Kroonlijst met modillons en tandlijst boven fries en kordon (247).

S.A.B., O.W.. 25604 (1840), 25643 (1859, 1874).

Nr. 37. Herenhuis met enkelhuisopstand uit XIX b; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Oorspronkelijk onversierde neoclassicistische lijstgevel met vlakke bepleistering; verrijkt met huidig geveldecor en stucbepleistering, waarvoor bouwaanvraag van 1865. Begane grond belijnd door schijnvoegen, geprofileerde plint waarin keldermonden met tralies en puilijst. Bel-etage geaccentueerd door balkon met voluutconsoles en gietijzeren hek in twee middentrav., en doorlopende borstwering met panelen. Lagere derde bouwl. Kroonlijst op uitgelengde consoles verbonden door kordon. Rechth. muuropeningen, benedenvensters met geriemde omlijsting, lekdrempel op consoles en tralies, bovenvensters in dito omlijsting met afgeronde hoeken

en sleutel op doorgetrokken lekdrempels, brede inrijpoort in r. trav. (248). S.A.B., O.W., 25645 (1865).

Nr. 39-40. Half vrijstaand herenhuis in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1836; drie bouwl. en resp. vier en drie trav. onder afgeschuind zadeldak (pannen). Regelmatig geordonneerde, bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. vensteropeningen op doorgetrokken geprofileerde lekdrempels, beëindigd door kroonlijst met klossen. Sokkel en benedenverd. heden volledig weggebroken voor benzinstation (1958, architect I. Ryckaert-Tagon). Straatgevel in bouwaanvraag met bijkomende mezzanino. Oorspronkelijke hoofdgevel aan binnenplein, van straat gescheiden door afsluitingsmuur: dubbelhuisopstand met rechth. deur in entablement, vensters verrijkt met geriemde omlijstingen. Resterende stallingen ten O., geritmeerd door rondboogarcade met imposten.

Industrieel gebouw op binnenplein, waarvoor bouwaanvraag van 1904, oorspronkelijk graandistilleerderij (fig. 107), later naar verluidt hrouwerij,

heden pakhuis. Baksteenbouw met twee en een halve bouwl. en zes trav. onder zadeldak; fabrieksschoorsteen. Lijstgevel met pilasteritmering en muurankers; rechth. muuropeningen met I-balk en arduinen dorpel. Ijzerstructuur - balken en kolommen - en bakstenen troggewelven, en Polonceau-spant in interieur (249).

S.A.B., O.W., 25597 (1836), 69415 (1958), 25654 (1904).

Nr. 41. Afgeschuind neoclassicistisch hoekhuis (O.-L.-Vrouw van Vaakstraat) waarvoor bouwaanvraag van 1857; drie bouwl. en negen trav. onder zadeldak (pannen). Bepaalde en beschilderde lijstgevel met regelmatige registers van rechth. vensters, op begane grond afzonderlijke, op bovenverd. doorgetrokken lekdrempels en gietijzeren leuning; inrijpoort in derde trav. Klassiek hoofdgestel. Winkelramen en -deur uit 1886 in hoektrav. Aanpalende constructie met één bouwl., twee trav. en zadeldak (pannen) in O.-L.-Vrouw van Vaakstraat (249).

S.A.B., O.W., 44038 (1857), 25618 (1886).

Nr. 56-57. Appartementgebouw in Art Deco, n.o.v. architect J. Tasseno van 1926, vertrekkend van een bestaande constructie; vijf bouwl. en vier trav. onder zadeldak (pannen). Lijstgevel van baksteen en cement, gemarkeerd door centrale tweezijdige crker over derde en vierde bouwl., en zijrisalieten met balkons. Brede rechth. vensters. Winkelpui en privé-ingang in l. helft van begane grond, drielicht in r. helft. Typisch schrijnwerk en ijzeren borstweringen (250).

S.A.B., O.W., 32979 (1926).

Beenhouwersstraat (5-6 E)

Van Greeppstraat naar Bergstraat.

Aloude straat, voorheen met concentratie van beenhouwerijen en z.g. «Lange Beenhouwersstraat» in tegenstelling tot de «Korte Beenhouwersstraat». Heden drukke, sinds 1960 autovrije wandelstraat met behouden commercieel karakter

108. Beenhouwersstraat nr. 33, 35.

door de thans overwegend op het toerisme afgestemde horecabedrijven (cf. puien).

Opgenomen in het B.P.A. 30/10 van de «wijk gevormd door de Grote Markt en haar omgeving» (wijk ook z.g. «Îlot Sacré»). Aanlegplan opgesteld door de Stad Brussel, Technische Dienst van Openbare Werken, afdeling Stedebouw; door de Gemeenteraad goedgekeurd op 21/3/1960 en bij K.B. erkend op 24/8/1960. Dit impliceert een bijzondere reglementering met stedbouwkundige voorschriften tot behoud en herstel van het «oudheidkundig en folkloristisch karakter» van deze wijk. De op het plan met kleur aangeduide gevels worden aan bepaalde erfdienstbaarheden onderworpen o.m. gevels te behouden of te herstellen op basis van oorspronkelijke getuigen of archiefgegevens, op te richten in XVII- en XVIII-stijl, weder op te bouwen in de stijl aangepast aan de traditionele architectuur, met behoud en beperking van gevelbreedte en -hoogte. Oor-

spronkelijke begrenzing van het gebied – ten N. door Schildknaapsstraat en Arenbergstraat, ten O. door Keizerinlaan, ten Z. door St.-Jansstraat, St.-Jansplein en Lombardstraat tot aan Zuidstraat, ten W. door Zuidstraat, Taborastraat en Kleerkopersstraat – bij K.B. van 13/9/1984 gewijzigd door het B.P.A. 30/40 van de «Putterijwijk» (begrepen tussen Europakruispunt, Infante Isabellastraat, Grasmarkt, Bergstraat en Keizerinlaan). Heden nog behouden scenografie met topgevels uit XVII-XVIII, veelal met XIX-aanpassingen (fig. 108); een aantal werden i.l.v. XX grondig of fantasierijk gerestaureerd. Groot aantal oudere kerne (cf. muurankers, nokrichting, algemeen volume) in XIX verbouwd tot lijstgevels met neoclassicistisch uitzicht cf. o.m. nr. 8, 59 (met derde bouwl. van 1951), 61-61A (1847?). Straatbeeld verder bepaald door neoclassicistische doorsnee-lijstgevels uit XIX b-midden XIX, drie tot vier bouwl., met eenvoudige gevelordonnantie en meestal verbouwde begane grond cf. o.m. nr. 6, 25-27, 55 (1855; huidige benedenbouw van 1941, architect E. Gerard), 64, 75, 77 (met bewaard «klassiek» uitstalraam van 1899), 79. Daarnaast schaalverbredende ingreep met de stijlvolle gevels nr. 38-46 en 43-53 van de in 1846-1847 opgerichte Koninklijke St.-Hubertusgaleries (cf. aldaar); voortzetting van of reminiscenties aan historische stijlen in enkele gevels uit het interbellum of de naoorlogse periode cf. nr. 13-15 (1953, 1963, architect A. Nottebaert), 41 (1933-1935, architect R. Vranckx), 57 (1945, architecten A. Courtens en R. Michiels), 58-62 en 66-66A (1943, architect E. Linssen, cf. ook Bergstraat nr. 52). Straatverbreding aan pare zijde door verlegging van de rooilijn ter hoogte van nr. 12 (1889), 24A (cf. Predikherenstraat nr. 1), 48-56, aangezet in XIX, heden stopgezet.

S.A.B., O.W., 60189 (1951), 8124 (? 1847), 8124 en 57066 (1855, 1941), 74042 (1899), 61536 en 72945 (1953, 1963), 46391 en 43404 (1933-1935), 56326 (1945), 57350 (1943), 8134 (1889).

B.P.A. 30/10 en 30/40 : Stad Brussel, Technische Dienst Openbare Werken, afdeling Stedebouw. *Stad Brussel. Bouwreglement*, Brussel, 1978.

Nr. 3. Breedhuis met witbepleisterde lijstgevel van drie bouwl. en vier trav.

109. Beenhouwersstraat nr. 9.

onder zadeldak met dakkapellen; bouw-aanvraag van 1865. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting op kordonvormende lekdrempels. Gictijzeren balkonleuning in uiterst r. bel-ctagetrav. Geleed kordon en steigeraten onder kroonlijst. Winkelpui van het «klassieke» type met r. zij-ingang; privé-toegang l. (251).

S.A.B., O.W., 8108 (1865).

Nr. 4. Diephuis van drie bouwl. en drie trav. onder afgewolfd zadeldak (Vlaamse pannen). Heden gecentreerde lijstgevel met neoclassicistisch uitzicht uit XIX a, doch oudere kern aangeduid door de lელიevormige en rechte muurankers. Rechth. vensters – blind in derde trav. – voorzien van lekdrempels; oorspronkelijk houtwerk in de ramen. Steigeraten en houten kroonlijst onder dakkapel met driehoekig fronton. Vernieuwde begane grond (1968, architect L. Henrard), (252).

S.A.B., O.W., 80935 (1968).

Nr. 9. Breedhuis (tgov. Getrouwheids-gang) van twee bouwl. en vijf trav. onder gecombineerd zadeldak (Vlaamse pannen). Barokke bak- en zandstenen voor-gevel op zandstenen sokkel, te dateren eind XVII-begin XVIII; gerestaureerd in 1969 n.o.v. architect M. De Guchteneere van 1968, vgl. ook opschrift begane grond, met bijgaand jaartal 1471 (?), (fig. 109). Kruisvensters - verlaagd tijdens XIX - met behouden negblokken en kwarthol profiel aan de dagkanten; vernieuwde stenen kruisen en houtwerk. Middenpartij van drie trav. uitlopend in halsgevel: vlak omlijst rondboogvenster tussen dito oculi, onder booglijst; afwerking met gebogen fronton en voluten op postamenten. Voorts reliefvormige en rechte muurankers. Rondboogdeurtje in barokke hardstenen omlijsting: geprofileerde imposten en neuten, sluitsteen opgenomen in gebogen druiplijst met horizontale aanzetten onder bolornamenten; oculusvormig bovenlicht onder waterlijst.

S.A.B., O.W., 82004 (1968-1969).

Nr. 10. Hoekhuis met Getrouwheids-gang, heden drie bouwl. + mezzanino en totaal vier trav. onder zadeldak (n// straat, pannen). Oudere, mogelijk XVIII-kern (cf. ook muurankers) in XIX A aangepast met bepleisterde lijstgevel in neo-classicistische stijl. Rechth. vensters met lekdrempels, deels gedicht in de eerste trav. van zijgevel. Verbouwde begane grond in neotraditionele stijl. Behouden hardstenen deuromlijsting uit XVIII: kwarthol profiel deels met paneelversiering, deels aangepast in 1870 voor het steken van het uitstralraam; voluutsluitsteen en vernieuwde tussendorpel (253).

S.A.B., O.W., 8133 (1870).

Nr. 11. Diephuis met topgevel van twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak; daterend uit begin XVIII met XIX-aanpassingen. Classicerende barokordonnantie door de kolossale pilasters met dubbele lijstkapitelen. Rechth. vensters met XIX-ramen en gelede lekdrempels. Vereenvoudigde topaflijning onder driehoekig fronton: verlaagd korfboogvenster tussen pilasters. Begane grond sinds 1899 voorzien van breed uitstralraam (254).

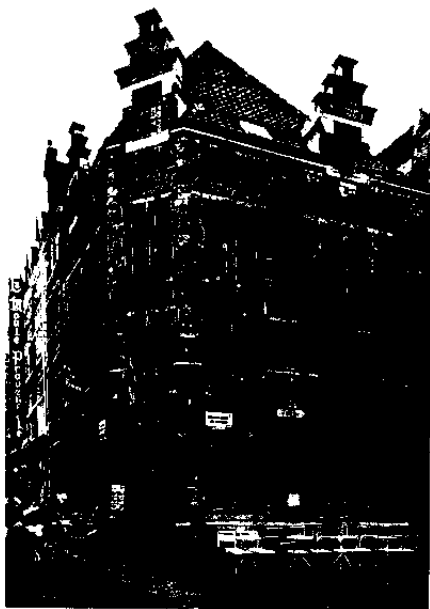
S.A.B., O.W., 4888 (1899).

110. Beenhouwersstraat 14, 16.

Nr. 14. Diephuis met klokgevel van twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen); te dateren XVIII a. (fig. 110). Bepleisterde en beschilderde voorgevel met mogelijk in midden XIX aangepaste licht getoogde bovenvensters. Rechte muurankers. Geveltop met rondboogvenster: sleutel onder druiplijst en imposten opgenomen in het kordon. Bandaflijning en driehoekig fronton. Begane grond recent verbouwd in neotraditionele stijl.

Nr. 16. Diephuis met voorgevel met in- en uitgezenkte top van twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen), vermoedelijk uit eind XVII (fig. 110). Voorheen bepleisterd met rechth. vensters in stucomlijsting (XIX), thans met decoratieve beglazing. Faïncetegelsbekleding aangebracht in 1919. Rechte muurankers. Geveltop vermoedelijk voorheen met frontonbekroning, heden met vereenvoudigde aflijning; rechth. venster tussen tableaux met bloemvazen. Begane

111. Beenhouwersstraat nr. 17.

grond recent verbouwd in neotraditionele stijl.

S.A.B., O.W., 27097 (1919).

Nr. 17. Afgeschuind hoekhuis (Korte Beenhouwersstraat) in traditionele stijl, van drie bouwl. en resp. één + één + drie trav. onder afgewolfd zadeldak (Vlaamse pannen); te dateren in XVII (fig. 111). Gerestaureerd vlg. ontwerp van architect D. Dethiers van 1962. Vcrankerde bak- en zandsteenbouw in combinatie met andere natuursteen. Uit XVII resten zandstenen elementen als afgeschuinde sokkel en hoekblokken en gedeeltelijk de speklagen en de negblokken met kwarthol profiel aan de dagkanten. Gewijzigde muuropeningen en nieuwe tussenstijlen. Omlopende waterlijst ter hoogte van de tweede bouwl. Kroonlijst onderbroken voor getrapte dakvensters. Rechth. deur in de hoektrav., met gedeeltelijk bewaard beloop met kwartholle negblokken.

S.A.B., O.W., 72371 (1962).

112. Beenhouwersstraat nr. 20, 22.

Nr. 18. Hoog diephuis met bepleisterde tuitgevel van drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, te dateren in XVII. Tijdens XIX b aangepaste rechth. vensters op doorgetrokken lekdrempels, op de bovenste bouwl. voorzien van ijzeren leuningen. Rechth. zolderluik onder balkgat en blijkbaar vereenvoudigde topaflijning. Verbouwde gegane grond (255).

Nr. 19, 21-23. Twee breedhuizen met bak- en natuurstenen lijstgevels van drie bouwl. en resp. twee en drie trav. onder doorlopend zadeldak (mechanische pannen); na brand, ter vervanging van drie panden, n.o.v. architect E. Meert in 1959-1960 wederopgebouwd in neobaroek- en neotraditionele stijl, met integratie van schaars bewaarde zandstenen elementen (256, 257).

S.A.B., O.W., 77666-77667 en 69498 (1959-1960).

Nr. 20. Diephuis met bepleisterde topgevel van twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak, uit eind XVII met XIX b-aan-

passingen (fig. 112). Rechth. vensters op doorgetrokken lekdrempels; panelen met puntmotief op de borstweringen. Geveltop met aanzet van drie tr. onder in en uitgezwenkte bekroning met driehoekig fronton. Centraal rondboogvenster met dito paneel onder de lekdrempel. Rechte muurankers. Begane grond gewijzigd in 1945; voorheen met XVIII-rondboogdeur in profielomlijsting met sluitsteen onder druiplijst.

S.A.B., O.W., 55886 (1945).

Nr. 22. Diephuis met bepleisterde trapgevel (5 tr. + topstuk) van drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (mechanische pannen); te dateren XVII met XIX aanpassingen (fig. 112). Rechth. vensters voorzien van lekdrempels. Korfboogvenster in de geveltop. Fantasierijk decor op begane grond.

Nr. 24. Traditioneel hoekhuis (Predikherenstraat) met trapgevel (7 tr. + topstuk), drie bouwl. en twee + één trav. onder zadeldak (pannen); opklimmend tot XVII, gerestaureerd na 1945 gedeeltelijk op basis van oorspronkelijke getuigen. Verankerde bak- en natuursteenbouw met behouden zandstonelementen cf. speklagen en hoekbelijning. Kruisvensters en drielichten met licht gewijzigde dorpelhoogte vgl. de speklagen. Uit de as geplaatst rondboogvenster in top. Begane grond met afgeschuinde sokkel. Rechte muurankers. Ter hoogte van de tweede bouwl.: rondboogvormige hoeknis in profielomlijsting met imposten en booglijst (258).

S.A.B., O.W., 56323 (1945).

Nr. 26. Traditioneel diephuis met trapgevel (6 tr. + topstuk) van twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen), uit XVII. Verankerde bak- en zandsteenbouw gerestaureerd in 1959, n.o.v. architect R. Van Onckelen, o.m. vernieuwing van vensterkruisen en vervanging van treden. Ietwat verlaagde kruisvensters met kwartholle dagkanten onder wigvormig ontlastingssysteem. Scheiding tussen bovenbouw en geveltop benadrukt door geprofileerde druiplijst, omlopend over de deels zichtbare blinde zijgevel. Geveltop met tweelicht tussen en onder kleinere

rechth. vensters; kwarthol geprofileerde dagkanten. Aangepaste begane grond op afgeschuinde sokkel: verlaagde ingangdeur met afgeschuind beloop onder ontlasting met rollaag; uiterst r. behouden kwartholle dagkant van voormalig kruiskozijn (?). In borstwering en aan l. penant van tweede bouwl. resp. keperboogvormig nisje en smeedijzeren arm met uithangbord. Aan l. hoek: resterend gedeelte van voorheen aanleunend hoekhuis met verhoogde halsgevel in de Predikherenstraat (259).

S.A.B., O.W., 77666, 77791 (1959).

Nr. 28. Diephuis, voorheen met topgevel, opklimmend tot XVII. Twee bouwl. en twee trav. met tijdens XIX aangepaste rechth. vensters. Behouden drielicht met groter middenvenster en aanzet van drie treden van voormalig geveltop. Cementbekleding met toevoeging van vensteromlijstingen en aanpassing met houten winkelpui - recent verwijderd - daterend van 1919 (260).

S.A.B., O.W., 27098 (1919).

Nr. 29-31. Diephuis met bepleisterde neoclassicistische lijstgevel van vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen) met dakkapel; voorheen twee bouwl. hoge trapgevel met voluutbeëindiging, in 1841 aangepast en verhoogd. Rechth. vensters met verkleinende ordonnantie, XIX-houtwerk, ijzeren leuningen en tot kordon doorgetrokken lekdrempels op bovenste verd. Gevelbeëindiging d.m.v. kroonlijst op modillons en tandlijst. Verbouwde begane grond in pseudo-traditionele stijl. Bakstenen zijgevel aan het Eenmansstraatje (261).

S.A.B., O.W., 8118 (1841).

Nr. 30. Diephuis van drie bouwl. en drie trav. onder afgewolfd zadeldak (Vlaamse pannen) met klimmende dakkapellen; mogelijk XVII-kern en voorheen met topgevel, in XIX aangepast met lijstgevel. Heden gecementeerde voorgevel met licht getoogde vensters op de tweede bouwl.; rechth. vensters met tot kordon doorgetrokken lekdrempels op de bovenste bouwl. Houten winkelpui met sobere neorenaissance-inslag, van 1913 (fig. 113); l. zij-ingang met uitstalraam

113. Beenhouwersstraat nr. 30. Winkelpui (1913).

114. Beenhouwersstraat nr. 34. Deuromlijsting.

tussen bewerkte pilasters onder rolluik-
kast met decoratieve paneelbekroning
(262).

S.A.B., O.W., 8141 (1913).

Nr. 33. Diephuis met barokke verhoogde
halsgevel van twee bouwl. en drie trav.
onder zadeldak (Vlaamse pannen), te da-
teren eind XVII-begin XVIII (fig. 108).
Aangepaste rechth. vensters met lek-
dremfels (XIX). Tweeledige top met
markante driuiplijst en driehoekige fron-
tonbekroning : rondbooglicht tussen ge-
dichte rechth. zijvensters in eerste gele-
ding; kleiner rechth. luik in top. Begane
grond verbouwd in 1976. Bepleisterde
zijgevel aan het Eenmansstraatje.

S.A.B., O.W., 85285 (1976).

Nr. 34. Diephuis van twee bouwl. en drie
trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen),
opklimmend tot XVII. Verankerde be-
pleisterde gevel met in- en uitgezwenkte
top. Aangepaste rechth. vensters (XIX);

verdiepte borstwering met latere balu-
strade in de astrav. Door platte banden
gelede geveltop onder driehoekig
fronton, met rondboogvenster onder oclu-
lus. Fraai barok rondboogdeurtje, met
steenhouwersmerk, p. LXXXIII, nr. 4,
van P. Wincqz (1635-1728; Feluy),
(fig. 114) : geringde en sterk geprofi-
leerde hardstenen omlijsting met impos-
ten en voluutsluitsteen onder gekorniste
booglijst, gevat tussen langgerekte omge-
keerde voluten; aansluitend geknikt
boogvormig bovenlicht eveneens tussen
cantonnerende voluten en onder gebogen
driuiplijst met horizontale aanzetten
(263).

Nr. 35. Diephuis met trapgevel (6 tr. +
topstuk) van twee bouwl. en twee trav.
onder zadeldak (Vlaamse pannen); tra-
ditionele kern uit XVII aangepast in XIX
(fig. 108). Opnieuw bepleisterde gevel
met rechth. vensters, met bezetting van
de voorheen deels zichtbare kwartholle
negblokken. Lelievormige muurankers

115. Beenhouwersstraat nr. 68-68A. Deuromlijsting.

met krul. Huidige winkelpui daterend van 1944.

S.A.B., O.W., 55359 (1944).

Nr. 36. Diephuis van drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Laat-barokke voorgevel met in- en uitgezwente top, te dateren eind XVII- begin XVIII. Grondige restauratie gr. m. naar oorspronkelijk patroon, in 1962, n.o.v. architect A. Hannaert. Baksteenbouw met gedeeltelijk behoud van zandstenen elementen, naast gebruik van andere natuursteen. Gevel gemarkeerd door over de borstweringen doorgetrokken vlakke vensteromlijstingen; horizontaal accent d.m.v. de geprofileerde driuplijsten ter hoogte van de boven- en onderdorpels. Rechth. vensters en lielevormige muurankers met krul. Driedelige geveltop : eerste geleding met gekoppelde rondboogvensters met sleutel opgenomen in de doorgetrokken driuplijst en flankerende oculi onder booglijst met bolornament; rechth. vensters en

oculus resp. in de tweede en derde geleding. Top afgewerkt met voluten en pseudo-fronton. Begane grond n.o.v. A. Hannaert aangepast (1962) met inbreng van schouderboogdeur (264).

S.A.B., O.W., 72087 (1962).

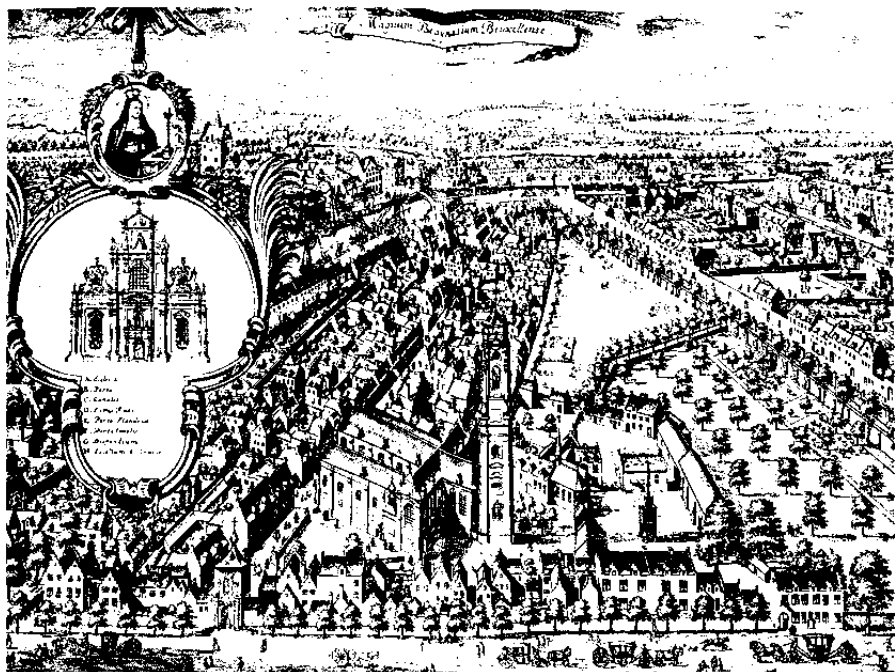
Nr. 63-65. Verankerde bepleisterde topgevel van drie bouwl. en drie trav., uit XVIII met latere aanpassingen. Getoogde bovenvensters met lekdrempels (XIX) en tot tuitgevel herleide geveltop met getoogd driehoekig ondergedicht zolderluik; rechte muurankers. Gewijzigde bedaking (1946); verbouwde begane grond (1936), voorheen met deur in uitgeholde rechth. Lodewijk XIV-omlijsting onder strekse driuplijst (265).

S.A.B., O.W., 56860 (1946), 45681 (1936).

Nr. 67. Diephuis met barokke voorgevel met in- en uitgezwente top van twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen); 1696 gedateerd d.m.v. jaarankers. Bepleisterde gevel horizontaal geleed door driuplijsten. Aangepaste rechth. vensters met kwartholle dagkanten. Door waterlijsten en platte banden belijnde geveltop : centraal rondboogvenster tussen rechth. zijvensters; kleiner rechth. toplicht. Afwerking met voluten en driehoekig fronton. Hoge begane grond voor het eerst verbouwd tot winkelpui in 1927; huidige toestand van 1944 (266).

S.A.B., O.W., 33936 (1927), 55888 (1944).

Nr. 68-68A. Breedhuis, voorheen twee bouwl. en vier trav., in 1927 n.o.v. architecten P. Van Houdenhove en A. Hourlay verhoogd met één bouwl. en aangepast met Art Deco getinte lijstgevel van drie trav., bezet met similliteen. Markerende gevelhoge driekantige erker l.; overige rechth. vensters in geriemde omlijsting onder driuplijst; typische ornamenten op borstweringen en bovondorpels. Klassieke gevelbeëindiging centraal onderbroken voor houten booglijst op consoles, boven de midden- trav. in licht risaliet. Getoogde deur in hardstenen Lodewijk XIV-omlijsting, uit midden XVIII (fig. 115) : kwarthol beloop met paneelversiering, gevat in geblokte omlijsting onder driuplijst met horizontale aanzetten; geprofileerde imposten, tussendor-

116. Voormalig Groot Begijnhof. Prent door J. Harrewijn (A. Sanderus, *Chorographia sacra Brabantiae*, 1727).

pel en neuten; mascarons onder schelpmotief als sluitsteen. Winkelpui in l. trav. (267).

S.A.B., O.W., 33938 (1927).

Nr. 69-71, 73. Resp. trapgevel en halsgevel van drie bouwl. en twee trav. in kopiërende traditionele stijl vlg. ontwerp van 1972 door architect R. Goffaux, ter vervanging van voorheen twee lijstgevels (268).

S.A.B., O.W., 84237 (1972).

Nr. 70. In zijn huidige vorm gecementeerde lijstgevel van één trav. en drie bouwl.; vermoedelijk eind XVII-begin XVIII-kern, in 1935 verhoogd met één bouwl. (cf. ook muurankers). Aangepaste rechth. vensters. N.o.v. architect P. Laloux in 1967 gedecapeerde begane grond met zandstenen plint. Bewaarde zandstenen deuromlijsting: rondboog gevat in rechth. omlijsting; deels afge-

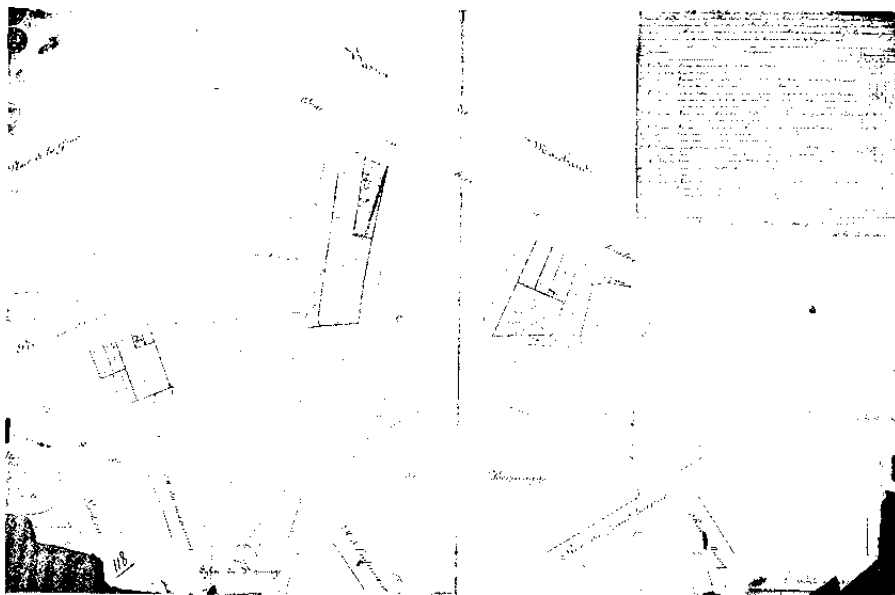
schuind beloop met sluitsteen en imposten, deels kwartholle negblokken; gestrekte geprofileerde druiplijst. Bovenlicht uit XIX en paneeluur geplaatst in 1967. Begane grond voorts aangepast met uitstralraam tussen deels oorspronkelijke kwarthol geprofileerde negblokken van voormalig kruiskoosijn (?), (269).

S.A.B., O.W., 43287 (1935), 80003 (1967).

Begijnhof (3-4 D)

Halfcirkelvormig plein in het centrum van het heringerichte Z.-deel van het voormalige Groot Begijnhof.

Het Begijnhof O.-L.-Vrouw ten Wijngaard, ook Groot Begijnhof genaamd, cf. het voormalige Klein Begijnhof bij de Koningsstraat, werd ca. 1250 gesticht buiten de eerste stadsomheining bij de Lakenpoort, afhankelijk van de parochie

117. Begijnhof. Aanlegplan Begijnhof, Cipresstraat, Populierstraat en Rolstraat (1856), (S.A.B., P.P., 118).

van St.-Jans-Molenbeek. Als stichter geldt Renier van Breeteycken, pastoor van Meerbeek en eerste provisor die de statuten opstelde. Schikkingen i.v.m. de bouw van huizen goedgekeurd door de bisschop van Kamerijk in 1250. Oudste archiefstuk i.v.m. aanwezigheid van begijnen te Brussel, pauselijke bulle van Innocentius IV, evenwel daterend van 1247. Statuten goedgekeurd door hertog Jan I in 1271 en de bisschop van Kamerijk in 1272. Begevingrecht, in 1252 geregeld tussen het St.-Goedelekapittel en de pastoor van Molenbeek, in 1275 overgedragen aan de St.-Bernardsabdij van Hemiksem. Uitbouw en bloei vanaf XIII B met hoogtepunt in XIV B. Tijdelijke sluiting en moeilijkheden in XIV a ingevolge veroordeling van de begijnenorde door paus Clemens V (1311), doch zoals alle begijnhoven van het bisdom Kamerijk gevrijwaard door paus Johannes XII (1318-1319). Geplunderd door de Calvinisten in 1579 en 1584, door de Fransen in 1794. Opgeheven in 1797 en onder toezicht van het Bestuur der Godshuizen geplaatst in 1800.

Het Groot Begijnhof vertoonde tot begin XIX het typische schema van een straatbegijnhof (fig. 116) : ruime ommuurde en deels omwalde driehoek, toegankelijk via een monumentale ingangspoort in de Lakensestraat, doorsneden door een hoofdstraat, de huidige Begijnhofstraat, met talrijke parallelle straatjes aan weerszijden, cf. de huidige Vlierwijk, de kerk en de nabijgelegen infirmerie als centrum, en hovingen ten N. De huidige stedenbouwkundige aanleg met raster- en sterstructuur kwam in twee opeenvolgende fasen tot stand. Het N.-deel van het Groot Begijnhof en de terreinen grenzend aan de gedempte omheining-gracht werden heraangelegd n.o.v. architect H.L.F. Partoes van 1822, nog gewijzigd in 1824, omvattend : de inplanting van het Groot Godshuis, de aanleg van de nieuwe Fermerijstraat, Grootgodshuisstraat en Marcqstraat en de aanpassing van de bestaande Begijnhofstraat, Kastanjeboomstraat, Seringstraat, Lakensestraat, Vaartstraat en Steenkoolkaai, (zie Grootgodshuisstraat). Het Z.-deel werd heringericht n.o.v. landmeter

H.B. Van Keerbergen van 1856 (fig. 117). Het historische weefsel van begijnhofstraatjes werd hierbij vervangen door een radiale aanleg met het halfcirkelvormige plein als centrum van drie nieuwe straten, de Cipresstraat, Populierstraat en Rolstraat, van de gevrijwaarde delen van de Begijnhofstraat, en van de Fermerijstraat. De St.-Jan-Baptistkerk werd vlg. XIX-principe ontmanteld en als perspectivisch sluitstuk geaccentueerd.

De zo ontstane Begijnhofwijk werd resp. in de jaren 1820 en 1850-1860 bebouwd met voorname burger- en herenhuizen die zowel in het N.- als in het Z.-deel een homogeen neoclassicistisch geheel vormen. Slechts enkele begijnhuisjes bleven bewaard, dan nog in aangepaste vorm cf. Begijnhofstraat nr. 9, 15, 17 en Vlierwijk nr. 2, 3.

Gebogen pleinwand met homogeen karakter, spijs banale aanpassingen cf. puin en het pand nr. 8 (1857). Sobere hockhuizen, nr. 1 (1858) en 7 (1857, architect Verbist), met drie bouwl. + mezzanino, kordongelcing, geriemde vensteromlijstingen en winkelpui van bij oorsprong. Nieuw appartementsgebouw bij de Cipresstraat. Nieuwe autovrije plein-aanleg afgeboord met palen en kettingen vóór de kerk, in 1988.

S.A.B., O.W., 26221 (1856), 7355 (1857), 7390 (1858), 19349 (1857); P.P., 118.

COEKELBERGHS D., LOZE P., *L'église Saint-Jean-Baptiste au Béguinage à Bruxelles et son mobilier*, s.l., 1981.

ID., *Un ensemble néo-classique à Bruxelles : le Grand Hospice et le quartier du Béguinage*, s.l., 1983.

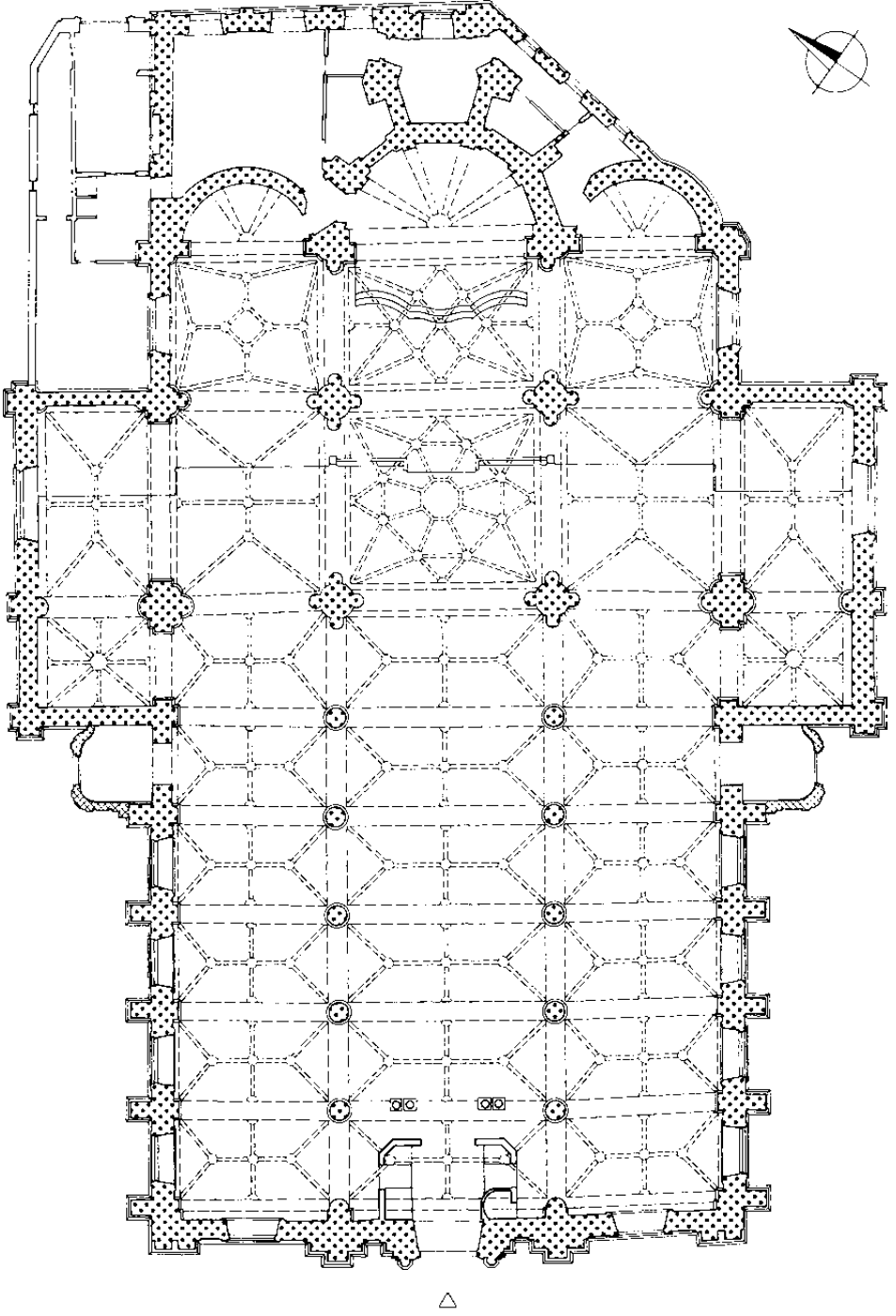
★ Parochiekerk St.-Jan-Baptist ten Begijnhof

Voormalige kerk van het Groot Begijnhof. Reeds vóór de stichting van het begijnhof, midden XIII, bevond zich hier een kapel van O.-L.-Vrouw ten Wijngaard, waarover verder geen gegevens bekend. Eind XIII-begint XIV oprichting van een driebeukige basilicale kerk met kruisingstoren. In 1579 geplunderd en in 1584 gedeeltelijk afgebroken op last van het protestantse stadsbestuur, doch vanaf

1585-1586 tot in XVII a en b wedcropgebouwd. Eerstesteeenlegging van de huidige barokkerk in 1657, inwijding in 1676. Mogelijk werd de oude gotische kerk geleidelijk gesloopt naargelang de nieuwe bouw vorderde en werden fundamenten en zelfs zuilbases van schip en viering en delen van de koorsluiting hergebruikt. Studie van de inwendige ornamentiek levert stilistische groepen op die mogelijk opeenvolgende bouwfasen aangeven : koorabsis; middenschip en zijbeuken; transcript met zijkapellen; koortrav. en zijkoren. Bouw kort onderbroken in 1667 en vermoedelijk pas beëindigd tegen eind XVII-begint XVIII. Toevoeging van twee portalen in de kruising van schip en transept in 1770.

Het Groot Begijnhof werd opgeheven in 1797; St.-Jan-Baptistkerk in 1801 opnieuw voor de eredienst opengesteld als hulpkerk van de Finistereparochie. Algehele restauratie van het exterieur van 1845 tot 1881, vanaf 1866 o.l.v. architect L. De Curte, waarbij grondige vernieuwing van het parentment vnl. met Franse kalksteen. Restauratie van het interieur in project vanaf 1897, uitgevoerd ca. 1904 o.l.v. architect A. Capronnier, waarbij decaperen en gedeeltelijk herbepleisteren (imitatie-natuursteen) met vrijlaten van natuurstenen delen en bakstenen gewelvakken. Hernieuwde restauratie van het exterieur, naar plannen van architect V.G. Martiny van 1952-1953, beëindigd ca. 1980, waarbij vernieuwing van het parentment met Massangis.

De St.-Jan-Baptistkerk behoort stilistisch tot de groep kerken in volplastische Italo-Vlaamse barok uit XVII B, gekenmerkt door het decoratief gebuik van de architecturale vormentaal in combinatie met een overvloedige sculpturale ornamentering, met verticaliserend en scenografisch effect. Architect onbekend, diverse ontleningen aan belangrijke vroeger en gelijktijdig opgetrokken barokkerken evenwel duidelijk aanwijsbaar. Naast reminiscenties aan de nog doorlevende gotische bouwtraditie in plattegrond, opstand en overwelling, en zekere anomalieën in de constructie – wellicht mede ingegeven door het hergebruik van de fundamenten van de oude gotische kerk – vertoont zij

II. Begijnhof. St.-Jan-Baptistkerk. Plattegrond naar V.G. Martiny en H. Saint-Jean.

een aanzet tot combinatie van het longitudinale en het centrale aanlegschema, door verwijding van zijbeuken en kruisingspartij. De plattegrond ontvouwt een Latijns kruis met basilicaal driebeukig schip van zes trav., transept met ten W. zijkapellen, koor van één trav. met halfronde sluiting en minder diep gelegen halfronde sluiting van de zijbeuken. Een toren op zeshoekige plattegrond leunt tegen het koor aan, geflankeerd door sacristieën (Fig. II).

Alle gevels vertonen een parement van natuursteen; gecombineerde leien bedaking.

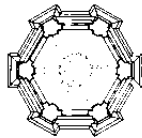
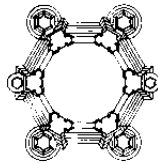
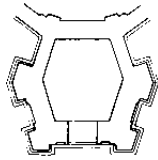
Monumentale W.-gevel met drie naar boven toe versmallende geledingen, telkens horizontaal gemarkeerd door een hoofdgewel, en bekroond met een driehoekig fronton (Pl. III). Verticale indeling overeenkomstig de inwendige schikking, in drie geaccentueerde partijen met afwijkend proportiesysteem. Hoog oprijzende, geïsoleerde middenpartij met driedeling en klemtoon op de middenas. Zijpartijen karakteristiek afgewerkt met afzonderlijke geveltoppen in plaats van de meer gebruikelijke klimmende voluten. Eerste geleding ingedeeld door compositie pilasters, drieledig ter markering van de middenpartij, gekoppeld op de hoeken, op hoge sokkel. Centraal monumentaal portaal: brede rondboogpoort in geprofileerde kwartholle omlijsting op neuten met imposten en vlakke sluitstenen waarboven gevleugeld engelenhoofd en neerhangende draperieën in de zwikken. Flankerende compositie zuilen en pilasters ondersteunen een hoofdgewel met spiegel en inschrift «AEDIFICATUM 1664 - RESTAURATUM 1856» (gebouwd 1664 - gerestaureerd 1856), en geblokte rondboognis tussen voluten met festocne, vuurvazen, engelenhoofd en cartouche; erboven een ruim gebroken fronton. H. Beggabeeld door H. Sterckx (1855) in de nis. Gebeeldhouwde vleugeldeer van hout en ijzer door J.-G. Buckens (1858). Zijtrav. met spiegel en centraal rondboogvenster in geblokte omlijsting bekroond met engelenhoofd en festoenen in gebroken driehoekig fronton; stafwerk, getoogde nis en cartouche op de borstwering. Halfverheven reliëfs resp. met voorstelling van de Hof van Olijven

118. Begijnhof. St.-Jan-Baptistkerk. Z.-portaal (1770).

en het Laatste Avondmaal door H. Sterckx (1858), naar verloren originelen. Middenpartij van tweede geleding met driedeling door compositie driekwartzuilen en pilasters; centraal rondboogvenster in geblokte omlijsting met gebroken fronton en aan weerszijden panelen. Flankerende geveltoppen van zijpartijen, gevormd door zware voluten en booglijst met topstukken, waarbinnen oculus; hoekpostamenten met vuurvaas. Bovenste volplastische topgeleding met oculus tussen dubbele pilasters met engelenhoofd, voluten en hoekpostamenten met kandclabers; bekroond driehoekig fronton met topstukken, kruis en vuurvazen.

Verticaal geritmeerde muren van beuken, transept en koor met steunberen waarop voluten; horizontale geleding door sokkel, platte handen, kordons en daklijst. Rondboogvensters in geprofileerde omlijsting met vlakke sleutel en waterlijst; ramen met ijzeren harnas. Blinde toognissen sieren de borstwering

III. Begijnhof. St.-Jan-Baptistkerk. Plan torenverdiepingen naar V.G. Martiny en H. Saint-Jean (1953).

onder de vensters van de eerste geleding. Bovenlichten van de hoofdheuk aan het zicht onttrokken door het zadeldak van de zijbeuken. Overgang van zijbeuken naar transept door zijkapellen met lantaarn en ingesnoerde peerspits. Hardstenen portalen in Lodewijk XV-stijl voorzien van schilddak in de kruising: vierkante plattegrond met afgeronde hoeken, spiegelboogdeur met geprofileerde kwartholle omlijsting en ijzeren waaier, ritmerende pilasters waartussen panelen met schijfmotief, hoofdgestel en bekronende cartouche met jaartal 1770 (fig. 118); steenhouwerswerk, p. LXXXIII, nr. 5; ten N. gedicht. Transeptgevels met hoog rondboogvenster gevat in monumentale geblokte en geriemde omlijsting met oren; bekronende spiegel, schelp, fronton en topstuk, en borstwering met guirlande op paneel gemarkeerd door Ionische pilasters. Vijfzijdige koorsluiting en lagere halfgrond gesloten zijkoren. Toren met zeszijdige plattegrond en twee duidelijk door entablementen gemar-

keerde hoofdgeledingen (Fig. III). Onderste geleding bezet met Ionische hoekpilasters en belijnd met waterlijsten; O.-trav. met achtereenvolgens blinde nis, rondboogvenster, oculus, cartouche en toegvenster. De bovenste geleding wordt gevormd door een opengewerkte lantaarn, met aan de zes zijden een rondboogopening en een oculus. De hoekpilasters van de benedenbouw zetten zich voort in balusters waarop zeszijdige schoorpijlers met topstuk. Zeszijdige helm + kruis (fig. 119).

Sacristieën van één bouwvl. onder afgeschuinde zadeldaken; vlak omlijste toegvensters met waterlijst en deur met entablement en bovenlicht. Ten N. aanleunende bakstenen muur waarin hergebruikte, barokke hardstenen poortomlijsting: geblokte rondboog met neuten, imposten en sluitsteen onder waterlijst (XVII).

Harmonieus en monumentaal kerkinterieur (fig. 120). Indruk van grootsheid vnl. gewekt door hoogte, geringe trav.-breedte van schip, brede zijbeuken en ruime kruising. Gematigde barokke vormgeving met gotische structuur-remniscenties. Contrast tussen natuursteen en imitatie-natuursteen-bepleistering, en gedecapcerde bakstenen gewelvvakken als gevolg van laatste restauratie (ca. 1904). Bevloering met dambordpatroon waarin grafstenen (XV tot XVIII).

Tweeledige opstand in driebeukig schip, transept en koor, gemarkeerd door een breed gekornist, omlopend hoofdgestel voorzien van blinde nissen met voluten en booglijst. Halfronde scheibogen gedragen door ronde zuilen met eenvoudige kapiteel: eier-, parcel- en acanthuslijst onder de dekplaat, en geprofileerde basis; gevleugelde engelenhoofden in de zwikken, met harok puttikarakter (XVII c) in het schip, klassieke allure (XVII d-XVIII a?) in transept en koor. Compositie bundelzuilen in de kruising. Hooggeplaatste bovenlichten in geprofileerde omlijsting met imposten, sleutel en waterlijst. Zijbeuken met identieke vensters

119. Begijnhof. St.-Jan Baptistkerk (1657-1676). O-partij en toren.

120. Begijnhof. St.-Jan-Baptistkerk (1657-1676). Interieur naar het O.

en bovendien nissen waarin heiligenbustes (XVII c); muurpilasters. Ruime transeptvensters in barokke cartouche-omlijsting. Overwelfing van schip, zijbeuken en transeptarmen door gedrukte zedelijke kruisribgewelven gescheiden door brede gordelbogen met casementversiering; van kruising, koortrav. en zijkoren door stergewelven; transeptkapellen met straalgewelf en kleine koepel waarin stuc-reliëf. Halfronde koorabsis met tweeledige opstand overkluisd door een vijfdelig gewelf gescheiden door brede ribben eveneens met casementversiering die rusten op compositiete pilasters; blinde muurnissen en entablement met rankwerk; medaillons met trofeeën in stuc (eind XVIII) onderaan; astrav. met Maria Tenhemelopneming in stuc (eind XVII-begin XVIII) in eerste geleding en St.-Jan de Doperbeeld door A.J. Feyens (1840) in de lichtbeuk. Zij-absiden met driedelige overkluizing. Sacristie met twee trav. met kruisriboverwelfing en casementgordels op consoles en klassieke lambrizering.

Mobilair

Verzameling schilderijen, waarvan de belangrijkste nog afkomstig uit de oude begijnhofkerk, uit XVII en XVIII. Aanbidding der Herders (eind XVI) door A. Van Noort; belangrijk ensemble: Piëta (begin XVII), Bevrijding van H. Petrus (ca. 1620), H. Drieuldigheid met H. Maagd en H. Johannes de Doper (1623), Aanbidding der Wijzen (ca. 1624), Virgo inter Virgines (1626) en Annunciatie (XVII A) door T. Van Loon; Ge-kruisigde Christus tussen H. Maagd, H. Johannes en H. Maria-Magdaliëna (XVII B) door C. De Crayer; H. Begga (XVII A); vier Evangelisten (begin XVIII) door K. Eyckens; Koningin Clotilde voor H. Leonard van Noblac (begin XVIII) toegeschreven aan V. Janssens; Marteling van H. Erasmus (XVIII).

Beeldhouwwerken waarvan een belangrijk deel geïntegreerd in het architecturaal decor, met name de reeks van veertien stenen heiligenbustes: H. Johannes de Doper, H. Arnoldus van Soissons, H. Gislenus, H. Felix van Cantalice, H. Clara van Assisi, H. Maria-Magdaliëna en H. Gertrudis van Nijvel toegeschreven aan T. De Lelis, H. Wivina, H. Jozef, H. Antonius van Padua, H. Laurentius, H. Barbara, H. Catharina van Alexandrië en H. Cecilia van Rome (XVII c) in de zijbeuken en twee stenen bustes: Christus

en H. Maagd (begin XVIII) in het koor; beschilderde stenen Graflegging (eind XVI-XVII); stenen Christus op de koude steen (XVII); houten Aaron en Melchisedech (ca. 1767) door W. Pompe; geklede houten H. Maagd (XVIII); marmeren epitaaf van Hendrik van Dongelberghe en Adriana Borluut (1627); plaasteren kruisweg (1862) door J.-G. Geefs en J.-J. Van Ysendijck.

Classicistische marmeren hoofdaltaar en eiken doksaal (XVIII d; afkomstig uit de abdij van Kortenberg); barok marmeren en beschilderd houten O.-L.-Vrouwaltaar en beschilderd houten St.-Rochusaltaar (XVII A); marmeren zij-altaren (midde XIX); orgelkast (1839-1840) door J.J. Van Hoo! afkomstig van de O.-L.-Vrouwekerk van Alsemberg en orgel (1868) door H. Vermeyers; eiken régence-preekstoel met beeld van H. Dominicus (1757?; afkomstig uit de dominicanenkerk te Mechelen) door L.-J. Parant; zes eiken barokke biechtstoelen (begin XVIII); marmeren doopvont (XVIII); Lodewijk XV-koorbanken (XVIII B; afkomstig uit de abdij van Vorst); gesmeed ijzeren communiebank (XVIII).

Archief K.C.M.L., dossier 3798.

COEKELBERGHS D., LOZE P., *L'église Saint-Jean-Baptiste au Beguinage à Bruxelles et son mobilier*, s.l., 1981.

121. Begijnhof nr. 9 (1859).

Nr. 2. Enkelhuis met drie bouwl. + entresol en drie trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1860. Lijstgevel met Second-Empire-stucdecor op hardstenen plint. Geblokte begane grond en entresol met rechth. openingen, beide afgewerkt door kordon. Getoogde bovenvensters met riemonlijsting en borstweringversiering; centraal balkon met gietijzeren hek en rolwerksleutels op tweede bouwl. Klassiek hoofdgestel (270).

S.A.B., O.W., 7355 (1860).

Nr. 4-6. Hoekcomplex (Populierstraat nr. 25) met drie bouwl. + entresol, resp. zeven en drie trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1862. Bepaalde en beschilderde, neoclassicistische lijstgevel, geleed door puilijst en kordonvormende lekdrempels. Geblokte entresol. Trav. van hoofdverd. alternerend verrijkt door balkons met consoles en gietijzeren hek. Getoogde vensters, op bovenverd. in geriemde omlijsting. Klassiek hoofdgestel met uitgelengde consoles en casementen. Verbouwde be-

gane grond; winkelpuien van bij oorsprong (271).

S.A.B., O.W., 10026 (1862).

Nr. 9. Neoclassicistisch hoekhuis (kopgebouw Rolstraat/Begijnhofstraat) waarvoor bouwaanvraag van 1859 (fig. 121). Bepaalde en beschilderde lijstgevel van drie bouwl. + mezzanino en resp. twee + drie + twee trav. onder afgesnuit zadeldak (pannen). Geaccentueerde, risaliëtvormende hoofdgevel met oorspronkelijk winkelpui met pilasters op begane grond, heden verbouwd. Gevelgeleding door kordonvormende, geprofileerde lekdrempels. Rechth. vensteropeningen, op bovenverd. met afgeronde bovenhoeken en riemonlijsting, midden-trav. van tweede bouwl. verrijkt met gestrekt entablement op consoles. Gekroonde kroonlijst met modillons en tandlijst. Terzelfdertijd ontworpen enkelhuis (zie Rolstraat nr. 1).

S.A.B., O.W., 20567 (1859).

Begijnhofstraat (3-4 D)

Van Lakensestraat naar Grootgodshuisstraat.

Hoofdstraat van het voormalige Groot Begijnhof (zie Begijnhof). Eertijds aan de Lakensestraat afgesloten door een poortgebouw, gedomineerd door de W.-gevel van de St.-Jan-Baptistkerk, en doodlopend. Het aanlegplan van 1822 voor het N.-deel van het begijnhof voorzag in totale verbreding van de Begijnhofstraat. Zij werd doorsneden door de Grootgodshuisstraat, waardoor het W.-uiteinde werd geïsoleerd en ging deel uitmaken van de Vlierwijk. Bij de herinrichting van het Z.-deel van het begijnhof vlg. aanlegplan van 1856 werd vooral de Z.-zijde aangepast en gedeeltelijk opgeslorpt door het radiale plein- en stratenpatroon. De N.-straatwand vertoont enkele bewaarde doch aangepaste begijnhuizen, nr. 15, 17 op de oude rooilijn. Voorts neoclassicistische bebouwing uit de jaren 1840 en 1850: enkelhuizen, sommige met latere aanpassingen cf. nr. 12, 16, 27 tot 31, 30, en enkele statige herenhuizen (272).

Nr. 2. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1841. Horizontaal gelede, bepleisterde en beschilderde lijstgevel en plint. Gemarkeerde l. trav. met brede rondboogdeur met waaier, waarboven deurvenster in geriemde omlijsting en balkon met consoles en gietijzeren leuning, doorlopend in de puilijst. Rechth. vensters met lekdrempels, kordonvormend op de lagere derde bouwl. Kroonlijst met kllossen en tandlijst boven fries, met bedekte steigcr-gaten en gelede architraaf (273).

S.A.B., O.W., 7375 (1841).

Nr. 3. Neoclassicistisch hoekcomplex (Begijnhof) van gekoppelde woningen, waarvoor bouwaanvraag van 1840. Omvat drie bouwl. en resp. acht + twee trav. onder schilddak (leien). Vlak bepleisterde lijstgevel, geleed door sokkel en kordonvormende lekdrempels. Rechth. vensterregisters, blindnissen palend aan de deurtrav., deuren met bovenlicht in vierde en voorlaatste trav.; bewaard

122. Begijnhofstraat nr. 15-17. Deur.

houtwerk en gietijzeren leuning. Hoofdgestel gevormd door kordon, fries en sterk geprofileerde kroonlijst (274).

S.A.B., O.W., 7376 (1840).

Nr. 9. Traditioneel breedhuis, oorspronkelijk twee bouwl., onder steil zadeldak (Vlaamse pannen), en dito achterbouw met kruisende nok. Eén der laatste nog bewaarde begijnhuizen, te dateren in XVII. Huidige, vlak bepleisterde voorgevel vlg. bouwaanvraag van 1851 achterruit op de nieuwe rooilijn wederopgebouwd, met lagere derde bouwl.: lijstgevel met dubbelhuisopstand van vier trav., met plint, kordon, rechth. deur en vensters op lekdrempels, en kroonlijst; verbouwde garagepoort. R. zijgevel: verankerde bakstenen tuitgevel met muurvlechtingen, ontlastingsboogjes van vroegere kozijnen, zandstenen negblokken en dorpels van gedicht kozijn en luik (275).

S.A.B., O.W., 7378 (1851).

Nr. 10, 14. Neoclassicistische enkelhuizen met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak; bouwaanvraag van 1857 voor nr. 10. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met plint. Rechth. deur en vensters met lekdrempels, kordonvormend onder de verkleinende bovenvensters. Klassiek hoofdstel, in nr. 10 met paneelfries, in nr. 14 met consoles (276).

S.A.B., O.W., 7389 (1857).

Nr. 11, 13. Twee vlg. spiegelbeeldschema gekoppelde, neoclassicistische rijhuizen met drie bouwl. en telkens twee trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1856. Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevel met hardstenen plint. Rechth. deuren in uiterste trav. en verkleinende bovenvensters met lekdrempel. Oorspronkelijk «klassieke» houten winkelramen (277).

S.A.B., O.W., 7382 (1856).

★ Nr. 15, 17. Twee gekoppelde breedhuizen met spiegelbeeldschema, met twee bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak (pannen) met aandaken, op de oude rooilijn. Behorend tot de laatste nog bewaarde begijnenhuizen, met laat-classicistisch uitzicht uit XVIII d, doch mogelijk oudere kern. Bepleisterde lijstgevel op zandstenen sokkel. Deuromlijstingen in Lodewijk XVI-stijl, begrepen binnen rechth. nissen, in de uiterste trav. van de begane grond: geprofileerde booglijst op vlakke pilasters met impost en neuten, diamantkopsleutel met drop, doorhangende guirlandes en schijven in de zwikken; bewaarde houten deur met getralied lukje en waaijer met radiale tracerings in het bovenlicht (fig. 122). Voorts, rechth. vensters, beluikt op de begane grond. Gevelbeëindiging d.m.v. een kwartholle daklijst. Centraal geplaatste, afgewolfd dakkapellen (leien). Recent gerenoveerd (278).

Nr. 19 tot 25. Twee aan twee gekoppelde, neoclassicistische enkelhuizen met drie bouwl. en zadeldak (pannen), resp. twee trav. vlg. spiegelbeeld- en drie vlg. repeterend schema; bouwaanvraag van 1841 voor nr. 23, 25. Zelfde type als nr. 10, 14, met eenvoudiger hoofdstel (279).

S.A.B., O.W., 7377 (1841).

123. Begijnhofstraat nr. 24, 26 en 28 (1857).

Nr. 24. Enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, n.o.v. architect E. André van 1857 (fig. 123). Lijstgevel met neoclassicistisch stucdecor, de begane grond met schijnvoegen, op plint van hardsteen. Horizontale gevelgeleding door de geprofileerde puilijst, kordons en het hoofdstel met architraaf, triglifien- en casementenfries en kroonlijst op klossen. Rechth. deur en vensters op begane grond in vlakke, op bovenverd. in geriemde omlijsting met oren, verticaal verbonden door entablementen en borstweringen; verzorgd houtwerk. In aanpalende nr. 22, slechts begane grond met identieke ordonnantie van twee trav.

S.A.B., O.W., 7384 (1857).

Nr. 26, 28. Twee gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen met spiegelbeeldschema, n.o.v. architect P.J. André van 1857 (fig. 123). Zelfde type als nr. 10, 14, met casementenfries in het hoofdstel. Gietijzeren vensterleuningen.

S.A.B., O.W., 7385 (1857).

124. Begijnhofstraat nr. 34 (1856), 36 (1838).

Nr. 34. Herenhuis in neoclassicistische stijl waarvoor bouwaanvraag van 1856; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), (fig. 124). Bijkomende l. portiek en afzonderlijk koetshuis met inrijpoort. Bepaalde en beschilderde lijstgevel, de onderbouw met schijnvoegen en plint met getoogde kelderopeningen, horizontaal geleed door de puilijst en doorgetrokken lekdrempels. Rechth. muuropeningen, op begane grond in vlakke, op bovenverd. in verticaal oplopende geriemde omlijstingen met borsteringen en entablements. Gevelbeëindiging door gelede architraaf, fries en kroonlijst met altemnerend gekoppelde klossen en tandlijst. Verzorgd houtwerk van vleugeldeur met ijzeren tracering in bovenlicht en ramen; sierlijke ijzeren hekken voor kelderopeningen en benedenvensters.

S.A.B., O.W., 7379 (1856).

Nr. 36. Neoclassicistisch herenhuis met enkelhuisopstand van drie bouwl. + mezzanino en vijf trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor afwijkende bouwaanvraag van 1838 (fig. 124). Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevel, nadrukkelijk horizontaal geleed door kordonvormende lekdrempels met breed profiel. In ontwerp bijkomende hoekkettingen, schijnvoegen en geriemde vensteromlijstingen. Plint met getraliede keldermonden. Rechth. vensters voorzien van gietijzeren leuningen, op de begane grond met lekdrempels op consoles. Brede rechth. inrijpoort met getoogd bovenlicht in de l. trav. Kroonlijst op klossen. Bewaard houtwerk.

S.A.B., O.W., 7372 (1838).

Bergstraat (6 D-E)

Van Grasmarkt naar Arenbergstraat. Aloude straat, belangrijke aftakking van de z.g. «Steenweg», en invalsweg in de richting van de Treurenbergpoort van de eerste stadswalling (XI-XIII). Reeds onder de huidige benaming vermeld midden XIII. Eertijds doorlopend tot de Stormstraat. Van oudsher groot aantal herbergen, o.m. «De Spiegel» vermeld vanaf 1286 – het befaamde «Hotel du Grand Miroir» tot aan W.O. I. –, en bijgevolg belangrijke stelplaats voor voerlui die hier vanaf 1519 over de St.-Annakapel beschikten. Verwoest tijdens het bombardement van 1695, vervolgens licht verbreed en in barokstijl wederopgebouwd.

O.-zijde in twee fasen, in 1927 en 1956, gesloopt, ingevolge de volledige herinrichting van de Putterijwijk voor inplanting van het Centraal Station (zie Europakruispunt). Hierbij verdween een merkwaardig, tot dan goed bewaard ensemble diephuizen met barokke topgevels uit eind XVII-begin XVIII; de gevel van de St.-Annakapel werd in 1956-1957 gedemonteerd en wederopgebouwd tegen de Magdalenakapel (zie Magdalenasteenweg). Vervolgens opgenomen in het B.P.A. 30/10 «Grote Markt en omgeving» (1960). (zie Beenhouwersstraat), van toepassing op de W.-gevelwand die

125. Bergstraat tussen Grasmarkt en Beenhouwersstraat.

grotendeels werd wederopgebouwd. Aanvullend B.P.A. 30/40 «Putterijwijk» (1984) voor opvulling van het O.-bouwblok: hotelcomplex in pseudotraditionele stijl, waarvan de eerste fase in aanbouw sinds 1987. W.-zijde met nog enkele bewaarde oude panden, en een tweetal naar oorspronkelijk patroon gereconstrueerde gevels. Echter voor het overgrote deel, met name de panden met aangepaste XIX-lijstgevel, gesloopt en in pasticherende barokstijl wederopgebouwd, waarbij de doorsnee-bouwhoogte van drie op vier bouwl. werd gebracht. Veelal kantoorgebouwen onder doorlopende bedaking, gecamoufleerd door schermgevels van bak- en/of natuursteen, vaak geïnspireerd op bestaande Brusselse voorbeelden; eenvormige opstand voor de begane grond met steekboog of rechth. opening. Cf. nr. 8 (1971, architect P.F. d'Huart), 18 (1979, architect J. Cuisinier), 20-22 (1967-1968, architect G. Stockhem), 28-34 (1966, architect C. Heywang), 36 (1964, architect G.

Daens), 50 (1969, architect G. Stockhem), 54-64 (1959, architect Ph. Dumont), (fig. 125).

Standbeeld van Paul Janson (1840-1913), staatsman, door beeldhouwer E. Rombaux, op de hoek met de Kardinaal Mercierstraat.

S.A.B., O.W., 83277 (1971), 87114 (1979), 84231 (1967-1968), 73418 (1964), 83048 (1969), 69492 (1959).

Archief K.C.M.L., plannen Brussel: gevelopstanden architect F. Malfait, 2-4, Bergstraat.

Nr. 6. Diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder afgesnuit zadeldak (pannen); vermoedelijk aangepaste oudere kern. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. vensters op arduinen dorpels. Verbouwde pui (280).

Nr. 10. Dubbelhuis met drie bouwl. en vier trav. onder schiiddak ($n \perp$ straat, leien). Markante, volledig hardstenen lijstgevel in overgangsstijl régence/Lodewijk XV, in het fries gedateerd 1747,

doorgaans toegeschreven aan C. Van Nerven; steenhouwersmerk, p. LXXXIII, nr. 6, van G. Mondron (Arquennes), (fig. 126). Regelmatige ordonnantie van muuropeningen in fijne geriemde omlijsting met gebeeldhouwde sluitsteen. Rechth. vensters voorzien van rocaille-sleutels in de pui. Spiegelboogdeur in tweede trav. : geprofileerd kwarthol beloop met neuten en vrouwenhoofd als sluitsteen, onder gebogen waterlijst, doorlopend in de puilijst. Getoogde bovenvensters : vrouwenhoofd als sluitsteen en sierlijke régenceborstweringen van gedeeltelijk verguld gesmeed ijzer, op geprofileerde dorpels, op hoofdverd. ; rocaillesleutel en panelen op de borstwering, op lagere derde bouwl. Gevelbeëindiging door architraaf, fries waarin jaartal MD CC XL VII en kroonlijst op gekoppelde, met festoen versierde consoles. Getoogde, naar boven toe versmallende dakkapel, gemarkeerd door voluten en festoenen, met weinig gemarkeerde sluitsteen en gebogen waterlijst op voluutjes; voorheen bekronende rocaille. Interieur verbouwd.

Op de binnenplaats : L-vormig achterhuis van twee bouwl. Eenvoudige spiegelboogdeur van hardsteen, met geprofileerd beloop, neuten, schelpen in de zwikken en vrouwenhoofd als sluitsteen; steekboogvensters en -deur in geblokte omlijsting in drie trav. ernaast. Fraaie hardstenen pomp; zelfde steenhouwersmerk.

K.I.K., 104264 A, 105125 A, 105297 A, 105301 A-105306 A.

Nr. 12. Z.g. «Den Valck», reeds vermeld in 1444. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen). Barokke gevel met in- en uitgezwenkte top, als type te dateren eind XVII-begin XVIII. Restauratie o.l.v. architect S. Bellen in 1974-1976 : getrouwe reconstructie van de bestaande gevelopstand, met recuperatiebaksteen en Massangis ter vervanging van zandsteen. Bovenverd., geleed door waterlijst, met kruisvensters en doorgetrokken platte bandomlijstingen over borstweringen en penanten. Tweeledige geveltop : achtereenvolgens drieliicht met rondboogvormig middenvenster voorzien van imposten, sluitsteen en waterlijst, en ovale oculus met waterlijst;

bekronend driehoekig fronton en bolornament. Moderne pui; nieuwe gevelstenen met tweetalige huisnaam, valk en jaartal 1767 (?), (281).

S.A.B., O.W., 85348 (1974-1976).
K.I.K., 29765 A.

Nr. 16. Diephuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde barokke gevel met in- en uitgezwenkte top, te dateren eind XVII-begin XVIII. Bovenverd. geritmeerd door kolossale pilasters, waarop breed hoofdstel met geprofileerde waterlijst; aangepaste rechth. vensters met lekdrempels (XIX). Geveltop met platte bandversiering en rechth. tweeliicht onder driehoekig fronton; mogelijk oorspronkelijk nog bekronend fronton en topstukken. Spiegelboogpoort met hardstenen omlijsting in Lodewijk XIV-stijl : geprofileerde archivolts met sluitsteen op imposten en rechtstanden met dagkanten, uit XVIII A, achteruitgang van het voormalige «Vaudeville»-theater in de Konninginnegalerij; ernaast winkelpui (282).

Nr. 24-26. Breedhuis met drie bouwl. en vier trav., in kern opklimmend tot XVII-XVIII; «gerestaureerd» en verbouwd n.o.v. architect H. Profiter van 1924-1925. Voorheen bepleisterde en beschilderde lijstgevel met hockpilasters en middenrisaliet van twee trav., doorlopend in dakvenster met voluten en driehoekig fronton. Bij restauratie vernieuwde similibekleding, pseudo-barokcartouches en guirlandes, wederopgebouwd dakvenster, toegevoegde attiek en mansardedak (kunstleien), (283).

S.A.B., O.W., 29718 (1924-1925).

Nr. 38, 40. Barokke verhoogde halsgelvels van voormalige diephuisen, drie bouwl. en resp. twee en drie trav., als type te dateren eind XVII-begin XVIII. Restauratie o.l.v. architect R. Ide in 1963-1966 : getrouwe reconstructie, na instorting, van de vroegere opstand, met recuperatiebaksteen en natuursteen ter vervanging van zandsteen, als scherm voor een nieuw kantoorgebouw. Boven-

126. Bergstraat nr. 10 (1747).

M D C C X L I I V I I

BOERKE

127. Bergstraat nr. 42-44.

verd. geleded door waterlijsten, met kruisvensters en doorgetrokken platte bandomlijstingen over borstweringen en penanten. Tweeledige geveltop : rondboogvenster met sleutel en waterlijst, in nr. 40 onderdeel van drielicht, en rechth. luik : driehoekig fronton. Nieuwe pui (284).

S.A.B., O.W., 72894 (1963-1966).
K.I.K., 104836 A.

Nr. 42-44. Samenstel van twee panden. L., neobarok halsgeveltje van natuur- en hardsteen, n.o.v. architect E. Pelseeneer, waarvoor bouwaanvraag van 1927; opgetrokken als nieuwe toegangspartij tot het belendende hoekpand (fig. 127). Rondboog met cartouche tussen geblokte pilasters op begane grond; rechth. bovenvensters; tweeledige top met voluten en driehoekig fronton. R., diephuis (hoek Beenhouwersstraat) met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (leien). Bepleisterde en beschilderde, barokke gevel met in- en uitgezwenkte top, te dateren eind XVII-begin XVIII. Bovenverd. met

door kolossale penanten gemarkeerde hoekrisalieten; aangepaste rechth. vensters met lekdrempel (XIX). Geveltop van twee geledingen, gemarkeerd door waterlijsten en platte bandaflijning; rechth. vierlicht met hogere middenvensters in eerste geleding, spiegelboogvenster in tweede; bekronend driehoekig fronton. Op begane grond XX a - winkelpui; ingang verplaatst in 1927 (cf. supra). Zijgevel (N.) van vijf trav., aangegeven door lie-ankers met gekrulde spie; oorspronkelijke kruiskozijsen in 1818 aangepast tot vensters met lekdrempels in regelmatige ordonnantie; klimmende dakkapel. Achtergevel (W.) met aandak.

S.A.B., O.W., 34311 (1927); A.A., 1818, vol. 17, z.n.
K.I.K., 104837 A.

Nr. 46. Diephuis (hoek Beenhouwersstraat nr. 72) met drie bouwl. en twee trav. onder achteraan afgesnuit zadeldak (Vlaamse pannen). Barokke verhoogde halsgevel te dateren eind XVII-begin XVIII. Bak- en zandsteenbouw met rechte muurankers; gecementeerd met vrijlating van hoekblokken bij restauratie o.l.v. architect L. Ansiau, in 1973-1974. Bovenverd. met aangepaste rechth. vensters voorzien van lekdrempel (XIX); doorgetrokken platte bandomlijstingen die verdiepte panelen vormen op borstweringen en penanten. Geveltop van twee geledingen aangegeven door waterlijsten en platte banden; rechth. venster in eerste geleding, balkgat in tweede en bekronend driehoekig fronton. Verbouwde winkelpui. Zijgevel (Z.) van vier trav. + lagere aanbouw van twee trav., met rechte muurankers en o.m. in 1869 aangepaste ordonnantie; gerecupereerde (?) gevelsteen met jaartal .621, boven de sokkel (285).

S.A.B., O.W., 14353 (1869), 83368-83369 (1973-1974).
K.I.K., 104838 A.

Nr. 48. Diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen). Gecementeerde en beschilderde barokke halsgevel uit eind XVII-begin XVIII met rechte en lie-ankers. Aangepaste rechth. bovenvensters met lekdrempel (XIX); platte bandomlijstingen, doorgetrokken over borstweringen en penanten,

en in de geveltop. L.g. éénledig, afge-
werkt met gekorniste geprofileerde boog-
lijst met sluitsteen en gestrekte uitein-
den; rechth. omlijst venster met water-
lijst. Verbouwde pui; tot 1867 spiegel-
boogdeur. Achtergevel: verankerde
puntgevel met muurvlchtingen (286).

S.A.B., O.W., 14354 (1867).
K.I.K., 104838 A.

Nr. 52. Voormalig «herenhuis van Som-
peke (?)». Breedhuis met drie brouwl. en
vijf trav., voorheen onder steil schilddak,
met oude kern. Lijstgevel in laat-classi-
cistische stijl, te dateren in XVIII d, oors-
pronkelijk bepleisterd en beschilderd,
heden gedecapeerd en zichtbaar bak-
steenmetselwerk en zandsteen. Gevelres-
tauratie, inwendige verbouwing en
nieuwe bedaking (leien), o.l.v. architec-
ten Ph. Dumont en J. Vanden Bossche,
in 1966-1968. Bovenverd. geritmeerd
door verticaal oplopende, vlakke venster-
omlijstingen van zandsteen. Hoge rechth.
vensters met entablement op bel-etage,
haast vierkante vensters op lage derde
bowl.; ijzeren leuning met pijlmotief.
Gevelbeëindiging door kordon, fries,
daklijst en kroonlijst op klossen. Begane
grond verbouwd: tot 1877 rondboog-
poort, rechth. vensters en ingang van de
St.-Sebastiaansgang. Achtergevel (W.)
me: sporen van kwarthol geprofileerde
rondboogpoort met imposten (zand-
steen); pontificaal wapen van de voorma-
lige drukkerij Goemaere (XIX) in boog-
veld. Zijgevel (N.) in de St.-Sebastiaans-
gang, met rechte muurankers en aange-
past kruiskozijn met negblokken (287).

Heden in l. trav. toegang tot «Résidence
Centrale» (1943, architect E. Linsen):
appartementgebouw rond patio met fon-
tein door beeldhouwer I. Janchelevici,
met gevels in Beenhouwersstraat nr. 58-
62 en 66-66A.

S.A.B., O.W., 75404 (1966-1968), 14356 (1877),
57350 (1943).
K.I.K., 105363 A (1927).

Nr. 66. In zijn huidige vorm breedhuis
met vier bowl. en drie trav. onder zadeldak
(pannen). Verbouwing in neoclassi-
cistische stijl van een traditioneel diep-
huis met trapgevel met bekronende volu-
ten en fronton (XVII), n.o.v. architect

A. Trappeniers van 1856. Heden gece-
menteerde lijstgevel; bewaarde muuran-
kers op tweede en derde bowl. Rechth.
vensters met verkleinende ordonnantie,
voorzien van geriemde omlijstingen en
doorgetrokken lekdrempels. Kroonlijst
boven fries en kordon. Verbouwde be-
gane grond, in bouwaanvraag «klas-
sieke» winkelpui (288).

S.A.B., O.W., 14362 (1856).

Nr. 68. Diephuis met drie bowl. en drie
trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen).
Gecementeerde barokke gevel met in- en
uitgezwente top, gemarkeerd door
vlakke, kolossale pilasters, te dateren
eind XVII-XVIII A. Aangepaste rechth.
bovenvensters met lekdrempels (XIX).
In geveltop met platte bandaflijning, vlak
omlijst drielicht met rondbogig midden-
en rechth. zijvensters, en ronde oculus;
bekronend driehoekig fronton. Ver-
bouwde begane grond (289).

Nr. 70. Diephuis met drie bowl. en drie
trav. onder zadeldak. Voorheen zelfde
topgevel als nr. 68; wederopgebouwd in
neobarokstijl n.o.v. architecten P. Bon-
duelle en Ch. Gilson van 1914. Gevel
met in- en uitgezwente top; klampsteen
en Euville. Bovenverd. met platte band-
versiering en balustrade; gevelsteen met
vos en monogram J van bouwheer J. Ren-
nard. Tweeledige geveltop met drielicht,
ronde oculus, voluten, bekronend drie-
hoekig fronton, vazen en bolornamenten.
«Klassieke» winkelpui met zij-ingang
(290).

S.A.B., O.W., 14364 (1914).

Nr. 72. Diephuis van drie bowl. en drie
trav. onder zadeldak (pannen). Barokke
gevel met in- en uitgezwente top, te da-
teren in eind XVII-begin XVIII; huidige
cementbekleding met bijkomend platte
banddecor en bolornamenten uit 1926-
1927. Bovenverd. geritmeerd door kolos-
sale, ingediepte pilasters, voorheen door-
lopend over pui en top; rechth. vensters.
Geveltop oorspronkelijk met één, heden
twee geleding aangegeven door water-
lijsten, en spits toelopend. Rechth. ven-
ster met bijkomende omlijsting oorspron-
kelijk geflankeerd door oculi. Winkelpui
met typische roedenverdeling en r. privé-

128. Bergstraat nr. 74, 76. z.g. «De Drie Papagaykens».

ingang, uit 1917; tot 1832 deur tussen vensters, en insteekverd (291).

S.A.B., O.W., 33542 (1926-1927). 14365 (1917). 25778 (1832).
K.I.K., 104840 A.

Nr. 74, 76. Diephuisjes in traditionele bak- en zandsteenstijl, met drie bouwl. en twee trav., minstens opklimmend tot XVII, onder mansardedak uit XVIII B (fig. 128). Gedecapeerde gevels met kwartholle negblokken, speklagen ter hoogte van de dorpels, en steigergaten van zandsteen; rechte muurankers. Verlaagde vensters met vernieuwde latei en lekdrempel (XIX). Mansardedaken (resp. leien en kunstleien + pannen) met aandaken; fraaie dakkapellen in Lodewijk XV-stijl met gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden. Nr. 74 : gekoppelde ontlastingsboogjes boven het l. kozijn van de tweede bouwl., toegevoegde entablementen en klassieke gevelbeëindiging; winkelpui voorzien van breed

hoofdstel met gebogen fronton (XIX d). Nr. 76 (hoek Arenbergstraat nr. 17), z.g. «De Drie Papagaykens» : vermoedelijk oorspronkelijk met insteekverd.; zijgevel (N.) met drie venstertrav., de tweede bouwl. volledig van zandsteen, met zelfde dakkapel in middentrav.; volledig verbouwde pui.

Beursplein (4 E)

Als rechth. voorplein van de Beurs, door architect L.P. Suys geïncorporeerd in het tracé van 1865 voor de centrale lanen, halverwege de Anspachlaan, ter plaatse van de toenmalige Botermarkt, de resterende gebouwen van het recollectenklooster en de kruising van de Zenne met de in 1835 aangelegde Middelersstraat (zie Auguste Ortsstraat). Huidige plein-vorm met ruime O.-uitleg resulterend van de straalsgewijze aanleg in 1877 van de Jules van Praetstraat, Auguste Ortsstraat en Paul Devauxstraat, met symmetrische eclectische kopgebouwen (1884-1885) aan het Beursplein (fig. 129); beeldbepalend Beursgebouw (1868-1873, architect L.P. Suys; zie Anspachlaan nr. 80) telkens fungerend als eindperspectief. Verder markante hoekgebouwen van de Anspachlaan, in eclectische stijl (ca. 1872-1885), w.o. het voormalige warenhuis «Grands Magasins de la Bourse» (zie Anspachlaan nr. 63-69), wederopgebouwd na brand van 1948.

Toegangen tot ondergronds metrostation (N.-Z.-premetro, lijn 3) : beeldhouwwerk «Moving Ceiling», in inox, door P. Bury (1976) en olieverfschilderij «Onze oude Brusselse trams» door P. Delvaux (1978).

S.A.B., O.W., 44044 (1877).

Nr. 1. Hoekgebouw (Anspachlaan nr. 71, Jules Van Praetstraat nr. 2), vooreen «Café de l'Industrie», in eclectische stijl, uit ca. 1880-1885. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met vier bouwl. + attiek en resp. tweemaal drie en één trav. onder mansardedak (leien). Tweede bouwl. als geblokte attiek. Derde en vierde bouwl. geritmeerd door kolossale compositie pilasters : op bel-etage hoge

129. Beursplein nr. 2, voormalig «Café des Templiers», later «Café du Commerce-Bourse» (1885), 3, z.g. «Grand Hotel Central» (1884).

rondhoogvensters met geblokte booglijst en oorspronkelijk gevelbrede gietijzeren balkons met postamenten, heden afgevlakt; op hoogste verd. rechth. vensters in geriemde omlijsting met oren en sleutel, en afzonderlijke balkons. Eenvoudiger r. trav. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven fries en kordon. Attiek met twee blinde dakkapellen waarin brouwerij-embleem (Brasserie Caulier?) onder gebroken fronton. Verbouwde begane grond met ingebrachte entresol (292).

Nr. 2. Monumentaal hoekgehouw (Jules Van Praetstraat nr. 1, Auguste Ortsstraat) in eclectische stijl, n.o.v. architect P. Decubber van 1885 (fig. 129). Oorspronkelijk «Café des Templiers», later «Café du Commerce Bourse». Samen met het tegenoverliggende, gelijkaardige nr. 3, de ingang van de Auguste Ortsstraat markerend; voorafgaandelijk project voor beide gebouwen door architect

Ch. Gys van 1884. Lijstgevel van natuur- en hardsteen; vier bouwl. en dertien trav. onder mansardedak (leien). Symmetrische opstand met hoger oplopend middenrisaliet van drie trav. en twee afgeschuinde hoektrav.; horizontale geleding door gevelbreed gietijzeren balkon op tweede bouwl.; trav.-indeling door pilasters, in risaliet met Ionisch kapiteel. Opengewerkte geblokte onderbouw met zware balkonconsoles. Bovenverd. met rechth. vensters in oplopende geriemde omlijstingen; ondiepe gietijzeren balkons, doorlopend in risaliet, op derde bouwl., dito borstweringen op vierde. Kroonlijst met tandlijst, klossen en consoles, frics en kordon. Risaliet doorlopend in attiek met zelfde opstand, bekrond door balustrade, voorheen met vazen; in ontwerp aanvankelijk brede dakkapel, in tweede versie koepel, in definitieve attiek. Rechte dakkapellen (293).

S.A.B., O.W., 5050 (1885), 946 (1884).

Nr. 3. Z.g. «*Grand Hotel Central*» (Auguste Ortsstraat nr. 1, Paul Devauxstraat nr. 2-4), (fig. 129). Deel uitmakend van complex met verder het z.g. «*Théâtre de la Bourse*» en tien rijhuizen, dat het ganse N.-bouwblok van de Auguste Ortsstraat – tot Visverkopersstraat, inbegrepen de Z.-zijde van de Paul Devauxstraat – innam. Geheel n.o.v. architect Ch. Gys van 1884; binneninrichting van het theater n.o.v. architect Alb. Chambon, uitgevoerd in 1885. Theater en rijhuizen in 1890 door brand verwoest en in gewijzigde vorm wederopgebouwd n.o.v. architect D. Fastré (zie Auguste Ortsstraat nr. 3 tot 31). Monumentaal hoekgebouw in eclectische stijl, samen met het tegenoverliggende, gelijkaardige nr. 2, de ingang van de Auguste Ortsstraat markeert. Omvat vijf bouwl., zes + één + vijf trav. onder mansarddak. Lijstgevel van witte natuursteen op de sokkelvormende onderbouw van hardsteen. Geleding van de hoofdgevel (Beursplein) d.m.v. een drie trav. breed risaliet verhoogd met een helvédère, idem in uiterst l. trav. (Auguste Ortsstraat). Bovenverd. gegroepeerd in twee registers aangegeven door verticaal oplopende vensternissen en oorspronkelijk belijnd met omlopende gevelbrede balkons aan tweede en vierde bouwl. cf. afgezaagde consoles. Rechth. bovenvensters in doorlopende riemomlijsting met oren en geprofileerde dorpel; gietijzeren borstsweringen bij derde en vijfde bouwl. Gevelbeëindiging d.m.v. een gekorniste kroonlijst op klossen. Dakkapellen met deels bewaard gebogen fronton. Begane grond van geblokte pilasters, met entresol, slechts verbouwd in uiterste trav. van zijgevels; brede rondboogdeur in de r. trav. (Paul Devauxstraat). Hoofdgevel voorheen nog gemarkeerd door een breed terras op gietijzeren zuilen (294).

S.A.B., O.W., 946 (1884-1890).
L'Emulation, 1888, kol. 143-144.

Nr. 3 (hoektrav.). Monument Auguste Orts. Door openbare inschrijving opgericht in 1888. Fontein n.o.v. architect H. Beyaert, met natuurstenen waterbekken en waterspuwende leeuwkop in sokkel. Centrale portieknis met Dorische pilasters, sleutel met wapens van Brussel en bekronend driehoekig fronton; mar-

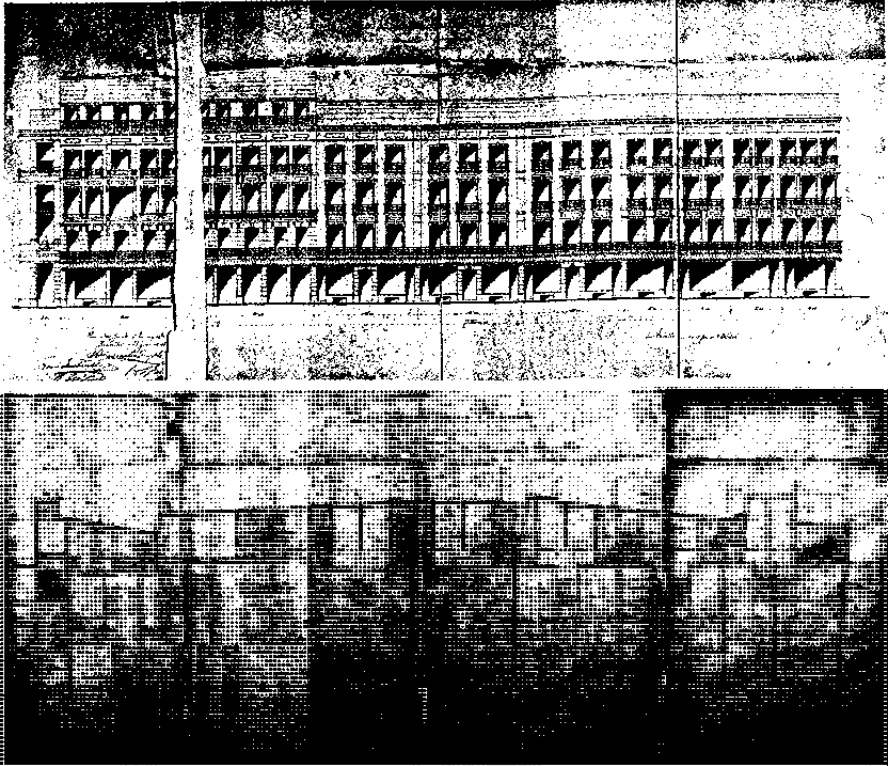
meren portretbuste van Auguste Orts (1814-1880), Stafhouder der Orde van advocaten, Schepen van Brussel, Minister van Staat enz. cf. biografisch opschrift, gesigneerd beeldhouwer Th. Vinçotte. Cantonnerende Ionische pilasters onder liggende leeuwen en decoratieve panelen door decorateur G. Houtstont (295).

Beursstraat (4-5 E)

Van Anspachlaan naar Taborastraat. Brede rechtlijnige straat geflankeerd door de N.-gevel van de Beurs (zie Anspachlaan nr. 80), cf. parallelle Henri Mausstraat door de Z.-gevel. Deel uitmakend van de aanleg van de centrale lanen (1867-1871). Specifiek aanlegplan voor de omgeving van de Beurs van 1870, tracé-breedte meermaals gewijzigd, ook project voor de aanleg van squares i.pl.v. bouwblokken, huidige aanleg en parcelering gelijktijdig met het Beursplein en de Auguste Ortsstraat vlg. plan van 1877. Op korte tijd bebouwd in 1883. Monumentale hoekgebouwen nr. 2 (zie Anspachlaan nr. 78) en 42; ertussen eenheidsbebouwing van huur- en handelshuizen met doorlopende luifel. Van in oorsprong bepaald door cafés en brasseries (296).

Belangrijke opgraving o.l.v. P. Bonenfant en M. Le Bon in 1988, naar aanleiding van de vernieuwing van het wegdek. Hierbij werden de funderingen van het koor van de St.-Maarten- en St.-Catharinakerk van het voormalige recollectenklooster, gesticht in 1227 of 1231, blootgelegd. Koor met polygonale sluiting, slechts ten dele gekend, verwoest in 1579, wederopgebouwd na 1585, symmetrie-as voor de wederopbouw van de kerk vanaf 1697. Centraal grafkelder van rood beschilderde natuursteen, te identificeren met de eerste begraafplaats van hertog Jan I van Brabant (+ 1294), certijds met monument in de kerk waarvan teruggevonden pijlers, omringd door bakstenen grafkelders. Project voor inrichting tot ondergronds museum in uitvoering.

S.A.B., O.W., 29870, 30161 en 30354-30355 (1870 e.v.); P.P., 252-253.

130. Beursstraat nr. 4 tot 40. Bouwaanvraag (1883). (S.A.B., O.W., 823).

Nr. 4 tot 40. Eenheidsbebouwing van oorspronkelijk tien huur- en handelshuizen, opgericht door «S.A. Les Constructions Réunis», n.o.v. architect Ch. Gys van 1883 (fig. 130). Lijstgevels met vnl. neoclassicistische stijlkenmerken, uitgevoerd in natuursteen (nr. 4-12) of bepleisterd (nr. 14-40) met verwerking van hardsteen; vier bouwl., in totaal achtentwintig trav. onder mansarde- (nr. 4-12 en 38-40) of zadeldaken (nr. 14-36). Regelmatige, vrij uniforme ordonnantie, verbonden door doorlopende, grotendeels bewaarde ijzeren luifel met consoles op gelijkvloers niveau, dito balkon erboven, en klassiek hoofdstel. Tien trav. (nr. 4-12) met middenrisalieten, entresol met

schijnvoegen, bel-etage met centrale rechth. erker waarop balustrade en gesloten balkons, en dakkapellen met driehoekig fronton en ijzeren borstwering. Driemaal drie trav. (nr. 14-30) met dubbelhuisopstand gemarkeerd door ingediepte pilasters en middenrisaliet met schijnvoegen en korfboogdeur. Driemaal twee trav. (nr. 32-36) met enkelhuisopstand, twee l. trav. als risaliet met schijnvoegen. Drie trav. (nr. 38-40) met enkelhuisopstand, schijnvoegen en nauwelijks geaccentueerd middenrisaliet. Voorts rechth. vnl. deurvensters in verticaal oplopende, geriemde omlijstingen met o.m. oren, sluitsteen en verdiepte borstwering, voorzien van ijzeren balkon of leuning. Be-

gane grond oorspronkelijk met opeenvolging van winkelpuien met of aan weerszijden van privé-ingangen, veelal meermaals verbouwd.

In nr. 10-12 : verbouwde entresolvensters (1930, architect J. Grutenhoven). In nr. 14 : winkelpui van gele marmer met ingang tussen glaswanden en mozaïekvloer (1924, architect R. Serrure, aannemer A. Rummens); geschilderd jaartal 1897 erhoven. In nr. 18-20 : taverne «*Cirio*», met fraaie marmeren en houten pui met middeningang in neorenaissancestijl, cf. arcaturen, colonnetten met bronzen Ionisch kapiteel en panelen met grotesken (1909, decorateur H. Coosemans); markant en goed bewaard café-interieur vermoedelijk grotendeels uit zelfde periode, hoewel jaartal 1886 op de toog. In nr. 38-40 : verbouwd mansardedak + dakkapellen (1922, architect A. Lagache), (297).

S.A.B., O.W., 823 (1883), 54044 (1930), 28152 (1924), 2456 (1909), 31179 (1922).

Nr. 42. Monumentaal hoekgebouw (Taborstraat nr. 15) in eclectische stijl met neoclassicistische inslag, uit 1875-1876, vermoedelijk n.o.v. architect A. Capronnier, vier bouwl. + entresol en twee + vijf trav. onder mansardedak (o.m. kunstleien). Lijstgevel met rijk stucdecor, licht afwijkend van ontwerp in vensterordonnantie en dakkapellen; recent vervangen benedenbouw in pseudo-vakwerkbouw oplopend tot halverwege de bel-etage. Oorspronkelijk winkelpui + entresol en afgeschuinde hoekingang tussen geblokte pilasters, belijnd door gevelbreed balkon. Twee hoofdverd. belijnd door schijnvoegen en entablements, hoektrav. gemarkeerd door kolossale Corinthische pilasters; rechth. vensters in verticaal oplopende omlijstingen met stafwerkfriezen, balkons met balustrade in hoek-, met ijzeren borstwering in zijtrav.; trappenhuis in I. trav. aflesbaar uit afwijkende ordonnantie en decor. Vierde bouwl. als attiek, belijnd met platte banden over pilasters en vensteromlijstingen, gevelbrede ijzeren borstwering en klassiek hoofdstel. Dakkapellen met fronton, driehoekig in hoek-, gebogen in zijtrav. (298).

S.A.B., O.W., 742-744 (1875-1876).

Bijstandsstraat (4-5 F)

Van Anspachlaan naar Kolenmarkt.

Resterend gedeelte van de aloude z.g. «*Ververshoek*», gelegen binnen de eerste stadsomheining (XI-XIII). Eertijds T-vormig tracé met ingang in de Verversstraat, en pleinvormige verbreding van de Z.-arm, verbonden met de z.g. «*Molenaarsdoorgang*» (huidige Olivetenhof). Gesloopt bij aanleg van de centrale lanen (1867-1871), met uitzondering van de O.-arm, die voor aansluiting met de laan ten Z. gedeeltelijk werd verbreed en verhoogd, cf. vroegere straatbreedte ter hoogte van nr. 9 tot de Kolenmarkt, helling en trappen aan het begin van de straat. Huidige benaming naar de nabijgelegen O.-L.-Vrouw-van-Goede-Bijstandkerk.

Aan N.-zijde, reeks eenvoudige neoclassicistische breedhuizen met bepleisterde lijstgevels uit XIX A, mogelijk met oudere kern, cf. nr. 8-10 (deurentablement), 14, 16 (tot 1857 met tuitgevel). In nr. 12, rijhuis in baksteenbouw met Art Nouveau-balkons (1914). Hoekbebouwing aansluitend bij de architectuur van de Anspachlaan (299).

S.A.B., O.W., 22846 (1857), 8056 (1914).

Nr. 5, 7. Dubbelhuis en smal enkelhuis met neoclassicistische inslag, opgetrokken door de kerkfabriek van de O.-L.-Vrouw-van-Goede-Bijstandparochie in 1875 (fig. 131). Bepleisterde en beschilderde lijstgevels op hardstenen plint; resp. drie bouwl. en vier trav.; vier bouwl. en twee trav., onder zadeldaken. Begane grond met schijnvoegen; in nr. 5, rondboogopeningen met diamantkopscutel. Bovenverd. met vlak omlijste rechth. vensters, achtereenvolgens op doorgetrokken en afzonderlijke lekdrempels en onderdorpels. Klassiek hoofdstel (300).

S.A.B., O.W., 8055 (1875).

Nr. 9-11. Traditioneel dicphuis en aanpalend lager breedhuis, resp. twee en één bouwl. en elk twee trav. onder zadeldaken (pannen), opklimmend tot XVII; gecementeerd in 1930. Diephuis met tuitgevel, mogelijk vereenvoudiging van trap-

131. Bijstandsstraat nr. 5 en 7 (1875), 9-11.

gevel, verankerd d.m.v. rechte muurankers; afgeschuinde sokkel (fig. 131). Verbouwd winkelraam en deur met geprofileerde dagkanten, aangepaste boven- en topvensters met lekdrempel (XVIII-XIX). R. bewaarde XVIII-deurpost en boogsteen van gesloopt pand. Verankerd breedhuis geopend door garagepoort; dakkapel.

S.A.B., O.W., 36230 (1930).

Nr. 13, 15. Dubbel- en enkelhuis met neoclassicistisch uitzicht uit XIX a, doch oudere, door muurankers aangegeven kern, aansluitend bij het hoekhuis Kolenmarkt nr. 77; twee bouwl. en resp. vier en twee trav. onder zadeldaken (pannen), in nr. 15 afgeschuind (n.l. straat) wijzend op een vroegere topgevel. Gece menteerde lijstgevels met rechth. openingen op arduinen dorpcis, afgewerkt met gootlijst boven steigergaten, o.m. met schijfvormige vulling (301).

Bischoffsheimlaan (7-8-9 A-B)

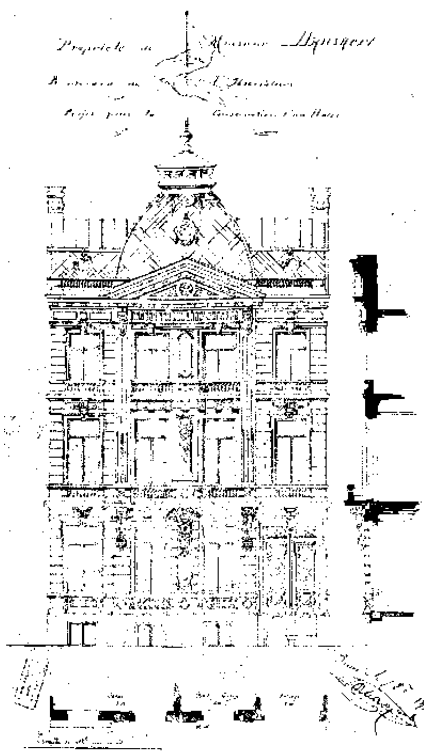
Van Surllet de Chokierplein naar Koningsstraat.

Tot 1883 «Sterrewachtlaan» naar het voormalige observatorium (Queteletplein). Huidige benaming naar de bankier, schepen en senator J.-R. Bischoffsheim (1808-1883). Getrokken in 1824 n.o.v. ingenieur-architect J.-B. Vifquain, als onderdeel van de ringlanen ter vervanging van de XIV-omwalling (zie Antwerpse laan); aanleg met geknikte rooilijn vlg. het nieuwe «Vijfhoek»-tracé. Tot voor kort nog met behouden – veelal in XIX B aangepaste – basisbebouwing uit XIX b, naast neoclassicistische en eclectische gevels uit XIX B. Recente sloop van een aantal panden voor nieuwe kantoorbouw: cf. het voormalige nr. 21 (hoek Eredienststraat nr. 40-44; 1876), nr. 22 (XIX c, verhoogd en aangepast in 1893 n.o.v. architect L. Govaerts), nr. 23 (XIX b, met geveldecor van 1881 n.o.v. architect C. Almain-de Hase), nr. 24 (XIX b), nr. 25 (1899, architect J. Maelschalck), en nr. 29 (1878), nr. 30 (aangepast in 1874, en met verhoogde gevel in Art Decostijl van 1923 n.o.v. architect F.J. Langerart), nr. 33-34 (XIX b), nr. 35 (XIX b, met in 1916 toegevoegde erker). Verder overwegend inplanting van moderne kantoor- en appartementsgebouwen. De huidige Hervormde Kerk (nr. 40) van 1975-1977 n.o.v. architecten M. en P. Mignot vervangt een vroegere neogotische kerk van 1837 (302, 303).

S.A.B., O.W., 13888 (1876), 18370 (1893), 18391 (1881), 18377 (1899), 18397 (1878), 18398 en 26640 (1874 en 1923), 5681 (1916), 18349 (1837).

Nr. 11. Modern kantoorcomplex (hoek Korte Noordstraat), uit de jaren 1948-1950, n.o.v. architecten A. Tengbom (Zweden) en J. Hendrickx-van den Bosch. Rationele opbouw met verspringende volumes en ordonnerende vensterregisters, boven een totaal opengewerkte begane grond. Structuur van gewapend beton; gevelparement van Massangis- en Senonvillesteen, in combinatie met Zweeds marmer (304).

Rythme, 1950, 7, p. 27-29.

132. Bischoffsheimlaan nr. 32. Bouwaanvraag (1874), (S.A.B., O.W., 23820).

Nr. 27. Ruim hoekgebouw aan het Barricadenplein, twee bouwl. en totaal tien trav. onder pseudo-mansardedak met œil-de-bœufs, r. van poort gesigneerd en gedateerd «A. Sigwalt, Archite/1911»; bouwaanvraag van 1910. Verbreking van de homogene en symmetrische bebouwing van het Barricadenplein door lagere bouwl.-hoogte en natuurstenen gevelwand in eclectische stijl met neo-Lodewijk XV-kenmerken, i.pl.v. voorheen drie bouwl. hoog neoclassicistisch hoekpand. Gelijkde benedenbouw onder bolle puilijst : souterrain en vlak omlijste getoogde vensters met gietijzeren Frans balkon, gevat in rondboog onder sluitsteen met schelp en engelenkopversiering; brede rondboogpoort onder gelijkwaardige sluitsteen met festoen. Getoogde

bovenvensters met soortgelijk balkon. Behouden ramen en persiennes, doch vernieuwde vleugeldeur (aluminium). Tandlijst onder kroonlijst (305).

S.A.B., O.W., 82 (1910-1911).

Nr. 28. Neoclassicistisch enkelhuis van drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor vermoedelijke bouwaanvraag van 1866 i.pl.v. XIX b. rijhuis (?). Met schijnvoegen bepleisterde lijstgevel, in combinatie met arduin voor de benedenbouw met imitatiebanden en spiegeldecor, de kordons, de doorgetrokken lekdrempels, de geriemde omlijstingen van de rechth. vensters en de pilasters en balusterbalkons van de geaccentueerde middentrav. Beëindiging d.m.v. casementenfries onder tand- en kroonlijst op klossen (306).

S.A.B., O.W., 18396 (1866).

Nr. 32. Bewaarde voorgevel van voormalig herenhuis n.o.v. architect H. Maquet van 1874; op plan met imposante koepelbekroning (fig. 132). Thans geïncorporeerd in nieuw kantoorcomplex in opbouw. Bepleisterde lijstgevel in neo-Lodewijk XVI-stijl, van drie bouwl. en vier trav., met enkelhuisopstand. Horizontale belijning met imitatiebanden en kordons, op bovenver. verbroken door twee trav. breed middenrisaliet met gegroefde en door stafwerk versierde pilasters, verbonden balustrade en bekronend driehoekig fronton met rozet. Rechth. vensters in geriemde omlijsting, resp. met oren onder hoofdstellen en met diamantkopsluitstenen. Verder typisch stucdecor cf. de fraaie poortomlijsting, de bewerkte consoles en panelen, het lambrekijn en de trofee onder cartouche op de middenpenant (307).

S.A.B., O.W., 23820 en 18402 (1874).

Nr. 36. Herenhuis van drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (pannen), te dateren XIX b. Bepleisterde lijstgevel met empire-reminiscenties. Verdiepte rechth. bel-etagevensters in rondboog, met verbonden imposten, lekdrempels en straalmotief in het boogveld; sobere rechth. bovenvensters met lekdrempels op consoletjes. Geleed kordon en stei-

133. Bischoffsheimlaan nr. 38-38A (1914-1916).

gergatvullingen onder de kroonlijst op klossen. Belijnde, doch deels aangepaste begane grond (308).

Nr. 38-38A. Afgerond hoekcomplex (Van Orleystraat nr. 14) van totaal achttien trav., vlg. bouwaanvraag van 1914 opgetrokken i.o.v. de «Crédit général hypothécaire» en vermoedelijk n.o.v. architecten Chambon zonen (G., F. en Alf.). Vlg. oorspronkelijk ontwerp met vier bouwl. + mansardeverd.; tijdens bouw in 1916 toevoeging van vijfde bouwl. en afwerking met geplande hoekkoepel o.l.v. architecten H. Vaes en V. Creten (fig. 133).

Natuurstenen gevels met imitatiebanden en getraliede rondboogvensters onder de puilijst; rechth. vlak omlijste vensters met resp. balustrades en alternerend verbonden ijzeren balkons op tweede en vierde bouwl.; getoogde dito omlijste vensters met panelen op derde bouwl.; omlopende gekloste kroonlijst en ijzeren leuning vóór de rechth. vensters van de vijfde bouwl. Licht achteruitwijkende laatste trav. met verspringende bouwl.

Torenvormige hoekpartij tussen pilasterbegrenzing, bekroond door koepel (leien) met oeil-de-bœuf's verbonden door gegroefd fries en eindigend op balustrade, op ontwerp nog verhoogd met lantaarnspits en met rechth. i.pl. v. rondboogopeningen op begane grond; voorts zelfde venstervormen.

S.A.B., O.W., 14421 (1914-1916).

Nr. 43-47. (Koningsstraat nr. 145). Ruim kantoorgebouw i.o.v. de Zwitserse verzekeringsmaatschappij «La Bâloise», op begane grond gesigneerd «E. & P. Vischer-Architectes-Bâle»; ontwerpen van 1930-1931. Vijf + twee achteruitwijkende bouwl. + entresol; natuurstenen gevelbekleding in combinatie met Travertijn voor de breed opengewerkte onderbouw. Strakke en evenwichtige vormgeving door de horizontaliserende registers met vrij smalle vensters en de effen gevelvlakken, op de borstweringen in de hoekpartijen verlevendigd door gestileerde, Art Deco geïntente, bloemmotieven (309).

S.A.B., O.W., 44013 (1930-1931).

Blaesstraat (6 H-I-J-K)

Van Kapellemarkt naar Zuidlaan.

Brede rechtlijnige straat, samen met het Vossenplein aangelegd, als belangrijke saneringsingreep middenin de dichtbevolkte, arme Tweede Sectie. In project vanaf 1853, onteigeningsbesluit van 1856, geopend in 1858. De bestaande Korte Kapucijnenstraat en Kroonstraat werden beide met behoud van de O.-zijde door het nieuwe tracé opgeslorpt, enkele gangen verdwenen, vijf bouwblokken en alle dwarsstraten tussen Hoogstraat en Huidvettersstraat werden doorbroken. Een oorspronkelijk voorziene monumentale straatingang met afgeschuinde hoeken tgv. de Kappellekerk werd slechts voor de helft, een vertakking naar de vermoedelijke locatie van het nieuwe Zuidstation niet gerealiseerd. De aanleg van de Blaesstraat behoort tot de vroege aanzetten in de sanering en herstructurering van de stad in de loop van XIX B, hier nog gehinderd door een inadequate onteigeningswetgeving.

Z.g. naar A. Blaes (1809-1855), schepen van Openbare Werken, onder wiens beleid het project voor de straat werd uitgewerkt. Over het algemeen vrij onaanzienlijke architectuur met speculatief karakter ten behoeve van de volks- en lagere middenklasse, over een vrij lange periode opgetrokken vanaf eind jaren 1850, met een hoogtepunt in de jaren 1860, voortgezet tot in de jaren 1880. Vermenging van huur- en handelshuizen en bescheiden burgerhuizen. Basisbebouwing met geringe perceelsdiepte overeenkomstig de minimale onteigeningszone en toch relatief aanzienlijke bouwhoogte, met een verhullend gevelfront, vaak in reeksen en aansluitend bij afgeschuinde hoekhuizen. Vrijwel uitsluitend bepleisterde en beschilderde lijstgevels in neoclassicistische stijl, met vlakke behandeling of hoogstens geriemde omlijstingen en kordongeleding; gemiddeld drie trav., in een eerste fase nog met drie, later met vier bouwl. Cf. nr. 1, 7-11, 13-15, 17, 19-21 (1857), 23-25, 27 (1858), 29 (1860), 33-35, 36-38 (1866), 39-43 (1858), 45 (1867), 48-50, 49-53 (1863), 52-54 (1867), 55-57, 96, 98, 99 (1881), 100, 110-112 (1863), 142-148 (1859), 150, 161, 163-165 (1857), 164-

168, 170-172 (1887), 202, 214, 223, 224-226 (1866), 225, 241, 243, 245-251, 253, 254, 255, 269-271, 279 (1858). Ook nog latere panden met dezelfde karakteristieken, cf. nr. 34 (1894), 95-97 (1906), 108 (1893), 158-162 (1898). Verschillende panden heden met vernieuwde gevelbekleding; veelal vernieuwde, gevelbreed beglaasde winkelpuien. Enkele bewaarde «klassieke» winkelpuien, cf. nr. 45 en 224-226, uit begin XX, en met tegelbekleding, cf. nr. 38 «L'ETOILE VERTE» met fraai glas-inlood, uit jaren 1930. Slechts een drietal voorname herenhuizen, waarvan twee ingepast in een breder gevelfront, en het zwartzustersklooster verlenen een meer monumentaal accent (nr. 47, 91, 116 tot 124, 121 tot 133). Aan de O.-zijde, in de straatgedeelten tussen resp. St.-Gisclinsstraat en Kapucijnenstraat, Pieremansstraat en Aanaardingsstraat, bleven nog resten van de vroegere bebouwing van de Korte Kapucijnenstraat (nr. 126 tot 136) en de Kroonstraat bewaard, cf. de oudere kern van nr. 232. Tot de latere ingrepen behoren twee omvangrijke meergezinswoningcomplexen uit XX a en b (nr. 67-77 en 174-198). Interbellum-appartementengebouwen in nr. 104-106 (1928, architect C. Beatrix) en 218-222; nieuwe bouw van de Residentie St.-Geertruide bij de Kapucijnenstraat. Zijgevel van het Blindengesticht (zie Zuidlaan nr. 142) aan het bredere straateinde. Heden doorgangsstraat met lokaal ontsluitende functie en beeldbepalende handel in behang, verven, stoffen en vloerbekleding.

S.A.B., O.W., 504 (1857), 7691 (1858), 503 (1860), 524 (1886), 7677 (1858), 7644 (1867), 502 (1863), 7645 (1867), 496 (1881), 491 (1863), 538 (1859), 539 (1857), 7633 (1887), 7642 (1866), 7689 (1858), 7624 (1894), 2001 (1906), 7622 (1893), 7627 (1898), 41464 (1928); P.P., 2187.

SMEETS M., *De doorbraak van de Blaesstraat te Brussel, 1853-1860* (Wonen TABK/Archis, 1985, 21-22, p. 15-26).

Nr. 22-24. Afgeschuind hoekgebouw (Ons-Heerstraat) waarvoor bouwaanvraag van 1891; vier bouwl. en drie ongelijke + terugwijkende l. trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met neoclassicistische inslag. Oorspronkelijke «klassieke» houten winkelpuien aan weerszij van hoekdeur. Vlak

134. Blaesstraat nr. 26-32 (1931).

omlijste rechth. bovenvensters, deurvensters met balkons in hoektrav., tweelichten met onderdorpel in bredere zijtrav. Klassiek hoofdgestel, architraaf verwijderd (310).

S.A.B., O.W., 525 (1891).

Nr. 26-32. Modernistisch hoekgebouw (Ons-Heerstraat) onder invloed van de Amsterdamse School, n.o.v. architect J. De Bouver van 1931; tien trav. met afgeschuinde hoek, vier en twee bouwl. onder plat dak (fig. 134). Baksteenbouw met verglaasde daklijst; lager r. volume met terugwijkende attiek. Onder- en bovenbouw gescheiden door een luifel vormend balkon met zwarte tegelbekleding. Vensterregisters met zelfde tegelomlijstingen en arduinen dorpels; variërende vensterbreedte en typisch houten raamwerk met kleine horizontale roedenverdeling. Omlopende winkelpui met bepleistering op betegelde plint, glas-inlood-bovenlichten en oorspronkelijke be-

lettering «I.F.F.ERIES - 26 - GRANDS MAGASINS - F. DE GREEF VANDERMOTEN».

S.A.B., O.W., 41525 (1931).

Nr. 40-46. Huurhuis in eclectische stijl met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1888; vier bouwl. waaronder entresol, zeven trav. en mansardedak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Geblokte begane grond van arduin: winkelpuien, oorspronkelijk met zij-ingang, en r. privé-deur tussen vlakke pilasters. Rechth. bovenvensters in geprofileerde omlijsting, met balustrade op entresol, gietijzeren leuning op derde en lagere vierde bouwl. Kroonlijst op klossen en tandlijst boven panelen; rechte dakkapellen met oren, drop en sleutel (311).

S.A.B., O.W., 7632 (1888).

Nr. 47. Ruim herenhuis in neoclassicistische stijl met drie bouwl. en vier trav. onder afgewolfd zadeldak (pannen), te dateren ca. 1860. Lagere gemeenteschool vanaf 1903; heden kleuterschool. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met middenrisaliet van twee trav., onder bekronend gebroken driehoekig fronton en bewerkte dakkapel met boogfronton en vaas. Ruw geboste begane grond en bewerkte sokkel van hardsteen onder massieve puilijst. Bel-etage gemarkeerd door risalietbreed balkon op consoles, doorlopende balustrade en entablementen op spiegels en centraal consoles. Rechth. r. inrijpoort en vensters op eerste en derde bouwl., steekboogvensters op tweede bouwl., met geriemde omlijsting en doorgetrokken lekdrempels. Gevelbeëindiging door kordon, casementenfries en gekorniste kroonlijst met klossen en tandlijst.

Industrieel gebouw, te dateren XIX d, ten W. van de binnenplaats, mogelijk voormalige drukkerij, heden klaslokalen. Langgerekte vleugel met elf trav. en twee bouwl. onder afgewolfd zadeldak (pannen). Beschilderde bakstenen gevel met neo-Vlaamse-renaissance-inslag, gemarkeerd door middenrisaliet van drie trav. met getrapte geveltop, bogenfries en overhoeks topstuk met gesmeed ijzeren windwijzer. Begane grond geritmeerd

door steekbogen op pilasters, bovenverd. door getoogde lisenen in de zijtrav. Getoogde bovenvensters in vlakke omlijsting met hanekamsluitsteen; rondboogvenster met waterlijst en console en ronde oculi in de top. Verdiepte spiegel met geschilderde heraldische leeuw in de middenpenant. Recente ijzeren galerijen + trappen.

Ronde fabrieksschouw met ijzeren ringen op tweede binnenplaats; ten W. parallel klassengebouw, met drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak (pannen), uit 1906-1908, met brede openingen onder I-balk (312, 313).

S.A.B., O.W., 3876-3882 (1906-1908); A.A., 1906, rep. 6297; N.P.P., P 12.

Nr. 56-64. Huurhuis met dubbele opstand, i.o.v. het «Consistoire Evangélique», bouwaanvraag van 1862; oorspronkelijk drie bouwl. + entresol en negen trav.; later toegevoegde vierde bouwl. Neoclassicistische, heden gedecapeerde lijstgevel. Winkelpuien met aansluitend entresol aan weerszij van privédeur, gemarkeerd door ingediepte hardstenen pilasters onder doorlopend entablement met tandlijst. Regelmatige registers van rechth. vensters, voorheen in geriemde omlijsting, met bijkomend entablement in middentrav. van hoofverd., op doorgetrokken lekdrempels; gietijzeren leuningen. Oorspronkelijk klassiek hoofdgestel (314).

S.A.B., O.W., 7718 (1862).

Nr. 61. In oorsprong enkelhuis, met vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1867. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel in neoclassicistische stijl, overeenstemmend met de basisbebouwing van de straat, doch met rijk decor. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting, met bewerkte sleutel en guirlandepanecel onder de lekdrempel. Klassiek hoofdgestel. Verbouwde pui (315).

S.A.B., O.W., 7644 (1867).

Nr. 67-77. Z.g. «Cité du Miroir». Complex met tweeënzeventig sociale woningen, gebouwd door «Le Foyer Bruxellois» in 1937-1939, n.o.v. architect H. Van Montfort (fig. 135). Omvat drie

135. Blaesstraat nr. 67-77. Z.g. «Cité du Miroir» (1937-1939). Binnenhof.

blokken met telkens vijf bouwl., U-vormig gegroepeerd, met brug en overwelfde doorgang tussen de W.-blokken; grenzend aan drie binnenstraten met name Gebrokenhofstraat, Kruisboogschuttersstraat en Schermersstraat, aan de Spiegelstraat (nr. 46-54) en de Visitan-dinenstraat. Binnenindeling in driekamerwoningen aan weerszij van trappenhuizen. Sanering met vervangende huisvesting, van een «ongezond» bouwblok met gangen. Gewapend betonstructuur en gevels met afwisselend geel bakstenen vensterpenanten en doorlopende cementeerde banden, op arduinen sokkel. Risalietvormende deurtrav. met beglaasd trappenhuis aan straatzijde, vooruitspringende balkonpartijen rond het binnenhof, heden gedicht. Winkelpuien onder luifel in Blaesstraat. Oorspronkelijk metalen raamwerk, heden vernieuwd (316).

S.A.B., O.W., 51489 (1937-1939).

Nr. 83-85. Hoekhuis (Spiegelstraat) met vier bouwl. en tweemaal drie trav. onder

136. Blaesstraat nr. 84 tot 94 (1881).

zadeldak, uit eind XIX. Bepaalde en beschilderde lijstgevel op arduinen sokkel. Neoclassicistische inslag, cf. zwakke risalieten, kordongeleiding en geriemde vensteromlijstingen en klassiek hoofdstel. Winkelpui met gietijzeren hoekzuil, schuingeplaatste winkeldeur en «klassieke» winkelramen, met medaillon in het bovenlicht (317).

Nr. 84 tot 94. Complex met afgeschuind hoekhuis aan weerszij geflankeerd door telkens twee rijhuizen (Spiegelstraat nr. 43, 45), waarvoor bouwaanvraag van 1881 (fig. 136). Bepaalde lijstgevels in neoclassicistische stijl, overeenstemmend met de basisbebouwing van de straat. Getoogde bovenvensters, ten dele in geriemde of vlakke omlijsting op al of niet doorgetrokken lekdrempels; gietijzeren leuningen. Klassiek hoofdstel; dakpellen met driehoekig fronton. Oorspronkelijk «klassieke» winkelpuien, nog bewaard in Spiegelstraat nr. 45, voorts verbouwd.

S.A.B., O.W., 17453 (1881).

Nr. 91. Voormalig **St.-Augustinusklooster der zwartzusters van Afrika**.

Eerste klooster gesticht in XIV, eertijds in de voormalige Zwartzustersstraat (huidig Groot Eiland; zie Rijkkeklarenstraat nr. 24). Regel der reguliere kanunnikessen van St.-Augustinus door paus Pius II verleend in 1458. Orde verjaagd in 1798. Vanaf 1803 ondergebracht in het voormalige bogaardenklooster, vanaf 1829 in het visitandinenklooster. Huidig kloostercomplex vlg. bouwaanvraag van 1876: U-vormig complex rondom binnentuin, doorlopend in de Spiegelstraat. Heden bejaardentehuis «Huize St.-Monika», recent gerenoveerd. Nieuw klooster door architect C. Van Deuren uit 1977-1978 (zie St.-Gisleinsstraat nr. 42-46).

Voorgevel. Monumentale lijstgevel in neoclassicistische stijl met drie bouwl. en negen trav. onder zadeldak, oorspronkelijk bepleisterd en beschilderd, heden met vernieuwde bakstenen gevelbekleding. Volkomen symmetrische dubbelhuisopstand, gemarkeerd door middenrisaliet onder driehoekig fronton en twee trav. brede zijrisalieten, met horizontale geleiding. Benedenbouw belijnd door hardstenen sokkel, schijnvoegen en entablement. Rondboogpoort met booglijst op imposten, pilasters en entablement als strakke interpretatie van de klassieke poorttrav.; rondboogvensters aan weerszij. Rechth. bovenvensters in geriemde hardstenen omlijsting; doorgetrokken lekdrempels en entablement boven middenvenster op hoofdverd. Gevelbeëindiging door kordon, fries en gekorniste kroonlijst met klossen. Aanpalend enkelhuis (nr. 93) met twee trav., met gelijkwaardige doch vereenvoudigde karakteristieken.

Zijgevel (Spiegelstraat nr. 39-41). Opstand naar het patroon van de voorgevel, met dertien trav. doch slechts twee bouwl. en souterrain; bewaarde gevelbepleistering. Middenrisaliet van drie trav. met bijkomende derde bouwl. Winkelpuien in de hoge plint aangebracht in 1906.

Tuingevels. Baksteenbouw met neoraanse en neogotische inslag. O.-vleugel met middenrisaliet waarin steekboogpoort geflankeerd door zuilen met knopkapiteel; half rond trappenhuis met drielichten en geleed door omlopende water-

137. Blaesstraat nr. 91. Voormalig St.-Augustinus-klooster (1876). Interieur kapel.

lijsten; voorts vlak omlijste steekboogvensters met waterlijst. N.-vleugel met kapel op de bovenverd. van vijf r. trav., gemarkeerd door steunberen met drie-voudige versnijding, getoogde tweelichten in eerste, schijnt triforium in tweede, spitsbogige drielichten met ronde oculi in bovenste geleding; klokkestoel (fig. 137). Eenbeukig neogotisch interieur met rechte sluiting, overkluisd door kruisribgewelven met spitse gordelbogen op halve bundelpijlers met rankwerkkapiteel, de gewelkappen versierd met sterren; doksaal met opengewerkte balustrade in O.-trav. Neogotisch mobiliair, o.m. gebeeldhouwd altaarretabel en -tafel, heiligenbeelden op consoles en glasramen (1898, J. Dobbelaere). Vijf l. trav. met eenvoudige opstand van drie bouwl. Idem voor W.-vleugel met negen trav. en in 1904 toegevoegde derde bouwl. (318, 319).

S.A.B., O.W., 505 en 17454 (1876, 1904, 1906).

Nr. 101 tot 119. Groep van zes meergezinshuizen (St.-Gisleinsstraat nr. 31 tot 45) met vijf bouwl. en pseudo-mansardedak, n.o.v. architect P. Monhonal van 1903. Dubbelhuisopstanden met drie of vier trav., afgeschuind hoekgebouw met tien trav. waaronder als trapzaal gemarkeerde r. trav. Grotendeels bepleisterd met schijnvoegen, midden- en hoekpand met baksteenvlakken. Trav.-indeling door rechte lisenen; rechth. vensterregisters; kroonlijst. Telkens winkelpuien aan weerszij van privé-ingang, onder doorlopend entablement, behalve in hoekpand; bijkomende inrijpoort aan St.-Gisleinsstraat (320).

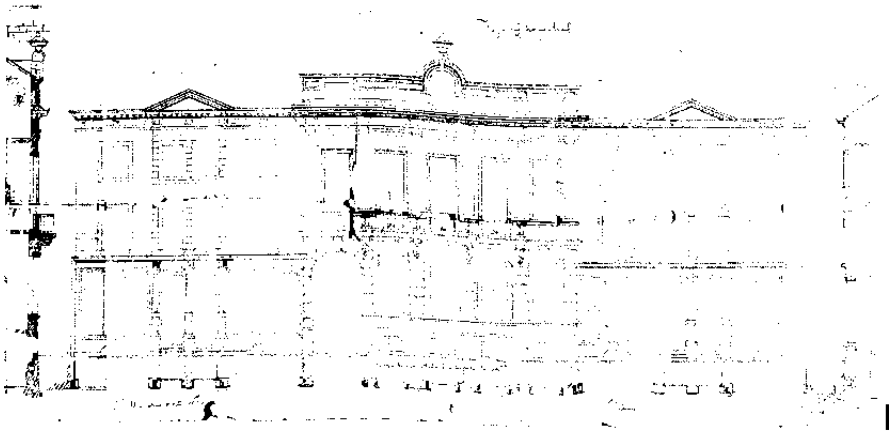
S.A.B., O.W., 535 (1903).

Nr. 114. Heden samenstel van afgeschuind hoekhuis (St.-Gisleinsstraat) en rijhuis in neoclassicistische stijl; bouw-aanvraag voor l.g. van 1864. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met kordongeleiding, geriemde vensteromlijstingen en klassiek hoofdstel; drie bouwl. onder zadeldaken. Hoekhuis met vijf trav., gekenmerkt door vensters met afgeronde bovenhoeken. Rijhuis met twee trav. en bijkomende, met schijnvoegen belijnde entresol; getoogde bovenvensters met stucsluutel, oorspronkelijk «klassieke» winkelpui. Heden doorlopende pui (321).

S.A.B., O.W., 493 (1864).

Nr. 116 tot 124. Samenstel van herenhuis en aan weerszij telkens twee gekoppelde rijhuizen, n.o.v. architect H. Beyaert van 1859 (fig. 138). Markant geheel met prestigieus, volkomen symmetrisch gevelscherm in neoclassicistische stijl, bepleisterd en beschilderd op hardstenen sokkel.

Voormalig «herenhuis Ranwet». Enkelhuisopstand met horizontaliserende gevelgeleding; twee bouwl. en vijf trav. onder zadeldak. Begane grond met schijnvoegen en massieve puilijst; rondbogige inrijpoort met sluitsteen in l. trav. Beldage geaccentueerd door balkon met bewerkte consoles en ijzeren leuning in drie middentrav. Rechth. vensters, achtereenvolgens in vlakke en geriemde omlijsting met omlopende platte band, op doorgetrokken lekdrempels. Hoofdstel gevormd door kordon aansluitend bij stei-

138. Blaesstraat nr. 116 tot 124. Voormalig «herenhuis Ranwet». Bouwaanvraag (1859), (S.A.B., O.W., 7711).

gergaten, casementenfries en kroonlijst met kllossen en tandlijst. Erboven attiek met centraal, hoger oplopend rondboogvenster waarop voluten, in ontwerp als aanzet van siervaas, casementen en rechth. openingen aan weerszij.

Gekoppelde enkelhuizen vlg. spiegelbeeldschema met drie bouwl. en elk twee trav. onder zadeldak. Verticaliserende opstand door gemeenschappelijk middenrisaliet van twee trav. met schijnvoegen en bekronend driehoekig fronton. Verkleinende, vlak omlijste rechth. bovenvensters met lekdrempels, op tweede bouwl. verbonden door platte banden. Eenvoudiger hoofdstel. Oorspronkelijk winkelpui met zij-ingang in de risalieten, heden aangepast. Fronton vervangen door dakkapel in nr. 118 (322).

S.A.B., O.W., 7711 (1859).

Nr. 121 tot 133. Soortgelijk samenstel als nr. 116 tot 124, het herenhuis te midden van een reeks van vier enkelhuizen beëindigd met een afgeschuind hoekhuis (Kapucijnenstraat). Bouwaanvraag van 1858 voor huizenrij, van 1859 voor herenhuis. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevels in neoclassicistische stijl, met drie bouwl. onder zadeldaken.

Herenhuis voorheen met dubbelhuisopstand, de eerste twee bouwl. echter verbouwd tot winkelpui. Voorheen sterk ge-

accentueerd middenrisaliet van drie trav., met schijnvoegen en rondboogopeningen op begane grond, deurvenster en breed balkon op bel-etage, en bekroond met gebroken fronton op gekoppelde consoles en centrale dakkapel met klauwstukken, fronton en topstuk; voorts kordongeleiding. Nog bewaarde derde bouwl. met getoogde vensters, in de midden-trav. in geriemde omlijsting, op doorgetrokken lekdrempels. Klassiek hoofdstel.

Vroegere enkelhuizen met elk drie trav. en hoekhuis met vijf trav., heden met verbouwde pui. Getoogde bovenvensters met lekdrempel boven paneel, voorheen geriemde omlijstingen met sleutel en klassiek hoofdstel, cf. nr. 121; overige panden heden met vernieuwde gevelbekleding (323, 324).

S.A.B., O.W., 7702 (1858-1859).

Nr. 126 tot 136. Zes gekoppelde arbeidershuizen, vermoedelijk oorspronkelijk vlg. repeterend schema, met telkens twee trav. en twee bouwl. + mezzanino onder zadeldak; nog behorend tot de bebouwing van de geïncorporeerde Korte Kapucijnenstraat, te dateren in XIX b. Vlak bepleisterde lijstgevel met gewone ordonnantie van rechth. openingen op arduinen dorpels; mezzaninovensters verhoogd. Begane grond verbouwd tot win-

139. Blaesstraat nr. 171 tot 181 (1874).

kelpuien; winkelraam met «klassieke» houten omlijsting in nr. 134 en 136 (325).

Nr. 155, 157, 159. Symmetrisch geheel van drie rijwoningen uit XIX e; drie bouwl., drie en twee trav. onder zadeldaken. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met geriemde vensteromlijstingen, doorgetrokken lekdrempels en klassiek hoofdstel; l. en r. pand op bel-etage gemarkeerd door rondboogvensters met booglijst op onderling verbonden imposten. Vernieuwde cementen gevelbekleding in nr. 159; verbouwde puien (326).

Nr. 167. Afschuind hoekhuis (Vossenplein) met vier bouwl. + mezzanino en zes trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1890. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel in neoclassicistische stijl, overeenstemmend met de basisbebouwing van de straat. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met sleutel, op doorgetrokken lekdrempels;

kroonlijst met klossen. Oorspronkelijk «klassieke» winkelpui, heden verwijderd; geschilderd uithangbord «AU MOUTON BLEU - IN DEN BLAUWEN LEMMEN», met voorstelling van lam (327).

S.A.B., O.W., 12831 (1890).

Nr. 171 tot 181. Vier ondiepe rijhuizen met vier en een halve bouwl., elk drie trav. en zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1874 (fig. 139). Oorspronkelijk vlak bepleisterde lijstgevels met steekboogvensters op arduinen dorpels, en winkelpuilen met repeterend schema. Heden o.m. vernieuwde gevelbekleding en verbouwde puien.

S.A.B., O.W., 522 (1874).

Nr. 174-198. Complex van arbeiderswoningen z.g. «Cité Hellemans», ook «Les Anciennes Habitations», in electische stijl met Art Nouveau-inslag, n.o.v. architect E. Hellemans (fig. 140). In project vanaf 1906, opgetrokken door de Stad Brussel vanaf 1912 en voor bewoning opengesteld in 1915. Sanering, met vervangende arbeidershuisvesting, van één der meest ongezonde, met gangen doorsneden bouwblokken van de stad, begrensd door Blaesstraat en Hoogstraat, Sistervatstraat en Pieremansstraat. Eerste en enig in zijn beheer gerealiseerd gemeentelijk woningbouwproject te Brussel, onder impuls van de toenmalige socialistisch-liberale coalitie in het stadsbestuur; na W.O. I overgedragen aan de door de Stad Brussel nieuw opgerichte woningbouwmaatschappij «Le Foyer Bruxellois». Modelrealisatie vlg. de heersende principes over sociale en fysieke hygiëne, met doorgedreven functie-splitsing, gericht op het individuele gezin.

Strakke rechthoekige structuur van zeven parallelle rijen blokken met vier bouwl. en plat dak; gescheiden door zes binnenstraten, met name Borduursstraat, Goudsmedenstraat, Kuipersstraat, Schoorsteenvegersstraat, Stoclenmakers-

140. Blaesstraat nr. 174-198. Z.g. «Cité Hellemans» (1912-1915).

Hoogstraat

Schoorsteen-
vegersstraat

Timmerliedenstraat

Kuipersstraat

Stoelenmakersstraat

Borduurdersstraat

Goudsmedenstraat

Blaesstraat

Sistervatstraat

Pieremansstraat

straat en Timmerliedenstraat. Omvat 272 wooneenheden, meest drie- voorts één- tot vierkamerwoningen, gemeenschappelijke wasplaats en kinderkribbe. Gesloten blok met winkelpanden aan de Blaesstraat, vier binnenste blokken met centrale doorgangen voor inwendige circulatie, laatste twee rijen met gemeenschappelijke voorzieningen en kleinere woonblokken. Woningen telkens aan weerszij van, per blok zes, halfopen trappenhuisen (Fig. IV). Baksteenbouw verlevendigd door brede decoratieve friezen en ontlastingsbogen in contrasterende kleuren en met schaarse verwerking van hardsteen; gietijzeren I-balken voor overspanningen (Pl. XXIX).

Uniforme, vnl. horizontaliserende gevelopbouw met sterke verticale accenten. Aan voorzijde hoger oplopende trappenhuisen bekroond door lisenen en postamenten, met rondboogportaal; flankerende, gestapelde loggia's met ijzeren borstwering en op hoogste verd. colonnettes, binnen smalle penanten. Achterzijde geritmeerd door uitspringende, gekoppelde annexen; hogere sokkel overeenkomstig de terreinhelling waarin bergingen. Kolossale rondboogdoorgangen over twee bouwl. met trappen. Voorts rechth. en steekboogopeningen en typische lekdrempels. Groot aantal schouwen en verluchtingskokers met bijkomende decoratieve functie. Afwijkend gevelschema aan de Blaesstraat; afgeschuinde hoektrav.; bovenverd. geritmeerd door hoger oplopende bow-windows met koepeldak, vensternissen en vlakke pilasters; gevariceerde venstervormen, o.m. drielichten met gietijzeren deelzuilen. Winkelpuien met gebogen ijzeren overspanning. Eenvoudige afgeschuinde opstand met lisenen aan de Hoogstraat. Afzonderlijk behandelde wasplaats: langgerekte, gesloten opstand met twee bouwl., geritmeerd door smalle rondbooglisenen en r. zijrisaliet; en kinderkribbe: drie bouwl. geritmeerd door hoger oplopend middenrisaliet met opschrift «CRECHE».

Woningen oorspronkelijk vlg. typeplan met onderling, veelal via een ruitvormig halletje, verbonden kamers, afzonderlijke keuken, ruim voorterras (loggia) en kleiner achterterras met toilet, afval-

schacht en berging (annex), uitgerust met gas en water; trappenhuisen opgevat als voortzetting van de straat met publiek karakter.

Renovatie per blok, gestart in 1983, o.l.v. architect B. Courtens (328, 329).

S.A.B., A.A., 1912, rep. 8572; P.P., 2838; N.P.P., 74.

DE MEULDER B., *De «Cité Hellemans», 1906-1915* (Wonen TABK/Archis, 1985, 21-22, p. 27-36).

Nr. 183 tot 205 en 207 tot 215. Reeksen van resp. zeven en drie gekoppelde rijhuizen met elk twee trav., beëindigd met afgeschuinde hoekhuizen (Pieremansstraat) met vijf trav., bouwaanvragen van 1857-1859 voor nr. 183 tot 205. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels in neoclassicistische stijl, overeenstemmend met de basisbebouwing van de straat; drie bouwl. met rechth. vensters in geriemde omlijsting, kordongeleding, mezzanino of klassiek hoofdstel. Vernieuwde gevelbekleding bij enkele panden, in nr. 201 van geglazuurde baksteen en met gebuikt gietijzeren balkon. Verbouwde puien (330).

S.A.B., O.W., 7668 (1857-1859).

Nr. 216. Rijhuis met vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouw-aanvraag van 1865. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel in neoclassicistische stijl, typisch en goed bewaard voorbeeld van de basisbebouwing van de straat. Getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting en kordonvormende lekdrempels; klassiek hoofdstel. Inrijpoort naast bewerkte houten winkelpui met pilasters en hoofdstel (331).

S.A.B., O.W., 7729 (1865).

Nr. 234-236. Rijhuis met vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit ca. 1900. Lijstgevel van bak- en hardsteen met gegroefde kordons, steekboogvensters en middenrisaliet met balkons. Art Nouveau-inslag in de vormgeving van waterlijsten, balkonleuningen en consoles. Gekorniste kroonlijst op uitgelengde modillons, en consoles aansluitend bij hoek- en risalietpenanten. Gewijzigde begane grond (332).

141. Bloemenhofplein nr. 1-2. Herberg z.g. «In't Spinnepopke» (1762).

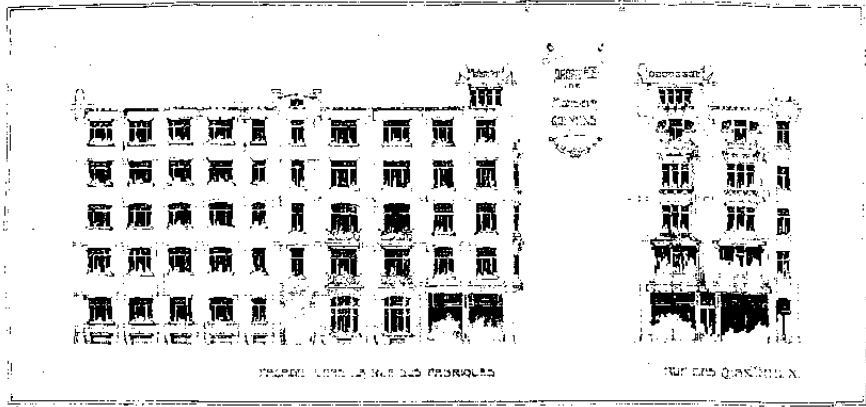
Bloemenhofplein (3 F)

In oorsprong kruispunt van de aloude Kartuizersstraat, O.-L.-Vrouw van Vaakstraat en Zespenningenstraat, met de Kartuizersbrug over de Kleine Zenne, en het kartuizersklooster ten W. Opgebroken tot de huidige onregelmatige pleinvorm door aansluiting van achtereenvolgens Fabrieksstraat (1804), 't Kintstraat (1842-1849) en Plctinckxstraat (1878-1881). Benaming sinds 1955, naar een vroegere «café-guinguette». Uiteenlopende bebouwing uit diverse perioden, ook nieuwe bouw.

Nr. 1-2. Herberg z.g. «In't Spinnepopke» met beschilderde datering «Anno 1762» op de borstwering van een bovenvenster (fig. 141). Breedhuis met twee bouwl. en drie ongelijke trav., uit XVIII of ouder; mansardedak (leien) met l. aandak. Aangepaste lijstgevel met XIX-stucbepleistering. Haast vierkante vensters in ge-

riemde omlijsting. Gevelsteen met spin schuin boven de smalle en lage rechth. cafédeur in vlakke omlijsting. Typische opschriften, doorlopend paneel in het fries, eenvoudige kroonlijst; drie afgewolfde dakkapellen.

Nr. 5-6. Omvangrijk complex met appartementen, handels- en bedrijfsruimte z.g. «Les Anciennes Usines Emile Goeyens», n.o.v. architect P. Hamesse van 1909, cf. ook gevelsteen, op het bouwblok met Fabrieksstraat, Papenvest en O.-L.-Vrouw van Vaakstraat (fig. 142). Rechth. plattegrond met geknikte N.-zijde. Contrast tussen O.- en Z.-gevels met bepleistering op hardstenen onderbouw (woningen), W.- en N.-gevels in baksteenbouw (fabrick); veelvuldig gebruik van ijzer o.m. lateien, balkons en consoles. Voorbouw (O.) in Art Nouveustijl; zes en vijf bouwl. onder plat en mansardedak. Asymmetrische opstand door hoger oplopende voorgevelpartij met bekronende postamenten en smalle r. ingangstrav.

142. Bloemenhofplein nr. 5-6. Z.g. «Les Anciennes Usines Emile Goeyens». Bouwaanvraag (1909), (S.A.B., O.W., 3900).

onder gebogen waterlijst. Verticale geleiding door rechth., gestapelde houten erkers, naar boven toe versmallend, en lisenen. Brede rechth. en getoogde vensters, o.m. drie- en vierlichten. Gebroken kroonlijst. Omlopende winkelpui onder I-balken op begane grond. Fabrieksgedeelte (W.), oorspronkelijk bestemd voor fabricage van o.m. spiegels, glas-inlood, lijsten; heden pakhuis. Vier bouwl. + mansardedak. Regelmatige ordonnantie en eenvormige gevelritmeling door lisenen; brede getoogde muuropeningen op eerste drie, rechth. op hoogste verd. Afgetopte (?) fabrieksschouw in N.W.-hoek (333).

S.A.B., O.W., 3900 (1909).

Nr. 17. Burgerhuis (hoek Zespenningestraat) in eclectische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1891; souterrain, drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak. Lijstgevel van natuur- en hardsteen, belijnd door sokkel, kordons en muurbanden. Afgeschuinde hoektrav. geaccentueerd door rechth. erker met bekronend balkon met balustrade. Vlak omlijste rechth. vensters en deur onder waterlijst; verzorgd houtwerk. Kroonlijst op klossen en consoles (334).

S.A.B., O.W., 22286 (1891).

Bloemenmeisjesgang (5 I)

Beluik met toegang via een doorgang in het pand Nieuwland nr. 153. Slechts aan de N.-zijde bebouwd met een rij van drie gekoppelde dubbelhuizen met twee en een halve bouwl. en telkens drie trav. onder zadeldak (pannen), uit midden XIX (fig. 143). Eenvoudige, gekalkte en verankerde baksteenbouw met rechth. openingen, enkel op begane grond voorzien van arduinen dorpels. Telkens vrijwel blinde middentrav. met deur en aansluitend trappenhuis. Bewaarde gaslantarn met gietijzeren arm.

Bloemenstraat (4 C)

Van Zwaluwenstraat naar Nieuwbrug. Smalle, bochtige straat. N.-straatgedeelte vanaf de Vander Elststraat aangelegd ca. 1635; Z.-straatgedeelte doorgetrokken over het voormalige armeklarenklooster in 1806 en oorspronkelijk z.g. «Watersneppenstraat». O.-straatwand met uitzondering van enkele hoekpanden gesloopt; heden begrensd door achtergevels van de Emile Jacquainlaan. W.-straatwand met heterogene opeenvolging

143. Bloemenmeisjesgang.

van panden met oude kern (nr. 14) en uit XIX, ruimere bedrijfscomplexen uit begin XX en nieuwe bouw.

Nr. 3. Hoekcomplex (Vander Elststraat) bestaande uit twee vleugels van twee bouwl. rond een binnenplaats. Vermoedelijk een restant van het voormalige klooster van de arme klaren: hier gesticht op een ongekend tijdstip (begin XVI?), na brand grotendeels wederopgebouwd in 1620, opgeheven in 1783 en opnieuw in 1796, verkaveld in 1803-1806. Oude kern, vermoedelijk daterend uit XVII, cf. doorlopende gevelverankering van straat- en pleingevels en steile zadeldaken (pannen, kunstleien) waarin afgewolfd dakkapellen. Twee rondbogen mogelijk van een overkragende verd. in de zijgevel wijzen op een nog oudere, minstens XVI-oorsprong. Vijf r. trav. van W.-vleugel gemarkeerd door l. aandak en r. schouderstuk. Huidig uitzicht van neoclassicistisch herenhuis tengevolge XIX A-aanpassingen. Voorgevel

(W.): vlak bepleisterde lijstgevel van zeven trav. met l. hoekrisaliet van twee trav., mogelijk wijzend op een vroegere dispositie. Rechth. vensters met lekdrempel, op de begane grond o.m. beluikt en getralied; vleugeldeur in derde trav. Gekorniste kroonlijst op klossen boven steigergaten. Zijgevel (N.) van beschilderde baksteen met bepleisterde plint, bepaald door het brede rondboogvenster van de trapzaal; markante gietijzeren roedenverdeling waarin gekleurd glas (XIX A); overhoekse fries, zichtbaar achter de deels afgebrokele daklijst. Bepleisterde pleingevels. Interieur: gotische schouw met zandstenen schoorstukken in huidig souterrain (335).

Nr. 16. Traditioneel diephuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), uit XVII. Verankerde, bepleisterde en beschilderde puntgevel, mogelijk vereenvoudiging van trapgevel. Aangepaste rechth. vensters, o.m. met lekdrempel (XIX); bewaarde kwarthol geprofileerde dagkanten, vermoedelijk in oorsprong kruis- en kloosterkozijnen. Lage deur met steektrap uiterst r. Tweeledige geveltopy, tot op halve hoogte opgemaakt; drielicht met rondboogvormig midden- en rechth. zijvensters, en dito luik erboven, eveneens met kwartholle dagkanten (336).

Nr. 17, 19. Eclectisch hoekhuis (Circusstraat) n.o.v. architect L. Boghemans van 1911; drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (kunstleien). Bepleisterde lijstgevel met schijnvoegen en platte banden met diamantkoppen. Winkelpui. Rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting, doorlopende lekdrempels en onderdorpels; afgeschuinde hoektrav., geaccentueerd door balkons met gebuikte gietijzeren leuning. Klassiek hoofdstel; dakkapellen met driehoekig fronton.

R. aanpalend, gedeeltelijk overbouwd hreedhuisje met twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak, mogelijk met oude kern; typisch houten winkelraam (337).

S.A.B., O.W., 1939 (1911).

Nr. 18-20. Gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen vlg. spiegelbeeldschema, waarvoor bouwaanvraag van 1838; drie

bowl, en samen vijf trav. onder zadeldak. Ter plaatse van twee diephuisen met tuitgevel. Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. muuropeningen in verkleinende ordonnantie : deuren met steektrap in uiterste en middentrav. ; bovenvensters op doorgetrokken lekdrempels. Kroonlijst boven fries en architraaf.

Middendeur als toegang tot de Duivengang : een beluik met een groep van vier rug huizen (338).

S.A.B., O.W., 11275 (1838).

Nr. 38. Bedrijfsgebouw met drie bowl, en zes trav. onder pseudo-mansarde n.o.v. architect H. Pompé van 1908, cf. ook inscriptie op sokkel. Lijstgevel van baksteen verwerkt met hardsteen. Verticaal gevelritme aangegeven door ingangsalietten in tweede en laatste trav., doorgetrokken in dakvensters met postamenten ; verder door lisenen over de bovenverd. Rechth. muuropeningen met ijzeren latei op kraagstenen, getralied op de begane grond. Gekorniste kroonlijst als beëindiging (339).

S.A.B., O.W., 2266 (1908).

Nr. 40. Art Nouveau getint gebouw, bedrijfspand en woningen, drie bowl, en negen trav., waarvoor bouw aanvraag van 1908. Lijstgevel van gele baksteen, verwerkt met banden in contrasterende kleur en hardsteen o.m. voor de gegroefde sokkel. Symmetrische gevelopbouw vanaf de l. ingangstrav., i.g. uitgewerkt als trapzaal en begrensd door lisenen met spaarveld in driepasvorm. Verticale gevelritmering via gelede pilasters. Centrale inrijpoort onder ijzeren I-balk op welvende posten. Getoogde vensters, o.m. met diamantkopsleutel, balkons met ijzeren leuning in vierde en zevende trav. Kwartholle houten daklijst (340).

S.A.B., O.W., 2113 (1908).

Bloemistenstraat (5 J-K)

Van Zuinigheidsstraat naar Zuidlaan. In XVIII een smalle vrijwel onbebouwde voetweg die de Huidevettersstraat met de XIV-stadsomwalling verbond, z.g. «Ba-

144. Bloemistenstraat nr. 15-17 (1904).

reelstraat». Huidige benaming vanaf 1811. Nieuwe straataanleg ca. 1850, samen met de Lengentierstraat en de verlengde Huidevettersstraat.

Overwegend enkel- en huurhuizen in neoclassicistische stijl, met vlakke bepleistering of rijker stucdecor, uit XIX B. Sociaal woonblok bij de Zuidlaan (1967-1970, architect R. Courtois).

S.A.B., O.W., 26213 (ca. 1850).

Nr. 14 tot 22. Reeks van vier enkelhuizen in neoclassicistische stijl, waarvoor bouw aanvragen van 1886; elk drie bowl, en drie trav. onder zadeldak (fig. 145). Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met vlakke begane grond, geriemde omlijstingen en kordonvormende lekdrempels op bovenverd., en klassiek hoofdgestel. In nr. 14, middenbalkon en rijker stucdecor. Nr. 16 en 18-20 met verbouwde pui (341).

S.A.B., O.W., 11289-11291 (1886).

Nr. 15-17. Gekoppelde huurhuizen met enkelhuisopstand vlg. spiegelbeeld-

schema, vier houwl. en samen vier ongelijke trav. onder zadeldak, n.o.v. architect A. Danthine van 1904 (fig. 144). Bepleisterde lijstgevel met schijnvoegen, geleed door gevelbrede balkons met o.m. gebuikte gietijzeren leuning. Rechth. muuropeningen, vlak omlijst op begane grond, deurvensters met geriemde omlijsting en sluitsteen op bovenverd. Klassiek hoofdstel. Inrijpoort in r. trav.

S.A.B., O.W., 11293 (1904).

Nr. 24. Voormalige *Kindertuin Nr. 5*; heden bijgebouw van het «Institut Bisschoffsheim». Schoolgebouw n.o.v. architect L. Delhayé, uit 1882-1886 (fig. 145). Lijstgevel van bak- en hardsteen met drie trav. en twee houwl. + entresol, horizontaal belijnd door puilijst, massief kordon en hoofdstel: kordon en kroonlijst op zware consoles waartussen spiegels. Rechth. muuropeningen op de begane grond getralied, op de bovenverd. gevat tussen lisenen. Gevelbekronning d.m.v. een blinde, getrapte attiek met opschrift «S.P.O.B.».

Omvat voorbouw en klassenvleugels rondom twee speelplaatsen.

S.A.B., A.A., 1883, rep. 1382, 1886, rep. 1738; N.P.P., P. 15.

Nr. 25-29. Complex n.o.v. architect P.C. Boveroulle van 1872. Oorspronkelijk fabriek van interieurornamenten z.g. «*Maison Pohlmann-Dalk & Fils*»; heringedeeld tot dertigtal arbeiderswoningen in 1887-1888. Omvat vleugels aan vier zijden van rechth. binnenplein; drie bouwl., aan straatzijde onder mansardedak, rond binnenhof met bijkomende mezzanino. Voorgevel in neoclassicistische stijl met elf trav., voorzien van vernieuwde cementen bekleding i.pl.v. stucbepleistering. Middenrisaliet met hoofdingang en gietijzeren balkons, hoekrisalieten van twee trav. Horizontale gevelgeleding door hardstenen sokkel, pui- en kordonlijsten en hoofdstel. Getoogde muuropeningen. Achtergevels in bepleisterde baksteenbouw; gevelritmering door kolossale pilasters die de trav. koppelen. W.-gevel met hoger opgaand middenrisaliet met frontonbekronning. Voormalige smidse ten W. van tweede binnenplaats (342).

S.A.B., O.W., 11292 (1872, 1887-1888).

145. Bloemistenstraat nr. 14 tot 22 (1886), 24, voormalige *Kindertuin Nr. 5* (1882-1886).

Nr. 26-28, 30-32. Identieke gekoppelde rijhuizen waarvoor bouwaanvraag van 1889; vier bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde lijstgevels met neoclassicistische inslag. Middenrisalieten met schijnvoegen en gebuikt gietijzeren balkon, voorts kordongeleiding. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met onderdorpel. Klassiek hoofdstel. Winkelpuien, met zij- en privé-ingang, pilasters en entablement (343).

S.A.B., O.W., 11288 (1889).

Nr. 33-35. Pseudo-dubbelhuis, in feite twee gekoppelde enkelhuizen, met vier bouwl. en vijf trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1874. Lijstgevel met stucbepleistering in neoclassicistische stijl. Markant verticaliserend middenrisaliet met schijnvoegen en gietijzeren balkons, horizontale geleding van puilijst, doorgetrokken lekdrempels en klassiek hoofdstel. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met sluit-

steen en borstweringversiering. Twee r. trav. van begane grond verbouwd tot winkelpui (344).

S.A.B., O.W., 11303 (1874).

Nr. 37, 39. Twee enkelhuizen in neoclassicistische stijl n.o.v. architect A. Schoy van 1867; drie bouwl., drie trav., resp. mansarde- en zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met hardstenen plint. Begane grond voorzien van schijnvoegen. Rechth. deur en vensters met geriemde omlijsting; geprofileerde lekdrempels. Gevelbeëindiging door gelede architraaf, casementenfries en kroonlijst met modillons en tandlijst. Begane grond van nr. 39 verbouwd tot winkelpui (345).

S.A.B., O.W., 11301 (1867).

Nr. 45, 53. Twee gelijkaardige rijhuizen met resp. vier en drie bouwl., drie trav. en zadeldak; bouwaanvragen resp. van 1865 en 1881. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting op kordonvormende lekdrempels, en klassiek hoofdstel. Telkens houten winkelraam met pilasters en entablement, resp. vouwluiken en later rolluik; in nr. 45 tussen winkel- en privé-deur, in nr. 53 naast venster en deur (346).

S.A.B., O.W., 11299 (1865), 11304 (1881).

Nr. 49-51. Voormalige stallingen van herenhuizen aan Zuidlaan nr. 107 en 108, vermoedelijk n.o.v. architect A. Schoy van 1866. Heden gecementeerde lijstgevel met drie bouwl. en oorspronkelijk drie trav. onder zadeldak (pannen); 1. trav. later toegevoegd boven bestaande deur. Kleine steekboogvensters met lekdrempel; vlak omlijste rechth. deuren en r. poort. Kroonlijst onderbroken door laadvenster op consoles, met klauwstukken en driehoekig fronton (347).

S.A.B., O.W., 11300 (1866).

Bodegemstraat (3-4 H-I)

Van Damstraat naar Zuidlaan. Deel uitmakend van een geheel van straten, in 1861-1866 aangelegd ten Z. en O.

van de Anderlechtsesteenweg (zie Artesiëstraat). Bebouwd vanaf 1861 tot eind jaren 1870. Basisbebouwing van neoclassicistische enkel- en winkelhuizen, o.m. gekoppeld, met gemiddeld drie trav. en drie of vier bouwl. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met veelal getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting op kordonvormende lekdrempels, en klassiek hoofdstel, cf. nr. 3-25, 24, 26, 27-29, 31, 32-34, 33-37, 38, 43, 44-46, 48-50, 52, 56 en 73-75. Dito hockcomplexen, cf. nr. 67-71 en 68-76 (1863). Voorts panden met rijkere gevelbehandeling door bijkomend stuc, centrale balkons met ijzeren leuning of uitgewerkt hoofdstel, cf. nr. 27-29, 78-80, 81-85 (1877), 82-82A (1875) en 84. Homogeniteit hier en daar onderbroken door vernieuwde gevelbekledingen. In nr. 64-66A, twee winkelhuizen met Art Nouveau-balkons (1904). Begane grond vaak verbouwd; enkele «klassieke» winkelramen en -puien, cf. nr. 32-34, 46, 56, 73-75 en 74-76 (348).

S.A.B., O.W., 11487 (1863), 7901 (1877), 7898 (1875), 7852 (1904).

Nr. 4-6. Rijhuis met bepleisterde Art Deco-opstand, vier bouwl. en twee trav.; verbouwing n.o.v. architect L. Suys van 1931, van bestaand pand. Begane grond belijnd door brede fries, bovenverd. ingedeeld door olopende parellijsten. Garagepoort, deur en bovenvensters met getrapte bovenhoeken; dito panelen op de borstweringen. Centraal medaillon onder de kroonlijst (349).

S.A.B., O.W., 39493 (1931).

Nr. 28-30, 40-42. Winkelhuizen met bepleisterde en beschilderde lijstgevel, waarvoor bouwaanvragen van 1865; resp. twee en drie bouwl. + entresol en drie trav. onder zadeldak. «Klassiek» houten winkelraam tussen zij- en privé-deur, bewaard in nr. 40-42, vernieuwd in nr. 28-30. Bovenvensters met afgeronde bovenhoeken, in geriemde omlijsting op doorgetrokken lekdrempels; bel-etage met centraal balkon met gietijzeren leuning. Kroonlijst met tandlijst op consoles, verwijderd bij nr. 40-42, boven casementen en kordon (350).

S.A.B., O.W., 7882 en 7883 (1865).

146. Bodegemstraat nr. 39-41 (1934). Erker.

147. Bodegemstraat nr. 98-100 (1863). Stallingen.

Nr. 39-41. Rijkshuis met vijf bouwl. en drie trav., in Art Deco, waarvoor bouwaanvraag van 1934. Lijstgevel van gele baksteen, natuursteen en beton. Markante driezijdige erker met getrapte posten doorlopend in consoles en postamenten; ijzeren balkonhek met geometrisch patroon (fig. 146). Drielichten met horizontale roeden en dito leuninggen tussen oplopende penanten; licht afgeschuinde bovenhoeken op hoogste verd. Op derde bouwl. typisch glas-in-lood met golven en gestilcerde flora. Breed gekorniste kroonlijst; dakkapel. Oorspronkelijk garagepoort i.pl.v. huidige winkelpui; r. privé-deur.

S.A.B., O.W., 50703 (1934).

Nr. 86. Herenhuis met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect Alph. Dumont van 1877; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op begane grond en hardstenen plint. Middenrisaliet

geaccentueerd door balkon met zware consoles en balustrade op de bel-etage, dito borstwering en diamantkopsleutel op de derde bouwl.; driehoekig fronton ter bekroning. Rechth. inrijpoort in l. trav. Dito vensters met geprofileerde omlijsting; doorlopende borstwering, voluut-sleutels met guirlande en entablementen op de bel-etage, ingediepte borstweringgen op de derde bouwl. Architraaf, casementenfrics en steigergaten met leeuw-kopvulling, kroonlijst op klossen (351).

S.A.B., O.W., 7900 (1877).

Nr. 89. Enkelhuis met drie trav. en oorspronkelijk twee bouwl., waarvoor bouwaanvraag van 1862, verhoogd met derde bouwl. in 1935. Bepleisterde en beschilderde, neoclassicistische lijstgevel; hardstenen bekleding voor begane grond met schijnvoegen en bewerkte sokkel. Rechth. inrijpoort met bewaarde houten vleugel deur, en vensters. Op bel-etage, centraal balkon met fraaie ijzeren leu-

ning, geprofileerde vensteromlijstingen met diamantkoppen en driehoekige frontons op consoles, doorgetrokken lekdrempels, en borstweringen. Oorspronkelijk klassiek hoofdstel met casementenfries en consoles; heden hergebruikte kroonlijst (352).

S.A.B., O.W., 7856 (1862), 43430 (1935).

Nr. 98-100. Hoekhuis (Zuidlaan nr. 27A) met drie bouwl. en resp. vier en drie trav. onder mansardedak (kunstleien), waarvoor bouwaanvraag van 1863. Lijstgevel met stucversiering naar Second-Empire-model; aan Zuidlaan vernieuwde bakstenen bekleding en latere deur. Geboste begane grond met hardstenen sokkel; gevelgeleding door bewerkte puillijst en kordons. Rechth. vensters in geriemde omlijsting met waterlijst, borstweringen met panelen en spiegels, ingediepte penantcn met stafwerk; centrale balkons met gietijzren leuning aan Zuidlaan. Klassiek hoofdstel en dakkapellen met pseudo-fronton. Afzonderlijk portaal met houten vleugel deur. Stallingen met twee bouwl. onder zadeldak (pannen). Gemarkeerd door hoekpilasters en pseudo-fronton; omlijst rondboogvenster met balkon op bovenverd. (fig. 147), (353).

S.A.B., O.W., 16608 (1863).

Bodenbroekstraat (7-8 G)

Van Grote Zavel naar Karmelietenstraat. Aloude verbinding van Grote en Kleine Zavel, certijds tot de kruising met de Ruisbroekstraat en de voormalige Arsenaalstraat, hogerop z.g. Vierwindenstraat. Onderbroken door aanleg van de Regentschapsstraat in 1827. Z.-zijde van het W.-straatgedeelte in 1878-1880 gesloopt voor ontmanteling van de O.-L.-Vrouw-ten-Zavelkerk. O.-straatgedeelte door uitbreidingen van de vroegere Bank van Brussel (huidig Rekenhof) aan de Regentschapsstraat, in 1957-1959 en 1975 herleid tot een enge doorgang met parkeerterrein. Voorheen XVI-herenhuis met dubbele trapgevel tegenover de Arsenaalstraat, gesloopt in 1974, eerste behuizing van het Koninklijk Muziekcon-

148. Bodenbroekstraat nr. 2. Poortomlijsting.

servatorium (1832) en woning van de musicoloog F.-J. Fétis (1784-1871). Enkel bewaarde N.-gevelwand van W.-straatgedeelte, met markante opeenvolging van traditionele, Lodewijk XIV- en neoclassicistische herenhuisen uit XVII tot XIX (354, 355).

Nr. 2. Ruim herenhuis, opklimmend tot XVI-XVII, met huidig neoclassicistisch uitzicht uit XIX A. In 1518 door Simon Tisnach aangekocht van de proost van Koudenberg, later o.m. in bezit van de graven van Sint-Aldegonde, van 1671 tot 1787 refugiehuis van de abdij van Aywières, sinds 1890 eigendom van de faïence-fabriek Boch. Breedhuis met drie bouwl. en tien trav. onder zadeldak (pannen). Heden gecementeerde lijstgevel op hoge zandstenen sokkel met kwarthol geprofileerde afzaat; rechte muurankers op de eerste bouwl. eveneens wijzend op traditionele kern. Rechth. vensters met XIX-houtwerk en arduinen dorpels; ijzren

tralties op begane grond uit 1924, doorgetrokken lekdrempels op derde bouwl. uit 1923. Brede rondboogpoort met hardstenen omlijsting in Lodewijk XVI-stijl uit XVIII d, in tweede trav. : rondboog verbreed in 1946, voorts imposten, sleutel met stafwerk en ingediepte zwikken, flankerende ingediepte pilasters met schijf waaruit neerhangende guirlande; aansluitende gegroefde balkonconsoles met rozet, fraai gesmeed ijzeren balkonhek; uitgewerkte houten vleugelpoort (fig. 148). Gevelbeeïndiging door kroonlijst met kloksen boven bedekte steigergaten. In 1. trav. rondboogdoorgang met tongewelf van St.-Jacobsgang. Gesloopt in 1983-1985 e.v. (356).

S.A.B., O.W., 27132 (1923), 56231 (1946).

Nr. 4. «*Herenhuis de Robiano*», in neoclassicistische stijl, met drie bouwl. en vijf trav., waarvoor bouwaanvraag van 1845, voorzien van mansardedak (leien) in 1910. Heden gecementeerde, door pui-lijst gelede lijstgevel, op natuurstenen sokkel met getraliede keldermonden. In tweede l. trav. rechth. inrijpoort in geriemde omlijsting waarboven balkon met voluutconsoles en gietijzeren leuning. Naar boven toe verkleinende rechth. vensters met lekdrempel. Klassiek hoofdstel. Gesloopt in 1983-1985 (357).

S.A.B., O.W., 7929 (1845), 4096 (1910).

Nr. 6. *Pastorie* van de O.-L.-Vrouw ten Zavelkerk (fig. 149). Traditioneel herenhuis uit XVII, aangepast in de loop van XVIII-XIX en toen bepleisterd; aangekocht voor huidige functie in 1878. Omvat breed voor- en achtergebouw met overbouwde binnenplaats; twee en een halve bouwl. en vier trav. onder zadeldaken (pannen). Gedecapeerde lijstgevel met zandstenen begane grond en bak- en zandstenen bovenverd. met rechte muurankers, onder gewijzigde dakkap. Vlak omlijste rechth. benedenvensters met geprofileerde dagkanten. Voormalige kruiskozijnen met kwartholle negblokken, vernieuwde dorpels en houtwerk op bovenverd. Van elders overgebrachte spiegelboogpoort met hardstenen omlijsting in Lodewijk XV-stijl in tweede trav. : geprofileerd kwarthol, met spiegels versierd beloop vanaf neuten met gegroefde

149. Bodenbroekstraat nr. 6.

sluitsteen, rozetten in de zwikken en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden, gesmeed ijzeren waaijer in het bovenlicht, uit XVIII c. Achterhuis : getrapte zijgevel (W.), verankerde bepleisterde achtergevel met vrijlating van zandsteenelementen en ongewijzigde dakkap. Interieur : eikehouten balkenlagen en dakgebinten.

S.A.B., O.W., 29867 (1878).

Nr. 8-8A. Neoclassicistisch herenhuis met drie bouwl. en vijf trav. onder schilddak (n ⊥ straat, pannen) waarvoor bouwaanvraag van 1840; ter vervanging van traditioneel dubbelhuis (XVII) met twee bouwl. waarvan resterende speklagen en kwartholle negblokken in uiterst r. penant van de tweede bouwl. Oorspronkelijk bepleisterde lijstgevel met decoratieve fries onder pui- en kroonlijst. Sinds 1968 gedecapeerd met uitzondering van door schijnvoegen belijnde begane grond. Rechth. naar boven toe verkleinende vensters, op bovenverd. met door-

150. Bodenbroekstraat nr. 12 (1729).

getrokken lekdrempels en gietijzeren leuningen; dito inrijpoort in r. trav. Vernieuwde kroonlijst en dakkapel. Winkel-pui met Art Nouveau-inslag, hout en metaal, met middeningang en rolluikkast door Govaerts & C^{re} uit 1907, in plaats van drie l. benedenvensters (358).

S.A.B., O.W., 7923 (1840), 8910 (1907).

Nr. 10. Neoclassicistisch rijhuis met drie bouwl. en twee trav. onder heden geman-sardeerd zadeldak, waarvoor bouw-aan-vraag van 1867, ter vervanging of als ver-bouwing van traditioneel diephuis met trapgevel (XVII). Bepleisterde lijstgevel; rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting, gietijzeren leuning en geprofileerde, kordonvormende lekdrempels; kroonlijst en tandlijst op ingekorte consoles. Houten winkelpui met Art Nouveau-inslag uit 1911, i.pl.v. vroegere naar «klassiek» patroon (359).

S.A.B., O.W., 7931 (1867), 8913 (1911).

Nr. 12. Markant diephuis in classicerende Lodewijk XIV-stijl, in gevel gedateerd 1729, met drie bouwl. en drie trav. onder schilddak (kunstleien), (fig. 150). Volledig zandstenen lijstgevel verhoogd met groot dakvenster. Pui met geboste pilasters en geprofileerde lijst: oorspronkelijk centrale rondboogdeur in spiegelboogomlijsting met neuten, imposten, sluitsteen en heden nog bewaarde strekse waterlijst, en rechth. vensters; gewijzigd tot winkelraam en deur in 1896, middenpilasters recent gereconstrueerd. Bovenverd. geritmeerd door kolossale Ionische pilasters met geprofileerde basis, afgewerkt met architraaf, fries en geprofileerde kroonlijst. Vlak omlijste, verkleinende rechth. vensters met XIX-houtwerk. Ingediepte borstweringen met medaillon op derde bouwl.: Romeinse profielbustes aan weerszijden van jaartal 1729. Zandstenen dakvenster met steekboogopening met sluitsteen, flankerende voluten, entablement en geprofileerd driehoekig fronton, onder voluutvormig topstuk en vaas.

S.A.B., O.W., 7934 (1896).

Nr. 14, 16. Twee breedhuisjes met twee bouwl. en elk twee trav. onder zadeldak (pannen), resp. gedecapeerd en gecementeerd. Traditionele kern opklimmend tot XVII, cf. lievalvormige muurankers van tweede bouwl., rechte van derde, en in nr. 14 zichtbare gekoppelde ontlastingsboogjes; in oorsprong één ruimere woning, opgedeeld en in neoclassicistische stijl aangepast in 1833, cf. venstervorm. Nr. 14 met doorgetrokken lekdrempels, verhoogde derde bouwl. en hoofdstel uit 1859. Natuurstenen pui uit 1965 in nr. 14, houten Art Nouveau getinte pui uit 1913 in nr. 16 (360).

S.A.B., O.W., 7919 (1833), 7930 (1859), 6203 (1913).

Nr. 18. Ruim diephuis in traditionele bak- en zandsteenstijl uit XVII, doch grondig aangepast eind XVIII-begin XIX; drie bouwl. en vier trav. onder schilddak (leien). Sinds 1939 gedecapeerde lijstgevel met afgeschuinde sokkel en rechte muurankers. Voormalige kruiskozijnen met kwartholle negblokken en speklagen in het verlengde van de dor-

pels; slechts toegevoegde lekdrempels en verhoogde lateien op eerste twee bouwl., hoger opgeschoven op derde. Rechth. poort in vlakke zandstenen omlijsting in r. trav. Houten kroonlijst boven steigergaten; twee afgewolfd dakkapellen. Bepleisterde achtergevel. Eikehouten balkenlagen en dakspant; kelders met tongewelf (361).

S.A.B., O.W., 50009 (1939).

Nr. 22-24. Neoclassicistisch herenhuis met drie bouwl. + mezzanino en vier trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1836; gedeeltelijk ter plaatse van traditioneel diephuis met trapgevel (XVII). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met verkleinende ordonnantie en oorspronkelijk door schijnvoegen belijnde begane grond. Rechth. inrijpoort in natuurstenen entablement in l. trav. Rechth. bovenvensters; stucomlijstingen en -sleutels en kordonvormende lekdrempels toegevoegd in 1867. Gevelbeëindiging door architraaf, mezzanino met rechth. openingen en steigergaten en kroonlijst op klossen. «Klassieke» houten winkelpui met middeningang n.o.v. architect Geerling uit 1890, i.pl.v. benedenvensters (355).

S.A.B., O.W., 7921 (1836), 7933 (1867), 8909 (1890).

Bogaardenstraat (4-5 G)

Van Fontainasplein naar Priemstraat. Volgt de bedding van de walgracht van de eerste stadsomwalling (XI-XIII), in het verlengde van de «Droogeheergracht» (zie Cellebroersstraat), van waar oude benaming «Bogaardengracht». Voormalig bogaardenklooster ten Z., opklimmend tot XIII-XIV, heden Koninklijke Academie voor Schone Kunsten (zie Zuidstraat nr. 144). Aanvankelijk slechts vanaf de Gootstraat; onderbroken door aanleg van de Zuidstraat (1840-1841); in W.-richting verlengd tot het Fontainasplein bij aanleg van de centrale lanen (1867-1871). In meest W.-straatgedekte homogene neoclassicistische rijbebouwing uit jaren

1880. Voorbij de Zuidstraat, oudere kern (nr. 34-40) en nieuwe bouw van de Academie.

Nr. 1. Burgerhuis met bepleisterde en beschilderde lijstgevel in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1880; drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien). Verhoogde begane grond met schijnvoegen en verdiepte rechth. openingen. Bovenverd. met belijnd middenrisaliet voorzien van balkons, verhoogd met dakkapel onder driehoekig fronton; steekboogvensters met geriemde omlijsting, o.m. stucsleutel en borstweringversiering. Gekornist klassiek hoofdstel. Souterrain verbouwd tot winkelpui (362).

S.A.B., O.W., 7963 (1880).

Nr. 3-7. Voormalig kantoorgebouw «Comptoir des Dépôts et des Prêts». Dubbelhuisopstand met drie bouwl. en zeven trav. onder mansardedak: uitbreiding n.o.v. architect R. Pringiers van 1929, van bestaand burgerhuis (drie r. trav.) waarvoor bouwaanvraag van 1890. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op geboste hardstenen onderbouw, geleed door gevelbreed ijzeren balkon op consoles. Rechth. openingen, op bovenverd. in geriemde omlijsting met oren. Klassiek hoofdstel; geblokte dakkapellen met driehoekig fronton (363).

S.A.B., O.W., 35315 (1929), 8003 (1890).

Nr. 6 tot 16. Geheel van zes rijhuizen in neoclassicistische stijl, met vier bouwl. en twee of drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1886. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevels met rechth. omlijste bovenvensters; balkons met fraaie gietijzeren leuning op eerste twee bovenverd., gevelbreed in nr. 6 tot 12 (fig. 151), in middenrisaliet in nr. 14, 16; kroonlijst op klossen en tandlijst boven spiegels. Nr. 6 tot 10 heden gecementeerd; oorspronkelijk winkelpuien doch gewijzigd. Nr. 12 oorspronkelijk enkelhuisopstand doch verbouwd tot winkelpui. Nr. 14, 16 heden gedecapeerd; oorspronkelijk enkelhuisopstand doch gewijzigd (364, 365).

S.A.B., O.W., 2145 (1886).

151. Bogaardenstraat nr. 6 tot 16 (1886). Balkons.

Nr. 9, 11. Gekoppelde enkelhuizen vlg. spiegelbeeldschema, elk twee trav. en drie bouwl. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvragen van 1889. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevels, nr. 11 gedecapeerd, in neoclassicistische stijl, met schijnvoegen op begane grond en zijrisaliet, l.g. gemarkeerd door balkons met ijzeren leuning. Rechth. deur en vensters in geriemde omlijsting met sleutel tussen rankwerk. Gekornist klassiek hoofdstel (366).

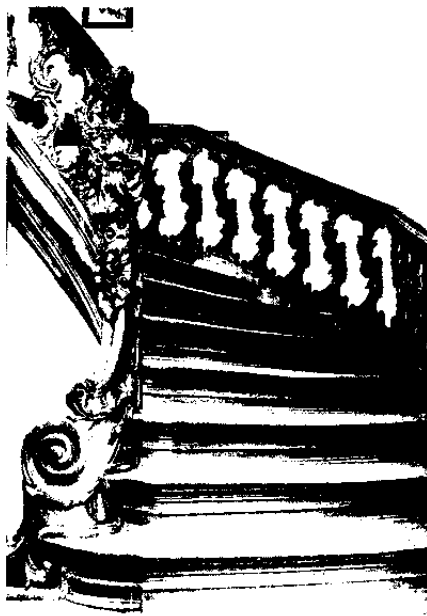
S.A.B., O.W., 8000-8001 (1889).

Nr. 34-40. Samenstel van breedhuizen, opklimmend tot XVII-XVIII : zeven l. trav. met twee bouwl. en zadeldak (leien); twee r. trav. met bijkomende lagere derde bouwl., zadeldak (Vlaamse pannen) en verankerd l. aandak. Gece menteerde en beschilderde lijstgevel met vlak omlijste rechth. vensters; bewaard

fragment van zandstenen sokkel met kwarthol geprofileerde afzaat in vierde tot zesde trav. Voorheen dubbelhuisopstand met spiegelboogpoort in zevende trav., in 1862 vervangen door huidige rechth. poortomlijsting met entablement en heden verdwenen ijzeren balkonhek en vensterentablement. Drie l. trav. in 1877 verbouwd tot winkelpui met middeningang, twee r. trav. eveneens verbouwd tot winkelpui. Vernieuwde kroonlijst boven steigergaten. Voorheen drie getoogde dakkapellen, heden vier met pseudo-fronton in l. trav.; afgewolfd dakkapel in r. trav. Uiterst r. bewaarde deurpost van XVIII-deuromlijsting van gesloopt pand nr. 42.

Interieur : bijzonder fraaie eikhouten trap met gebeeldhouwde leuning en trappaal in régence-rococostijl (midden XVIII), (fig. 152); gebrandschilderd glas met ruiterfiguur op het bordes (367).

S.A.B., O.W., 7956 (1862) en 7961 (1877).

152. Bogaardenstraat nr. 34-40. Interieur. Trap.

Boomkwekerijstraat (9 F-G)

Van Naamsestraat naar Troonplein. Oude weg langs de tweede stadsomwalling bij de Koudenbergsepoort, in 1779 Boomkwekerijstraat genoemd en bestraat in samenhang met de aanleg van de Warandewijk (zie Park van Brussel). Benaming naar verluidd naar een boomkwekerij op het glacis van de omwalling. Eertijds ten W. geflankeerd door het karmelietessenklooster, gebouwd vanaf 1607, opgeheven in 1783 en door architect L. Montoyer verkaveld in 1789 (zie ook Theresianenstraat). Aan O.-zijde heraangelegd en voorbij de Naamsestraat doorgetrokken (zie ook Pippelingstraat), samen met de aanleg van de Regentlaan vanaf 1821; terreinen in twee fasen verkocht, het merendeel in 1826, deze bij de Naamsepoort in 1834-1835.

Aan W.-zijde nog een enkel laat-XVIII pand (nr. 34), andere aangepast of wederopgebouwd in XIX a en b, cf. nr. 2

en 14. Aan O.-zijde drie resterende XIX b-panden van een oorspronkelijk homogene neoclassicistische gevelwand. Ruime nieuwe complexen aan beide straatzijden.

Nr. 4. Dubbelhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak, opklimmend tot XVIII d. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. muuropeningen, in neoclassicistische stijl aangepast met lekdrempels en kroonlijst op klossen cf. bouwaanvraag van 1832, later toegevoegde stucomlijstingen. IJzeren vensterlcuningen met dubbele krul. Deur en benedenvensters heden rondbovig aangepast (368).

S.A.B., O.W., 19183 (1832).

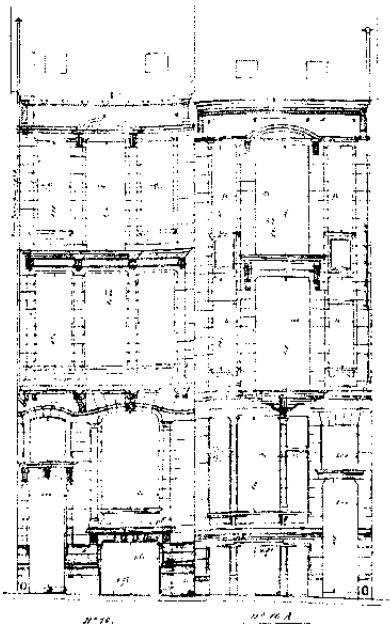
Nr. 5-9. Gekoppelde neoclassicistische breedhuizen, waarvoor bouwaanvraag van 1835; vier bouwl. en zeven trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. muuropeningen, geleed door kordons en doorgetrokken lekdrempels. Begane grond met plint en schijnvoegen, oorspronkelijk enkelhuisopstanden met deur in uiterste trav., gescheiden door centrale inrijpoort; drie r. trav. verbouwd tot klassieke winkelpui n.o.v. architect G. Veldeman van 1908. Bovenvensters in verkleinende ordonantie. Kroon- en tandlijst boven steiger-gaten (369).

S.A.B., O.W., 2815 (1835), 137 (1908).

Nr. 6-8. In oorsprong dubbelhuis met twee bouwl. en vijf trav. onder zadeldak, waarin twee dakkapellen met schouderstukken en pseudo-fronton, opklimmend tot XVIII d. In neoclassicistische stijl aangepast door toevoeging van lekdrempels op tweede bouwl. en verhoging met lagere derde bouwl. onder zadeldak, cf. bouwaanvraag van 1848. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. muuropeningen op arduinen dorpels, bovenvensters in later toegevoegde stucomlijsting. Kroonlijst boven fries en architraaf. Winkelpui in twee r. trav. reeds vóór 1848, heden vernieuwd (370).

S.A.B., O.W., 19185 (1848).

Nr. 10, 10A. Twee burgerhuizen in eclectische stijl, n.o.v. architect J. Dierickx

153. Boomkwekerijstraat nr. 10, 10A. Bouwaanvraag (1911), (S.A.B., O.W., 2035).

van 1911 (fig. 153); souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Lijstgevels van natuursteen en simili op hardstenen plint. Gelijkaardige opbouw: verhoogde begane grond met deur onder entablement en bovenlicht naast breed souterrain- en benedenvenster, derde bouwl. met drielicht en fronton, klassiek hoofdstel. Bel-etage met bow-window waarop gietijzeren balkon in nr. 10, drielicht en dito middenbalkons in nr. 10 A (371).

S.A.B., O.W., 2035 (1911).

Nr. 11. Neoclassicistisch enkelhuis met vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak; afwijkende bouwaanvraag van 1835. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. muuropeningen. Aangepaste en opnieuw beklede begane grond met r. inrijpoort tussen schampalen. Bovenvensters in verkleinende ordonnantie, met

geriemde omlijsting en geprofileerde lekdrempel, kordonvormend op eerste verd.; gietijzeren leuning. Kroonlijst met klossen boven fries en architraaf (372).

S.A.B., O.W., 2814 (1835).

Nr. 12. Enkelhuis met Art Deco-inslag, n.o.v. architect A. Beniët van 1928; in wezen verbouwing van bestaand pand. Lijstgevel met simili-bekleding op ruw geboste sokkel; vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Ruime betonnen bow-window met bekronend balkon op bel-etage; twee hoogste verd. met drielicht, resp. belijnd door getande lisenen en kwartholle houten kroonlijst. Houtwerk met kleine roedenverdeling (373).

S.A.B., O.W., 35527 (1928).

Nr. 15. Neoclassicistisch enkelhuis met vier bouwl. en vier trav. onder zadeldak; afwijkende bouwaanvraag van 1835. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. muuropeningen. Begane grond met plint, schijnvoegen en l. deur. Bovenvensters in verkleinende ordonnantie, op kordonvormende lekdrempels. Kroonlijst boven steigergaten (372).

S.A.B., O.W., 2813 (1835).

Nr. 34. Laat-classicistisch dubbelhuis met twee bouwl. en vijf trav. onder zadeldak (leien), uit XVIII d (fig. 154). Gerestaureerd door «Intercom» in 1971. Ontpleisterde bakstenen lijstgevel met gebruik van zandsteen voor deurposten en hockblokken, hardsteen voor dorpels, op gecementeerde sokkel; verdiepte muurankers. Rechth. middendeur en vensters in typische vlakke blokomlijsting; getraliede keldermonden. Gevelbeëindiging door kroonlijst; twee afgewolfd dakkapellen. Vermoedelijk bewaard houtwerk van deur, ramen en luiken. Eertijds identiek type in nr. 36. L. aanpalend recent poortgebouw.

Nr. 36. In oorsprong gekoppelde enkelhuizen in neoclassicistische stijl, drie bouwl. + mezzanino en vijf trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1845; ter plaatse van identiek type als nr. 34. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel belijnd door plint, puilijst en kor-

154. Boomwekerijstraat nr. 34.

donvormende lekdrempels. Heden enkelhuisopstand met rechth. muuropeningen in verkleinende ordonnantie; oorspronkelijk gekoppelde deuren en blindvensters in gemeenschappelijke middentrav. Kroonlijst met modillons en tandlijst (374).

S.A.B., O.W., 1920 (1845).

Nr. 40. Neoclassicistisch enkelhuis, drie bouwl. + mezzanino en oorspronkelijk drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1828. Bestaande, l. aanpalende lagere constructie van één trav. bijgetrokken, verhoogd en aangepast in 1833. Deur verplaatst in 1871. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, belijnd door plint, schijnvoegen op begane grond, kordonvormende lekdrempels, architraaf en kroonlijst. Rechth. muuropeningen in verkleinende ordonnantie, bovenvensters in geriemde omlijsting met later toegevoegde sleutel; ijzeren leuningen op derde bouwl. (375).

S.A.B., O.W., 19156 (1828), 19204 (1833), 19206 (1871).

Boomstraat (7-8 H)

Van Ernest Allardstraat naar Regentschapsstraat.

Deel uitmakend van het z.g. «Quartier de l'Astre», een stedenbouwkundig geheel met stervormig stratenpatroon, aangelegd in 1884-1888 (zie Ernest Allardstraat). De Boomstraat werd in 1887 door delen van het voormalige Berlaïmontklooster getrokken.

In nr. 4 tot 12, rij burgerhuizen met neoclassicistische inslag, drie bouwl. en twee of drie trav., gemarkeerd door balkons, waarvoor bouwaanvragen van 1887-1888, heden gebanaliseerd. Nicuwe bouw hij de Regentschapsstraat (376).

S.A.B., O.W., 5927 (1887), 23777 en 70681 (1887-1888).

Borgwal (4 F)

Van Anspachlaan naar St.-Goriksplein. Voorheen eindigend aan de Spiegelbrug over de Zenne en z.g. «de Goete»; vanaf XVII «Gaeren merckt», naar de hier tot 1708 gehouden markt. Tussen 1830 en 1853 Garenstraat; nadien Steenstraat (zie aldaar). Huidige benaming vanaf 1870, refererend naar het hier vlakbij gelocaliseerde castrum uit X d.

Ingevolge de Zenne-overwelfing, de aanleg van de Anspachlaan en de St.-Goriksstraat verdwenen ca. 1867-1871 ten N. de voormalige Borgwalgang met «Bant-» en «Ruyssche-Molen», ten Z. het «Verkenshoofd straetken» en de «Pijlpoorte»-gang en werd de rooilijn vnl. ten N. verbreed. Gebogen tracé met behouden rijbebouwing in eclectische stijl uit XIX d aan N.-zijde; nog sporadische oude kerne, in XIX aangepast, aan Z.-zijde.

Nr. 6-8. Complex met handelsruimte en woningen, doorlopend in St.-Goriksstraat nr. 4-8, in eclectische stijl, n.o.v. architect E. Van Humbeeck van 1902. Gebogen lijstgevel van natuur- en hardsteen met verticaliserende opbouw in Borgwal; vier bouwl. + entresol en drie trav. onder mansardedak (leien). Onderbouw geritmeerd door geblokte steekbogen; op bovenverd. rechth. deurvensters met tot in het hoofdstel oplopende omlijstingen, en gietijzeren balkons. Hoge rechte dakkapellen. Gestrekte lijstgevel van bak-, hardsteen en cement, met gelijkaardige opbouw doch soberder uitwerking in St.-Goriksstraat; drie bouwl. + entresol en zeven trav. onder mansardedak (leien). Inmiddels gesloopt (377). S.A.B., O.W., 112 (1902).

Nr. 9. Eclectisch rijhuis van vier bouwl. + entresol en drie trav., waarvoor bouw-aanvraag van 1881. Deels door imitatiebanden gelede bepleisterde lijstgevel, gemarkeerd door gevelbrede gietijzeren balkonhekken op consoles, panelen boven de rechth. met oren omlijste bovenvensters en aflijnende houten kroonlijst op klossen. Verbouwde begane grond (378).

S.A.B., O.W., 8070 (1881).

155. Borgwal nr. 11-13 (1881).

Nr. 11-13. Huurhuis in eclectische stijl, vier bouwl. en zes trav. onder pseudomansardedak, van 1881 (fig. 155). Geccentriceerde voorgevel met gebroken gevellijn, horizontaal belijnd door imitatiebanden, sterk uitspringende waterlijsten, kordons, klassiek hoofdstel en gietijzeren balkonhekken, doorlopend op de bel-etage. Rechth. vensters onder tandlijst: paneeldecor op de verdiepte borstweringen. Begane grond met brede rechth. poort in l. trav., voorts deels aangepast met bijkomende l. winkelpui. Recent toegevoegde dakkapellen.

S.A.B., O.W., 8071 (1881).

Nr. 14-16. Diephuis van drie bouwl. + mezzanino en drie trav., onder afgesnuit zadeldak (mechanische pannen). Mogelijk oudere kern in XIX b aangepast met bepleisterde neoclassicistische lijstgevel. Rechth. vensters op doorgetrokken lek-drempels: typerende gekrulde ijzeren

leuningen. Steigergaten en kroonlijst op kloossen. Aangepaste begane grond (379).

Nr. 15-17. Neoclassicistisch rijhuis met vier bouwl. en drie trav., waarvoor bouw-aanvraag van 1881. D.m.v. kordons horizontaal gelede, bepleisterde lijstgevel met rechth. vensters, op bel-etage tussen gegroefde pilasters onder hoofdstel met meanderfries. Op plan: geriemde vensteromlijstingen op twee bovenste bouwl., versierd klassiek hoofdstel en pui met uitstralraam tussen winkel- en privé-deur. Dakvenster van 1945 (380). S.A.B., O.W., 8072 (1881), 56603 (1945).

Nr. 18. Herenhuis met bepleisterde lijstgevel van drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Mogelijk traditionele kern (XVII) cf. muurankers, in XIX aangepast in neoclassicistische stijl cf. de rechth. vensters in geriemde omlijsting, op kordonvormende lekdrempels. Steigergatvullingen en bolle dak- onder kroonlijst. Vroegere poort in hardstenen schouderboogvormige omlijsting in overgangsstijl Lodewijk XIV-XV (XVIII b-c) thans in de Getrouwheidsgang (381).

Nr. 19-21. Zie Anspachlaan nr. 85.

Bortiergalerij (6 F)

Winkelgalerij tussen de Magdalenasteenweg en de St.-Jansstraat; oorspronkelijk deel uitmakend van een ruimer complex met de voormalige Magdalenamarkt. Gebouwd na aanleg van Duquesnoystraat en St.-Jansstraat (1846), ter ontsluiting van het binnenblok van voornoemde straten met de Magdalenasteenweg. Complex in 1847 ontworpen door architect J.-P. Cluysenaar, auteur van de Koninklijke St.-Hubertusgalerijen; bouw nog hetzelfde jaar aangevat, ingehuldigd in 1848. Z.g. naar P.L.A. Bortier, promotor van het project. Cluysenaar maakte voor de verwezenlijking van het vooropgestelde programma optimaal gebruik van de onregelmatige vorm en de helling van het terrein. De halfeirkelvormig gesloten Magdalenamarkt (zie Duquesnoystraat nr. 14) omvatte twee ni-

vcaus: begane grond en omlopende galerij, e.g. aansluitend bij de voorgevel aan de Duquesnoystraat, i.g. bij de achtergevel aan de St.-Jansstraat. De Z.-arm van de Bortiergalerij volgde de buitencirkel van de Magdalenamarkt op gelijke hoogte met het galerijniveau, onderling verbonden door twee afzonderlijke doorgangen en met gemeenschappelijke achteruitgang.

De Bortiergalerij werd opgericht ter plaatse van de voormalige Messageries J.B. Van Gend, waarvan de laat-barokke voorgevel als hoofdingang werd bewaard (zie Magdalenasteenweg nr. 55). Omvatte oorspronkelijk een rechtlijnige N.-arm en een gebogen Z.-arm met aansluitend portaal; in totaal vijftien winkels, telkens met privé-woning. Bij de renovatie n.o.v. architecten M. en P. Mignot van 1974, voltooid in 1977, werd enkel de N.-arm integraal bewaard en gerestaureerd. De Z.-arm werd grotendeels gesloopt en in gewijzigde vorm wederopgebouwd, geïncorporeerd in een appartementscomplex: reconstructie van de eerste zeven trav. van de oorspronkelijke opstand, toevoeging van een polygonale rotonde en een rechtlijnige galerij-arm van drie trav. als nieuwe uitgang, verbouwing van de oorspronkelijke uitgang tot nooduitgang van de Magdalenazaal; restauratie van de oorspronkelijke, en toevoeging van een nieuwe achtergevel in kopiërende barok, als scherm voor de nieuwe constructies (zie St.-Jansstraat nr. 17-19, 21-25).

N.-arm. Voorportaal van één trav. onder vlakke zoldering met stucrozet. Aansluitend galerij met één bouwl. en vijf trav. onder vernieuwde gebogen glaskap met dakruiter. Oorspronkelijk ijzeren gebint; heden van staal, met gebombeerde laagde glasplaten (fig. 156). Eerste drie trav. met rijk versierde opstand met neo-Franse-renaissance-inslag. Bekleding van marmer; trav.-indeling door getorste en bewerkte gietijzeren halfzuiltes met composiet kapiteel en bekronende karatide. Per trav. winkelpui met middenpenant en vernieuwd houtwerk; erhoven

156. Bortiergalerij (1847-1848). N.-arm.

157. Bortiergalerij (1847-1848). N.-arm. IJzerwerk.

gedrukt boogveld met centrale schijf en fries, gevuld met gietijzeren panelen met druk decor van gekruld rankwerk, vruchtenvaas, vogels en maskerkop (fig. 157). Laatste twee trav. met eenvoudige opstand en steektrap naar hogergelegen Z.-arm. Afwerking door omlopende kroonlijst met tandlijst. Vlak bepleisterde buitengevels van bovenverd. met rechth. vensters.

Z.-arm. Oorspronkelijk elf trav., met aan O.-zijde onversierde neoclassicistische opstand met begane grond en entresol onder het beglaasde lessenaarsdak, en één verd. erboven. Heden gekoppelde puiën met hardstenen rechtstanden en eenvoudig entablement, gekopieerd naar het oorspronkelijke model, entresol met rechth. vensters en spiegels, en kroonlijst; zelfde opstand met blinde entresol aan W.-zijde; identieke glaskap als N.-arm. Toegevoegde rotonde en galerijarm met kopiërende opstand.

Vanouds overwegend ingenomen door boekhandels, tot op heden.

S.A.B., O.W., 6132-6137 (1847-1848), 86017 (1974-1977); A.A., 1847, vol. 44 en 1848, vol. 45; P.P., 938 1-5/5.

WILLAUMEZ M.-F., *Les passages-galeries du XIXe siècle à Bruxelles*, Brussel, 1983, p. 49-56.

Boterstraat (5 E)

Van Zuidstraat naar Grote Markt.

Korte verbindingsstraat met licht gebogen tracé, opgenomen in het B.P.A. 30/10 «Grote Markt en omgeving» van 1960 (zie Beenhouwersstraat).

In 1521 vermeld als «straat leidend naar de recolletten». Huidige benaming (vermeld in 1651) met inbegrip van de huidige Taborastraat tot 1918.

Oorspronkelijk gelegen in het moerasgebied; straatniveau uit XII (mogelijk XI) op 1,4 m beneden het huidige wegdek (cf. G. Des Marez). Verbreding van de straat (1 m) en rechttrekken van de rooilijn na het bombardement van 1695. Van oudsher deel uitmakend van het drukke handelsgebied rondom de St.-Niklaaskerk: kramen van kleerkopers, van handelaars in wild, gevogelte, fruit, schoenen. Straat tot 1798 fungerend als botermarkt, naderhand verplaatst op de gronden van het vroegere recollettenklooster (ter plaatse van de huidige Beurs).

Autovrije winkelwandelstraat sinds 1980. Begin van de straat gedomineerd door de W.-gevel van de St.-Niklaaskerk waartegen voorheen diverse huizen waren aangebouwd, afgebroken in XIX d, waardoor de straat op deze plaats een lichte verbreding onderging. Bebouwing gekenmerkt door behouden pandenindeling met diepergichte zadeldaken, meestal ook – vlg. luchtopname – met bewaarde achterpunt- of achtertuitgevel (o.m. nr. 17-33, 28, 30, 36, 39, 41, 42), (fig. 158). Straatwanden met bewaarde topgevels uit XVII-XVIII, w.o. een aantal i.l.v. XX gerestaureerd of wedropgebouwd. Enkele nieuwe geveltopconstructies vervangen XIX-lijstgevels, naast lijstgevels als XIX-aanpassingen van een oudere topgevel. Gelijkvloerse verd. veelal aangepast tot winkelpuiën met concentratie van ju-

158. Boterstraat en St.-Niklaaskerk.

welenhandel en horecabedrijven. Puntgevel van hoekgebouw Zuidstraat nr. 2-6 (1968-1969, architect J.-F. André) fungerend als aanvulling in de scenografie. Ter hoogte van de kruising met Korte Boterstraat : gietijzeren fontein met uitbeelding van de «Parabel der Blinden» door beeldhouwer J. De Decker, ingehuldigd in 1982.

S.A.B., O.W., 83117 (1968-1969).

★ Parochiekerk St.-Niklaas.

Gelegen middenin de stadskern, O.-(in wezen N.O.-) waarts georiënteerde kerk, van oudsher aan drie zijden ingesloten door bebouwing en tot XVI omringd door een kerkhof. N.-gevel aan Taborstraat, Z.-gevel aan Korte Boterstraat en O.-partij aan Grasmarkt.

Reeds in 1174 vermelding op deze plaats van een van de St.-Michielskerk afhankelijk bedchuis, gewijd aan St.-Niklaas, pa-

troon van de kooplui. Begrenzende imposante W.-bouw met beiaard, vermoedelijk daterend uit XII, vermeld in 1289 en na gedeeltelijke instorting in 1376 hersteld. Huidig kerkgebouw, met koor beëindigd in 1381, vnl. daterend uit XIV. Kapel van O.-L.-Vrouw van de Vrede, aan N.-transept (// koor), voltooid in 1486 n.o.v. bouwmeester P. van Rodingen. Parochiekerk vanaf 1618, na de godsdienststroevelen uit XVI d. Toren met romaanse onderbouw in 1665 n.o.v. architect L. Van Heil verhoogd met bijkomende verd. onder koepelbekroning. Na het bombardement van 1695 toren hersteld en kerk gestoffeerd met Lodewijk XIV-mobilair. Toren in 1714 voorzien van monumentale bekroning n.o.v. architect W. De Bruyn; latere instorting en zware beschadiging van het kerkgebouw. Onuitgevoerd project voor een nieuwe toren : maquette van 1715 bewaard in het Stedelijk Museum. Ter vervanging, bouw van een eenvoudig portaal met Lodewijk XV-poort in 1762. Kerk

gesloten in 1797, openbaar verkocht in 1799 en opgekocht door de parochianen; gerestaureerd en opnieuw voor de eredienst gebruikt in 1804. Om stedenbouwkundige en verkeerstechnische redenen herhaaldelijk met sloop bedreigd – o.m. in het Zenne-overwelvingsproject van architect L.P. Suys, waarin geplande wederopbouw met heroriëntatie –, doch uiteindelijk bewaard omwille van haar historische rol en inplanting in het handelscentrum, nabij de vroegere portus. O.l.v. architect J. Rombaux, bouwen van de huidige neogotische W.-gevel in 1954-1956 en grotendeels ontpleisteren van het interieur in 1960.

Brabants-gotische kerk met driebeukig basilicaal schip van drie trav., transept van één trav., georiënteerd koor met twee rechte trav. en vijfzijdige sluiting (fig. 159). In de oksels: ten N., kapel van O.-L.-Vrouw van de Vrede met twee rechte trav. en onregelmatige sluiting en aanleunende sacristie; smalle rechte St.-Niklaaskapel ten Z. Voor W.-zijbeukgevels smalle beboorde voortuintjes en r. hoge arduinen sokkel met dito beeld «het Melkmeisje», een kopie van na 1830 naar het originele van 1687 door M. Devos, oorspronkelijk als pompbekroning. Balegemse zandsteen; gebruik van Masgangssteen voor restauratie en vernieuwde W.-gevel. Gevels slechts gedeeltelijk zichtbaar door aanleunende bebouwing.

Uitspringende W.-puntgevel met neo-Lodewijk XIV-portaal onder bas-reliëf met Sedes Sapientiae door J. Lacroix (1956); ruim spitsboogvenster tussen versneden, op elkaar gestelde steunberen; uurwerk in de top; l. polygonaal traptorentje. Smalle spitsboogvensters in de aanleunende zijgevels; l. zijgevel (zijde Taborastraat) deels geopend voor arcade, onder hoekbeeld van St.-Niklaas door J. Bernaerts (1956). Middenbeuk van drie trav. met spitsboogvensters onder zadeldak. Zijbeuken onder afgesnuite zadeldaken; verkleinde spitsboogvensters in geprofileerde omlijsting tussen versneden steunberen; ten N. gedeeltelijk vernieuwd pavement. Zijportaal in Taborastraat (nr. 12) met vernieuwde rechth. omlijsting en Lodewijk XIV-stucplafond; ge-

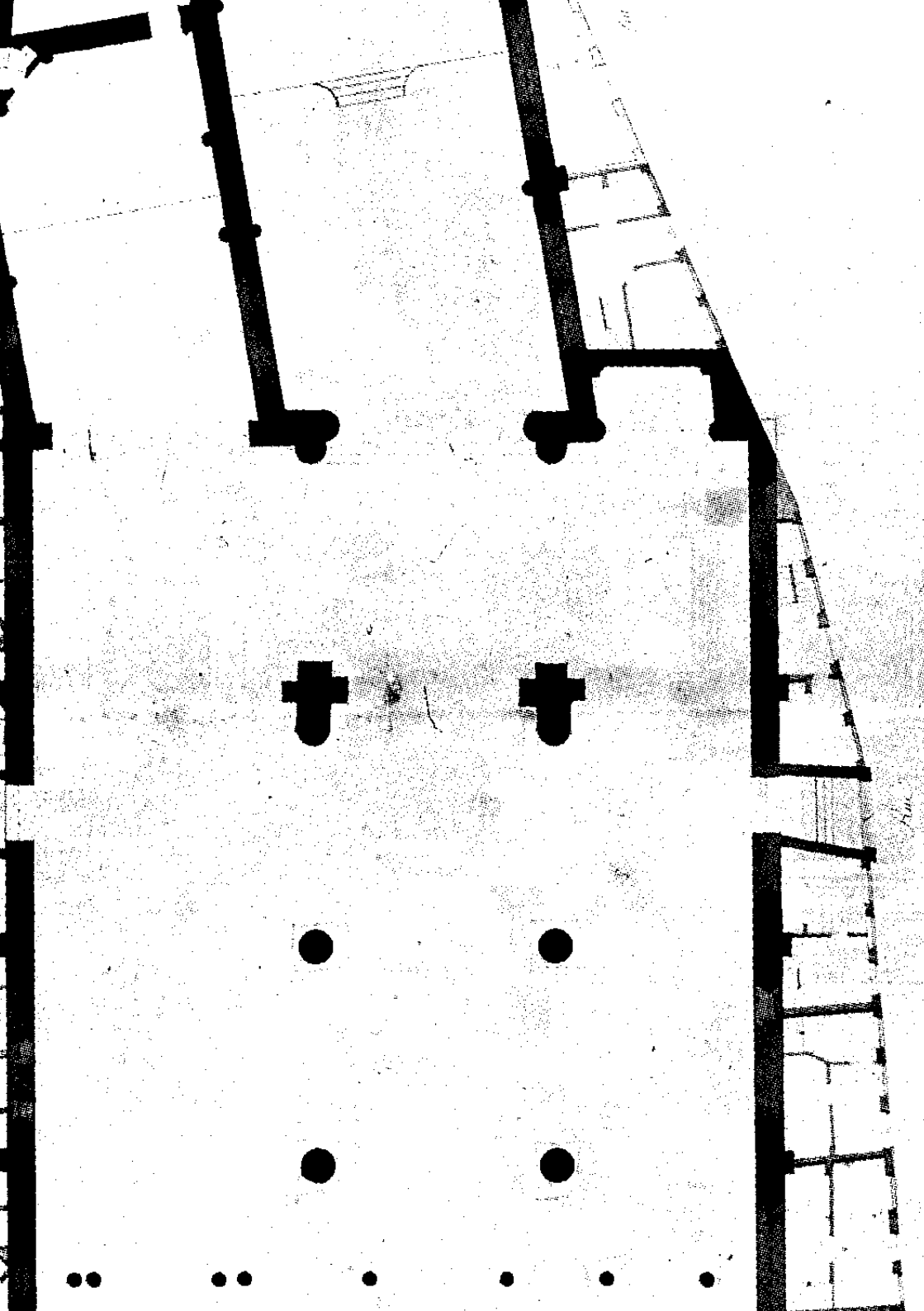
supprimeerd zijportaal in Korte Boterstraat (tussen nr. 9 en 11), in deels vernieuwde zandstenen omlijsting met oren en druiplijst. Transept onder zadeldak, afgesnuit ten Z.; bewaarde puntgevel ten N., voorts zelfde vensters. Op kruising vierkante klokkeruiter met vier bewaarde klokken van de beiaard van 1714: galmgaten onder tandfries en bekronende koepelvormige helm. Koor met twee trav. en vijfzijdige sluiting onder afgesnuit zadeldak; deels gedichte spitsboog- en lancetvensters tussen versneden steunberen. O.-L.-Vrouw van Vredeskapel met zelfde bedaking en vensters als koor; onregelmatige sluiting met in N.-hoek semipolygonaal traptorentje.

Vrij donker doch sfeervol interieur (fig. 160), met ietwat gedrongen verhoudingen als gevolg van latere vloerophoging. Portaalruimte met balkenplafond op figurale consoles. In Z.-tochtportaal: fragmenten van romaanse nartex, blootgelegd in 1954 tijdens bouw van nieuwe W.-gevel en vlg. J. Rombaux vermoedelijk daterend uit XII B; flankerende middenbeukzuil met polygonale sokkel en verveerd kapiteel, vermoedelijk daterend uit XIII A. Doksaal geschraagd door acht hardstenen zuilen met Corinthisch kapiteel, onder bekronende houten balustrade (XX).

Eenvoudige tweeledige opstand in middenbeuk, transept en koor. Spitsbogige scheibogen op zuilen (XIV), sinds begin XVIII ingemetseld in vierkante pijlers; kleine, spitsbogige bovenvensters. Kruisribgewelven op kapiteelloze schalken (XIV), in de eerste twee W.-trav. na 1714 vernieuwd en bepleisterd. Zelfde overwelling in de zijbeuken, deels op bewaarde consoles. «Gehalveerde» spitsboogvensters boven de lambrizeringen. Baptisterium in Z.-zijbeuk, – ter plaatse van vroeger tweede zijportaal –, met vlakke zoldering en gemarmerde houten wandbekleding.

Kruisriboverwelling in transept, in kruising opgevangen door gebundelde zuilen met ringlijst, krulkapiteel en ronde of po-

159. Boterstraat. St.-Niklaaskerk. Plattgrond. Toestand eind XVIII. (S.A.B., P.P., 57).

lygonale dekplaat en met heden ingegraven sokkel. N.-trancseptvenster geflankeerd door colonnetten met kapiteeltje (XIV). Koor met deels blinde wanden; bepleisterde kruisriboverwelling met gebeeldhouwde sluitstenen, op kapiteelloze, voor de lambrizering onderbroken schalken. In eerste trav. I., rest van wenteltrap en klein rechth. getralied venster (XIV). Zelfde overwelling en wandversiering in de kapel van O.-L.-Vrouw van de Vrede.

Mobilair

Kruisafneming (XVII); Koning David door V. Janssens (begin XVIII); Mozes door G. Smeyers (begin XVIII); De Kanaänietische Vrouw door J.-S. van Helmont (begin XVIII); Jezus ondervraagt de Schriftgeleerden en Bevrijding van H. Petrus door J. Van Orley (begin XVIII); Laatste Avondmaal door G. Herreyns (1790).

Gepolychromeerd houten beeld van O.-L.-Vrouw van de Vrede (XVI); St.-Antonius van Padua en H. Franciscus van Assisi door G. Kerrickx (XVIII A; afkomstig uit het voormalige minderbroedersklooster); Jezus aan het Kruis (XVIII); H. Jozef en Kind (XIX); St.-Niklaas van Myra door J. Jourdain (1917).

Geschilderd houten hoofdaltaar in Lodewijk XIV-stijl door C. Van Nerven (begin XVIII); dito portiekaltaar van O.-L.-Vrouw van de Vrede door N. Simons (1727) en van St.-Niklaas (XVIII).

Koorgestoelte met tien tafereelen uit het leven van St.-Niklaas door J.-B. Van der Haeghen en J. Bergé (XVIII A); eikehouten Lodewijk XVI-lambrizeringen (voormalige kerkmeestersbanken), -biechtstoelen en -zijportaaldeuren (XVIII B en eind XVIII); eikehouten preckstoel in Lodewijk XVI-stijl (eind XVIII).

Smeeedijzen koorafsluiting in Lodewijk XV-stijl (XVIII); afkomstig van voormalige abdijkerk van Ninove); verguld koperen reliekschrijn van de Martelaren van Gorkum door Höllner (1868). Marmereen doopvont (XVIII).

Klein orgel (1763-1764); nieuw orgel door J. Stevens (1957) met behouden orgelpijpen van het voormalige door P. Schyven vervaardigde orgel (1892-1893).

Glasramen met o.m. H. Matheus en Tenhemelopneming van Maria door G. Chabrol (1955) en met licht gekleurde geometrische motieven door F. Crickx (1956).

BERGE W., *Jacques Bergé, Brussels Beeldhouwer* (A.W.L.S.K., jg. 48, 1986, p. 51-59).

DES MAREZ G., *L'ancien beffroi de la Ville de Bruxelles* (A.S.R.A.B., dl. 21, 1907, p. 463-475).

FELIX J.-P., *Histoire des orgues de l'église Saint-Nicolas de Bruxelles*, Brussel, 1977.

LAURENT F., *Note au sujet de l'origine de la Confrérie de la Paix, érigée en l'église Saint-Nicolas*

à Bruxelles (Cahiers bruxellois, VI, 4, 1961, p. 247-254).

MALFAIT F., *L'église Saint-Nicolas et les problèmes de circulation* (B.S.R.A.B., 1932, p. 90-93).

ROMBAUX J., *Découverte archéologique à Bruxelles* (Rythme, 1955, nr. 19-20, p. 57).

ID., *Restauration intérieure de l'église St.-Nicolas-Bourse à Bruxelles* (Cahiers bruxellois, V, 4, 1960, p. 206-207).

ID., *Eglise Saint-Nicolas-Bourse à Bruxelles. Mise à jour des Vestiges de l'avant-corps occidental de l'époque romane (XII s)* (A.S.R.A.B., dl. 48, 1948-1955, p. 71-94).

THIBAUT DE MAISIÈRE M., *L'église Saint-Nicolas de Bruxelles* (B.S.R.A.B., 1932, p. 83-89).

Nr. 17. Smal dicphuis van vier bouwl. en twee trav. onder afgewolfd zadeldak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met XIX A-uitzicht, doch oudere kern. Rechth. vensters op doorgetrokken lekdrempels. Vlg. oude foto's borstweringen voorheen verlevendigd met panelen. Rechte muurankers en steigergaten. Eenvoudige kroonlijst onder neoclassicistische dakkapel, waarvoor bouwaanvraag van 1889; driehoekig fronton op consooltjes en versierd tympaan. Verbouwde begane grond.

In middenpenant van de tweede bouwl. : barok getinte rondboognis in natuurstenen omlijsting onder booglijst, met beeld van St.-Niklaas (382).

S.A.B., O.W., 745 (1889).

K.I.K., 104638 A.

HENNE A., WAUTERS A., 1975, III, fig. 918.

Nr. 19. Diephuis van drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak. Heden ontleisterde verhoogde halsgevel van baksteen, te dateren eind XVII – begin XVIII. Voorgevel (bovenverd.) in 1963 gerestaureerd n.o.v. architect A. Lacroix. Rechth. vensters in zandstenen bandomlijsting, deels gerestaureerd met andere natuursteen; doorgetrokken bovendorpels onder geprofileerde druiplijst. Rechte muurankers en sporadisch zandsteenblokken. Tweeledige geveltop gemarkeerd door geprofileerde waterlijst, omgebogen boven het centrale rondboogvenster in bandomlijsting met sluit-

160. Boterstraat. St.-Niklaaskerk. Interieur naar het O.

161. Boterstraat nr. 21, 23, 25-27 (1872), 29.

steen en imposten; voorts bandversiering op borstweringen en gedichte oculus; aflijnende voluten en driehoekig fronton. Verbouwde begane grond (383).

S.A.B., O.W., 72375 (1963).

Nr. 21. Diephuis van drie bouwl. en twee trav. onder afgesnuit zadeldak (Vlaamse pannen), (fig. 161). Bepleisterde lijstgevel in neoclassicistische stijl, uit XIX B. Rechth. vensters in geriemde omlijsting met versierde sluitsteen; kordonvormende lekdrempels. Gevelaflijning d.m.v. eenvoudige kroonlijst op klossen. Centrale rechth. dakkapel tussen cantonnerende voluten, onder gebogen fronton. Gedeeltelijk behouden witgeschildeerde pui van hardsteen; gecanneleerde hoekpilasters eindigend op consoles met palmetmotief; geprofileerde puilijst op centraal gegroefde consooltjes.

Nr. 22, 24-26. In zijn huidige vorm met aangepaste lijstgevels onder gecombineerde zadeldakbedaking (nr. 26 n.l. straat).

Nr. 22, 24: voorheen met vier bouwl. en XIX-geveluitzicht in vijf trav.; nr. 26: voorheen diephuis met neoclassicistische XIX-lijstgevel van vier bouwl. en in vier trav. omlijste licht getoogde bovenvensters. Begane grond + tweede bouwl. van afgesnuit hoekhuis nr. 22 thans opgenomen in hoge winkelpui; nr. 24 samen met nr. 26 in 1954 n.o.v. architecten J. Dupuis en S. Guillissen-Hoa verbouwd met eigentijdse, in de straatwand geïntegreerde gevelopstand.

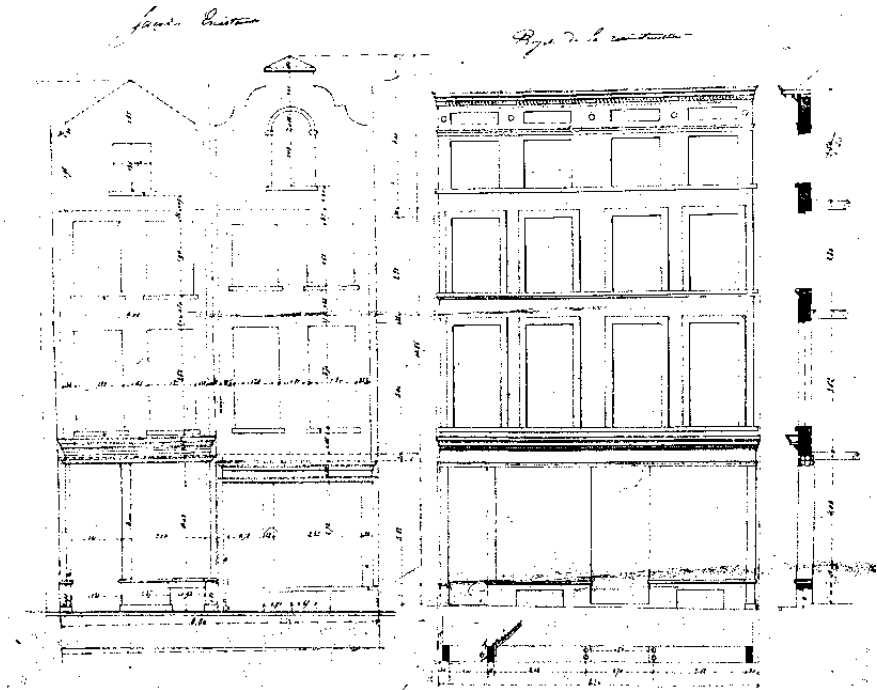
In nr. 24: ondergrondse resten van een bontwerkersbedrijf uit XV, in 1986-1987 blootgelegd door P. Bonenfant en M. Fourny (384).

PUTTEMANS P., *Jacques Dupuis, Brusselse architect (1914-1984)* (De Woonstede door de eeuwen heen, 1988, 79, p. 86-95).

Nr. 23. Diephuis met manke puntgevel van drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen); te dateren XVII, met latere aanpassingen (fig. 161). Verankerde bepleisterde voorgevel gemarkeerd door druiplijsten. Rechth. vensters, met lekdrempels op de tweede bouwl. Verdiepte borstweringen op de bovenste verd., met centraal gebeeldhouwde duif. Geveltop met rondboogvenster in bandomlijsting met sluitsteen en imposten. Verbouwde begane grond: voorheen met fraaie neorenaissance-pui cf. oude zichten en gevelopstand 1917.

Archief K.C.M.L., plannen Brussel: gevelopstanden architect F. Malfait, 13, Boterstraat, 1917.

Nr. 25-27. Aanvankelijk twee diephuisen met topgevels, resp. met in- en uitgezwenkte top en vercenvoudigde puntaflijning: vlg. bouwaanvraag van 1872 samengevoegd en verbouwd tot neoclassicistische lijstgevel (cf. verschil in breedte middenpenant), (fig. 161, 162). Vier bouwl. en dito trav. onder behouden zadeldaken (n.l. straat, mechanische pannen; nr. 25 afgewolfd). Bepleisterde en beschilderde voorgevel met rechth. vensters in geriemde omlijsting. IJzeren leuning, meer uitgewerkt op de derde bouwl. Versierd hoofdgestel met panelen op fries, onder kroonlijst met tandlijst op uitgelengde bewerkte consoles. «Klassieke» pui vlg. bouwaanvraag van 1923 verbouwd door architect R. Théry tot huidige begane grond met rechth. muur-

162. Boterstraat nr. 25-27. Bouwaanvraag (1872), (S.A.B., O.W., 752).

openingen met afgeronde bovenhoeken en l. ovaalvormig bovenlicht in neo-Lodewijk XVI-stucomlijsting.

S.A.B., O.W., 752 (1872), 27282 (1923).

Nr. 28. Diephuis met trapgevel (7 tr.) van drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (mechanische pannen), uit XVII (fig. 163). Verankerde en heden gecementeerde gevel met aangepaste rechth. vensters voorzien van lekdrempels. In geveltop: centraal rondboogvenster met sluitlop; centraal rondboogvenster met sluitlop; rechth. zijvensters. Verbouwde begane grond.

Nr. 29. Diephuis van drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), (fig. 161). Bepleisterde voorgevel met klokvormige geveltopy, eind XVII-beg.

XVIII met latere aanpassingen. Rechth. vensters in platte bandomlijsting. Geveltopy gemarkeerd door geprofileerde waterlijst, omgebogen boven het centrale rondboogvenster in bandomlijsting met imposten; kleine rechth. vensters aan weerszij. Top beëindigd door boogfronton. Grotendeels behouden hardstenen begane grond in Lodewijk XVI-stijl (XVIII d): geblokte hockpenanten; centrale deur in geriemde omlijsting met stafwerk en rolwerksluitsteen, onder guirlande en druiplijst op tandlijst; vensters in bandomlijsting met dito versiering; bewaarde lekdrempelconsoles en puilijst op festoenconsoles (385).

Nr. 30-32. Dubbele woning met bepleisterde trapgevel (10 tr. + topstuk) van drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak

163. Boterstraat nr. 28, 30-32, 34.

(n.l. straat, mechanische pannen), uit XVII (fig. 163). Aangepaste rechth. vensters voorzien van lekdrempels, ietwat verlaagd op de tweede bouwl. bij nr. 32. Versierde muurankers. Gedichte muuropeningen in de geveltop: centraal gekoppelde korbogvensters met sleutel en imposten, onder behouden druiplijst bij nr. 30; rechth. zijvensters, zolderluik en balkgat in top. Verbouwde gelijkvloerse verd.

Nr. 31. Diephuis van drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (kunstleien). Bakstenen, voorheen bepleisterde, laat-barokke voorgevel met halsvormige geveltop; te dateren eind XVII-begin XVIII. Tijdens restauratie, n.o.v. architect A. Lener van 1921, o.m. toevoeging van siervazen en cartouche met uitbeelding van windmolen (top). Gevel belijnd door hoekpilasters eindigend op zandstenen postamenten met siervaas. Aangepaste rechth. vensters met hardstenen dorpels en lekdrempels. Top met centraal

rondboogvenster in vlakke omlijsting met sleutel en imposten; uitbeelding van embleem onder driehoekige frontonbekroning met siervaas. Fraaie houten winkelpui in neorenaissancestijl, waarvoor bouwaanvraag van 1882: pilasters bewerkt met cannelures, diamantkop en wortelmotief; versierde puilijst onder kroonlijst op klossen (fig. 164). Bewaarde winkelinrichting in neoclassicistische stijl (386).

S.A.B., O.W., 28099 (1921), 758 (1882).

Nr. 33. Diephuis van drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (kunstleien). Verhoogde halsgevel – voorheen bepleisterd – uit eind XVII-begin XVIII, vlg. ontwerp van architect J. Bauwens van 1969 grondig gerestaureerd met pape- en Massingissteen. Gevel met platte bandversiering en rechth. vensters. Tweeledige top gemarkeerd door geprofileerde waterlijst: centraal rechth. venster tussen oculi onder booglijst in eerste geleding; kleinere gelijkaardige oculus erboven. Bekroning d.m.v. driehoekig fronton en siervaas. Pui vlg. archiefgegevens van 1946 n.o.v. architect A. Cornut (386).

S.A.B., O.W., 81523 (1969), 70831 (1946).

Nr. 34. Diephuis van drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen), (fig. 163). Thans gecementeerde vereenvoudigde tuitgevel; in kern opklimmend tot XVII, later aangepast. Rechth. vensters met lekdrempels op de tweede bouwl. Centraal rechth. venster in top. Aangepaste begane grond.

Nr. 35-37. Diephuis van vier bouwl. en dito trav. onder schilddak (Vlaamse pannen). Oorspronkelijk dubbele trapgevel vlg. bouwaanvraag van 1859 verbouwd tot neoclassicistische lijstgevel van vier trav. Witbepleisterde voorgevel met rechth. vensters in geriemde omlijsting; haast vierkante op de bovenste verd. Doorgetrokken lekdrempels en ijzeren leuningen. Kroonlijst met dropmotief en modillons. Verbouwde begane grond (387).

S.A.B., O.W., 763 (1859).

Nr. 36. Diephuis van drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak. Vlg. ontwerp van

164. Boterstraat nr. 31. Winkelpui (1882).

1925 wederopgebouwde trapgevel van bak- en natuursteen naar laat-barok patroon; platte banden, spiegels en balusters ter verfraaiing. Gelijkvloerse verd. samen met nr. 38 verbouwd tot winkelpui (388).

S.A.B., O.W., 30985 (1925).

Nr. 38. Diephuis van drie bouwl. en dito trav. onder zadeldak (mechanische pannen). Zandstenen voorgevel in laat-harokstijl met in- en uitgezenkte top, uit eind XVII-begin XVIII. Bovenbouw vlg. bouwaanvraag van 1976 gerestaureerd n.o.v. architect J. Rombaux; gedeeltelijke steenvervanging met Vaurionsteen o.m. voor borstwering en belijning van pilasters op tweede verd., voorts voor bovendorpels, basementen, kapitelen en lijstwerk in de top.

Gevel met superpositie van Dorische en Ionische pilasters; markerende hoofdstellen met uitstekende kroonlijst boven gelede architraaf. Deels geblokte pilasters met hoge basementen op de tweede

bouwl. Rechth. vensters. Tweeledige geveltopy : rechth. middenvenster tussen pilasters en rondboogvensters in bandomlijsting met sluitsteen in eerste geleding; erboven oculus onder driuiplijst met gestrekte uiteinden. Aflijnende voluten en pseudo-fronton. Begane grond aangepast samen met nr. 36 (388).

S.A.B., O.W., 85707 (1976).

Nr. 39. Diephuis van vier bouwl. en twee trav. onder afgewolfd zadeldak. Vermoedelijk oude kern in XIX aangepast met hepleisterde doorsneelijstgevel en verhoogd met een lagere vierde bouwl. Rechth. vensters; doorgetrokken lekdrempels op de bovenste verd. Begane grond samen met nr. 41 verbouwd tot moderne winkelpui (389).

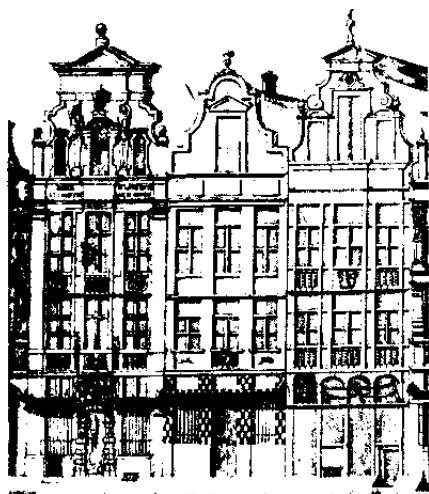
Nr. 40. Diephuis van drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak en plat dak. Voorheen eenvoudige klassicerende barokgevel, met top herleid tot puntvormige aflijning en geled door sobere kolossale pilasters. Huidige wederopgebouwde, deels bepleisterde, natuurstenen halsgevel met bijkomende sieralementen als Ionische en Corinthische kapitelen, spiegeldecor, balustrades en frontonbekroning vlg. bouwaanvraag van 1961 n.o.v. architect R. Burgraeve (390).

S.A.B., O.W., 73093 (1961).

Nr. 41. Diephuis van drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen). Verankerde bakstenen halsgevel uit eind XVII-begin XVIII, vermoedelijk gerestaureerd ca. 1917-1920. Sporadisch verwerking van zandstenen elementen. Getoogde vensters gewijzigd tot rechth. met hardstenen dorpels cf. bouwaanvraag van 1870. Markerende waterlijsten. Rondboogvenster met sleutel en imposten in geveltopy; bekronend driehoekig fronton. Verbouwde pui samen met nr. 39 (389).

S.A.B., O.W., 765 (1870).

Nr. 42. Diephuis van drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen). Gecementeerde klokgevel uit eind XVII-begin XVIII. Op geveltekening van F.J. De Rons (XVIII b) met Ionische hockpilasters onder entablement, borstweringen verlevendigd met balustrades of cartou-

165. Boterstraat nr. 42, 44, 46. Tekening door F.J. De Rons (1729), (Stadsmuseum Broodhuis).

ches en met rijkere geveltopbehandeling (cf. ook XIX-zichten), (fig. 165). Bovenverd. heden gemarkeerd door hoeklisenen; benadrukte middentrav. door risaliet. Rechth. vensters, in de astrav. op de tweede bouwl. onder druiplijst. Geveltop met centraal rondboogvenster en zijvensters met geknikte bovenhoeken; flankerende lisenen en postamenten. Bekronend verweerd driehoekig fronton. Deels verbouwde begane grond van zandsteen. Bewaarde hardstenen spiegelboogvormige omlijsting (XVIII b-c): kwarthol beloop met geprofileerde imposten en hoge neuten, voluutsluitsteen en gekorniste druiplijst (390, 391).

S.A.B., I.F., M 2558, F.J. De Rons, geveltekening Grote Markt nr. 34-39.

Nr. 43. Diephuis van drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak. Op geveltekening

toestand 1917 met lijstgevel van vier bouwl. Huidige bak- en natuurstenen trapgevel n.o.v. architect R. Lang (1941) en gedateerd 1942 cf. gevelsteen pui. Rechth. vensters met tussendorpels; getorste balusters op de derde bouwl. en rondboogvenster onder booglijst in top (392).

S.A.B., O.W., 56939 (1941).

Archief K.C.M.L., plannen Brussel : gevelopstanden architect F. Malfait, 13, Boterstraat, 1917.

Nr. 44. Diephuis van vijf bouwl. en twee trav. onder schilddak. Vlg. tekening van F.J. De Rons (XVIII b) voorheen halsgevel van drie trav. en drie bouwl. (fig. 165). Heden bepleisterde doorsnee-lijstgevel uit XIX A. Rechth. vensters op de tweede en derde bouwl., haast vierkante op de bovenste twee verd. Eenvoudige gevelaflijning d.m.v. kroonlijst op modillons. Aangepaste begane grond (393).

S.A.B., I.F., M 2558, F.J. De Rons, geveltekening Grote Markt nr. 34-39.

Nr. 45 tot 53. Broedhuizen van twee trav. en drie (nr. 45-49) en vier (nr. 51, 53) bouwl. + entresol onder zadeldak. Oude kernen mogelijk uit eind XVII (?), cf. Grote Markt 1-2, later aangepast. Heden bepleisterde lijstgevels met gr.m. gelijkwaardige gevelopbouw : gevelhoge belijvende pilasters met geprofileerde lijstkapitelen; rechth. vensters. Verdiepte borstweringen op tweede bouwl. bij nr. 53 verlevendigd met getorste balusters. Aangepaste begane grond (394).

Nr. 46. Diephuis van drie bouwl. en dito trav. onder afgewolfd zadeldak (pannen). Vroegere twee trav. brede lijstgevel (cf. XIX-foto's en gevelwandtekening van 1917 vlg. ontwerpen van 1929 vervangen door huidige natuurstenen halsgevel naar laat-barok patroon, met platte bandversiering, balustrades en centraal reliëf met O.-L.-Vrouw met Kind tussen hoornen van Overvloed (cf. ook XVIII b-geveltekening van F.J. De Rons), (fig. 165), (395).

S.A.B., I.F., M 2558, DE RONS F.J., geveltekening Grote Markt nr. 34-39; N.P.P., B 5.

Archief K.C.M.L., plannen Brussel : gevelopstanden architect F. Malfait, 13, Boterstraat, 1917.

Brandhoutkaai (3 D)

Van St.-Katelijneplein naar Grootgodshuisstraat.

Oorspronkelijk de O.-kade van het voormalige, in 1560-1561 uitgegraven Koopliedendok, cf. de ertgov. liggende Baksteenkaai (zie aldaar).

Meest W.-gedeelte rechtgetrokken en opnieuw bebouwd bij de aanleg van het N.-deel van de Begijnhofwijk vlg. plan van 1822 (zie Grootgodshuisstraat).

Gevelwand samengesteld uit in neoclassicistische stijl aangepaste, vermoedelijk veelal traditionele oude kernen, met bewaarde muurankers (XVII); enkele breedhuizen met behouden, laag volume onder steile bedaking. Hardstenen poortomlijstingen in diverse stijlen (XVII-XVIII). Voorts ruime XIX-panden; tweetal interbellum-appartementsgebouwen, cf. nr. 29-31.

Nr. 3-3A. Herenhuis in neoclassicistische stijl, met drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak (kunstleien), uit XIX A; heden opgesplitst. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. bovenvensters op lekdrempels, onderlijnd door een kort profiel. R. poortrisaliet met resterende waterlijst van de koetspoort. Gekorniste kroonlijst met klossen boven fries met steigergaten en kordon. Twee afgewolfde dakkapellen. Verbouwde begane grond (396).

Nr. 5-7. In oorsprong twee afzonderlijke breedhuizen, vermoedelijk met traditionele XVII-kern, heden samengetrokken; drie bouwl. en elk drie trav., resp. onder door aandaken gemarkeerd zadelen mansardedak (o.m. Vlaamse pannen). In neoclassicistische stijl aangepaste lijstgevels (XIX A), heden verenigd door een vernieuwde bekleding. Rechth., naar boven toe verkleinende vensters met lekdrempels. Klassiek hoofdstel; dakkapellen met pseudo-fronton. Spiegelhoogpoort met hardstenen omlijsting in Lodewijk XV-stijl, in vierde trav.; geprofileerd kwarthol beloop met neuten, rocailemotieven als sluitsteen en in de zwikken, onder geprofileerde en gekorniste gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden, uit XVIII e; steenhouwersmerk cf.

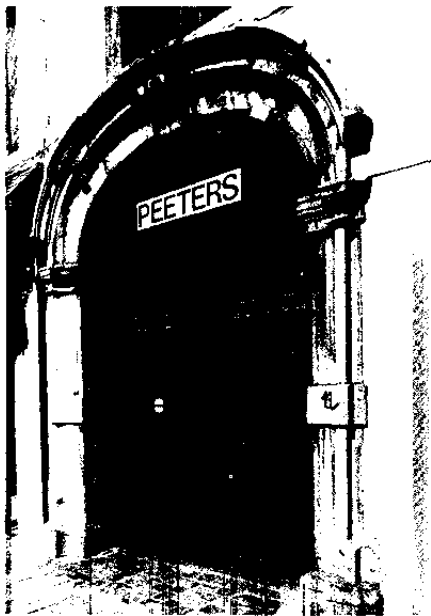

166. Brandhoutkaai nr. 5-7. Poortomlijsting.

p. LXXXIII, nr. 7. Oorspronkelijk gesmeed ijzeren rankwerk, met later ingevoegde lantaarn, in het bovenlicht (fig. 166), (397).

Nr. 9-9A. Breedhuis, vermoedelijk met traditionele XVII-kern; drie bouwl. en drie trav., heden onder mansardedak (leien). In neoclassicistische stijl aangepaste, bepleisterde en beschilderde lijstgevel (XIX A); behouden muurankers. Verkleinende rechth. bovenvensters op lekdrempels en kroonlijst met klossen boven steigergaten. Deur in hardstenen entablement, heden omgevormd tot venster, in bredere r. trav.; garagepoort over overige twee trav. (398).

Nr. 11-13, 15-17. Twee traditionele breedhuizen, opklimmend tot XVII, elk met drie trav. Twee bouwl. onder zadeldak (Vlaamse pannen) met afgewolfde dakkapel in nr. 11-13; toegevoegde derde bouwl. uit 1912 in nr. 15-17. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met

167. Brandhoutkaai nr. 19-21. Poortomlijsting.

aangepaste rechth. bovenvensters op lekdrempels en kroonlijst (XIX); rechte muurankers. Begane grond volledig verbouwd, voorheen rechth. poorten in uiterste trav. en beluikte vensters; in nr. 15-17 recente deuroplijsting, kopie van barokdeur in Hoogstraat nr. 182 (399, 400).

S.A.B., O.W., 66007 (1912).

Nr. 19-21. Dubbelhuis met drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak (pannen). Mogelijk in oorsprong twee afzonderlijke panden, cf. ordonnantie, opklimmend tot XVII, aangepast tot huidige vorm in XVIII-XIX; heden opnieuw opgesplitst. Bepoetste en beschilderde lijstgevel met vlak omlijste rechth. vensters met gestrekte waterlijst op tweede, haast vierkante vensters op lagere derde bouwl., voorzien van lekdrempels; traditionele kern aangegeven door lie-ankers op tweede, rechte muurankers op derde bouwl. Kroonlijst boven steigergaten.

★ Korfboogpoort in barokke omlijsting van hardsteen: breed kwarthol, geprofileerd en geblokt beloop, met neuten, voluten, gelede imposten en voluutsleutel, onder geprofileerde en gekorniste waterlijst met gestrekte uiteinden, uit XVII B; steenhouwersmerk, p. LXXXIII, nr. 8, te identificeren met Ph. Derideau (Arquennes), (fig. 167). Begane grond voorts verbouwd (401).

Nr. 23 en 23A. Zie Populierstraat nr. 1 en 2-4.

Nr. 25-27. Traditioneel breedhuis met twee bouwl. en vier trav. onder een steil zadeldak (Vlaamse pannen) gedateerd 1609 d.m.v. muurankers; heden opgesplitst (fig. 168). Bepoetste en beschilderde lijstgevel met aangepaste rechth. bovenvensters op lekdrempels (XIX), in derde trav. gedicht; steigergaten onder de kroonlijst. Begane grond in 1935 verbouwd voor winkelpuien. Flankerend r. pand (zie Populierstraat nr. 2-4) en eertijds ook l. pand (gesloopt) eveneens 1609 gedateerd.

S.A.B., O.W., 44829 (1935).

Nr. 33. In huidige vorm enkelhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (pannen). Geceenteerde, neoclassicistische lijstgevel uit XIX A, mogelijk met oude kern. Rechth. bovenvensters met lekdrempel en gietijzeren leuning; bredere middenpenant wellicht verwijzend naar een vroegere gevelindeling.

★ Monumentale, gedrukte rondboogpoort, met spiegelboogvormige omlijsting van hardsteen, in Lodewijk XIV-stijl, in l. trav.: geprofileerd beloop met schampstukken, gelede imposten, panelen in de zwikken, voluutsleutel en krachtig geprofileerd, gekornist entablement, uit XVIII A. Begane grond voorts verbouwd (402).

Nr. 35-37A. Appartementsgebouw met vijf bouwl. waaronder pseudo-mansarde en zes trav., gesigeneerd en gedateerd architect W. Michel, 1936. Lijstgevel met tegelbekleding en hardstenen plint op begane grond, baksteenbekleding met streks verband en oplopende erkers met simili-bekleding op hovenverd., belijnd

168. Brandhoutkaai nr. 25-27 (1609).

door krachtige kroonlijsten, de hoogste verd. deels met leien bekleding. Winkelpien en privé-deuren binnen afgeronde penanten. Brede, o.m. verdiepte vensteropeningen (403).

S.A.B., O.W., 47178 (1936).

Nr. 41, 43. Twee traditionele, verankerde breedhuizen met elk twee trav. en oorspronkelijk twee bouwl. onder steil zadeldak (pannen), opklimmend tot XVII, doch heden sterk verbouwd en met vernieuwde bakstenen gevelbekleding. Nr. 41 voorzien van muurankers met gekrulde spie; kroonlijst en dakkapellen met driehoekig fronton (XIX). Nr. 43 met later toegevoegde derde bouwl. doch erboven behouden dakhelling (404).

Nr. 45. Breedhuis met traditionele kern, gedateerd 16.. (?) d.m.v. muurankers op eerste bovenverd.; drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen). Aangepaste, bepleisterde en beschilderde lijst-

gevel met rechth. bovenvensters voorzien van lekdrempels en gietijzeren leuningen, en kroonlijst met tandlijst (XIX); rechte muurankers en steigeraten. Begane grond verbouwd (405).

Nr. 47-49. Ruim afgeschuind hoekgebouw (Rolstraat) met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect G. Vanden Benden van 1904; vier bouwl. en negen trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen, geleed door kordons en klassiek hoofdgestel. Vlak omlijste rechth. bovenvensters met doorgetrokken lekdrempels en onderdorpels. Begane grond met gro-
tendeels behouden ordonnantie, oorspronkelijk geblokte posten en entablement, heden bekleed (406).

S.A.B., O.W., 7967 (1904).

Nr. 61, 63, 65. Drie ruime neoclassicistische enkelhuizen, oorspronkelijk drie bouwl. en drie en vier trav., opgetrokken ca. 1830; bouwaanvraag van 1828 voor nr. 65. Lijstgevels met strakke ordonnantie van rechth. openingen en kordongeleiding. Heden verhoogd met bijkomende verd. of mansardedak, en met vernieuwde gevelbekleding of bijkomend stucdecor.

Nr. 63, voormalig «herenhuis Ruelens», met neo-régence-interieur en o.m. plafondschilderingen uit XIX b op bel-etage (407).

S.A.B., O.W., 12459 (1828).

Ville et habitant, 1987, 161, p. 21.

Brederodestraat (8-9 F-G)

Van Naamsestraat naar Troonplein.

In oorsprong een aan weerszijden beboomde holle weg, z.g. «Sertoghs poorte» of «Serthogen streeken», ten N. geflankeerd door de eerste stadswalling, die toegang verleende tot de oude Warande. In 1779 Groenstraat genoemd en betrokken in de aanleg van de Warandewijk (zie Park van Brussel). N.-zijde in die periode bebouwd met de Heraldieke Kamer, geflankeerd door de Domaniale Rijsschool, en een reeks woningen (nr. 14), Z.-zijde met herenhuisen.

169. Brederodestraat nr. 10. Z.g. «Chalet Norvégien» ook «Chalet Suisse» (1905-1906), huidig Museum van de Dynastie.

Huidige benaming sinds 1851, naar graaf Hendrik van Brederode (1531-1568), medeontertekenaar van het Eedverbond der Edelen in 1565, onthoofd op de Grote Zavel.

Heden vrij rechte straat met pleinvormige verbreding ter hoogte van de Theresianenstraat (fig. 171). Ingeleid door nieuwe kantoorgebouwen. Ten N. parkomheining van het Koninklijk Paleis, achtereenvolgens ijzeren toegangshek uit 1876, doorgetrokken n.o.v. architect C. Fologne van 1877, en natuur- en hardstenen muur n.o.v. architect E. Willame van 1872 aansluitend bij de omheining aan het Troonplein (zie Paleizenplein). Ten Z. imposant bankgebouw in Beaux-Arts-stijl en laat- en neoclassicistische herenhuizen; ertussen nieuw appartementsgebouw (1978-1981, architect G.-E. Vranckx). Restant van de eerste stadsomwalling (XI-XIII) tussen nr. 10 en 14 : zandstenen muurfragment met steunberen en X-vormige muurankers (408).

S.A.B., O.W., 8339 (1876, 1877, 1872).

R.A., Kaarten en plannen in handschrift, 523.

Nr. 10. Z.g. «Chalet Norvégien», ook «Chalet Suisse». Paviljoen in chalet-stijl, door Leopold II opgetrokken in 1905-1906, als kantoorgebouw van de Onafhankelijke Kongostaat, *Museum van de Dynastie* sinds 1981 (fig. 169). Twee bouwl. en in totaal tien trav. met afgeschuinde hoek, onder zadeldak (leien). Breukstenen onderbouw, en bewerkte houten bovenbouw met centraal dakvenster, uitkragende bedaking op consoles. Regelmatige vensterordonnantie, o.m. tweelichten; kleine houten roedenverdeling. Medaillons met ster (wapen van Kongo) op penanten.

S.A.B., O.W., 8344 (1905-1906).

Nr. 11-13, 13A. Voormalig bankgebouw «Banque d'Outremer», ook «Banque Congo Belge». Monumentaal hoekcom-

170. Brederodestraat nr. 21 (1779-1781).

plex (Theresianenstraat nr. 14) in klassicerende eclectische stijl, in twee fasen opgetrokken, n.o.v. architect J. Brunfaut van 1909 (W.-vleugel) en 1919-1920 (hoekvleugel); doorlopend in Naamsestraat nr. 48-52. Gevels van natuursteen op hoge granieten sokkel; souterrain, drie bouwl. en mansardedak (kunstleien). W.-vleugel van vijftien trav., gemarkeerd door licht gedesaxeerd middenrisaliet; verhoogde begane grond met schijnvoegen en puilijst, bovenverd. in kolossaalorde, beëindiging door architraaf en kroonlijst met modillons en tandlijst. Risaliet met achtereenvolgens rondboogportaal met pilasters en entablement, dito oplopend venster onderverdeeld door entablement op granieten zuiltjes en geflankeerd door gekoppelde composiete pilasters; bekrond door driehoekig fronton met oculus. Zijtrav. met tweelichten, op bovenverd. met granieten deelzuil en paneel op borstwering binnen rechth. lisenen. In l. trav. medail-

ion met jaartal MCMX; hoge dakkapel. Hoekvleugel van negentien trav., gemarkeerd door afgeschuind hoekrisaliet met bijkomende attiek en in ontwerp koepelbekroning. Elf trav. met identieke opstand doch eenlichten. Acht l. trav. (Theresianenstraat) met afwijkende ordonantie: eerste twee bouwl. geritmeerd door kolossale Dorische pilasters, balustrade en hoofdgestel; derde bouwl. door Ionische pilasters; granieten portaal met gebogen fronton uiterst l. (409).

S.A.B., O.W., 1734 (1909). 27121 (1919-1920).

Nr. 14. Hoekhuis met drie bouwl. en vijf + drie trav. onder schilddak (leien), opklimmend tot XVIII d. Resterend kopgebouw van eenheidsbebouwing van zeven woningen met in totaal achtentwintig trav., in laat-classicistische stijl, certijds aan de N.-straatzijde vanaf de Naamsestraat; waarvoor niet gedateerd ontwerp. Voorgevel hierin met eenvoudige opstand gemarkeerd door poortrisaliet, zij- en achtergevel met schijnvoegen, lisenen, centrale balkons en dakkapellen. Huidig neo-Lodewijk XVI-uitzicht, n.o.v. architect Alb. Chambon van 1903. Bepclis-terde lijstgevel, begane grond gemarkeerd door geblokte pilasters en puilijst, bovenverd. door rechth. onderaan gegroefde lisenen en rozettenfriezen. Verkleinende rechth. vensters met lekdorpel en onderdorpel; omlijste rondboogdeur met entablement. Middenbalkon in zijgevel. Klassiek hoofdgestel en attiekbalustrade (410).

S.A.B., O.W., 8340 (1903).

A.R., Kaarten en plannen in handschrift. 523.

Nr. 21. Herenhuis in laat-classicistische stijl, oorspronkelijk z.g. «*Bureau des Ouvrages de la Cour*» – administratie belast met bouw en onderhoud van de gebouwen van het hof geleid door controleur L.-J. Baudour – opgetrokken in 1779-1781; gesigeneerd noch gedateerd ontwerp (plattegrond). Bij openbare verkoop in 1798 verworven door Baudour; vervolgens verhuurd aan Ch. de Brouckère, vader van de latere burgemeester; in 1826 aangekocht door graaf J.F. d'Oultremont, kamerheer van koning Willem I. o.m. bewoond door gravin H. d'Oultremont, latere echtgenote van

171. Brederodestraat naar het W., nr. 29 en omheining Koninklijk Paleis.

Willem I; later eigendom van de familie de Merode, vervolgens van de Koninklijke Schenking. Museum van de Dynastie van 1950 tot 1980; na renovatie ingehuldigd als zetel van de Koning Boudewijnstichting in 1982.

Ruim dubbelhuis op L-vormige plattegrond, eertijds met stallen en uitgestrekte tuin. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met zandstenen sokkel; drie bouwl. en zes trav. onder schilddak (leien), (fig. 170). Derde bouwl. van vier l. trav. evenwel pas toegevoegd in 1840; voordien onregelmatige opstand met twee bouwl. en twee dakkapellen l., drie bouwl. r. Rechth. vensters in brede geriemde omlijsting, lager op de derde bouwl.; dito vleugeldeur met entablement in voorlaatste trav. Later tot deur verlaagd venster in l. trav. Beëindiging door kroonlijst; dakkapellen met driehoekig fronton. Typisch houtwerk. Ten dele bewaard laat-XVIII-interieur, o.m. ertretrap.

Voorheen r. aanpalend stallen met twee en één bouwl. en zeven trav., begane grond geritmeerd door rondbogen met doorgetrokken imposten, belijnd door puilijst, bovenverd. met rechth. vensters op kordon. Bij renovatie ten dele wederopgebouwd met drie bouwl.

S.A.B., O.W., 24088 (1840), 32354, 60606.

A.R., Kaarten en plannen in handschrift, 520A. *Cahiers Léopoldiens*, XII, 1958, p. 15 e.v.

Nr. 23A. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en drie trav., waarvoor bouwaanvraag van 1840. Opgetrokken ter plaats van Lodewijk XVI-inrijpoort. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met verkleinende rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting op doorgetrokken lekdrempels; klassiek hoofdstel. In 1961 verbouwde begane grond met steekbogen en toegevoegde attiek (411).

S.A.B., O.W., 24088 (1840), 72834 en 72841 (1961).

Nr. 25. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag, van 1837. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met verkleinende rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting op doorgetrokken lekdrempels; balkon met voluutconsoles en ijzeren hek, doorlopend in de puilijst, in twee middentrav. van tweede bouwl. Kroonlijst boven steigergaten; afgewolfd dakkapellen. Begane grond verbouwd in 1980 (412).

S.A.B., O.W., 24090 (1837), 86743 (1980).

Nr. 29. Afgeschuind hoekhuis (Boomkwekerijstraat) met drie bouwl. en resp. zes, twee en vier trav. onder zadeldak (pannen), (fig. 171). In oorsprong slechts twee bouwl. in Lodewijk XVI-stijl, te dateren in XVIII d, waarvoor niet gedateerd ontwerp: hoekpartij geaccentueerd door kolossale geblokte pilasters, panelen met schijf- en dropmotief op de borstwering en bekronend driehoekig fronton met oculus. Verhoging met lagere, vlakke derde bouwl., waarvoor bouwaanvraag van 1821; verfraaiing van hoekpartij met balkon, vensteromlijstingen, entablementen en dakkapel, n.o.v. architect F. Janlet van 1859. Heden geccenteerde lijstgevel met sokkel, rechth., op begane grond beluikte muuropeningen, en kroonlijst met klossen. Hoekpartij met doorlopend ijzeren balkon en entablementen met consoles op bel-etage; dakkapel met vleugelstukken en gebogen fronton. R. trav. (Brederodestraat) op eerste twee bouwl. gekenmerkt door rechth. lisenen en vlakke panelen op de borstwering; middendeur. L. trav. (Boomkwekerijstraat) met vlakke afwerking. R. aanpalende rechth. geblokte poort met paneel en entablement.

S.A.B., O.W., 24097 (1821), 8343 (1859).

A.R., Kaarten en plannen in handschrift, 2157.

Brughelstraat (7 K)

Van Fazantenstraat naar Waterloolaan. Korte rechtlijnige straat, aangelegd ca. 1840, met XIX B-bebouwing aan W.-zijde. Universitair Ziekenhuis St.-Pieter

(zie Hoogstraat nr. 298-322) en Genees- en Heelkundige Kliniek Paul Héger/Instituut Jules Bordet (zie Héger-Bordetstraat nr. 1-3) aan O.-zijde.

Nr. 1-7. Geheel van drie voormalige biermagazijnen, waarvoor bouwaanvraag van 1864. Oorspronkelijk elk met puntgevel waarin laadvenster en takel; drie bouwl. en telkens drie trav. onder zadeldaken (n ⊥ straat, pannen). Heden vrij regelmatige opstand met steekboogvensters, na diverse verbouwingen in loop van XIX d en XX (413).

S.A.B., O.W., 8345 (1864).

Nr. 9-11. Enkelhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak, uit XIX B. Beschilderde bakstenen lijstgevel met bredere l. poorttrav. Verzorgde hardstenen omlijstingen van r. steekboogdeur en -vensters, met kwarthol profiel aan dagkanten, palmetsleutel en waterlijst; wellicht hergebruikt XVIII-materiaal. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven leeuwepoppen (414).

Brillengang (4 G)

Tussen nr. 15 en 17 van de Maagdenstraat.

Vroeger z.g. «Bril pleyntje». Oude steeg met zijgang aan de N.-zijde; heden gesloopte W.-zijde. Verwaarloosde enkelhuizen met twee en drie bouwl., met neoclassicistische lijstgevels uit XIX A, cf. nr. 7, 10, 11 en 12; aanwijsbare oude kern cf. muurankers in nr. 5-5A (415).

Broekstraat (6 A-B-C)

Van Komediantenstraat naar Kruidtuinlaan.

Aloude straat die, vertrekkend bij de in 1568 gesloopte Warmoespoort van de eerste stadsomwalling (XI-XIII), de Warmoesbroek – vanwaar benaming Broekstraat – doorkruiste, tot aan de tweede stadsomwalling (XIV). Laaggelegen drassig gebied, in XIV vnl. overgeleverd aan moestuinbouw. Bij de Blekerijstraat

werd in 1352 een drenkplaats z.g. «Wedewater» of «Weddepoel» ingericht. Nog in 1449 verkregen de Warmoesbroekbewoners een afwijking op het stedelijk verbod op strodaken, op grond van het groot aantal schuren dat hier voorkwam. Z.-straatgedeelte vanaf XVIII tot 1853 Gildenstraat genaamd wegens nabijheid van de aan de kruisboogschuttersgilde toebehorende St.-Lauretskapel. N.-straatgedeelte ook aangeduid met benaming «Meboom», naar de jaarlijkse meboomplanting die vanouds op het feest van St.-Laureis plaatsvond op de hoek met de Zandstraat. Vanaf begin XIX straat met voornaam residentieel karakter, bebouwd met ruime laat- en neoclassicistische herenhuizen, waarvoor groot aantal bouwaanvragen van jaren 1820 en 1830, mede door de nabijheid van de in 1819-1820 aangelegde Kruidtuinlaan. Vestiging van onderwijsinstellingen vanaf midden XIX, met name «Institut Saint-Louis» in 1858, «Lycée Gatti de Gamond» – eerste middelbare leken-school voor meisjes in België – in 1864, «Institut Bischoffsheim» in 1870. Vanaf jaren 1950 verstoord door de bouw van groots opgezette nieuwe complexen, vnl. kantoren – o.m. gebouwen van de A.S.L.K. – en schoolgebouwen, evolutie die zich heden nog doorzet.

Van de vroegere bebouwing resten slechts enkele kleinere neoclassicistische panden veelal met oude kern, aan het begin van de straat, cf. nr. 7, 13, 41, en een drietal ruime herenhuizen verderop. Na 1980 verdween nog een reeks herenhuizen tussen de Petersclienstraat en de Koolstraat. Sociaal woningencomplex «Meboom – Ommegang – Broek» (1957-1965, architecten H. Jacobs en H. Saint-Jean) in het blok gevormd door Ommegangstraat en Meboomstraat. School voor Verpleegkunde H. Pius X en Algemene Kliniek St.-Jan (1953, architecten A. De Smedt en P. Van Kerckhoven) met beeldhouwwerk door R. Cluquet (nr. 100 en 104). Nieuwe schoolgebouwen van het Athénée Royal Gatti de Gamond (nr. 65) en het Institut St.-Louis (zie Kruidtuinlaan nr. 36-39), (416).

Nr. 1. Hoekhuis (Komediante straat) met drie bouwl. en tweemaal twee trav.

172. Broekstraat nr. 3. Deuromlijsting.

onder schilddak (pannen). In oorsprong traditioneel diephuis met trapgevel, twee bouwl. en drie trav. met rondbogig drielicht in top, uit XVII; aanpassing tot huidige neoclassicistische vorm waarvoor bouwaanvraag van 1853. Bepleurde en beschilderde lijstgevel met bewaarde rechte muurankers op eerste twee bouwl. Rechth. vensters met lekdrempel; winkelkeur en -ramen op begane grond. Kroonlijst boven steigeraten (417).

S.A.B., O.W., 15561 (1853).

Nr. 3. Breedhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen) met dakkapel. Traditionele kern in bak- en zandsteenstijl uit XVII, op tweede bouwl. aangegeven door speklagen, kwartholle negblokken en wigvormige ontlasting van voormalige kruiskozielen. Aanpassing in neoclassicistische stijl met toevoeging van derde bouwl. vermoedelijk in begin XIX. Gedecapeerde lijstgevel voorzien van muurankers. Rechth. bovenvensters met

gietijzeren leuning; kroonlijst boven steigeraten. Spiegelboogdeur met hardstenen omlijsting in Lodewijk XV-stijl, in r. trav. (fig. 172): geprofileerd kwarthol beloop met neuten, imposten, gegroefde sleutel, schelpen in de zwikken en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden, uit midden XVIII. Begane grond sinds 1888 verbouwd tot winkelpui (418).

S.A.B., O.W., 15562 (1888).

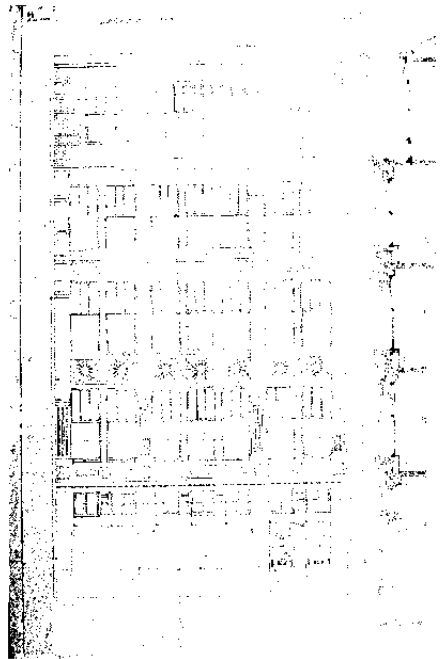
Nr. 5. Neoclassicistisch breedhuis met drie bouwl. en twee trav., uit begin XIX, mogelijk met oudere kern. Bepaalde lijstgevel met rechth. bovenvensters op lekdrempels. Derde bouwl. licht verhoogd en bekroond met mansardedak + dakkapellen in 1884. Fraaie houten winkelpui met neo-Lodewijk XVI-inslag, uit 1907: boogdeur tussen -ramen met colonnetten, markerende pilasters en entablement met bewerkte postamenten (419).

S.A.B., O.W., 15563 (1884), 1771 (1907).

Nr. 9-11. Neoclassicistisch breedhuis met drie bouwl. + entresol en drie trav. onder zadeldak (pannen), uit XIX b. Bepaalde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op entresol. Rechth. bovenvensters met lekdrempels, kordonvormend op eerste verd., en gietijzeren leuning. Kroonlijst met klossen boven panelenfries en kordon. «Klassieke» houten winkelpui naast deur uit 1874; voordien winkelraam tussen deuren (420).

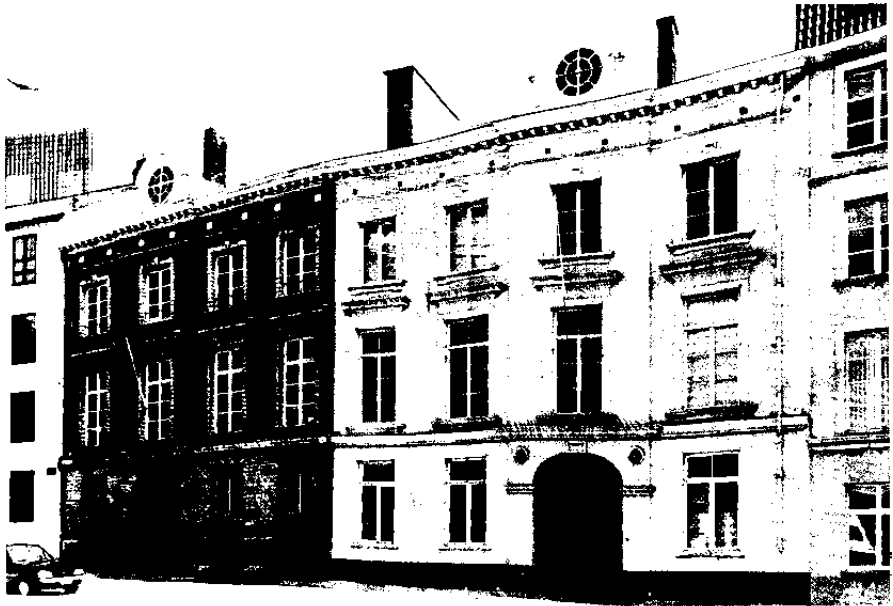
S.A.B., O.W., 15566 (1874).

Nr. 31. Complex van de «*Société Générale des Minerais*» (hoek Zandstraat). Kern gevormd door voormalig kantoorgebouw van de «*Compagnie Mutuelle de Tramways*», in eclectische stijl n.o.v. architect E. De Vigne van 1898. Oorspronkelijk klassicerende lijstgevel van Euville, drie bouwl. en zeven trav., met door erker en belvédère geaccentueerd zijrisaliet, vensters van tweede bouwl. bekroond door bas-reliëfs met voorstelling van de dierenriem door beeldhouwer I. De Rudder; heden overeenstemmend met door geblokte hoekpilasters gemarkeerde middenpartij. Stelselmatig in kopiërende stijl uitgebreid en inwendig verbouwd: eerste fase n.o.v. architect

173. Broekstraat nr. 31. «*Société Générale des Minerais*». Vleugel Zandstraat. Bouwaanvraag (1926), (S.A.B., O.W., 54358).

P. Saintenoy van 1926, waarbij toevoeging van één trav. I. en vierde bouwl. onder mansardedak; volgende fasen n.o.v. architect G. Deru van 1947, waarbij toevoeging van drie trav. r. en wijziging van inkom met verwijdering van de erker, en van 1953, waarbij toevoeging van hoekvleugel met tweemaal drie trav. Aanpalende vleugel (Zandstraat) in Art Deco, eveneens n.o.v. architect P. Saintenoy van 1926, voltooid in 1928 (fig. 173). Voorgevel en structuur van gewapend beton; vier bouwl. + entresol en drie trav. onder mansardedak (leien). Plastische opstand met horizontale geleiding door entablementen, verticale door T-pilasters; drielichtindeling in midden-, tweelichten in zijtrav. Onderbouw met garagepoorten onder bovenlichten met gedrukte deelzuilen. Eerste twee verd. in kolossaalorde met bewerkte borstweringen, hoogste opgevat als attiek; venster-

174. Broekstraat nr. 55, 57.

indeling door zelfde T-pilasters. Kroonlijst tussen postamenten; rechte dakkapellen. Typisch houtwerk.

Recente uitbreiding (nr. 21) n.o.v. architecten C. en J.P. Housiaux van 1972-1974 (421).

S.A.B., O.W., 1718 (1898), 54358 (1926), 59480 (1947), 62465 (1953), 86139 en 87758-87759 (1972-1974).

I. Emulation, 1900, kol. 47, pl. 30, 37-39.

Nr. 43. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), uit XIX a. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. deur en vensters op arduinen dorpels; ijzeren leuningen, resp. met gekruiste pijlen en krul op bovenverd. Kroonlijst boven kwart-holle fries en steigergaten; afgewolfd dakkapel (416).

Nr. 44, 46. Twee gekoppelde neoclassicistische herenhuizen met enkelhuisopstand vlg. repeterend schema, uit XIX a-b; drie bouwl. en resp. vier en drie

trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevels op natuurstenen sokkel met getraliede keldermonden. Telkens hoge, rechth. inrijpoort in vlakke omlijsting met entablement in l. trav. Rechth. vensters in verkleinende ordonnantie, bencdenvesters met afzonderlijke lekdrempel, paneel en entablement, bovenvensters met doorgetrokken lekdrempels. Kroonlijst boven fries met steigergaten en kordon. Afgewolfd dakkapellen. Inmiddels gesloopt (422).

Nr. 48. In oorsprong zelfde type als nr. 44, 46, met vijf trav., geleed door de puilijst. Aangepast met o.m. centraal balkon en entablement in 1861, stucdecor en dakkapellen in 1882, winkelpui in 1911. Inmiddels gesloopt (423).

S.A.B., O.W., 15657 (1861), 15656 (1882), 1723 (1911).

Nr. 50. Neoclassicistisch enkelhuis, restrend l. pand van geheel van twee iden-

175. Broekstraat nr. 55. Interieur. Hal.

ticke woningen n.o.v. architect J. Segers van 1848. Bepaalde en beschilderde lijstgevel met horizontale geleding en rechth. muuropeningen; drie bouwl. + mezzanino en drie trav. onder zadeldak. Begane grond met schijnvoegen, lekdrempelconsoles en geprofileerde hardstenen plint. Bovenvensters met geriemde omlijsting en doorgetrokken lekdrempels; middentrav. geaccentueerd door balkon, doorlopend in de puilijst, met voluutconsoles en gietijzeren borstwering, en entablement. Beëindiging door architraaf, mezzanino en kroonlijst met tandlijst en klossen. Inmiddels gesloopt (424).

S.A.B., O.W., 15624 (1848).

★ Nr. 55, 57. Markant geheel van twee vrijwel identieke herenhuizen, in laatclassicistische stijl met empire-inslag, te dateren in XIX a (fig. 174). Telkens dubbelhuisopstand, gemarkeerd door een gesaxeerde middenrisaliet met koetspoort en bekronende dakkapel, in spiegel-

beeld; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (leien, pannen). Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevels. Gedrongen onderbouw belijnd door hoge sokkel en zware, geprofileerde puilijst. Brede korfboogpoort met neuten, geprofileerde imposten, liggende diamantkopsleutel, tondi met leeuwepok in de zwikken en geprofileerd entablement. Lage getraliede vensters met lekdrempel, boven keldermonden. Hoge bel-etage met rechth. vensters in vlakke omlijsting vanaf de puilijst, met geprofileerde lekdrempel en entablement. Lagere derde bouwl. met rechth. vensters in vlakke omlijsting met staande diamantkopsleutel en geprofileerde lekdrempel, boven paneel met neuten. Gevelbeëindiging door architraaf, fries met steigergaten en gekorniste kroonlijst met klossen. Ruim geprofileerd oeil-de-bœuf met vleugelstukken, booglijst op gestrekte uiteinden en consoles, en radiale tracering. Nr. 55. Risaliet in voorlaatste trav. Sokkel, keldermonden en benedenvensters aanzienlijk verlaagd, waarvoor bouwaan-

vraag van 1889. Houten vleugel deur met panelen met schijven en radiale waaier. Achtergevel met vlak omlijste openingen, panelen op borstwering van hoogste verd. Z.-aanbouw met drie bouwl. en vijf + vier trav. onder zadeldak, in strakke neoclassicistische stijl uit zelfde periode of later in XIX a. N.-aanbouw uit 1889. Interieur (fig. 175) : hal geritmeerd door Dorische pilasters, zuilen aan weerszij van de toegang tot het trappenhuis, waarop entablement. Eretrap met trappaal en leuning met rozetten.

Nr. 57. Behouden ordonnantie met risaliet in tweede trav., doch ontleisterd ; baksteen met zandstenen onderbouw, omlijstingen en kordons, en hardstenen lekdrempels. Zelfde vleugel deur met bijkomende guirlandes en vernieuwd smeedwerk in de waaier. Voorheen binnenplein, ten O. afgesloten door halfronde stallingen, overdekt en opnicuw behouwd voor «Banque d'Outremer» n.o.v. architect J. Brunfaut van 1919-1921, gepaard met interieurwijzigingcn.

S.A.B., O.W., 15599 (1889), 27388 (1919-1921), 15600.

Nr. 92. Neoclassicistisch enkelhuis uit midden XIX; drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. deur- en vensteropeningen, geriemde omlijstingen en doorgetrokken lekdrempels op bovenverd. Klassiek hoofdgestel; dakkapellen met driehoekig fronton (425).

Nr. 94. «Institut Bischoffsheim». In 1865 gesticht als beroepsschool voor meisjes, hier gevestigd sinds 1870. Oorspronkelijk vermoedelijk geheel van drie gekoppelde herenhuisen in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1829; drie bouwl. + mezzanino en in totaal acht trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met horizontale geleiding. Begane grond met schijnvoegen, uitstralend boven rechth. inrijpoort in zesde trav. en plint waarin keldermonden; in ontwerp deur in eerste trav. en twee gekoppelde inrijpoorten. Rechth. vensters, met afzonderlijke lekdrempel en tot voor kort beluikt op benedenverd., kordonvormende lekdrempels op bovenverd.; gietijzeren leuningcn op

tweede bouwl. Gevelbeëindiging door architraaf, heden onderbroken, mezzanino met rechth. openingen en kroonlijst. Bijgebouwen en interieur bij herhaling aangepast voor schoolfunctie. Fraaie raadzaal uit 1881 (426).

S.A.B., O.W., 15560 (1829).

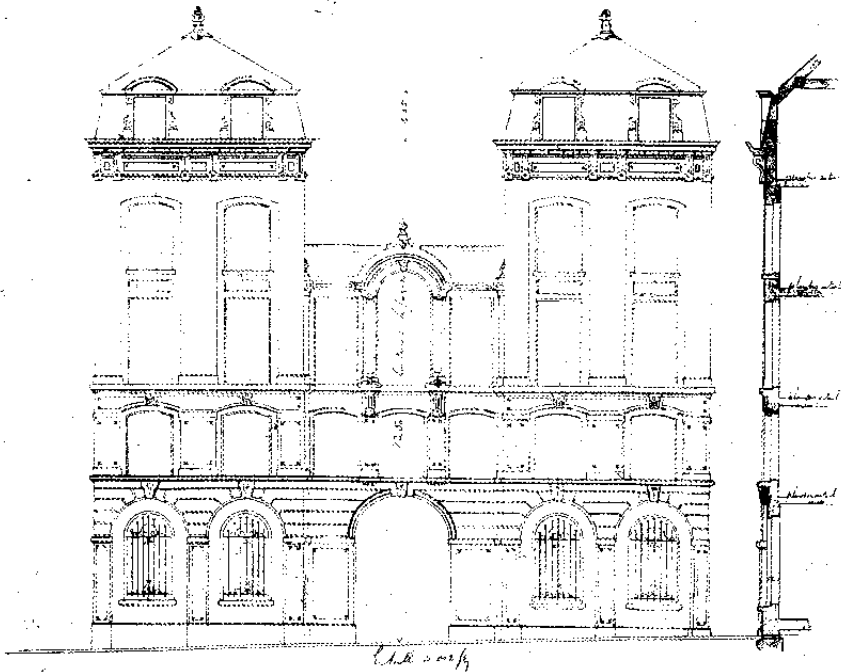
Nr. 118. Enkelhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1876; vier bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op geboste hardstenen onderbouw. Bovenverd geritmeerd door kolossale Corinthische pilasters; oorspronkelijk geblokt op belcstage met gevelbreed ijzeren balkon op gekoppelde consoles, vervangen door bow-window in 1935. Rechth. deur en vensters, haast vierkant met paneel op borstwering op lage vierde bouwl. Klassiek hoofdgestel (427).

S.A.B., O.W., 15680 (1876), 45228 (1935).

Nr. 120. Voormalige stallingen van neoclassicistisch herenhuis (hock Kruidtuinlaan nr. 35), opklimmend tot ca. 1825. Bepleisterd en beschilderd gebouw, twee bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Oorspronkelijk slechts één bouwl., geopend door huidige r. inrijpoort omlijst door pilasters en entablement. Tot huidige volume uitgebouwd en aangepast n.o.v. architect T. Van Bambeke van 1874; verfraaiing van begane grond door verdiepte panelen met schijven; bovenverd. met r. risaliet, en kijljust en klassiek hoofdgestel, rondboogvensters met geprofileerde booglijst, doorgetrokken imposten en lekdrempels. Aangepast n.o.v. architect A. Trappeniers van 1881: benedenvensters en deurtje; dakkapel met vleugstukken en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden.

Aanpalend herenhuis oorspronkelijk bepleisterd en beschilderd met horizontale geleiding en regelmatige vensterordonnantie; n.o.v. Trappeniers van 1881 verdubbeld tot zes trav. met voorgevel verrijkt door geornamenteerd middenrisaliet onder driehoekig fronton. Op twee l. trav. na verbouwd n.o.v. architect R. Goffaux van 1970 (428).

S.A.B., O.W., 15681 (1874, 1881), 12768 (1881), 83180 (1970).

176. Brouwersstraat nr. 12. Bouwaanvraag (1861), (S.A.B., O.W., 8263).

Brouwersstraat (5-6 F)

Van Karel Bulsstraat naar Hoedenmakersstraat.

In 1960 opgenomen in het B.P.A. «Grote Markt en omgeving» (cf. Beenhouwersstraat). Rechthoekige straat aangelegd in de jaren 1850/1860 i.pl.v. een smal, modern straatje z.g. «Vuylstractken». N.-straatgedeelte ingenomen door neoclassicistische bebouwing van 1861-1862. Z.-zijde met rijbebouwing uit XIX aangepast i.l.v. XX (nr. 5-17) naast nieuwe bouw (nr. 1-3).

Voor de hoekpanden nr. 2 en 14 zie resp. Karel Bulsstraat nr. 18 en Hoedenmakersstraat nr. 9.

S.A.B., P.P., 1173.

Nr. 6. Breedhuis met witbepleisterde neoclassicistische lijstgevel van vier bouwl. en twee trav. onder zadeldak, waarvoor

bouwaanvraag van 1862. Rechth. vensters in geriemde omlijsting, op kordonvormende lekdrempels. Eenvoudige gevelbeeindiging met kroonlijst op klossen. «Klassieke» houten winkelpui op arduinen sokkel, met ingang r. en rolluikkast onder puilijst (429).

S.A.B., O.W., 8264 (1862).

Nr. 8-10. Breedhuis met witbepleisterde lijstgevel op arduinen sokkel; drie bouwl. + mezzanino en drie trav. onder zadeldak; bouwaanvraag van 1862. Rechth. boven- en getoogde mezzaninovensters; centraal bel-etagevenster onder geprofileerde druiplijst, zijvensters in geriemde omlijsting. Markerende doorgetrokken lekdrempels. Houten winkelraam van het «klassieke» type met bewerkte hoekpilasters en pui- en tandlijst op dubbele voluutconsoles; arduinen plint (429).

S.A.B., O.W., 8262 (1862).

Nr. 12. Complex op rechth. plattegrond, in neoclassicistische stijl, waarvoor bouw-aanvraag van 1861 (fig. 176). Opgetrokken als uitbreiding van het «Hôtel des Brasseurs» (cf. Grote Markt nr. 10). Bepleisterde voorgevel gemarkeerd door twee symmetrische, hoger opgetrokken hoekrisalieten van drie en een halve bouwl. en twee trav. onder pseudo-mansardedak (leien), voorzien van dakkapellen. Middenpartij van drie trav. met licht achteruitwijkend gevelvlak, twee en een halve bouwl. onder plat dak. Gevel over anderhalve bouwl. horizontaal geleed door gekorniste kordons: deels belijnde begane grond geritmeerd door rondboogarcade op imposten, voormalige centrale inrijpoort en uiterst r. venster resp. gewijzigd tot venster en deur, verdiepte borstweringen en arduinen plint met keldergaten; entresol met verdiepte getoogde vensters, spiegelversiering en centrale voluutconsoles onder het kordon met tandlijst. Voorts middenpartij met pseudo-Venetiaans venster onder geprofileerde druiplijst, blind middenlicht. Hoekrisalieten met gevelhoge spaarnissen op de bovenverd.: rechth. en getoogde vensters, spiegeldecor; hoofdstel met casementen onder tand- en kroonlijst, met klossen, op gekoppelde uitgelengde consoles met drup. Aansluitend: U-vormig ingeplante vleugels met sobere witbepleisterde gevels van vier en een halve bouwl. met rechth. vensters onder plat dak (430).

S.A.B., O.W., 8263 (1861).

Bruidsstraat (4 C)

Van Adolphe Maxlaan naar Nieuwbrug. In oorsprong aardeweg op de O.-Zenneoever, eertijds z.g. «Zennestreetken» of «Straetken van de Derden-Ordenen». Ca. 1400 inrichting van een stortplaats, z.g. «Bruyt», begin XVII verdwenen. In 1615, periode van verstedelijking van de Warmoesbroek, bestraat en voorzien van kaaimuren. Betekenis van straatnaam later gewijzigd. Eerste straatgedeelte tussen Wolvengracht en Circusstraat, geflankeerd door de Augustijnenkerk en een Zennebocht, opgeslorpt door aanleg

van de centrale lanen (1867-1871); restrend gedeelte grotendeels gesloopt en wederopgebouwd. Heden onaanzienlijke straat geprangd tussen de Adolphe Maxlaan en de Emile Jacquainlaan. W.-bouwblok volledig ingenomen door kantoorcomplex «A.G.» hier gevestigd sinds 1824 (zie Emile Jacquainlaan nr. 53). O.-bouwblokken met o.m. achtergevels van panden aan de Adolphe Maxlaan en nieuwe bouw.

Nr. 11-17. Zie Adolphe Maxlaan nr. 38-42.

Nr. 31. Zie Adolphe Maxlaan nr. 62-64.

Nr. 33-37. Gekoppelde enkelhuizen met neoclassicistische inslag, uit XIX c-d; drie bouwl. en totaal zes trav. onder zadel- en mansardedak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. openingen op arduinen dorpels, op bovenverd. in geriemde omlijsting; klassiek hoofdstel (431).

Camuselstraat (2-3 G)

Van Anderlechtsesteenweg naar Zennestraat.

Deel uitmakend van een geheel van straten met stervormig patroon, in 1842-1849 aangelegd tussen de Anderlechtsesteenweg en de Slachthuislaan (zie Anneessensstraat). Z.g. naar de eigenaar van het betreffende grondstuk.

In de jaren 1840 bebouwd met overwegend enkelhuizen van drie bouwl. en drie trav. met vlakke lijstgevels; heden nog vrij goed bewaard spijs veelvuldige aanpassingen, vnl. verhoging en vernieuwing van de gevelbekleding, cf. nr. 19, 21, 22, 25, 28, 29, 31-33, 32-34, 35, 37, 38, 39, 44, 51, 53 en 59-61. Voorts enkele rijkere panden, met bijkomend schijnvoegen en omlijstingen, cf. nr. 49. In de jaren 1860 en 1870 aangevuld met enkelhuizen met een gelijkaardige ordonnantie, ook met mezzanino of vier bouwl., o.m. afwijkend door een uitgewerkt stucdecor, cf. nr. 8 (1867), 12 en 14. Gering aantal

177. Camuselstraat nr. 2, 4, 6 (1871).

«klassieke» winkelramen en -puien, cf. nr. 1 (1873), 3, 5 en 39 (1892), (432, 433). S.A.B., O.W., 8327 (1867), 8364 (1873), 74218 (1892).

Nr. 2, 4, 6. Geheel van drie burgerhuizen met repeterend schema : twee identieke panden aan weerszij van een licht vooruitspringend, hoger en rijker uitgewerkt huis, waarvoor bouwaanvraag van 1871 (fig. 177). Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met neoclassicistische inslag, op arduinen plint; drie bouwl. en telkens drie trav. onder zadeldak. Rechth. deur en benedenvensters. Getoogde bovenvensters in omlijsting met neuten en versierde sluitsteen, op doorlopende lekdrempels. Bijkomende imposten en borstweringen in middenpand. Midden-trav. van tweede bouwl. telkens voorzien van balkon met gietijzeren leuning, doorlopend in de puilijst. Bewerkt klassiek hoofdstel. In nr. 4 winkelraam van 1930.

S.A.B., O.W., 8367 (1871), 37043 (1930).

Nr. 7, 9. Twee voormalige enkelhuizen met spiegelbeeldschema, waarvoor bouwaanvraag van 1875. Zelfde type als nr. 4, 6, 8, met rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting, lekdrempels o.m. op consoles en bijkomende mezzanino's. Begane grond verbouwd tot winkelpuien (434).

S.A.B., O.W., 8350 (1875).

Nr. 11, 13, 15. Geheel van burgerhuis en twee gekoppelde enkelhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1875; drie bouwl. + mezzanino, resp. drie en twee trav., onder zadeldak. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevels, belijnd met hardstenen plint en kordons, kroonlijst met klossen en tandlijst. Rechth. deuren en vensters met vlakke omlijsting en lekdrempel. Nr. 11 met rijkere gevelbehandeling : versierde consoles en borstweringen, bijkomende sluitels, oren en balkons met gietijzeren hek in middentrav. Verzorgd houtwerk. Nr. 13 en 15 met vernieuwde gevelbekleding (435).

S.A.B., O.W., 8351 (1875).

Nr. 17, 18-20, 23, 26, 30, 42, 60-62. Neoclassicistische enkelhuizen met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit jaren 1840. Goed bewaarde, representatieve voorbeelden van de oorspronkelijke basisbebouwing van deze wijk (cf. straatnotitie). Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevels met rechth. deur en vensters, geleed door plint, kordonvormende lekdrempels en een eenvoudig, klassiek hoofdstel. Veelal bewaard houtwerk en gietijzeren leuning. Nr. 18-20, twee gekoppelde woningen met resp. twee en drie trav.; latere pui. Nr. 26 met afzonderlijke lekdrempels. Nr. 30 met later stucdecor. Nr. 42, waarvoor bouwaanvraag van 1845, met schijnvoegen, verdiepte muurvelden en uitgewerkt hoofdstel. Nr. 60-62, waarvoor bouwaanvraag van 1852, met houten winkelraam met diamantkoppen en entablement tussen rechth. deuren (436, 437, 438).

S.A.B., O.W., 8384 (1845), 8392 (1852).

178. Camuselstraat nr. 50, 52, 54 (1843) en 56, 58 (1846).

Nr. 36. Enkelhuis in neoclassicistische stijl, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1873. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op hardstenen plint. Verhoogde begane grond belijnd met schijnvoegen en puilijst; rechth. deur en vensters met ingediepte borstwering. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting op doorgetrokken lekdrempels; gietijzeren leuningen. Bewerkt klassiek hoofdstel (439).

S.A.B., O.W., 8360 (1873).

Nr. 41 tot 47. Geheel van vier gekoppelde enkelhuizen met spiegelbeeldschema, zelfde type als nr. 17 e.v., uit jaren 1840. Nr. 41 met toegevoegd stucdecor en verbouwde begane grond. Nr. 47 met vernieuwde gevelbekleding (baksteen), (440).

Nr. 50, 52, 54. Geheel van drie gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen, drie bouwl. en elk twee trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1843 (fig. 178). Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevels met natuurstenen sokkel; nr. 50 heden gecementceerd. Rechth. deur en vensters met lekdrempel, in verkleinende ordonnantie; klassiek hoofdstel. Van bij oorsprong doorlopende puilijst boven winkelramen. Typische deurwaaiers.

S.A.B., O.W., 8379 (1843).

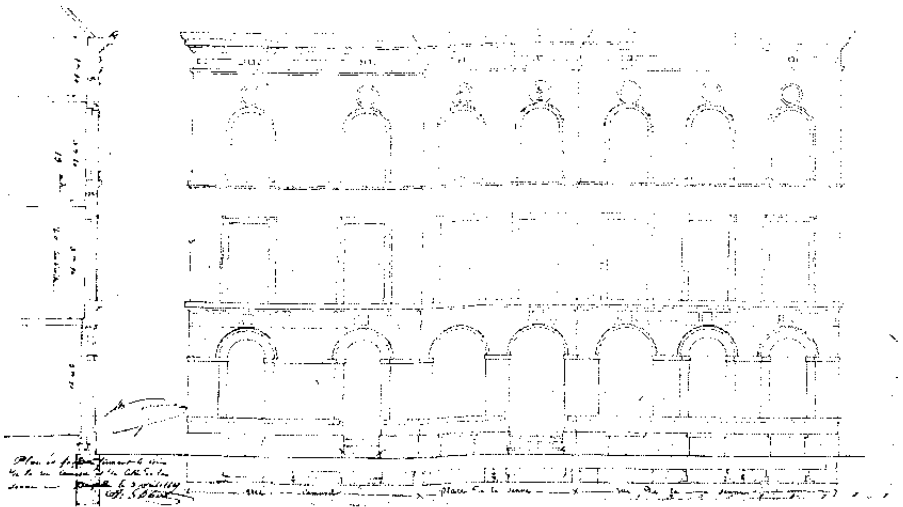
Nr. 55. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak, uit jaren 1840. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, de begane grond met schijnvoegen en plint. Rechth. deur en vensters, op de bovenverd. met geriemde omlijsting en kordonvormende lekdrempels. Kroonlijst met klossen boven fries en kordon (441).

Nr. 56, 58. Twee gekoppelde enkelhuizen van hetzelfde type als nr. 55, resp. met drie en twee trav., de fries verrijkt met panelen, waarvoor bouwaanvragen van 1846 (fig. 178). Bijkomend centraal balkon met voluutconsoles en gietijzeren borstwering in nr. 56. Fraai bewerkte houten vleugeldeuren met waaier.

S.A.B., O.W., 8355 en 8354 (1846).

Nr. 64-66. Afgeschuind hoekhuis (Zennestraat) in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1847 (fig. 179); oorspronkelijk drie bouwl. en zeven trav. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, geled door kordonvormende lekdrempels. Begane grond oorspronkelijk belijnd door plint en panelenfries, met verdiepte rondboogdeuren en -vensters met booglijst, doorgetrokken lekdrempels en imposten, cf. twee l. trav. Bovenverd. met achtereenvolgens rechth. en rondboogvensters in geriemde omlijsting, l.g. verbonden door pseudo-imposten en bekroond door omlijste tondi met saterkopen van stuc. Winkelpui en bijkomende vierde bouwl. van 1955 (442).

S.A.B., O.W., 8369 (1847), 63499 (1955).

179. Camuselstraat nr. 64-66. Houwaanvraag (1847).

Cellebroersstraat (5-6 G)

Van Priemstraat naar Hoogstraat. Ontstaan in de loop van XIV, langs de z.g. «Heergracht» of «Droogchcergracht», een walgracht van de eerste stadsomwalling (XI-XIII). In 1368 vestiging van de cellebroers aan de Z.-zijde (zie Accolaystraat nr. 36). Grachtbedding aan de N.-zijde in 1388 afgestaan aan de Kruisboogschuttersgilde van St.-Joris of Kleine Gilde, en omgevormd tot schietbaan, de z.g. «Gulden Hof» ook «St.-Jorishof», omstreeks 1605 vervolledigd met een gildehuis met arcade. Badinrichting vanaf 1809. Vestiging van de Broeders van de Kristelijke Scholen vanaf 1844-1845, huidig St.-Jorisinstituut. Brede, rechtlijnige en sterk hellende straat, onderbroken door de Keizerslaan bovenop de N.-Z.-spoorwegverbinding (1911-1914, 1935-1952). Resterend aaneengesloten huizenblok aan de Z.-zijde. Bewaarde muurankers van enkele panden wijzen op een oudere kern, cf. nr. 67, idem voor het voorbij de Keizerslaan

geïsoleerde nr. 97 met bewaard rondboogvenster in de vereenvoudigde traditionele top (XVII). «Klassieke», houten winkelpuijen in nr. 67, 69, 71 en 75. Grootschalige nieuwe bouw, o.m. «Kliniek Cesar de Paepe» en «Verenigde Godshuizen», aan beide straatzijden, overeenkomstig het B.P.A. 30/02 «Cellebroersstraat» (1956).

Op de speelplaats van het St.-Jorisinstituut (nr. 16), met vleugel uit 1912-1913 en nieuwbouwcomplex n.o.v. architect L. Van Mechelen uit 1959-1965 : bewaarde verdedigingstoren en belangrijk muurfragment van de eerste stadsomwalling (zie Villersstraat). Voorts toegang tot een vrijgemaakt fragment van een middeleeuws, vermoedelijk XIV-, onderaards aquaduct, voor het water van de Rollebeek en de bronnen van de Zavcl, dat «Manneken Pis» en de fontein van het Stadhuis en de Lombardstraat bevoorradde. Booggewelf opgetrokken uit zandsteenblokken, ongeveer 100 m lang, 1 m 50 tot 2 m 40 hoog en 1 m breed, geflankeerd door nissen met waterputten.

180. Cellebroersstraat nr. 49-51 (1830). Gekoppelde deuren.

Nr. 49-51. Twee gekoppelde enkelhuizen in neoclassicistische stijl, aanpassing van oudere kern, n.o.v. architect H.L.F. Partoes van 1830. Bouw i.o.v. het Bestuur der Godshuizen, gelijktijdig met de «Verenigde Godshuizen» (zie Accolaystraat nr. 36). Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevel met natuurstenen sokkel; drie bouwl. en samen vijf trav. onder zadeldak (pannen). Gemeenschappelijke blinde trav., boven de gekoppelde deuren in entablement met diamantkopsleutels op dropmotief; geometrische ijzere roedenverdeling in de bovenlichten (fig. 180). Rechth. vensters met lekdrempel, beluikt op begane grond. Eenvoudige kroonlijst boven steigergaten; afgewolfd dakkapellen. Renovatie, samen met de «Verenigde Godshuizen» o.l.v. architecten J. Wybauw en Ph. Van Halteren aangevat in 1988 (443).

COEKELBERGHS D., LOZE P., *Le Grand Hospice et le quartier du Béguinage*, s.l., 1983, p. 151.

Nr. 55. Traditioneel enkelhuisje met twee bouwl. en drie trav. onder steil zadeldak (n // straat, Vlaamse pannen) met r. aandak, opklimmend tot XVII (fig. 181). Verankerde lijstgevel, bepleisterd en beschilderd, op plint met kwartholle afzaak. Aangepaste rechth. vensters met kwart-hol profiel aan de dagkanten, op de begane grond verlaagd tot deurvensters. Neoclassicistisch deurentablement met neuten, diamantkopsleutel met guttae en gestrekte waterlijst, uit ca. 1830. Twee dakkapellen.

Eerste Brusselse vestiging van de zusters van Liefde van St.-Vincentius a Paolo, cf. polychrome 1843 gedateerde gevelsteen (zie ook Hoogstraat nr. 150). Huidige estaminet z.g. «*het Goudblommeke in Papier*», kunstenaarscafé gesticht door Geert van Bruacne, vroeger verzamelplaats van de Brusselse surrealisten. IJzersmedewerk in de vorm van bloeiende takken als gevelversiering. Typisch café-interieur.

Nr. 63-65. Voormalig *refugium van de priorij Rood Klooster te Oudergem*, hier gevestigd vanaf XIV, na opheffing van de priorij in 1783 verkocht.

Dubbelhuis met voorgevel in Lodewijk XVI-stijl, oorspronkelijk drie bouwl. en vijf trav., uit XVIII B (fig. 182). Aanpassing van oudere kern met ongelijke trav.-indeling, nog aangegeven door muurankers. Huidige vierde bouwl. en mansarde uit 1929, ter vervanging van het vroeger bekronende, gevelbrede, driehoekige fronton met oculus, en het steile leien schilddak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel geleed door natuurstenen sokkel, puilijst en geprofileerde waterlijsten. Geaccentueerde, bredere tweede trav.: monumentale rechth. deur, heden vitrine, in geriemde omlijsting met neuten en voluutsleutel, gestrekt entablement met tandlijst op gegroefde consoles voorzien van chutes en onderling verbonden middels doorhangende guirlandes; erboven balustrade met postamenten. Rechth. vensters in geriemde omlijstingen met neuten: op begane grond met gestrekte entablementen; op tweede bouwl. voorzien van orcn met drop, sluitsteen, alternerend gebogen en driehoekige, onderling verbonden frontons, doorgetrokken geprofileerde lekdrem-

181. Cellebroersstraat nr. 55. Z.g. «het Goudblommeke in Papier».

182. Cellebroersstraat nr. 63-65. Voormalig refugium van de priory Rood Klooster.

pels en met spiegels en pseudo-consoles versierde borstwering; op lagere derde bouwl. met sluitsteen met acanthusblad tussen rankwerk. Latere winkelpui in eerste trav., tot deur verlaagd venster in derde. Vlakke toegevoegde verd. met kroonlijst en mansardedak (kunstleien) met dakkapellen.

S.A.B., O.W., 39430 (1929).

Charles Hanssensstraat (7 H)

Van Watteestraat naar Minimenstraat. Deel uitmakend van het z.g. «Quartier de l'Astre», een stedenbouwkundig geheel met stervormig stratenpatroon, aangelegd in 1884-1888 (zie Ernest Allardstraat). Z.g. naar de musicus Charles-Louis-Joseph Hanssens (1777-1852). Eclectische burgerhuizen met verhoogde begane grond, en ruimere hoekcomplex-

en, uit eind jaren 1890. Intacte gevelwanden geritmceerd door balkons en erkers. Eenvoudige panden met neoclassicistische inslag in nr. 7 (1896) en 8 (1896).

S.A.B., O.W., 8713 (1896), 8716 (1896).

Nr. 1-5. Afgeschuind hoekgebouw (Watteestraat) in eclectische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1896; drie bouwl. + entresol en negen trav. onder pseudo-mansardedak (leien). Lijstgevel met neo-Vlaamse-renaissance-inslag door contrasterend kleur- en materiaalgebruik: witte en rode baksteen in decoratief metselverband, natuur- en hardsteen. Brede café- en winkelpui, gescheiden door gekoppelde privé-deuren. Bovenverd. verlevendigd door houten erkers en veelal gekoppelde balkons met gietijzeren leuning; cronder sgraffitopanelen. Rechth. vensters, entablementen op hoogste verd. Klassiek hoofdgestel; houten dakkapellen met drielobbige windborden.

183. Charles Hanssensstraat nr. 9 (1896), 11 en 13 (1899).

Café-interieur met Art Nouveau-houtwerk en glas-in-lood (444).

S.A.B., O.W., 8712 (1896).

Nr. 6. Zie Ernest Allardstraat nr. 43.

Nr. 9. Burgerhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect F. Symons van 1896, cf. ook gevelopschriften; souterrain, drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak (fig. 183). Lijstgevel van baksteen verwerkt met natuur- en hardsteen, aanleunend bij de neo-Vlaamse-renaissance-stijl. Breed l. vensterrisalië, vnl. gemarkeerd door balkons met gietijzeren leuning, en rondboogvenster in rijk entablement met wortelmotieven op derde bouwl.; sgraffito's met bouwmeesterseblemen in boogvelden van vensters, en als doorlopende fries met metselende putti onder de gekorniste kroonlijst op uitgelengde ijzeren hoekconsols. Verticaliserende deurtrav. : deur met entablement en bovenlicht met schelp, frontonvenster, bewerkte borstweringen en

boogveld en bijkomende mezzanino. Verdere versiering d.m.v. diamantkoppen, balustrade en rolwerk. Kroonlijst op uitgelengde ijzeren consols.

S.A.B., O.W., 8714 (1896).

Nr. 10. Burgerhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect G. Kams van 1896, cf. ook gevelsteen; souterrain, drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder mansarddak (leien). Lijstgevel van natuur- en hardsteen, geleed door kordons. Breed r. risalië, doorlopend in belvédère met dakkapel en vorstkam : drielichten voor kelder, eerste en derde bouwl., gebogen erker waarop ijzeren balkon voor de bel-etage. Gebogen en rechth. muuropeningen, met waterlijst of entablement. Deurtrav. met ondiep balkon. Gekornist klassiek hoofdstel met consols en cascamenten; oeil-de-bœuf (445).

S.A.B., O.W., 8717 (1896).

Nr. 11. Burgerhuis met Art Nouveau-inslag, vier bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1899 (fig. 183). Lijstgevel van natuur- en hardsteen met verticaliserende opstand gemarkeerd door hoefijzerboogvormige lisenen. Bredere l. venstertrav. met drielicht in onderbouw, voorzien van balkons met zware consols, ijzeren of houten leuning, als opengewerkte houten erker op bovenste verd. R. trav. met typische deur onder stenen en leien luifel. Vensters met ijzeren latei op kraagstenen; polychrome tegelpanelen in borstweringen. Gekorniste kroonlijst op consols.

S.A.B., O.W., 8715 (1899).

Nr. 13. Burgerhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect A. Danthine van 1899, gelijktijdig opgetrokken met achteraan aanpalend pand Minimenstraat nr. 56 (fig. 183). Bepleisterde lijstgevel met schijnvoegen; souterrain, drie bouwl. en drie ongelijke trav. onder zadeldak. Twee r. trav. als risalië gemarkeerd door rechth. hardstenen erker en gietijzeren balkons. L. trav. als trappenhuis, met deur onder fronton en mezzanino. Rechth. muuropeningen. Gekorniste, klassieke gevelbeëindiging.

S.A.B., O.W., 17274 (1899).

Nr. 15-17. Afschuind hoekgebouw (Mintmenstraat), vier bouwl. + entresol en acht trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1899. Bepleisterde lijstgevel met neoclassicistische inslag, cf. schijnvoegen en registermarkering door kordons en geblokte pilasters, en hoofdstel. Winkelpuien met windbord op begane grond. Rechth. bovcnvensters met vnl. gebuikte gietijzeren horstsweringen (446).

S.A.B., O.W., 1850 (1899).

Cipresstraat (3-4 D)

Van Zaterdagplein naar Begijnhof. Deel uitmakend van een geheel van straten met radiaal patroon, in 1856 ontworpen voor het Z.-deel van het voormalige Groot Begijnhof (zie Begijnhof). Bebouwing met weinig homogeen karakter, onderbroken door recente hoge bouw; bres aan W.-zijde. In nr. 5 «klasieke» houten winkelpui (1893).

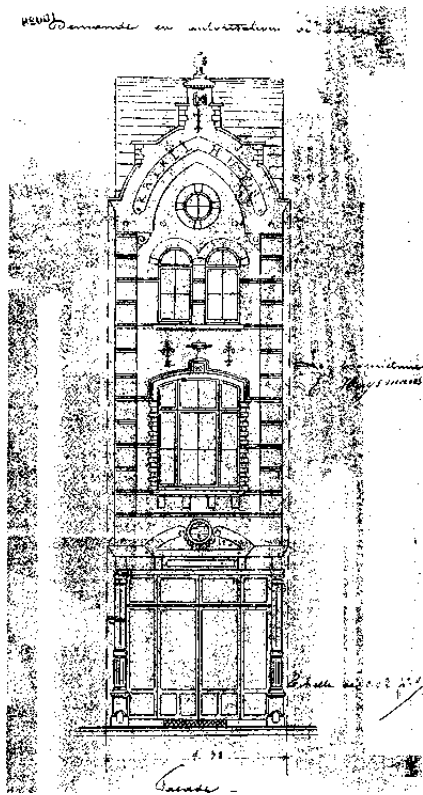
S.A.B., O.W., 10021 (1893).

Nr. 1-1A. Neoclassicistisch herenhuis met drie bouwl. en oorspronkelijk vijf trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1858. Voorheen bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op begane grond, heden gecementeerd; in oorsprong lagere I. trav., later verhoogd. Rechth. deur in voorlaatste trav. en vensters op doorgetrokken lekdrempels; balkon met vernieuwde leuning in drie middeltrav. van belcage. Vereenvoudigd klassiek hoofdstel (447).

S.A.B., O.W., 10025 (1858).

Nr. 2, 2A. Twee identieke burgerhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1901; souterrain, drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met hardstenen onderbouw en kordongeleiding, gemarkeerd door geblokt l. risaliet met gietijzeren balkons. Omlijste rechth. deur en vensters. Klassiek hoofdstel (448).

S.A.B., O.W., 21942 (1901).

184. Cipresstraat nr. 3. Z.g. «Krekelhuis». Bouwaanvraag (1895), (S.A.B., O.W., 10028).

Nr. 3. Z.g. «Krekelhuis». Rijkhuis in neo-Vlaamse-renaissance-stijl waarvoor bouwaanvraag van 1895 (fig. 184); drie bouwl. en één brede trav. onder zadeldak (pannen). Topgevel van bak- en hardsteen, gemarkeerd door lisenen met spitsbögig spaarveld, afgewerkt met alternerend segmenten, trappen en topstuk. Omlijst steckboogvenster op tweede, gekoppelde rondboogvensters op derde bouwl., oculus in top. Gevelstenen met jaartal 1896 en krekel, banderol met huisnaam en sierankers. Oorspronkelijk winkelpui met pilasters en fronton, heden verbouwd (449).

S.A.B., O.W., 10028 (1895).

Nr. 6-10. Achteraan perceel. Industrieel gebouw op rechth. plattegrond met drie bouwl. + mezzanino onder schilddak (pannen), te dateren in XIX d.; heden parking en pakhuis (fig. 185). Voorgevel in baksteenbouw geleed door hardstenen kordons, met acht trav. Middenrisaliet van vier trav., oplopend in getrapte geveltop met oculus en overhoeks topstuk met ijzeren bekroning. Korfboogen op pilasters op begane grond, steekboogopeningen met kleine metalen roedenverdeling op bovenverd., met in metselverband geaccentueerde ontlastingsboog en sleutel. Meerbeukig interieur met bakstenen troggewelven op gietijzeren kolommen.

Nr. 14. Neoclassicistisch burgerhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen) waarvoor bouwaanvraag van 1862. Verzorgde, bepleisterde en beschilderde lijstgevel, geleed door puilijst en kordonvormende lekdrempels. Geblokte begane grond met rechth. deur en vensters, op sokkel met typisch getraliede, getoogde keldermonden. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting; belcage gemarkeerd door balkon met gietijzeren hek en een gebogen entablement, beide op consoles, in middentrav. Kroonlijst met tandlijst op uitgelengde consoles, boven casementen en architraaf (450).

S.A.B., O.W., 10026 (1862).

Circusstraat (4 C)

Van Emile Jacquainlaan naar Lakensestraat.

Rechthoekige straat, oorspronkelijk van Bruidstraat naar Bloemenstraat, met een brug over de Zenne, aangelegd in 1845. Benaming ontleend aan het voormalige «*Théâtre du Cirque*», gebouwd n.o.v. architect F. Pauwels in 1845-1846, later «*Théâtre de l'Alhambra*», met nieuwe voorgevel aan de Emile Jacquainlaan n.o.v. architect J.-P. Cluyse naar van 1874, gesloopt in 1974. Voor het straatgedeelte tussen Bloemenstraat en Lakensestraat werd in 1863 de bestaande Kuipersstraat, daterend van 1642, verbreed. Onderbroken door de

aanleg van de centrale lanen (1867-1871), waarna het O.-uiteinde deel ging uitmaken van de St.-Michielsstraat.

O.-straatgedeelte met bres van het vroegere theater ten Z., een resterend midden XIX-pand (nr. 5) en hoekbebouwing met de Emile Jacquainlaan ten N.

W.-straatgedeelte met vrij homogene en goed bewaarde neoclassicistische rijbebouwing uit XIX c.: overwegend voormalige enkel- en afgeschuinde hoekhuizen met drie bouwl., horizontale geleiding, ingehouden stucdecor en breed hoofdstel, cf. nr. 8, 14, 15, 16-20, 19, 21 (451).

S.A.B., O.W., 26212, 29817 en 28997 (1845, 1863), 9253 (1845-1846), 1090 (1874).

Nr. 3. Rijkshuis met vier bouwl. en drie trav. onder mansardedak, waarvoor bouwaanvraag van 1872. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met neoclassicistische inslag, gemarkeerd door balkons met gietijzeren leuning, gevelbreed op tweede en derde, in middentrav. op vierde bouwl.; eerste twee bouwl. geritmeerd door pilasters doorlopend in balkonsoles. Rechth. muuropeningen, winkelraam tussen deuren op begane grond, geriemde omlijstingen op hoogste twee bouwl. Klassiek hoofdstel met uitgelengde consoles (452).

S.A.B., O.W., 9247 (1872).

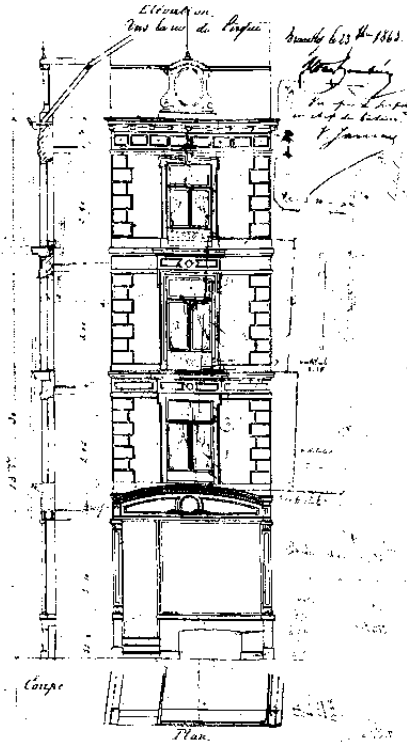
Nr. 10-10A. Breedhuis in neoclassicistische stijl, drie bouwl. + entresol en vijf trav. onder zadeldak, uit XIX c. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met registerindeling d.m.v. kordonvormende lekdrempels. Haast vierkante entresolvensters; getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting, centraal balkon met ijzeren hek op tweede bouwl. Kroonlijst met tandlijst boven bedekte steigergaten. Begane grond met «*klassieke*» winkelpui in r. trav., voorts verbouwd (453).

Nr. 12. Enkelhuis in neoclassicistische stijl, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit XIX c. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met horizontale geleiding. Rechth. deur en benedenvensters

PRINCIPALI PARTI DEL TEMPIO

Il tempio è stato edificato nel 1700
e ha una facciata in stile
barocco. La chiesa è stata
restaurata nel 1850 e
ha una torre campanaria
in stile gotico.

186. Circusstraat nr. 22. Bouwaanvraag (1863). (S.A.B., O.W., 9258).

met bewerkte lekdrempel. Afgeronde bovenvensters met kordonvormende lekdrempels; accent op de middeltrav. door balkon met voluutconsole, doorlopend in de puilijst, en geriemde omlijstingen. Fraaie gietijzeren balkon- en vensterleuningen. Breed hoofdstel met architraaf, casementenfries en kroonlijst met tandlijst en modillons (454).

Nr. 17. Enkelhuis in neoclassicistische stijl, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit XIX c. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op begane grond. Rechth. deur en vensters, op bovenverd. met geriemde omlijsting en kordonvormende lekdrempels. Klassiek hoofdstel (455).

Nr. 22. Smal rijhuis met Second-Empire-inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1863 (fig. 186); vier bouwl. en één trav. onder mansardedak (kunstleien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel begrensd door hoekblokken, nadrukkelijk geleed door brede kordons, en klassiek hoofdstel met casementenfries en kroonlijst op klossen. Axiale vensterpartij met oplopende omlijstingen: geriemd met oren, spiegels, entablementen en sluitsteen bovenaan; bekronend œil-de-bœuf. Houten winkelpui met pilasters, overspannen door een toegstuk met centraal medaillon op palmen en waterlijst met tandlijst (456).

S.A.B., O.W., 9258 (1863).

Nr. 23. Herenhuis in neoclassicistische stijl, drie bouwl. en vijf trav. onder mansardedak, uit XIX c. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, belijnd door plint, schijnvoegen, puilijst en kordonvormende lekdrempels. R. risaliet met rechth. inrijpoort in vlakke omlijsting. Rechth. vensters, op bovenverd. in geriemde omlijsting met afgeronde hoeken en sleutel. Kroonlijst met tandlijst en modillons boven omlijste steigerlaten; dakkapellen met driehoekig fronton (457).

Nr. 24, 26. Twee burgerhuizen in spiegelbeeld, waarvoor bouwaanvraag van 1887; drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder mansardedak (kunstleien), waarin dakkapel en œil-de-bœuf. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met neoclassicistische inslag, met smal deurrisaliet en brede venstertrav. met ijzeren balkon, belijnd door kordons, lekdrempels en platte banden. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met oren, sleutel en bewerkte borstwering. Gekornist klassiek hoofdstel met uitgelengde consoles, grotendeels verwijderd in nr. 26. Begane grond verbouwd (458).

S.A.B., O.W., 9497 (1887).

187. Congressplein. Congresskolom (1850-1859).

Congresplein (7 B-C)

Rechth. plein ten W. en halverwege van de Koningsstraat, in de as van de Congresstraat.

Eertijds een braakliggend terrein toebehorend aan het Bestuur der Godshuizen, onderaan de vanaf 1822 aangelegde Koningsstraat, met een niveauverschil van een tiental meter, z.g. «*Bas-fonds*». Het behoud van het panorama op de benedenstad vanaf de prestigieuze Koningsstraat werd vrij onmiddellijk overwogen, en in alle latere projecten vooropgesteld. Een project van 1825 betrof de aanleg van een parallelle straat. In 1828 werd een eerste wedstrijd ingericht voor de aanleg van een door gebouwen omringd plein, door twee trappen verbonden met de Koningsstraat, waarbij geen der zes inzendingen werd weerhouden. Een project door stadsarchitect A. Payen van 1834, waarvoor reeds opdracht was gegeven in 1830, voorzag voor het eerst in een plein op gelijke hoogte met de Koningsstraat, geflankeerd door gebouwen en afgesloten door een balustrade; een project van ingenieur H. Engels van 1838 lanceerde de idee van een overdekte markt in de Bas-fonds. Beide elementen werden door architect J.-P. Cluysenaar gecombineerd in een eerste project van 1840, met bovendien ruimte voor een monument. In 1846 werd een tweede wedstrijd uitgeschreven, met een overeenstemmend programma, waarbij uit 71 inzendingen het project van architect H.D.L. Van Overstraeten werd bekroond doch nadien onuitvoerbaar bevonden. Uiteindelijk werd een tweede project van Cluysenaar van 1846, in herwerkte versie van 1847, door de Stad aangenomen. De bouw aangevat in 1848, werd in 1857 ingehuldigd, en omvatte de ophoping en aanleg van het Congresplein, aanvankelijk z.g. «Panoramaplein», het doortrekken van de de Lignestraat, via de Vandermeulenstraat tot de verbrede Vesaliusstraat, een U-vormig marktcomplex in neo-Italiaanse-renais-sancestijl onderaan het plein, in combinatie met een monumentale bordestrap. Aan weerszij van het Congresplein voorzag Cluysenaar reeds symmetrische herenhuizen in dezelfde stijl, waarvoor uit-

eenlopende ontwerpen geïnspireerd op Italiaanse palazzi, en centraal een standbeeld.

De huidige herenhuizen werden in 1850-1852, de Congreskolom in 1850-1859 opgericht n.o.v. architect J. Poelaert, laureaat van de desbetreffende wedstrijd van 1849, cf. infra (Pl. XIII).

Het marktcomplex en de trap werden vanaf 1955 gesloopt voor de bouw van het Rijksadministratief Centrum (1958-1984, architecten J. Gilson, M. Lambrechts, G. Ricquier en H. Van Kuyck), genivelleerd tot de huidige esplanade (zie Pachecolaan).

Centraal, lager gelegen plantsoen gedomineerd door de Congreskolom, omringd door een halfcirkelvormige balustrade. Markante lantaarns, o.m. vier tweearmige met putti en St.-Michielsbeeld, door Cluysenaar en beeldhouwer J.J. Jacquet.

S.A.B., A.A., 1849 tot 1857, P.P., 192-234.

MARTINY V.G., *Histoire de l'aménagement du quartier «Pacheco»* (Crédit Communal de Belgique, 1971, 95, p. 44-47).

Poelaert en zijn tijd, Brussel, 1980, p. 157-158, 172-174.

Congreskolom

Herdenkingszuil voor het Nationaal Congres en de Belgische Grondwet, opgericht in 1850-1859, n.o.v. architect J. Poelaert, met beeldhouwwerk door W. Geefs, E. Simonis, J. Geefs, C.-A. Fraikin en L. Melot (fig. 187).

Voor het ontwerp werd in 1849 een wedstrijd uitgeschreven, waarvan het programma een zuilvorm voorschreef. Uit 53 inzendingen werd een gedeelde eerste prijs toegekend aan de architecten J. Poelaert en P. Dens, waarna e.g. met de uiteindelijke realisatie werd belast. Eerstesteeenlegging door koning Leopold I op 25 september 1850, na een lang aanslepend bouwverloop ingehuldigd op 26 september 1859. Herhaaldelijke herstellingswerken te wijten aan materiaalgebreken vanaf 1870. Bijzetting van de «Onbekende Soldaat» op 11 november 1922, cf. plaket en vuurpot.

Veruit het voornaamste en meest monumentale gedenkteken opgericht door het

188. Congressplein. Congreskolom (1850-1859). Genius der Natie.

Koninkrijk België. In zijn tijd de vierde grootste herdenkingszuil ter wereld, geïnspireerd op het archetypen van de Romeinse Trajanuszuil. Later belangrijk perspectiefisch merkpunt voor de aanleg van de O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk. Gevarieerd, polychroom materiaalgebruik : zuilschacht van natuursteen (Herzogenrath), getrapte, vierkante sokkel van hardsteen (Soignies), bekronende, verguld koperen balustrade en bronzen beeldhouwwerk. Totale hoogte van 47 m, diameter van de zuilschacht van 3,45 m. Ornamentatie naar Second-Empiremodel.

Stylobaat met monogram JL (Leopold I) binnen trofeeën van Kunsten, Wetenschappen, Nijverheid en Landbouw, data «SEPTEMBRE 1830» (omwenteling), «10 NOVEMBRE 1830» (installatie van het Congres), «7 FEVRIER 1831» (stemming van de grondwet) en «21 JUILLET 1831» (inhuuldiging van Leopold I) en zware guirlandes door Melot; namen van de le-

den van het Voorlopig Bewind, het Nationaal Congres en het Regentschap rond de lage, bewerkte deur. Voorafgaand twee bronzen leeuwen door Simonis. Op de vier afgeschuinde hoeken bronzen zitbeelden, allegorieën van de grondwettelijke vrijheden : Eredienst door Simonis (1858), Vereniging door Fraikin, Onderrecht en Pers door J. Geefs (1858). Voetstuk met o.m. palmtofriezen, bekleed met witmarmeren plaketten met de namen van de 237 leden van het Congres en de belangrijkste artikelen van de grondwet. Gecanneleerde zuilschacht met vier geledingen aangegeven door rankwerkeringen, met cierlijstkapiteel : onderaan halfverheven beeldengroep met de Genius der Natie, omringd door allegorieën van de negen provincies van België door Simonis, erboven wapens van België en de provincies (fig. 188); symbolen van Wijsheid, Kracht, Roem en Onsterfelijkheid onder het kapiteel. Fraai geajoueerde balustrade met monogram JL en chimereën door Melot. Versmallend topstuk met palmetringen, waarop bronzen standbeeld van Leopold I door W. Geefs.

Inwendig stenen slingertrap (193 tr.); lichtopeningen ingewerkt in de ornamentatie.

S.A.B., O.W., 1314.

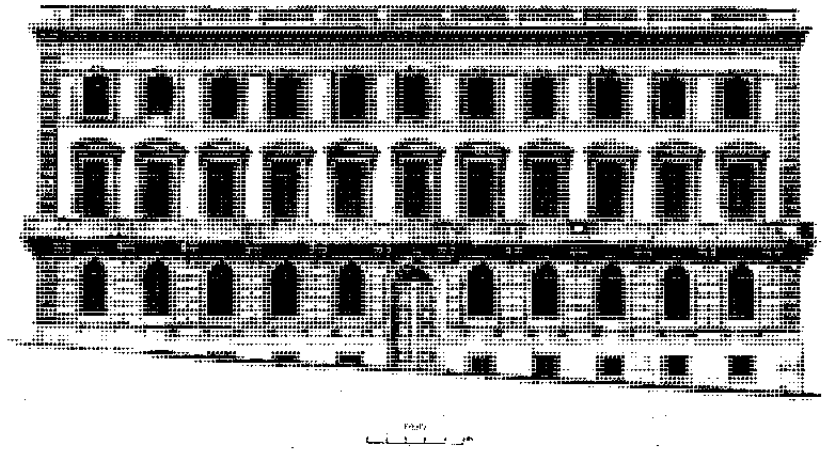
Archief K.C.M.L., dossier 4464.

STAPPAERTS F., *La Colonne du Congrès à Bruxelles*, Brussel, 1860.

★ Nr. 1. Herenhuis (hoek Koningsstraat nr. 148, de Lignestraat), symmetrisch pendant van het ertgov. liggende herenhuis nr. 2, als geheel ontworpen door architect J. Poelaert en gebouwd in 1850-1852. Sinds 1983 zetel van het Arbitragehof.

Monumentaalbouw met neoclassicistische en neo-Italiaanse-renaissance-inslag, aankondiging van de eclectische stijlrichting. Bepaalde en beschilderde lijstgevel met rijke behandeling en overvloedig gebruik van hardsteen; drie bouwl. en resp. elf en tweemaal drie tr. Frontale opbouw aan het Congressplein zonder uitgesproken beklemtoning van de middenas, doch streng horizontale geledingen (fig. 189). Hoekpenanten in rustieke, onderbouw in afgevlakte bossage, op geprofileerde vlakke sokkel die de ter-

Facade vers le place du Congrès

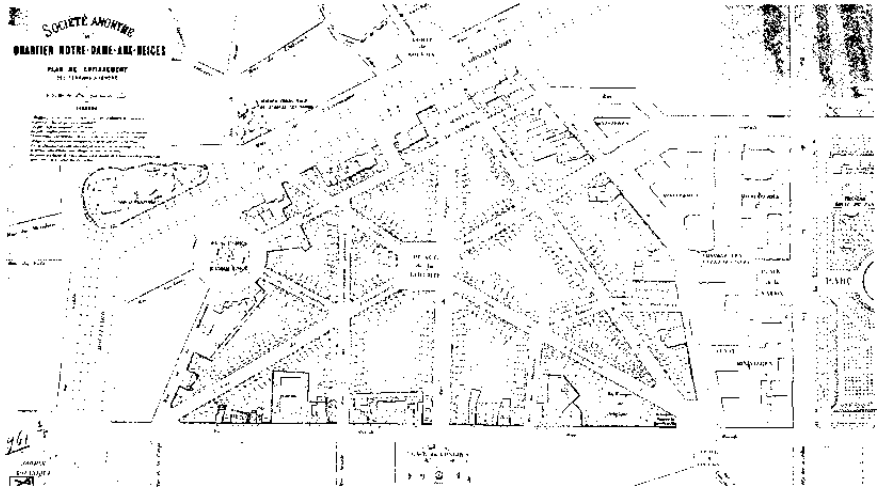
189. Congressplein nr. 1 (1850-1852), (L'Emulation, 1886, pl. 35).

reinhelling opvangt. Rondboogvensters met geriemde omlijsting, voluutsleutel en doorgetrokken lekdrempels op consoles, op verhoogde begane grond; dito rondboogpoort in middentrav. Bel-etage gemarkeerd door een gevelbreed balkon met gekoppelde consoles en opengewerkte borstwering met postamenten; deurvensters in geriemde omlijsting onder gebogen fronton met consoles. Lagere derde bouwl. met verdiepte penanten en fries, belijnd door kordons; rechth. vensters in geriemde omlijsting met neuten, oren en sluitsteen tussen rankwerk. Geaccentueerd hoofdstel met kroonlijst op gekoppelde consoles, aansluitend bij de architraaf. Attiek opgevat als balustrade met postamenten. Zijgevels met identieke opstand, doch centraal balkon en doorlopende borstwering. Aanpalende lagere trav. in de Lignestraat, afwijkend van opstand, met gietijzeren balkons en entablementen (459).

Journal Belge de l'Architecture, 1852, p. 7, pl. 2.
L'Emulation, 1886, kol. 172, pl. 35-36.

★ Nr. 2. Herenhuis (hoek Koningsstraat nr. 150-152, Vandermeulenstraat), cf. nr. 1. Heden *Industriële Hogeschool van het Rijk*. Oorspronkelijk zelfde volume en opstanden. Uitgebreid met belendend XIX b-herenhuis aan de Koningsstraat, en inwendig verbouwd, n.o.v. architect P. Saintenoy van 1919-1920, i.o.v. de «Banque Transatlantique Belge», waarbij toevoeging van de huidige ingangsportiek (Koningsstraat) en een nieuwe gevelpartij aan de Vandermeulenstraat. Voorgevel van deze uitbreiding vervolgens wederopgebouwd in stijl van het Poelaertgebouw, n.o.v. Saintenoy van 1922, i.o.v. de «Savonneries Lever Frères».

Volledig beschilderde gevels, inclusief de hardstenen delen. Zijgevel (Koningsstraat) symmetrisch uitgebreid tot dubbelhuisopstand van zeven trav., gemarkeerd door middenrisaliet met rustiek geboste rondhoogportiek binnen Ionische zuilen en driehoekig fronton, met fraaie ijzeren vleugel deur. Toegevoegde gevelpartij (Vandermeulenstraat) met zelfde bouwhoogte doch vijf niveau's, met ge-

190. Congressstraat. Aanlegplan O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk (1874), (S.A.B., P.P. 961).

boste sokkel, kolossale pilasters, kroonlijst en centrale dakkapel (460).

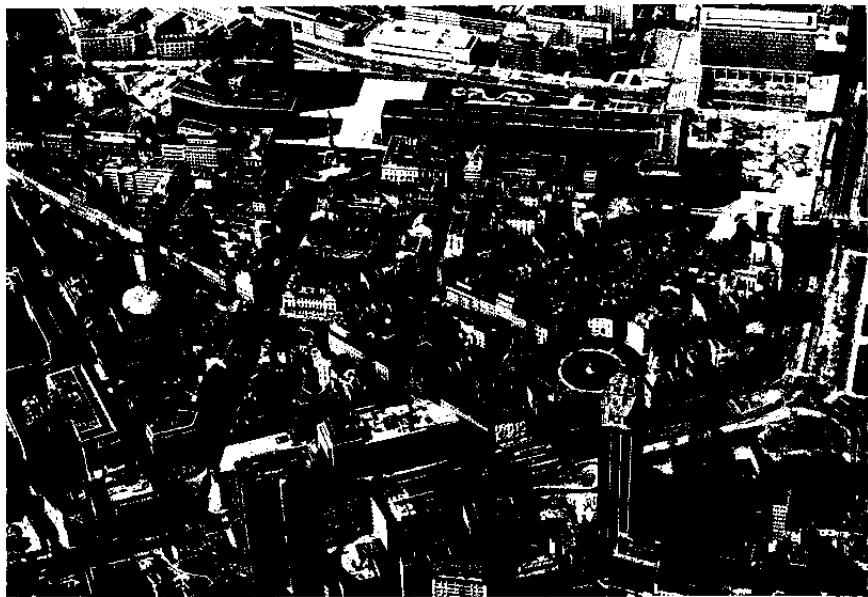
S.A.B., O.W., 31198 (1919-1920), 32042-32043 (1922).

Congresstraat (7-8 B-C)

Van Koningsstraat naar Noordstraat. Deel uitmakend van het urbanisatieplan «O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk», begrensd door Zavelpuut en Barricadenplein (N.), Bischoffsheimlaan en Regentlaan (O.), Leuvenseweg (Z.) en Koningsstraat (W.).

Voorheen een verpauperde en onhygiënische arbeiderswijk met nauwe straten en talrijke gangen, N.-Z. gedwarst door de O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwstraat. In het kader van de algemene stadsverfraaiing werden vanaf midden XIX reeds diverse saneringsprojecten ingediend o.m. door architecten H. Hendrickx en A. Trappeniërs (1860); door J.P. Cluysenaar (1860), V. Besme (1862), en J. Hoste (1868) met centrale inplanting van een Paleis voor Schone Kunsten; door A. Mennessier (1872). In nieuw en goedgekeurd ontwerp van 1874 door A. Men-

nessier gr.m. volledige uitschakeling van het bestaande stratenpatroon en aanleg naar Haussmanniaans model (fig. 190). Straalvormige stratenaanleg met als hoofdas de Congressstraat \perp op het Congresplein, halverwege verruimd tot een rechth. plein, het Vrijheidsplein, dat overhoeks gekruist wordt door twee diagonaalassen Verenigingsstraat/Drukpersstraat en Eredienststraat/Onderrichtsstraat; i.g. worden onderling verbonden door secundaire straten, ten N. aansluitend op het Barricadenplein (fig. 191). Saneringswerken gestart in 1875: ontengingen, woningsloop, nivellering van de gronden gevolgd door nieuw straten-tracé, percelenverkoop en nieuwe bouw gefinancierd door en onder toezicht van de in 1874 opgerichte vennootschap «Société anonyme du quartier Notre-Dame-aux-Neiges», dochtermaatschappij van de «Compagnie Immobilière de Belgique» (gesticht in 1863). Bouwgrond aanvankelijk opgekocht door particulieren of renteniers, vanaf 1878 vnl. door aannemers en architecten. Ingevolge gelcidelijke vermindering van verkoop vanaf 1879, nieuwe woningbouw door vennootschap zelf. Na liquidatie echter in 1886, resterende bouwgrond en door voornoemde maatschappij opgetrokken wo-

191. Congressstraat. O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk.

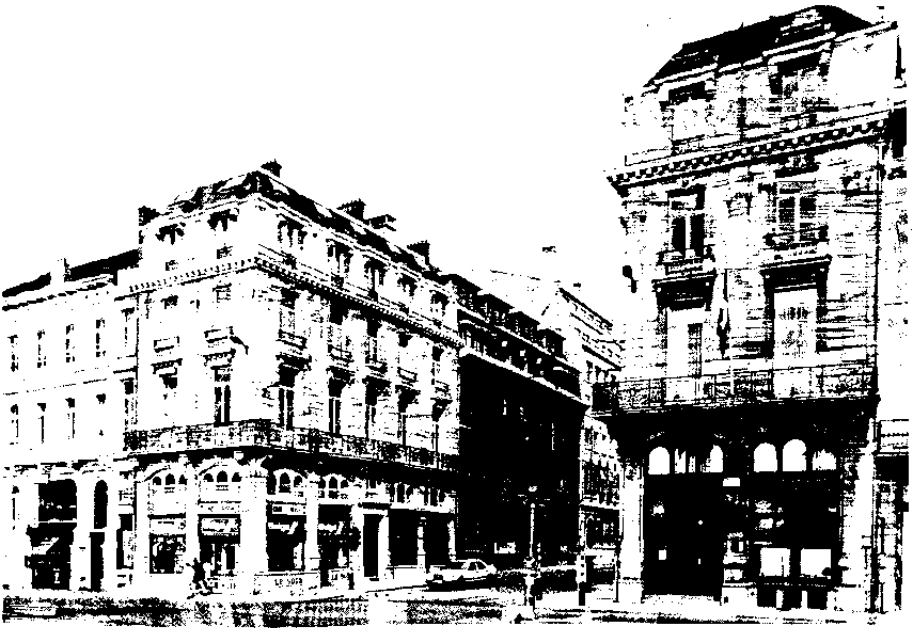
ningen door de Stad Brussel overgenomen.

Bij de transformatie van dit kwartier tot een residentiële en burgerlijke wijk werden ook nieuwe bouwprogramma's ingeschakeld met economische, sociale en culturele functies zoals winkelgalerij, openbare badinrichting, theater en circus. Verder sporadische concentratie van detailhandel, vnl. in de IJzerenkruisstraat. Benamingen van de straten vnl. refererend naar de Belgische omwenteling en grondwet (1830-1831).

Bebouwing hoofdzakelijk daterend van ca. 1876-1890 en respresentatief voor de toenmalige gangbare neostijlen. Burgerhuizen doorgaans met drie trav. en drie bouwl., vaak met souterrain en entresol, soms paarsgewijze samengevoegd tot één geheel en met zelfde gevelopstand in onderscheiden straten, waarvoor in casu gemeenschappelijke bouwaanvraag en een «modelplan». Naast de courante bepleisterde lijstgevels met neoclassicistische in-

slag, gemarkeerd door imitatiebanden, kordons, hoofdgestellen, balkons, pilastertering en veelal uitgewerkt stucdecor, doorbreken een aantal gevels in eclectische en historiserende stijl, gekarakteriseerd door kleurrijk materiaalgebruik, het vrij uniforme uitzicht van de straatwanden.

De nog gaaf behouden oorspronkelijke rijbebouwing van de Congressstraat illustreert duidelijk bovengeschetste XIX d-architectuur. Hiernaast ook een aantal minder karaktervolle gevels door de vrij sobere doorsnee-geveluitwerking of later doorgevoerde wijzigingen cf. nr. 15 (1886), 38 (1887), 42 (1886), 47 (1886), 51-55 (1886; nr. 51 met vierde bouwl. en erker van 1912). De markante eclectische gevels van de hoekbebouwing resp. met de Koningsstraat (nr. 1, 2-4) en het Vrijheidsplein (zie Vrijheidsplein nr. 1-5, 9-13) en het imposante neo-Vlaamse-renaissancehotel (nr. 33-33A) zijn blikvangers in het straatbeeld.

192. Congressstraat nr. 1, 2-4 (1876-1878).

S.A.B., O.W., 9728 (1886), 9744 (1887), 9710 (1886), 9727 (1886), 9717 en 9737 (1886, 1912); P.P., 961, 962, 963, 964.

Brussel, breken, bouwen. Brussel, 1979, p. 64-66, 104.

GOFFAUX R., *Le quartier Notre-Dame-aux-Neiges à Bruxelles* (Brabant, 1980, Spécial 150, p. 129-133).

Poelaert en zijn tijd. Brussel, 1980, p. 57-60.

St.-Lukasarchief v.z.w., Brussel. Beschermingsverslag O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk, 2.9.1981.

Straaten en Stenen. Brussel, 1982, p. 61, 267.

★ Nr. 1, 2-4. Symmetrische hoekgebouwen (Koningsstraat nr. 75 en 77) in eclectische stijl, n.o.v. architect W. Janssens, waarvoor bouwaanvragen van 1876-1878 (fig. 192); drie bouwl. + entresol en attiek, en twee + vijf trav., onder mansardedak (leien). Lijstgevel met verzorgde detailafwerking, volledig uitgevoerd in natuursteen. Onderbouw geritmeerd door steekbogen (winkelpui + entresol) met maskerkopsleutel, en flankerende pilasters met trofeeversiering, doorlopend in consoles van gevelbreed balkon; deur in entablement met bovenlicht in mid-

dentrav, zijde Congressstraat. Bovenverder, geritmeerd door kolossale, compositie pilasters; horizontaliserende pseudo-sokkel met schijnvoegen en omlopend, gietijzeren balkon op bel-etage. Bovenvensters in oplopende omlijstingen met entablement waarop balustrade, en leeuwewok als sluitsteen. Kroonlijst met klossen, boven gebroken panelenfries en architraaf. Gedeeltelijk bepleisterde attiek met gegroefde pilasters en vensters in entablement. Grotendeels bewaard houtwerk van winkelpuien en entresol-drie-lichten. In nr. 2-4 bijkomende, onopvallend gehouden trav. aan Koningsstraat.

S.A.B., O.W., 20759 en 26307 (1876-1878); P.P., 1290.

L'Emulation, 1894, kol. 157, pl. 19-22.

Nr. 3. Rijkhuis van drie bouwl. + entresol en drie trav., waarvoor bouwaanvraag van 1877. Eclectische lijstgevel met neo-Vlaamse-renaissancekenmerken: baksteenbouw met overvloedig gebruik van natuursteen voor hoge belijnde onderbouw, muurbanden en geblokte venster-

193. Congressstraat nr. 5-7 (1878).

omlijstingen met diamantkopsluitstenen, in het deurrisaliet op bel-etage onder gebroken fronton. Rechth. deur met bovenlicht onder triglifentablement + entresolvenster in deels geblokte, deels met rank- en bloemmotieven versierde omlijsting, onder druiplijst op consoles fungerend als balkonplaat. Decoratieve ruimtmotieven in panelen en frics; kroonlijst op klossen en gegroefde consoles (461).

S.A.B., O.W., 9719 (1877).

Nr. 5-7. Oorspronkelijk twee gekoppelde burgerhuizen waarvoor licht verschillend gevelontwerp van 1878 door architect A. Capronnier; in 1919 n.o.v. architect F. Symons samengevoegd tot enkelhuis: afschaffen van deur in tweede l. trav. en steken van korfboogpoort (i.p.l.v. deur in laatste trav.). Eclectische lijstgevel van drie bouwl. en zeven trav., met geboste hardstenen begane grond en bepleisterde bovenbouw (fig. 193). Horizontale belijning door kordons, entablementen, verbonden balustrades, opengewerkte borst-

weringen en aflijnend hoofdstel, verbroken door de alternerende risalieten met deurvensters tussen pilasters, ter hoogte van de kroonlijst nog geaccentueerd door consoles en dakvensters met driehoekig fronton. Rechth. omlijste bovenvensters. Eenvoudige rechth. zijdakvensters ter vervanging van ceil-de-boëufs (1928).

S.A.B., O.W., 9721 (1878), 27001 (1919), 34888 (1928).

Nr. 9. Enkelhuis waarvoor ontwerp van 1878 met twee bouwl. en bouwaanvraag van 1880 voor bijkomende bovenste verd. Bepleisterde lijstgevel van hetzelfde type als nr. 5-7, met getoogde openingen beneden en geblokt middenrisaliet in de ietwat soberder uitgewerkte bovenbouw (462).

S.A.B., O.W., 26288 (1878), 9720 (1880).

Nr. 10, 12-14, 16. Oorspronkelijk twee gehelen van telkens twee gekoppelde herenhuizen met drie bouwl., in spiegelbeeld: resp. tien trav. hrede lijstgevel met neorenaissancedecor en acht trav. brede dito gevel in neoclassicistische stijl, waarvan vier middentrav. telkens op de bovenverd. geaccentueerd door risalieten. Bouwaanvragen van 1878 en ontwerpen gesigneerd architect Alph. Dumont.

Nr. 10: heden nieuwe houw na afbraak van vijf eerste trav.

Nr. 12-14: resultaat van samenvoeging van resterende vijf trav. behorend tot l. pand en vier trav. van r. pand; inbreng van brede neoclassicistische inkompoort vlg. bouwaanvraag van 1927, n.o.v. architect E. Tondeur, en aanpassing met zelfde neorenaissancedecor door zelfde architect waarvoor bouwaanvraag van 1930 (463).

Nr. 16: resterende vier trav. verhoogd met vierde bouwl. en mansardeverd. en aangepast met nieuwe gevelbepleistering vlg. bouwaanvraag van 1929 (464).

S.A.B., O.W., 26290, 9723, 26287 en 9722 (1878), 35385 (1927), 39513 (1930), 39514 (1929).

Nr. 11. Burgerhuis van drie bouwl. en vier trav. waarvoor bouwaanvraag van 1880. Eclectische stijl met schaarse neorenaissance-invloeden. Hardstenen belijnde benedenbouw met rechth. vensters

194. Congressstraat nr. 18 (1882) en 20, 22 (1886).

en getoogde keldergaten. Met schijnvoegen bepleisterde bovenbouw gemarkeerd door kordons : rechth. en getoogde vensters in geriemde oormlijsting, op bel-etage onder entablement, in de twee middentrav. geaccentueerd door boogfrontons en balustrade op consoles. Sobere gevelbeëindiging (462).

S.A.B., O.W., 9725 (1880).

Nr. 18. Herenhuis van drie bouwl. + mezzanino en vier trav., op begane grond l. gesignd door architecten L. en A. De Rycker en gedateerd 1882, cf. ook bouwaanvraag (fig. 194). Verzorgde bepleisterde lijstgevel op arduinen sokkel; eclectische stijl met sobere neorenaissance-invloeden. Horizontale geleding d.m.v. imitatiebanden, kordons, doorgetrokken lekdrempels, friezen, entablements, en gevelbreed balkon. Benadrukte hoektrav. als licht risaliet met rechth. en rondbogig bel-etagevenster, resp. tussen geringde pilasters en zuilen, onder hoofdgestel met bekronend balkon

van het bovenvenster met boogfronton. Overige vensters in rechth. spaarvelden; mezzaninovensters tussen pilasters met aansluitend consoles van kroon- met tandlijst. Rondbogige koetspoort in geprofileerde arduinen omlijsting met sluitsteen.

S.A.B., O.W., 9791 (1882).

Nr. 20, 22. Twee rijwoningen n.o.v. architect E. Janlet, waarvoor gemeenschappelijke bouwaanvraag van 1886 (fig. 194).

Nr. 20. Enkelhuis in eclectische stijl met neorenaissance-inslag, in boogvelden gedateerd «ANNO/1887»; drie en een halve bouwl. en drie trav. Bakstenen lijstgevel verrijkt met natuur- en blauwe hardsteen voor muurbanden op begane grond, lijstwerk, hoek- en boogstenen. Rechth. vensters met bovendorpel onder overspannende rond- of steekboog. Middentrav. benadrukt door houten erker met hekbeekroning en bovenvenster met entablement, als onderbreking van het mezzanino met pilasterindeling.

Nr. 22. Bepleisterde lijstgevel van twee trav. en drie bouwl., met sober neoclassicistisch uitzicht, op begane grond aangepast.

S.A.B., O.W., 9742 (1886).

A.R., Fonds Janlet, nr. 70 b.

Nr. 21, 23. Twee vlg. spiegelbeeld gekoppelde enkelhuizen met lijstgevels met neoclassicistische inslag, drie bouwl. en totaal zes trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvragen van 1880. Bepleisterde bovenbouw op d.m.v. kordons en imitatiebanden gelijnde benedenbouw. Middentrav. geaccentueerd door deels geblokte en met diamantkoppen versierde pilasters en ijzeren balkons. Omlijste rechth. vensters, beneden met geblokte bovendorpel, op bovenverd. met ijzeren hek en op bel-etage onder panelendecor. Triglifiefries met casementen onder tand- en kroonlijst met klossen. Recent toegevoegde attiekverd., zie nr. 29-31 (465).

S.A.B., O.W., 9715 en 9716 (1880).

Nr. 25, 27. Samenstel van twee in spiegelbeeld opgestelde woningen, tweemaal twee trav. en drie bouwl. + attiekverd.,

195. Congressstraat nr. 33-33A. Voormalig «Hotel de Knuyt de Vosmaer» (1878-1879).

waarvoor ontwerp van architect W. Janssens van 1876. Bepleisterde lijstgevels met neoclassicistische inslag. Belijnde benedenbouw. Bovenbouw met lisenenmarkering, deels gegroefd, en gevelbreed ijzeren balkon vóór de bel-etagedeurenvensters onder entablement; voorts ijzeren leuningen op de derde bouw. Klassiek hoofdstel (466).

S.A.B., O.W., 10663 (1876).

Nr. 29, 31. Afgeschuind hoekgebouw (Onderrichtsstraat nr. 128-130), huurhuis, met neoclassicistische inslag, waarvoor qua decor licht afwijkend gevelontwerp van 1877 door architect A. Mennesier. Vijf bouw. en totaal dertien trav. Horizontaal gelijnde bepleisterde lijstgevel: kordons, doorgetrokken lekdrempels, verbonden of afzonderlijke gietijzeren balkons. Vlak omlijste licht getoogde bovenvensters in verkleinende ordonnanatie, rechth. in de d.m.v. pilasters en driehoekig fronton geaccentueerde hoektrav.; festoensluitstenen. Klassiek hoofd-

gestel met panelenfries. Omlopende winkelplui met hardstenen bekleding: winkelramen, -deuren en privé-ingangen tussen pilasters onder entablement. Renovatiewerken, met inbegrip van nr. 21 tot 27, thans (1988-1989) aan de gang, voor inrichting van appartementscomplex, i.o.v. de Stad Brussel (467).

S.A.B., O.W., 10617 (1877).

Nr. 33-33A. Voormalig «Hotel de Knuyt de Vosmaer». Indrukwekkend hoekgebouw in neo-Vlaamse-renaissancestijl (fig. 195), waarvoor ontwerpen van architect J. Naert van 1878-1879, en gemeenschappelijke bouwaanvraag met belendende gevels aan Drukpersstraat (zie aldaar nr. 5) en Onderrichtsstraat (zie aldaar nr. 93-95). Drie bouw. en resp. drie + vijf + drie trav. onder gebogen mansardedak. Symmetrisch opgebouwde, picturaal behandelde en rijk gedecoreerde gevels in combinatie van bak-, natuur- en hardsteen. Hoofdgevel met middenrisaliet doorlopend in torenvormig

dakvenster met vierkante portiekbekroning, verfraaid door Ionische zuilen, pilasters, gebroken en driehoekig fronton, wapenschild van de Knuyt de Vosmaer. Driekwartronde hoektorentjies in overstek : per register versierde colonnetten en slanke rondbooglichten onder sterk uitkragende kordons, boven de met ijzeren hek afgelijnde kroonlijst uitgroeiend tot een soort van overkoppelde lantaarn naar renaissancepatroon. Zijgevels met hockrisalieten, extra gemarkeerd door fraai uitgevoerde loggia's onder balustrade en bovenvenster met driehoekig fronton, uitlopend in dakvenster onder bolvormig dak. Voorts ordonnerende compositie pilasters met geblokte basementen; getoogde en rondbogige vensters onder booglijst met siersluitsteen en imposten; afzonderlijke balusterbalkons op bewerkte consoles. Omlopend hoofdstel met architraaf, versierd fries en kroonlijst op tandlijst en modillons. Dakvensters met gebroken fronton verbonden door balustrade met siervazen. Het ontwerp voorzag een centraal verhoogde bedaking met fraai overdekt dakterras. Op binnenplaats (ook toegankelijk via Drukpersstraat nr. 9), ter plaatse van de vroegere stallingen en aanhorigheden, vlg. bouwaanvraag van 1926 oprichting van een ruim gebouw met garage en burelen n.o.v. architecten A. en Ch. Verhelle. Art Deco getinte voorgevel van drie bouwl. en totaal zeven trav., één trav. brede lagere aanbouw l. en torenvormige aanbouw r. Baksteenbouw met verwerking van natuur-, simili- en hardsteen. Ritmerende lisenen waartussen geknikte en boogvormige vensters.

Bijzonder fraai interieur (fig. 196).

Op gelijkvloerse verd. ruime inkomhal met marmeren wand- en vloerbekleding, ritmerende ingediepte en geblokte pilasters onder gebogen frontonbekroning, bepleisterde tonoverwelling met gordelbogen centraal onderbroken door graatgewelf, sokkels met beelden en deur met fraai smeedijzerwerk. Imposant trappenhuis: muurbekleding van marmer en onyx, gecanneleerde zuilen met vergulde basementen en lijstkapitelen; sierlijke marmeren eretrap met balusterleuning, leidend naar bovenverd. Stucplafond met casement omgeven door beschildering

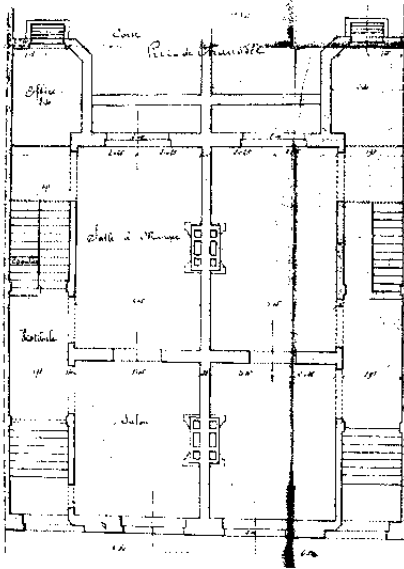
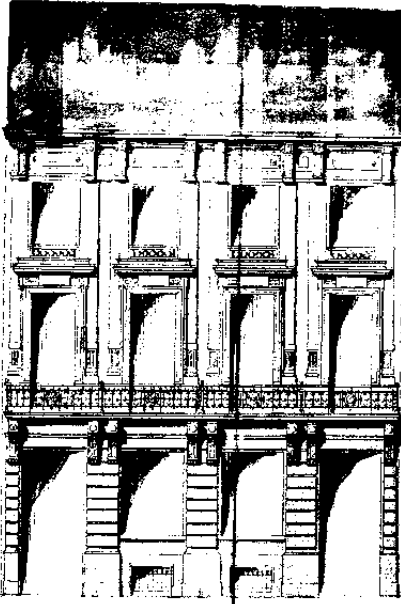

196. Congressstraat nr. 33-33A (Voormalig «Hotel de Knuyt de Vosmaer» (1878-1879). Interieur. Trappenhuis.

met allegorische taferelen. Diepe nis met bronzen beeld voorstellende «Le Dénicheur d'aigles». Zijhal met rondboogarcade op gekoppelde natuurstenen zuilen met compositie kapitelen. Voorts talrijke glasramen met o.m. voorstelling van Theresia van Avilla, H. Jacobus, paus Gregorius, diverse wapenschilden. Haardkamer met houten lambricering in neorenaissancestijl. Houten lambricering in neo-Lodewijk XV-stijl en marmeren schouw met rocailleversiering in raadzaal. Merkwaardige kleine traphal volledig met hout gelambriceerd, in neogotische stijl; rijk bewerkte, door loof- en rankwerk geajoueerde trapleuning, sierlijke verbindende colonnetten en met saterfiguur verlevendigde trappaal; deuren onder kruisbloemafwerking.

S.A.B., O.W.. 1348 (1878-1879), 32943 (1926).

Nr. 35. Afschuind hoekgebouw (Drukpersstraat nr. 2) met drie bouwl. en ongelijke trav.-indeling onder mansardedak, op ontwerpen van architect E. Allard van

197. Congressstraat nr. 43, 45. Bouwaanvraag (1879). (S.A.B., O.W., 9718).

1888 met l. aansluitend gelijkaardig, drie trav. breed enkelhuis, ter plaatse van huidige nieuwe bouw. Bepleisterde lijstgevel in eclectische stijl, op begane grond met imitatiebanden en korfboogopeningen in hardstenen omlijsting en in 1911 verbrede deur. In vier trav. en bredere hoektrav. rechth. vensters in gerieinde omlijsting of tussen pilasters onder entablement; balusterbalkons en -leuningen. Gevel in Drukpersstraat in r. drie trav. met rondboog- en rechth. vensters met klimmende ordonnantie (traphal). Klassieke gevelbeëindiging. Dakvensters met frontonbekroning; in nok driezijdig dakvenster i.pl.v. bolvormige torenhelm met sierbol (468).

S.A.B., O.W., 1454 (1888), 9734 (1911).

Nr. 40. Eclectisch burgerhuis van drie trav. en drie bouwl. onder mansardedak, waarvoor ontwerp van 1887. Natuurstenen lijstgevel met verwerking van blauwe hardsteen, horizontaal belijnd door muurbanden en kordons. Rechth. omlijste deurvensters onder entablement, in twee l. trav. met balusterbalkon met sierbollen, in deurtrav. extra benadrukt door gebroken fronton met sierbol; diamantkopsluitstenen op bovenste bouwl. Versierd klassiek hoofdstel onder dakvensters, verbonden door stenen balustrade (469).

S.A.B., O.W., 9744 (1887).

Nr. 43, 45. Zelfde type en voorgevelordonnantie als nr. 25, 27 (1876), doch zonder attiekverd. en met versierd hoofdstel; bouwaanvraag en ontwerp van 1879 (fig. 197), gemeenschappelijk met Verenigingsstraat nr. 14, 16 (470).

S.A.B., O.W., 6958 en 9718 (1879).

Nr. 44. Onderkelderd enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak, n.o.v. architect O. Simon van 1886, cf. ook gevelsteen. Bepleisterde eclectische lijstgevel op arduinen sokkel, met markerende imitatiebanden en kordons en rechth. omlijste bovenvensters. Benadrukte middentrav. : erker op bewerkte consoles, onder balkonbekroning; aansluitend deurvenster en centraal dakvenster onder driehoekig fronton (471).

S.A.B., O.W., 9748 (1886).

Nr. 46, 48. Gekoppelde rijhuizen met bepleisterde lijstgevel, van 1876 n.o.v. architect W. Janssens; drie + achteruitwijkende vierde bouwl. en totaal vier trav. vlg. spiegelbeeldschema. Vrij sobere gevelwand met markerende gevelbrede gietijzeren balkons op hoofdverd. en ter hoogte van de kroonlijst op klossen. Rechth. omlijste vensters, op bel-etage onder decoratief entablement met triglifien en casementen, van bredere afmetingen - cf. ook de r. deur - op de meer uitgewerkte begane grond. Getoogde i.pl.v. rechth. attiekvensters tussen pilasters (471).

S.A.B., O.W., 10664 (1876).

Nr. 49. Rijhuis van drie bouwl. met ongelijke trav.-indeling onder mansardedak, vlg. ontwerp van 1888 door architect E. Hendrickx. Lijstgevel met parent van witte steen verrijkt met arduin. Getoogde muuropeningen in drie trav. beneden; brede venstertrav. op bovenverd. met resp. rechth. en getoogde drielichten, ijzeren balkons en hekken. Kroonlijst op uitgelengde consoles onder breed dakvenster i.pl.v. smaller met driehoekig fronton (472).

S.A.B., O.W., 9729 (1888).

Nr. 50, 52, 57, 59. Eenvoudige enkelhuizen met neoclassicistisch uitzicht; natuurstenen lijstgevels op belijnde hardstenen begane grond, vier bouwl. en drie trav. Nr. 50, 57, 59: gemeenschappelijke bouwaanvraag van 1887 samen met voormalig nr. 61, inmiddels vervangen door nieuwe bouw aan Surlat de Chokierplein. Zelfde geveluitzicht: rechth. omlijste hovenvensters, met entablement en gevelbreed gietijzeren buikig balkon op bel-etage, dito bekroning en balkon in mid-trav. van derde bouwl.; voorts panelen op de borstweringen en in het versierde klassiek hoofdstel.

Nr. 52: met gelijkaardige opstand, eveneens van 1887, ontworpen door architect L. Laureys (473, 474).

S.A.B., O.W., 9711 (1887), 9712 (1887).

Nr. 54-56. Afschuind hoekgebouw (Noordstraat) in eclectische stijl met neotraditionele inslag, waarvoor ontwerp van 1887 door architect L. Laureys; drie

bouwl. + entresol en totaal vijf trav. Bak- en natuurstenen gevel met risalietmarkering en benadrukte hoektrav., uitlopend op getrapte geveltop met overhoekse pinakel en aanzettend op voluten; trapezoidale hoekerker over twee bouwl., met stenen kruisko zijnen in verticale verbonden omlijsting. Verder getoogde bovenvensters in vlakke omlijsting, in tweede trav. voorzien van balkonhekken. Begane grond heden gedeeltelijk aangepast; getoogde winkeldeur in hoektrav., privé-ingang met bovenlicht in eerste trav. (475).

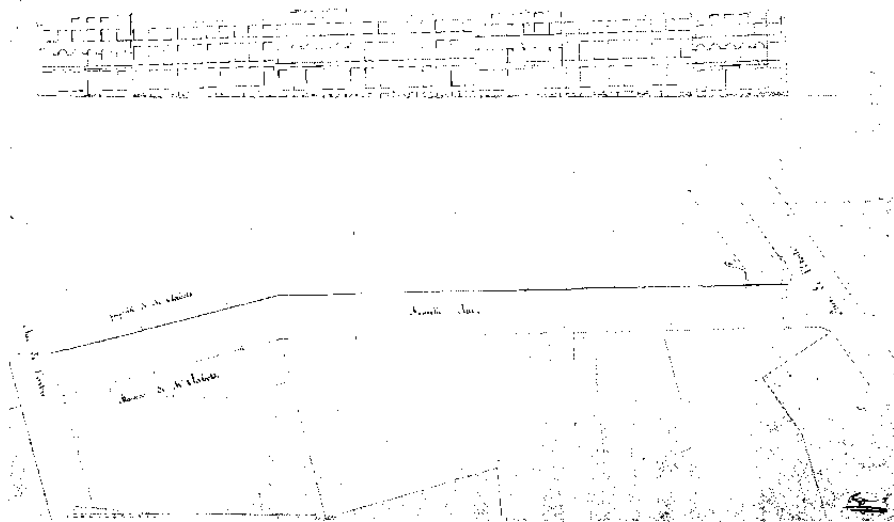
S.A.B., O.W., 9713 (1887).

Coppensstraat (7-8 H)

Van Ernest Allardstraat naar Regentchapsstraat.

Oorspronkelijk langere, geknikte straat tussen de vroegere Sterstraat en Boomstraat. Aangelegd en bebouwd met een neoclassicistisch ensemble van in totaal tweëndertig huizen, door architect F. Coppens, de latere auteur van het Noordstation, grotendeels voor eigen rekening. Ontwerp en bouwaanvraag van 1827 (fig. 198), werken voor het tracé en bouw van de huizen nog in hetzelfde jaar beëindigd, vermoedelijk begin 1828 bestraat en benoemd naar de bouwheer. Doorheen de tuinen van het voormalige hotel van Wemmel getrokken, als onderdeel van de verkaveling van dit belangrijke eigendom, waarvan het XVI-renaissanceherenhuis aan de Zavelstraat werd gesloopt en vervangen door een vijftal neoclassicistische herenhuizen. Later aan beide uiteinden ingekort en trechtersvormig verbreed, bij de aanleg van resp. de Regentchapsstraat (1872) en de Ernest Allardstraat (1884-1888), waarbij telkens een belangrijk aandeel van de bebouwing verdween.

Oorspronkelijk eenheidsbebouwing met volkomen symmetrische gevelwanden grosso modo vlg. repeterend schema: aaneenschakeling van enkelhuizen met gelijkaardige plattegrond, drie bouwl. en telkens drie trav. onder zadeldak. Op regelmatige afstand geritmeerd door licht risalietvormende en hoger oplopende

198. Coppensstraat. Bouwaanvraag (1827), (S.A.B., O.W., 26139).

hoek- en middenpanden met pseudo-dubbelhuisopstand – telkens twee gekoppelde woningen –, nog geaccentueerd door een rijkere gevelbehandeling met bescheiden empire-inslag, cf. rondbogige bel-etagevensters en drielichten, kordongeleiding en bijkomende mezzanino. Ertussen telkens drie gekoppelde woningen met vlakke behandeling. Bepleisterde en beschilderde opstanden met verkleinende ordonnantie; uniforme horizontale belijning ondanks de terreinhelling, waar mogelijk opgevangen door de sokkels, voor het overige trapsgewijs verspringend. Rechth. deuren en vensters, haast vierkant op de lage derde bouwl., uitgezonderd de hogervermelde bel-etagevensters.

Ten O. verdwenen tweemaal vijf panden, ten W. resp. twee – één pand werd geïncorporeerd in een ruimer hoekhuis (zie Ernest Allardstraat nr. 18) – en vier panden.

Resterende panden over het algemeen vrij goed bewaard (fig. 199), enkele panden gedecapeerd, gecementeerd, voorzien van stucdecor of verhoogd; natuur-

stenen sokkels bij een groter aantal panden gedecapeerd. In ruime mate bewaard houtwerk van vleugeldeuren met panelen en ramen.

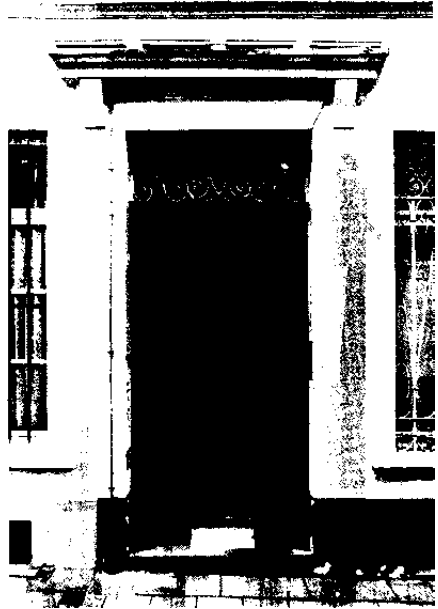
S.A.B., O.W., 26139 (1827-1828).

Nr. 3, 9 tot 13, 12 tot 16. Enkelhuizen met vlakke gevelbehandeling, afzonderlijke lekdrempels, kroonlijst met onderliggend profiel boven steigergaten, en afgewolfde dakkapel. Nr. 3 : gedecapeerd, vernieuwd parement en kroonlijst. Nr. 11 : toegevoegd stucdecor en doorgetrokken lekdrempels. Nr. 13 : idem, verhoogde vensters op derde bouwl., toegevoegde attiekverf. Nr. 12 : gedecapeerd. Nr. 16 : verbouwde begane grond en toegevoegde mansarde (476).

Nr. 5-7, 6A-10. Telkens per twee gekoppelde enkelhuizen met pseudo-dubbelhuisopstand van vijf trav. Gemeenschappelijke deurtrav. geaccentueerd door gekoppelde deuren met gegroefde houten middenstijl, vervolgens Venetiaans en rechth. drielicht met pilasters doch

199. Coppensstraat (1827-1828) naar het W.

200. Coppensstraat nr. 15-17 (1827-1828). Deur.

blind middenluik. Rondboogvensters met waterlijst op doorgetrokken imposten op bel-etage. Bovenverd. belijnd door kordonvormende lekdrempels met onderliggend profiel. Steigeraten onder de brede, gelede architraaf, mezzanino geopend door rechth. venstertjes, kroonlijst, vernieuwd in nr. 5-7 (477).

Nr. 15-17, 18-20. Telkens per twee gekoppelde enkelhuizen met pseudo-dubbelhuisopstand van vijf trav., enkel in nr. 15-17 nog geflankeerd door de oorspronkelijk bijhorende, afzonderlijke deurtrav. Middentrav. geaccentueerd door een deurentablement op consoles (fig. 200). Rondboogvensters met waterlijst op doorgetrokken imposten op bel-etage, Bovenverd. belijnd door kordonvormende lekdrempels met onderliggend profiel. Steigeraten onder de brede, gelede architraaf, mezzanino geopend door rechth. venstertjes, kroonlijst. Markante ijzeren tralies en leuning in nr. 15-17. Twee r. trav. gecementeerd in nr. 18-20 (478).

Nr. 19. Enkelhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1873; drie bouwl. + entresol en twee trav. onder mansardedak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op begane grond; getoogde entresolen bovenvensters met geriemde omlijsting en kordonvormende lekdrempels, l.g. met sluitsteen; klassiek hoofdstel. Winkelraam met houten omlijsting uit 1885 (479).

S.A.B., O.W., 9704 (1873, 1885).

Cuerensstraat (2 G)

Van Zennestraat naar Slachthuislaan. Deel uitmakend van een geheel van straten met stervormig patroon, in 1842-1849 aangelegd tussen de Anderlechtssteenweg en de Slachthuislaan (zie Anceessensstraat).

Z.g. naar de eigenaar van het betreffende grondstuk. In de jaren 1840 bebouwd met

overwegend enkelhuizen van drie bouwl. en twee of drie trav. met vlakke lijstgevel, vaak gekoppeld. Heden nog redelijk bewaard ondanks aanpassingen, vnl. verhoging en vernieuwing van de gevelbekleding, cf. nr. 1, 3, 4-6, 7, 8-12, 9, 15, 19-23, 22, 25, 27, 32-34. Latere panden met zelfde karakteristieken, cf. nr. 24 (1861), 26-28 (1882) en 31-33 (1862). Interbellum-appartementsgebouwen in nr. 13 en 17 (480).

S.A.B., O.W., 10017 (1861), 10018 (1882), 10016 (1862).

Nr. 5. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit jaren 1840. Huidig, typisch geveldecor met o.m. schijnvoegen, geriemde omlijstingen en borstweringen met schijf- en loofwerk, uit begin XX. Rechth. inrijpoort en vensters met lekdrempel; klassiek hoofdstel (481).

Nr. 11. Enkelhuis met gecementeerde Art Deco-lijstgevel, n.o.v. architect E. Boileau van 1928, aanpassing van neoclassicistisch pand uit jaren 1840; heden drie bouwl. en twee trav. Benedenvenster met getrapte bovenhoeken, driezijdig, in verdiepte erkervorm uitgewerkte vensterpartij op bovenverd. Gestileerd bloem- en vaasmotief op de borstweringen. Typisch houtwerk van deur en ramen (482).

S.A.B., O.W., 37131 (1928).

Nr. 14, 16, 18. Gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen met repeterend schema, drie bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak, uit jaren 1840. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels op geprofileerde hardstenen plint met getraliede keldervensters. Regelmatige gevelordonnantie met rechth. deur en vensters, op bovenverd. in geriemde omlijsting op kordonvormende lekdrempels; gietijzeren leuningen. Klassiek hoofdstel met casementenfries. Grotendeels bewaard houtwerk, o.m. vleugeldeuren met typisch bovenlicht. Nr. 14 verhoogd met vierde bouwl. (483).

Nr. 30, 36. Neoclassicistische enkelhuizen met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit jaren 1840. Goed be-

waarde, representatieve voorbeelden van de oorspronkelijke basisbebouwing van deze wijk (cf. straatnotitie). Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevels met rechth. deur en vensters, geleed door plint, kordonvormende lekdrempels en een eenvoudig, klassiek hoofdstel. Bewaard houtwerk en ijzeren leuningen. Nr. 30 met recente dakkapel (484).

Dam (3-4 H)

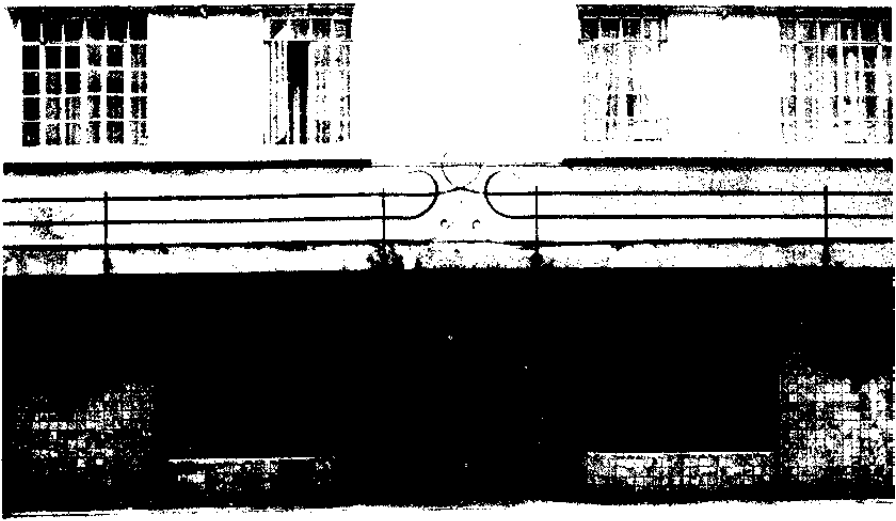
Van Anneessensplein naar Gierstraat. In oorsprong gebogen steeg, deel uitmakend van de aanleg van de «Oude Markt» en omgeving in 1639 (zie Anneessensplein), vanaf de Z.-W.-hoek van de Oude Markt over de Kleine Zenne leidend naar de bleekboven op «den Rosbempt». Huidige aanleg uit ca. 1863-1866, opgenomen in de nieuwe wijk ten Z. en O. van de Anderlechtssesteenweg (zie Artesiëstraat).

N.-zijde ingenomen door Gemeenteschool Nr. 13 (zie Anneessensplein nr. 11), Z.-zijde door aaneengesloten rijbebouwing vnl. uit jaren 1875-1880.

Nr. 4-10. Geheel van drie gekoppelde rijhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1902; vier bouwl. + entresol en in totaal negen trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, geleed door gevelbreed balkon met gebuikte ijzeren leuning voor bel-etage, kordons en doorlopende lekdrempels; dito balkons in resp. midden-trav. op derde bouwl. Getoogde vensters met vlakke omlijsting of omlopende waterlijst. Kroonlijst op klossen; dakkapellen. Begane grond doorlopend verbouwd (485).

S.A.B., O.W., 10143 (1902).

Nr. 5. Uitbreiding van Gemeenteschool Nr. 13 (zie Anneessensplein nr. 11). Schoolgebouw met drie bouwl. en drie + twee brede trav., in eclectische stijl met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect E. De Vigne van 1910-1912. Eenvoudige bepleisterde opstand met kordonleiding en klassiek hoofdstel; portaal in enta-

201. Dam nr. 7-9A (1935).

blement aan de straat, drielichten van klaslokalen aan de speelplaats (486).

S.A.B., A.A., 1912. rep. 8588 en 8635; N.P.P., S 6.

Nr. 7-9A. Appartementgebouw in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. architect J. De Ligne van 1935. Complex met vijf bouwl. onder plat dak, doorlopend in Loofstraat nr. 6-8; constructie van gewapend beton. Appartementen met woonkeuken en twee kamers. Strak geordoneerde gevels met «monolithische» bepleistering en goudgele tegelbekleding voor de begane grond, resp. vier en drie trav. Horizontaliserende vensters en tweelichten in geprononceerde vlakke omlijsting; metalen raamwerk met kleine roedenverdeling. Afwerking door rollaag. Gelijkvloerse verd. onder betonnen luifel waarop metalen borstwing; portaal tussen winkelpuien op arduinen trede; metalen raamwerk en tralies aan zijvensters (fig. 201), (487).

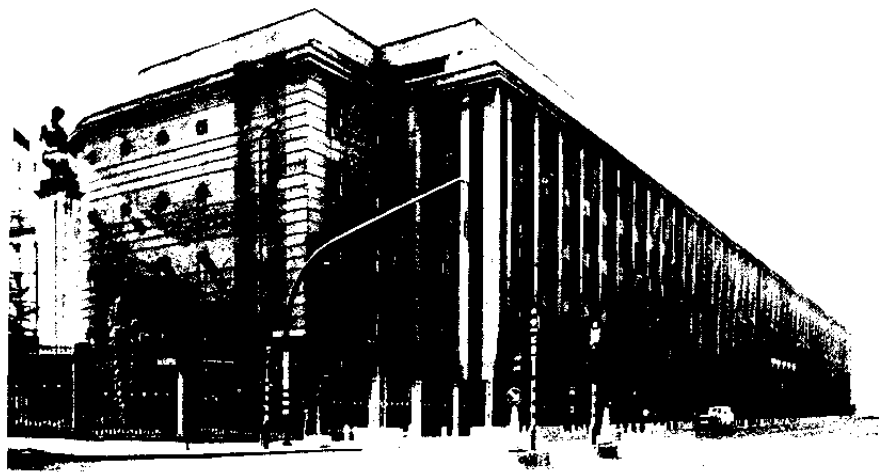
S.A.B., O.W., 48544 (1935).

Nr. 12, 16, 20, 24, 26-30. Rijhuizen met vier bouwl. en overwegend twee of drie trav., onder zadel- of mansardedak, uit jaren 1875-1880. Bepleisterde en beschilderde, neoclassicistische lijstgevels, met veelal gctoogde bovenvensters in gerimde omlijsting op al of niet doorgetrokken lekdrempels, en klassiek hoofdstel. Verbouwde pui. Nr. 16: bredere opstand met vijf trav., waterlijsten en licht geaccentueerde middentrav.; fraaie dakkapellen. Nr. 26-30: twee gekoppelde woningen; winkelpuien met zij- en privé-ingang, pilasters en doorlopend entablement (488).

de Berlaimontlaan (6-7 C-D)

Van Stormstraat naar Zandstraat.

Onderdeel van de brede laan bovenop de tunnel van de N.-Z.-spoorwegverbinding (1911-1914, 1935-1952), aanvankelijk in zijn geheel Belgiëlaan genoemd, waartoe

202. de Berlaimontlaan nr. 1-5. Nationale Bank van België (1948-1957).

verder de Pachecolaan ten N. en de Keizerinlaan en de Keizerslaan ten Z. behoren. Deze fase van de werken werd grotendeels in de periode na W.O. II gereali-seerd. De bebouwing langs de laan, waar-voor in 1936 zonder gevolg een architec-tuurwedstrijd werd georganiseerd door het «Centre Belgo-Luxembourgeois d'In-formation d'Acier» kwam vnl. in de jaren 1950, ook nog in de jaren 1960 tot stand (zie Europakruispunt).

Huidige benaming sinds 1952 als herinne-ring aan de vroegere Berlaimontstraat, opgeslorpt door de nieuwe aanleg. In oorsprong gang in de Stormstraat z.g. «Etengat» (XIII). Later z.g. naar het adellijke klooster der kanunnikessen van Berlaimont, gesticht in 1626. Doorge-trokken tot de vroegere St.-Elisabeths-berg in 1798. O.-zijde geheel, W.-zijde ten dele ingenomen door de gebouwen van de Nationale Bank. Aaneengesloten wand kantoorgebouwen met zes bouwl. tussen Stormstraat en Komedianten-straat, nr. 2-14 (1956, architect A. Cor-

nut), 18 (1963, architect H. Van Kuyck) en 22 (1958, architecten A. en J. Polak), (489).

S.A.B., O.W., 64683 (1956), 84370 (1963), 71269 (1958).

Nr. 1-5. *Nationale Bank van België*. Om-vangrijk bankgebouw, ontworpen door architect M. Van Goethem vanaf 1940, samen met de ertgov. liggende drukkerij opgetrokken in 1948-1957 (fig. 202). Aanvankelijk project voor wederopbouw van het gehele bouwblok na sloop van de oude bankgebouwen, gewijzigd met het oog op behoud en integratie van de gou-verneursresidentie en de directiekantoren (zie Wildewoudstraat nr. 9).

Gesloten, classicerende architectuur met sterke zin voor monumentalisme, ver-want met de officiële bouwkunst van de late jaren 1930. Complex van zes houwl., met structuur van gewapend en voorge-spannen beton en parement van natuur-steen. Voorgevelfront met 200 m lange en 20 m hoge, vrijstaande colonnade van

kolossale pijlers aan de basis verbonden door hekken, onder breed gekorniste kroonlijst. Regelmatige vensterordonnantie doorgetrokken tot in de attiekverf. Centrale inkom gemarkeerd door metalen emblemen en reliëfs door beeldhouwer M. Rau; aansluitend hal en wijdse lokettenzalen. Terugwijkende, blinde afgeronde hoekpartijen versierd met dierenriemtekens door Rau. Flankerende bronzen beelden door beeldhouwers G. Grard (N.) en Ch. Leplae (Z.), (490).

MARTINY V.G., *Immeuble de la Banque Nationale à Bruxelles* (Rythme, 1953, 15, p. 6-13).

Nr. 56. *Drukkerij* van de Nationale Bank, cf. supra. Langgerekt gebouw van vier bouwl. met zelfde materiaalgebruik. Symmetrische, regelmatig geordende opstand: middenrisaliet met kolossale beglaasde inkom versierd met metalen reliëf. Zijpartijen met afgeronde hoeken en verticaliserend ritme. Achteraan gebogen en overkragend op colonnade boven de lager gelegen St.-Laurensstraat (491).

De Brouckèreplein (4 C-D)

Rechth. plein op de intersectie van Adolphe Maxlaan, Emile Jacquainlaan en Anspachlaan. Deel uitmakend van het geheel der centrale lanen, in 1867-1871 onder het beleid van burgemeester J. Anspach aangelegd op de overwelfde Zenne, n.o.v. architect L.P. Suys. Monumentale doorbraak naar Haussmanniaans model die de stad van N. naar Z. doorkruist. Zie Adolphe Maxlaan.

Benaming sinds 1871 naar Charles De Brouckère (1796-1860), burgemeester van Brussel van 1848 tot 1860.

Het centrum van het De Brouckèreplein werd aanvankelijk ingenomen door de voormalige Augustijnenkerk, imposante barokkerk door architect J. Francquart uit 1620-1642, eertijds deel uitmakend van een omvangrijk kloostercomplex aan de Wolvengracht. In zijn project van 1865 voorzag Suys in behoud, vrijmaking en uitbreiding van de kerk, gearticuleerd

als eindperspectief van de laan vóór de splitsing. De kerk werd uiteindelijk in 1893 gesloopt, de voorgevel wederopgebouwd aan de H. Drievuldigheidskerk te Elsene. Op de vrijgekomen ruimte werd een plein aangelegd, achteraan gedomineerd door de Anspachfontein n.o.v. architect E. Janlet, met beeldhouwwerk door P. De Vigne, J. Dillens, G. De Vreese, P. Braecke en G. Houtstont, ingehuldigd in 1897 (fig. 203). Op het besluit tot oprichting van het monument op deze plaats, teruggaand tot 1880, volgde in 1890 een eerste voorontwerp – een triomfboog –, na 1894 een tweede – een centraalbouw – en het definitieve – een obelisk –, uitgevoerd vanaf 1895. In 1973 ingevolge de metro-aanleg gedemonteerd en in 1979-1981 in gereduceerde vorm opnieuw opgesteld aan het einde van de «Vismarkt» (zie Baksteenkaai).

Het De Brouckèreplein vormt samen met de Adolphe Maxlaan en de Anspachlaan het meest voorname gedeelte van de centrale lanen. De bebouwing uit begin jaren 1870 vertoont een opeenvolging van monumentale panden met rijk gedetailleerde gevelafwerking, sinds de afbraak van de Augustijnenkerk gedomineerd door het «Hotel Continental», kopgebouw van Adolphe Maxlaan en Emile Jacquainlaan, en eertijds ten Z. afgesloten door afgeschuinde hoekgebouwen. Vier gebouwen werden bekroond tijdens de gevelwedstrijd van 1872-1876, waarvan één, n.o.v. architect H. Maquet (1872), de negende prijs, verdween; een groep panden aan de W.-zijde werd naar verluidt tijdens de tweede gevelwedstrijd van 1876-1878 bekroond.

Het De Brouckèreplein ontwikkelde zich, zeker vanaf de jaren 1890 tot het spraakmakende centrum van de stad, met hotels-café's «Continental» en «Métropole», het revuetheater «La Scala», tijdens het interbellum de bioscoop «Eldorado», tijdens de na-oorlogse periode overwoekerd door lichtreclames. Na beëindiging van de metrowerken in 1976, opnieuw aangelegd waarbij het plein werd geïncorporeerd in de rijbaan en omringd door brede, beboomde voetgangerszones en toegangen tot metrostation «De Brouckère» (lijn 1 en lijn 3). Twee gietijzeren fontein-tjes, resp. met beeldje «Haasje-over» (W.) door J. Roig en

203. De Brouckèreplein. Toestand ca. 1905 met Anspachfontein (Verz. G. Abeels).

«Kinderspelen» (O.) door J. De Decker, onthuld in 1982. Heden ten Z. gedomineerd door het Administratief Centrum van de Stad Brussel (1976-1971, architecten J. Cuisinier, J. Gilson, A. en J. Polak, R. Schuiten) en de Philips-toren (1967-1969, architecten Structures); nieuwe bouw op de hoek met de Augustijnenstraat.

S.A.B., O.W., 29829, 551 (1872); S.K., 33; Gemeentebld, 1893, I, p. 147-149; 1894, p. 704-709; 1897, II, p. 411.

DECLERCQ F., DE WIT A., VAN LOOCK J., *Emile Janlet*, onuitgegeven verhandeling, St.-Lukas Hoger Architectuurinstituut Brussel, 1984, p. 100-107.
L'Emulation, 1898, pl. 34-37.

Nr. 7. Hoekgebouw (Wolvengracht) met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect Ch. De Maeght van 1872; later deel uitmakend van warenhuis «La Compagnie Anglaise» (zie nr. 9-13). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, oorspronkelijk drie bouwl., waaronder beglaasde winkelpui en entresol, en resp. twee en zes

trav. onder mansardedak. Ingrijpende verbouwing in 1938-1939, o.m. bijkomende vierde bouwl. Bredere eerste drie trav. geaccentueerd door venster-salieten; pilasters en entablement overgaand in schijnvoegen, en gietijzeren balkons; oorspronkelijk gevelbreed stenen balkon van bel-etage in 1895 vervangen door ijzeren. Voorts geriemde vensteromlijstingen met oren en sleutel, doorlopend entablement boven bel-etage in r. trav. Bewerkt klassiek hoofdstel. Huidige pui uit 1958, doorlopend over Wolvengracht nr. 8 (492).

S.A.B., O.W., 566 (1872), 567 (1895), 50097 en 51412 (1938-1939), 69337 (1958).

Nr. 8 tot 28. Geheel van zeven rijhuizen in eclectische stijl met overwegend neogotische kenmerken, n.o.v. architect J. De Blois (fig. 204). Vijf tot zes bouwl. hoge gevelwand met kleurige combinatie van bak- en natuursteen en arduin. Bouwaanvraag van 1873 voor nr. 8-10. Nr. 12-28, waarvoor gemeenschappelijke

204. De Brouckèreplein nr. 8 tot 28 (1873-1874).

bouwaanvraag van 1874, werden bekrond in de tweede gevelwedstrijd voor de centrale lanen in 1876-1878. Na brand van 1979 «grondige» restauratie van nr. 16, 22, 24 door architect J. Polak, en gevelrestauratie van overige panden, onder gecombineerde mansarde- en zadeldakbedaking, beëindigd in 1984.

Nr. 8-10. Handelshuis, met jaartal 1873 op bovenste verd. Door balkons en kordons horizontaal gemarkeerde lijstgevel; hoektrav. verticaal geaccentueerd door risalieten uitlopend in dakvensters met tuitgevel. Vrij druk versierde vensters d.m.v. drielob- en spitsboogomlijstingen, geblokte rechtstanden en arceringen in de hoekzwikken. Vitrines + entresol opgenomen in gedrukte spitsbogen op geblokte pilasters.

Nr. 12-14. Vijf trav. brede lijstgevel met jaartal 1875 in cartouche; restauratie in 1983 door architecten A. en J. Polak. Ritmerende risalieten waarin afgeronde rechth. en rondbogige vensters, in de zij-

trav. gekoppeld. Voorts drielobbige, spitsbogige en rondbogige omlijstingen, verbonden imposten en markerende balkons. Gevelbeëindiging door opengewerkte attiek; uitgewerkt dakvenster met tweelicht als accentuering van de midden-trav. Oorspronkelijk drie deuren tussen pilasters op begane grond, in twee trav. vervangen door vitrines in 1886, thans gemoderniseerd. Steekbogige entresolvensters tussen Ionische zuilen.

Nr. 16. Lijstgevel van drie trav., enigszins afwijkend van de overige gevels door aan renaissance ontleende compositie en decor. Sterk verticaal geleed gevelfront door geaccentueerde midden-trav. met uitgelengd canon: superpositie van opeenvolgend Ionische, geblokte, Corinthische, compositie en Dorische pilasters; tweelichten, markerende uitgebogen balkonleuning en verhoogde siergeveltop met fronton onderbroken voor rondboog tussen voluten, onder bekronend topstuk. Kolossale orde op begane grond +

entresol; oorspronkelijk met uitstalraam in brede middentrav., vlg. verbouwing van 1895 gewijzigd in poort, als hoofdtoegang tot «La Scala» (1888), een «café-concert», naderhand operette-theater; in 1942 opnieuw aangepast voor de «Taverne de la Scala».

Nr. 18-22. Lijstgevel geritmeerd door opengewerkte balkons, waterlijsten op tandfries en muurbanden. Risalietvormende middentrav. met in 1910 aangepaste erker, twee- en drielichten begrensd door colonnetten en trapvormige verhoging met initiaal W in spitsboogveld. Rechth., getoogde en spitsboogopeningen in de zijtrav. Begane grond + entresol opgenomen in spitsboogarcade op gebundelde pilasters en zuilen.

Nr. 24. Gelijkwaardig geconcipeerde lijstgevel met registermarkering en brede drielichtvormende middenpartij in risaliet, uitlopend in trapgevel met «ANNO 1875» boven middenvenster. Fantasierijke interpretatie van gotische venstervormen en -omlijstingen. Ietwat contrasterende uitwerking van benedenbouw door zware gebundelde zuilen en aansluitende vegetaal geornamenteerde erkerconsoles. Centraal uitstalraam in 1933 vervangen door poort, naderhand opnieuw gewijzigd; behouden zij-ingangen onder versierd spitsbooglicht.

Nr. 26. Lijstgevel van drie trav., met vermenging van neogotische en neobarokke kenmerken. Nadrukkelijke horizontale belijning door balkons, met ijzere leuning i.pl.v. oorspronkelijk stenen balustrade en in 1945 gerestitueerde consoles op bel-etage. Opeenvolgend afgeronde rechth., rondboogvormige en geknikte vensters, op twee middenverd. tussen geblokte Corinthische pilasters. Zijtrav. op bovenverd. in risaliet en doorlopend in dakverd. Gemoderniseerde begane grond i.pl.v. breed uitstalraam en zijdeuren tussen colonnetten, vgl. entresol.

Nr. 28. Ietwat soberder uitgewerkte drie trav. brede lijstgevel, belijnd door balkons, muurbanden en attiek. Rechth. en tudorboogvormige vensters. Bel-etage-geurvensters vervangen door vensters en geajoureerd balkon verwijderd voor lichtreclame in 1959. Begane grond en entresol verbouwd voor toegang tot acht bioscoopzalen «Eldorado» (cf. nr. 38-46).

S.A.B., O.W., 18053 (1873), 574 (1874), 573 (1886), 609 (1895), 569 (1888), 54829 (1942), 4355 (1910), 41012 (1933), 56635 (1945), 69193 (1959).

RICCARDI E., *La création des boulevards centraux à Bruxelles*, licentiaatsverhandeling U.L.B., 1979-1980, p. 76-77.

Nr. 9-13. Warenhuis «*La Compagnie Anglaise*». Gesticht in 1890, vervolgens uitgebreid tot het gehele hoekblok Wolvengracht/Paardgang; gedeeltelijk door brand verwoest in 1938 en onmiddellijk wederopgebouwd, later opnieuw opgesplitst. Huidig gebouw in Nieuwe Zakeijkheid, n.o.v. architecten Ch. Defalque en F. Maury van 1938, geopend in 1939. Constructie van vijf bouwl., met structuur van gewapend beton en staal. Schermgevel met simili-natuursteenbekleding, opgevat als portiek met brede, geprofileerde omlijsting en ingedeeld door vier geprofileerde pilasters. Voorts volledig beglaasd met verticaal oplopend metalen raamwerk. Oorspronkelijk opengewerkte begane grond met vitrines, belijnd door luifel met firmanaam en -embleem, en inwendige aanleg rond centrale hal met galerijen en bovenlicht; heden gewijzigd (493).

S.A.B., O.W., 50039 en 49761 (1938-1939).

GILLES P., *Les nouveaux magasins de la Compagnie Anglaise à Bruxelles* (Batir, 1939, 81, p. 366-367, 375).

Nr. 15-17. Twee, oorspronkelijk vlg. spiegelbeeldschema gekoppelde enkelhuizen in eclectische stijl, n.o.v. architect J.-B. De Knoop, van 1872, gewijzigd wat betreft de bedaking in 1873; drie bouwl. + mezzanino en elk drie trav. onder mansardedak (leien). Bepfeisterde en beschilderde lijstgevels met gebruik van hardsteen voor o.m. vensteromlijstingen en kordons. Decor met overwegend neo-Lodewijk XVI-inslag. Oorspronkelijk geblokte begane grond; herhaaldelijk verbouwd voor winkelpuien. Dito middenrisaliet met balkon met balustrade en bewerkt gebogen fronton op bel-etage, en gekoppelde consoles onder de kroonlijst. Getoogde vensters met geriemde omlijsting, sluitsteen en borstwering met guirlandes. Klassiek hoofdgestel; dakkapel met vleugelstukken en fronton tussen œil-de-bœufs, vereenvoudigd en deels verwijderd (494).

S.A.B., O.W., 541 (1872-1873).

205. De Brouckèreplein nr. 30-46. Bioscoop «Eldorado» (1931-1933). Oorspronkelijke toestand (Verz. A.A.M.).

Nr. 19-21. Rijkshuis in eclectische stijl n.o.v. architect J. Hanicq van 1872; drie bouwl. + entresol en drie trav. onder mansardedak. Twintigste prijs in de gevelwedstrijd voor de centrale lanen van 1872-1876. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met gebruik van hardsteen o.m. voor de onderbouw, geleed door kordons. Breder middenrisaliet, doorgetrokken tot in de bedaking: markerende ingediepte penanten, tweelichten met pilasters, balkons met bewerkte postamenten; consoles onder de kroonlijst en dakkapel met voluten en fronton waarboven œil-de-bœuf; bijkomend decor, o.m. leeuw-koppen en guirlandes, en gebogen balustrade op bel-etage. Deurvensters in geriemde omlijsting met oren in zijtrav.; ijzeren borstweringen. Klassiek hoofdstel; kleine dakkapellen boven zijtrav. Oorspronkelijk vitrine tussen geblokte posten, privé- en winkeldeur; herhaaldelijk verbouwd (495).

S.A.B., O.W., 543 (1872).

Nr. 23-29. Ruim huur- en handelsgebouw in eclectische stijl, n.o.v. architect D. Peeters van 1872. Ca. 1900 geannexeerd door het «Hotel Métropole» (zie nr. 31).

Oorspronkelijk vijf bouwl. + entresol en negen trav.; leien mansardedak met centrale belvédère, rij dakkapellen met voluten en alternerend driehoekige en gebogen frontons achter doorlopend balkon, en erboven œil-de-bœufs, vlg. bouwaanvraag van 1931 vervangen door zesde bouwl. en vereenvoudigde bedaking in het verlengde van nr. 31. Natuurstenen lijstgevel, geleed door gevelbrede gietijzeren balkons, verticaal geritmeerd door middenrisaliet van drie trav. en zijrisalieten; in middentrav. gedateerd 1873. Rechth. deurvensters in geriemde omlijsting, geflankeerd door pilasters aansluitend bij balkonconsoles. Behouden hoofdstel met panelen en kroonlijst met tandlijst boven vijfde bouwl. Oorspronkelijk beglaasde onderbouw: winkelpuilen met entresol, onderbroken door

twee portalen met driehoekig fronton; in onderste register gemoderniseerd en met luifel. Eenvoudige achtergevel in Paardgang (496).

S.A.B., O.W., 608 (1872), 39624 (1931).

Nr. 30-46. Geheel van gekoppelde huur- en handelshuizen, achter streng symmetrisch gevelfront met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1872. Bepleurde lijstgevel met ruim gebruik van hardsteen, o.m. voor onderbouw, omlijstingen en hoofdstel; drie bouwl. + entresol en in totaal elf trav. onder mansardedak (leien). Heden in vijf l. trav. tot aan de derde bouwl. verbouwd voor bioscoopfront. Horizontaal gelede opstand gemarkeerd door middenrisaliet van vijf trav. Begane grond van bij oorsprong met winkelpuien en privé-deuren – heden aangepast – zoals entresol belijnd door schijnvoegen. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting met voluutleutel tussen festoen; op bel-etage balkons en boogfrontons oorspronkelijk in risaliet, tweede en voorlaatste trav., alternerend met entablementen; op bovenste verd. oren en neuten. IJzeren borstweringen. Breed gekornist hoofdstel met gelede architraaf, fries met steigergaten en kroonlijst met kloppen en tandlijst. Drie geblokte dakvensters met boogfronton, overige ter vervanging van oel-de-bœufs.

Bioscoop «Eldorado», in Art Deco, n.o.v. architect M. Chabot van 1931-1932, i.s.m. ingenieur L.-M. Chapeaux en decorateur L. Rodriguez, ingehuldigd in 1933 (fig. 205). Bioscoop met 3.000 plaatsen, verdeeld over parterre en twee balkons, met «Cinéma Métropole» (zie Nieuwstraat nr. 32) de grootste van de stad. Structuur van gewapend beton en staal. Zaal oorspronkelijk met goudkleurig decor: monumentale bas-reliëfs geïnspireerd op de Afrikaanse kunst, door beeldhouwers Wolf en Van Neste, op de wanden, friezen van de gelede kroonlijst en stralende zon als plafondversiering boven de scène; gecombineerd met donkerhouten lambrizing en textiel in tinten van rood; heden nog grosso modo bewaard vanaf het niveau van het eerste balkon. Inkom, oorspronkelijk met glas-pastabekleding, in 1938 n.o.v. architect L. Stynen verbouwd tot volledig openge-

werkt portaal, met in het foyer kubistische wandchilderingen door Van Vlasse-lac, heden verdwenen. Omgebouwd tot complex met acht zalen, waarbij annexatie van de vroegere «Scala», met opnieuw gewijzigde inkom, in 1974, 1977 en 1978 (497).

S.A.B., O.W., 18049 (1872), 55386 en 42214 (1931-1932), 50460 en 49478 (1938), 83838, 86350 en 86392 (1974, 1977, 1978).

Bâtir, 1935, 28, p. 106-108; 1938, 70, p. 398-399. BRAEKEN J., *Paleizen voor de hoofdstad* (M & L, 1988, 5, p. 55-57). *Claré*, 1934, 2, p. 11-15.

Nr. 31. Z.g. «Hotel Métropole». Hoofdgebouw en oorspronkelijke kern van het huidige hotelcomplex. Voormalige zetel van de Algemene Spaar- en Lijfrentekas, n.o.v. architect A. Trappeniers van 1872, in gebruik genomen in 1874 (zie Wolvengracht nr. 46). In 1891 aangekocht door de familie Wielemans-Ceuppens van de gelijknamige brouwerij. Vervolgens grondig verbouwd tot hotel, met luxeuze binneninrichting door architect Alb. Chambon, aangevat in 1893, geopend in 1894. Eén van de drie belangrijkste Brusselsse hotels uit de «bel-epoque», samen met het gesloopte «Grand-Hôtel» aan de Anspachlaan en het «Astoria» aan de Koningstraat, behorend tot de categorie van de grote Europese klasschotels. Door het stelselmatig annexeren van blendende panden mettertijd uitgegroeid tot het overgrote deel van het bouwblok gevormd door De Brouckèreplein, Nieuwstraat, Wolvengracht en Noorddoorgang, opgesplitst door de Paardgang. De meest markante uitbreiding vormde de z.g. «Cinéma Métropole», met bioscoop, taverne, feestzalen en hotelkamers, ingehuldigd in 1932 (zie Nieuwstraat nr. 30).

De «palazzo»-gevel in neo-Italiaanse-renaissancestijl van het vroegere bankgebouw, oorspronkelijk met drie bouwl., attiekbalustrade en negen trav., werd bij de verbouwing tot hotel behouden, doch verhoogd tot de huidige vijf bouwl. onder mansardedak. Diverse bouwonderdelen, o.m. uitgebroken entablementvensters en het beeldhouwde timpaan van het inkomportaal op de begane grond, werden vervolgens geïncorporeerd in het directiegebouw van de brouwerij (Van Vol-

206. De Brouckereplein nr. 31. Z.g. «Hotel Métropole». Interieur banketzaal (1893-1894).

xemlaan nr. 366, Vorst). Heden lijstgevel van natuur- en hardsteen, met symmetrische dubbelhuisopstand, kordongeleiding en hoekkettingen. Door schijnvoegen belijnde begane grond: rondboogportaal voorafgegaan door gecanneleerde zuilen aansluitend bij consoles van bekronend halton; ruime deurvensters. Vernieuwde gevelbrede luifel, oorspronkelijk van ijzer en glas met boogtrommel boven de ingang. Bel-etage met rechth. vensters in geriemde omlijsting met entablement op consoles en doorlopende balustrade. Derde en vierde bouwl. met verticaal oplopende vensteromlijstingen met verdiepte borstwering, doorgetrokken lekdrempels en ijzeren leuning. Paneel met verguld inschrift «HOTEL METROPOLE HOTEL» in middenpartij. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven fris. Vijfde bouwl. als attiek, drie middentrav. uitgewerkt als loggia met Toscaanse zuilen en pilasters. Mansardedak (leien) met vereenvoudigde dakkapellen, doorgetrokken over nr. 23-29 en 33-35.

Fastueus interieur in eclectische stijl met overwegend neo-Franse-renaissance, neo-Empire- en licht oriëntaliserende inslag, nog grotendeels zoals ontworpen door Chambon, met bescheiden aanpassingen (fig. 206). Uitgevoerd in rijk gevarieerde materialen met een veelheid aan kleurschakeringen, o.m. marmer en breccië, stuc, verguldsel, hout, ijzer, spiegels en brede glas-in-loodvlakken. Verzorgde lambrizeringen, friezen, casementplafonds, schouwen en luchters. Vestibule, hal met bovenlicht, oorspronkelijke lift en ijzeren eretrap, receptie, lounge en banketzaal met colonnaden, voormalig restaurant heden café met fontein met nimf door beeldhouwer J. Dillens, wintertuin (498).

S.A.B., O.W., 601 (1872-1874), 571 (1893-1894). LAGYE G., *L'Hôtel Métropole à Bruxelles*, Brussel, 1912.

Nr. 33-35. Huur- en handelshuis in eclectische stijl, n.o.v. architect G. Bordiau van 1872 (fig. 207). Dertiende prijs in de

gevelwedstrijd voor de centrale lanen van 1872-1876. Aangekocht door brouwerij Wielemans-Ceuppens in 1891, waarna opening van het befaamde z.g. «*Café Métropole*» in 1892, verdwenen in 1973. Bovenverd., annex van het «*Hotel Métropole*» (zie nr. 31), inwendig grondig verbouwd en verhoogd met mansarde in 1926.

Monumentale lijstgevel van natuur- en hardsteen, met rijk plastisch decor met klassieke en barokke inslag; vijf bouwl. en vijf ongelijke trav. Gemarkeerde horizontale registers; nadrukkelijke verticale indeling vnl. in de drie risalietvormende midden trav. Zwaar geboste onderbouw, met oorspronkelijk drie winkelpuien + entresol, geflankeerd door rondbogige privé-portalen in zijtrav.; heden ontsierd door luifel. Middenpartij over tweede en derde bouwl. gemarkeerd door vier kolossale, geringde en gecanneleerde zuilen met saterkop op kapiteel, aansluitend bij doorlopende balkons met balustrade en postamenten o.m. met leeuwepkop, resp. op massieve uitgelengde consoles en fries van gekoppelde bladwerkconsoles. Er-tussen, in bredere tweede en vierde trav., achtereenvolgens gedrukte Dorische zuil en kariatide – toegeschreven aan beeldhouwer E. Mélot – van tweelichten. Op vierde bouwl. ingediepte en vlakke pilasters, en centraal drielicht met zuiltjes. Voorts omlijste rechth. vensters met bewerkt entablement op consoles en gietijzeren Franse balkons. Klassiek hoofdstel met gekorniste kroonlijst met klossen en tandlijst. Vijfde bouwl. als attiek, oorspronkelijk met pseudo-colonnade achter doorlopende gietijzeren borstwering, middenrisaliet bekrond door allegorische beeldengroep Vooruitgang tussen Overvloed en Vrede door beeldhouwer J. De Haen, en hoekrisalieten bekrond door balustrade met vuurvazen, verbonden door ijzeren balustrade. Gewijzigd bij toevoeging van de mansarde in 1926, met kopiërend dakvenster en verplaatste beeldengroep bovenop het middenrisaliet.

S.A.B., O.W., 11605 (1872), 83716 (1973), 33706 (1926).

L'Emulation, 1878, kol. 72, pl. 13-16.

Nr. 37-39A. Huur- en handelshuis in eclectische stijl met neobarokke inslag,

n.o.v. architect E. Janlet van 1872 (fig. 208). Derde prijs in de gevelwedstrijd voor de centrale lanen van 1872-1876. Monumentale lijstgevel van natuur- en hardsteen, met rijke plastische behandeling; vier bouwl. en vijf trav. onder afgeknot tentdak (leien) met gemarkeerde horizontale registers; kantonnerend l. ingangsrisaliet en geprononceerde r. hoekpenant. Onderbouw met vroeger privé-portaal onder bovenlicht l. van twee brede korfbogen met sluitsteen en ingepaste winkelpuien + entresol, gemarkeerd door geblokte posten; heden in onderste register verbouwd. Twee hoofdverd. met regelmatige trav.-indeling door kolossale pilasters op geboste sokkel met diamantkop; gevelbreed balkon met postamenten, balustrade en consoles in risaliet, voorts gietijzeren borstwering. Klassiek hoofdstel met kroonlijst op consoles, klossen en tandlijst. Rechth. deurvensters in oplopende omlijstingen, geriemd met oren op tweede bouwl., met Frans balkon en gebogen fronton op consoles op derde. Vierde, attiekvormende bouwl., opgevat als loggia, met balustrade, gebroken fronton en dakkapel in risaliet, voorts Ionische halfzuilen op geblokte posten en gietijzeren borstwering onder hoofdstel op klossen, oorspronkelijk met geblokte achterwand; heden gedicht d.m.v. houten raamwerk. Gebogen dakkapellen en verzorgde schouwen met fronton; verdwenen ijzeren nokbalustrade.

S.A.B., O.W., 604 (1872).

L'Emulation, 1877, kol. 57-58, pl. 10-12.

Nr. 41. Z.g. «*Hotel Continental*». Vrijstaand complex in eclectische stijl met Franse neorenaissance- en neobarokke inslag, n.o.v. architect E. Carpentier van 1874 (fig. 209). Samenstel van monumentaal, rijk geornamenteerd kopgebouw en soberder uitgewerkte achterliggende constructie. Beeldbepalende architectuur op de samenkomst van Emile Jacqumainlaan en Adolphe Maxlaan, in de aslijn van de Anspachlaan, doorlopend tot de St.-Mi-

207. De Brouckèreplein nr. 33-35 (1872). (Album photographique des maisons primées aux nouveaux boulevards à Bruxelles 1872-1876, pl. 13).

208. De Brouckereplein nr. 37-39A (1872).

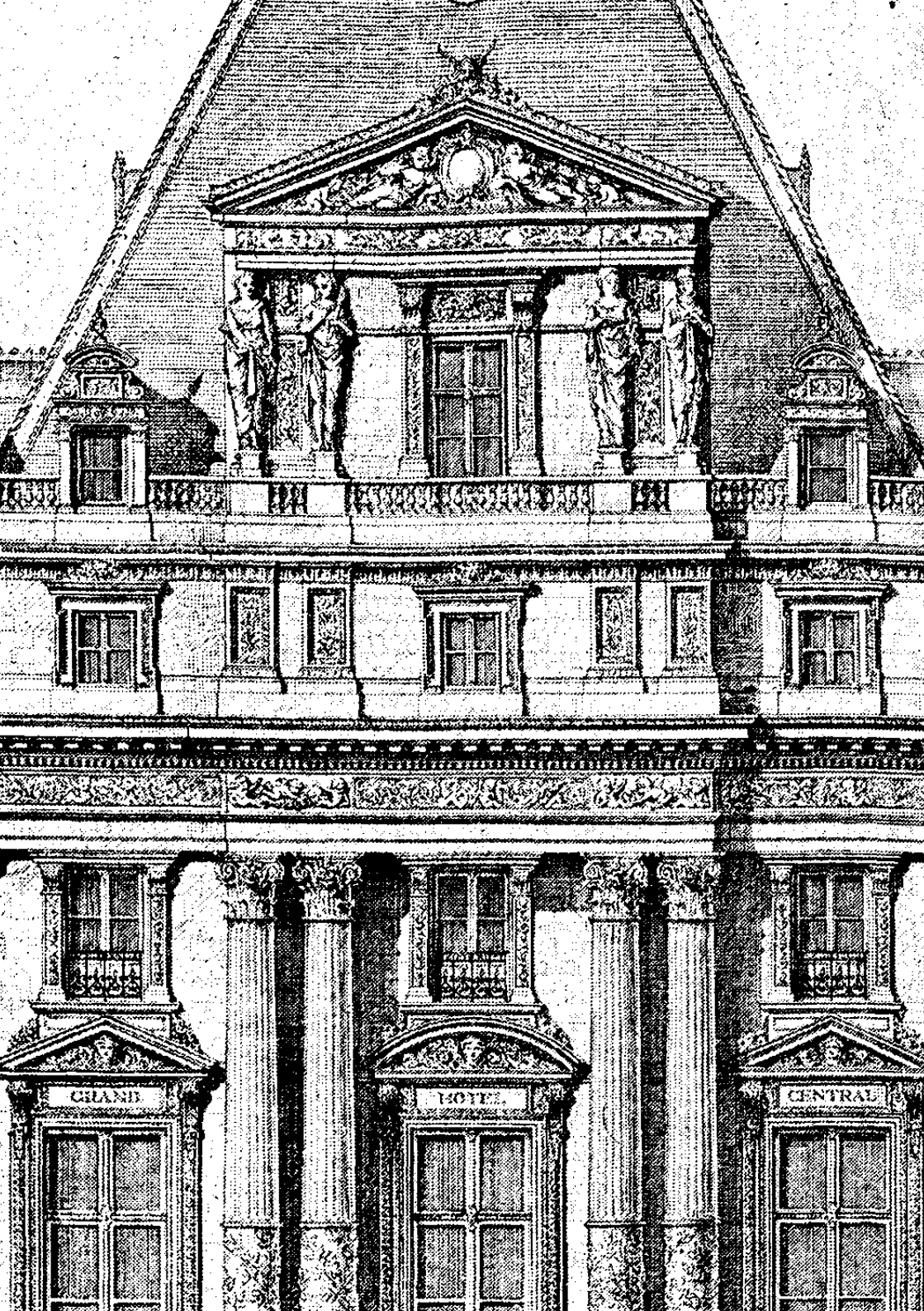
chielsstraat. Gerenoveerd o.l.v. Bureau d'architecture Marcel Lambrichs (architecten M. Lambrichs, C. Grochowski, P. De Lavalcy, B. Czyn) in 1979-1982; gevelrestauratie, inwendige kaalslag en wederopbouw met appartementen, kantoren en winkels.

Kopgebouw met natuurstenen parement, overvloedig versierd met beeldhouwwerk door L. Samain; vier bouwl. + entresol en driemaal drie brede trav. onder mansardedak (leien). Tot in de details geïnspireerd op de pasticherende uitbreiding van het Parijse Louvre door architecten L.T.J. Visconti en H. Lefuel uit 1852-1857. Oorspronkelijk hoger afgeknot tentdak met dakkapellen en dubbele rij *œil-de-bœufs*, bekroond met beeldengroep «Le Festin» in gedreven koper door Samain; door brand verwoest in 1901 en vervolgens in vereenvoudigde vorm wederopgebouwd. Symmetrische opstand, gemarkeerd door middenrisaliet, met horizontale indeling in drie registers. Onderbouw geritmeerd door geblokte pilasters met zwaarder geboste

sokkel en belijnd door puilijst op consoles; ten dele gereconstrueerd. Centraal geblokt rondboogportaal met genieën in de zwikken; aan weerszij rondbogen waarboven in voorgevel ronde oculi geflankeerd door allegorieën van Schilder-, Beeldhouwkunst, Muziek en Architectuur en bekroond door trofeeën van Kunst, Nijverheid en Wetenschap. Eerste twee bovenverd. geritmeerd door kolossale, gecanneleerde, Corinthische, in middenrisaliet gekoppelde zuilen met bijkomend rankwerk ondcr aan op de schacht, en pilasters; breed hoofdgelst gevormd door architraaf, fries met rankwerk, putti en guirlandes, en kroonlijst met klossen en tandlijst. Hoge rechth. deurenvensters op bel-etage in bewerkte omlijsting met o.m. eierprofiel en vlechtwerk, bekroond door spiegel en alternerend driehoekig en gebogen fronton waarin vrouwenhoofd op consoles. Aansluitend rechth. vensters van lage derde bouwl. omlijst door arabesken en entablement. Resp. ijzeren balkons en leuningen. Vierde bouwl. opgevat als attiek, met postamenten, acanthusfries, kroonlijst en balustrade met hoekvazen; rechth. vensters in riemomlijsting met oren, entablement en vrouwenhoofd. Middenrisaliet doorlopend in dakvenster, gemarkeerd door twee aan twee gekoppelde kariatiden, allegorieën van de Seizoenen, waarop bewerkt entablement en driehoekig fronton met oculus tussen genieën en putti; venster zoals op derde bouwl.

Aansluitend lagere bepleisterde en beschilderde vleugels; vier bouwl. + entresol, tweemaal negentien op twaalf trav. onder mansardedak (leien). Klassieke opstand met horizontale geleiding en alternerend ritme; geknikt ten O., afgeschuind ten N.W. Begane grond oorspronkelijk met schijnvoegen en alternerend winkeldeuren en -ramen, belijnd door puilijst; heden grotendeels gereconstrueerd in gewijzigde ordonnantie. Entresol met overeenkomstig smalle en bredere vensters. Bovenverd. met regelmatige registers van rechth. vensters met ge-

209. De Brouckereplein nr. 41. Z.g. «Hotel Continental». Opstand (1874), (S.A.B., P.P., 967).

riemde omlijsting en lekdrempel, in verkleinende ordonnantie. Eerste verd. belijnd door rankwerkfries. Trav. alternerend geaccentueerd door balkons met ijzeren hek, doorlopend in kordons, en resp. gebogen fronton met lecuwekopen, en entablement met maskerkop tussen rankwerkvoluten op eerste twee verd.; hogerop dakkapel met pilasters, entablement en bewerkt gebogen fronton. Tussenliggende trav. met bijkomende oren op eerste en derde verd., entablement op tweede. Beëindiging door acanthusfries en kroonlijst (499).

S.A.B., O.W., 3592 (1874); P.P., 967.

Nr. 48-48bis. Eclectisch huurhuis met bepleisterde lijstgevel van vier bouwl. en vier trav. onder zadeldak (n // straat, pannen), van 1872. Oorspronkelijke rechth. deurvensters op bel-etage in 1932 vervangen door vensters, met verwijdering van de gevelbrede ijzeren balkonleuning; rechth. omlijsting verfraaid met cirkelmotieven. Verdiepte geboogde vensters op de twee bovenste verd., in bandomlijsting met diamantkopsluitsteen en verbonden imposten; casementen en pijlmotieven op penanten; ijzeren balkons. Gevelbeëindiging d.m.v. panelenfries, kroon- en tandlijst op gegroefde consoles met drop. Oorspronkelijke winkelpui met uitstalramen tussen pilasters en centraal dubbele ingang; recent opnieuw verbouwd (500).

S.A.B., O.W., 583 (1872), 37085 (1932).

Nr. 50. Eclectisch hoekhuis (Zwaluwenstraat) n.o.v. architect D. Peeters van 1873. In 1922 zetel van het dagblad «*La Nation belge*» en in 1957 van «*La Meuse*», waarvoor diverse aanpassingswerken aan in- en exterieur. In zijn huidige vorm gecementeerde voorgevel van drie bouwl. en drie trav. Rechth. bovenvensters : op tweede verd. met afzonderlijke ijzeren leuningen i.pl.v. gevelbreed balkon; op derde bouwl. in uiterste trav. verhoogde onderdorpels en panelen i.pl.v. balkonleuningen. Thans blind fries onder kroon- op tandlijst, onderbroken voor pseudo-boogfronton met oculus. Huidige pui van 1958 : voorheen twee winkelpuien met individuele toegang, onder entresol. In 1922 wederopgebouwde

zijgevel met twee trav. op bovenverd. (500).

S.A.B., O.W., 18052 (1873), 27840 (1922), 64768 (1957-1958).

de Lengentierstraat (5 J)

Van Nieuwland naar Huidevettersstraat. Gelijktijdig aangelegd met het Z.-deel van de Huidevettersstraat en de verbrede Bloemistenstraat, geopend in 1853. Z.g. naar de filantroop baron de Gendt de Lengentier († 1843), stichter van het Blindengesticht. N.-zijde tot voor kort met rij burgerhuizen in neoclassicistische stijl uit jaren 1860, recent geïncorporeerd in het St.-Thomasinstituut (zie Nieuwland nr. 198). Z.-zijde met achtergevels van de voormalige Gemeenteschool Nr. 6 (zie Zuidlaan nr. 86).

S.A.B., O.W., 26213 (1853).

Nr. 18. Burgerhuis in eclectische stijl met maureske inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1906; souterrain, drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak. Lijstgevel van geglazuurde baksteen met constrasterende kleurbanden, hardsteen en sgraffito. Breed r. risaliet met oplopende vensterordonnantie, gebuikt gietijzeren balkon op bel-etage, rondboogvormig tweelicht op hoogste verd. Markante deuromlijstingen; l. twee gekoppelde deuren met bovenlicht, uiterst r. lage deur met entablement en gevelsteen met Hebreuws inschrift «*BÉT HAKNESSET*» onder venster met fronton : oorspronkelijk toegang tot kleine synagoge, gesloten in jaren 1950. Klassieke beëindiging. Fraaie houten deuren met amandelvormige uitsparing. Inmiddels grondig verbouwd (501).

S.A.B., O.W., 1079 (1906).

FAYAN S., *Immigration juive dans les Marolles* (Les Marolles, 1984, 1, p. 13-16).

de Lignestraat (7 C-D)

Van Wildewoudstraat naar Congresplein. Eerste straatgedeelte tot de Oratoriënberg, in 1804 door het aloude herenhuis

van Evere getrokken en genoemd naar de laatste eigenaars, de prinsen de Ligne. Doorgetrokken bij de aanleg van het Congresplein in 1848 e.v. (zie aldaar). Licht gebogen tracé met perspectief op de Congreskolom. Voorheen bebouwd met een fraai ensemble van neoclassicistische burger- en herenhuisen, overwegend uit de jaren 1850. Heden haast volledig ingenomen door nieuwe kantoorbouw. Gemeentekrediet van België (1976-1980, architectenbureau M. Lambrichs) op het bouwblok met Bankstraat en Oratorienberg, met voorgebouw in pseudo-neoclassicistische stijl en polyonaal volume met gordijnwanden van spiegelglas. Rijksadministratief Centrum (1958-1984, architecten J. Gilson, M. Lambrichs, G. Ricquier en H. Van Kuyck) hogerop.

Nr. 5-9. Herenhuis in neoclassicistische stijl uit XIX A; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Bepleisterde lijstgevel met hredere poorttrav., voorts gewone ordonnantie met rechth. vensters op doorgetrokken en afzonderlijke lekdrempels; klassiek hoofdstel. Begane grond verbouwd (502).

Nr. 11. Herenhuis in neo-Lodewijk XIV-stijl, n.o.v. architect R. Théry van 1914, gebouwd in 1915-1916; drie bouwl. + attiek en vier trav. onder zadeldak. Bak- en natuurstenen lijstgevel met regelmatige ordonnantie. Onderhoud met rondbogen en schijnvoegen. Steekboogvensters in resp. vlakke en geriemde omlijsting met sleutel, oren, resp. waterlijst en neuten op bovenverd.; onversierde attiek boven de geprofileerde kroonlijst. Typisch houtwerk en ijzeren borstweringen (503).

S.A.B., O.W., 13847 (1914-1916).

de Witte de Haelenstraat (1-2 D)

Van Oppemstraat naar Nieuwpoortlaan. Rechthoekige straat, samen met de Locquenghienstraat aangelegd in 1841 e.v., doorheen een vroegere blekerij. Oor-

spronkelijk z.g. « Klein Kasteeltjestraat » naar de aangrenzende kazerne. Huidige benaming sinds 1920, naar lt.-generaal L. de Witte de Haelen (1857-1933), bevelhebber tijdens de slag te Halen op 12 augustus 1914; voordien, sinds 1918 reeds z.g. « Haelenstraat ».

N.-zijde gedomineerd door de kazerne « Klein Kasteeltje » (zie Negende Linieaan); banaal huurhuis in nr. 5-13 (1900). Vnl. arbeidershuizen aan Z.-zijde.

S.A.B., O.W., 26198 (1841 e.v.), 8524 (1900).

Nr. 4 tot 14. Geheel van drie gekoppelde winkelhuizen, waarvoor bouwaanvraag van 1899; drie bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde lijstgevels met schijnvoegen; winkelpui met zijdeuren; getoogde en in middenpand rechth. bovenvensters met lekdrempel en omlopende waterlijst, balkon met gietijzeren consoles en leuning in middentrav.; klassiek hoofdstel. Middenpand geaccentueerd door getuit dakvenster (504).

S.A.B., O.W., 13906 (1899).

Nr. 16. Zelfde type winkelhuis als nr. 4 tot 14, gemarkeerd door bakstenen lisenen aansluitend bij de kroonlijst, uit ca. 1900. Art Deco-winkelpui met middenportaal, typisch houtwerk en glas-inlood, uit ca. 1930 (505).

Nr. 18 tot 34. Rij arbeidershuizen, oorspronkelijk achttal eenheden gekoppeld vlg. repeterend en spiegelbeeldschema, uit midden XIX (fig. 210). Omvat twee bouwl., onderkelderd en in totaal eenentwintig trav. onder zadeldak (pannen). Doorlopende opstand; bepleisterde lijstgevel met plint en twee registers belijnd door fijne kordons. Begane grond, voor zover nog authentiek, met rechth. deuren, in nr. 32-34 gekoppeld met houten tussenstijl in de gemeenschappelijke middentrav.; flankerende « klassieke » winkelramen met pilasters en entablement, o.m. met bewaarde ijzeren roeden en luiken. Vierkante venstertjes met geriemde omlijsting en lekdrempel op de lage bovenverd. Blinde fries en kroonlijst ter afsluiting. Garagepoort in nr. 28. Nr. 18-22 onlangs gesloopt.

210. de Witte de Haelenstraat nr. 18 tot 34.

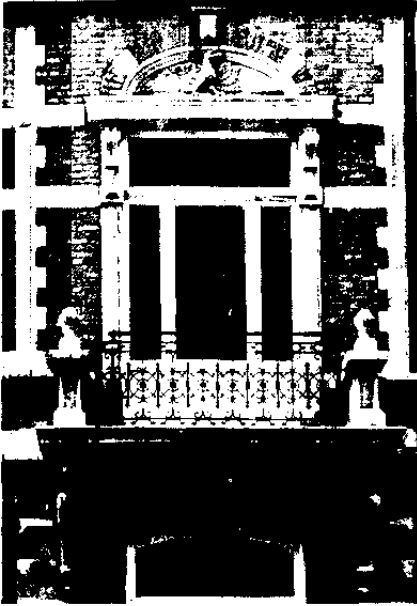
de Wynantsstraat (7-8 J)

Van Montserratstraat naar Wolstraat. Rechthoekige, hellende straat, ongeveer gelijktijdig met het aansluitende Jan Jacobsplein aangelegd en bebouwd tegen het einde van de jaren 1890, als onderdeel van de herstructurering van de omgeving van het Justitiepaleis dat de N.-zijde inneemt (zie Poelaertplein). Hierbij verdween de vroegere Holleblokstraat. Z.g. naar de rechtskundige Pieter-Goswin de Wynants (1660-1732). Intacte Z.-gevelwand samengesteld uit eclectische burgerhuizen, overwegend met neoclassicistische inslag. Veelal asymmetrische gevelordonnantie met twee ongelijke trav., souterrain en drie, uitzonderlijk vier bouwl., gekenmerkt door een breder zijrisaliet met gietijzeren halkons, cf. nr. 7 en 15, nr. 25 symmetrisch met casementen en gevelbreed balkon. Voorts gewone ordonnantie met drie trav., cf. nr. 9 en 13-13A.

Nr. 1-3, 5. Hoek- (Montserratstraat) en enkelhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect A. Danthine van 1898; vier bouwl. en resp. acht en drie trav. onder zadeldak. Beplicisterde lijstgevels met schijnvoegen: rechth. deuren en vensters, rusticaborstkeringen en klassiek hoofdgestel. Hoekhuis gelced door kordons en geblokte pilasters; winkelpui en privé-ingang. Rijkker enkelhuis met souterrain, rechth. hardstenen erker met neorenaissance-motieven in twee l. trav., deur met fronton in als trapzaal uitgewerkte r. trav. (506).

S.A.B., O.W., 1326 (1898).

Nr. 11. Burgerhuis in neo-Vlaamse-renaissancestijl met souterrain, drie bouwl., twee ongelijke trav., en zadeldak, van ca. 1900 (fig. 211). Lijstgevel van bak-, natuur- en hardsteen. Breder r. risaliet geaccentueerd door balkon met bewerkte consoles, postamenten en gietijzeren hek, en deurvenster in entable-

211. De Wynantsstraat nr. 11.

ment en adelaar in het boogveld op de bel-etage. Deur met entablement en aedacula-bovenlicht. Klassiek hoofdstel.

Nr. 17 tot 23. Vier gekoppelde enkelhuizen met repeterend schema, drie bouwl. en elk twee ongelijke trav. onder zadeldak, van ca. 1900. Bepleisterde en beschilderde bovenbouw op belijnde hardstenen sokkel. Breder r. risaliet gemarkeerd door balkon met postamenten en gietijzeren hek. Omlijste rechth. deur en vensters met doorgetrokken lekdrempels. Klassiek hoofdstel (507).

Nr. 27, 29. Twee burgerhuizen met vier bouwl. en twee ongelijke trav. n.o.v. architect E. De Ligne van 1912.

Nr. 27 : lijstgevel van natuursteen en simili, gemarkeerd door trapezoidale erker met gietijzeren consoles en gebuikt balkon bovenop, in bredere l. trav.

Nr. 29 : uitgevoerd in geglazuurde baksteen met hardstenen banden en omlijstingen, met rechth. erker met hardstenen

consoles en gebuikt gietijzeren balkon, attiek als blinde balustrade met hoekpostamenten (508).

S.A.B., O.W., 2315 (1912).

Nr. 31. Burgerhuis, zelfde type als nr. 17 tot 23, van ca. 1900. Rijkere uitwerking : geblokt risaliet met door gecanneleerde Ionische pilasters gemarkeerde derde bouwl. Deurvensters met gietijzeren borstweringen (509).

Diksmuidelaan (1-2 B-C)

Van Houthulstbosstraat naar IJzerplein. Deel uitmakend van het z.g. «Quartier Maritime». Wijk in de N.-W.-hoek van de stad, aangelegd ter plaatse van het in 1910-1911 gedempte Groot of Handelsdok (1830) en het aangrenzende, terzelfdertijd gesloopte Stapelhuis (1843-1847, architect L. Spaak), (zie Handelskaai). Wegens werken aanbesteed in 1911; vermoedelijk ingevolge de oorlogsomstandigheden pas vanaf de jaren 1920 bebouwd. Omvat de Diksmuidelaan en de Ieperlaan, twee brede lanen, e.g. met dubbele rijbaan en beboomde middenberm, die elkaar diagonaal kruisen, met de Sainctelettesquare en het IJzerplein ten N. De Handelskaai, de Houthulstbosstraat en de Negende Linielaan, resp. de O.-, Z.- en W.-begrenzing, werden terzelfdertijd, althans gedeeltelijk opnieuw aangelegd en bebouwd. In aansluiting hierop werd de verbinding met het stadscentrum verbeterd door verbreding van de Varkensmarkt en aanleg van de Léon Lepagestraat.

Homogene architectuur van vnl. appartementsgebouwen met overwegend Art Deco-inslag. Kenmerkende bouwhoogte, parementen in bak- en natuursteen of simili, gevelritmering d.m.v. erkers, bowindows en balkons. Ruime hoekcomplexen met monumentaal karakter. Begane grond met handelsfunctie, bepaald door de fruithandel. Doorsnec-panden in nr. 31, 47 (1923), 53-59 en 61-63 (1923, architect M. Van Eycken); lage bedrijfsgebouwen op de hoeken met de Negende Linielaan en de Handelskaai (zie aldaar nr. 46-56). W.-zijde gedeeltelijk ingeno-

212. Diksmuidelaan nr. 6 tot 22. Z.g. «Halles des Producteurs — Hallen der Voortbrengers» (1924).

men door nieuwe bouw. Oorlogsmonument 1914-1918 voor 9de en 29ste Linie, door architect H. Voets en beeldhouwer V. Voets, opgericht in 1926, bij de Negenste Linielaan (510).

S.A.B., O.W., 30916 (1923), 29593 (1923), 38412 (1926); A.A., 1911, rep. 8250.

Nr. 1-13. Complex van sociale woningen (hoek Houthulstbosstraat nr. 27-37), pendant van vrijwel identiek meergezinswoningblok in Ieperlaan nr. 2-12 (hoek Houthulstbosstraat nr. 1-17), beide n.o.v. architect J. Van Neck van 1922, vlg. gevelsteen opgetrokken in 1923, bewoond vanaf 1924. Eerste realisatie van de in 1922 gestichte woningbouwvereniging «Le Foyer Bruxellois». Omvat honderdentwee wooneenheden voor beide blokken samen, overwegend drie-, vier- en vijfkamerappartementen. Gebouwen op L-vormige plattegrond, met vijf bouwl. onder mansardedak (leien) en resp. zesentwintig en dertig trav., de hoekpartij uitgewerkt als hoger oplo-

pende drieczijdige toren onder leien spits; gemeenschappelijk binnenterrein. Sobere pre-modernistische architectuur met pittoreske combinatie van bak-, hardsteen en beton, verlevendigd door profielen en borstweringen met decoratief metselverband. Alternierend ritme door bredere, gestapelde drieczijdige erkers onder overkragend balkon met oplopende postamenten; belijnd door pui- en kroonlijst. Begane grond met handelsfunctie: winkelpuicn gescheiden door resp. vier en vijf privé-portalen; bovenverd. met woningen telkens aan weerszij van corresponderende trappenhuizen (511).

S.A.B., O.W., 28962 (1922-1924).

Nr. 6-22. Z.g. «Halles des Producteurs - Hallen der Voortbrengers». Handels- en appartementscomplex n.o.v. architect A.

213. Diksmuidelaan nr. 21-29. Z.g. «Les Halles America» (1925).

François van 1924 (fig. 212), i.o.v. de «Samenwerkende Maatschappij van Bloemen-, Druiven- en Groenstokkewerkers van Brussel - Gesticht in 1900», cf. tweetalige gevelstenen. Omvangrijk hoekgebouw (Ieperlaan nr. 68-82 bis) met bijkomende vleugel in Negende Linielaan nr. 38-43 bis; vijf bouwl. + entresol onder pseudo-mansarde (leien) en resp. achtentwintig en negentien trav. Gevels van bak-, Euvillesteen en simili. in «Beaux-Arts»-stijl. Inspringende hoekronde van drie trav. met koepelbekroning: geaccentueerde hoofdingang met omlopende bloemenfriezen, onder balustrade. Verticaliserend ritme door rondbogen in onderbouw, vensterrisalieten in bovenbouw; alternerend bredere trav. gemarkeerd door balkons met ijzeren hek. Gebroken kroonlijst; dakkapellen. Oorspronkelijk handelsruimte, horeca en kantoren in onderbouw, rondom een centrale markthal met beglaasde metalen «Bracke»-overkapping; appartementen in bovenbouw.

S.A.B., O.W., 37782-37783 (1924).

Nr. 15-19. Appartementsgebouw n.o.v. architect E. De Boelpaep van 1925; zes bouwl. + entresol en vier brede trav. onder plat dak. Opstand van gele bak-, natuursteen en simili, op marmeren pui. Opgewerkte onderbouw met handelsfunctie. Bovenverd. met brede vensterpartijen: korfbogen op eerste, gestapelde erkers, onderaan verbonden en bekroond door balustraden, over tweede tot vierde verd. (512).

S.A.B., O.W., 53735 (1925).

Nr. 21-29. Z.g. «*Les Halles America*», Handels- en appartementscomplex, n.o.v. architect F. Petit, in samenwerking met architect J. Obozinski, van 1925, i.o.v. «*America et Cie*» (fig. 213). Langgerekt gebouw met zes bouwl. en negen brede trav. onder plat dak, r. geflankeerd door lagere vleugel met vier bouwl., twee trav. en pseudo-mansarde (leien). Expressieve baksteenarchitectuur met Art Deco-inslag. Symmetrische gevelcompositie met repeterend verticaal ritme en accentuerend gebruik van natuursteen. Gemarkeerd breder middenrisaliet met inkomportaal, drielichtsindeling en hoger

214. Diksmuidelaan nr. 32-40. Z.g. «*Le Saillant de l'Yser*» (1925-1930).

oplopende bewerkte bekroning, corresponderend met het trappenhuis. Voorts vensterrisalieten met meerledig profiel en gekartelde bekroning, boven inrijpoorten. Oorspronkelijk fruitveiling onder glaskappen en r. café in onderbouw, appartementen in ondiepe bovenbouw (513).

S.A.B., O.W., 36348 (1925).

L'Emulation, 1927, p. 109, pl. 35.

Nr. 32-40. Z.g. «*Le Saillant de l'Yser*». Standingvol appartementsgebouw (hoek IJzerplein nr. 6, Saintelettesquare nr. 1-9), n.o.v. architecten L. Duhayon en M. Julien (Parijs), gebouwd door de «*Société Belge Immobilière*», in drie fasen van W. naar O. opgetrokken, waarvoor bouwaanvragen van 1925, 1926 en 1930. Imposant volume met karakteristiek silhouet (fig. 214); elf en negen bouwl. onder pseudo-mansarde (leien) en in totaal tweeëndertig trav. Gevels van simili-natuursteen op marmeren pui, met inge-

215. Diksmuidelaan nr. 35-39 (1927).

houden Art Deco-versiering. Dominante hoger oplopende hoekpartij met golvende gevellijn en bekronende koepel. Voorts regelmatigge ordonnantie met alternerend verticaal ritme door trapezoidale en ingesnoodde gestapelde erkers over bovenverd., in twee attiekniveau's herhaald door ruime gebogen dakvensters. Doorlopende horizontale belijning door puilijst, balkons, brede decoratieve friezen, bewerkte kroonlijst en attiekbalastrade. Wijnranken als terugkerend decoratief motief, voorts maskers en kransen; markante ijzeren balkon-, vensterleuningen en vleugeldeuren.

S.A.B., O.W., 59192 (1925), 59191 (1926), 59120 (1930).

Nr. 33. Klein appartementsgebouw met Art Deco-inslag, n.o.v. architect J. Tassenoy van 1925; zes bouwl., dubbele attiek en twee trav. Lijstgevel van bak-, hardsteen en simili, met oplopende erker in l., balkons met ijzeren leuning in r.

trav. Brede vensters, drielichten op hoogste verd.; decoratief metselwerk van verdiepte borstweringen. Opengewerkte begane grond met privé-ingang en cafépui (514).

S.A.B., O.W., 37854 (1925).

Nr. 35-39. Appartementsgebouw (hoek Ieperlaan nr. 60-66), met Art Deco-inslag, n.o.v. architect J. Van Onsem van 1927 (fig. 215); zes bouwl. onder pseudomansarde (leien) en dertien trav. Sobere gevelpstand in twee kleuren haksteen, natuursteen en simili, met regelmatigge ordonnantie. Alternierend ritme door gestapelde trapezoidale erkers met flankerende postamenten, onderbroken op de vijfde bouwl. en hogerop doorlopend in karakteristieke dakvensters; variërende vensterbreedte. Typisch omlijste winkelpuien met oorspronkelijke belettering «LA MAISON DE GROS»; privé-portaal in vierde trav. Markant hout- en ijzerwerk.

S.A.B., O.W., 34844 (1927).

Nr. 41-45. Appartementengebouw (hoek Ieperlaan nr. 29-33), n.o.v. architecten A. en H. Vandaele van 1924. Vijf bouwl. onder pseudo-mansarde (kunstleien) en acht brede trav. Sobere baksteenbouw met schaarse verwerking van natuursteen en simili. Gevelritmering door pilasters en altemnerend oplopende erkers en drielichten, twee- of eenlichten met balkons. Opengewerkte pui met handelsfunctie «HALLES MOTTE» en centrale privé-ingangen (515).

S.A.B., O.W., 36349 (1924).

Nr. 49-51. Klein appartementengebouw, vijf bouwl. en twee ongelijke trav., uit jaren 1920. Lijstgevel van natuursteen en simili, met neo-Lodewijk XV-decor, cf. rocaillesleutels van boogvensters en guirlandes. Breder l. risaliet met bow-window + balustrade, drie- en tweelichten; r. trav. met gebogen balkons. Bewerkt klassiek hoofdstel. Typische houten ramen en ijzeren borstweringen. Eerste twee bouwl. in modernistische stijl aangepast en met marmer bekleed in jaren 1930 (516).

Dinantstraat (6 G)

Van Oud Korenhuis naar Cellebroersstraat.

Samen met het ten O. aangrenzende, gelijknamige plein aangelegd, ter plaatse van het huis «Het Gulden Hoofd» en gronden van de Kruisboogschuttersgilde van St.-Joris of Kleine Gilde, in het kader van de wederopbouw na het bombardement van 1695. Eerstesteeenlegging in 1696, door Maximiliaan-Emmanuel van Beieren, gouverneur-generaal van de Nederlanden, ter zijner ere oorspronkelijk resp. Beierenstraat en -plein genoemd. Enig voorbeeld van barokke, rechtlijnige stadsaanleg, afwijkend van het stratenpatroon van vóór het bombardement dat doorgaans ongewijzigd werd hernomen. Het midden van het plein werd voorheen ingenomen door het Klein Vleeshuis, door architect C. Van Nerven, geopend in 1702. Straat- en pleinwanden vertoonden een gesloten laat-barokke bebou-

wing, o.m. een geheel van zeven huizen met monumentaal gevelfront, gebouwd door voornoemde gilde in 1705 mogelijk n.o.v. architect W. De Bruyn, aan de W.-zijde. Benamingen Dinantstraat en -plein sinds 1918. Het Dinantplein werd na de sloop van het Klein Vleeshuis en het Z.-bouwblok (1956) en de voltooiing van de Keizerslaan (1958) heraangelegd tot het huidige plantsoen, omringd door nieuwe bouw. De Dinantstraat werd in de jaren 1970 volledig ontmanteld ingevolge het B.P.A. 30/21 «Oud Korenhuis-Eikstraat» (1964, 1973), heden nog braakliggend (zie Oud Korenhuis). Laatste straatgedeelte, de W.-zijde van het plein, met nog één gerestaureerd laat-barok hoekpand.

★ Nr. 29. Laat-barok diephuis (hoek Villersstraat) met drie bouwl. en resp. drie en vier trav. onder zadeldak, te dateren in begin XVIII (fig. 216). Grondige restauratie in 1980-1982 o.l.v. architecten R. Lemaire en G. Gyömörcy: voor- en zijgevel vlg. aangetroffen sporen van oorspronkelijke ordonnantie en met polychrome beschildering, sloop en wederopbouw van de achtergevel – oorspronkelijk met aandak –, vervanging van pannen dak door leien, ontmanteling van het interieur met uitzondering van de balkenlagen; aanbouw ten W. in «invulstijl» met integratie van barokke deuromlijsting, oorspronkelijk afkomstig van de voormalige Leiengang (Zespenningenstraat), aanleunend tegen een muurfragment van de eerste stadsomwalling (zie Villersstraat). Bepaalde gevels met beschildering gedetailleerd in imitatiebaksteen, op natuurstenen sokkel.

Voorgevel (O.): halsgevel met verticaliserende trav.-indeling door pilasters, kolossaal over de bovenverd., nog doorgetrokken in de geveltop; horizontale registermarkering door geprofileerde puilijst en gekorniste architraaf en waterlijst boven de derde bouwl. Rechth. en licht getoogde vensters. Geveltop met door pilasters gemarkeerde hals met bekronend driehoekig fronton, en flankerende klok-vormige voluten, onderbroken door postamenten; centraal rechth. venster, omringd door ovale oculi in geprofileerde omlijsting; muurankers. Zijgevel (N.) met identieke trav.- en registermarke-

216. Dinantstraat nr. 29.

ring, en vensterordonnantie. Gereconstrueerd hoekportaal : twee op elkaar gestelde rondboogdeuren met sluitsteen en waterlijst onder ovaal bovenlicht, zoals in gedichte vorm aangetroffen achter de bepleistering in de zijgevel; begane grond van de voorgevel vóór restauratie met gevelbrede winkelpui.

Aanbouw : hergebruikte barokke deur-omlijsting van hardsteen met steenhoudersmerk, p. LXXXIII, nr. 9, van P. Wincqz (Feluy), uit XVII B; geblokte, geprofileerde rondboog met neuten, vleugelstukken, gelede imposten en voluutsleutel, in spiegelboogvormig, druk geprofileerd veld met voluutjes en bolornament.

K.I.K., 29725 A - 29726 A.

Doornikstraat (4 H)

Van Maurice Lemonnierlaan naar Rouppeplein.

In 1835 doorheen vroegere blekerijen getrokken als verbinding van Nieuwland en Oude Markt (huidig Anneessensplein), via een brug over de Zenne aansluitend bij de van 1639 daterende Hondengang, vanwaar de oorspronkelijke benaming Hondenstraat. Opgesplitst door aanleg van het Rouppeplein (1840-1841), O.-straatgedeelte nadien herdoopt tot Jagersstraat. Ten W. ingekort bij aanleg van de centrale lanen (1867-1871); huidige benaming vanaf 1872. Vervolgens opnieuw bebouwd met neoclassicistisch getinte rijbebouwing, met gemiddeld vier bouwl., cf. nr. 5 (1875) en 7-9 (1876) met verbouwd pui. Nieuwe bouw in nr. 10.

S.A.B., O.W., 26151 (1835), 23067 (1875), 23068 (1876).

Nr. 4. Enkelhuis met neoclassicistische inslag, drie bouwl. + entresol en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouw-aanvraag van 1875. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met kordongeleiding. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting op doorgetrokken lekdrempels en panelen, balkons op zware uitgelengde consoles in middentrav.; fraaie ijzeren borstweringen. Klassiek hoofdstel. Oorspronkelijk schijnvoegen op begane grond, verbouwd tot winkelraam in 1939 (517).

S.A.B., O.W., 23066 (1875), 49978 (1939).

Nr. 11-13. Rijkshuis met neoclassicistische inslag, vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouw-aanvraag van 1876. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Gctoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met oren en sleutel tussen guirlandes, op doorgetrokken lekdrempels en panelen; gevelbrede gietijzeren borstwering op tweede bouwl., in middentrav. op derde. Klassiek hoofdstel. Hardstenen winkelpui met zij- en privé-ingang (518).

S.A.B., O.W., 23069 (1876), 23075.

Nr. 15. Enkelhuis met neoclassicistische inslag, drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder mansardedak (leien), waarvoor bouw-aanvraag van 1874. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op verhoogde begane

grond, kordongeleiding en vensterrisalietten; panelen met o.m. guirlandes, rozetten en strikken op penanten en borstweringen. Vlak omlijste rechth. openingen; gebogen balkon met ijzeren leuning boven de markante houten vleugel deur. Klassiek hoofdstel; gebogen dakkapellen (519).

S.A.B., O.W., 23065 (1874).

Nr. 17-25. Hoekcomplex (Rouppplein nr. 32), drie gekoppelde huizen met vier bouwl. en in totaal resp. acht en vier trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1876. Regelmatig geordondeerde bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Getoogde vensterregisters met geriemde omlijstingen, kordonvormende lekdrempels en panelen; omlopende gietijzeren borstwering boven de pui. Kroonlijst met kloppen en tandlijst boven bedekte steigergaten. «Klassieke» winkelpuien met bewerkte pilasters, consoles en entablement; later ingevoegde winkeldeuren in twee r. panden (520).

S.A.B., O.W., 20597 (1876).

Drukpersstraat (8-9 B-C)

Van Vrijheidsplein naar Hertogsstraat. Samen met de Verenigingsstraat diagonaal, getrokken bij de nieuwe aanleg van de O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk, n.o.v. architect A. Mennessier van 1874 (zie Congresstraat). Benaming refererend naar de grondwettelijke vrijheden. Behouden XIX d-burgerhuizen in neoclassicistische of eclectische stijl in eerste straatgedeelte aan Z.-zijde, aan overzijde grotendeels vervangen door XX b- en recente appartementsgebouwen. Laatste straathelft ten O. afgezoomd door de gevelwand van het Bestuur der Postchecks (zie IJzerenkruisstraat nr. 99) en ten Z. door de administratieve gebouwen van de Rijkswacht (Leuvenseweg nr. 58).

Nr. 5. Op door architect J. Naert gesigeneerd ontwerp van 1878 voor Congresstraat nr. 33-33A (cf. aldaar), oorspronkelijk lagere lijstgevel van drie bouwl. en drie trav., deels gelijnd, met lisenenmarkering en rechth. vensters. Vlg. bouw-

aanvraag van 1923 afgebroken en vervangen door huidige eclectische gevel n.o.v. architect A. Verhelle, met bouwl.-hoogte en begane grond aangepast aan hoekpand «Hotel de Knuyt de Vosmaer». Bak- en natuurstenen bovenbouw met gelijkaardige venstervormen, balustrademarkering, hoofdstel, open-gewerkte attiek en dakvenster (521).

S.A.B., O.W., 13748 (1878), 28509 (1923).

Nr. 7. Enkelhuis met bepleisterde lijstgevel met neoclassicistische inslag, vier bouwl. + entresol en twee trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1879. Sterke horizontale belijning door de zware puilijst, imitatiebanden en kordons, en de gradatie van gevelbrede uitspringende en ondiepe gietijzeren balkons en afzonderlijke dito leuningen. Vlak omlijste bovenvensters met versierde sleutel; klassiek hoofdstel (521).

S.A.B., O.W., 19782 en 26304 (1879).

Nr. 9. Enkelhuis van vier bouwl. en twee trav. onder zadeldak n.o.v. architect J. Naert van 1880. Lijstgevel met neo-Vlaamse-renaissance-inslag: baksteenbouw in combinatie met natuursteen, markerende muurhanden, rechth. en rondboogvensters in omlijsting met hoeken negblokken en diamantkopsluitstenen. Gietijzeren balkons, gevelbreed op belcage. Omlijste steigergaten tussen de zware kroonlijstconsoles; dakkapel met tweelicht en windbordaflijning (521).

S.A.B., O.W., 19763 (1880).

Nr. 11, 15-17, 31. Enkelhuizen met klassieke gevelopstand, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde lijstgevels in combinatie met hardsteen voor de belijnde verhoogde begane grond en sokkel; rechth. vensters in geriemde omlijsting, met balkons en druiplijsten in de benadrukte middentrav. Klassieke, al dan niet versierde hoofdstellen.

Nr. 11: licht afwijkend gevelontwerp en bouwaanvraag van 1886; rijker stucdecor cf. omlijstingen met oren en siersluitstenen en dubbele panelen op de borstweringen.

Nr. 15-17: oorspronkelijk twee gekoppelde woningen in spiegelbeeld, waarvoor ontwerp van 1879; sobere gevelordonnantie, in l. pand volledig verbouwd

217. Drukpersstraat nr. 19 (1886).

op de begane grond, cf. ook vernieuwd balkon.

Nr. 31 : doorsnee-opstand met kordongeleiding en licht middenrisaliet, n.o.v. architect E. Dewé van 1889 (522, 523).

S.A.B., O.W., 19781 (1886), 19762 en 6958 (1879), 9898 (1889).

Nr. 13. Ruimer burgerhuis, enkelhuis-type, met drie bouwl. en vier trav. onder mansardedak (leien) met dakvensters, waarvoor bouwaanvraag van 1886 en licht afwijkend gevelontwerp. Deels bepleisterde, deels natuurstenen lijstgevel op hardstenen sokkel. Klassieke opstand met horizontaal belijnende kordons, doorgetrokken lekdrempels en verbonden middenbalkons; vlak omlijste vensters en met panelen versierd klassiek hoofdgestel (522).

S.A.B., O.W., 19779 (1886).

Nr. 18. Burgerhuis met neoclassicistisch uitzicht, drie bouwl. en drie trav. onder

mansardedak (leien), waarvoor vermoedelijke bouwaanvraag van 1886. Natuur- en hardstenen lijstgevel met markerende kordons en doorgetrokken lekdrempels; geblokt middenrisaliet met gietijzeren balkons; gekornist klassiek hoofdgestel met casementen en dakvenster met driehoekig fronton tussen oeil-de-bœufs (524).

S.A.B., O.W., 19776 (1886).

Nr. 19. Enkelhuis met lijstgevel van hetzelfde type als nr. 11, 15-17, 31 en waarvoor bouwaanvraag van 1886 (fig. 217). Rijkere gevelornamentiek : cf. de met schijnvoegen bepleisterde en met torusfries afgelijnde bovenbouw, de geblokte en met panelen verfraaide pilasters op de verhoogde begane grond van hardsteen, de met puntmotief versierde vensteromlijstingen, de bekronende entablementen, de balustrades en de uitgewerkte smeedijzeren balkon- en vensterleuningen.

S.A.B., O.W., 19775 (1886).

Nr. 21, 23. Gekoppelde en in spiegelbeeld opgestelde enkelhuizen in eclectische stijl, drie bouwl. en samen vier trav. onder zadeldak, waarvoor gemeenschappelijke bouwaanvraag van 1881 met Verenigingsstraat nr. 29, 31 (fig. 217). Bepleisterde lijstgevel met belijnde verhoogde begane grond en pilasterordonnantie op de bovenverd. Breder venstertav. geaccentueerd door verbonden gietijzeren balkons op zware consoles. Panelen met drup onder de smallere rechth. zijvensters. Klassieke gevelfwerking met casementen.

S.A.B., O.W., 6965 (1881).

Nr. 25. Overbouwde achteruitgang van het «Koninklijk Circus» van 1877 (zie Onderwijsstraat). Lijstgevel met brede getoogde inrijpoort onder puilijst fungerend als lekdrempel van het rechth. omlijst bovenvenster met médaillon tussen festoen. Kroonlijst op uitgelengde gecanneleerde consoles (525).

Nr. 29. Eenvoudig rijhuis met bepleisterde lijstgevel met neoclassicistische inslag, vier bouwl. en twee trav. onder zadeldak, vlg. bouwaanvraag van 1889. Ge-

velbreed gietijzeren bel-ctagebalkon, rechth. omlijste vensters met kordonvormende lekdrempels boven panelen; klassiek hoofdstel en verbouwde winkelpui (525).

S.A.B., O.W., 19764 (1889).

Duivenkotstraat (5 C)

Van St.-Michielsstraat naar Finisterraestraat.

Kort smal straatje, vermoedelijk ontstaan gelijktijdig met of kort na de aanleg van de Nieuwstraat in 1617, certijds z.g. «Kiekenstraat». Huidige benaming sinds 1851.

Heden geprangd tussen de Adolphe Maxlaan en de Nieuwstraat, waarvan achterbouwen aan de verbrede O.-zijde. Enkele panden met neoclassicistisch uitzicht uit XIX, wellicht met oudere kern, doch veelal verbouwd ten W.; nr. 8-10 «Hotel du Colombier» met Art Deco-inslag voor pui en interieur (526).

218. Duivenstraat naar het W. en nr. 14, 16.

Duivenstraat (7 G)

Van Joseph Stevensstraat naar Minimienstraat.

Oorspronkelijk langere straat vanaf de Kapellemarkt, vermoedelijk ontstaan in XIV. Onderbroken en ingekort door aanleg van de Joseph Stevensstraat (1894). Smal en sterk hellend tracé (fig. 218), gedomineerd door de kantoortoren die het gesloopte «Volkshuis» vervangt (zie Joseph Stevensstraat). Hoek met de Samaritanessestraat tot voor kort ingenomen door traditionele hock- en lage breedhuizen in bak- en zandsteenstijl o.m. met lelie-ankers (XVII), heden vervangen door een sociaal wooncomplex met aangepast gabarriet.

Nr. 4-6. Eclectisch hoekhuis met vier bouwl. en drie trav. onder mansardedak (kunstleien), n.o.v. architect L. Mortiaux van 1903. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, belijnd door schijnvoegen, hardstenen plint en kordons. L. deurrisalië uitgewerkt als trappenhuis,

deur in hardstenen omlijsting onder booglijst op neorenaissanceconsoles. Getoogde bovenvensters met gietijzeren borstwering. Kroonlijst boven steigergaten. Winkelramen, o.m. met houten entablement (527).

S.A.B., O.W., 13072 (1903).

Nr. 7. Neoclassicistisch enkelhuis met oorspronkelijk vlak bepleisterde doch recent gedecapeerde lijstgevel; drie bouwl. + mezzanino en drie trav. onder zadeldak. Mogelijke bouwvraag van 1830, grondige verbouwing van traditioneel breedhuis met getrappt dakvenster (XVII); bewaarde muurankers, fragmenten van speklagen en negblokken. Rechth. openingen op arduinen dorpels; deur met empirewaaier en blinde bovenvensters in r. trav. Afgewerkt met architraaf en kroonlijst (528).

S.A.B., O.W., 19519 (1830).

Nr. 14, 16. Twee traditionele diephuisjes met twee bouwl. en één trav. onder za-

deldak, opklimmend tot XVII (fig. 218). Bakstenen trapgeveltjes (resp. 5 en 7 tr. + topstuk) met schaarse verwerking van zandsteen, op de verweerde plint en enkele negblokken na bij een recente grondige restauratie vernieuwd en aangevuld met natuursteen; getrapte afwerking van nr. 16 gereconstrueerd vertrekkend van een puntgevel. Enkele resterende muurankers en gekoppelde ontlastingsboogjes boven de kozijnen. Begane grond van beide panden met gereconstrueerde venster- en deuropening; kruiskozijnen met nieuwe monclen op bovenverd.; resp. rondboogluik onder gevelsteen en rechth. venster in top.

Dumonceaustraat (7-8 K)

Van Wolstraat naar Waterloolaan. Korte rechtlijnige straat, ca. 1830 aangelegd, voortvloeiend uit de aanleg van de nieuwe ringlaan. Z.g. naar generaal Jean-Baptiste Dumonceau (1760-1821), militair en staatsman. Heterogene bebouwing; z.g. «Coppee House» (zie Waterloolaan nr. 103) aan N.-zijde.

Nr. 5, 7. Gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen vlg. repeterend schema, met drie bouwl. en tweemaal drie trav. onder zadeldak, uit XIX b. Oorspronkelijk vlak bepleisterde lijstgevels met verkleinende ordonnantie, belijnd door plint, puilijst en klassiek hoofdstel. Rechth. deuren en vensters; latere omlijstingen en doorgetrokken lekdrempels op bovenverd. (529).

Nr. 9. Voormalige stallen of pakhuis, met twee bouwl. onder zadeldak (n ⊥ straat, pannen), uit XIX. Bepleisterde en beschilderde puntgevel afgewerkt met kroonlijst. Getoogde laaddeur op bovenverd., rondboogvenster en hijsbalk in top. Begane grond verbouwd (530).

Nr. 11. Enkelhuis in neoclassicistische stijl, met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit XIX c. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Vlak omlijste rechth. deur en benedenvensters. Ge-

toogde bovenvensters met geriemde omlijsting en kordonvormende lekdrempels; balkon met gietijzeren hek in middenrisaaliet. Klassiek hoofdstel (531).

Duquesnoystraat (6 F)

Van Magdalenasteenweg naar St.-Jansplein.

Rechtlijnige straat, samen met de St.-Jansstraat aangelegd op de gronden van het voormalige St.-Jansgasthuis, n.o.v. architect H.L.F. Partoes van 1845, gerealiseerd in 1846 (zie St.-Jansplein).

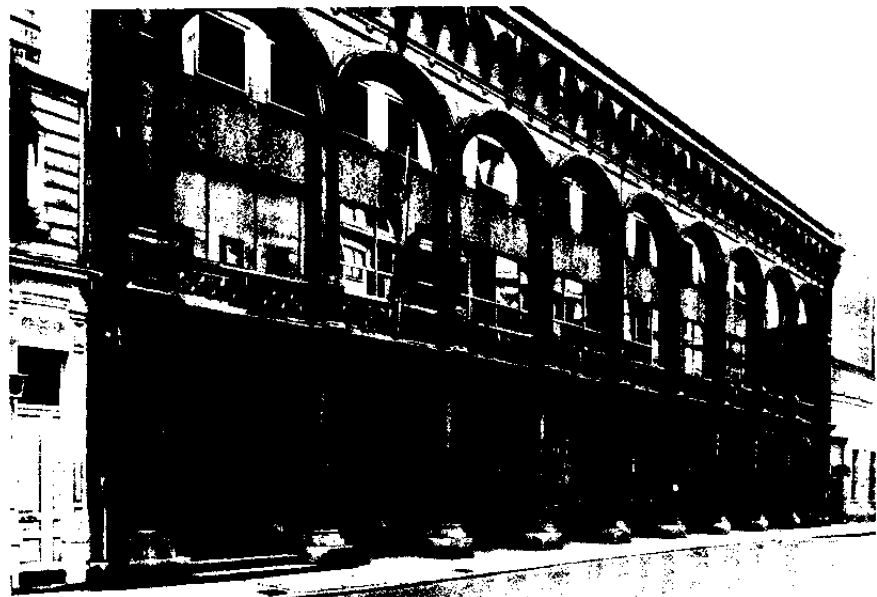
Een door Partoes ontworpen, neoclassicistische eenheidsbebouwing met doorlopende horizontale belijning, aansluitend bij het ensemble van het St.-Jansplein, werd niet uitgevoerd. In plaats daarvan aaneenschakeling van tamelijk eenvoudige rijhuizen van 1847-1848. Monumentaal accent van de voorgevel van de voormalige Magdalenmarkt uit dezelfde periode. Voorts een reeks eclectische burgerhuizen van 1893-1894. Nieuwe bouw van het «Royal Windsor Hotel» (1973, architect M. Barbier).

In XIX typische winkelstraat tussen de drukke Magdalenasteenweg, de Violetstraat en het Oud Korenhuis, met de Magdalenmarkt en de Bortiergalerij als bijkomende circulatie-as.

Nr. 1. Neoclassicistisch hoekhuis (Magdalenasteenweg nr. 35) met vier bouwl. en resp. zes en twee trav. onder afgesnuit zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1846. Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevel met verkleinende ordonnantie, geleed d.m.v. doorgetrokken lekdrempels. Rechth. muuropeningen. Kroonlijst met modillons en tandlijst, boven fries en kordon. Verbouwde winkelpui in hoektrav.; fraai gesmeed ijzernen uithangbord (532).

S.A.B., O.W., 15449 (1846).

Nr. 2-12A. Ruimer hoekcomplex (Magdalenasteenweg nr. 41) in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1849; drie bouwl. + entresol, resp. veertien en twee trav. onder afgesnuit zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstge-

219. Duquesnoystraat nr. 14. Voormalige Magdalenamarkt (1847-1848).

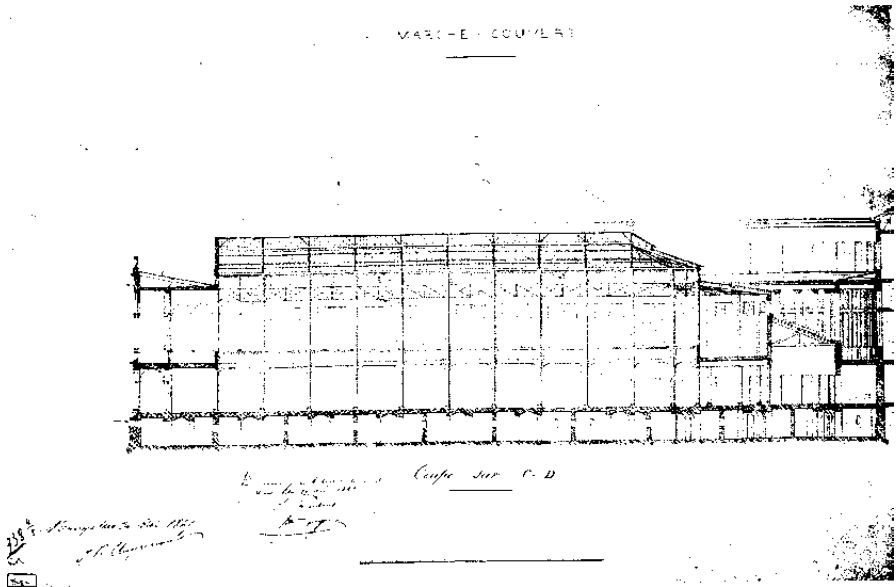
vel met regelmatige ordonnantie en gemarkeerde horizontale registers. Schijnvoegen op begane grond en entresol met verdiepte, haast vierkante vensters. Bovenverd. met rechth. vensters in geriemde omlijsting op doorgetrokken, geprofileerde lekdrempels; gietijzren leuningen. Kordon en panelenfries onder kroonlijst met klossen en tandlijst. Oorspronkelijk «klassieke» winkelramen en -puen met midden- of zij-ingang, aan weerszij van twee privé-deuren onder omlopende puilijst, cf. huidige ordonnantie; veelal vernieuwde bekleding, raamwerk en rolluikkasten (533).

S.A.B., O.W., 10359 en 15468 (1849).

Nr. 14. Voorgevel van de voormalige **Magdalenamarkt** (fig. 219). Voorheen complex gebouw, één geheel met de Bortiergalerij, met achtergevel in de St.-Jansstraat. Opgericht onder impuls van P.L.A. Bortier, ter ontsluiting van het binnenblok gevormd door de Duquesnoystraat, de St.-Jansstraat en de Magda-

lenasteenweg. Ontworpen door architect J.-P. Cluysenaar in 1847, bouw nog hetzelfde jaar aangevat, ingehuldigd in 1848 (zie Bortiergalerij en St.-Jansstraat nr. 21-25).

Eerste overdekte markt te Brussel, afgezien van een kleinere bloemenmarkt die kort tevoren door Cluysenaar werd gerealiseerd als onderdeel van de Koninklijke St.-Hubertusgalerijen (1846-1847). Het project kwam tegemoet aan het streven om de openbare markten om hygiënische en verkeerstechnische redenen uit de straten te verwijderen en onder te brengen in markthallen, blijkens een rapport van de «Conseil de Salubrité» van 1846. Oorspronkelijk vnl. bedoeld voor de groenteverkopers van de Grasmart, doch gebruikt voor uiteenlopende commerciële en mondaine activiteiten. Eén der vroegste omvangrijke ijzerconstructies te Brussel. De plattegrond beschreef een rechthoek met halfcirkelvormige sluiting. Omvatte twee niveaus boven de kelderderd., resp. begane grond aansluitend

220. Duquesnoystraat nr. 14. Voormalige Magdalenemarkt. Langsdoorsnede (1847).

bij de voorgevel, en een omlopende vrijstaande galerij aansluitend bij de achtergevel en de Bortiergalerij, onder een drieledige dakstructuur met bovenlicht en Polonceau-spanten op holle gietijzeren kolommen, tevens verluchtungskokers (fig. 220). Gesloopt met behoud van de voor- en achtergevel, als scherm voor de nieuwe feestzaal. z.g. «Magdalena-zaal», n.o.v. architecten M. et P. Mignot, in 1957.

Monumentale voorgevel in neo-Italiaanse-renaissancestijl, onder de vorm van een dubbele arcade, waarbij oorspronkelijk zowel op de begane grond als de bovenverd. open galerijen met beblaaide achterwand aansloten. Klaarblijkelijk geïnspireerd op de «Loggia dei Lanzi» (XV) te Firenze. Hardstenen gevelparment; twee bouwl. en negen trav. Strenge indeling in twee horizontale registers, gemarkeerd door vooruitspringende, ingediepte hoekpilasters. Eerste register gevormd door korbogen met imposten, geflankeerd door halve bundelpijlers met geprofileerde basis en Corin-

thisch kapiteel; voorheen doorlopende sokkel waarin keldergaten en trappen van drie treden in midden- en hoektrav., heden opengewerkt; beëindiging door vlakke fries en geprofileerde, gekorniste kroonlijst.

Tweede register gevormd door rondbogen met meerdledige archivolt op halve bundelpijlers, eveneens met Corinthisch kapiteel; stylobaat als opengewerkte borstwering met postamenten. Gevelbeëindiging door kordon, boogfries op kraagstenen en met spiegels, en kroonlijst.

S.A.B., O.W., 6132-6137 (1847-1848); A.A., 1847, vol. 44, en 1848, vol. 45; P.P., 938.

Poelaert en zijn tijd, Brussel, 1980, p. 155-157.

Nr. 18, 20, 22-24, 26 tot 36, 38, 41, 43. Neoclassicistische rijhuizen met vier bouwl. en twee trav. onder zadeldak; bouwvragen van 1847 voor nr. 18, 22-24, 26 tot 36 en 38, van 1848 voor nr. 20. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels, meestal met verkleinende ordonnantie en

221. Duquesnoystraat nr. 31 (1893).

horizontale geleding. Vlakke behandeling of gebruik van geriemde vensteromlijstingen; geprofileerde kordonvormende lekdrempels; hoofdgestel met kordon of architraaf, vlakke of versierde fries, kroonlijst o.m. met klossen of modillons en tandlijst. Rechth. vensters; gietijzeren leuning. Oorspronkelijk «klassieke» winkelpuien met pilasters en hoofdgestel, heden vernieuwd of gebanaliseerd. Nr. 18 : mezzanino i.p.v. vierde bouwl. Nr. 20 : afzonderlijke lekdrempels op consoles. Nr. 22-24 : volledig omlijste vensters in bovenste register. Nr. 26 tot 36 : drie gekoppelde huizen. Nr. 41 : drie trav. Nr. 43 : bijkomend entablement in tweede, volledig omlijste vensters in bovenste register (534, 535, 536).

S.A.B., O.W., 10349 (1847), 10350 (1847), 10348 (1847), 10362 (1847), 10369 (1847), 10363 (1847), 10355 (1848).

Nr. 31. Hoekhuis (Kerstenmannekensstraat nr. 7) in eclecticische stijl met neo-Vlaamse-renaissance-inslag, n.o.v. archi-

tect J. Baes van 1893, cf. ook gevelsteen; souterrain, drie bouwl. en negen trav. onder mansardedak (leien), (fig. 221). Lijstgevel van natuur-, hardsteen en simili, verlevendigd door polychrome decoratieve friezen van geglazuurde baksteen. Accent op afgeschuinde hoektrav. door rechth. houten erker met uitgelengde consoles en bekronend balkon. Rechth. deur en vensters, in voorgevel voorzien van diamantkoppen en waterlijst, op doorgetrokken lekdrempels; vnl. blinde vensters in zijgevel. Kroonlijst op klossen. Fraaie houten deur, gebruik van glas-in-lood in erker en ramen.

S.A.B., O.W., 10377 (1893).

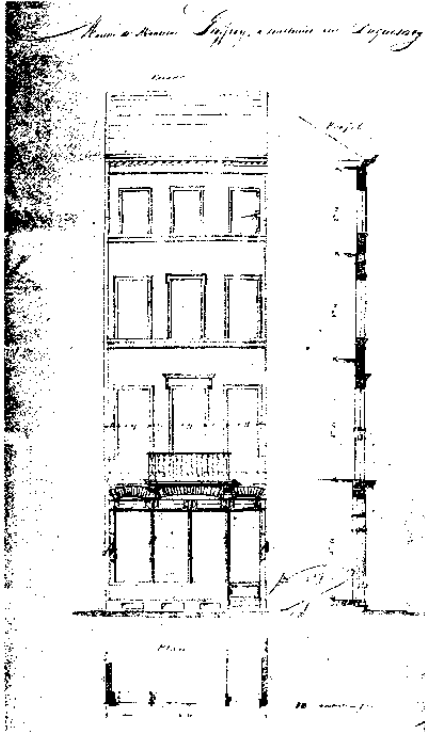
Nr. 33. Burgerhuis in eclecticische stijl, n.o.v. architect H. Wartel van 1894, cf. ook gevelsteen; souterrain, drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak. Lijstgevel van natuur- en hardsteen. Breder r. risaliet gemarkeerd door neo-Vlaamse-renaissance-erker met wortelmotieven en boogfries, waarop gietijzeren balkon met postamenten, doorlopend in vensteromlijstingen, bovenaan met gebogen entablement. Dito boven deur in l. trav. Klassiek hoofdgestel (537).

S.A.B., O.W., 10375 (1894).

Nr. 35-39. Drie gekoppelde enkelhuizen in eclecticische stijl, n.o.v. architect E. Parys van 1893; souterrain, drie bouwl., samen zes trav. en zadeldak. Lijstgevel van natuur- en hardsteen. Telkens geaccentueerde, bredere venstertrav. : in middenpand neo-Vlaamse-renaissance-erker met wortelmotieven en jaartal 1894 in cartouche, en dakvenster met fronton; in zijpanden balkon met ijzeren leuning. Kroonlijst op uitgelengde consooltjes, fries en kordon (538).

S.A.B., O.W., 10376 (1893).

Nr. 40. Rijkshuis in neoclassicistische stijl, n.o.v. architect F. Belleflamme van 1847 (fig. 222); vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleurde en beschilderde lijstgevel met verkleinende ordonnantie, geleed door kordonvormende lekdrempels. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting; gietijzeren leuning. Accent op middentrav. door entablement en balkon met voluutconsoles en gietijzeren

222. Duquesnoystraat nr. 40. Bouwaanvraag (1847), (S.A.B., O.W., 10347).

borstwering op bel-etage, bijkomende oren op twee hoogste verd. Klassiek hoofdstel. Winkelpui met zij-ingang en gietijzeren pilasters, ten dele opnieuw bekleed (539).

S.A.B., O.W., 10347 (1847).

Nr. 42. Voormalig enkelhuis in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1847; drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak. Bepoetste en beschilderde lijstgevel, gemarkeerd door hoekkettingen. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting met later toegevoegde sleutel; gevelbreed balkon, oorspronkelijk met voluutconsolen, heden gietijzeren consolen en Art Nouveau-leuning uit begin XX, op bel-etage; doorgetrokken, gepro-

fileerde lekdrempels op hoogste verd. Kroonlijst met tandlijst boven fries en kordon. Begane grond oorspronkelijk met geblokte rondbogen, heden winkelpui (540).

S.A.B., O.W., 10356 (1847).

Eclipsstraat (4 F)

Van Rijkkelarenstraat naar Groot Eiland.

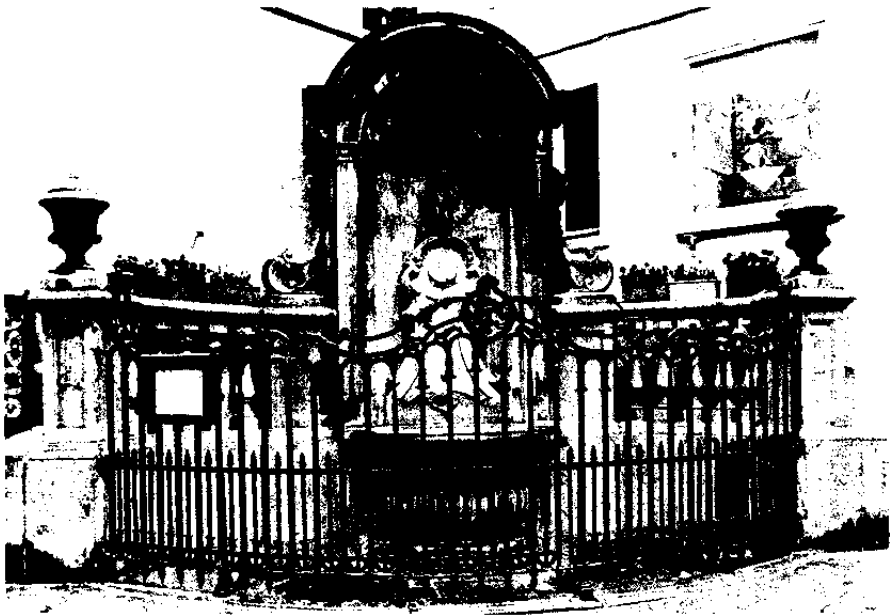
Smal gebogen straatje dat eertijds de loop van de Zenne volgde. Vroegere benaming «Sonnestraatje» ontleend aan een herberg; huidige sinds 1851. O.-zijde ten dele ontceigd bij aanleg van de centrale lanen in 1867-1871, vervolgens wederopgebouwd, vnl. met achterhuizen van de Anspachlaan, heden alweer grotendeels gesloopt. Enkele oudere panden aan de W.-zijde.

Nr. 5, 7, 9. Drie breedhuizen, in huidige neoclassicistische vorm daterend uit XIX A. Gecementeerde lijstgevels met rechth. openingen op arduinen dorpels, onder zadeldaken (pannen). Nr. 5 en 9 met twee bouwl. en muurankers, mogelijk wijzend op oudere, wellicht traditionele kern, i.g. bovendien met onregelmatige ordonnantie, klimmende dakkapel en l. aandak. Nr. 7 met drie bouwl. en drie trav. (541).

Nr. 8-10. Neoclassicistisch breedhuis met vier bouwl. en drie trav., uit XIX B. Bepoetste en beschilderde lijstgevel met rechth. bovenvensters op doorgetrokken lekdrempels. Vernieuwde kroonlijst boven steigeraten; mansardedak (leien) en dakpellen met driehoekig fronton. «Klassieke» houten winkelpui naast inrijpoort (542).

Eikstraat (5-6 F-G)

Van Stoofstraat naar Oud Korenhuis. Aloude straat, gelegen binnen de eerste stadsomwalling (XI-XIII), cf. bewaard walmuurfragment in nr. 17. Eertijds

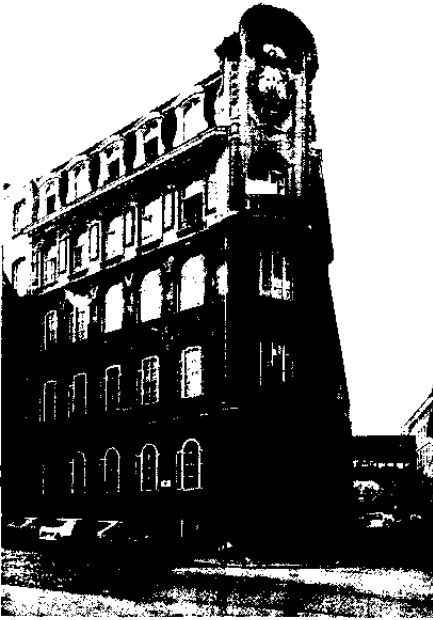

223. Eikstraat. «Manneken Pis» (1619, 1770).

doorlopend tot de Kolenmarkt, alwaar reeds in XIII vestiging van een karmelietenklooster, cf. latere benaming Lievevrouwbroersstraat voor dit straatgedeelte. Vanouds voorname bebouwing, bepaald door complexe herenwoningen, waarvan de nog resterende, het z.g. «Hotel de Visscher de Celles» en het z.g. «Patriciërshuis», dateren uit XVII en XVIII. Verschillende verdwenen voor de bouw van het Koninklijk Atheneum en het Provinciaal Gouvernement van Brabant, die heden het straatbeeld domineren. Groot aantal oude kernen, echter veelal aangepast, cf. nr. 2-4 en 6. Nieuwe bouw in nr. 12 tot 16. «Manneken Pis»-fontein op de hoek met de Stoofstraat.

★ «**Manneken Pis**». Fontein, reeds onder deze benaming vermeld in XV, ook z.g. «*Juliaenkensborre*». Oorsprong onbekend, hoewel uiteenlopende verklaringen in de overlevering; in de volksmond de oudste burger van de stad (fig. 223). De eerste versie van het huidige bronzen

beeldje werd in 1619 door het stadsbestuur besteld bij beeldhouwer H. Duquesnoy de Oude, ter vervanging van een ouder stenen beeldje. Het werd veilig opgeborgen tijdens het bombardement van 1695, doch later herhaaldelijk ontvreemd, zo o.m. in 1817, toen het vernield werd teruggevonden. Met de brokstukken werd vervolgens het huidige beeldje gegoten. Oorspronkelijk geplaatst op een stenen sokkel van zes voet hoog, met een dubbel rechth. waterbekken, eveneens in 1619 besteld bij steenkapper D. Raessens. Huidige hardstenen portieknis in Lodewijk XV-stijl, daterend van 1770: naar onder verwijzende sokkel met rocaillmotieven; halfronde nis met architraaf, schelp in het boogveld en geprofileerde waterlijst op gestrekte uiteinden, geflankeerd door vleugelstukken en gebogen balustraden met postamenten en hoekvazen; ingesnoerd vaasvormig bekken met lobben. Gebogen, gesmeed ijzeren hek met rocaillmotieven ter afsluiting.

224. Eikstraat nr. 1. Voormalige «Manufacture de Nouveautés pour Dames A. Vleminckx» (1916).

Heden belangrijke toeristische aantrekkingspool, omgeven door een uitgebreide souvenirhandel. Een rijke garderobe, in oorsprong minstens opklimmend tot XVIII, doch grotendeels van recente datum wordt bewaard in het stedelijk museum Broodhuis, te vermelden o.m. kostuum en orde in 1747 geschonken door Lodewijk XV.

Nr. 1. Monumentaal hoekgebouw (Stoofstraat nr. 48) in eclectische stijl met vnl. neo-Lodewijk XV-inslag in de ornamentering, n.o.v. architect A. De Vleeschouwer van 1916; oorspronkelijk kantoren, toonzalen en ateliers van de «*Manufacture de Nouveautés pour Dames A. Vleminckx*» (fig. 224). Lijstgevel van hard-, natuur-, baksteen en simili; vier bouwl. en tien trav. onder mansardedak (Icien). Hoger oplopende, afgeschuinde hoektrav. geaccentueerd door spiegelboogdeur met saterkop, Franse balkons, en blinde bekroning met cartouche met mo-

225. Eikstraat nr. 5. Voorgevel. Deuromlijsting.

nogram A V van de bouwheer en jaartal 1917, schelp, voluten en booglijst, geïnspireerd op de «Manneken Pis»-omlijsting. Verder horizontaliserende vensterregisters van souterrain tot bovenste verd., resp. getoogd, spiegel- en korbboogvormig, met omlijstingen en panelen, belijnd door kordons en balustrade. Kroonlijst met klossen en tandlijst; dakkapellen met vleugelstukken. Houten ramen met typische roedenverdeling, bijzonder fraaie ijzeren vleugel deur, tralies en borstweringen.

S.A.B., O.W., 27895 (1916).

Nr. 5. Traditioneel breedhuis met drie bouwl. en drie trav. onder steil zadeldak (kunstleien), opklimmend tot XVII. Verankerde baksteenbouw met zandstenen sokkel waarin getraliede keldermonden, speklagen en negblokken; gedecapeerd en gerestaureerd in 1947. Aangepaste vensters, haast vierkant op lage derde

bowl., met kwarthol profiel aan dagkanten. Kroonlijst op klossen boven steiger-gaten; getoogde dakkapellen. Steek-boogdeur met hardstenen omlijsting in Lodewijk XIV-stijl: geprofileerd, kwart-hol en ingediept beloop, met neuten, hoekblokken, sluitsteen en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden, uit XVIII A; houten vleugeldeur met typische gietijzeren roosters (XIX A). Ver-ankerde zijgevel met aandaak; bij restauratie vernieuwd bak- en zandstenen paretment op begane grond. Hergebruikte, hardstenen spiegelboogdeur in Lodewijk XV-stijl (fig. 225): geprofileerd kwart-hol beloop met spiegels, imposten, rocailles in de zwikken en gegroefde sleutel, uit XVIII b-c.

Interieur: fraai, gelambriseerd Directoi-resalon van ca. 1800 (543, 544).

S.A.B., O.W., 57202 (1947).

Nr. 7. In kern traditioneel diephuis met drie bowl. en drie trav. onder afgesnuit zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII. Voorheen trapgevel met Lodewijk XV-deur, in neoclassicistische stijl aangepast tot lijstgevel waarvoor bouwwaanvraag van 1830; later studecor. Bewaarde afge-schuinde sokkel en muurankers op alle bowl. Gewone ordonnantie met rechth. deur- en vensters op arduinen dorpels, beluikt op begane grond, met geremde omlijsting en borstweringversiering op bovenverd. Gevelbeëindiging door archi-traf, fries en kroonlijst; afgewolfd dakkapel (545).

S.A.B., O.W., 9134 (1830).

Nr. 8. Voormalig z.g. «Hotel de Visscher de Celles». Herenhuis met twee bowl. en twaalf trav. onder zadeldak (pannen) met aandaken en schouderstukken, te da-teren in XVII (fig. 226). Aangekocht door stad Brussel in 1864; Koninklijk Atheneum tot 1887, cf. ook project voor verbouwing door architect G. Saintenoy van 1865-1866; vervolgens z.g. «Gas-dienst». Grondige restauratie o.l.v. archi-tect J. Rombaux in 1958-1959.

Voorgevel: barokke lijstgevel in bak- en zandsteen. Bij de restauratie werd een markante stucbepleistering in Lodewijk XVI-stijl uit XVIII d, met o.m. poort- en vensteromlijstingen, panelen met

226. Eikstraat nr. 8. Voormalig «Hotel de Visscher de Celles». Voorgevel.

drop, slingers en guirlandes, verwijderd. Hoge zandstenen sokkel die de terrein-helling opvangt, geopend door bolkozijn-nen. Zandstenen kruiskozijnen met op-nieuw aangebrachte monelen, in doorge-trokken platte bandomlijstingen die ver-diepte panelen vormen op de borstwering-en; speklagen ter hoogte van de dorpels mogelijk eveneens afgevlakte platte ban-den. Op begane grond gemarkeerd door onderling verbonden, geprofileerde wa-terlijsten; op bovenverd. dito, alternerend driehoekige en gebogen frontons. Zandstenen korbboogpoort in r. trav.: geblokt spiegelbogig veld op geprofi-leerde imposten en vlakke rechtstanden; sporen van weggebroken topstuk, moge-lijk een wapenschild (?), en flankerende pilasters met geblokte basis en ontbre-kende bekroning. Gevelbeëindiging door daklijst boven steiger-gaten en houten kroonlijst. Vier houten dakkapellen met sleutel en driehoekig fronton (XVIII d).

227. Eikstraat nr. 8. Ateliers en magazijnen van de «Gasdienst» (1901).

Achtergevel met vier resterende trav. in traditionele bak- en zandsteenstijl met speklagen en hoekblokken. Kruiskozijsen met kwarthol profiel aan dagkanten en monelen; deur met latei op kraagstenen en gedceld bovenlicht. Korfboogpoort in vlakke omlijsting met kwarthol profiel aan dagkanten en sluitsteen. Daklijst boven steigergaten. Twee getoogde dakkapellen met waterlijst (XVIII B). Kelderingang met steektrap. Toegevoegde schoorsteen. Bronzen klok (A. Beullens - Leuven, XIX B) naast de poort (546).

Volledig verbouwd interieur.

Aanleunende ateliers en magazijnen van de «Gasdienst» aan W.-zijde van de binnenplaats, n.o.v. ingenieur-architect E. Wyhowski van 1901 (fig. 227). Interessante constructie: ijzeren skeletstructuur - I-balken met diamantkopverbindingen - met baksteenvulling; vier bouwl. en elf trav. onder zadeldak. Brede

muuropeningen met metalen roedenverdeling met vaste en opendraaiende delen, steekboogvormig op begane grond, rechth. op bovenverd. Bekronend fronton met opschrift B in derde trav. Troggewelven in interieur. Brede ijzeren luifel aan O.-zijde

S.A.B., O.W., 77786 (1958-1959); A.A., 1901, rep. 4888; N.P.P., O 4.

K.I.K., 104119 A-104120 A, 68368 A en 69421 A.

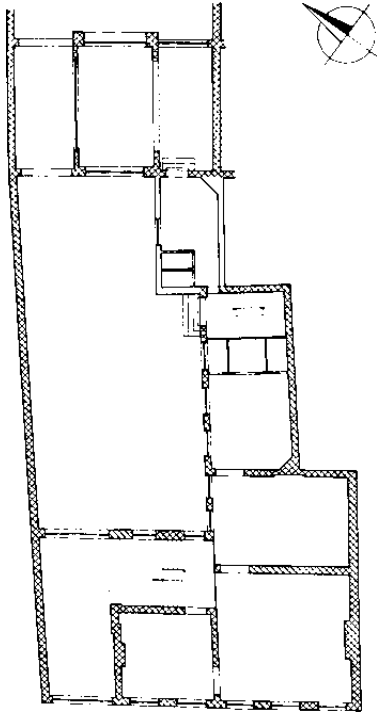
Nr. 9. Neoclassicistisch enkelhuis met vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1849; achteruitspringend t.o.v. de rooilijn, ter plaatse van diephuis met trapgevel. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel belijnd door plint, schijnvoegen op begane grond, puilijst en doorgetrokken lekdrempels. Rechth. deur en vensters, op bovenverd. in gerimde omlijsting, haast vierkant op lage vierde bouwl. Centraal balkon met voluutconsoles en gesloten borstwering op bel-etage. Gevelbeëindiging door kordon, fries met leeuwekoppen en kroonlijst met tandlijst. Typisch houtwerk en gietijzeren leuning (547).

S.A.B., O.W., 9148 (1849).

Nr. 10. Z.g. «*Patriciërshuis*». Herenhuis in 1693 verworven door de familie Ser Jacobs. In 1750 aangekocht door baron E.-W.-G. von Sickenhausen, directeur-generaal der posterijen in de Oostenrijkse Nederlanden, in naam en voor rekening van de prins van Tour en Tassis: residentie en postkantoor z.g. «Brievenpost» in de bijgebouwen, tot 1794. Vervolgens verworven door W. Van der Borgh, handelaar in kruiden; in 1824 door de familie Gilles de 's Gravenwesel; in 1876 door de familie van Hoffmann, vanwaar vroegere benaming «Hotel Hoffmann». Tenslotte aangekocht door stad Brussel in 1919, na diverse functies heden in gebruik als ontvangstsalons.

Complex gebouw, in zijn huidige vorm in sobere laat-classicistische stijl uit XVIII d; een loden slokbak draagt het jaartal 1797 (fig. 228, 229). Vermoedelijk echter oudere, minstens XVII-kern. Minieme uitbreiding en inwendige aanpassing i.l.v. XIX. Grondig gerestaureerd o.l.v. architect F. Malfait in 1920-1922. De plattegrond vertoont een L-vormig hoofdgebouw aan O.- en Z.-zijde van een

V. Eikstraat nr. 10. Z.g. «Patriciërshuis». Plattegrond naar plan Dienst Bouwkunst, Stad Brussel (1970).

rechth. gekasseide binnenplaats, via een uitspringende verbindingsvleugel verbonden met een bijgebouw ten N., crachter een tweede binnenplaats (Fig. V); de voormalige stallingen, remise en magazijn verdwenen begin XX, bij aanleg van de Lombardstraat.

Hoofdgebouw gevormd door twee haakse vleugels met drie bouwl. en elk zes trav., onder zadeldaken (leien). Voorheen vlak bepleisterde en beschilderde gevels; bij restauratie verschillende projecten voor vervollediging in neo-Lodewijk XVI-stijl, uiteindelijk slechts toegevoegde vensteromlijstingen en platte banden in stuc.

228. Eikstraat nr. 10. Z.g. «Patriciërshuis». Binnenplein.

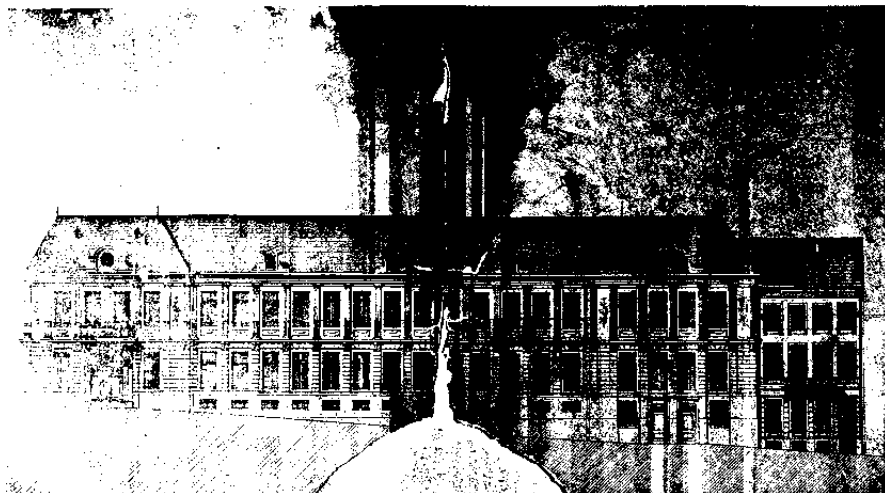

229. Eikstraat nr. 10. Z.g. «Patriciërshuis». Binnenplein. Slokbak (1797).

Voorgevel: bepleisterde en beschilderde lijstgevel met geprofileerde zandstenen sokkel en massieve puilijst. Rechth. vensters met lekdrempel, in toegevoegde oplopende omlijstingen met spiegel op de borstwering; typische ramen en persiennes. Rechth. koetspoort in rijk geprofileerde hardstenen omlijsting, met neuten, sluitsteen en gestrekte druiplijst, in bredere l. trav.; houten vleugeldeur met entablement met rankwerkfries en supraporta met zonnebloem. Gevelbeëindiging door brede houten kroonlijst met klossen en tandlijst; ruime afgewolfdedakkapellen. Achtergevels met zelfde opstand, eenvoudiger stuc en kroonlijst.

Verbindingsvleugel, vermoedelijk toegevoegd in XIX A, en *bijgebouw*, met twee bouwl. en resp. één en drie trav., onder gecombineerd zadeldak (leien) met aandak. Gelijkwaardige, bepleisterde en beschilderde opstand met zandstenen sokkel, puilijst, rechth. vensters met lekdrempel; beëindiging door kordon, fries waarin steigergaten met schijfvormige vulling en kroonlijst. Dakkapellen resp. met driehoekig fronton en getoogd. Begane grond van bijgebouw voorheen opengewerkt door centrale korf- en aan weerszij rondbogen met imposten: bewaarde overwelfde doorgang in l. trav., andere resp. gedicht en achter de verbindingsvleugel. Blinde tuinmuren geritmeerd door rondboognissen.

Interieur: homogeen interieur in Lodewijk XVI- en Directoirstijl, bij de restauratie in 1920-1922 werden in salons op

230. Eikstraat nr. 11 en 17, Koninklijk Atheneum. Opstand (1884), (S.A.B., N.P.P., R12).

de eerste verd. lambrizingen en schouwen aangebracht, afkomstig van gesloopte panden aan het Oud Korenhuis en van Ruisbroekstraat nr. 31. Trapzaal : eikehouten eretrap met gesmeed ijzeren trapleuning; houten diensttrap met bewerkte trappaal met vrouwenhoofd en balusterleuning. Op begane grond en eerste verd. suite van telkens vier salons, met fraaie houten lambrizingen, vleugeldeuren, gehistorieerde supra-porta's en friezen, marmeren schouwen, parketvloeren en stucplafonds. Kelders : keuken onder hoofd vleugel, met gedrukt tongewelf onderverdeeld door drie zandstenen gordelhogen op consoles; bewaard aanrecht, arduinen gootsteen, pomp en fornuis. Zolders : eikehouten dakspanten (548).

S.A.B., N.P.P., B 28.
MARTINY V.G., *De «Patriciërswooning» in de Eikstraat te Brussel* (De Woonstede door de eeuwen heen, 1970, 5, p. 18-25).

Nr. 11. *Prefectswoning* van het Koninklijk Atheneum. Herenhuis met neoclassicistische inslag, samen met aanpalende schoolgebouwen (zie nr. 17) opgetrokken, n.o.v. architect D. De Keyser, in

1883-1887 (fig. 230). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op hardstenen plint; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Onderbouw met geblokte pilasters en meerledige puilijst. Bovenverd. met middenrisaliet van twee trav., geaccentueerd door balkon met ijzeren leuning. Rechth. deur en vensters met lekdrempel boven bewerkt paneel, gerimde omlijsting op hovenverd. en bijkomend bewerkt entablement op bel-etage. Breed hoofdgelst met architraaf, panelenfries en gekorniste kroonlijst op klossen. Achteruitspringend t.o.v. de rooilijn, hoek afgesloten door kwartrond ijzeren hek (549).

Nr. 12-14. Achter de huidige nieuwe bouw : ruim achterhuis in traditionele stijl, daterend uit XVII en grondig gerestaureerd; twee bouwl. en zeven trav. onder zadeldak (leien, n // straat). Vermoedelijk certijds deel uitmakend van een complexe herenwoning; voorheen toegankelijk via een smal poortgebouw in de Eikstraat, wellicht een restant van een ooit opgesplitst voorhuis. Heden deel uitmakend van het gebouwcomplex van het Provinciaal Gouvernement van Brabant (nr. 20-22). Verankerde baksteen-

bouw met zandstenen speklagen in het verlengde van de dorpels en steigergaten. Kruiskozijnen met kwarthol geprofileerde negblokken en vernieuwde molenen. Afgewolfd dakkapellen boven de kroonlijst (550).

Nr. 17. **Koninklijk Atheneum**, heden z.g. «*Athénée Royal Mixte Jules Bordet*». Monumentaal schoolgebouw door architect D. De Keyser, van 1883-1887 (fig. 230). Gesticht als Theresiaans College in 1777; Centrale School, later Lyceum, tijdens het Frans Bewind, Koninklijk Atheneum tijdens de Hollandse periode; bestuurd door de Stad vanaf 1830, overgenomen door het Rijk vanaf 1850. Achtereenvolgens gevestigd in het voormalige Jezuïetencollege, het paleis van Karel van Lorreinen, de abdij van Koudenberg, het Terarkengodshuis, vervolgens o.m. in het Groot Godshuis en het herenhuis de Visscher de Celles (zie nr. 8). Bouw van nieuw atheneum besproken vanaf midden XIX. Verschillende voorontwerpen voor diverse inplantingen o.m. het oude Justitiepaleis, de Grote Zavel, het Ursulinengesticht en diverse lokaties aan beide zijden van de Eikstraat; eerste door architect J. Naert van 1878; een tiental voorontwerpen door De Keyser van 1880-1883, voorts door architecten H. Maquet, Ch. Licot, A. Vanderheggen, E. Le Graive en Lupens van 1883. Voorontwerp van De Keyser voor huidige inplanting, ter plaatse van het voormalige refugiehuis van Villers, het voormalige herenhuis van Oyenbrugge, en het grootste gedeelte van de Rozendaal, goedgekeurd in 1883. Definitieve plannen van 1884, nog gewijzigd tijdens de bouw; aanbesteding, slopingswerken en aanvang bouw in hetzelfde jaar; voltooid in 1887.

Omvangrijk complex, oorspronkelijk bestemd voor duizend leerlingen, met vier vleugels rondom een speelplaats, met traditionele binnenindeling; aanpalende prefectswoning (zie nr. 11). Langgerekte voorgevel in neo-Lodewijk XVI-stijl, geïnspireerd op de voorgevel van voornoemd refugiehuis van Villers waarvan het classicistische gevelschema grosso modo werd overgenomen en de ornamentering, in het bijzonder de deurom-

lijstingen en het balkon, zorgvuldig gekopieerd of wellicht zelfs ten dele hergebruikt. Twee bouwl. en eenentwintig trav. onder zadeldak (pannen). Parement van natuursteen (Euville, Savonnière) op hardstenen sokkel. Nadrukkelijke horizontale gevelindeling in twee registers; markerende hoekpaviljoenen van vier trav. met middenrisaliet. Begane grond op verhogende sokkel overeenkomstig de terreinhelling; geblokte pilasters en verdiepte rechth. vensters met uitstraling rond de sluitsteen; gekorniste puilijst op gekoppelde consoles met drop. Bovenverd. geritmeerd door gecanneleerde, Ionische pilasters; spiegels met guirlande op de borstwering. In hoekpaviljoenen bijkomende halfverheven trofeeën van Wetenschap, Kunst, Techniek, Nijverheid, Handel en Landbouw op de zijpenantanten; grote dakkapel met oculus, vleugelstukken en booglijst op gestrekte uiteinden ter bekroning van de risalieten. L. paviljoen geaccentueerd door rondboogpoort met imposten, guirlande, sluitsteen en flankerende pilasters, doorlopend in consoles van balkon met gesmeed ijzeren leuning; houten vleugeldeur met bovenlicht. R. paviljoen met gekoppelde deuren in geriemde omlijsting met oren en gestrekte entablement, in de sokkel. Gevelbeëindiging door gelede architraaf, met opschriften «ATHE-NEE ROYAL» en «KONINKLIJK ATHE-NEUM» boven de ingangen, en gekorniste kroonlijst met tandlijst; kleinere dakkapellen met driehoekig fronton. Zelfde opstand in vier aansluitende trav. van zijgevel (Rozendaal) doch gedeeltelijk bepleisterd. Overrige gevels met vlakke bepleistering, ruim beglaasd en met kordongeleiding en geblokte pilasters rond de speelplaats (551).

Fragment van de eerste omwalling (XI-XIII) aansluitend bij het walmuurgedeelte ten W. van de Villerstoren (zie Villersstraat). Ontdekt in 1884 tijdens slopingswerken voor het atheneum en gevrijwaard door toedoen van de toenmalige burgemeester Karel Buls en stadsarchivaris A. Wauters. Oorspronkelijk met ruimere afmetingen en verhoogd met baksteenmetselwerk. Grondige restauratie o.l.v. architect D. De Keyser in 1887: behoud van gedeelte aan stadszijde ge-

231. Eikstraat nr. 27. Voormalige herberg z.g. «St.-Jan de Doper», huidig «Huis Schott». Toestand ca. 1942.

opend door twee spaarbogen, met verbonden imposten; recuperatie van zandstenen afbraakmateriaal naast vervanging door Euvillesteen o.m. voor weergangmuur; supprimeren van funderingsbogen door cementbezetting en aanbouw van privaten (thans verwijderd). In 1986 reinigingswerken onder toezicht van architect V.G. Martiny en M. de Waha. Veldzijde verscholen achter XX a-schoolvleugel van het St.-Jorisinstituut (Cellebroersstraat nr. 16): vrijlegging en onderhoudswerken in 1988 o.l.v. architect C. Broeckaert (552).

S.A.B., A.A., 1884, rep. 1501, 1886, rep. 1835, 1887, rep. 1995-1996, 2007, 2014-2017, 2033, 2042, 2062-2064, 2093; P.P., 140-173, 1021; N.P.P., R 12.

DE WAHA M., *A propos de la construction de l'Athénée Royal de Bruxelles* (Le Folklore Brabançon, 1978, 220, p. 375-462, 1979, 221, p. 7-50).

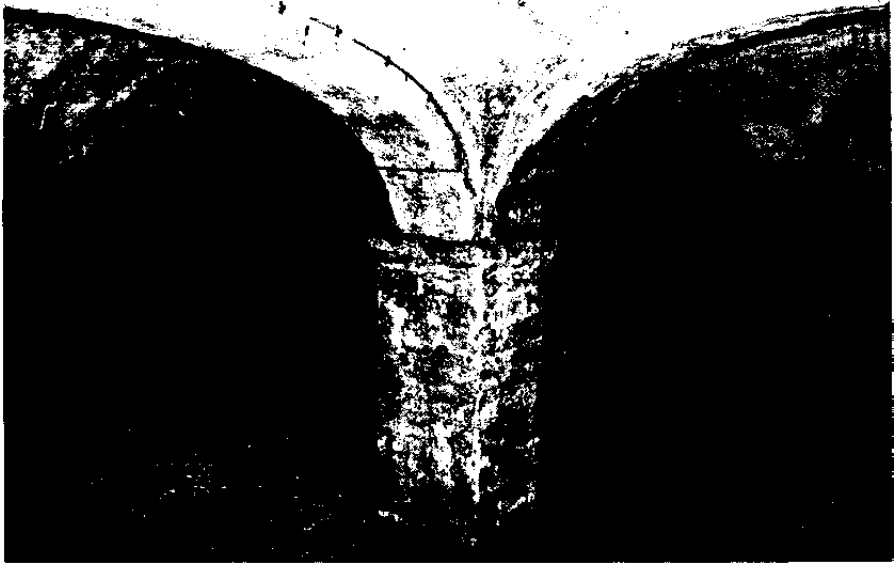
DORCHY H., *L'Athénée Royal de Bruxelles*, Brussel, 1950.

Nr. 19. Vroeger diephuis (hoek Rozenaal) met drie bouwl. en tweemaal drie trav., met vermoedelijk traditionele kern (XVII). In neoclassicistische stijl aangepast, waarbij sloop van de geveltop (XIX A); later voorzien van similibekleding, winkelpui en mansardedak (XX b). Bewaarde muurankers in zijgevel (553).

Nr. 20-22. Provinciaal Gouvernement van Brabant.

Sinds ca. 1820 gevestigd in het voormalige herenhuis van Limminghe, eertijds een ruime herenwoning aan drie zijden van een voorplein met lager poortgebouw uit XVIII A, doch met oudere kern en latere aanpassingen. Huidige gebouwen in meerdere fasen ontstaan grotendeels in XIX d-XX a. L. vleugel en eerste drie bouwl. van de middenvleugel n.o.v. architect G. Hansotte van 1884; r. vleugel en bovenste verd. van de middenvleugel n.o.v. architect Hano van 1907; vleugel aan de Lombardstraat door architect P. Bonduelle gedateerd 1920 (zie aldaar nr. 69); verbindingsvleugel n.o.v. architect Hano van 1929; meer recente uitbreiding ter l. zijde.

L. en middenvleugel met natuur- en hardstenen lijstgevel met neo-Lodewijk XVI-decor; vier bouwl. + resp. souterain en entresol en elf trav. Horizontale belijning door schijnvoegen van begane grond en kordons. Verticaal gevelritme aangegeven door hoekpilasters en middenrisalieten, in middenvleugel met hoofdingang – rondboogpoort met imposten, booglijst, sluitsteen en guirlandes – en monumentale balkons met gekoppelde consoles en balustrade. Rechth. vensters in geriemde omlijsting met oren, hijkomende acanthusleutel op eerste, opengewerkte borstwering of guirlande en entablementen met tandlijst of consoles op tweede en derde bouwl.; omlijsting met neuten op lagere vierde bouwl. Gekornist hoofdstel met architraaf, fries en kroonlijst op klossen. R. vleugel met eenvoudiger opstand en zelfde materiaalgebruik; vijf bouwl. en zeven trav. Bovenverd. gemarkeerd door kolossale penanten naar laat XVIII-patroon; resp. guirlande en paneel met drop op de borstweringen. Bovenste verd. als mezzanino. Klassieke afwerking. Deur in bewerkt entablement in derde trav., met

232. Eikstraat nr. 27. Voormalige herberg z.g. «St.-Jan de Doper», huidig «Huis Schott». Kelder.

tweetalig opschrift «INGANG DER BURELEN». Behouden volume van het amfitheater, met gemoderniseerd interieur in de l. vleugel (554, 555, 556).

S.A.B., O.W., 9155 (1884), 2 (1907), 38671 (1929).

Nr. 21. In huidige vorm, breedhuis met drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (kunstleien) waarin dakkapellen. Lelie-ankers wijzen op een vermoedelijk traditionele kern (XVII). Aangepaste, bepleisterde en beschilderde lijstgevel (XIX A), met rechth. vensters in latere stucomlijstingen en klassiek hoofdstel. Korfboogpoort met eenvoudige hardstenen omlijsting in l. trav. : geprofileerd beloop met neuten, onbewerkte imposanten en sluitsteen uit XVIII; waaiert met fraaie rocaillesleutel in het bovenlicht, houten vleugeldeur (557).

Nr. 23-25. Traditioneel diephuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen) uit XVII. In 1875 nog met verhoogde halsgevel (6 tr.) met twee door

waterlijsten en voluten gemarkeerde topgeledingen, waarin drielielicht met rondboogig middenvenster; later herleid tot tuitgevel met schouderstukken. Bepleisterde bak- en zandsteenbouw met lelie-ankers met gekrulde spie op de penanten en in de top. Aangepaste rechth. vensters met kwarthol profiel aan de dagkanten. Door waterlijst gelede top : vereenvoudigd rechth. drielielicht in eerste, dito luik in bovenste geleding. Steigergevel met leeuwepopvulling. Pui met gietijzeren zuiltjes uit 1875 (558).

S.A.B., O.W., 7636 (1875).

★ Nr. 27. Voormalige herberg z.g. «St.-Jan de Doper», heden z.g. «Huis Schott». Aangekocht door de kunstenaar C.P. Schott in 1942, en samen met een verzameling kunstvoorwerpen aan stad Brussel gelegateerd in 1964; vervolgens museum tot 1979. Overgedragen aan de Koning Boudewijnstichting in 1988. Diephuis (hoek Villersstraat) met laatbarokke gevel met in- en uitgezwenkte top uit eind XVII, doch vermoedelijk ou-

dere kern (fig. 231); twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamsc pannen). Gedecapcerd en aangevuld met deurkozijn, balustrade en gevelsteen «ANNO 1697» in 1942-1943, tijdens renovatie n.o.v. architect R. Vanderstappen. Baksteenbouw met schaars gebruik van zandsteen, vnl. voor sokkel, waterlijsten en platte banden. Begane grond en verd. gemarkeerd door kolossale pilasters met vereenvoudigd kapitcel, nog doorlopend in het fries. Aangepaste rechth. deur en vensters met zandstenen negblokken en arduinen dorpels; balustrade in borstwering van middentrav. Geveltop van drie geledingen, gemarkeerd door waterlijsten en voluten; bovenste halsvormige geleding met bekronend driehoekig fronton in jaren 1970 gesloopt en vereenvoudigd wederopgebouwd. Drieliicht in doorlopende platte bandomlijning in eerste geleding: hoger rondboogvenster met sluitsteen en waterlijst en flankerende rechth. vensters met neuten en oren; via platte banden verbonden met ovale oculus met sleutel en waterlijst, over tweede en derde geleding. Verankerde zijgevel met drie trav., met gedichte of aangepaste kruis- en kloosterkozijnen.

Latere aanbouw van één trav. Toegevoegde calvarie, arduinen steen met opschrift «P.IHS-M/1687», en wijwatervat. Verankerde achterpuntgevel.

Oudere kelder overkluisd door vier kruisgewelven met platte gordelbogen op centrale, vierkante pijler van zandsteen (XVI-XVII), (fig. 232); oorspronkelijke toegang via luik in de sokkel en steektrap; kleinere kelder met tongewelf onder de straat. Bewaarde balkenlagen en dakspant.

Restauratie n.o.v. architecten P. Lievevrouw (Groep Planning) en R. Dumont de Chassart (Lietaert-Noizet-Ter Assatouroff), aangevat in 1989: reconstructie van gevelbekroning en arduinen kruismonelen, herbepaleistoren en deels kalkien van de gevels; nieuwe centrale trapkoer, keldertoegang en annex (558).

S.A.B., O.W., 55372 (1942), 55901 (1943).
K.I.K., 104871, 8935 A, 29724 A, 68371 A.
MARTINY V.G., *Une maison particulière rue du Chêne, à Bruxelles* (De Woonstede door de eeuwen heen, 1970, 7. p. 23-26).
C.F.C., *Livre blanc n° 4 Bruxelles 1987-1988*, p. 89-117.

Emile Jacqmainlaan (4 B-C)

Van De Brouckèreplein naar Kruidtuinlaan.

N.-W.-as binnen het geheel der centrale lanen, in 1867-1871 onder het beleid van burgemeester J. Anspach aangelegd op de overwelfde Zenne, n.o.v. architect L.P. Suys. Monumentale doorbraak naar Haussmanniaans model die de stad van N. naar Z. doorkruist (zie Adolphe Maxlaan). Oorspronkelijke benaming «Zennelaan», in 1919 vervangen door de huidige, ter ere van Emile Jacqmain (1860-1933), schepen van Brussel, gedepor-teerd tijdens W.O. I.

De Zennekoker liep vanaf de splitsing van de lanen ter hoogte van het De Brouckèreplein onder de Emile Jacqmainlaan door. De laan werd eind jaren 1920 over het grondgebied van Laken doorgetrokken tot de Helihavenlaan.

De bebouwing van de Emile Jacqmainlaan is samengesteld uit vrij monumentale huur-, handels- en herenhuizen en bescheidener burgerhuizen vnl. in de N.-bouwblokken, met drie tot vijf bouwl., opgetrokken in de jaren 1870 en begin 1880. Een groep van negen Haussmanniaanse huur- en herenhuizen werd gebouwd door de Parijse ondernemer J.-B.A. Mosnier (nr. 50 tot 64). Een reeks panden aan de W.-zijde tussen de St.-Rochusstraat en de St.-Jan Nepomucenusstraat neemt de plaats in van de vroegere gasfabriek, opgericht in 1818 en daarmee de eerste van het continent. Het begin van de laan werd tot 1974 gedomineerd door het Alhambra-theater n.o.v. architect J.-P. Cluysenaar van 1874, in neorenaissancestijl met beeldhouwwerk door Ch. Vander Stappen. Voorts verdwenen twee panden, resp. van architecten D. De Keyser (ca. 1875) en A. Samyn (1873), bekroond met de elfde en de achttiende prijs tijdens de gevelwedstrijd van 1872-1876, en nog onlangs het hoekblok met de Kruidtuinlaan (1874, architect Ch. De Maeght). Een ruim kantoorcomplex vervangt een belangrijk gedeelte van de O.-zijde; de nieuwe bouw blijft verder beperkt tot een aantal kleinere ingrepen. Drie nieuwbouwprojecten (woningen, kantoren) door architectenbureau A.R.C., in voorbereiding (1989),

voor het «Alhambra»- en de meest N.-bouwblokken, o.m. twee torengebouwen bij de ringlanen.

S.A.B., O.W., 1090 (1874), 11109 (1873), 1224 (1874).

Nr. 1-19. Zie De Brouckèreplein nr. 41.

Nr. 8-10. Hoekgebouw (Vander Elststraat nr. 2), resterend r. gedeelte van ruimer complex met symmetrische opstand van vijf trav. met midden- en hoekrisalieten tussen Zwaluwenstraat en Vander Elststraat, waarvoor bouwaanvraag van 1872. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met Second-Empirekenmerken; vier bouwl. en resp. twee en vier trav. onder zadeldak (pannen). Horizontale geleding, eerste twee bouwl. met schijnvoegen, hoogste twee gemarkeerd door pilasters met ruitmotief. Brede afgeronde vensters in eerste drie trav., met markante houten ramen met twee- en drielichtindeling in geprofileerde omlijsting, met sleutel; in- en uitgebogen ijzeren balkons. Rechth. vensters in laatste drie trav. (zijgevel). Klassiek hoofdstel; hoektrav. aan weerszij verhoogd met oculus en gebogen pseudo-fronton op consoles. Gekoppelde winkelpuizen van bij oorsprong, ten dele gewijzigd (559).

S.A.B., O.W., 1024 (1872).

Nr. 12-14. Hoekgebouw (Vander Elststraat nr. 1-3) met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect J.B. De Knoop van 1874; vier bouwl. + entresol en vier + vijf trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. openingen, geleed door omlopend gietijzeren balkon; entresol met schijnvoegen, bovenverd. met pilasterindeling, gedeeltelijk gegroefd in voor-, geblokt in zijgevel. Bel-etage gemarkeerd door bijkomende pilasters, guirlandes en entablement met trigiefenfries in voorgevel. Klassiek hoofdstel. Oorspronkelijk winkelpuizen, later verbouwd; ijzeren luifel n.o.v. architect J. Roy van 1935 (560).

S.A.B., O.W., 1032 (1874), 45265 (1935).

Nr. 16. Rijkshuis in eclectische stijl, n.o.v. architect Alph. Dumont van 1873; vier

bouwl. + entresol en twee trav. onder mansardedak (leien), oorspronkelijk met vorstkam. Lijstgevel met rijke stucbepleistering, o.m. rankwerk, médaillons, rozetten en friezen; entresol met schijnvoegen, bovenverd. ingedeeld door ingediepte pilasters, kolossaal over eerste twee bovenverd., en belijnd door balkons met postamenten en gietijzeren hek. Rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting, entablement met leeuwepop op bel-etage, cartouchesleutel op hoogste verd. Kroonlijst met klossen, tandlijst en hoekconsoles, fries en kordon. Centrale dakkapel met vleugelstukken, gehroken fronton en oorspronkelijk vaas. Winkelpui van bij oorsprong. Gesloopt in 1989 (561).

S.A.B., O.W., 1062 (1873).

Nr. 36-48. Hoekgebouw (Circusstraat nr. 1-3), vier gekoppelde huizen, met neoclassicistische inslag, vier bouwl. + entresol en resp. acht en vijf trav. onder mansardedak (kunstleien), waarvoor bouwaanvraag van 1872. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel geleed door omlopend gietijzeren balkon; entresol met schijnvoegen, bovenverd. met zwakke pilasterindeling en geriemde vensteromlijstingen. Getoogde vensters met lekdremmel en gietijzeren leuning. Klassiek hoofdstel. Getoogde dakkapellen met vleugelstukken. Gekoppelde winkelpuizen van bij oorsprong, heden verbouwd (562).

S.A.B., O.W., 1076 (1872).

Nr. 50 tot 56. Geheel van vier gekoppelde huurhuizen in eclectische stijl (fig. 233), behorend tot de groep gebouwen naar Haussmanniaans model, opgetrokken door J.-B.A. Mosnier in 1874-1878, cf. niet gedateerd licht afwijkend ontwerp door architect E. L'Homme (Parijs). Lijstgevel van natuursteen, enkelhuisopstanden vlg. spiegelbeeldschema met vijf bouwl., zes trav. voor nr. 50, telkens drie trav. voor nr. 52, 54 en 56, onder mansardedak (leien). Eenvormige ordonnantie doch per één of twee panden enigszins gedifferentieerd decor met overvloedig gebruik van rankwerk en cartouches. Horizontale registermarkering: bogane grond en entresol

233 Emile Jacqmainlaan nr. 50 tot 56 (1874-1878).

door schijnvoegen; hoofdverd. door gevelbreed gietijzeren balkon op zware consoles en verticaliserende vensteromlijstingen, pilasters of spiegels; attiek door gevelbrede gietijzeren borstwering op kroonlijst met consoles. Geaccentueerde bredere portaaltrav., in nr. 50 inrijpoort met pilasters en cartouche, in nr. 52, 54 en 56 omlijste steekboogdeur met diamantkopsleutel en fronton. Omlijste rechth. vensters; gietijzeren leuningen op tweede en vierde bouwl. Bel-etage in nr. 50 met maskerkoppen; in nr. 52 en 54 met gebroken frontons met vrouwenhoofd en hogerop leeuwkoppen in portaal-, entablementen in tussenliggende trav.; in nr. 56 met gebogen en driehoekige frontons. Dakkapellen met pseudo-frontons en leuning boven de daklijst. Benedenvensters in nr. 52 en 54 verbouwd tot winkelpui. Recent gerenoveerd door Stad Brussel.

S.A.B., O.W., 1237 (1874-1878).

Nr. 53. Omvangrijk kantoorcomplex van verzekeringsmaatschappij «A.G.»

(Compagnies Belges d'Assurances Générales), sinds 1824 gevestigd aan de Bruidstraat, dat het ganze bouwblok Emile Jacqmainlaan, St.-Michielsstraat, Nieuwbrug en Bruidstraat inneemt.

Kern van het huidige complex gevormd door gebouw n.o.v. architect D. De Keyser uit ca. 1875, waarvoor elfde prijs in de gevelwedstrijd voor de centrale lanen van 1872-1876. Volledig verbouwd in zakelijke stijl met Art Deco-remiscenties, n.o.v. architect J. Hendrickx van 1929 voor interieur en achtergevel (Bruidstraat), 1957 voor voorgevel: classicerende opstand met hardstenen parement, drie bouwl. en zes trav., gekenmerkt door verticaal oplopende vensteromlijstingen vanaf de puilijst; gelijkaardige opstand van tien trav. met lisenen in Bruidstraat; marmeren hal met polygonale zuilen, geometrische bevolcing en bovenlichten in interieur. Heden nog steeds met functie van hoofdingang.

Uitbreiding in eclectische stijl, n.o.v. architect A. Verbist van 1929 (l. deel) en 1937 (r. deel): symmetrische opstand

234. Emile Jacqumainlaan nr. 58, 60, 62 (1875). Poort middenpand.

met hardstenen parement, vier bouwl. en negen trav., gekenmerkt door geblokte sokkel, bel-etage met pilasters en open-gewerkt middenbalkon, lisenen op hoogste verd.

Hoekgebouw (St.-Michielsstraat/Bruidsstraat) n.o.v. architect J. Hendrickx van 1946, in fasen gerealiseerd in 1947-1956, gepaard met verhoging van de bestaande gebouwen : repeterende gevelopbouw zoals beschreven bij het kerngebouw, met hoekrotonde en terugwijkende atiekverd.

Hoekgebouw (Nieuwbrug/Bruidsstraat) n.o.v. architect J. Hendrickx van 1955, eveneens voortbouwend op zelfde schema (563).

S.A.B., O.W., 40537 en 40622 (1929), 64725 (1957), 34782 (1929), 50070 (1937), 60676 en 64218 (1946-1956), 70150 (1955).

L'Emulation, 1878, kol. 83, pl. 30-32; 1932, p. 205-211.

Nr. 58, 60, 62. Drie gekoppelde herenhuizen in eclectische stijl met neo-Lode-

235. Emile Jacqumainlaan nr. 58, 60, 62. Langsdoorsnede middenpand (1875), (S.A.B., O.W., 1238).

wijk XIII-inslag, n.o.v. architect E. L'Homme (Parijs) van 1875. Symmetrisch opgebouwd gevelfront, lijstgevels met enkelhuisopstand vlg. spiegelbeeldschema, met sterke horizontale belijning, breder middenpand volledig van natuursteen, zijpanden met verwerking van baksteen; drie bouwl. en telkens drie trav. onder mansardedak (leien). Begane grond met steekboogopeningen en balustrade onder de vensters : rijkere behandeling in middenpand met oculus boven de inrijpoort en vensters in bewerkte omlijsting met palmetten en guirlandes (fig. 234); sokkelvormend in zijpanden met schijnvoegen en diamantkopsleutels. Rechth. bovenvensters in oplopende geblokte omlijsting waarop pilasters, met entablementen, gietijzeren balkons op bel-etage, bewerkte borstweringen op derde bouwl. Beëindiging door kroonlijst met klossen. Gehogen dakkapellen met waterlijst en sleutel. Vlg. ontwerp markant interieur in nr. 60 met o.m. be-glaasde hal, trappenhuis en overkopte

biljartzaal (fig. 235). Recent gerenoveerd door Stad Brussel (564).

S.A.B., O.W., 1238 en 54945 (1875).

Nr. 64. Herenhuis in eclectische stijl, opgetrokken door J.-B.A. Mosnier, n.o.v. architect E. L'Homme van 1877; drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien). Lijstgevel van natuursteen met enkelhuisopstand; verzorgd decor, vnl. bewerkte consoles, cartouches, friezen en rankwerk. L. risaliet van twee trav., geblokt op begane grond, met rijkere behandeling en middenpaneel op bovenverd., uitlopend in ruim getrapt dakvenster met gebogen fronton en vaas; horizontale geleiding door gevelbreed balkon van bel-etage. Omlijste rondboogdeur met cartouche en bovenlicht in r. trav., benedenvensters verbouwd tot winkelraam. Rechth. bovenvensters met geprofileerde of pilasteromlijsting, entablement op bel-etage. Gekorniste kroonlijst waarop attiek; r. dakkapel met driehoekig fronton. Gietijzeren balkon- en vensterleuning. Recent gerenoveerd door Stad Brussel (565).

S.A.B., O.W., 54945 (1877).

Nr. 66-68. Rijkshuis met neoclassicistische inslag, vier bouwl. + entresol en drie trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1874. Lijstgevel met fraai stucdecor, gemarkeerd door middenrisaliet met schijnvoegen, gietijzeren balkons, pilasters en cartouche op bel-etage. Rechth. vensters met geriemde omlijsting, sleutel, lekdrempel op consoles en paneel. Klassiek hoofdstel. Winkelpui van bij oorsprong (566).

S.A.B., O.W., 1111 (1874).

Nr. 70-74. Hoekgebouw (Nieuwbrug nr. 27), twee gekoppelde huizen waarvoor bouwaanvraag van 1874. Zelfde type als nr. 36-48, met resp. vijf en drie trav. onder zadeldak (pannen). Licht afwijkend geveldecor, vnl. oplopende vensterisalieten, balkon aan voorgevel, middenbalkon erboven. Gewijzigde pui (567).

S.A.B., O.W., 1240 (1874).

Nr. 76-84. Hoekgebouw (Nieuwbrug nr. 32-34), vier gekoppelde huizen, met

neoclassicistische inslag, n.o.v. architect Alph. Dumont van 1874; vier bouwl. + entresol en resp. zes en zeven trav. onder mansardedak (leien, kunstleien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met afgeronde hoek en middenrisalieten van twee trav. doorgetrokken tot in de bedakking. Winkelpuien met pilasters en entablement, vernieuwd in middenpand. Entresol met schijnvoegen. Eerste twee bovenverd. gemarkeerd door omlopende gietijzeren balkons, hoogste door doorgetrokken borstwering en gietijzeren luningen. Getoogde vensters in geriemde omlijsting o.m. met sleutel; ingediepte penanten en bovendorpels. Klassiek hoofdstel. Dakkapellen met vleugelstukken en fronton, gekoppeld in risalieten (568).

S.A.B., O.W., 1114 (1874).

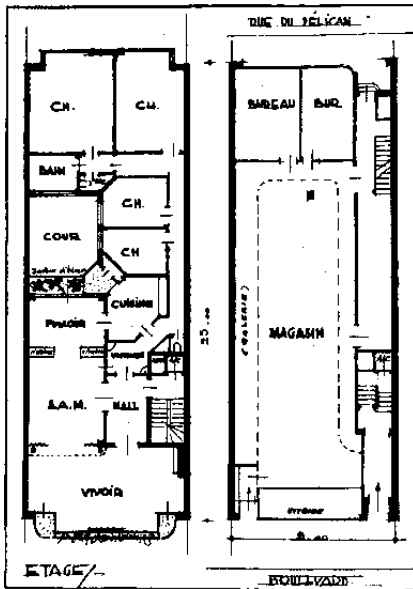
Nr. 86. Enkelhuis met neoclassicistische inslag, vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1874. Lijstgevel met eenvoudig stucdecor, schijnvoegen in onderbouw en kordongeleiding. Omlijste rechth. openingen, met borstweringversiering; gebuikte gietijzeren balkons in middentrav. Klassiek hoofdstel (569).

S.A.B., O.W., 1241 (1874).

Nr. 88. Burgerhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect E. Parys van 1874; drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (kunstleien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met overvloedig gebruik van hardsteen voor geblokte onderbouw, omlijstingen en kordons. Getoogde deur en vensters met sleutel, geriemde omlijsting met oren op bovenverd., doorlopende balustrade op bel-etage, neuten en drop op derde bouwl.; middentrav. geaccentueerd door balkons, resp. gebogen en met gietijzeren hek, en entablementen. Oorspronkelijk klassiek hoofdstel, heden vereenvoudigd. Dakkapel met vleugelstukken en gebogen fronton (570).

S.A.B., O.W., 1242 (1874).

237. Emile Jacomainlaan nr. 94-96 (1937). Plattegrond (Bâtir, 1937, 57, p. 1326).

Nr. 89-91. Zelfde type als nr. 66-68, doch drie bouwl. + entresol en vier trav. onder mansardedak (kunstleien), waarvoor bouwaanvraag van 1873. Gietijzeren balkons in twee midden trav., doorlopend op bel-etage; getoogde vensters en typische sleutels; dakkapellen met fronton. Huidige winkelpui met «marbrite»-bekleding uit 1937 (571).

S.A.B., O.W., 1208 (1873), 46955 (1937).

Nr. 90-92. Voormalig kantoorgebouw van verzekeringsmaatschappij «La Paix», in Art Deco, n.o.v. architect F. Conard van 1931. Strakke opstand van natuursteen, belijnd door pilasters, pui en kroonlijst, met zes bouwl. en drie brede trav. Middenrisaliet met portaal van arduin en bekronend balkon met vazen op bovenste verd., hogerop blinde attractie. Breed omlijste rechth. openingen met dorpel en waterlijst. Eenvoudige bakstenen achtergevel in Pelikaanstraat nr. 5-7 (572).

S.A.B., O.W., 50650 (1931).

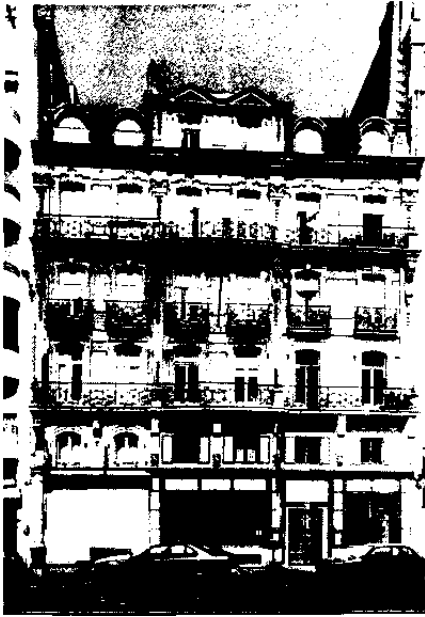
Nr. 94-96. Appartementsgebouw in Nieuwe Zakelijkheid n.o.v. architect R. Delville, uit 1937 (fig. 236, 237). Omvat zes bouwl. en dakverd. met typische pergola. Betonskelet, gevelbekleding van imitatie-natuursteenplaten met monolithisch effect. Strakke symmetrische opstand met krachtig reliëf van vlakke en uitkragende partijen. Beglaasde pui met gebruik van travertijn: winkelpui en privé-portaal, korte luifel waarop tot voor kort typische belettering, en bovenlicht. Bovenverd. met uitkragende middenpartij en afgeronde zijbalkons, met doorlopende beglazing, als nadrukkelijke horizontale geleiding; brede middenpenant als verticaal accent. Dakverd. en pergola in de gevel uitgewerkt als loggia. Bakstenen achtergevel met verwante opbouw in Pelikaanstraat nr. 9. Eén ruim appartement per verd., trappenhuis en lichtkoker.

Bâtir, 1937, 57, p. 1326.

Nr. 95. Ruim gebouw, in oorsprong twee gekoppelde huizen, in eclectische stijl met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect D. Desmedt van 1875. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met horizontale geleiding; vier bouwl. en zeven trav. onder mansardedak (kunstleien). Markant middenrisaliet opgevat als gestapelde loggia's met balustraden, zuilen met Ionisch, Corinthisch en eierlijstkapiteel en bewerkte friezen, bekroond door gebroken fronton; aan weerszij in tweede en voorlaatste trav. opengewerkte balkons, guirlandes en entablements. Steekboogvensters in gerimde omlijsting met sleutel of doorgetrokken lekdrempels. Klassiek hoofdstel. Centrale dakkapel met verdwenen topstuk, flankerende met vleugelstukken en driehoekig fronton. Oorspronkelijk hardstenen pui met enkelhuisopstanden in spiegelbeeld aan weerszij van centrale rondboogpoort met cartouchesleutel; heden verbouwd (573).

S.A.B., O.W., 1029 (1875).

Nr. 98-106. Geheel van gekoppelde rijhuizen in eclectische stijl, n.o.v. architect F. Duprez van 1875 (fig. 238). Rijk versierde, bepleisterde en beschilderde lijstgevel met vier bouwl. + entresol en zes trav. onder mansardedak (leien). Gemar-

238. Emile Jacquainlaan nr. 98-106 (1875).

keerde horizontale registers door gevelbrede gietijzeren balkons, centraal uitgebogen, op eerste en derde bovenverd., individuele op tweede. Trav.-bundeling oor halfzuilen in onder-, pilasters met guirlande in bovenbouw, aansluitend bij zware balkonconsoles; middentrav. verhoogd met attiek met driehoekige frontons, in ontwerp bekroond door belvédère met œil-de-bœuf en dakvorst. Oorspronkelijk winkelpuien met zijdeuren, poort in voorlaatste trav., entresol met getoogde vensters binnen boogveld met sleutel en rankwerk, cf. l. pand; verbouwd in r. panden. Bovenverd. met getoogde vensters in geriemde omlijsting met oren en sleutel, verder panelen en schijnvoegen op penanten, meander- en rozetfriezen. Kroonlijst met klossen en tandlijst. Gebogen dakkapellen. Sobere achtergevel met repeterende opstand in Pelikaanstraat nr. 11-15. Voorafgaandelijk project voor voornamer pand op dit perceel door architect E. Le Graive van 1874.

S.A.B., O.W., 1127 (1875), 19053 (1874).

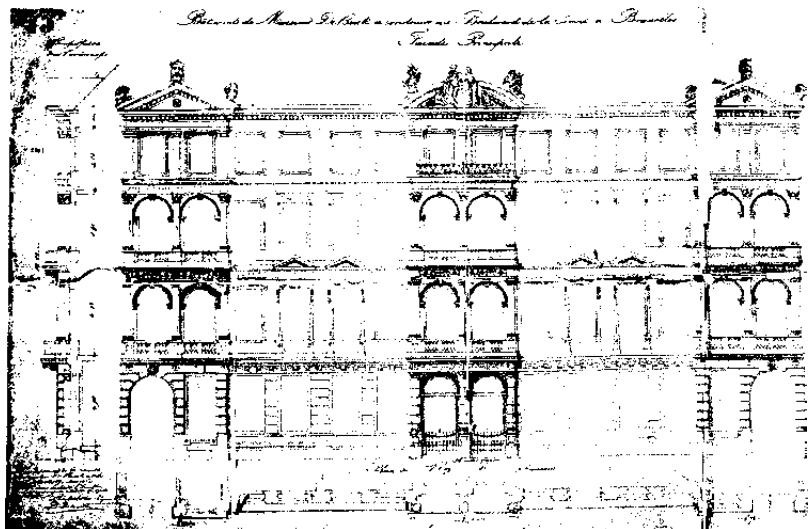
Nr. 99, 101, 103. Drie gekoppelde voormalige enkelhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1873; vier bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak (leien, pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met horizontale geleiding; middenrisaliet per pand, gemarkeerd door balkons met doorlopende balustrade op tweede bouwl., postamenten en gietijzeren hek op derde. Rechth. vensters met geriemde omlijsting, lekdrempel en borstweringversiering. Gekorniste kroonlijst met klossen, tandlijst en consoles in risalieten. Oorspronkelijk begane grond met schijnvoegen; verbouwd tot winkelpuien met marmerbekleding, nr. 99 in 1936 n.o.v. architect G. Warny, nr. 101 in 1955, nr. 103 in 1938 n.o.v. architect G. Decock, met glas-in-lood (574).

S.A.B., O.W., 1209 (1873), 45127 (1936), 63466 (1955), 46956 (1938).

Nr. 105 tot 111. Vier gekoppelde voormalige enkelhuizen met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect Ch. De Maeght van 1874. Oorspronkelijk symmetrisch gevelfront gemarkeerd door risalietvormende hoekpanden, waarvan het l. werd gesloopt. Zelfde type en opstand als nr. 99 e.v., met lichte afwijkingen in het geveldecor, vnl. de resp. middentrav., met pilastermarkering op eerste, balkons met ijzeren leuning op alle verd., en vlakke omlijstingen; oorspronkelijk klassiek hoofdgewel. Hoekpand geaccentueerd door gevelbreed balkon op derde bouwl., oorspronkelijk ook op tweede, stucguirlandes en bekronend gebogen fronton op consoles. Behouden begane grond in nr. 109 en 111. Markante pui van natuur- en baksteen, n.o.v. architect J.B. Dewin van 1924, voor «*Het Laatste Nieuws*», met Art Deco-ijzerwerk en glas-in-lood (575).

S.A.B., O.W., 1210 (1874), 29742 (1924).

Nr. 112. In oorsprong enkelhuis met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect E. Cels van 1880: stucbepleistering op geblokte hardstenen onderbouw, vier bouwl. en drie trav., met gevelbreed en centraal balkon, en klassiek hoofdgewel. In modernistische stijl aangepast n.o.v. architect L. Sneyers van 1939: bij-

239. Emile Jacqmainlaan nr. 127 (r. pand). Bouwaanvraag (1873). (S.A.B., O.W., 1083).

komende vijfde bouwl. met drielicht, vernieuwde bakstenen gevelbekleding en betonnen balkons op bovenverd. (576).

S.A.B., O.W., 1676 (1880), 54747 (1939).

Nr. 114-116. Hoekhuis en drie aanpalende gekoppelde enkelhuizen vlg. spiegelbeeldschema (St.-Rochusstraat nr. 2, 4, 6, Pelikaanstraat) met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect A. Capronnier van 1881; resp. vier bouwl. + entresol en tweemaal drie trav., en vier lagere bouwl. en telkens twee en één trav. onder zadeldaken (pannen). Bepfeisterde en geschilderde lijstgevel met kordongeleiding, steekboogopeningen, gietijzeren borstweringen en klassiek hoofdstel. Voorgevel van hoekhuis met winkelpui met pilasters en entablement, entresol met schijnvoegen, bovenvensters in vlakke omlijsting en balkons in midden-trav. Enkelhuizen met breder zijrisaliet met balkons (576).

S.A.B., O.W., 1249 (1881).

Nr. 118. Herenhuis (hoek St.-Rochusstraat) in eclectische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1879; vier bouwl. en resp. drie en vier trav. onder zadeldak.

Lijstgevel van bak- en hardsteen, met afgeronde hoeken en middenrisalieten, in voorgevel met gietijzeren balkons, horizontaal belijnd door kordons en doorgetrokken lekdrempels, slechts versierd met diamantkoppen. Rechth. vensters met geriemde omlijsting, consoles en paneel onder de dorpel, benedenvensters ten dele verbouwd tot winkelramen; ijzeren Art Nouveau-vleugel deur uit ca. 1900 in r. trav. Klassiek hoofdstel (577).

Aansluitende woning (Pelikaanstraat nr. 21) opgetrokken ter plaatse van vroegere aanhorigheden, n.o.v. architect E. Picard van 1888; L-vormige plattegrond, vier bouwl. en resp. drie en vier trav. onder zadeldak. Lijstgevel met zelfde kenmerken. Dubbelhuisopstand en gevelbreed balkon met zwarte consoles en gietijzeren leuning op tweede bouwl., aan de Pelikaanstraat. Latere, beglaasde polygonale erker op ijzeren consoles aan de afgesloten binnenplaats (578).

S.A.B., O.W., 1117 (1879), 21473 (1888).

Nr. 120, 124, 128. Drie gelijkaardige burgerhuizen, waarvoor bouwaanvragen van resp. 1881, 1880 en 1879; oorspronkelijk doorlopende reeks met heden wederopgebouwde panden nr. 122 (1880) en 126

(1880). Zelfde type als nr. 88, met lichte afwijkingen in het geveldecor, o.m. meer uitgesproken middenrisaliet, stucomlijstingen, andere borstweringversiering, behouden hoofdgelst en bijkomende dakkapellen. Nr. 120 bovendien met vierde bouwl. en zadeldak (579).

S.A.B., O.W., 1250 (1881), 19055 (1880), 1144 (1879), 1154 (1880), 1254 (1880).

Nr. 127 (r. pand). Herenhuis in eclectische stijl met neo-Italiaanse-renaissance-inslag, n.o.v. architect D. Desmedt van 1873 (fig. 239). Restant van geheel van vier gekoppelde herenwoningen met monumentaal gevelfront van veertien trav., symmetrisch opgebouwd rond midden- en hoekrisalieten, de middenas geaccentueerd door een gebroken fronton met beeldengroep Kunsten en Letteren door beeldhouwer J. Laumans; drie r. panden gesloopt. Lijstgevel met overvloedig gebruik van natuur- en hardsteen en bepleistering, vier bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Horizontale registermarkering door doorlopende entablementen en borstweringen, begane grond oorspronkelijk met schijnvoegen. Sterk vooruit-springend hoekrisaliet van twee trav., met rijke plastische ornamentering, bekrond door driehoekig fronton. Twee hoofdverd. gemarkeerd door balkon met balustrade, resp. Ionische driekwartzuilen en chimerefrises, Corinthische en rozetfries; verdiepte rondboogvensters met cieraal op imposten, resp. saterkop- en acanthusscutel (fig. 240). Eenvoudige bovenste verd. met pilasters. Zijtrav. met trigriefen- en stafwerkfries, laatste trav. geaccentueerd door balustrade, guirlandes en driehoekig fronton op tweede bouwl., entablement op derde. Verder rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting o.m. met oren en neuten. Zware kroonlijst met klossen en tandlijst, boven panelenfrises en architraaf. Pui in modernistische stijl aangepast n.o.v. architect P. Verbruggen van 1937, met behoud van ordonnantie o.m. l. rondboogpoort met saterkops-cutel; doorlopend over drie l. aanpalende panden met neoclassicistische inslag, twee uiterste n.o.v. architect H. De Betz van 1876, waarmee het één geheel vormt.

S.A.B., O.W., 1083 (1873), 47357 (1937), 1215 (1876).

240. Emile Jacqmainlaan nr. 127 (r. pand). (1873). Hoekrisaliet.

Nr. 129-135. Enkelhuis en drie gekoppelde winkelhuizen (hoek Mechelsestraat) met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvragen van resp. 1880 en 1875, heden één complex met latere belendende panden in de Mechelsestraat, verbonden door een recente pui. Lijstgevels met regelmatige ordonnantie van rechth. vensters, stucbepleistering en klassiek hoofdgelst, vier bouwl. en telkens drie trav. onder zadeldaken. Enkelhuis (r. pand) met belijnd middenrisaliet, één bewaard gietijzeren middenbalkon en o.m. guirlandes op de borstweringen; oorspronkelijk hardstenen onderbouw. Winkelhuizen (l. panden) met gemarkeerde horizontale registers, achtereen-volgens met geblokte lisenen en pilasters; oorspronkelijk telkens gietijzeren middenbalkon (580).

S.A.B., O.W., 1217 (1880), 1220 (1875).

Nr. 130-130 A-B-C. Herenhuis en werkplaatsen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1879, in ge-

vel gedateerd 1880. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op geblokte hardstenen onderbouw, met horizontale geleiding en registers van rechth. vensters; drie bouwl. en tien trav. onder zadeldak (pannen). Vijf l. trav. met geriemde hardstenen vensteromlijstingen, met sleutel en entablement op bel-etage; vijfde trav. als risaliet met rondboogpoort, gebogen balkon met balustrade en bekronend fronton. Vijf r. trav. met eenvoudiger behandeling geritmeerd door pilasters en liscnen. Klassiek hoofdstel. Onderbouw van r. trav. verbouwd tot drie winkelpuien n.o.v. architect P. Le Haen van 1938, met marmerbekleding, omlijste rondboogdeur in vitrine en entresol (581).

Ruime industriële achterbouw «*Manufactures Royales de Corsets P. Dutoict & Cie*», aan Pelikaanstraat nr. 37; middenpartij gelijktijdig opgetrokken met voorbouw, met latere uitbreiding. Baksteenbouw met hardstenen plint en kordons afgewerkt met kroonlijst; zeven trav. met drie bouwl. + entresol en vier trav. met twee bouwl., onder afgeschuinde zadeldaken. Vrij regelmatig geordonneerde opstand met hoge steekboogramen, op begane grond getralied, met kleine metalen roedenverdeling; lage entresolvensters en poort in l. partij (582).

S.A.B., O.W., 1171 (1879), 49482 (1938).

Nr. 132. Herenhuis met neoclassicistische inslag, vier bouwl. en vier trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1878. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, oorspronkelijk hardstenen onderbouw met rondboogpoort. Getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting, lekdrempel en borstweringversterking; gietijzeren balkons in twee midden-trav. Hoofdverd. met rijkere behandeling o.m. door vensterisalieten, sleutels en panelen, belijnd door hoofdstel. Vierde bouwl. als attiek met zelfde beëindiging. Winkelpui n.o.v. architect P. Le Haen van 1937, met zelfde kenmerken als in nr. 130-130 A-B-C (583).

S.A.B., O.W., 1174 (1878), 48146 (1937).

Nr. 134. Hoekgebouw (St.-Jan Nepomucenusstraat) met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1878. Be-

pleisterde en beschilderde lijstgevel met drie bouwl. en resp. vier en twee blinde trav. onder zadeldak. In voorgevel geblokte hardstenen onderbouw met rechth. vensters en deur in drie l. trav., oorspronkelijke winkelpui met entresol in r. trav.; bovenverd. met getoogde vensters, geritmeerd door geblokt middenrisaliet met balkons en oplopende vensteromlijstingen met sleutel en casement, doorlopende balustrade op bel-etage. Gekornit klassiek hoofdstel. Eenvoudige zijgevel (584).

S.A.B., O.W., 1176 (1878).

Nr. 138 tot 146. Geheel van vijf gekoppelde voormalige enkelhuizen met lage voorbouw, op bouwblok gevormd door St.-Jan Nepomucenusstraat en Antwerpseleaan, in eclectische stijl, n.o.v. architect A. Vanderheggen van 1875. Oorspronkelijk symmetrisch opgebouwd gevelfront van zes woningen, gemarkeerd door hoekrisalieten, hoekpand met Antwerpseleaan gesloopt in 1978. Lijstgevel van baksteen en natuursteenbanden; souterrain, drie bouwl. en telkens twee trav. onder mansardedak (leien). Houten voorbouw op hardstenen sokkel, oorspronkelijk met telkens hoge deur naast drielicht in souterrain, breed venster met ijzeren borstwering op verhoogde begane grond, heden grotendeels verbouwd tot winkelpuien; bekronende ijzeren balustrade. Bovenverd. met rechth. vensters in geblokte en geprofileerde omlijsting met sluitsteen, lekdrempel en entablement, driehoekig fronton op bel-etage van hoekpand. Klassiek hoofdstel. Geblokte dakkapellen met gebogen fronton, groter in hoekpand. Zelfde opstand met telkens drie trav. voor- en hoofdbouw in St.-Jan Nepomucenusstraat (585).

S.A.B., O.W., 1050 (1875).

Eredienststraat (8 B)

Van Vrijheidsplein naar Bischoffsheimlaan.

Rechte straat als onderdeel van het saneringsplan O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk, n.o.v. architect A. Mennessier van 1874

(zie Congressstraat). Benaming herinnend aan de grondwettelijke vrijheden. Nog vrij gaaf bewaarde homogene straatwanden samengesteld uit XIX d-lijstgevels met neoclassicistisch en eclectisch uitzicht, met gevarieerd studecor en opvallende, karakteristieke pilaster- of lisenenritmering, markerende kordons, imitatiebanden en balkons. Halverwege kruispuntvorming met Voorlopig Bewindsstraat en Noordstraat, ten N. aangezet door het markante eclectische gebouw nr. 24-28 (1876, A. Mennessier) en de flankerende, twee symmetrisch opgestelde hoekgebouwen nr. 22 en 30-32 (1878). Ter hoogte van Bischoffsheimlaan, inplanting van nieuwe bouw ten Z. en, ertgov., recent gesloopt voormalig hoekpand nr. 40-44 (1876; cf. Bischoffsheimlaan).

Nr. 6 tot 16. Geheel van vijf lijstgevels, heden met verbonden en verbouwde winkelpuizen; oorspronkelijk onder afzonderlijke zadel- en mansardedaken, recent gewijzigd in doorlopend mansardedak.

Nr. 6, 8, 10. Drie winkel-/woonhuizen met drie bouwl. + entresol en resp. drie, twee, drie trav., waarvoor bouwaanvraag van 1878 samen met het hoekpand nr. 22 en de huizen Onderrichtsstraat nr. 28 tot 42 en nr. 100-102, 104-106. Symmetrisch opgevat geveelfront met markerende verbonden druiplijsten en lekdrempels, imitatiebanden en balkons met vernieuwd hekwerk, op gegroefde consoles. Nr. 8, fungerend als middenrisaliet, met rechth. i.pl.v. in ontwerp getoogde bovenvensters in dito bandomlijsting en, op entresol, vierlicht i.pl.v. drieliicht opgenomen in de ordonnantie van de winkelpui; nr. 6 en 10 met ordonnerende geblokte pilasters, rechth. omlijste bovenvensters en panelendecor op horstweringen.

Nr. 12-14. Eenvoudiger uitgewerkte, drie trav. brede lijstgevel, oorspronkelijk met enkelhuisopstand en drie verkleinende bouwl., waarvoor bouwaanvraag van 1878. Geblokte lisenen en balkons op bewerkte consoles, als accentuering van de middentrav.; voorts rechth. vensters en decoratieve panelen.

Nr. 16. Lijstgevel met vier verkleinende bouwl. en twee trav., vlg. bouwaanvraag van 1877; oorspronkelijk met deur en venster op hegane grond; rechth. deur-

vensters in geriemde en geblokte omlijsting, met ondiepe balkons (586).

S.A.B., O.W., 10629, 26296 en 26299 (1878), 9677 (1878), 9674 (1877).

Nr. 7-9. Vier trav. breed rijhuis met drie bouwl. + entresol onder mansardebekking (kunstleien) met rechth. dakvensters, waarvoor gemeenschappelijke bouwaanvraag van 1878 met Onderrichtsstraat nr. 52-54. Bepleisterde lijstgevel met arduinverwerking. Sterk horizontale geleiding; imitatiebanden, doorgetrokken druiplijsten en lekdrempels; bijkomende, door florale versieringen verbonden entablementen, onder driehoekige en rondbogige frontons, en twee trav. brede balustrade op zware consoles op de bel-etage; hoofdstel met rozettenfries onder kroon- en tandlijst. Omlijste vierkante entresolvensters en rechth. bovenvensters, met oren op bovenste bouwl. Begane grond aangepast met ho-recapui (587).

S.A.B., O.W., 10625 (1878).

Nr. 13, 19. Twee vrijwel identieke enkelhuizen met neoclassicistische inslag, vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak, ontworpen in 1888 samen met Verenigingsstraat nr. 53. Sobere bepleisterde lijstgevels met verhoogde begane grond van hardsteen; kordongeleiding, imitatiebanden, panelendecor en versierd klassiek hoofdstel; rechth. omlijste bovenvensters en centrale houten erker onder gietijzeren balkonhek, vernieuwd bij nr. 13 (588).

S.A.B., O.W., 9679 (1888).

Nr. 15, 17. Samenstel van twee, in spiegelbeeld opgestelde enkelhuizen, n.o.v. architect W. Janssens van 1876; drie bouwl. en samen zes trav. onder mansardedak (leien). Vrij sobere bepleisterde gevelwand met neoclassicistisch uitzicht, op arduinen sokkel. Typische opstand met horizontaliserende kordons en vlakke bossage, benadrukte middentrav. d.m.v. gietijzeren balkons en rijker omlijste deurvensters onder druiplijst op klossen en consoles. Klassiek hoofdstel met schijvenfries, onder mansardeven-

241. Eredienststraat nr. 22 (1878).

sters met driehoekige frontons tussen œilde-bœufs (589).

S.A.B., O.W., 10665 (1876).

Nr. 21-25. Afgeschuind hoekcomplex (Noordstraat nr. 54) met neoclassicistisch uitzicht, van 1890-1891 n.o.v. architect E. Dewé. Drie bouwl. en totaal negen trav. onder afgesnuit zadeldak (pannen); op ontwerp, zijde Noordstraat met twee trav. en attiekverd. doorlopend in nr. 25. Met schijnvoegen bepleisterde lijstgevel op gelijnde begane grond, van hardsteen en met spiegelbeeldschema in nr. 21-23, met winkelpui met centrale ingang tussen risalietvormende uitstalramen in nr. 25. Rechth. bovenvensters in via entablementen verbonden geriemde omlijstingen, paarsgewijs in risaliet bij nr. 21, 23. Verbonden of afzonderlijke gietijzeren bel-etagebalkons. Klassiek hoofdstel. Latere dakkapellen en -venster (590).

S.A.B., O.W., 9681 (1890-1891).

Nr. 22, 30-32. Twee gelijkaardige afgeschuinde hoekgebouwen (Voorlopig Bewindsstraat nr. 41-43 en Noordstraat nr. 51-57) met bepleisterde eclectische lijstgevels, ontworpen in 1878; drie bouwl. + entresol en totaal resp. negen en veertien trav. (fig. 241). Gevelordonnantie aansluitend bij nr. 6 en 10, waarvoor bovendien gemeenschappelijke bouwaanvraag met nr. 22. Zelfde venstervormen, geveldecor en ordonnerende pilasters, bij nr. 22 breder en eindigend ter hoogte van het met casementen versierde klassieke hoofdstel. Voorts gietijzeren leuning op entresol en dito balkons voor de deurenvensters van hoektrav. en bel-etage. Grotendeels behouden winkelpuien met brede uitstalramen en ingang in hoektrav., tussen belijnde pilasters en onder entablement. Recente, met leien beklede dakkapellen bij nr. 22 (zijde Voorlopig Bewindsstraat), (591).

S.A.B., O.W., 10629 , 26296 en 26299 (1878). 18208 (1878).

Nr. 24-28 en Noordstraat nr. 60. Beeldbepalend eclectisch woon- en handelscomplex (hoek Voorlopig Bewindsstraat/ Noordstraat), n.o.v. architect A. Mcnessier, op plan 1876 gedateerd in hoofdstel (fig. 242). Resp. drie, vijf, drie en twee trav. en vier bouwl. met alternerende hoogte onder complexe bedaking. Baksteenbouw met decoratieve verwerking van natuur- en hardsteen, geleed door gevelhoge pilasters en gemarkeerd door kordons, doorgetrokken lekdrempels, platte bandversiering en bekronend hekwerk. Drie trav. brede middenpartij van voorgevel met bijkomende bouwl. onder afgeknot tentdak (leien) met ijzeren dakvorst; zijtuitgevels met zwaar topstuk, onder kort zadeldak (n ⊥ straat). Rechth. en getoogde vensters, op bovenste verd. van zijgevels als drielichten met pilasterindeling; afzonderlijke of verbonden gietijzeren balkons, gebuikt op bel-etage van voorgevel. Noordstraat nr. 60 op ontwerp voorzien van houten vijfkanthige erker op bel-etage en hreed getoogd

242. Eredienststraat nr. 24-28 (1876).

Le Patriarche

Het Nieuwsblad

243. Eredienststraat nr. 34-38 (1878). Balkon.

venster op bovenste verd. Omlopende winkelpuien op begane grond, gewijzigd in 1923, heden gedeeltelijk aangepast; privé-ingang centraal in de hoofdgevel.

S.A.B., O.W., 18199 (1876), 29584 (1923).

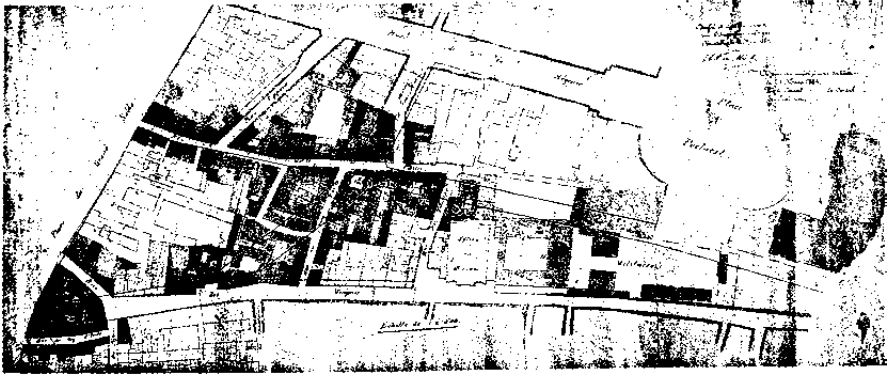
Nr. 34-38. Samenstel van drie rijhuizen van drie bouwl. + entresol en elk twee trav. onder zadeldak, waarvoor bouw-aanvragen van 1878. Bepkeisterd eclectisch gevelfront waarvan trav. paarsgewijs worden opgenomen in belijnde risalieten; horizontale geleding d.m.v. doorgetrokken lekdrempels en druiplijsten en verbonden bel-etagebalkons op bewerkte consoles. Per huis, onderscheiden patroon voor het fraaie gietijzerwerk en de omlijstingen van de rechth. of getoogde vensters, verdiept in het centrale geveldeel (fig. 243). Doorlopend klassiek hoofdstel, onder latere dakkapellen. Gemoderniseerde begane grond i.pl.v. op plannen drie winkelpuien met telkens uitstralraam tussen ingang en privé-deur (592).

S.A.B., O.W., 9676, 9680, 9678 en 26282 (1878).

Ernest Allardstraat (7 G-H-I)

Van Grote Zavel naar Poelaertplein. Hoofdas van het z.g. «*Quartier de l'As-tre*». Stedebouwkundig ensemble met stervorm in het stratenpatroon, gevormd door de Ernest Allardstraat, de Boomstraat, de Charles Hanssensstraat, de Van Moerstraat en de Watteeustraat. Aangelegd in 1884-1888, op terreinen begrensd door Zavel en Justitiepaleis ten N. en Z., Minimenstraat, die terzelfdertijd werd verbreed, en Regentschapsstraat ten W. en O. Delen van de bestaande wegenis werden in de nieuwe aanleg geïncorporeerd, zo de Sterstraat opgeslorpt door de Ernest Allardstraat, de Manegestraat door de Van Moerstraat, en de ingekorte Coppensstraat (fig. 244). Het geheel kaderde in de herstructurering van de ruime omgeving van het zojuist voltooide Justitiepaleis (zie Poelaertplein).

De wijk werd nog eind jaren 1880 en in de loop van de jaren 1890 bebouwd met typische burgerhuizen, met verwante

244. Ernest Allardstraat. Aanlegplan. «Quartier de l'Astre» (1884). (S.A.B., P.P., 1943).

plattegrond en indeling, de stervormige convergentie in het midden van de Ernest Allardstraat geaccentueerd door rijke, afgeschuinde hoekpanden. Opstanden, in eclectische stijl met overwegend neoclassicistische inslag, of in meer geëlaboreerde neo-Vlaamse-renaissancestijl, met stucbepleistering of van natuursteen op hardstenen onderbouw, of in kleurrijker combinaties van bak-, natuur- en hardsteen. Veelal met verhoogde begane grond boven souterrain, en gekenmerkt door midden- of bredere zijrisalieten met balkons of erker. Heden nog vrij intact bewaard.

Straatnaam naar Ernest Allard (1840-1878), schepen van Onderwijs van de Stad Brussel. Het tracé werd pas in 1923 aangesloten op het Poelacrtplein, cf. de interbellum-architectuur aan het einde van de straat, voorbij het koor van de Minimenkerk. Aan het begin, achter de rooilijn, bleven een traditioneel diephuis en een neoclassicistisch enkelhuis (nr. 15, 17), laatste resten van de vroegere Sterstraat, bewaard. Tot de minder opvallende architectuur uit de periode van straataanleg behoren de panden nr. 11-13 (1888), 20 (1890), 22 (1891), 23 (1889), 33 (1889), 38 (1900, architect H. Martyn), 45 (1897).

S.A.B., O.W., 16523 (1884-1888), 10750 (1888), 10757 (1890), 10759 (1891), 10753 (1889), 10754 (1889), 10767 (1900), 10765 (1897); P.P., 1943.

Nr. 1-5. Afgeschuind hockgebouw (Grote Zavel nr. 31), n.o.v. architect O. Simon van 1898, cf. ook inscriptie op plint; vier bouwl. en tien trav. onder pseudo-mansardedak. Lijstgevel van bak- en hardsteen, geritmeerd door twee trav. brede, gestapelde erkers met ijzeren structuur en Art Nouveau-consoles; ondiepe balkons met ijzeren leuning, entablementen en tegelfriezen boven de lateien in overige trav.; klassiek hoofdgestel. Winkelpui en privé-ingang (593).

S.A.B., O.W., 11889 (1898).

Nr. 2-16. Appartementsgebouw (hoek Zavelstraat nr. 1 en Coppensstraat), in twee fasen opgetrokken waarvoor bouw-aanvragen van 1910 en 1912, mogelijk n.o.v. architect E. Acker; vier bouwl. + entresol en in totaal zeventwintig trav. onder pseudo-mansardedak (fig. 245). Lijstgevel van bak- en hardsteen, geritmeerd door twee trav. brede, gestapelde erkers met ijzeren consoles, alternerend met balkons. Hoekpartij uitgewerkt als driekwartronde erker, hogerop afgeschuind, met frontonbekroning. Winkelpui en aansluitende entresol onder I-balken met rozetten, voor l.g. op gekoppelde, gietijzeren Ionische zuiltjes; privé-deuren onder entablement. Rechth. bovenvensters, o.m. met waterlijst en borstweringversiering; ijzeren

245. Ernest Allardstraat nr. 2-16 (1910, 1912).

246. Ernest Allardstraat nr. 7-9 (1893).

leuningen. Klassiek hoofdstel; dakkapellen met fronton.

S.A.B., O.W., 1812 (1910), 20663 (1912).

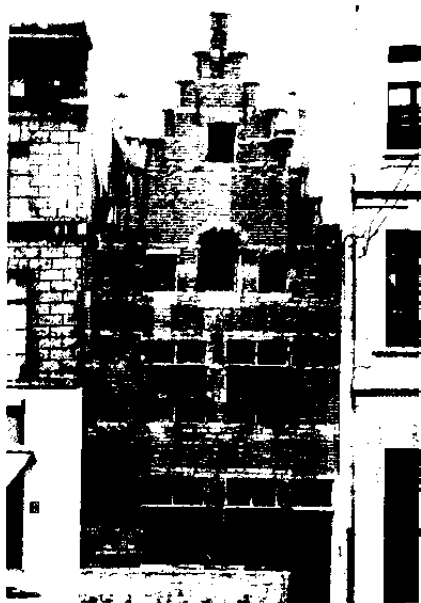
Nr. 7-9. Rijkshuis in eclectische stijl, n.o.v. architect F. Symons van 1893; drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien), (fig. 246). Lijstgevel met neo-Lodewijk XVI-decor, voorzien van bepleistering met schijnvoegen verwerkt met natuur- en hardsteen. L. risaliet met rondboogpoort, geaccentueerd door Ionische pilasters, achtereenvolgens gietijzeren en opengewerkt balkon, metopen-trigliciefries en driehoekig fronton. Vlakke pilasters met lamberkijnen in zijtrav. Rechth. vensters in geriemde omlijsting met entablement of oren, op versierde borstweringen. Breed, klassiek hoofdstel met jaartal «ANNO/1895»; dakkapellen met vleugelstukken en fronton. Oorspronkelijke winkelpui met bijenkorf boven middeur.

S.A.B., O.W., 10762 (1893).

Nr. 15. Traditioneel diephuis met twee bouwl. en drie trav., heden onder gecombineerde bedaking (leien), (fig. 247). Verankerde trapegevel (8 tr. + topstuk) van bak- en zandsteen, in cartouche-gevelsteen gedateerd 1633; ontleisterd en gerestaureerd o.l.v. architect J. Thiran in 1966-1967. Brede sokkel en speklagen in het verlengde van dorpels en dekstenen. Telkens twee kruiskozijnen met kwartholle negblokken, wigvormige ontlasting, vernieuwde dorpels en monelen, per bouwl.; vernieuwd r. deurkozijn. Tweeledige geveltop met achtereenvolgens drielicht, rondboog laadvenster met imposten en sleutel tussen rechth. venster-tjes, en rechth. luik.

K.I.K., 105015 A.

Nr. 18. Afgeschuind hoekhuis (Coppensstraat) met drie bouwl. en zeven trav. onder mansardedak (kunstleien), n.o.v. architect V. Taelmans van 1891. In feite aanpassing en uitbreiding van een bestaand enkelhuis in de Coppensstraat

247. Ernest Allardstraat nr. 15 (1633).

(1827, architect F. Coppens), overeenstemmend met huidige drie l. trav. Beplesierde en beschilderde, neoclassicistische lijstgevel met kordongeleiding, rechth. vensters in geriemde omlijsting en klassiek hoofdstel; balkon in hoektrav., winkelframen in flankerende trav. (594).

S.A.B., O.W., 9700 (1891).

Nr. 19. Burgerhuis in neo-Vlaamse-renaissancestijl, waarvoor bouwaanvraag van 1891; souterrain, drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak. Lijstgevel van bak- en hardsteen, versierd met ontlastingsbogen, diamantkoppen en overhoekse friezen. Breder l. zijrisaliet met oplopende vensternis, pseudo-drie-licht en gietijzeren balkon op bel-etage; typisch omlijste deur met bovenlicht in r. trav. Gekorniste kroonlijst op modillons boven de mezzanino (595).

S.A.B., O.W., 17060 (1891).

Nr. 24. Z.g. «Aux Fougères». Eigen woning van architect A.F. Frank, in neo-Vlaamse-renaissancestijl, gedateerd 1890; oorspronkelijk enkelhuisopstand met souterrain, drie bouwl. en één trav. onder mansardedak (leien), (fig. 248). Halsgevel van bak- en hardsteen, versierd met speklagen, diamantkoppen en tegelfriezen, en bekroond door voluten, tweelicht, gebroken driehoekig fronton en obelisk. Begane grond, voorheen met rustieke sokkel en typische deuroplijsting, verbouwd tot winkelpui; erker van bel-etage verwijderd. Korbogige loggia in geblokte omlijsting met sluitsteen op derde bouwl. (596).

S.A.B., O.W., 10758 (1890).

Nr. 25. Soortgelijk type als nr. 19, n.o.v. architecten L. en A. De Rycker van 1889, cf. ook inscriptie. Baksteenbouw met verwerking van natuur- en hardsteen. Bredere l. trav. met pilasters en gietijzeren balkons. Steekboogvensters met geblokte waterlijst; deur in entablement met getralied rondboog bovenlicht, tussen voluten. Kroonlijst op houten consoles (597).

S.A.B., O.W., 10756 (1889).

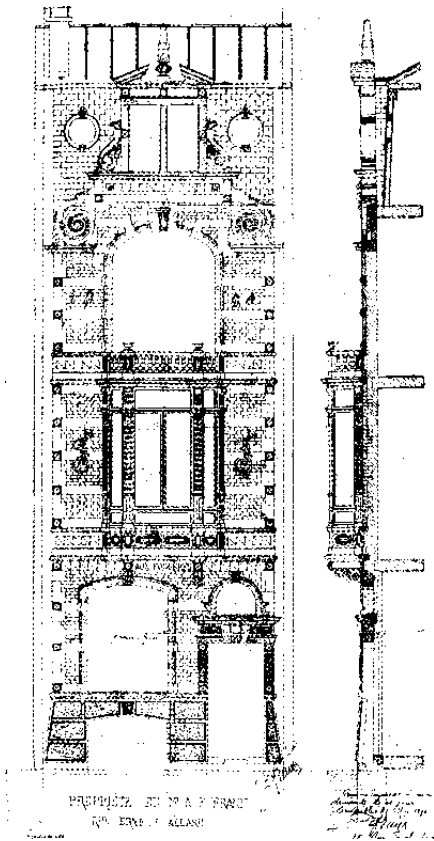
Nr. 26-28. Zie Regentschapsstraat nr. 31.

Nr. 27. Idem als voor nr. 25, n.o.v. architect P. Van Betsen, gedateerd 1889. Bredere r. zijrisaliet met oplopende, geornamenteerde vensteromlijsting met wortelpilasters, entablement, gebroken fronton, balkon met postamenten en rondbooglijst bovenaan; deurentablement met bovenlicht onder driehoekig fronton. Gekornist klassiek hoofdstel. Markant houtwerk en smeedijzer (598).

S.A.B., O.W., 10755 (1889).

Nr. 29, 31. Gekoppelde burgerhuizen met neoclassicistische inslag, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvragen van 1889. Beplesierde en beschilderde lijstgevels op verhoogde begane grond van hardsteen met kordongeleiding en klassiek hoofdstel. Rechth. muuropeningen, op bovenverd. in geriemde omlijsting, balkons met gietijzeren leuning in middentrav.; verlaagde dorpels op begane grond van nr. 31 (599).

S.A.B., O.W., 10751, 10752 (1889).

248. Ernest Allardstraat nr. 24. Z.g. «Aux Fougères». Bouwaanvraag (1890). (S.A.B., O.W., 10758).

Nr. 30. Afgeschuind hoekcomplex (Van Moerstraat nr. 2-4) in eclectische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1891; drie bouwl. en zeven trav. onder zadeldak (lcien). Lijstgevel van natuur- en hardsteen. Onderbouw met steekboogopeningen : winkelpuien en entresol; enkelhuisopstand met souterrain in twee r. trav. Omlijste rechth. bovenvensters voorzien van balkons met ijzeren hek, op bel-etage postamenten en zware consoles. Uitgewerkt klassiek hoofdstel. Hoektrav. geaccentueerd door risaliet en dakkapel met vleugelstukken, tweelicht en fronton (600).

S.A.B., O.W., 10761 (1891).

Nr. 32. Soortgelijk type (hoek Van Moerstraat nr. 1-3) als nr. 30, met neo-Vlaamse-renaissance-inslag, n.o.v. architect W. Defontaine van 1895. Baksteenbouw met verwerking van natuur- en hardsteen; eenvoudige kroonlijst. Per bouwl. alternerend rechth. openingen met I-balk, o.m. winkelpui, en boogopeningen. Markant getuut dakvenster op rondbooglisenen; erker van hoektrav. en balkons verwijderd (601).

S.A.B., O.W., 23781 (1895).

Nr. 34. Burgerhuis met souterrain, drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak, n.o.v. architect E. Elle van 1896. Eclectische lijstgevel met essentieel neoclassicistische elementen in vrij plastische vorm; bepleistering met schijnvoegen op geboste harstenen sokkel. Breder l. zijrisaliet met pilasters, oplopende vensteromlijsting met sluitsteen, en balkons met gietijzeren leuning en balustrade. Gekornist klassiek hoofdstel (602).

S.A.B., O.W., 10764 (1896).

Nr. 35-37. Hoekcomplex (Wattecustraat nr. 22-26) in neo-Vlaamse-renaissance-stijl, i.o.v. kunstschilder L. Houyoux, waarvoor bouwaanvraag van 1889 (fig. 249). Opgetrokken uit bak-, natuur- en hardsteen, onder zadeldaken (pannen); kordongeleiding, steekboogopeningen met bewerkte tussendorpel en rechth. met ontlastingsboog, gietijzeren leuning. Hoekhuis met drie bouwl., entresol, attiek en twaalf trav. Afgeschuinde hoektrav. gemarkeerd door breed rondboogvenster en blinde getuute geveltop met voluten en topstukken. Symmetrisch geplaatste balkons en erk. R. torenvormige uitbouw met tentdak (lcien), geflankeerd door lagere inkompartij : markant deurentablement met wortelmotieven en fronton binnen rondboognis, sgraffito's in boogveld van flankerende vensters, blinde mezzanino met diamantkoppen. Twee gekoppelde enkelhuizen met spiegelbeeldschema in Wattecustraat; drie bouwl. met verhoogde begane grond en elk twee onge-

249. Ernest Allardstraat nr. 35-37 (1889).

lijke trav. Bel-etage gemarkeerd door balkons met postamenten; twee midden-trav. vanaf hoogste verd. overkragend op boogfries en uitlopend in tuitgevel met topstukken.

S.A.B., O.W., 25002 (1889).

Nr. 36. Soortgelijk type als nr. 34, met drie gelijke trav., waarvoor bouwaanvraag van 1896. Belijnde hardstenen onderbouw en middenrisaliet met rechth. erker waarop gietijzeren balkon (603).

S.A.B., O.W., 10763 (1896).

Nr. 39-41. Afgeschuind hoekcomplex (Charles Hanssensstraat nr. 2) in eclectische stijl met essentieel neoclassicistische elementen, waarvoor bouwaanvraag van 1898; drie bouwl., acht trav. en zadeldak + lagere aanbouw van twee trav. Lijstgevel van natuur- en hardsteen. Horizontaal belijnde onderbouw met hoge sokkel, enkelhuisopstand met souterrain in twee l. trav., voorts winkelpui en entresol. Bovenverd. verticaal geritmeerd door risalieten en oplopende gerimde vensteromlijstingen met opengewerkte balkons op zware consoles, uitgewerkte borstweringen en entablementen. Klassiek hoofgestel (604).

S.A.B., O.W., 10766 (1898).

Nr. 40. Monumentaal kantoorgebouw «*La Belgique*» (hoek Boomstraat), geïnspireerd op Italiaanse renaissance-palazzi, n.o.v. architect F. De Vestel van 1926; souterrain, drie bouwl. en tien trav. Strakke, horizontaal gelede, asymmetrische opstand van natuursteen. Verhoogde begane grond met schijnvoegen en verdiepte vensters, op zwaar geboste sokkel; hoge rondboogpoort en deur met driehoekig fronton. Bovenverd. geritmeerd door kolossale Corinthische pilasters en vier trav. breed zijrisaliet; vensters met gerimde omlijsting en op hoofdverd. entablement. Breed klassiek hoofgestel en attiekbalustrade; bijkomende attiekverd. en mansarde (leien) in attiek.

Vrijstaande vleugel aan Boomstraat, in eclectische stijl, n.o.v. architect E. Janlet van 1916. Natuur- en hardstenen opstand, vier bouwl. en tien gebundelde trav., geritmeerd door pilasters, gebost

250. Ernest Allardstraat nr. 43 (1897).

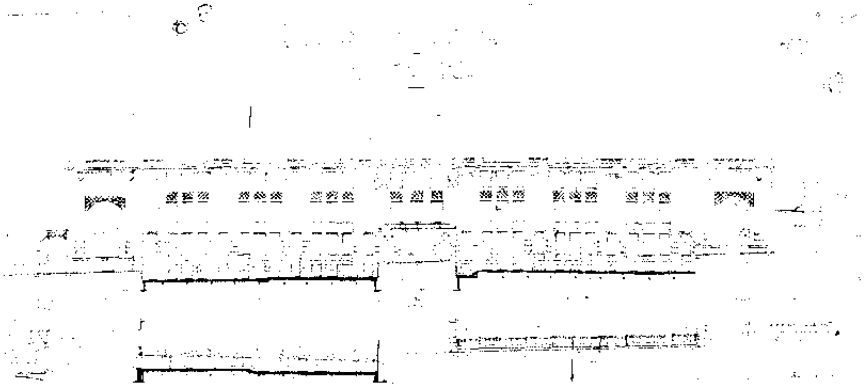
in onder- en composiet in bovenbouw. Tweelichten met ontlastingsbogen; klassiek hoofgestel; hoogste verd. als attiek. Inmiddels gesloopt (605).

S.A.B., O.W., 35387 (1926), 31999 (1916).

Nr. 43. Burgerhuis in eclectische stijl, gedateerd 1897; souterrain, twee bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien) (fig. 250). Natuur- en hardstenen opstand met neorenaissance-ornamenten. Twee r. trav. gemarkeerd door rechth. erker waarop gebuikt gietijzeren balkon, en uitlopend in klokvormig dakvenster met rondboog tweelicht, bewerkt boogveld en cartouche met jaartal. Voorts rechth. deur en vensters met vlakke en geblokte omlijsting; rondboogfries met sgraffito onder de kroonlijst. Achterbouw met gietijzeren balkon en erker in Charles Hanssensstraat nr. 6.

S.A.B., O.W., 5404 (1897).

Nr. 47. Voormalige *pastorie* van St.-Jan en St.-Stefaan ter Minimen, n.o.v. archi-

251. Ernest Allardstraat nr. 49. Vroegere Ecole Moyenne A, huidige Athénée Robert Catteau. Opstand Minimenstraat (1923), (S.A.B., P.P., 2546).

tect M. Mertens van ca. 1895. Dubbelhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Sobere lijstgevel van hak- en hardsteen; l. risaliet van twee trav. en kordongeleiding. Getoogde muuropeningen, met sluitsteen. Klassiek hoofdgestel op rondboogfries (606).

B.C.R.A.A., dl. XXXIV, 1895, p. 136.

Nr. 49. *Athénée Robert Catteau*. Vroegere **Ecole Moyenne A**, één der twee gemeentelijke middelbare scholen voor jongens opgericht in 1851, cf. Athénée Léon Lepage (Rijkeklarenstraat nr. 30). Voorheen gehuisvest in het Granvellepaleis, de Lorreinenkazerne, nieuwe schoolgebouwen (1891-1892, architect T. Serrure) aan de IJzerenkruisstraat, tenslotte, vanaf 1921, in voorlopige lokalen aan de Filips de Goedestraat, in afwachting van de nieuwe bouw. Atheneum sinds 1941.

Huidig complex n.o.v. architect F. Malfait van 1923, ingehuldigd in 1927. Typische schoolarchitectuur met functioneel en monumentaal karakter uit het vroege interbellum, in Art Decostijl. Markante inplanting in de helling tussen de Minimenstraat en het Poelaertplein, gebonden aan strikte hoogtebeperkingen ter vrijwaring van het panorama vanaf i.g. Terrein eertijds ingenomen door de woning van de geneeskundige Andreas Ve-

salius (1515-1564), cf. gedenkplaat op de W.-gevel, minimenklooster vanaf 1616, dat voor de huidige bouw werd gesloopt.

Omvat een ingangspaviljoen op het niveau van de Ernest Allardstraat, bovenop lager gelegen schoolgebouwen, gegroepeerd rondom twee speelplaatsen op het niveau van de Minimenstraat, alwaar monumentaal gevelfront (fig. 251). Geheel opgetrokken uit gele en rode baksteen, met decoratief gebruik van metselverbanden in borstweringen en penanten, verwerkt met natuur- en hardsteen o.m. voor sokkel, dorpels en de omlopende opengewerkte attiekbekroning; typisch ijzerwerk. Ingangspaviljoen met transparante, trapezoidale middenpartij met luitel, binnen massieve zijrisalicten; aanplakpanelen met hoofding «AVIS-BERICHTEN», r. opschrift «VILLE DE BRUXELLES-STAD BRUSSEL / ECOLE MOYENNE-MIDDELBARE SCHOOL». Langgerekte hoofdgevel (Minimenstraat) met drie houwl. en negen brede trav., met geboste sokkel, en gemarkeerd door hoekpaviljoenen met ruim rondboogvenster en uitkragende bekroning. Middenrisaliet voorafgegaan door eenlaags inkomportaal, heden gedicht, met zelfde aanplakpanelen, en hekroond door halfverheven beeldengroepen en soort fronton met zelfde opschrift. Overige trav. met olopende drielichten binnen verdiepte penanten, en kwartholle kroonlijst. R. flan-

252. Europakruispunt.

kerende, afzonderlijke ingang met opschrift «JARDIN D'ENFANTS-KINDER-TUIN», recent overbouwd door een nieuwe turnzaal (1987, Groep Structures). Aanverwante, eenvoudiger opstand rond de speelplaatsen (607).

S.A.B., O.W., 63036 (1923-1927); P.P., 2546; N.P.P., R 6.

BOCKSTAEL D., *L'Athénée Robert Catteau*, Brussel, 1960.

Europakruispunt (6-7 E)

Ellipsvormig plein op de kruising van Keizerinlaan en Putterrij, voorplein van het Centraal Station (fig. 252).

De inplanting van het Centraal Station, onderdeel van de N.-Z.-spoorverbinding, kende een complexe voorgeschiedenis teruggaand tot de intrede van de spoorwegen te Brussel en gekoppeld aan de belangrijkste urbanistische vraagstukken van de stad uit XIX en XX.

Vanaf 1836-1838, kort na de inhuldiging van het station «Groendreef» (1835) op de eerste spoorlijn Mechelen-Brussel, werden door de Stad voorstellen geformuleerd voor een «gare intérieure». In 1841 kwam een eerste spoorverbinding tot stand tussen het station «Groendreef» en het «Bogaardenstation» (1840) op het Rouppeplein, via de W.-ringlanen van de Antwerpselaan tot de Zuidlaan, die in functie bleef tot de ingebruikname van het ringspoor in 1871. Intussen werden het Noordstation (1841-1846, architect F. Coppens) aan het Rogierplein en het Zuidstation (1864-1869, architect A. Payen) aan het Grondwetplein opgetrokken; diverse projecten voor een rechtstreekse boven- of ondergrondse spoorverbinding zagen in de jaren 1850 en 1860 het licht. Na realisatie van de centrale lanen (1867-1871) tussen beide stations – zonder spoorverbinding – werd de inplanting definitief verlegd naar de O.-helling van de Zennevallei en gekoppeld aan het probleem van de Hofberg.

De heraanleg van dit gebied tussen de boven- en de benedenstad, met inbegrip van een centraal station, werd uitgewerkt door architect H. Maquet in projecten van 1876, 1884, 1891 en 1898 (zie Kunstberg). Het definitieve tracé van de N.-Z.-spoorverbinding werd ontworpen door ingenieur F. Bruneel in 1893. Op basis van beide elementen sloten de Stad Brussel en de Belgische Staat in 1903 een overeenkomst voor de volledige herinrichting van de vroegere Putterij-, Isabella-, Terarken- en de reeds gesloopte St.-Rochuswijk (1897-1898) binnen de driehoek Koningsplein/St.-Michielskathedraal/Magdalenasteenweg en Bergstraat, met het Centraal Station en de Kunstberg in het centrum van een nieuw net van verbindingswegen tussen de boven- en de benedenstad. In een eerste fase kwamen de Koloniënstraat, Jonkersstraat en Kanselarijstraat (1908-1909) en de Ravensteinstraat (1911) tot stand. De werken aan de spoorverbinding – één derde boven en twee derde ondergronds – namen een aanvang in 1911 met de bouw van het z.g. «Zuidviaduct», doch werden in 1914 stilgelegd en na W.O. I opgeschort. Vervolgens werden in 1928-1933 doorheen de braakliggende terreinen van de vroegere Putterijwijk nieuwe wegen met een sterk verhoogde bedding getrokken – de Kardinaal Mercierstraat, de Keizerinlaan (later verbreed), de Putterij en de Kantersteen – met het oog op de Wereldtentoonstelling van 1935.

Met de oprichting van het «Nationaal Bureau voor de voltooiing van de Noord-Zuidverbinding» in 1935, werd de onderneming heropgenomen en vanaf 1936 fasingewijs uitgevoerd, sterk vertraagd door W.O. II. Tijdens deze campagne kwamen het ondergrondse deel van de spoorverbinding en het z.g. «Noordviaduct» tot stand en werd het «Zuidviaduct» uit de eerste campagne versterkt en voltooid. Drie nieuwe stations werden opgetrokken: het Centraal Station (1937-1952, architect V. Horta met medewerking van architect M. Brunfaut), het Noordstation (1938-1956, architecten P. en J. Saintenoy, met medewerking van architect J. Hendrickx-van den Bosch) en het Zuidstation (1938-1954, architecten A. en Y. Blomme en F. Petit), voorts de Congreshalte (architect M. Brunfaut; zie

Pachecolaan) en de Kapellehalte. Het Noordstation en het Zuidstation, i.g. voorwerp van een architectuurwedstrijd in 1936, werden verplaatst t.o.v. de oude stations die vervolgens werden gesloopt (1956, 1949). De N.-Z.-verbinding werd door Koning Boudewijn ingehuldigd in 1952. De werken werden voltooid in 1954; een bijkomende spoorverbinding met de nationale luchthaven werd ingehuldigd in 1955. Het zessporige tracé, met onregelmatig curvilineair beloop van 3100 m lengte, omvatte van Z. naar N.: het «Zuidviaduct», met drieledige metalen «Cantilever»-brug met schoren en driedubbele overspanning over de Zuidlaan, aarden berm van gemiddeld 8 m hoog met verankerde schoormuren en korfbogige bruggen tussen Frédéric Bassestraat en Nieuwland (zie ook Fonteinstraat), en betonnen viaduct met de Kapellehalte; de spoortunnel met structuur van metaal en beton, 2000 m lang en 35 m breed, vanaf de Kapellekerk tot voorbij de Kruidtuin; het korte «Noordviaduct». Bovenop de spoortunnel werd een brede laan aangelegd – huidige Pachecolaan, de Berlaimontlaan, Keizerinlaan en Keizerslaan –, waarvan het Z.-gedeelte, met metalen «Cantilever»-viaduct over het Gerechtsplein, in 1958 werd voltooid. In dezelfde periode werd nog bijkomende wegen gerealiseerd, o.m. de Infante Isabellastraat, het Albertinaplein, de Briggiteinstraat en de verlengde Ursulinenstraat, de Meiboom en de Ommegangstraat; de restgebieden rond het Europakruispunt werden opgevuld met plantsoenen.

Door de aanleg van de N.-Z.-verbinding werd over de ganse lengte van de stad een brede bres geslagen tussen de boven- en de benedenstad. Zowat 1200 panden werden gesloopt, een groot aantal straten radicaal doorbroken, verschillende wijken werden opgesplitst, geïsoleerd of verdwenen volledig. De nakende sloop van de Putterij-, Isabella- en Terarkenwijk vormde de aanleiding tot de oprichting van het «Comité d'Etudes du Vieux Bruxelles» in 1903, met als doel de bedreigde architectuur fotografisch te registreren. Van deze wijken behorende tot de oudste en meest aristocratische van de historische stadskern, met een belangrijk aantal herenhuizen en o.m. de oude uni-

versiteitsgebouwen, in totaal eenendertig bouwblokken, bleven slechts het Cleve-Ravensteinhof (zie Ravensteinstraat nr. 1, 3) en de Magdalenakapel (zie Magdalenasteenweg) bewaard. Door afbraak van de St.-Goedelestraat werd het perspectief op de kathedraal vrijgemaakt; hetzelfde gebeurde met de Kapellekerk, waar het omringende stadsweefsel grondig werd verstoord. Voorts verdwenen o.m. de huurt van de Pachecostraat met het St.-Jansgasthuis en het St.-Elisabethsklooster, en de oude invalsweg Steenpoort/Goudstraat/Keizersstraat. De wederopbouw om en rond het tracé verliep in meerdere fasen van de jaren 1910 tot gr. m. 1960, met een streven naar monumentaliteit als gemeenschappelijk kenmerk, doch onderhevig aan de architecturale evolutie gezien het lange tijdsverloop, vrijwel zonder uitzondering bestemd voor de tertiaire sector, en geconcentreerd op vrijstaande bouwblokken. Een eerste fase nog vóór W.O. I en voortgezet tijdens het interbellum betrof de bebouwing van het bovendeel van de vroegere Putterrij-, Terarken- en Isabella-wijk, aanvankelijk met «Beaux-Arts»-paleizen zoals de «Caisse Générale de Reports et de Dépôts» (zie Koloniënstraat nr. 1-21) en de «Union Minière» (zie Kanselarijstraat nr. 1-11), later afgewisseld en gevolgd door Art Deco en modernistische complexen zoals het Paleis voor Schone Kunsten (zie Ravensteinstraat nr. 5-23) en de «Shell» (zie Ravensteinstraat nr. 48-70). De bebouwing van de «boulevard de la Jonction» of «Belgiëlaan» (huidige Pachecolaan, de Berlaimontlaan, Keizerinlaan en Keizerslaan) kwam i.l.v. de jaren 1950 en 1960 tot stand, in de toen heersende Internationale Stijl, met als meest markante realisaties de Nationale Bank van België (zie de Berlaimontlaan nr. 1-5 en 56), de Sabena-terminus (zie Keizerinlaan nr. 11-15), de Ravensteingalerij (zie aldaar), het R.T.T.-gebouw (zie Keizerinlaan nr. 17-19), de Lotto-toren (zie Kardinaal Mercierstraat nr. 6-8), het Gemeentekrediet (zie Pachecolaan nr. 44). Het Kunstberg-Albertinacomplex (zie Kunstberg) en het Rijksadministratief Centrum (zie Pachecolaan) werden in dezelfde periode opgetrokken. Een architectuurwedstrijd georganiseerd door het «Centre Belgo-Lu-

xembourgeois d'Information d'Acier», voor een appartementsgebouw met staalskelet op het blok Goudstraat/Trapstraat/Gasthuisstraat in 1936, kende een reeks interessante inzendingen, doch bleef zonder gevolg. Voor de zone ten W. van het Europakruispunt, tussen de Keizerinlaan en de Magdalenasteenweg/Bergstraat, werden verschillende architectuurwedstrijden georganiseerd (1961, 1962, 1970 en de «Prix Bonduelle» in 1983) en projecten uitgewerkt. Intussen werden de terreinen ingericht tot parking (1968, architecten A. en J. Polak en A. Meulecom). Het huidige hotelcomplex in pseudo-traditionele stijl, overeenkomstig het B.P.A. 30/40 «Putterrijwijk» (1984), is in aanbouw sinds 1987 (architecten A. en J. Polak en M. Vanden Bosch).

Monument «Hyperespace» in brons door beeldhouwer C. Delporte van 1973, voor het vijftigjarig jubileum van Sabena.

ABEELS G., *La Jonction Nord-Midi*, Brussel, 1986.

BRUNFAUT F., *La Jonction*, Brussel, 1959.

LOECKX A., *20 jaar ontwerpen voor het Europakruispunt te Brussel, overzicht en kritiek* (M & L, 1989, 2, p. 29-48).

VERPOEST L., *Tussen Noordstation en Zuidstation, tussen bovenstad en benedenstad: de architectuur van een kruispunt* (M & L, 1989, 2, p. 4-28).

Centraal Station. Ondergronds spoorwegstation, met vrijstaande bovenbouw op trapezoidale plattegrond, begrensd door het Europakruispunt, de Putterrij, Kantersteen en Keizerinlaan.

Opdracht in 1910 toegewezen aan architect V. Horta, aanvankelijk met afwijkend programma en ruimere meer W.-inplanting; voorontwerpen van 1912-1913 en van 1920, i.g. met ellipsvormige hal met koepeldak. Na hervatting van de werken aan de N.-Z.-verbinding (1935) verschoven naar de huidige locatie binnen de bestaande wegenis van 1928-1933. Definitief ontwerp van 1936, vervolgens verder uitgewerkt; bouw aangevat in 1937, leiding overgedragen aan architect M. Brunfaut in 1945; ingehuldigd in 1952. Nog uitgebreid met een bijkomend ondergronds toegangscomplex (richting Grasmarkt) geopend in 1954; vervolgens met een ondergronds net van doorgangen

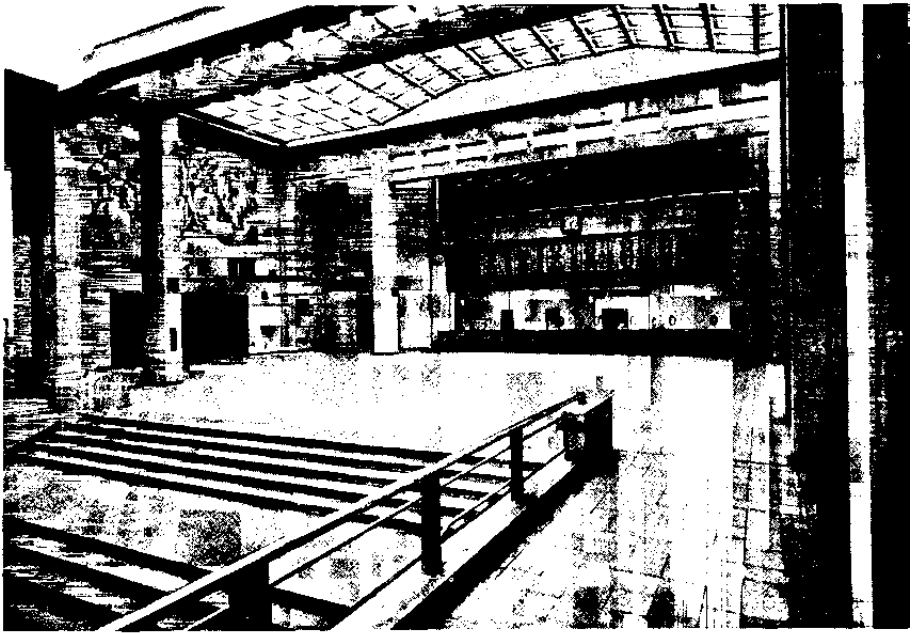
253. Europakruispunt. Centraal Station. (1937-1952). Hoofdtoegang.

onder de omringende wegen is ca. 1960, later aangesloten op het metrostation «Centraal Station» (lijn 1, 1965-1969). Sobere, functionele architectuur met vage klassicerende en Art Deco-reminiscenties, in de lijn van de internationale officiële bouwkunst van de late jaren 1930. Laatste belangrijke verwezenlijking binnen het œuvre van Horta, met referenties naar vroeger werk met name het Volkshuis en het Paleis voor Schone Kunsten.

Complex programma. Bovenbouw met vijf bouwl. en bijkomende entresol overeenkomstig het terreinverval aan zijde Keizerinlaan, met de centrale lokettenhal met twee toegangen, o.m. bewaarplaats, verbruikzaal en postkantoor, voorts kantoren op de verd.; overwelfde doorgang tussen Putterij en Kantersteen. Ondergrondse tussenverd. met diverse diensten, wachtzaal, Koninklijk salon, sani-

tair en handelsruimte, bestemd voor circulatie tussen hal, toegangscomplexen «Centrum» en «Kantersteen» en perrons. Onderste niveau met drie perrons ingericht in de gebogen spoortunnel, met telkens twee vaste, twee roltrappen en lift.

Gevels met parement van natuursteen (Gobertange, Reffroy, Euville, Blancouve) en hardsteen voor sokkel en dekstenen; bronzen raamwerk. Vrij symmetrische opbouw, uniform belijnd door de puilijst en de getande kroonlijst, met repetitief verticaal ritme. Centrale hoofdtoegang geaccentueerd als convex gebogen hoekpartij (fig. 253): open doorgangen, twee aan twee met opschrift «BRUXELLES CENTRAL - BRUSSEL CENTRAAL» aan weerszij van bronzen inhuldigungsplaat, onder breed uitspringende luifel op massieve zuilen; erboven negen trav. met oplopende beglazing met kleine roeden en ingediepte penanten; oorspronkelijk complexere keperbekroning, nog tijdens de bouw verwijderd. Twee beeldhouwde reliëfs door Ch. Leplae (1954) met evocatie van de vroegere Putterijwijk. Voorts vrij eenvoudige opstand met ruim beglaasde begane grond (vitruines, ingangen), bovenverd., geritmeerd door lisenen en groeven, met registers van verdiepte rechth. vensters van verschillende hoogte. Resp. afgeronde en driezijdig afgeschuinde hoeken aan de Kantersteen. W.-gevel (Keizerinlaan) centraal gemarkeerd door driezijdige erkerpartij. N.-gevel (Putterij) door centrale doorgang, overkragende en inspringende partijen. Langgerekte O.-gevel (Kantersteen) gebroken door de middenpartij met pilasterindeling, architraaf, flankerende tweezijdige erkers en belijnde luifel, met uitgehold portaal; beeldhouwde reliëf door E. Barmarain. Interieur, met kenmerkend gebruik van Travertijn voor de wandbekleding. Wijde, rechth. lokettenhal onder geknikt casementenplafond met glassteen-vulling en neonmlijsting, opgevangen door portaalspanen en trapsgewijs verlaagd als begeleiding van de monumentale trappenpartij naar de ondergrondse tussenverd. (fig. 254). N.-wand met loketten van graniet. Muurschildering met St.-Michiel en Belgische steden door J. Hayez boven de hoofdtoegang ten W.;

254. Europakruispunt. Centraal Station (1937-1952). Lokettenhal. Toestand 1952 (Verz. A.A.M.).

herdenkingsplaten resp. voor E. Franchimont, V. Waucquez en M. Lastiau door A. Wansart, voor F. Brunfaut en E. François door D. Ledel (1958) opgericht door het Nationaal Bureau voor de Noord-Zuidverbinding. Dubbele bordes-trap naar de toegang ten O. Z.-wand met oorlogsmonument voor de spoorwegarbeiders door F. Debonnaires (1952). Marmervloer (Mirabeau) met koperen emblemen van Brussel, Antwerpen en Luik. Toegangscomplex «Centrum»: zuilenhal met hellend vlak, vaste en roltrap, uitmondend in een cirkelvormige lokettenzaal. Verbruikzaal met gr. m. bewaarde inrichting.

MARTINY V.G., *La Halte Centrale* (Rythme, 1953, 14, p. 16-22).

PICALAUSA G., *Van het Koningsplein naar het Centraal Station. De laatste werken van Victor Horta*, onuitgegeven verhandeling. St.-Lukas Hoger Architectuurinstituut Brussel, 1983.

Eversstraat (7 K)

Van Wolstraat naar Waterloolaan.

Korte rechtlijnige straat, in 1839 samen met de Héger-Bordetstraat aangelegd aan weerszij van de voormalige Rijks-wachtkazerne (1840, architect L. Spaak). Z.g. naar generaal Evers (°1773), Medische Faculteit van de U.L.B. (zie Waterloolaan nr. 115) ter plaatse van de Rijks-wachtkazerne ten Z.

S.A.B., O.W., 26150 (1839).

Nr. 20. Eclectisch burgerhuis (hoek Waterloolaan) met drie bouwl. en resp. drie en één trav., waarvoor bouwaanvraag van 1905. Lijstgevel met natuur- en hardstenen parement; typisch belijnd door puilijst en speklagen. Hoofdgevel (Waterloolaan) met vensterrisaliet voorzien

van balkons met ijzeren borstwering. Zijgevel (Eversstraat) met middenrisaliet met ingang en crker. Klassiek hoofdstel, aan hoofdgevel en risaliet met consoles en metopen in frics (608).

S.A.B., O.W., 24816 (1905).

Ezelsstraat (9 G)

Van Kernstraat naar Naamsestraat. In oorsprong doodlopende steeg met toegang in de Naamsestraat, in 1841 geopend naar de Kernstraat. Smalle gekasseide gang aan zijde Naamsestraat, met behouden lantaarns, ingesloten door hoge zijgevels. Niveauverschil met breder benedendceel aan zijde Kernstraat opgevangen door een trap. Oude kern in nr. 5, cf. gevelverankering. Bepieisterd breedhuisje met twee bouwl. onder steil zadeldak, met aangepaste rechth. muuropeningen (609).

Fabrieksstraat (2-3 F-G)

Van Bloemenhofplein naar Kruitmolenstraat.

Rechthoekige straat leidend naar de Ninoofsepoort, in 1804 samen met de Zennestraat aangelegd, op de terreinen van het voormalige kartuizersklooster begrensd door de O.-L.-Vrouw van Vaakstraat, de Ransfortzenne en de XIV-stadsomwalling. Vestiging van de kartuizers van Scheut op de z.g. «Treeft» bij de Driesmolen in 1588-1590; bouw van kapel en klooster vanaf 1591, van kerk in 1594-1607, gedeeltelijke wederopbouw in classicistische stijl in 1766-1772; opgeheven in 1783. Aanvankelijk katoendrukkerij; in 1788 door particulieren aangekocht met het oog op verkaveling, waarvoor aanlegplan van 1792. Wegens de politieke omstandigheden pas in 1804 verdeeld in zesenvestig loten te koop gesteld, waarna de Fabrieksstraat en het N.-gedeelte van de Zennestraat tot de Ransfortzenne, met loodrecht kruisende tracés, tot stand kwamen. Kloosterkerk gesloopt in 1820, waarna de Papenvest werd doorgetrokken.

Gedurende lange tijd onbestraat, vermoedelijk pas ten volle bebouwd na de opening van de Ninoofsepoort in 1816. Van begin af aan vestiging van industrieën aan de Z.-zijde op de Zenneoever, aanleiding voor de straatnaam. Heden nog overwegend neoclassicistische heren- en burgerhuizen, vaak gekoppeld, uit jaren 1820 en 1830, een aantal aangepast of met bijkomend stuc, cementen of bakstenen bekleding, cf. nr. 37 (1836), 39, 54 met behouden inrijpoort met pilasters en entablement, 65 en 67. Voorts zelfde types met rijkere behandeling uit jaren 1870, aan de N.-zijde op plaatselijk verbrede rooilijn, nr. 53-57 (1875) met door typisch ijzeren hek afgesloten doorgang naar achterliggende bedrijfsgebouwen. Bedrijfs- en appartementsgebouw in Art Nouveau aan het begin van de straat (zie Bloemenhofplein nr. 5-6); omvangrijke arbeiderscité hogerop (zie Zennestraat nr. 2-28).

S.A.B., O.W., 26109 (1804), 11022 (1836), 11036 (1875); P.P., 10-22 en 1903.

Nr. 3-3A. Hoek- en aanpalend enkelhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1882; drie bouwl. en resp. vijf en twee trav. onder zadeldak. Bepieisterde en beschildeerde lijstgevels. Rechth. deuren en beluikte vensters op begane grond; getoogde bovenvensters met stucornlijsting. «Klassieke» houten winkelramen in beide hoektrav., blinde spiegel boven één ervan. Balkons met gietijzeren hek in l. trav. aan hoek-, gevelbreed aan enkelhuis. Klassiek hoofdstel. Stuc verwijderd aan zijde Fabrieksstraat (610).

S.A.B., O.W., 11025 (1882).

Nr. 4 tot 12. Huurhuizen met enkel- en dubbelhuisopstand, vijf bouwl. onder zadeldak en resp. drie en negen trav., waarvoor bouwaanvraag van 1905. Klassiek opgebouwde lijstgevels van gele baksteen met verwerking van hardsteen o.m. voor de geblokte begane grond, deels winkelpuien. Rechth. bovenvensters met I-balk en lekdrempel; gietijzeren borstweringen op tweede houwl. opgevat als entresol. Balkons met gietijzeren hek in midden-trav. van enkelhuis, in middenrisaliet en gekoppeld in zijtrav. van dubbelhuis; l.g.

met inkom onder gebroken fronton. Klassiek hoofdstel; dakkapellen met fronton (611).

S.A.B., O.W., 75 (1905).

Nr. 5-7. Woonhuis en aanpalend pakhuis met neo-Vlaamse-renaissance-inslag, waarvoor bouwaanvragen van resp. 1882 en 1879. Bakstenen lijstgevels met ruime verwerking van hardsteen o.m. voor geboste onderbouw, omlijstingen en kordons. Woonhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Twee verdiepte middentrav. doorlopend in ruim dakvenster: gemarkeerd door deels houten erker met drie consoles, balustrade, Ionische colonnetten, entablement en gietijzeren balkon; deurvensters erboven met gebogen fronton waarin schelp. Deels blinde zijtrav. met platte banden, hoekblokken en fraaie sierankers. Gehroken kroonlijst met klossen. Pakhuis met l. zijrisaliet; twee bouwl. en twee trav. R. inrijpoort met gietijzeren schoren met klinknagels; enkel en dubbel kruiskozijn op bovenverd. Klassiek hoofdstel (612).

S.A.B., O.W., 11026 (1882), 11027 (1879).

Nr. 9-9A. Huurhuis met vijf bouwl. en drie trav. met plat dak, waarvoor bouw-aanvraag van 1904-1905. Gevel van gele baksteen in combinatie met hardsteen. Begane grond met winkelpui en privé-ingang onder ijzeren puibalk. Twee l. trav. met over tweede tot vierde bouwl. doorlopende gestapelde erkers met ijzeren structuur en typische roeden. Rechth. vensters met ijzeren latei en lekdrempel. Hoekpostamenten (613).

S.A.B., O.W., 11029 (1904-1905).

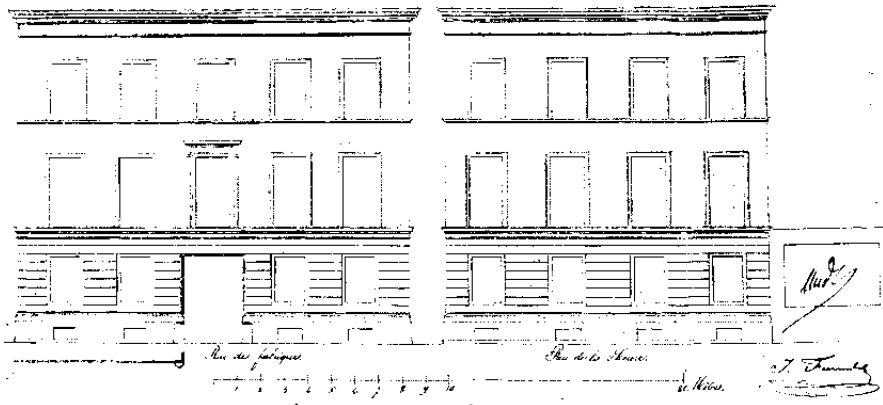
Nr. 11, 13, 15. Drie gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen met repeterend schema, uit XIX b; drie bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak. Oorspronkelijk vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevels met natuurstenen sokkel waarin keldermonden; nr. 11 en 13 met vernieuwde bekleding. Rechth. vensters met lekdrempel; deur in vlakke omlijsting met entablement, doorlopend in puilijst. Kroonlijst met klossen boven fries en kordon. Begane grond van nr. 11 verbouwd tot winkelpui; paraplu (metaal) als uithangbord (614).

255. Fabrieksstraat nr. 32, 32A-36A (1923). Appartementsgebouw.

Nr. 19, 21. Twee gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen met spiegelbeeldschema, uit XIX b; drie bouwl. + mezzanino en elk drie trav. onder zadeldak. Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevel met horizontale geleding en verkleinende ordonnantie op plint met keldermonden. Rechth. vensters met lekdrempels, doorgetrokken op de tweede bouwl.; deur met steektrap. Kroonlijst, mezzaninovensters tussen steigergaten met schijfvormige vulling en gelede architraaf (615).

Nr. 26. Neoclassicistisch herenhuis van het enkelhuistype, met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak, uit XIX b. Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevel op plint met keldermonden. Rechth. vensters met lekdrempel; inrijpoort in vlakke omlijsting met entablement in l. trav. Kroonlijst hoven fries en kordon; twee dakkapellen (616).

256. Fabrieksstraat nr. 40. Bouwaanvraag (1843), (S.A.B., O.W., 11053).

Nr. 32, 32A-36A. Burgerhuis in traditionalistische stijl en appartementsgebouw met Art Deco-inslag, n.o.v. architect E. Van Dievoet (?) van 1923. Bakstenen lijstgevels met verwerking van Euville en simili.

Burgerhuis met souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, gemarkeerd door bow-window met balustrade en gesmeed ijzeren balkonleuning, met klassiek hoofdstel.

Appartementsgebouw met vier bouwl. + entresol en acht trav. onder mansardedak, geritmeerd door twee oplopende erkers op consoles met bloemslinger, centraal paneel en hoekblokken (fig. 255). Begane grond van gepolijst granito met privé-ingang en winkelpuien. Bovenvensters met Franse balkons, centraal médaillon met bloemenkorf en stafwerkfries onder de kroonlijst (617).

S.A.B., O.W., 31094 (1923).

Nr. 38. Neoclassicistisch herenhuis met drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak, uit XIX b. Bepaalde en beschilderde lijstgevel met horizontale geleiding, gemarkeerd door l. poortrisaliet met verdiept veld over de bovenverd. Rechth.

vensters op tweede, haast vierkant op lagere derde bouwl., met vermoedelijk latere stucomlijsting, op doorgetrokken, op bovenste verd. sterker geprofileerde lekdrempels. Gevelbeëindiging door architraaf, frics waarin steigergaten met schijfvormige vulling en kroonlijst met modillons en tandlijst. Begane grond volledig verbouwd (618).

Nr. 40. Neoclassicistisch herenhuis (hoek Zennestraat nr. 30-36) waarvoor bouwaanvraag van 1843; drie bouwl. en resp. vijf en vier trav. onder afgeschuind zadeldak (fig. 256). Bepaalde en beschilderde lijstgevel met horizontale geleiding en oorspronkelijk schijnvoegen op begane grond. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting op doorgetrokken, geprofileerde lekdrempels; middentrav. van N.-gevel, vroegere ingangstrav., geaccentueerd door entablement op voluutconsoles. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven fries en kordon. Begane grond volledig verbouwd (619).

S.A.B., O.W., 11053 (1843).

Nr. 41-41A. Neoclassicistisch herenhuis van het enkelhuistype, met drie bouwl.

257. Fabrieksstraat nr. 43, 45, 47 (1837).

en vier trav. onder zadeldak, uit XIX b. Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevel geleed door puilijst met breed profiel, op plint met keldermonden. Rechth. vensters met lekdrempel doorgetrokken op begane grond, afzonderlijk en geprofileerd op bovenverd.; inrijpoort in r. trav. Kroonlijst met modillons en tandlijst boven fries en kordon. Tot deur verlaagd venster (1912) in derde trav. (620).

S.A.B., O.W., 2053 (1912).

Nr. 42-44, 46. Twee identieke neoclassicistische enkelhuizen waarvoor bouwaanvraag van 1845, gelijktijdig opgetrokken met de aanpalende brouwerij (zie Zennestraat nr. 17-21). Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met geprofileerde hardstenen plint; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting; tweede bouwl. als bel-etage opgevat en verrijkt met doorgetrokken lekdrempels, borstwering en entablement met consoles in de midde trav.; bijkomende oren en neuten op

lagere derde bouwl. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven casementenfries en kordon. Begane grond van nr. 42-44 volledig, van nr. 46 met uitzondering van deur verbouwd; behouden puilijst (621).

S.A.B., O.W., 22125 (1845).

Nr. 43, 45, 47. Drie gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen met repeterend schema, waarvoor bouwaanvraag van 1837; drie bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak (fig. 257). Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevel op sokkel met keldermonden. Rechth. deur en vensters met lekdrempel, kordonvormend met breed profiel op bovenverd.; inrijpoort in nr. 43. Kroonlijst boven fries en architraaf.

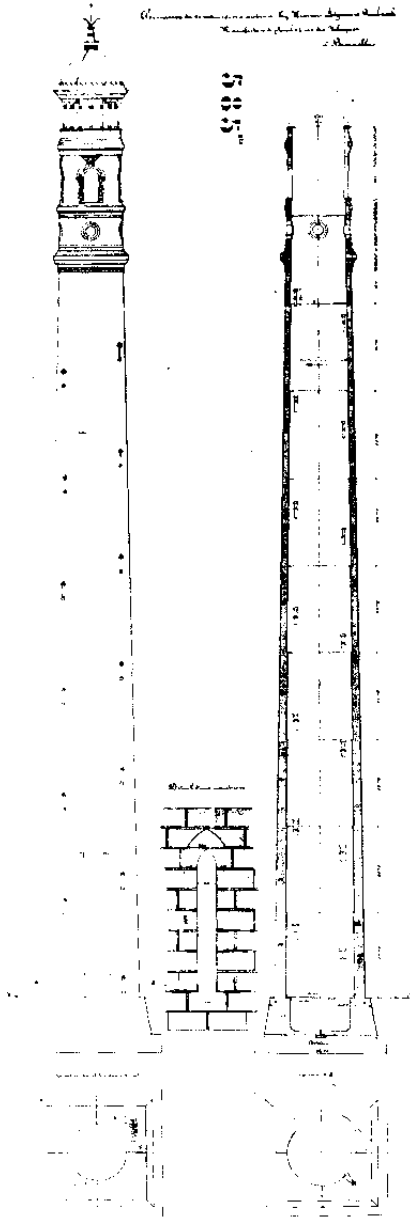
S.A.B., O.W., 11021 (1837).

Nr. 48-50. Appartementsgebouw met Art-Deco inslag, uit jaren 1920; vijf bouwl., terugwijkende attiekverd. onder zadeldak en vijf brede trav. Lijstgevel met simili-natuursteenbekleding, gemarkeerd door risalieten resp. met inkom en oplopende trapezoidale erker. Alternerend rechth. en getoogde vensters in vlakke omlijsting. Panelen met floraal reliëf op borstweringen, rozenboeketten als versiering van penanten en consoles. Kroonlijsten met klossen. Begane grond met handelsfunctie; vernieuwde bekleding (622).

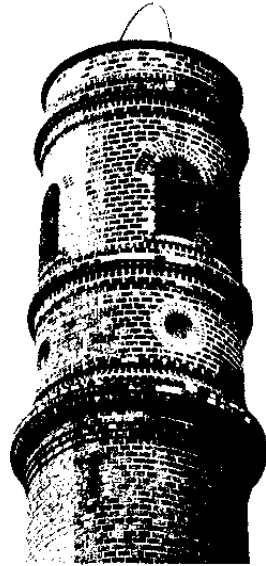
Nr. 54. In het binnenblok, belangrijk industrieel complex gevormd door een voormalige loodsmelterij-gieterij en een lood- of hageltoren.

Reeds vestiging voor loodfabricage sinds 1832, uitgebaat door «Pelgrims et Bombeeck» vanaf 1870-1873, in de jaren 1930 afdeling van «Metaalfabrieken van Overpelt-Lommel en Corphalie», later «Métallurgie Hoboken-Overpelt». Stadschool sinds 1975.

Loodsmelterij-gieterij. Fabriekshal op rechth. plattegrond, baksteenbouw met drie bouwl, mezzanino, en drie bij negen trav. onder geknikt zadeldak (pannen), mogelijk opklimmend tot XIX b. Begane grond geopend door hoge rondbogen, bovenverd. door licht getoogde, mezzanino door rechth. vensters; deels bevaard houten raamwerk met kleine roe-

258. Fabriksstraat nr. 54. Lood- of hageltoren. Bouwaanvraag (1898).

259. Fabriksstraat nr. 54. Lood- of hageltoren.

denverdeling. N.-gevel heden bepleisterd en beschilderd. W.-gevel met twee uitgelengde houten laadvensters boven eerste en zesde trav. Interieur met houten balkenlagen op ijzeren steunen; heden in de lengte opgedeeld; overwelfde kelder (623).

★ *Lood- of hageltoren.* Toren van het «shot-tower»-type, hestemd voor de fabricage van jachthagel. Opgetrokken door «Pelgrims et Bombeeck» in 1898 (fig. 258); in bedrijf tot 1961-1962. Laatst overblijvend exemplaar in België en één der weinige nog bewaarde in W.-Europa. Constructie van mechanisch gevormde baksteen, in de vorm van een fabrikschoorsteen, met conisch verlopende opbouw; 46 m hoog, uitwendig 4,7 m diameter aan de basis, 3,1 m aan de top. In ontwerp nog bekroond door een open lantaarn met helm en bliksemafleider, mogelijk van metaal. Opgebouwd uit tien gelijke ringen met naar de top afnemende wanddikte; verzwarende sokkel onder

het grondpeil, vanaf een betonnen funderingsplaat. Rondboogdeur onderaan. Schacht voorzien van smalle, spitsbogige «schietgaten» voor ventilatie en verlichting, geaccentueerd door uitkragende vormbakstenen, opgesteld in schroeflijn conform de binnentrap. Topgeleding – de hoogste twee ringen – versterkt door geprofileerde banden : geled, kwartrond en kwarthol, die tevens een decoratieve beëindiging vormen. Voorlaatste ring geopend door vier ronde oculi, hoogste door vier rondboogvensters, met resp. dubbele en drievoudige rollaag (fig. 259). Inwendig metalen slingertrap en grosso modo bewaarde installaties overeenkomstig het werkingsprincipe van de «shot-tower», ca. 1750 uitgevonden in Engeland en heden nog van toepassing. Gesmolten lood als basisgrondstof, met toevoeging van arsenicum sulfide voor het korrelingseffekt, wordt boven in de toren door een zeef, waarvan de zeefmaat overeenstemt met het te bekomen kaliber, gegoten, bedekt met loodoxyde voor de filtering. De loodkorrels stollen en verkrijgen de hagelvorm tijdens de val door de schacht, en worden onderaan opgevangen in een kuip met water en natrium sulfide ; de storthoogte is variabel naargelang het kaliber. De hagel wordt gesorteerd via een kaliberplaat en een hellende sorteertafel, en tenslotte gepolijst in een centrifuge met grafiet.

S.A.B., O.W., 74538 (1898), 32410.

VANDEBREDEN J., *De Hageltoren (shot-tower) in Brussel*, in BAETENS R. (o.l.v.), *Industriële architectuur in Vlaanderen, Theorie en praktijk*, Antwerpen, 1986, p. 197-212.

Nr. 56-56A, 58-60, 62. Twee gekoppelde burgerhuizen met spiegelbeeldschema en ruimer herenhuis, van het enkelhuistype, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvragen van 1875 ; drie bouwl. en drie trav., bijkomende poorttrav. in nr. 58-60, onder zadeldak. Door kordons gelede, bepleisterde en beschilderde lijstgevels met hardstenen plint ; nr. 62 heden gecementeerd. Rechth. muuropeningen, gerimde vensteromlijstingen, midden-trav. geaccentueerd door balkons met gietijzeren leuning ; kroonlijst met tandlijst. Herenhuis met iets rijkere uitwerking : inrijpoort, middenrisaliet, lek-drempels op consoles en klassiek hoofd-

260. Fabrieksstraat nr. 59, 61, 63 (1875).

gestel. Benedenvensters van nr. 56-56A verbouwd (624).

S.A.B., O.W., 11061-11062 (1875).

Nr. 59, 61, 63. Drie identieke enkelhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1875 ; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (fig. 260). Bepleisterde en beschilderde lijstgevels op geboste begane grond van arduin ; nr. 63 heden gecementeerd. Ge-toogde bovenvensters in gerimde omlijsting met sluitsteen, midden-trav. geaccentueerd door balkons met gietijzeren leuning ; voorts spiegeldecor. Bewerkt hoofdstel : architraaf, fries en kroonlijst met tandlijst en uitgelengde consoles. Benedenvensters verbouwd tot winkelpui in nr. 61.

S.A.B., O.W., 11037 (1875).

Nr. 64. Neoclassicistisch rijhuis met twee bouwl., mezzanino en twee trav. onder zadeldak, uit XIX A. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel ; rechth. vensters op

doorgetrokken lekdrempels met breed profiel, voorzien van gietijzeren leuningen; klassiek hoofdstel. Verzorgde «klassieke» houten winkelpui met zij-ingang uit XIX d (625).

Nr. 66-68. Twee gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen met spiegelbeeldschema, uit XIX b; drie bouwl. en samen zes trav. onder zadeldak. Gedecapeerde bakstenen lijstgevel op hoge natuurstenen sokkel met deels getraliede keldermonden. Rechth. vensters met lekdrempels, en deuren in uiterste trav.; l. geaccentueerd door vlakke natuurstenen omlijsting met entablement. Vernieuwde kroonlijst boven fries en kordons; twee afgewolfd dakkapellen (626).

Nr. 72. Afschuind hoekhuis (Kruimolenstraat) met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect F. Kielbaey van 1908; drie bouwl. + entresol en zeven trav. onder zadeldak (pannen). Bepaalde lijstgevel met schijnvoegen en o.m. hardstenen plint en kordons. Cafépui en privé-ingang in laatste trav. uitgewerkt als trapzaal. Rechth. bovenvensters in stucomlijsting; balkons met vernieuwd hek in hoektrav. Klassiek hoofdstel (627).

S.A.B., O.W., 2267 (1908).

Fermerijstraat (3 C-D)

Van Begijnhof naar Grootgodshuisstraat. Deel uitmakend van de stedenbouwkundige aanleg n.o.v. architect H.L.F. Partoes van 1822, in het N.-deel van het voormalige Groot Begijnhof, eerste fase van de ontsluiting en volledige herinrichting van de begijnhofterreinen (zie Begijnhof en Grootgodshuisstraat).

Rechtlijnige straat, loodrecht geprojecteerd op en ter breedte van het middenrisaliet van het Groot Godshuis, waarmee de bebouwing – symmetrische gevelwanden door Partoes van 1827-1829 – een monumentaal neoclassicistisch ensemble vormt.

Z.g. naar de voormalige infirmerie van het Groot Begijnhof, aanvankelijk ook de benaming voor het vervangende Groot Godshuis.

Nr. 1 tot 7 en 2 tot 8. Zie Grootgodshuisstraat nr. 6 tot 14 en 16 tot 22.

Finisterraestraat (5 C)

Van Bruidsstraat naar Nieuwstraat.

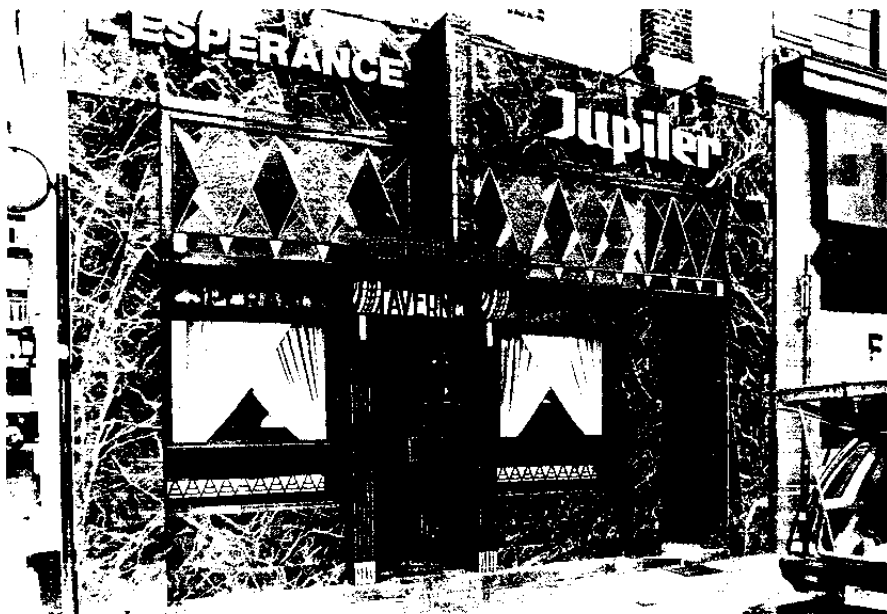
In oorsprong aloude landweg, van de «Bruyt» bij de Zenne leidend naar de «Venster-Sterre»-kapel (zie ook Koolstraat). Breder straatanaleg in 1617, bij de verkaveling van de Warmoesbroek (zie Nieuwstraat). Eertijds z.g. «Pastoor Straete», huidige benaming sinds 1851. Onderbroken door aanleg van de centrale lanen (1867-1871) gepaard met plaatselijke verbreding en wijziging van de straathelling.

Straatgedeelte tussen Duivenkotstraat en Nieuwstraat met behouden straatbreedte en oude kern, ten N. aanleunend bij de zijbeuk van de Finistèrekerk. Hogere eclectische bebouwing bij de Adolphe Maxlaan. Nieuwe bouw in W.-straatgedeelte.

Nr. 1-3. Hoekgebouw (Duivenkotstraat) in eclectische stijl, n.o.v. architect Ch. Lecourt (?) van 1874; drie bouwl., entresol en resp. twee en zes trav. onder mansardedak (leien). Deels bakstenen lijstgevel met rijk stucdecor, vnl. kolosale Ionische pilasters en oplopende geriemde vensteromlijstingen over bovenverd.; balkons met postamenten en gietijzeren leuning, gevelbreed op hoofdverd. Kroonlijst met klossen en tandlijst op hoekconsoles; getoogde dakkapellen met vleugelstukken. Oorspronkelijke pui met geblokte posten en entablement. Eenvoudige bepleisterde en beschilderde zijgevel met gelijkaardige ordonnantie met tweelichten.

Huidige begane grond «Tavernic Espérance» in Art Deco, n.o.v. architect Léon Govacrts van 1930 (fig. 261). Strakke met marmer beklede pui met middeningang onder markante metalen luifel en lichtzuil met huisnaam, en glas-in-lood bovenlicht. Bewaard café-interieur, o.m. tochtportaal, lambrizing, meubilair en gebrandschilderd glas, gerenoveerd in 1988 (628).

S.A.B., O.W., 11135 (1874), 35572 (1930).

261. Finisterrastraat nr. 1-3. «Taverne Espérance» (1930).

Nr. 5. Neoclassicistisch hoekhuis (Duivenkotstraat) met drie bouwl. en resp. drie en één trav. onder afgesnuit zadeldak, uit XIX a. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen. Rechth. vensters met lekdrempel. Beëindiging door fries en kroonlijst met kloksen. Houten winkelpui uit 1926 in l. trav. Lage aanbouw in Duivenkotstraat met gedichte steekboogpoort; grote dakkapel uit XX a (629).

S.A.B., O.W., 31298 (1926).

Nr. 12 tot 20. Geheel van drie gekoppelde rijhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1874; vier bouwl. en elk twee trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting; ijzeren borstweringen, afzonderlijk op tweede, gevelbreed op derde bouwl.; doorgetrokken en gekorniste lekdrempels op vierde bouwl. Kroonlijst met kloksen, panelenfries en kordon; dakkapellen met dric-

hoekig fronton. Oorspronkelijk winkelpuien met repeterend schema, onderbroken door privé-deuren; heden verbouwd (630).

S.A.B., O.W., 11137 (1874).

Nr. 22. Breedhuisje aanleunend bij de zijbeuk van de Finistèrekerk, vermoedelijk eveneens daterend uit XVIII; twee bouwl. en twee trav. (?) onder zadeldak (pannen) waarin afgewolfd dakkapel. Banale cafépui en opnieuw beklede bovenverd. (631).

Fontainasplein (4 G)

Polygonaal plein als verbinding van de Anspachlaan en de Maurice Lemonnierlaan. Deel uitmakend van het geheel der centrale lanen, in 1867-1871 onder het beleid van burgemeester J. Anspach aangelegd op de overwelfde Zenne, n.o.v. architect L.P. Suys. Monumentale door-

262. Fontainasplein nr. 6 (1881), 8 (1881), 10-12 (1878), 14 (1875) en 18-20.

braak naar Haussmanniaans model die de stad van N. naar Z. doorkruist (zie Adolphe Maxlaan).

Benaming sinds 1871 naar André-Napoléon Fontainas (1807-1863), burgemeester van Brussel van 1860 tot 1863.

Het Fontainasplein bevindt zich ter hoogte van het vroeger door de Zenne omspoelde Klein Eiland, aloude verbinding tussen de Kolenmarkt en de Anderlechtsesteenweg. Het geknikte uiteinde van de Anderlechtsesteenweg werd als W.-zijde in de nieuwe pleinaanleg geïntegreerd. In het aanlegplan van 1865 voorzag Suys een monumentale fontein in het centrum.

De bebouwing wordt gevormd door de afgeschuinde hoekhuizen met Anspachlaan (zie aldaar nr. 194-198) en Maurice Lemonnierlaan (zie aldaar nr. 2-4), de O.-pleinwand samengesteld uit rijhuizen, enkele met bewaarde caféluifel, en twee eerder banale gekoppelde rijhuizen (1881) in nr. 22-26 ten Z. De nieuwe kantoorbouw van het A.C.O.D. dat de W.-pleinwand inneemt, vervangt het

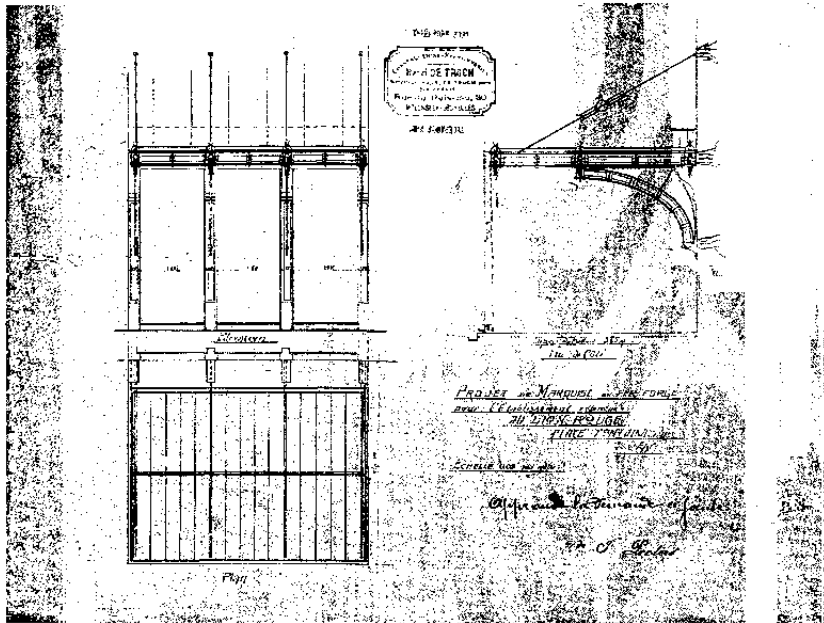
voormalige warenhuis «Ameke» in Art Nouveau n.o.v. architect P. Hamesse van 1904, z.g. «Achtuerehuis» vanaf 1920.

S.A.B., O.W., 11343 (1881), 943 (1904).

Nr. 6. Gekoppelde hoekhuizen (Kolenmarkt nr. 120) met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1881. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels; drie bouwl. + entresol en resp. drie en twee trav. onder mansardedak (kunstleien), (fig. 262). Entresol met schijnvoegen; getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met sleutel, gevelbreed gietijzeren balkon op bel-etage, dito middenbalkon erboven. Klassiek hoofdgestel; dakkapellen met fronton en ceildebœufs. Oorspronkelijke winkelpui met pilasters en entablement in l. pand, verbouwd in r.

S.A.B., O.W., 11344 (1881).

Nr. 8. Rijhuis met neoclassicistische inslag, vijf bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag

263. Fontainasplein nr. 8. Bouwaanvraag luifel (1904), (S.A.B., O.W., 47603).

van 1881 (fig. 262). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met omlijste steekboogvensters, gevelbreed gietijzeren balkon op tweede bouwl., dito middenbalkons op overige, en klassiek hoofdstel. Café-pui van bij oorsprong, huidige indeling uit 1909; markante ijzeren luifel in Art Nouveau, oorspronkelijk op vier, heden twee consoles, uit 1904 (fig. 263).

S.A.B., O.W., 942 (1881), 5651 (1909), 47603 (1904).

Nr. 10-12. Rijkhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1878 (fig. 262). Lijstgevel met vier bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien). Geblokte hardstenen bel-etage met gevelbreed gietijzeren balkon. Bepleisterde en beschilderde hoogste verd. met geriemde hardstenen omlijstingen en kordons, gemarkeerd door geblokt middenrisaliet met balkon. Gekornist klassiek hoofdstel; gebrokn fronton op consoles en dakkapel in risaliet, flankerende œil-de-bœufs. Oorspronkelijk winkelpui,

huidige cafépui n.o.v. architect G. Vanden Bemden van 1909; ijzeren luifel uit 1903.

S.A.B., O.W., 11345 (1878), 4474 (1909), 3586 (1903).

Nr. 14. Rijkhuis in eclectische stijl, vier bouwl. + entresol en twee trav. onder zaddeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1875 (fig. 262). Lijstgevel met stucbeploistering en door ingediepte of geblokte pilasters gemarkeerde registers. Getoogde bovenvensters met sluitsteen, opengewerkte balkons met vazen op twee hoofdverd., gietijzeren borstweringen erboven. Kroonlijst met tandlijst, uitgelengde consoles en brede fries. Oorspronkelijk winkelpui in steekhoog met cartouchesleutel; heden verbouwd.

S.A.B., O.W., 11347 (1875).

Nr. 18-20. Afschuidend hoekgebouw (Bogaardenstraat nr. 2-4) met neoclassicistische inslag, uit ca. 1880; elf trav.,

oorspronkelijk vier bouwl. + entresol, hoogste verd. en mansarde (kunstleien) ca. 1930 toegevoegd (fig. 262). Beplesierde en beschilderde lijstgevel op geblokte hardstenen pui. Bel-etage in eerste zes en laatste trav. geaccentueerd door gietijzeren balkons, ingediepte pilasters en entablement met triglifien, waarop dito borstweringen. Rechth. vensters, voor het overige ten dele met geriemde omlijsting en doorgetrokken lekdrempels. Pui met zelfde pilasterordonnantie en entablement, doch in eerste vier trav. verbouwd.

Fonteinstraat (4-5 I)

Van Maurice Lemonnierlaan naar Nieuwland.

Aanvankelijk kortere straat, in 1839 samen met de parallelle Sallaertstraat en Frédéric Bassestraat, en de dwarse Schavayestraat aangelegd, op de terreinen van de in 1830 geplunderde en vernielde katoendrukkerij Basse. Eertijds geflankeerd door de spoorlijn Brussel-Tubize, opengesteld in 1840 (zie Rouppeplein), waarop later de Stalingradlaan met incorporatie van de Schavayestraat werd aangelegd (1869). De Fonteinstraat werd bij de aanleg van de centrale lanen (1867-1871) in W.-richting doorgetrokken.

De drie parallelstraten worden in het midden overbrugd door het z.g. «Zuidviaduct» van de N.-Z.-spoorwegverbinding (1911-1914, 1935-1952; zie Europakruispunt). Tussen Nieuwland en Frédéric Bassestraat bestaande uit een aarden berm, gemiddeld 8 m hoog en 300 m lang, met schoormuren verankerd d.m.v. stalen trekstangen in betonnen kokers; bruggen met betonnen korfboggewelf en versterkte bruggehoofden op heipalen, aan weerszij afgewerkt door geblokte bogen van arduin waarop balustrade (fig. 264).

Eenvoudige neoclassicistische enkelhuizen uit jaren 1840-1850, met drie bouwl. en drie trav., sommige met verkleinende ordonnantie, cf. nr. 12, 14, 18, 20, 32, 34, 38, 40 en 45-47, in O.-straatgedeelte. Rijkier versierde burger- en winkelhuisen uit jaren 1870 in W.-straatgedeelte; Z.-

264. Fonteinstraat naar het W.

gevel van het Zuidpaleis (zie Maurice Lemonnierlaan nr. 132-172).

S.A.B., O.W., 26165 (1839).

LOMBARD A., *Le viaduc Sud de la Jonction* (Les Marolles, 1984, 3, p. 15-19).

Nr. 3-7. Dubbel huurhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1876; vier bouwl. + entresol en vier trav. onder zadeldak, bovenste verd. toegevoegd in 1932. Beplesierde en beschilderde lijstgevel. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting op doorgetrokken lekdrempels, met borstweringversiering; gietijzeren balkon in twee middentrav. van bel-etage. Kroonlijst met klossen en tandlijst. Winkelpuien aan weerszijden van privé-ingang, omlijst door houten pilasters en entablement (632).

S.A.B., O.W., 11384 (1876), 40451 (1932).

Nr. 9, 11. Gekoppelde enkelhuizen met neoclassicistische inslag, vlg. repeterend schema, vier bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak, uit jaren 1870. Beplesier-

265. Fonteinstraat nr. 21 (1870), 23 (1864) en 25, 27 (1863).

terde en beschilderde lijstgevels met belijnde onderbouw, door balkons met resp. voluut- en directieconsole en gietijzeren leuning geaccentueerde midden-trav. Vlak omlijste muuropeningen met lekdrempel en onderdorpel, rechth. op beneden-, getoogd op bovenverd. Bewerkt klassiek hoofdstel met consoles. Benedenvensters in nr. 9 verbouwd tot winkelraam (1907, architect J. Vranckx) (633).

S.A.B., O.W., 47608 (1907).

Nr. 17-19. Afgeschuind hoekgebouw (Stalingradlaan nr. 96), twee gekoppelde huizen, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1870; drie bouwl. en tien trav. onder zadeldak (pannen). Lijstgevel met stucbepleistering, in drie r. trav. vervangen door cement. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met sleutel, op kordonvormende lekdrempels; balkon met ijzeren hek en entablement in hoktrav. Klassiek hoofdge-

stel. Winkelpui van bij oorsprong, doch verbouwd (634).

S.A.B., O.W., 6060 (1870).

Nr. 21. Rijhuis met neoclassicistische inslag, vier bouwl. en twee trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1870 (fig. 265). Lijstgevel met stucbepleistering, geleed door gevelbreed balkon met ijzeren hek van bel-etage en kordons. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met bewerkte sleutel en op hoogste verd. borstweringversiering. Kroonlijst op consoles boven spiegels en kordon. Oorspronkelijke houten winkelpui met zij-ingang en pilasters met schijfornament.

S.A.B., O.W., 11382 (1870).

Nr. 23. Burgerhuis van het enkelhuis-type, in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1864; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (fig. 265). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met geblokte en ingediepte begane grond en hardstenen sokkel. Rechth. deur en vensters met doorgetrokken lekdrempels, op bovenverd. in geriemde omlijsting; balkon met consoles en balustrade en entablement in midden-trav. Kroonlijst met klossen en gekoppelde consoles boven casementen en kordon.

S.A.B., O.W., 11380 (1864).

Nr. 25, 27. Twee gekoppelde burgerhuizen van hetzelfde type als nr. 23, met repeterend schema, waarvoor bouwaanvraag van 1863 (fig. 265). Second-Empire-inslag in sluitstenen van getoogde vensters, balkons en gebogen entablementen. Vlakke begane grond op geprofileerde sokkel. Kroonlijst met modillons en tandlijst, casementenfries en architectraaf; mansardedak (leien) met centrale dakkapellen.

S.A.B., O.W., 11378 (1863).

Nr. 41. Goed bewaard neoclassicistisch enkelhuis met drie trav., drie bouwl. en zadeldak uit midden XIX, representatief voor de oorspronkelijke straatbebouwing (cf. straatnotitie). Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevel, geleed door hardstenen plint en doorgetrokken geprofi-

leerde lekdrempels. Rechth. deur en vensters, beluikt op begane grond, haast vierkant op lagere derde bouwl.; be- waard houtwerk en gietijzeren venster- leuning. Vernieuwde kroonlijst (635).

Frédéric Bassestraat (5 J)

Van Stalingradlaan naar Nieuwland. Meest Z. van drie parallelstraten, aange- legd in 1839 (zie Fonteinstraat). Z.g. naar de industrieel Frédéric Basse, sinds 1792 eigenaar van de belangrijke katoendruk- kerij, opgericht in XVIII B, geplunderd en vernield in 1830, waarover voor- noemde straten werden getrokken. Korte rechth. lijnige, in het midden door de N.-Z.-spoorwegverbinding (1911-1914, 1935-1952) overbrugde straat. Oorspron- kelijk neoclassicistische bebouwing uit midden XIX, waarvan nog slechts geba- naliseerde resten, cf. nr. 19.

Nr. 15-17. Twee gekoppelde neoclassicis- tische enkelhuizen met repeterend schema, drie bouwl. en telkens twee trav. onder zadeldak, uit midden XIX. Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevel met lagere derde bouwl. en klassiek hoofdgewel. Rechth. deuren en vensters met lekdrempels, gietijzeren leuning. Benedenvensters gewijzigd (636).

Froebelstraat (3 H)

Van Kuregemsestraat naar Anderlechtse- steenweg. Korte rechth. lijnige straat, aangelegd in 1897-1898. Z.g. naar de Duitse pedagoog Friedrich Froebel (1782-1852), grondleg- ger van het kleuteronderwijs. Homogene, intact bewaarde bebouwing, samengesteld uit huur- en bescheiden burgerhuizen, waarvoor bouwaanvragen vanaf 1898 tot 1903. Eclectische architec- tuur met overwegend neoclassicistische inslag, sporadisch vermengd met neor- naissance-elementen. Lijstgevels, door- gaans bepleisterd met schijnvoegen, en- keels met decoratief bakstenen parement, op hardstenen onderbouw of plint; drie

bouwl. vanaf souterrain en twee onge- lijke of drie trav. onder zadeldak. Hori- zontale geleiding door kordons, doorge- trokken lekdrempels en klassiek hoofd- gewel; accentuering van vaak bredere zij- of middentrav. door balkons met gietijze- ren leuning. Rechth. en getoogde muur- openingen met gevarieerde omlijstingen. Nr. 1 (1903) en 2 (1901) : huurhuizen (hoek Kuregemsestraat nr. 51 en 53), vier bouwl., resp. vier + drie trav. met verticaliserende pilasterindeling en zij- balkons, en tweemaal drie trav. met na- drukkelijke horizontale registers en mid- denbalkons.

Nr. 3 (1902) : enkelhuis, slechts twee bouwl. en mansarde met dakkapel, ge- kenmerkt door baksteenparement met contrasterende kleurbanden, tegelfriezen en ijzeren lateien.

Nr. 4 (1899) : burgerhuis, met fraai tweekleurig baksteenparement op ge- blokte hardstenen onderbouw, houten erker in twee zijtrav. en typische kroon- lijst met consoltjes.

Nr. 6 (1898, architect H. Wartel) : bur- gerhuis, met bak- en hardsteenparement, getoogde venster- en deurentablementen op beneden-, middenrisaliet met gebogen fronton op bovenverf.

Nr. 7 (1899), 10 (1898, architect J. Jans- scns), 11 (1899) en 12 (1898, architect A. Luycks) : burgerhuizen met geaccen- tueerd zijrisaliet, met verticaliserende pi- lastermarkering in nr. 10, booglijst met wortelmotieven en rolwerkcartouche in nr. 11.

Nr. 8 (1899) en 9 (1900) : burgerhuizen met klassiek symmetrische opstand en ge- velbreed balkon.

Nr. 14 (1899) en 16 (1898) : huurhuizen, vier bouwl., met geaccentueerd zijrisa- liet; latere mansarde (1926) in nr. 16 (637, 638, 639).

S.A.B., O.W., 11706 (1903), 10109 (1901), 11707 (1902), 11712 (1899), 11705 (1898), 11709 (1899), 11714 (1898), 11711 (1899), 11715 (1898), 11713 (1899), 11710 (1900), 11716 (1899), 11704 (1898), 32421 (1926); A.A., 1897, rep. 4007.

Nr. 5. Burgerhuis in Art Nouveau, n.o.v. architect G. Devalck van 1899, afwijkend van de doorsnee-architectuur van de straat; souterrain, drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak. Fraaie lijstgevel in baksteenmetselwerk met de-

266. Froebelstraat nr. 5 (1899).

coratieve ontlastingsbogen en hardsteenlagen, geprofileerde plint en kordons (fig. 266). Breder r. risaliet met betrialied hoefijzerbogig souterrain- en op eerste twee bouwl. verdiepte steekboogvensters met sluitsteen. L. trav. met deur onder korte luifel en bovenlicht met glas-inlood in amandelbogige omlijsting; erboven typische houten erker op bewerkte ijzeren consoles. Vensters van lagere derde bouwl. onder I-balk met rozetten. Breed uitkragende kroonlijst op ijzeren consoles, onderbroken door hoger oplopende postamenten. Bewaard houtwerk met typische roedenverdeling; ijzeren borstweringen. Latere dakkapel (1953), (639).

S.A.B., O.W., 11708 (1899), 61453 (1953).

Gasthuisstraat (6 F)

Van St.-Jansplein naar Gerechtsplein. Aloude straat gelegen binnen de eerste stadsomwalling (XI-XIII). Benaming

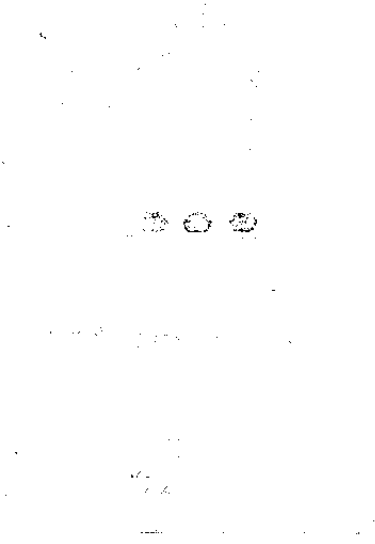
naar het voormalige St.-Jansgasthuis : gesticht in XII, met vroeg-gotische kerk uit XIII en nog middeleeuwse ziekenzalen; gesloopt vanaf 1844, na de bouw van het nieuwe St.-Janshospitaal aan de Kruidtuinlaan (1837-1843, architect H.L.F. Partoes). Voorheen leidend naar de Jezuitenkerk, later het eerste Justitiepaleis (zie Gerechtsplein). N.-zijde heraanleggd in 1846, als onderdeel van de nieuwe wijk gerealiseerd op de terreinen van het gesloopte gasthuis (zie St.-Jansplein). Ingekorft bij de aanleg van de N.-Z.-spoorwegverbinding (1911-1914, 1935-1952) en aan het einde overbrugd door het viaduct van de Keizerslaan.

Vanouds bebouwing met voornamelijk karakter : voorheen ruime laat-barokke herenhuizen met pilastergevels en diephuisen met trap- of volutengevels, overwegend opgebouwd na het bombardement van 1695. Bouw van neoclassicistische rijkhuizen aan de N.-zijde in de jaren 1846-1850; wederopbouw van enkele herenhuizen aan de Z.-zijde, o.m. de eigen woning van architect F. Janlet (1847). N.-zijde heden ingenomen door het «Huis der Mutualiteit» (1974-1975, architect L.J. Engels). Heterogene Z.-zijde, onderbroken door een vrijstaande kantoorbouwing; een reeks panden (nr. 9 tot 21) o.m. met oude kern werd in 1987 gesloopt voor vervangende nieuwe woningbouw.

Drukke verkeersader tussen Lombardstraat en Lebeaustraat, onderdeel van de as Zavel-Beurs.

S.A.B., O.W., 12442 (1847).

Nr. 1. Hoekhuis (Oud Korenhuis) met drie bouwl., mezzanino, resp. vijf en drie trav. onder schilddak (Vlaamse pannen). Vermoedelijk in oorsprong laat-barok diephuis uit eind XVII, tot huidige vorm aangepast waarbij vervanging van de vroegere geveltop door een klassieke gevelbeëindiging in XIX A. Bepaalde en beschilderde, verankerde lijstgevel, met licht getoogde bovenvensters in doorlopende platte bandomlijstingen die verdiepte panelen vormen op de penanten. Kroonlijst met klossen boven rechth. mezzaninovensters en kordon. Begane grond van N.- en volledige W.-gevel verborgen achter publiciteitspanelen (640).

267. Gasthuisstraat nr. 3, 5. Bouwaanvraag (1848), (S.A.B., O.W., 12434).

Nr. 3, 5. Gekoppelde neoclassicistische breedhuizen met vier bouwl. en elk twee trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1848 (fig. 267). Ter vervanging van diephuizen met resp. traditionele trap- en 1696 gedateerde barokke verhoogde halsgevel. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevels, nr. 3 gedecapeerd. Rechth. bovenvensters op doorgetrokken lekdrempels, haast vierkant op lage vierde bouwl. Gevelbeëindiging door kordon, fries, behouden kroonlijst, met modillons en tandlijst in nr. 5, vernieuwd in nr. 3. Oorspronkelijk «klassieke» winkelpui met zij-ingang in spiegelbeeld, heden verbouwd (641).

S.A.B., O.W., 12434 (1848).

Nr. 7-7A. Winkelhuis in neoclassicistische stijl, drie bouwl. en drie trav. onder mansarddak (kunstleien), waarvoor bouwaanvraag van 1889. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met gctoojde vensters in stucomlijsting, doorgetrokken

lekdrempels, klassiek hoofdgstel en dakkapellen met driehoekig fronton. Markante winkelpui (fig. 268) met zijdeuren, pilasters, entablement en typische belettering in achterglas-schildering «AU GRAND RASOIR»; bewaard winkelinterieur (messenwinkel), (642).

S.A.B., O.W., 3256 (1889).

Nr. 13-17. Laat-barok diephuis met drie bouwl. en vier trav. onder afgeschuind zadeldak (leien), uit einde XVII, opgesplitst in twee panden. Naar verluidd woonhuis van Frans Anneessens (1660-1719), deken van de gilde der Vier Gekroonden, terechtgesteld voor het verdedigen van de privileges van de ambachten tijdens het Oostenrijks bewind; gedenksteen n.o.v. architect J.J. Van Ysendijck door beeldhouwer G. Houtstont, aangebracht in 1889.

In XIX A aangepaste lijstgevel; vermoedelijk oorspronkelijk topgevel of gevel met centraal dakvenster. Twee r. trav. gedecapeerd, met grotendeels be-

268. Gasthuisstraat nr. 7-7A. « Au Grand Rasoir » (1889).

houden ordonnantie : bak- en zandsteenbouw met afgeschuinde sokkel en doorgetrokken platte banden die geometrische patronen vormen op borstweringen, penanten en rond de steigergaten. Rechth. vensters met toegevoegde lekdrempels; dakkapel met driehoekig fronton. Spiegelboogdeur met hardstenen omlijsting in régence- Lodewijk XV-stijl : sterk ingesnoerd geprofileerd en met spiegels versierd kwarthol beloop, met neuten, imposten, gegroefde sluitsteen en loofwerk in de zwikken, onder gebogen waterlijst met gestrekte uiteinden, uit XVIII b-c; ernaast winkelraam en lage rechth. deur met negblokken. Twee l. trav. bepleisterd en beschilderd met neoclassicistisch uitzicht. Rechth. vensters op doorgetrokken lekdrempels, bijkomende mezzanino en hoofdstel. Winkelpui met Art Nouveau-inslag (XX a). Gesloopt in 1987 (643).

S.A.B., S.K., 42 (1889).

Nr. 27. Winkelhuis met vier bouwl. en één trav. onder zadeldak, waarvoor

bouwaanvraag van 1901. Ter plaatse van l. heft van laat-barok diephuis met in- en uitgezwente topgevel. Lijstgevel met simili-natuursteenbekleding, geblokte penanten, kordongeleiding, en drielichten met bewerkte borstwering; klassiek hoofdstel. Fraaie winkelpui met zij-ingang : pilasters met wortelmotief, windbord (644).

S.A.B., O.W., 3259 (1901).

Nr. 29. Burgerhuis in neoclassicistische stijl, n.o.v. architect P.J. Peeters van 1858; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen). Ter plaatse van r. heft van laat-barok herenhuis met kolossale Ionische pilasterorde, reeds in 1848 in neoclassicistische stijl verbouwd. Beples-terde en beschilderde lijstgevel met horizontale geleiding. Afgeronde bovenvensters in geriemde hardstenen omlijsting, op doorgetrokken lekdrempels; midden-trav. van bel-etage gemarkeerd door balkon met opengewerkte borstwering en entablement. Kroonlijst met tandlijst op uitgelengde consoles boven casementen

en kordon. Oorspronkelijk verhoogde begane grond met schijnvoegen, afgeronde deur en vensters; heden verbouwd (645).

S.A.B., O.W., 12438 (1858, 1848).

Nr. 37. Breedhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (pannen), met traditionele XVII-kern. Ca. 1825 in empirestijl aangepaste, bepleisterde en beschilderde lijstgevel; resterende muurankers op bovenste verd. Rechth. bovenvensters met lekdrempel, ijzeren luning met gekruiste pijlen op tweede, ingediepte posten op lagere derde bouwl. Kroonlijst boven fries en architraaf. Begane grond verbouwd, voorheen XVIII-spiegelboogdeur in l., gekoppelde rondboogvensters met booglijst op doorgetrokken imposten in drie r. trav. Eveneens verdwenen verankerd l. aandak met muurvlchtingen en dakkapellen met driehoekig fronton (646).

HENNE A., WAUTERS A., 1975, III, fig. 830.

Nr. 39-41. Bedrijfs-/woongebouw in eclectische stijl, n.o.v. architect F. De Vestel van 1907; drie bouwl. + entresol en vier trav. onder mansardedak (leien). Ter plaatse van gedeelte van laat-barok herenhuis met kolossale Ionische pilasterorde en middenrisaliet met driehoekig fronton. Lijstgevel van natuursteen en simili. Onderbouw met schijnvoegen en gebogen ijzeren lateien op entresol; bovenverd. gemarkeerd door geblokte lisenen en centrale erker van twee trav. waarop ijzeren balkon. Kroonlijst met klossen en tandlijst; dakkapellen met driehoekig fronton. Oorspronkelijk fraaie winkelpui en rondboogportaal, heden verbouwd (647).

S.A.B., O.W., 3247 (1907).

HENNE A., WAUTERS A., 1975, III, fig. 830.

Gerechtsplein (7 F)

Rechth. plein tussen Gasthuisstraat, Ruisbroekstraat en Lebeaustraat. Aangelegd in 1820-1821, ter plaatse van de voormalige Jezuitenkern (1606-1627 en 1660, architect J. Francquart; gesloopt in

1812). Voorplein van het eerste Brusselse Justitiepaleis (1816-1820, architect F. Verly, gesloopt in 1892), ingericht in het voormalige Jezuitenklooster en -college. Oorspronkelijk z.g. «Paleisplein», van 1890 tot 1895 «Lebeauplein». Z.-zijde opengebrouwen door aanleg van de Lebeaustraat (1891); O.-zijde na afbraak van het Justitiepaleis opnieuw bebouwd in de jaren 1890. W.-helft gesloopt voor de aanleg van de N.-Z.-spoorwegverbinding (1911-1914, 1935-1952). Heden volledig omgeven door nieuwe, grootschalige kantoorbouw, en in het midden overbrugd door het viaduct van de Keizerslaan.

S.A.B., O.W., 26108 (1816-1821).

Nr. 4-5. Eclectisch rijhuis met drie bouwl. + entresol en twee ongelijke trav. onder mansardedak (leien). Bak- en hardstenen lijstgevel, doorspekt met platte banden en kordons, gedateerd 1890. Breder r. risaliet gemarkeerd door trapezoidale erker met consoles, fronton en gebogen afdekking, waarboven gebuikt ijzeren balkon en tweelicht. Getoogde vensters, op entresol met balustrade. Kroonlijst op klossen; dakkapel met fronton. Winkelpui met zij-ingang naast geblokte rondboogdeur (648).

S.A.B., O.W., 5957 (1890).

Geschenkengang (5 E)

Toegankelijk in Grasmarkt nr. 8 (cf. ook aldaar), via overbouwde doorgang met korbboogpoortje in pseudo-traditionele omlijsting van 1946, met opschrift «A L'IMAIGE NOSTRE DAME», cf. gelijknamig «estaminet» in nr. 4, en rondboognisje waarin beeld van Moeder met Kind. Verankerde, deels witgekalkte en bepleisterde voor-, zij- en achtergevels van begrenzend panden met oudere, w.o. mogelijk traditionele, kernen. In afsluitingsmuur achteraan, beschilderd en gedicht traditioneel rondboogpoortje (XVII?) met kwarthol beloop, imposten en sokkelvormende sluitsteen, heden met H. beeld (649).

269. Getrouwheidsgang naar het Z.

Getrouwheidsgang (5 E)

In zijn huidige vorm «gang», ⊥ Beenhouwersstraat (fig. 269).

Eertijds z.g. «'t Blarc straetken», verbindingsstraatje tussen Beenhouwersstraat en Schildknaapsstraat. In 1835 afgesloten en herleid tot gang ingevolge de bouw van de woning van Alexandre Gendebien, in 1922 vervangen door een ruim handelsgebouw n.o.v. architect A. Blomme (zie Schildknaapsstraat nr. 41). Straat opgenomen in het B.P.A. 30/10 «Grote Markt en omgeving», van 1960 (zie Beenhouwersstraat).

Behoudens een aantal diephuizen met topgevel, vnl. lijstgevels met neoclassicistische uitzicht, waarachter blijkbaar oudere kernen schuilgaan (cf. muurankers of dakvolume).

In r. trav. van nr. 10: recente rondboognis op sokkel, waarin marmeren waterbekken en bronzen beeldje van «Jean-

neke Pis» van 1985, ingehuldigd in 1987 (cf. gevelsteen).

In nr. 12: recent ingekaste, arduinen schouderboogvormige poortomlijsting in overgangsstijl Lodewijk XIV/XV (XVIII b-c), afkomstig van Borgwal nr. 18, met breed bcloop op neuten, sluitsteen met schelpmotief en gebogen waterlijst met horizontale aanzetten.

Nr. 1, 5, 6, 7-8. Diephuizen met vereenvoudigde punt- (nr. 5) of tuitgevel (nr. 1, 6, 7-8) met twee bouwl. onder zadeldak; vermoedelijk opklimmend tot XVII, met XIX-aanpassingen. Verankerde, heden bepleisterde voorgevels met rechth. bovenvensters en getoogde, rechth. of korbogige openingen in top, voorzien van lekdrempels. Verbouwde begane grond (650).

Nr. 4. Voormalige drukkerij van de krant «*Le XXe Siècle*», grondig aangepast of wederopgebouwd n.o.v. architect H. Marcq van 1904. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met neoclassicistische inslag, twee bouwl. en zeven trav. onder mansardedak met dakvensters. Begane grond met rechth. deur en drielichten tussen geblokte penanten, onder I-balk met rozetten; deur i.pl.v. venster in tweede trav. Drielichten met deelpilasters, in spaarveld, op bovenverd. (651).

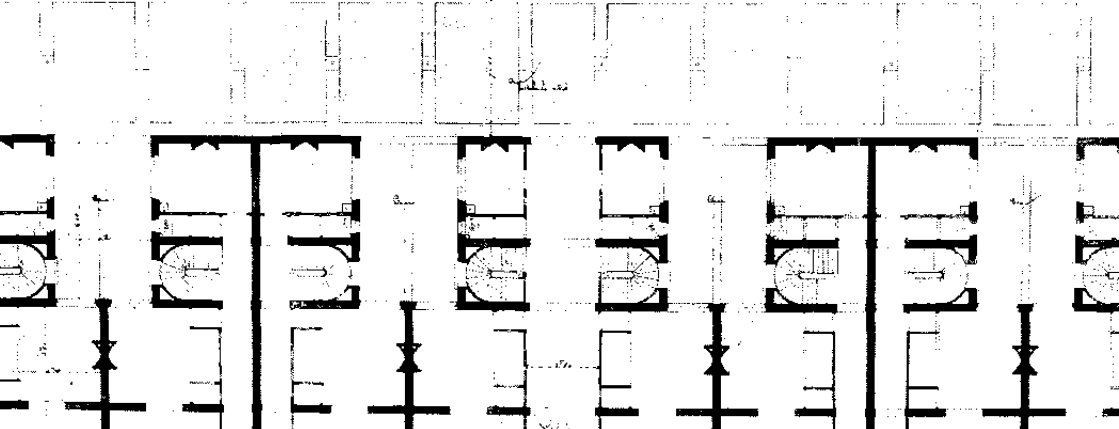
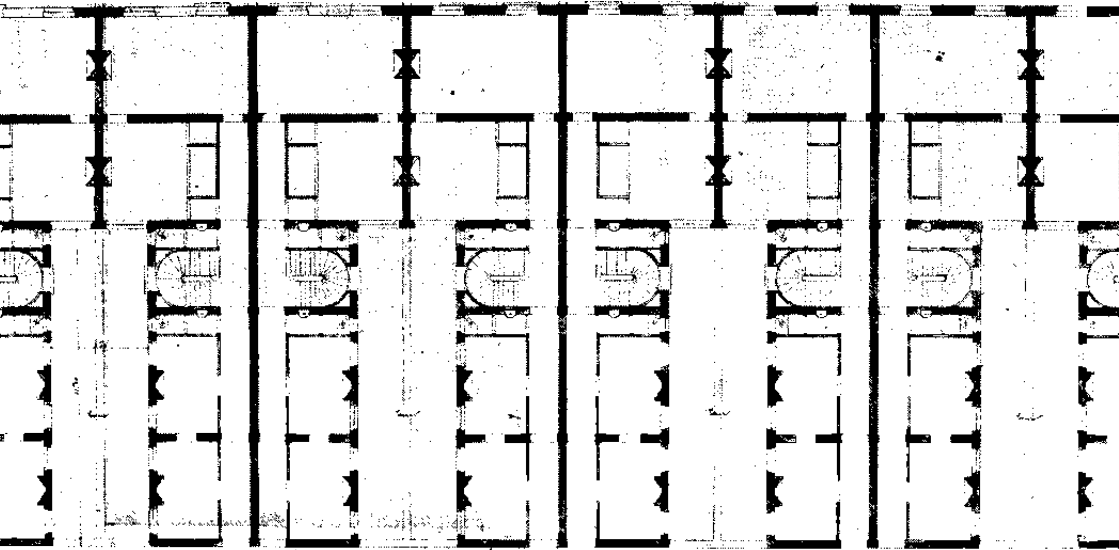
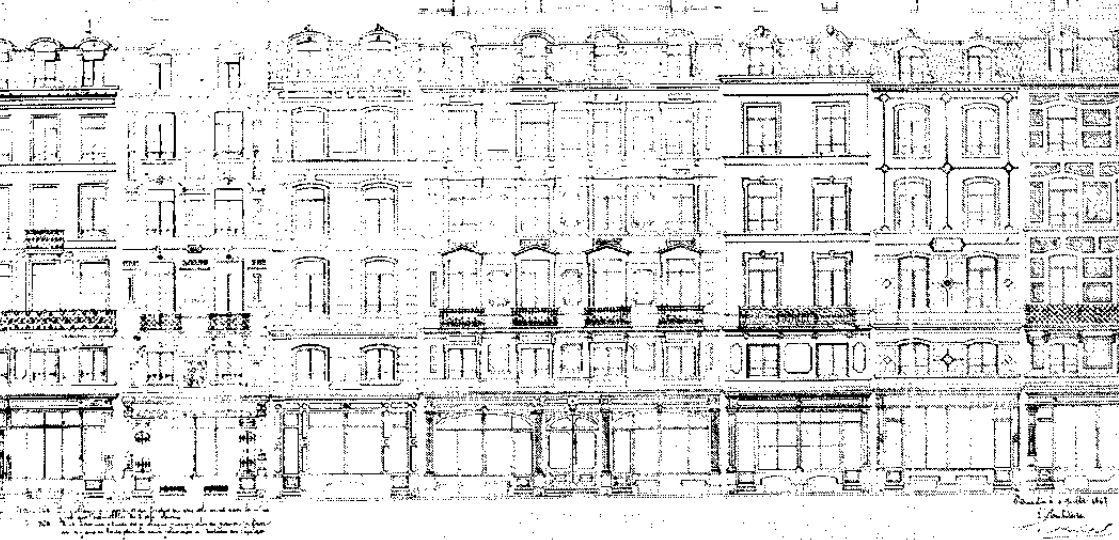
S.A.B., O.W., 11133 (1904).

Gierstraat (3-4 G-H)

Van Anderlechtsesteenweg naar Voldersstraat.

Deel uitmakend van een geheel van straten, in 1861-1866 aangelegd ten Z. en O. van de Anderlechtsesteenweg (zie Artsiëstraat). Bebouwd vanaf de late jaren 1860 tot in de jaren 1870. Basisbebouwing van neoclassicistische enkel- en winkelhuizen, o.m. gekoppeld, met gemiddeld drie trav. en drie of vier bouwl. onder zadeldak. Bepleisterde en beschild.

270. Gierstraat nr. 30-66. Z.g. «Cité Marie Henriette». Bouwaanvraag (1867), (S.A.B., O.W., 23884).

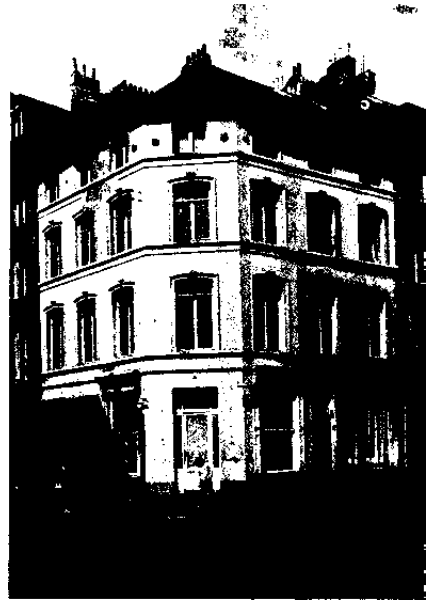

derde lijstgevels met veelal getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting op kordonvormende lekdrempels, en klassiek hoofdgestel, cf. nr. 7-9, 11-13, 17 tot 21, 23, 25-27, 29, 35-37, 39, 47, 55, 57 en 59-61. Dito hoekcomplexen, cf. nr. 1-5 en 24-28. Homogeniteit hier en daar onderbroken door vernieuwde gevelbekledingen en verbouwde puien. Markante «Cité Marie Henriette» en Gemeenteschool Nr. 8. Grootschalige nieuwe bouw van de sociale woonblokken «Pottenbakkersstraat» (1958-1965, Groep Structures, architecten V. Degand en L. Van Hove) aan het begin, van de werkplaatsen van de M.I.V.B. (zie Kuregemsestraat nr. 54-56) aan het einde van de straat (652).

Nr. 16-22. Afgeschuind hoekcomplex (Loofstraat), drie gekoppelde huizen, in neoclassicistische stijl, waarvoor bouw-aanvraag van 1875; vier bouwl. en acht trav. onder zadeldak (pannen). Goed bewaard en representatief voorbeeld van de basisbebouwing in deze wijk, cf. straatnotitie. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, met registers van getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting op kordonvormende lekdrempels, en klassiek hoofdgestel. Houten winkelraam en -pui met pilasters en entablement; voorts rechth. deuren en benedenvensters, deels verbouwd (653).

S.A.B., O.W., 10136 (1875).

Nr. 30-66. Z.g. «Cité Marie Henriette». Complex arbeiderswoningen n.o.v. architect G. Maréchal van 1867 (fig. 270), opgetrokken door «L'Immobilière Bruxelloise» (zie ook Montserratstraat nr. 58-62 en Zennestraat nr. 2-28). Geheel van acht meergezinshuizen, telkens bestaande uit voor- en achterhuis met enkelhuisopstand; vier bouwl. + entresol en mansardedak, en elk twee trav. Voor- en achterhuizen, telkens met één, twee- of driekamerwoning per verd., gescheiden door een langerekt gemeenschappelijk binnenplein, oorspronkelijk bereikbaar via één centrale doorgang en volledig overdekt door een heden verdwenen dubbele ijzeren glaskap; oorspronkelijk gekoppelde winkelpanden aan de straat. Doorlopend bepleisterd en beschilderd gevelfront met Second-Empire-kenmer-

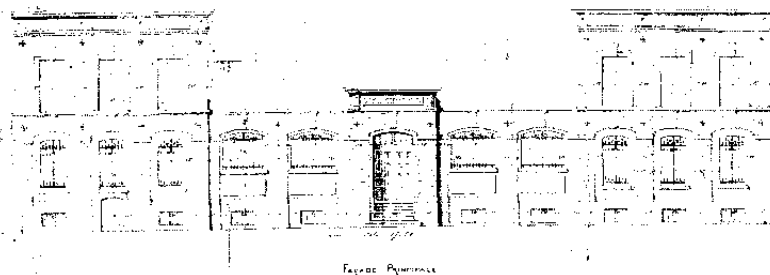
271. Gierstraat nr. 33. (1868).

ken, met uniforme ordonnantie doch per pand verschillend stucdecor. Overwegend horizontaal gelede lijstgevels met rechth. vensters, kordons, doorgetrokken lekdrempels en kroonlijst met klossen, modillons en tandlijst; twee panden met getoogde vensters en geleed door dito lisenen. Typisch decor van vlakke en geriemde vensteromlijstingen, o.m. verticaal oplopend, met pseudo-frontons en sluitstenen, schijnvoegen, beraapte spiegels, panelen en pilasters, meander-, diamantkop- en tandfriezen, rozetten, ranken en medaillons. Balkons met ijzeren leuning accentueren de meeste bel-etages. Tot voor kort dakkapellen met gebogen of driehoekig pseudo-fronton. Volledig verbouwde begane grond (654).

S.A.B., O.W., 23884 (1867).

Nr. 33. Afgeschuind hoekhuis (Loofstraat nr. 20) in neoclassicistische stijl, waarvoor bouw-aanvraag van 1868; drie bouwl., mezzanino en zeven trav. onder zadeldak (pannen), (fig. 271). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. «Klas-

VILLE DE BRUXELLES.
RECONSTRUCTION DE L'ÉCOLE COMMUNALE NUMÉRO 8.

272. Gierstraat nr. 68. Voormalige Gemeenteschool Nr. 8. Opstand wederopbouw (1869), (S.A.B., N.P.P., S 6).

sieke» houten winkelramen aan weerszij van winkel deur in hoektrav.; dito winkel-pui met zij-ingang in r. trav. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met sleutel, op doorgetrokken geprofileerde lekdrempels. Hoofdgestel met kroonlijst op klossen en tandlijst; steigergaten met leeuwepopvulling.

S.A.B., O.W., 23954 (1868).

Nr. 41. Voormalig bedrijfspand, heden woonhuis, met souterrain, drie bouwl. en twee trav., uit eind XIX. Bepleisterde, puntvormige schermgevel met schijnvoegen. Brede rechth. inrijpoort en vensters. Verhoogde begane grond overspannen door I-balk met rozetten; aansluitend geprofileerd paneel met recent publiciteitsopschrift. Geveltop met fraai versierd houten windbord en oculus (655).

Nr. 49-53. Rijhuis in neoclassicistische stijl, met drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak, uit ca. 1870. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met dubbelhuisopstand. Inrijpoort geflankeerd door «klas-sieke» houten winkelpuien met zij-ingang (656).

Nr. 68. Voormalige **Gemeenteschool Nr. 8**. Schoolgebouw in eclectische stijl

met overheersende neoclassicistische inslag, n.o.v. architect G. Saintenoy van 1864. Aanvankelijk opgetrokken aan de Kazernestraat tgv. de kruising met de Artesiëstraat, doch reeds kort na de voltooiing opnieuw gesloopt voor de aanleg van de centrale lanen (1867-1871). Vervolgens in vrijwel identieke vorm wederopgebouwd op de huidige lokatie, o.l.v. architect M. Mertens, waarvoor aanbesteding van 1869 (fig. 272).

De plattegrond beschrijft een voorbouw met hoekpaviljoenen van twee bouwl. onder tentdak, resp. dienstlokale en directeurswoning, verbonden door een overdekte speelplaats, tevens inkomhal, van één bouwl. onder zadeldak. Aansluitend klassenvleugel van twee bouwl. onder gecombineerd dubbel zadeldak, met telkens twee rijen klassen aan weerszij van een centrale gang, geflankeerd door open speelplaatsen; in Saintenoy's gebouw met slechts één bouwl., bij de wederopbouw uitgebreid tot twee, beide met combinatie van zenitale en zijdelingse verlichting.

Baksteenbouw, in voorgevel verrijkt met hardsteen voor plint, muurbanden, kordons en omlijstingen, en gesmeed ijzeren sierankers. Symmetrisch gevelfront: lagere middenpartij met vijf trav., met risalietvormende centrale ingang onder ho-

273. Gootstraat nr. 4. Deuromlijsting.

ger oplopend entablement met gegroefde consoles; hoekpaviljoenen met drie trav. Verhoogde begane grond geritmeerd door steekbogen met sluitsteen en doorgetrokken imposten op vlakke pilasters; ingeschreven verdiept steekboogportaal met steektrap en -vensters. Bovenverd. van hoekpaviljoenen met rechth. vensters in geriemde omlijsting met oren en sluitsteen, op doorgetrokken geprofileerd kordon. Klassiek hoofdstel met architraaf, fries en kroonlijst met tandlijst. Vernieuwd metalen raamwerk (657).

S.A.B., A.A., 1864, vol. 69, rep. 1834-31, 1834-1836, vol. 70, rep. 354-357, 1869, rep. 1948-1949; N.P.P., S 6.

Nr. 74. Burgerhuis in neoclassicistische stijl, met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit ca. 1870. Bepleurde en beschilderde lijstgevel belijnd door arduinen plint, massieve puilijst en doorgetrokken lekdrempels. Markante balkons met fraaie gietijzeren leuning in midden-trav.; flankerende balustrades op bel-

etage. Rechth. deur en vensters, in vlakke omlijsting en voorzien van vouwluiken op gelijkvloerse verd.; in stucomlijsting met slutel en guirlande op bovenverd. Kroonlijst met tandlijst en consoles, casementenfries en kordon (658).

Nr. 81, 83. Twee gekoppelde enkelhuizen vlg. spiegelbeeldschema, in neoclassicistische stijl, uit ca. 1870; vier bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak. Overeenstemmend met de basisbebouwing van deze wijk, cf. straatnotitie. Nr. 83 met intakte bepleisterde en beschilderde lijstgevel; rechth. deur en nog ten dele beluikte benedenvensters; getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting op kordonvormende, breed geprofileerde lekdrempels; klassiek hoofdstel. Nr. 81 met behouden ordonnantie doch heden gecementeerd (659).

Gootstraat (5 G)

Van Lievrouwbroersstraat naar Bogaardenstraat.

Aloude straat, mogelijk opklimmend tot XIV, die het tracé van de eerste stadsomwalling (XI-XIII) doorbreekt; vermeld als «Quadegotstrate» (XVII). Licht geknikt beloop. Overwegend smalle neoclassicistische enkelhuizen uit XIX A, enkele panden met zichtbare oude kern cf. nr. 1 (met derde bouwl. uit 1849), 5, 6, 7 (met derde bouwl. uit 1848). Reeks van drie traditionele diephuisen bij de Olivetenhof. Nieuwe bouw aan de O.-zijde.

S.A.B., O.W., 46507 (1849), 46509 (1848).

Nr. 3. Diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Heden gecementeerde laat-classicistische lijstgevel afgewerkt met geprofileerd driehoekig fronton waarin oculus, te dateren in eind XVIII; wellicht oudere kern cf. afgeschuinde sokkel. Gevelgeleding door massieve puilijst en kordon. Enkelhuisopstand, de pui met gekoppelde rechth. vensters en deur; rechth. bovenvensters met ijzeren borstweringen (660).

Nr. 4. Vermoedelijk traditioneel, verankerd breedhuis, drie bouwl. en twee trav.

274. Gootstraat nr. 15, 17 en 19.

onder steil zadeldak met r. aandak, opklimmend tot XVII; in XIX aangepaste ordonnantie, heden gecementeerd. Rondboogdeur in Lodewijk XVI-omlijsting uit XVIII d (fig. 273) : geprofileerde booglijst met imposten, rozetsleutel en drop, geflankeerd door pilasters waarop dito consoles, verbonden door doorhangende guirlandes; gestrekte waterlijst (661).

Nr. 9, 11, 13. Drie gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen, oorspronkelijk met repeterend schema, waarvoor bouwaanvraag van 1842; drie bouwl. onder zadeldak, nr. 9 en 11 met elk twee, nr. 13 met drie trav. Resp. bepleisterde en gecementeerde lijstgevels, belijnd door sokkel, kordonvormende lekdrempels en deels vernieuwde kroonlijst. Rechth. deuren en vensters, haast vierkant op lagere derde bouwl.; vensterluiken op begane grond, gictijzere leuningen op hovenverd., tenzij in nr. 13 (662).

S.A.B., O.W., 46510 (1842).

Nr. 15. Traditioneel diephuis (hoek Olivetenhof), met twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen), uit XVII (fig. 274). Gecementeerde trapgevel (6 tr. + topstuk), verankerd d.m.v. rechte muurankers. Aangepaste rechth. bovenvensters (XIX). In geveltop drielicht met hoger rondbogig middenvenster met sluitsteen en imposten, rechth. zijvensters, en erboven rechth. luik. Garagepoort (1953) ter vervanging van winkelraam en deur met Lodewijk XVI-entablement.

S.A.B., O.W., 69919 (1953).

HENNE A., WAUTERS A., 1975, III, fig. 1044.

Nr. 17. Traditioneel diephuis met twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen), opklimmend tot XVII (fig. 274). Gecementeerde, mogelijk vereenvoudigde tuitgevel, verankerd d.m.v. rechte muurankers. Aangepaste rechth. deur- en vensteropeningen op arduinen dorpels, ook in de top.

Nr. 19. Traditioneel diephuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), uit XVII (fig. 274). Bepleisterde trapgevel (7 tr. + topstuk), verankerd d.m.v. rechte muurankers, op sokkel met kwartholle afzaat. Aangepaste rechth. deur, met zandstenen neuten, en vensters op arduinen dorpels (XIX). Geveltop met drielicht : hoger rondbogig middenvenster met sluitsteen en imposten, rechth. zijvensters, en erboven rechth. luik.

Grasmarkt (5-6 E)

Van Taborastraat naar Spoomakersstraat.

Vanouds belangrijke verkeers- en handelsader, behorend tot de vroegste sporen van stedelijke ontwikkeling te Brussel. Deel uitmakend van de z.g. «Steenweg», aloude invalsweg die de stad in W.-O.-richting doorkruiste, via Castrum, Werf, Nedermarkt en Koudenberg, met minstens tot XI opklimmend tracé; cf. ook Vlaamscsteenweg, St.-Katelijne-

275. Grasmarkt naar het W.

straat, Kiekenmarkt, Magdalenasteenweg, Hofberg en Naamsestraat. De Grasmarkt volgde de bedding van de Spiegelbeek, hogerop Scoebeek – vanwaar het bochtige straatbeloop – die als Coperbeek van Terarken afdaalde en uitmondde in de Zenne. Op de N.-oever bevonden zich eertijds het Valckenborchsteen en het Koekelbergsteen (XII). Vanouds deel uitmakend van de marktengordel rond de Grote Markt, cf. diverse marktfuncties, tot in XIX. W.-straatgedeelte tot Vlees-en-Broodstraat/Korte Beenhouwersstraat tot in 1853 z.g. «Pensmarkt»: eertijds schoenmarkt, pensenmarkt van 1391 tot 1796, en kalvermarkt. O.-straatgedeelte voorheen z.g. «Gersmarkt»: eertijds lokatie van het Groot Vleeshuis opklimmend tot XIII, eerste vismarkt van 1289 tot 1603, grasmarkt tot in XIX.

Eertijds z.g. Satersfontein door H. Duquesnoy de Oude uit 1617, doch met oudere oorsprong, ter hoogte van de Heuvelstraat, verdwenen in 1847. Het meest O.-waartse bouwblok van de N.-straat-

zijde tussen de Bergstraat en de voormalige Putterij werd in twee fasen ca. 1910 en in 1927 gesloopt voor de aanleg van de N.-Z.-spoorwegverbinding (1911-1914, 1935-1952) en de herinrichting van de Putterijwijk. Opgenomen in het B.P.A. 30/10 «Grote Markt en omgeving» (1960), (zie Beenhouwersstraat). Huidige pleinaanleg met fontein sinds 1981. Monument Karel Buls (1837-1914), burgemeester van Brussel van 1881 tot 1891 – bronzen standbeeld en reliëfs door beeldhouwer H. Leenaerts, onthuld in 1987.

Grotendeels bewaarde pandenindeling met opeenvolging van parallelle diephuizen (fig. 275); bewaarde gangen: Geschenkgang, St.-Niklaasgang, St.-Petronillagang en Paternostergang, aan de N.-zijde. De historische en de vroegere benamingen van sommige huizen werden opgetekend door G. Des Marcz. Waardevolle scenografie in late, klassicerende barokstijl, wederopgebouwd eind XVII-egin XVIII, na de verwoestingen van 1695. Belangrijke reeks topgevels met

vrij goed bewaarde ordonnantie, met platte bandbelijning of kolossale pilasterindeling, één- of meerledige veelal in- en uitgezwenkte of halsvormige top met frontonbekroning.

Groot aantal panden met laat- of neoclassicistisch uitzicht, resulterend uit aanpassingen of wederopbouw vanaf eind XVIII, doorlopend in XIX A. Aanpassingen gericht op vervanging van de geveltopy door een klassieke beëindiging met kroonlijst, al of niet met toevoeging van een halve bouwl. of mezzanino, doch behoud van het vroegere bouwvolume, cf. verankering, dakstructuur en/of achtergevel. Hetzij met behoud van de barokke gevelordonnantie aangegeven door kolossale pilasters of een middenrisaliet. Hetzij met nieuwe opbouw van een vlak en door kordons geleed gevelfront, cf. nr. 17 (z.g. «*In den Haen*»); bijkomende verd. uit 1844), 32, 38-40 (1865, voorheen klokgevel), 49, 51 (z.g. «*Mommaert*»), 53 (z.g. «*Gulde Cruys*»); bijkomende mezzanino uit 1861), 86 en 88. Wederopgebouwde panden met breedhuisstructuur en zelfde gevelfront, cf. nr. 14 (1835, voorheen diephuis met in- en uitgezwenkte topgevel), 37 en 77 (1839, idem). Voorts enkele ruime winkelhuisen, veelal hockgebouwen, met Second-Empire-inslag uit jaren 1860. Tot de latere ingrepen behoren het imposante warenhuis «*Maison Royale*» (1902) en kantoorgebouw «*Le Nouveau Palais*» (1928-1932). Eén pand werd wederopgebouwd achter de rooilijn (nr. 54 : 1906, architect F. Kielbacy).

Voor enkele panden werd een pseudo-traditionele (nr. 4 : 1945, architect S. Henin; 6 : 1961, architect J. Bauwens) of pseudo-barokke (nr. 56-58 : 1929; 67 : 1952, architect M. Selly, met oude kern doorlopend in nr. 69) vormgeving gehanteerd. Bres ter hoogte van nr. 68-70 bestoep met trapgevels van latwerk.

De gelijkvloerse verd. werden in een doorlopend proces vanaf begin XIX tot heden verbouwd tot gevelbrede winkelpuien, vlg. de mode van het moment.

S.A.B., O.W., 15931 (1844), 31221 en 20430 (1865), 15933 (1861), 25761 en 25763 (1835), 15798 (1839), 1088 (1906), 56401 (1945), 68259 (1961), 54083 (1929), 60474 (1952).

DES MAREZ G., 1979, p. 90-91.

HENNE A., WAUTERS A., 1975, III, fig. 731.

276. Grasmarkt nr. 7. Z.g. «de Dry Gesellen». Gevelsteen.

Nr. 1-5. Huizenrij met geknikte bouwlijn, deel uitmakend van de omringende bebouwing rond de St.-Niklaaskerk (cf. ook Korte Boterstraat en Taborastraat). Voorheen bepleisterd en twee bouwl. hoog, met classicrend barokuitzicht, vermoedelijk daterend uit eind XVII-begin XVIII, per twee trav. geritmeerd door pilasters, met rechth. vensters en paneledecor onder de kroonlijst.

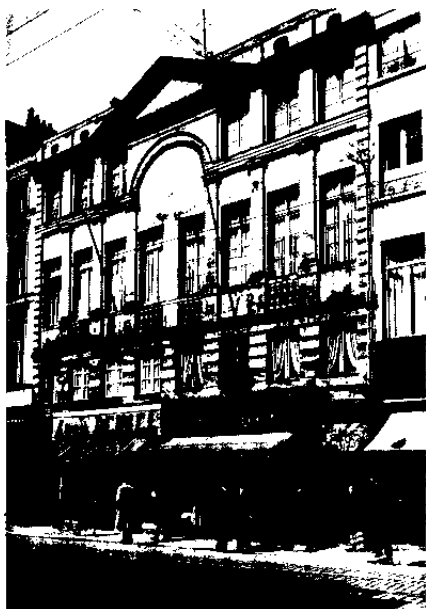
Nr. 1. Bepleisterde lijstgevel van vier trav. met oorspronkelijke ordonnantie op de tweede bouwl. en toegevoegde derde bouwl. onder plat dak vlg. bouwaanvraag van 1907; huidige doorlopende winkelpui sinds 1928, naderhand summier aangepast.

Nr. 3. Vlg. bouwaanvraag van 1937 volledig verbouwd en verhoogd onder plat dak.

Nr. 5. Hoekpand met de Korte Boterstraat, vlg. archiefstukken van 1961-1962 aangepast met huidige ordonnantie en bekleed met simili- en natuursteen (663).

S.A.B., O.W., 88 (1907), 35715 (1928), 49119 (1937), 72101 (1961-1962).

Nr. 7. Z.g. «de Dry Gesellen». Hoekhuis (Korte Boterstraat) in 1696 opgetrokken door lakenhandelaar Jonart, heden met laat-classicistisch uitzicht uit eind XVIII-XIX a; drie in hoogte afnemende bouwl. en resp. twee en vijf trav. onder schilddak (leien) waarin drie afgewolfdedakkapellen. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel geritmeerd door rechth. lisenen, die in de voorgevel de trav. kopellen, afgewerkt met blinde fries, kwart-ronde daklijst en kroonlijst op klossen.

277. Grasmarkt nr. 8-12. (1700). Toestand ca. 1942.

Rechth. vensters met lekdrempel; ijzeren leuning op tweede bouwl. Twee gevelstenen (fig. 276) met voorstelling van de huisnaam resp. op borstwering van derde bouwl. en middenpenant van zijgevel, e.g. geflankeerd door een houten bord «IN DE DRIE GEZELLEN - GESTICHT - IN - 1648». Volledig verbouwde begane grond (664).

Nr. 8-12. Ruim breedhuis, vermoedelijk samenstel van twee panden met gevelfront in klassicerende barok, in cartouche gedateerd 1700. Ondiepe voorbouw met drie bouwl., entresol, attiek en acht trav. onder zadeldak (pannen); aansluitend verankerde achterbouwen onder zadeldak (n ⊥ Grasmarkt) met achterpuntgevel o.m. met muurvlchtingen, palend aan de Geschenkengang en de St.-Niklaasgang. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevel (fig. 277); voorzien van nieuw gevelparement van baksteen en Euville, n.o.v. architect P.A. Van Beginne van 1946. Symmetrische,

centraal geaxeerde opstand met gemarkeerde horizontale registers. Geblokte entresol en hoekpenanten. Hoofdverd. met altemnerende balustraden, pilasters, entablement en hoog oplopende booglijst boven de twee middentrav. Lage derde bouwl. met pilasterindeling en hoofdgestel. Bekronend driehoekig fronton boven de drie middentrav., ingeschreven in de attiek met ronde oculi in casementen. Toegangen tot Geschenkengang en St.-Niklaasgang met toegevoegde resp. pseudo-traditionele en -barokke omlijsting in uiterste trav., ertussen winkelpuin.

S.A.B., O.W., 56528 (1946).
K.I.K., 104260 A.

Nr. 9. Diephuis met vier bouwl. waaronder insteekverd. en twee trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde barokke halsgevel, uit eind XVII. Lelievormige muurankers met gekrulde spie, mogelijk wijzend op oudere kern. Rechth. bovenvensters. Eenledige geveltop met rondboogvenster, afgewerkt met driehoekig pseudo-fronton op schouderstukken. Begane grond verbouwd (665).

Nr. 11. Z.g. «*de Dry Coppen*». Diephuis met vier bouwl. waaronder insteekverd. en twee trav. onder zadeldak (kunstleien). Voorheen zelfde type halsgevel als nr. 9 uit eind XVII, vereenvoudigd tot puntgevel in 1879, heden gecementeerd. Rechte muurankers op penanten, S-ankers in top. Rechth. bovenvensters; vlak omlijst rondboogvenster in eenledige top. Begane grond verbouwd (665).

S.A.B., O.W., 15799 (1879).

Nr. 15. Z.g. «*In 't Hooghuis*». Neoclassicistisch breedhuis met entresol, drie en een halve bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1835 (fig. 278). Ter vervanging van diephuis met trapgevel met platte bandversiering en drieliicht in top, uit XVII. Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevel vanaf met schijnvoegen belijnde entresol. Rechth. vensters met bewaard houtwerk en gietijzeren leuning, op doorgetrokken, breed geprofileerde lekdrempels; halkan met voluutconsols en dito borst-

278. Grasmarkt nr. 15. Z.g. «In't Hooghuis» (1835).

wering in middentrav. van tweede bouwl. Gevelbeeëndiging door architraaf, fries waarin steigergaten en kroonlijst op klossen. Winkelpui van bij oorsprong, heden verbouwd.

S.A.B., O.W., 25765 (1835).

Nr. 18. Diephuis, voorheen vermoedelijk met barokke topgevel uit eind XVII, in neoclassicistische stijl aangepast en met één bouwl. verhoogd in XIX A; vier bouwl. en twee trav. onder afgesnuit zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, tweede en derde bouwl. gemarkeerd door behouden kolossale hoekpilasters en afgewerkt met geleed kordon. Rechth. vlak omlijste vensters met lekdrempels op derde en lagere vierde bouwl. Klassiek hoofdstel. Eerste twee bouwl. gewijzigd; winkelpui doorlopend over nr. 16 (666).

Nr. 19. Smal rijhuis met vier in hoogte afnemende bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaan-

vraag van 1859. Oorspronkelijk bepleisterde lijstgevel met Second-Empire-inslag, heden gedecapeerd en dus zichtbare bak- en hardsteen. Licht gebogen tot afgeronde bovenvensters in rijk geprofileerde omlijsting, met booglijst op consoles – behalve op bovenste verd. – en sluitsteen; doorgetrokken lekdrempels, gelede onderdorpels en verdiepte borstweringen; gietijzeren leuning op tweede bouwl. Kroon- en tandlijst met klossen boven casementen en kordon. Winkelpui van bij oorsprong, heden verbouwd (667).

S.A.B., O.W., 20402 (1859).

Nr. 20. Diephuis (hoek Greepstraat), voorheen vermoedelijk met barokke topgevel uit eind XVII, tot huidige vorm aangepast eind XVIII-XIX a; drie bouwl. en resp. twee en drie trav. onder afgesnuit zadeldak (kunstleien en pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Bovenverd. met behouden ordonantie geritmeerd door kolossale pilasters, voorheen doorlopend over inmiddels meermaals verbouwde benedenbouw; klassieke gevelbeeëndiging door fries met bedekte steigergaten en gootlijst. Rechth. naar boven toe verkleinende vensters. Brede, laat-classicistische dakkapel met oren op consoltjes en waterlijst in voorgevel, kleinere met driehoekig pseudo-fronton in zijgevel (668).

S.A.B., O.W., 11607. 20422.

Nr. 21. Diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Bepleisterde, sterk vereenvoudigde klokgevel uit eind XVII-XVIII A. Aangepaste rechth. bovenvensters met lekdrempel (XIX). Ecnledige geveltop met steekboogvenster omringd door drie ronde oculi en tuitvormig topstuk. Begane grond verbouwd (669).

Nr. 22. Z.g. «In 't Zwart Schaap». Diephuis (hoek Greepstraat) met drie bouwl. en oorspronkelijk tweemaal drie trav. onder afgesnuit zadeldak (pannen). Voorheen vermoedelijk barokke topgevel uit eind XVII, verbouwd tot lijstgevel in XIX A; opnieuw aangepast met afgeschuinde hoektrav. n.o.v. architect G.

279. Grasmarkt nr. 22. z.g. «In't Zwart Schaap», 24 en 26.

Ide van 1920 (fig. 279). Bovenverd. met behouden ordonnantie geritmeerd door kolossale pilasters; rechth. vensters en op derde bouwl. ingediepte borstweringen. Breed klassiek hoofdstel met architraaf, casementenfries en kroonlijst met klossen en tandlijst. Omlopende verbouwde winkelpui. Vlakke verankerde zijgevel met bewaard sokkelfragment en getraliede kelderopening, verder rechth. vensters; afgewolfd dakkapel. Verankerde achtertuiggevel met aandak, drielicht en luik in top.

S.A.B., O.W., 26716 (1920).

Nr. 23-25. Hoekhuis met drie bouwl. en resp. vier en twee trav. onder schilddak (n // straat, Vlaamse pannen en kunstleien), uit eind XVII, opgesplitst in twee panden. Heden bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechte muurankers. Voorgevel met platte bandversiering van gedecapeerde zandsteen in twee l. trav., in het verlengde van vensterposten en -dorpels, doorgetrokken over borstwering

gen en penanten en rond de steigergaten. Steekboogvensters, op tweede bouwl. van twee r. trav. met verlaagde lekdrempel. Kwartronde daklijst en kroonlijst; afgewolfd dakkapel. Begane grond verbouwd (670).

Nr. 24. Diephuis, met drie en een halve bouwl. en drie trav. onder schilddak (pannen). Voorheen barokke in- en uitgezwente topgevel met rondboogvenster in tweeledige top en bekronend driehoekig fronton, uit eind XVII; aangepast tot lijstgevel met toevoeging van mezzanino waarvoor bouwaanvraag van 1833 (fig. 279). Bepleisterd en beschilderd; middenrisaliet gemarkeerd door behouden kolossale pilasters waarop gekorniste architraaf. Bewaard lielevormig muuranker, mogelijk wijzend op oudere kern. Aangepaste rechth. vensters met lekdrempel en ijzeren leuning met gekruiste pijlen. Kroonlijst op klossen boven steigergaten o.m. met schijfvormige vulling. Verbouwde begane grond.

S.A.B., O.W., 25764 (1833).

Nr. 26. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen). Voorheen vermoedelijk barokke volutengevel, uit eind XVII, doch vereenvoudigd tot puntgevel; heden gecementeerd (fig. 279). Bovenverd. geritmeerd door kolossale pilasters, over het hoofdstel doorgetrokken tot in de top. Rechth. vensters met waterlijst op tweede, ingediepte borstwering op derde bouwl. Tweeledige gevelfop met enkele resterende muurankers. Drielicht: hoger getoogd middenvenster binnen pilasters en duhbele, resp. gebogen en gestrekte waterlijst, en vlak omlijste rechth. zijvensters met sleutel en waterlijst; erboven vlak omlijste ronde oculus met imposten, sleutel en waterlijst en balkgat. Verbouwde begane grond. Getrapte achtergevel.

Nr. 27. Z.g. «den Reus». Rijhuis, achteruitspringend t.o.v. de rooilijn, met neoclassicistische, bepleisterde en beschilderde lijstgevel, waarvoor bouwaanvraag van 1842; vier bouwl. en één trav. onder zadeldak. Aanpassing van door platte banden belijnde, barokke halsgevel op voluten met rondboogpoort, -venster in

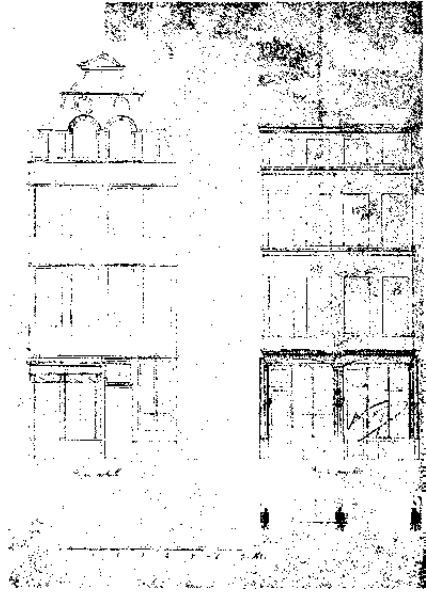
top, bekronend driehoekig fronton en vaas, uit eind XVII. Vlak omlijste bovenvensters met lekdrempel, op tweede bouwl. voorzien van ijzeren borstwering. Kroonlijst op klossen en tandlijst boven steigergaten. Op begane grond hardstenen spiegelboogpoort in Lodewijk XV-stijl uit XVIII b-c, afkomstig van een pand aan de Stooftstraat: geprofileerd kwarthol beloop met neuten, sluitsteen en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden. Steenhouwersmerk, p. LXXXIII, nr. 10, van J.F.J. Piron en J. Cornet (Arquennes, Feluy), (671).

S.A.B., O.W., 15932 (1842).

Nr. 28. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Bepleisterde en beschilderde in- en uitgezwenkte topgevel, in gevelsteen gedateerd 1696. Bovenverd. verankerd d.m.v. rechte muurankers; rechth. vensters met platte bandomlijsting op kordons, voorzien van ijzeren leuning. Geveltop met twee geledingen aangegeven door gekorniste waterlijst, voorzien van platte bandversiering. Hoger rechth. middenvenster en flankerende ronde oculi met sleutel en waterlijst in eerste geleding; dito oculus in halsvormige tweede geleding; bekronend geprofileerd driehoekig fronton. Verbouwde begane grond (672).

Nr. 29. Diephuis van drie bouwl. + insteek en drie smalle trav., voorheen met verhoogde halsgevel met middenrisaliet en tweeledige top met spiegelboogvenster tussen oculi en gebogen pseudo-fronton, uit eind XVII, cf. bewaard afgesnuit zadeldak en achtertuitgevel. Vlg. bouwaanvraag van 1845 op nieuwe vooruitgeschoven rooilijn wederopgebouwde, bepleisterde en beschilderde neoclassicistische lijstgevel, met bijkomende halve bouwl. en slechts twee trav. Rechth. in hoogte afnemende bovenvensters met geprofileerde lekdrempel; gietijzeren leuningen. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven fries en kordon. Winkelpui van bij oorsprong; huidige uit 1934, met marbrite- en metaalbekleding en rondboogdeur tussen vitrines. Typische belettering «ORFEVRA» uit latere jaren 1930 (671).

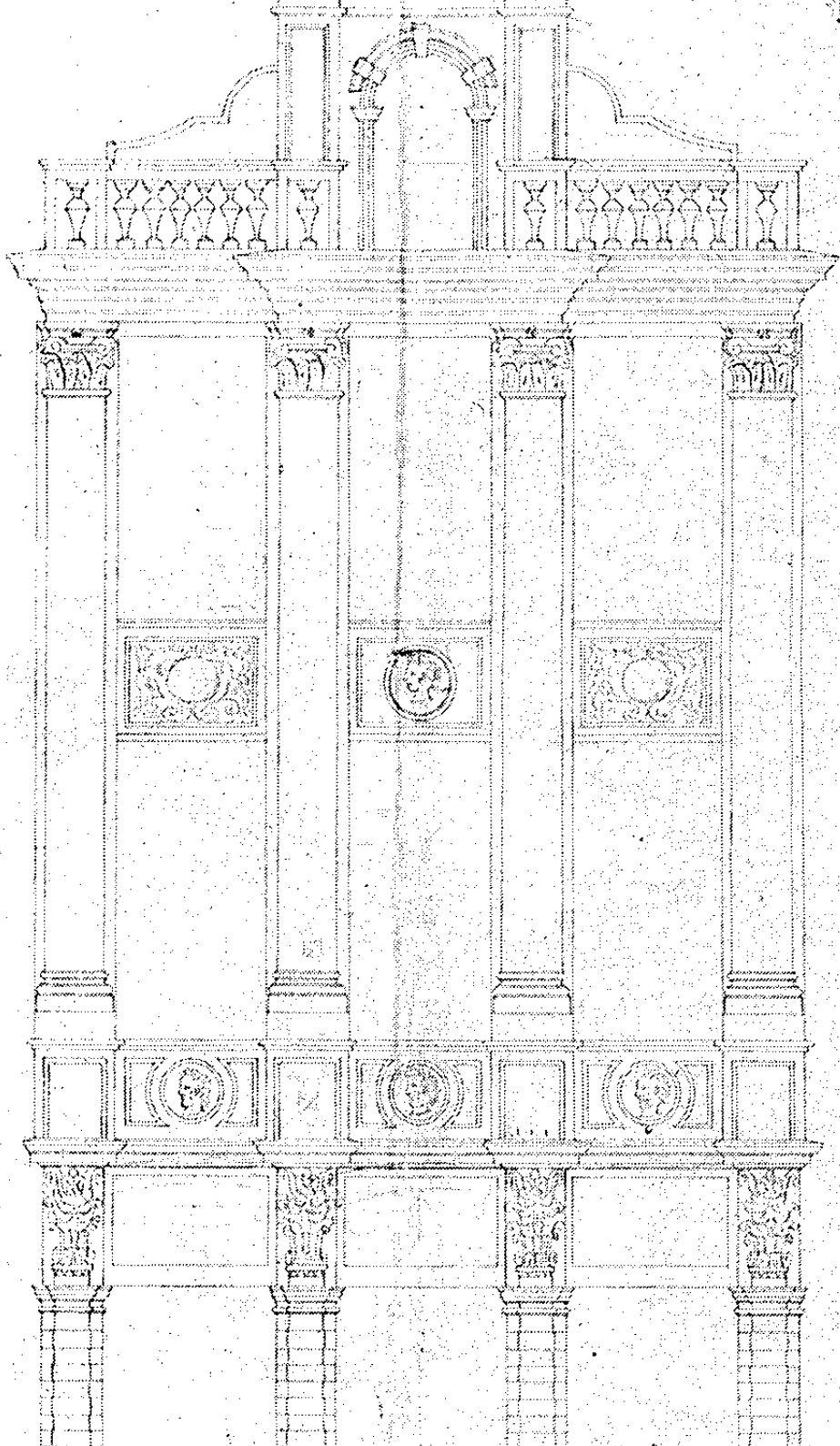
S.A.B., O.W., 15925 (1845), 42219 (1934).

280. Grasmarkt nr. 33-35. Bouwaanvraag (1848), (S.A.B., O.W., 15926).

Nr. 30. Diephuis, voorheen vermoedelijk met barokke topgevel, drie bouwl. en drie trav., uit eind XVII; aangepast en verhoogd met mezzanino onder schilddak, in XIX A. Heden gecementeerde lijstgevel, bovenverd. met behouden ordonnantie geritmeerd door kolossale pilasters met geprofileerde basis en heden bedekt kapiteel en architraaf; zandstenen parent, zichtbaar achter gedeeltelijk losgekomen bekleding. Rechth. bovenvensters voorzien van ijzeren leuning. Klassieke mezzanino met haast vierkante vensters met lekdrempel; kroonlijst met klossen en tandlijst boven steigergaten. Verbouwde begane grond (673).

Nr. 31. Z.g. «den Heylighen Gheest». Diephuis met drie bouwl. + entresol en drie trav. onder schilddak (pannen); in 1848 op nieuwe vooruitgeschoven rooilijn wederopgebouwde, bepleisterde en beschilderde lijstgevel in neoclassicistische stijl. Beglaasde entresol met pilasterindeling en puilijst. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting op doorgetrokken,

282. Grasmarkt nr. 36 (1697). Cartouches met jaartal.

geprofileerde lekdrempels; balkon met ijzeren borstwering in middentrav. van tweede bouwl. Kroonlijst met modillons en tandlijst boven panelenfries en kordon. Bewaard houtwerk. Winkelpui van bij oorsprong, heden verbouwd; voorheen toegang tot Ambachtengang in r. trav. (674).

S.A.B., O.W., 15928 (1848).

Nr. 33-35. Oorspronkelijk één diephuis van drie bouwl. en vier trav., met barokke in- en uitgezwenkte topgevel, met twee rondboogvensters met sluitsteen onder oculi in top en bekronend driehoekig fronton, uit eind XVII, cf. bewaard afgesnuit zadeldak (pannen) en achtertuiggevel. Later opgesplitst tot twee panden. Vlg. bouwaanvraag van 1848 (fig. 280) op nieuwe vooruitgeschoven rooilijn wederopgebouwde bepleisterde en beschilderde neoclassicistische lijstgevel met bijkomende halve bouwl. Rechth. bovenvensters, haast vierkant op bovenste verd. op geprofileerde kordonvormende lekdrempels. Houten kroonlijst. Verbouwde begane grond in nr. 33; oorspronkelijke «klassieke» houten winkelpui met verdiepte zij-ingang in nr. 35 (675).

S.A.B., O.W., 15926 (1848).

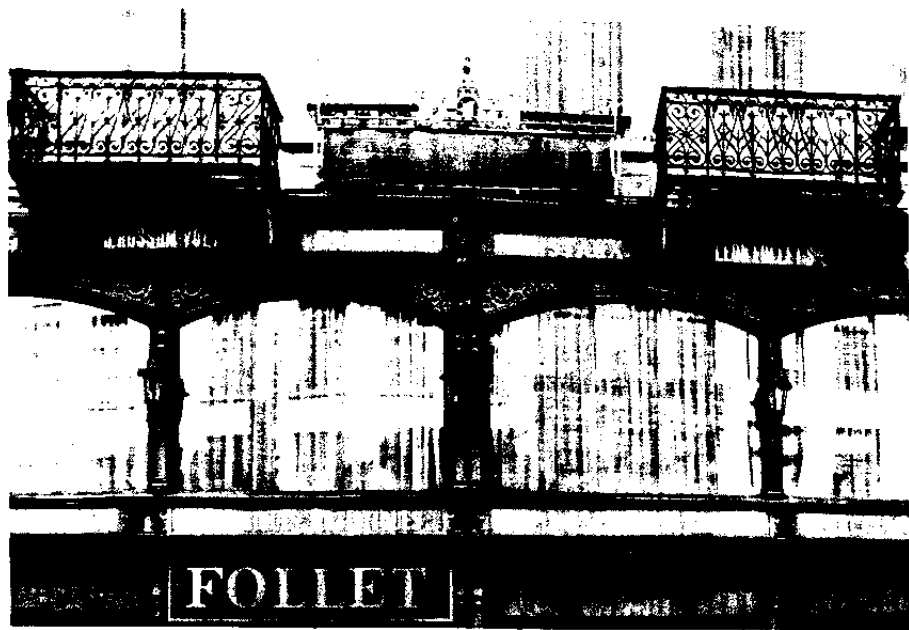
Nr. 34. Diephuis met bepleisterde en beschilderde, barokke verhoogde halsgevel, uit eind XVII; drie bouwl. en drie trav.

onder zadeldak. Tot 1833 dubbelhuisopstand met omlijste spiegelboogdeur met sleutel en waterlijst. Vervolgens verbouwd voor winkelpui. Aangepaste rechth. vensters met lekdrempel en gietijzeren leuning (XIX). Geveltop met twee door waterlijsten gemarkeerde geledingen en platte bandversiering, afgewerkt met geprofileerd driehoekig pseudo-fronton waarop door voluten geflankeerd topstuk. Drielicht met hoger spiegelboogvenster tussen ronde oculi met waterlijst, in eerste geleding met postamenten en schouderstukken; rechth. luik met sluitsteen in halsvormige tweede geleding. Achtertuitgevel met aandak (676).

S.A.B., O.W., 25766 (1833).

Nr. 36. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder achteraan afgesnuit zadeldak (leien). Markante bepleisterde en beschilderde lijstgevel in classiciserende Lodewijk XIV-stijl, in cartouches gedateerd 1697 (fig. 281). Op begane grond oorspronkelijk dubbelhuisopstand (?) met geblokte pilasters bezet met dito halfzulen en complexe bladkapitelen met voluten en drop; verbouwd tot gevelbrede winkelpui minstens vanaf 1866. Bovenverd. geritmeerd door kolossale pilasters met composit kapiteel en geprofileerde basis vanaf voorheen ingediepte sokkel; risalietvormende middentrav. Bewerkte borstweringen, enkel bewaard op de derde bouwl., met in middentrav. medaillon met mannelijke profielbuste (Romeins keizersportret?), in zijtrav. jaartal 16/97 in barokke voluut- en rankwerkcartouches (fig. 282); op tweede bouwl. oor-

281. Grasmarkt nr. 36. (1697). Opstand ca. 1866 (S.A.B., O.W., 31217).

283. Grasmarkt nr. 39-47. Z.g. «Au Palais de Cristal» (1863, 1893, 1908). Winkelpui.

spronkelijk medaillons zoals beschreven, goddeels verdwenen door vensterverlaging, in middentrav. vervangen door gietijzeren hek. Rechth. vensters met XIX-houtwerk. Breed gekornist hoofdstel gevormd door sterk geprofileerde architraaf en kroonlijst. Brede dakkapel als voortzetting van het middenrisaliet: rondboogvenster in geprofileerde omlijsting met imposten, geblokte hoog- en waterlijst; omschrijvend ingediepte posten en bekronend geprofileerd driehoekig fronton met anker, en flankerende vleugelstukken, het geheel opgenomen in de attiekbalustrade met postamenten (677). S.A.B., O.W., 20428 (1866), 15935, 31217.

Nr. 39-47. Breed winkelhuis voorheen z.g. «Au Palais De Cristal», met Second-Empirekenmerken, in meerdere fasen doch in uniforme stijl opgetrokken. Oorspronkelijk slechts drie r. trav. n.o.v. architect T. Lamal van 1863; l. uitgebreid met drie trav. in 1893 waarbij lichte wijziging van de winkelpui, met één trav.

uiterst l. n.o.v. architect F. Kielbaey van 1908. Percelen voordien ingenomen door panden met barokke in- en uitgezwente top- en classicistische lijstgevel, aangepast tot neoclassicistische lijstgevels resp. in 1857 en 1844.

Geheel met drie bouwl. + entresol en mansardedaken (leien); bepleisterde en beschilderde bovenverd. met zeven, beglaasde onderbouw met vijf trav. Grotendeels gietijzeren vitrines en getoogde entresolramen met geajoueerde zwikversiering, geritmeerd door enkele en gekoppelde pilasters, met consoles van puijlijst, en erboven wortelmotieven en lan-taarns; publiciteitsopschriften i.v.m. diversiteit van de koopwaar (porselein, kristal) en huisnaam «J. ROSSUM-VOET - LEON FOLLET Seur» in rolwerkomlijsting op de entablementen (fig. 283). Getoogde bovenvensters binnen enkele en gekoppelde ingediepte pilasters, met doorgetrokken hooglijsten, sluitstenen met initialen J R V (J. Rossum-Voet) en kordonvormende lekdrempels; balkon

284. Grasmarkt nr. 42. Z.g. «het Wit Lammeke» (1696).

met voluutconsoles en ijzeren borstwering in derde en zesde trav., dito vensterleuning. Kroonlijst op klossen boven met spiegels versierde fries en kordon; o.m. per twee gekoppelde getoogde dakkapellen (678).

S.A.B., O.W., 20406 (1863, 1857), 15814 (1893), 901 (1908), 15930 (1844).

Nr. 42. Z.g. «het Wit Lammeke». Diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak, gebouwd in 1696 door J. De Broe. Markante barokke halsgevel van zandsteen (fig. 284); ontleisterd en voorzien van nieuw houten raamwerk met kleine roedenverdeling in 1962, volledig verbouwde pui. Verkleinende gevelordonnantie met nadrukkelijk horizontaliserende registerindeling en superpositie van klassieke orden. Bovenverd. resp. geritmeerd door Dorische en Ionische pilasters en afgewerkt met brede entablementen gevormd door architraaf, fries en geprofileerde kroonlijst, en bijkomende tandlijst op bovenste verd.

285. Grasmarkt nr. 42. Z.g. «het Wit Lammeke» (1696). R. borstwering.

Rechth. vensters, balkon op beeldhouwde voluutconsoles met acanthusblad, doch vernieuwd gietijzeren hek met spitsboogmotief (XIX b), in middentrav. van tweede bouwl. Eenledige geveltop geflankeerd door beeldhouwde voluten met bladversiering: korbboogvenster met imposten en geblokte booglijst, gemarkeerd door tweeledige Corinthische pilasters, waarop entablement en bekronend driehoekig fronton met klossen. Barok halfverheven beeldhouwwerk door P. Van Dicvoet: voorstelling van lam met Jezus en Johannes boven de voormalige middendeur, van lam met resp. spelende en musicerende kinderen op de borstwreringen van de tweede bouwl. (fig. 285), van arend met kroon in de bek en blind wapenschild in de klauw op wolkenachtergrond onder balkonplaat, en maskerkop tussen festoenen en cartouches in de fries van de tweede bouwl. Achtertuitgevel met aandak.

S.A.B., O.W., 72315 (1962).

Nr. 44, 46. Twee gekoppelde diephuizen met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak. Nr. 44 met behouden opstand: bepleisterde barokke verhoogde halsgevel uit eind XVII. Bovenverd. gemarkeerd door kolossale hoekpilasters onder geprofileerd kordon; rechte muurankers in de middenpenant. Aangepaste rechth. bovenvensters met lekdrempel (XIX). Geveltop met twee geleidingen, aangegeven door waterlijst en platte bandbelijning. Drieliicht met rondboogvormig middenvenster met imposten, sluitsteen en

286. Grasmarkt nr. 48, z.g. «In 't Gulde Calf», en 50, z.g. «Sint-Franciscus».

waterlijst, tussen oculi met sluitsteen; dito oculus erboven. Bekronend geprofileerd driehoekig fronton. Achtertuitgevel met aandak. Nr. 46, z.g. «In de Gulde Lanterne», met slechts behouden bovenverd; geveltop vervangen door mezzanino met kroonlijst onder afgesnuite bedaking, waarvoor bouwaanvraag van 1840. Beide panden met verbouwde begane grond (679, 680).

S.A.B., O.W., 15934 (1840).

Nr. 48. Z.g. «In 't Gulde Calf». Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Bepleisterde en beschilderde, barokke in- en uitgezwenkte topgevel uit eind XVII (fig. 286). Bovenverd. geritmeerd door kolossale pilasters, afgewerkt met architraaf. Rechth. vensters aangepast in 1833, cf. dorpels, ijzeren leuning en houtwerk. Geveltop met twee geledingen gemarkeerd door platte banden, gebogen

waterlijsten op gestrekte uiteinden. Eerste geleding geritmeerd door doorgetrokken versmallende pilasters met geprofileerde basis vanaf stylobaat; bases van verdwenen topstukken op hoeken. Drieliicht met getoogd middenvenster tussen ovale oculi, met sleutel en waterlijst. Blinde, door voluten geflankeerde tweede geleding met sluitsteen. Verbouwde begane grond. Achtergevel met aandak.

S.A.B., O.W., 25767 (1833).

Nr. 50. Z.g. «Sint-Franciscus». Bepleisterd en beschilderd diephuis (hoek Korte Beenhouwersstraat) met drie bouwl. en resp. drie en vijf trav. onder zadeldak (pannen) met achteraadak (fig. 286). Voorheen vermoedelijk barokke volutengevel uit eind XVII, heden vereenvoudigd tot puntgevel. Bovenverd. geritmeerd door kolossale pilasters, over de architraaf doorgetrokken tot in de geveltop. Rechth. vensters met XIX-houtwerk en gietijzeren leuning. Drieliicht met getoogd middenvenster tussen ovale oculi, in vlakke omljstingen in de geveltop; balkgat bovenaan. Verbouwde begane grond. Zijgevel met trav.-indeling door muurankers, liebovormig op de bovenste verd., mogelijk wijzend op een oudere kern; dito rechth. vensters in eerste, steekboogvensters in twee laatste trav.

Nr. 52. Diephuis (hoek Korte Beenhouwersstraat) met drie bouwl. en resp. drie en vijf trav. onder zadeldak (kunstleien), minstens opklimmend tot eind XVII. Barokke halsgevel, heden met licht vereenvoudigde top en gecementeerd. Bovenverd. geritmeerd door kolossale pilasters met geprofileerd kapiteel; aangepaste rechth. vensters met lekdrempel (XIX). Geveltop geritmeerd door doorgetrokken pilasters, voorheen met platte bandbelijning. Rechth. drieliicht met hoger middenvenster onder ronde oculus; bekronend entablement en driehoekig fronton. Verbouwde begane grond. Vrijwel blinde bepleisterde zijgevel met trav.-indeling door rechte muurankers; rechth. vensters in eerste en derde trav. Verankerde achtertuitgevel met aandak (681).

Nr. 55. Bepleisterd en beschilderd diephuis (hoek Vlees-en-Broodstraat) met barokke halsgevel uit eind XVII; drie bouwl. en resp. twee en drie trav. onder zadeldak (leien). Bovenverd. met verkleinende rechth. vensters en rechte muurankers. Eenledige geveltop met flankerende voluten, gebroken booglijst, getuit topstuk en bekronend driehoekig fronton, versierd met platte banden; vlak omlijst rondboogvenster met oren, gegroefde sleutel met drop en booglijst. Dakkapellen boven vrijwel blinde zijgevel. Verbouwde begane grond (682).

Nr. 60-62. Diephuis met vier bouwl. en vijf trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde laat-classicistische lijstgevel met verkleinende ordonnantie en frontonafwerking, uit eind XVIII-XIX a. Mogelijk aanpassing van twee oudere kernen, cf. trav.-indeling. Rechth. vensters voorheen met heden opnieuw verwijderde stucomlijstingen, op doorgetrokken lekdrempels, beide aangebracht in 1870; gietijzeren vensterleuningen met bazuinende engelen in drie l. trav. Gevelbreed, sterk geprofileerd driehoekig fronton op gestrekte uiteinden, met ovalc oculus tussen afgeschuinde openingen. Verbouwde begane grond (683).

S.A.B., O.W., 15867 (1870).
K.I.K., 75096 A.

Nr. 61-63. Handels- en kantoorgebouw z.g. «*Le Nouveau Palais*» in neobarokke stijl, n.o.v. architect M. Polak van 1928, opgetrokken in 1928-1932, i.o.v. de «*Banque Foncière*». Voorafgaand, sterk verwant ontwerp door architect P. Sainteny van 1927. Heden o.m. zetel van de Toeristische Federatie van Brabant en het Commisariaat Generaal voor Toerisme. Imposant vrijstaand complex op het bouwblok met de Vlees- en Broodstraat, Haringstraat en Peperstraat, met vijf bouwl. onder mansardedak. Vervangt het voormalige «*Groot Vleeshuis*», opklimmend tot XIII, een eerste maal wederopgebouwd in 1566, een tweede maal n.o.v. architect W. De Bruyn in 1697. Gedeeltelijk ingestort in 1917 en vervolgens volledig gesloopt; nog project tot reconstructie door architect F. Malfait van 1925. De meest essentiële kenmerken van het laat-barokke gebouw, oor-

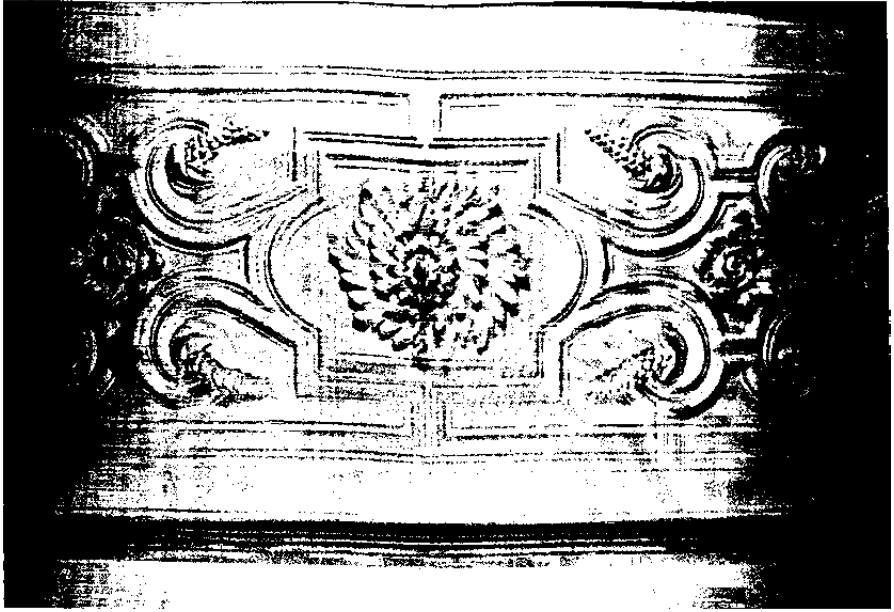
spronkelijk met twee hoge bouwl. en voorafgegaan door een perron, werden op voorschrift van de Stad in de nieuwe architectuur overgenomen: kolossale Ionische pilasterordonnantie, klassiek hoofdgestel, bekronend gebogen fronton en lagere uitspringende zijvleugels onder voluten. Rijk geornamenteerd gevelfront met natuurstenen parement; negen brede trav. in voor-, zes waaronder afgeronde hoek in zijgevels. Steekboogarcade en galerij op begane grond. Bovenverd. afgezien van reeds vermelde pilasters en hoofdgestel met tweelichten op alternerend balustraden en cartouches; vijfde bouwl. als attiek. Centrale bekroning over drie trav. met oculi, voluten en fronton, voorts getoogde dakkapellen in doorlopende balustrade. Eenvoudige achtergevel van bak- en natuursteen (684).

S.A.B., O.W., 59069 en 65438 (1917-1932);
N.P.P., 94.

Nr. 64. Diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak. Vóór 1835 tot tuitgevel vereenvoudigde barokke topgevel uit eind XVII, met simili-bekleding van 1928; rechte muurankers. Bovenverd. gemarkeerd door kolossale hockpilasters, over de architraaf doorgetrokken tot in de geveltop; rechth. vensters. Tweeledige geveltop met twee rechth. vensters onder gebogen frontons en oculus. Verbouwde begane grond. Verankerde achtertuitgevel met aandak (685).

S.A.B., O.W., 15869 (1835), 34535 (1928).

Nr. 66. Diephuis, heden drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (kunstleien), voorheen in hergebruikte (?) cartouche gedateerd 1664. Aanvankelijk barokke halsgevel uit eind XVII; twee hoge bouwl. met pilasteritmering; tweeledige geveltop waarin drielicht met rondboogvormig midden- en rechth. zijvensters, en oculus, centraal gemarkeerd door Ionische (?) pilasters onder driehoekig fronton. In neoclassicistische stijl aangepast tot lijstgevel in 1834, door vervanging van de geveltop door een bijkomende derde bouwl., eveneens met pilasteritmering en klassiek hoofdgestel onder afgesnuite bedaking. «*Restauratie*» n.o.v. architect G. Luycks in 1955-

287. Grasmarkt nr. 74. Stueplafond.

1956 : herstel van de tweede bouwl. in «oorspronkelijke toestand» met Dorische pilasters doorlopend over borstwering en hoofdgestel met architraaf, fries en gekorniste kroonlijst, en kruisvensters; voorts reconstructie van een pseudo-barokke opstand met superpositie van klassieke orden, op de derde bouwl. door toevoeging van Ionische kapitelen, de geveltop geïnspireerd op de oorspronkelijke doch korter en met afwijkende ordonnantie. Op hegane grond, toegang tot Drierozengang, later St.-Petronillagang in r. trav. : vóór 1834 rondboogpoort met sleutel, heden opgenomen in moderne winkelpui. Verankerde achtergevel (686).

S.A.B., O.W., 31223 (1834), 72624 (1955-1956).
K.I.K., 75104 A.

Nr. 71. Z.g. «den Vergulden Helper». Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder afgesnuit zadeldak (kunstleien), minstens opklimmend tot eind XVII. Nieuw opgebouwde, bepleisterde en beschilderde neoclassicistische schermgevel

met bijkomende halve bouwl., uit XIX A. Rechth., naar boven toe verkleinende vensters op doorgetrokken lek-drempels. Kroonlijst op klossen boven fries waarin steigergaten en kordon. Verbouwde begane grond. Achterpuntegevel met aandak (687).

Nr. 72. Diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Bepleisterde en beschilderde, barokke in- en uitgezwenkte topgevel, uit eind XVII; rechte muurankers op penanten en in geveltop. Verkleinende rechth. bovenvensters in vlakke omlijsting. Geveltop met twee geledingen gemarkeerd door voluten en waterlijsten, met platte bandbelijning : rondboogvenster met sluitsteen en waterlijst over beide geledingen; bekronend geprofileerd driehoekig fronton. Verbouwde begane grond. Verankerde achtergevel met aandak en muurvlchtingen (688).

Nr. 73. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder afgesnuit zadeldak (kunst-

leien), opklimmend tot eind XVII. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel geritmeerd door behouden kolossale pilasters met geprofileerd kapiteel in doorlopende lijst; voorheen vermoedelijk met barokke geveltop. Rechth. bovenvensters met gietijzeren leuning (XIX); rechte muurankers. Kroonlijst en afgewolfde dakkapel. Verbouwde begane grond (689).

Nr. 74. Diephuis met drie en een halve bouwl. en twee trav. onder afgesnuit zadeldak (pannen). Voorheen vermoedelijk barokke topgevel, uit eind XVII, aangepast tot lijstgevel in XIX A. Tweede en derde bouwl. met behouden ordonnantie geritmeerd door kolossale pilasters onder gelede architraaf. Vierde halve bouwl., klassiek scherm ter vervanging van de geveltop, met rechth. lisenen en kroonlijst op klossen. Rechth. verkleinende bovenvensters; ijzeren leuning met dubbele krul, op tweede bouwl. vervangen. Verbouwde begane grond. Achtergevel met aandak. Markant barok stucplafond (fig. 287), door moerbalken in vakken verdeeld, met rijk voluten- en rankwerkdecor, op eerste verd. (690).

Nr. 75. Neoclassicistisch breedhuis met vier bouwl. + mezzanino en drie trav. onder zadeldak (pannen); waarvoor afwijkende bouwaanvraag van 1837. Voorheen diephuis met barokke in- en uitgezwenkte topgevel met rondboogvenster in top en bekronend gebogen fronton, uit eind XVII. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. vensters in verkleinende ordonnantie op geprofileerde lekdrempels; markante gietijzeren leuning. Gevelbeeëindiging door architraaf en kroonlijst op klossen. In ontwerp bewerkte winkelpui met middeningang tussen gietijzeren zuiltjes, heden verbouwd (691).

S.A.B., O.W., 20397 (1837).

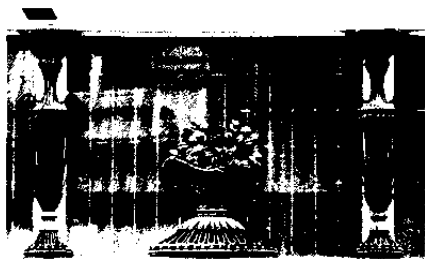
Nr. 76. Diephuis (hoek Paternostergang) met drie bouwl. en drie trav., onder afgesnuit zadeldak (pannen), minstens uit eind XVII. Voor-, zij- en achtergevel verankerd d.m.v. rechte muurankers. Bepleisterde lijstgevel, vermoedelijk XIX a-b aanpassing van oorspronkelijke ba-

288. Grasmarkt nr. 78-80. Voormalig z.g. «Maison Royale» (1902), 82 en 84.

rokke topgevel. Twee bovenverd. met behouden ordonnantie gemarkeerd door middenrisaliet, belijnd door resp. geprofileerd kordon en architraaf; rechth. vensters met lekdrempel. Kroonlijst met klossen boven fries met steigergaten. Verbouwde begane grond. Achtertuiggevel met aandak (692).

Nr. 78-80. Voormalig warenhuis z.g. «Maison Royale». Afgeschilderd, monumentaal hoekgebouw (Huidenmarkt, Paternostergang) in eclectische stijl met neorenaissance-inslag, n.o.v. architect E. Janlet van 1902, i.o.v. F. Thiéry (fig. 288). Omvat vijf bouwl. onder mansarddak. Constructie met ijzeren skeletstructuur (I-balken op kolommen); gevelparcment van natuursteen en simili over acht brede trav. aan straatzijde, voorts vlakke bepleistering aan achtergevels. Gemarkeerde horizontale registers door entablementen op pilasters. Hocktrav. geaccentueerd als risaliet: voorma-

289. Grasmarkt nr. 79. Z.g. «In 't Waepen van Beyeren». Winkelpui (1922).

lige hoofdingang opgenomen in soort van Toscaanse poortrav. met pseudo-fronton, bewerkte bovenvensteromlijstingen, gebogen erker op vierde bouwl. en bekronende dakkapel met tweelicht, fronton en vierzijdige helm. Beglaasde zijtrav. : op begane grond oorspronkelijk met gekoppelde ijzeren rondbogen, op tweede en derde bouwl. met dito latei op colonnetten, op vierde en vijfde bouwl. met tweelichten, met op bovenste verd. Ionische zuil en ijzeren borstweringen; dakkapellen met driehoekig fronton. Voorheen gietijzeren luifel uit 1904 boven tweede bouwl. Recent gerenoveerd voor horecafunctie, met vernieuwd raamwerk en opnieuw zichtbaar gemaakte structuur in het interieur.

S.A.B., O.W., 15877 (1902, 1904).

Nr. 79. Z.g. «In 't Waepen van Beyeren». Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Barokke halsgevel uit eind XVII, grondig «gerestaureerd» n.o.v. architect A. Roosenboom van 1922 : vernieuwing van het bak- en zandsteenparement met gebruik van Gobertange, ook voor oorspronkelijk bakstenen pilasters. Gevelindeling door kolossale pilasters over de architraaf doorgetrokken in de top. Rechth. hovenvensters; toegevoegde spiegels op borstwering van derde bouwl. Eenledige, door brede voluten geflankeerde geveltop, afgewerkt met entablement en sterk geprofileerd driehoekig fronton; drielicht met rechth. venster onder toegevoegde boog-

lijst, tussen vlak omlijste oculi met sleutel en waterlijst. Fraaie winkelpui met Art Deco-inslag oorspronkelijk «BRUNO WISKEMANN-ORFEVRE», tegelijk met de restauratie aangebracht : marmerbekleding, puibalk op zuiltjes, centraal portaal met glas-in-lood-koepel, typische gesmeed ijzeren bloemenkorven altemnerend met vazen voor het bovenlicht (fig. 289). Verankerde achtergevel met aandak (693).

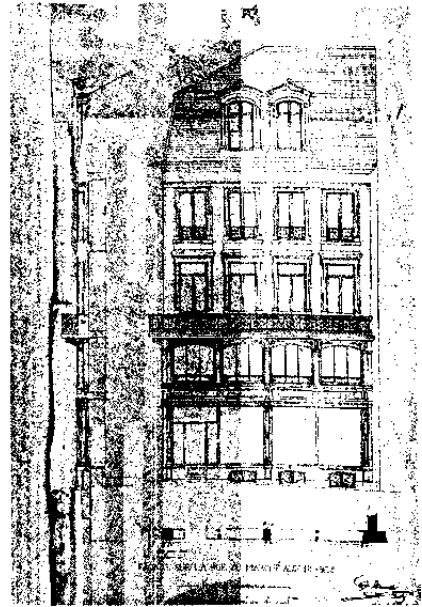
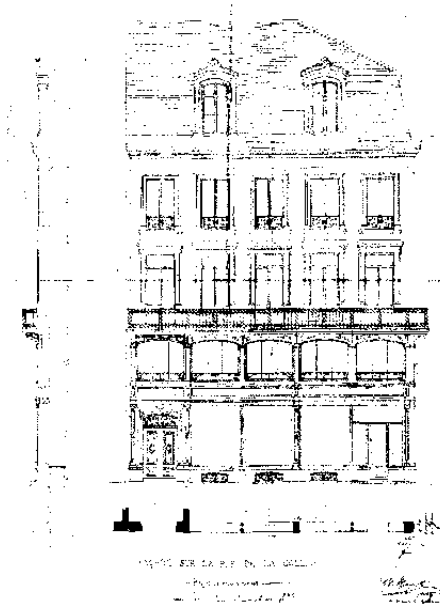
S.A.B., O.W., 27990 (1922).

Nr. 81. Rijkhuis met vier bouwl. en twee trav. onder gemansardeerde bedaking (leien, n ⊥ straat). Bepcleisterde lijstgevel geritmeerd door liscnen, n.o.v. architect E. (?) Janlet van 1872; ter vervanging van barokke verhoogde halsgevel met kolossale pilasters uit eind XVII. Rechth. deurvensters in geriemde omlijsting op arduinen dorpel, voorzien van gietijzeren borstwering, op eerste twee bovenverd. ; dito venster met bijkomende neuten en drop op lagere hoogste verd. Kroonlijst met modillons en tandlijst; dakkapellen met driehoekig fronton. Winkelpui van bij oorsprong, heden verbouwd (694).

S.A.B., O.W., 15827 (1872).

Nr. 82. Bepcleisterd diephuis (hoek Huidenmarkt) met drie bouwl. en resp. twee en vier trav. onder zadeldak (pannen). Barokke halsgevel uit eind XVII (fig. 288). Bovenverd. gemarkeerd door kolossale hoekpilasters met geprofileerde basis en kapiteel onder breed hoofdgstel met geprofileerde kordons. Aangepaste rechth. vensters met lekdrempel (XIX). Tweeledige geveltop met platte bandbelijning : vlak omlijst drielicht met rechth., door pilasters geflankeerd middenvenster, tussen ronde oculi met sluitsteen en waterlijst, en erboven rond balkgat; blinde topgeleding met sluitsteen onder gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden. Verbouwde begane grond. Gedeeltelijk blinde zijgevel, met door muurankers aangegeven trav.-indeling; rechth. vensters in twee l. trav.

Nr. 83. Hoekgebouw (Heuvelstraat nr. 1-3) n.o.v. architect G. Hansotte van 1861 (fig. 290); drie bouwl. + entresol en resp. vier en vijf trav. onder mansarde-dak (kunstleien). Ter plaatse van monu-

290. Grasmarkt nr. 83. Bouwaanvraag (1861), (S.A.B., O.W., 617-619).

mentaal barok hoekhuis z.g. «*In de Croone*» met kolossale pilasterritmering en frontons uit eind XVII. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met klassieke ordonnantie en schaarse Second-Empire-ornamenten, geled door de gevelbrede balkons met gietijzeren borstwering van de bel-etage. Beglaasde benedenbouw: licht gewijzigde winkelpui met ingediepte pilasters en l. privé-steekboogdeur (Heuvelstraat), onder entablement; entresol met alternerend korte pilasters waarop bewerkte balkon-panels en steekboogvensters; rankwerk in de zwikken. Rechth. bovenvensters in verticaal oplopende, geriemde omlijstingen, met oren en waterlijst op tweede, gietijzeren leuning op derde bouwl. Kroonlijst op consooltjes, boven frics en architraaf; telkens twee getoogde dakkapellen in middenrav. (695).

S.A.B., O.W., 617-619 (1861).

Nr. 84. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen) (fig. 288). Bepleisterde en beschilderde,

barokke in- en uitgezwente topgevel, uit eind XVII, horizontaal geled door gekorniste kwartronde waterlijsten; patroon van doorgetrokken platte bandomlijstingen die verdiepte panelen vormen op borstweringen en penanten. Rechth. bovenvensters met toegevoegde lekdrempels (XIX); middenrav. geaccentueerd door driehoekig fronton op derde bouwl.; toegevoegd balkon met gebuikt gietijzeren hek (1916) op tweede bouwl. Tweeledige geveltop: drielicht met hoger korbboogvenster met imposten, sluitsteen en doorgetrokken gebogen waterlijst boven de flankerende rechth. vensters; rechth. luik onder gebogen fronton erboven; bekronend, geprofileerd driehockig fronton. Verbouwde begane grond gevoegd bij nr. 86.

S.A.B., O.W., 15880 (1916).

Nr. 85. Hoekhuis (Heuvelstraat) waarvoor bouwaanvraag van 1862; drie bouwl. + entresol en resp. vier en twee trav. onder mansardedak (leien). Ter plaatse van voormalig z.g. «*In de Stadt*

MAVERNE
RESTAURANT

Wells

Parys»; achteruitspringend t.o.v. de oude rooilijn van de Heuvelstraat. Bepleisterde en beschilderde, horizontaal gelede lijstgevel met Second-Empiredecor. Entresol met schijnvoegen. Bovenverd. met steekboogvensters in geriemde omlijsting, met in middentrav. bijkomende sleutel tussen guirlandes; bel-etage belijnd door omlopend afgerond balkon met acanthusconsoles en ijzeren borstwering, derde bouwl. door geprofileerd kordon op trigliefen met drop, ruw bewerkte panelen en architraaf. Gevelbeëindiging door gekorniste kroonlijst op consooltjes boven stafwerkfries met steigergaten en kordon; getoogde dakkapellen tussen ovale œil-de-bœufs met waterlijst en ijzeren roeden. Winkelpui met middendeur van bij oorsprong, heden verbouwd. Gevelplaat ter herinnering aan het feit dat in dit pand in augustus 1830 de eerste twee Belgische vlaggen werden vervaardigd door mevr. Abts (696).

S.A.B., O.W., 616 (1862).

Nr. 87. Z.g. «*In den Cardinael*». Diephuis opklimmend tot eind XVII, cf. afgesnuite bedaking (pannen) en achterpuntgevel. Aangepaste lijstgevel met vier bouwl. en drie trav. uit XIX A, verrijkt met gietijzeren middenbalkons in 1871. Tot huidige drielichten versmalde zijvensters en cementen gevelbekleding met pilasters en verdiepte panelen uit 1912. Pseudo-traditionele winkelpui met entresol uit 1969. Verankerde achterpuntgevel met aandak (697).

S.A.B., O.W., 15830 (1871, 1912), 81357 (1969).

Nr. 89. Z.g. «*den Gulden Wagen*», cf. gevelsteen. Imposant diephuis met drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak (kunstleien) met afgewolfd dakkapellen (fig. 291). Bepleisterde en beschilderde topgevel in klassicerende Lodewijk XIV-stijl, eertijds in topstuk gedateerd 1696. Voorheen dubbelhuisopstand (?) met geblokte pilasters op begane grond; herhaaldelijk verbouwd, o.m. opgesplitst tot

291. Grasmarkt nr. 89. z.g. «den Gulden Wagen» (1696) en 93. z.g. «den Bril».

292. Grasmarkt nr. 89. Z.g. «den Gulden Wagen» (1696). Gevelsteen.

twee afzonderlijke winkel- of cafépuien, in loop van XIX en XX. Twee bovenverd. geritmeerd door kolossale Ionische pilasters met geprofileerde basis en vlakke schacht, waarop breed hoofdstel gevormd door architraaf, fries en geprofileerde kroonlijst. Rechth. vensters met XIX-houtwerk, gescheiden door borstwering met vlak paneel in zijtrav., bas-relief met voorstelling van twespan en wagen gemend door St.-Michiel in middentrav. (fig. 292). Versmallende atietkeleding met drie trav., geflankeerd door postamenten met siervaas: ritmerende compositie pilasters en zelfde hoofdstel; zelfde vensters in geriemde omlijsting met oren en dito versierde vleugelstukken. Bckronend, breed geprofileerd, gebogen fronton, waarin oculus met sluitsteen tussen spiegels; door voluten geflankeerd topstuk met siervaas. Verankerde achterpuntgevel met aandak.

S.A.B., O.W., 31224, 20410-20411, 15831-15832, 41455, 64025.

L'Emulation, 1897, pt. 30.

Nr. 93. Z.g. «*den Bril*». Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (kunstleien), (fig. 291). Barokke gevel met in- en uitgezwenkte halsvormige top uit eind XVII, met uitzondering van zandstenen onderdelen bepleisterd. Trav.-indeling door superpositie van ingediepte pilasters, op hoofdverd. met geprofileerde basis en onderaan gecanneleerde schacht. Rechth. bovenvensters met XIX-houtwerk; panelen op de borst-

293. Grasmarkt nr. 93, z.g. «den Bril»; 95, z.g. «den Tinnen Schotel»; 97, z.g. «de Roos»; 99, z.g. «den Grenaet-appel»; 101, z.g. «den Borstel»; 103, z.g. «In den Gulden Arent» (1702); 105, z.g. «den Luypaert» (1697); 109, z.g. «1 Gulden Bonnet» (1892) en 111, z.g. «Sinte Pauwel» (1696).

wering van de tweede bouwl., balustrade tussen ingediepte borstweringen op de derde. Geveltop met vereenvoudigde voluten en flankerende bolornamenten; markante gebroken architraaf, bekroond entablement en geprofileerd driehoekig fronton op schouderstukken. Drielicht met centraal rondboogvenster en ovale oculi, in verticaal doorgetrokken platte bandomlijstingen die verdiepte panelen vormen, met sluitsteen en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden; omlijst rond balkgat en schelpornament in top. Verbouwde begane grond tussen behouden ingediepte hardstenen hoekpilasters. Verankerde achterpuntgevel met aadak.

Nr. 95. Z.g. «den Tinnen Schotel». Diephuis met vier bouwl. waaronder insteekverd. en twee trav. onder afgesnuit zadeldak (pannen), opklimmend tot eind XVII (fig. 293). In neoclassicistische stijl aangepaste bepleisterde en beschilderde lijst-

gevel, met bijkomende attiekverd. ter vervanging van de geveltop, uit XIX A; bcwaarde muurankers. Rechth. bovenvensters met lekdrempels; kroonlijst op klossen boven fries en kordon. «Klassieke» houten winkelpui met behouden geornamenteerde hoekstijlen en be-glaasde entresol, van 1910. Verankerde achtertuitgevel met aadak.

S.A.B., O.W., 5380 (1910).

Nr. 97. Z.g. «de Roos». Diephuis met vier bouwl. waaronder insteekverd. en twee trav. onder zadeldak (pannen) (fig. 293). Geheel van twee gekoppelde, voorheen identieke panden met nr. 99. Bepleisterde en beschilderde, barokke halsgevel uit eind XVII, verankerd d.m.v. rechte muurankers. Aangepaste rechth. bovenvensters belijnd door lekdrempels en doorgetrokken waterlijsten (XIX). Sterk ingesnoerde geveltop met voluten en schouderstukken, afgewerkt met sluitsteen en geprofileerde gebogen

294. Grasmarkt nr. 97. Z.g. «de Roos». Gevelsteen.

waterlijst op gestrekte uiteinden en oorspronkelijk bekronende vaas. Rondboogvenster met imposten, onder vlak omlijste oculus, beide met sluitsteen en gebogen waterlijst. Natuurstenen fries met spitse driepassen en beeldnis met vrouwenfiguur, in neogotische/neorenaissance-stijl, waarin tweekalige huisnaam en biersoorten, en brouwersembelen, uit eind XIX, boven de verbouwde begane grond (fig. 294). Verankerde achtertuitgevel met aandak.

S.A.B., O.W., 15835, 67985.

Nr. 99. Z.g. «den Grenaet-appel». Identiek type als nr. 97. Bijkomend XIX B-stucdecor op bovenverd.; bewaarde platte bandbelijning en muurankers in geveltrop (fig. 293). «Klassieke» houten winkelpui met gecanneleerde compositie hoekpilasters van 1877, ten dele gewijzigd. Verankerde achtertuitgevel met aandak.

S.A.B., O.W., 15836 (1877).

Nr. 101. Z.g. «den Borstel» of «Cleerborstel». Diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen), (fig. 293). Bepleisterde en beschilderde, barokke verhoogde halsgevel, uit eind XVII, voorzien van over penanten en geveltrop doorgetrokken platte bandversiering. Rechth. bovenvensters in verticaal oplopende platte bandomlijsting met oren, doorgetrokken geprofileerde frontons, gebogen op tweede en driehoekig op derde bouwl. Tweeledige geveltrop afgewerkt met gebogen waterlijst op ge-

strekte uiteinden; postamenten van verdwenen siervazen (?). Drielicht met hoger rechth. midden- en getoogde zijluiken met doorgetrokken platte bandomlijstingen die verdiepte panelen vormen, sluitsteen en waterlijst in in- en uit-zwenkte eerste geleiding; blind rond balkgat in halsvormige topgeleding. Verbouwde begane grond sinds 1951 gevoegd bij nr. 103. Verankerde achtertuitgevel met aandak.

S.A.B., O.W., 60174 (1951).

Nr. 103. Z.g. «In den Gulden Arent», na 1713 «In den Dobbelen Arent», naar het keizerlijk wapen. Diephuis wederopgebouwd in 1702 door timmerman L. de la Noy voor J. Limbosch (fig. 293). Vermoedelijk oorspronkelijk met laat-barokke volutengevel, cf. plaats van muurankers in topgeleding, in classicistische stijl aangepast in XVIII B. Woning van burgemeester Karel Buls, die er van vader op zoon het ambacht van goudsmid uitoefende, tot 1882. Bepleisterde en beschilderde, door waterlijsten gelede lijstgevel afgewerkt met licht geprofileerd driehoekig fronton; vier bouwl. en drie trav. onder gewijzigde, gemansardeerde bedaking ($n \perp$ straat, zink). Tot in de gevelbekroning doorlopend middenrisaliet, met gebogen fronton op de derde bouwl., hogerop versmallend; voorheen deur met entablement. Rechth. verkleinende bovenvensters; voorhoen voorzien van balkons aan weerszijden van een beeldhouwde gouden adelaar op tweede bouwl.; panelen op de borstwering van de derde bouwl. Vierde bouwl., vroegere topgeleding, met hoger rechth. middenvenster en ovale oculi, l.g. met sluitsteen en paneel op de borstwering. Ronde oculus met sluitsteen in het fronton. Verbouwde begane grond sinds 1951 gevoegd bij nr. 101. L. trav. vanouds met afzonderlijke toegang tot binnenpandig huis z.g. «Sint-Quintin», heden gevoegd bij de ingang van de Agoragalerij in nr. 105. Verankerde afgetopte achtergevel.

S.A.B., O.W., 41427, 20412.

Nr. 105. Z.g. «den Luypaert». Diephuis, opgetrokken in 1697 door de metselaars J. Drapier en M. del Dismes, voor Chr. Bultinch (fig. 293). Barokke topgevel, bij

de bouw gekopieerd naar het later onder andere vorm wederopgebouwde nr. 107; wellicht later gewijzigde gevelbekroning. Natuurstenen gevelparement; drie bouwl. en twee trav. onder plat dak. Bovenverd. per register geritimeerd door vlakke pilasters; rechth. vensters op balustrades; hoofdstel met architraaf, fries en kroonlijst. Eerste ingesnoerde topgeleding met twee rechth. vensters en middenpilaster; bekronnende balustrade tussen voluten. Verbouwde begane grond, ingang van de Agoragalerij (zie Heuvelstraat nr. 14-20).

Nr. 109. Voormalig z.g. «*t Gulden Bonnet*». Broedhuis met drie bouwl. en één trav. onder mansardedak, waarvoor bouwaanvraag van 1892 (fig. 293). Eertijds zelfde type barokgevel als nr. 107. Lijstgevel met eclectisch stucdecor, gemarkeerd door kolossale pilasters; ingeschreven rechth. en korfboogvenster voorzien van ijzeren balkons. Gebroken fronton met tandlijst en dakkapel op uitgelengde consoles en casementen. «Klassieke» winkelpui.

S.A.B., O.W., 15840 (1892).

Nr. 111. Z.g. «*Sinte Pauwel*». Diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen), (fig. 293). Bepleisterde barokke halsgevel, gedateerd «ANNO 1696» in de fries. Rechth. bovenvensters in platte bandomlijsting doorgetrokken over borstweringen – met geometrische vulling –, penanten en top. Eenledige geveltop geflankeerd door siervazen, afgewerkt met gebogen fronton en bolornament; hoog rechth. middenvenster tussen oculi eveneens in platte bandomlijsting. Houten winkelpui van 1906. Verankerde achtergevel met aandaak.

S.A.B., O.W., 4306 (1906).

Nr. 113. Afgeschuind hoekhuis (Spoormakersstraat nr. 1) in Second-Empire-stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1861; drie bouwl. + entresol en zes trav. onder mansardedak (leien). Ter plaatse van voormalig z.g. «*t Vliegende Peert*». Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Gewijzigde benedenbouw met houten bekleding (1954), uitgezonderd l. entresolvenster met Ionische pilasters en driehoekig fronton boven de privé-ingang; oorspronkelijk door hermen geflankeerde hoektrav., beglaasde boogopeningen en ingekerfde rankwerkversiering. Inspringende bovenverd. geritimeerd door risalietvormende l. middentrav. en r. hoekpenant. Rechth. vensters met lekdrempels, op hoofdverd. in vlakke omlijsting met oren, stucsleutel en waterlijst, en met gietijzeren balkon in de hoektrav.; gegroefde penanten op derde bouwl. Kroonlijst boven steigergaten; dakkapellen met rozet en ingekerfde ranken, oren en pseudo-fronton, tot ca. 1980 achter doorlopende gietijzeren borstwering met jaartal 1861 (698).

S.A.B., 20413 (1861), 62195 (1954).
K.I.K., 75204 A.

Greepstraat (5 D-E)

Van Grasmarkt naar Schildknaapsstraat. Straat met gebogen tracé; halverwege kruispunt met de Beenhouwersstraat (O.) en, sinds 1860, de Grétrystraat (W.). Opgenomen in het B.P.A. 30/10 «Grote Markt en omgeving» van 1960 (zie Beenhouwersstraat).

Straatbeeld heden met vrij heterogeen karakter. Sporadisch bewaarde topgevels. Groot aantal doorsnee-lijstgevels uit XIX, met sober neoclassicistisch uitzicht, waaronder verschillende als aanpassingen van oudere kernen, aangegeven door muurankers, algemeen volume of constructie-onderdelen: nr. 1-3; nr. 7, 9 (tot 1883 één pand en tot 1933 onder driehoekig fronton); nr. 12, 14 (1836, i.pl.v. voorheen brede in- en uitgezwonkte topgevel; nr. 14 in 1946 gedecapceerd); nr. 15 en 28 (restanten van voorheen ruimere panden); nr. 21 (1891); nr. 47 (met pui van 1938 n.o.v. architect C. Guyot); nr. 57. Nr. 55 dateert van 1908. Straatwanden voorts, behalve kleinschalige appartementsgebouwen uit de jaren 1930 (cf. nr. 27, 53), vnl. ook ingenomen door ruimere complexen. Nr. 10, 16-26: appartementsgebouw met winkelfunctie op straatniveau en toegang tot de Centrumgalerij (zie Kleerkopersstraat), opgetrokken in 1951 op nieuwe inspringende rui-

lijn, n.o.v. architect J.F. Collin, en min of meer refererend naar de traditionele stijl. Nr. 17-19 : met toegang tot de galerij Oud-Brussel van 1963 n.o.v. architect L.H. Sorée. Nr. 40-44, hoek Violiergang : parkeergebouw van 1965 n.o.v. architect R. Schuiten; de brede in- en uitrit brengt eerder een dood punt in de aanschakeling van winkel- en, de voorheen (XVIII-XIX) nog talrijker voorkomende, horecapuien.

Voor de hoekpanden nr. 36, 52-54 en 59 zie resp. Grétrystraat nr. 64 en Schildknaapsstraat nr. 27a en 29 (699, 700).

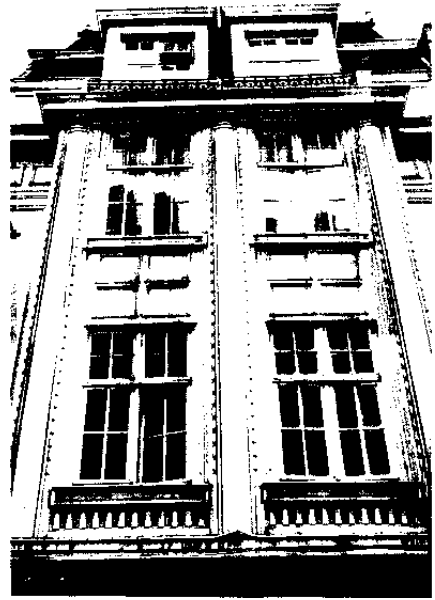
S.A.B., O.W., 47155 (1883) en 43689 (1933), 11627 (1836) en 57386 (1946), 47144 (1891), 50130 (1938), 1360 (1908), 75305 en 79930 (1963), 79848 (1965).

Nr. 2. Diephuis met topgevel van drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak, vermoedelijk opklimmend tot XVIII. Voorgevel opnieuw gecementeerd in 1947. Getoogde bovenvensters, vlg. bouw aanvraag van 1884 voorzien van lekdrempels. Verankerde geveltop herleid tot puntaflijning, met centraal getoogd venster. Verbouwde begane grond (701).

S.A.B., O.W., 56880 (1947), 11626 (1884).

Nr. 4-6. Diephuis van drie bouwl. en vier trav. onder afgewolfd zadeldak met dakkapel; traditionele kern opklimmend tot XVII en mogelijk voorheen met topgevel. In XIX A aangepast met lijstgevel in neoclassicistische stijl, heden met gedeeltelijk verwijderde cementbekleding waardoor zichtbare bak- en zandsteenbouw. Verlaagde en aangepaste rechth. vensters op lekdrempels: oorspronkelijke ordonnantie aangeduid door speklaghoogte; negblokken met kwarthol profiel aan de dagkanten, vernieuwde lateien. Rechte muurankers en gedichte zandstenen steigergaten onder kroonlijst. Totaal verbouwde begane grond (701).

Nr. 5. Diephuis met in- en uitgezwente topgevel van drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak. Verankerde bepleisterde voorgevel, na 1975 tijdens restauratie voorzien van platte banddecor en jaarstenen met datum 1696. Getoogde vensters met toegevoegde lekdrempels. Behouden zichtbaar zandstenen lijstwerk voor ge-

295. Grepstraat nr. 29-31 (1911).

velttopaflijning met driehoekig fronton en omlijsting van het rondboogvenster met sluitsteen, imposten en booglijst onder leeuwepokmotief. Deels aangepaste houten «klassieke» winkelpui (702).

K.I.K., 168/20.

Nr. 8. Diephuis met heden gecementeerde voorgevel met vereenvoudigde in- en uitgezwente top; drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen); te dateren eind XVII-begin XVIII, met XIX-aanpassingen. Lelievormige muurankers met krul. Getoogde bovenvensters op lekdrempels. Sober rondboogvenster tussen ovale oculi in top. Verhoude gelijkvloerse verd. (703).

Nr. 29-31. Ruim rijhuis met drie bouwl. hoge lijstgevel, waarvoor ontwerp van 1911 met neoclassicistisch getinte erkeruitvoering door architect Th. Jasinski (fig. 295). Deels bepleisterde voorgevel onder mansardedak. Markante, twee trav. brede houten erkeruitbouw met

296. Griepstraat nr. 33 en 35.

rechth. vensters, onder sterk uitkragende kroonlijst en bekronende verbonden ijzernen balkonleuning ter hoogte van de mansardevensters. Decoratieve uitwerking met uitgebogen lisenen, casementen, spiegels, stafwerk- en muizetandmotieven. Deels aangepaste begane grond, met behouden ordonnantie van 1934.

S.A.B., O.W., 1786 (1911), 42574 (1934).

Nr. 30. In zijn huidige vorm enkelhuis van vier bouwl. en drie trav. Oudere kern, mogelijk voorheen met topgevel en opklimmend tot XVII-XVIII; in XIX a verhoogd met één bouwl. (cf. muurankers) en aangepast met bepleisterde lijstgevel in neoclassicistische stijl. Rechth. vensters met verkleinende ordonnantie: gedecapcerde vlakke zandstenen omlijsting op tweede en derde bouwl.; beschilderde bandomlijsting op bovenste verd., horend bij de XIX-aanpassing. Lekdrempels op consoltjes met dropmotief. Gevelbeëindiging door architraaf onder houten kroonlijst op uitgelengde ge-

groefde consoles. Begane grond reeds verbouwd i.l.v. XIX B; behouden deur in rechth. geprofileerde vlakke omlijsting met imposante sluitsteen, onder gestrekte druiplijst. Bepleisterde en beschilderde, één trav. brede achtergevel aan Grétrystraat (nr. 75), van ca. 1860 met rechth. deur onder entablement en venster in geriemde omlijsting (704).

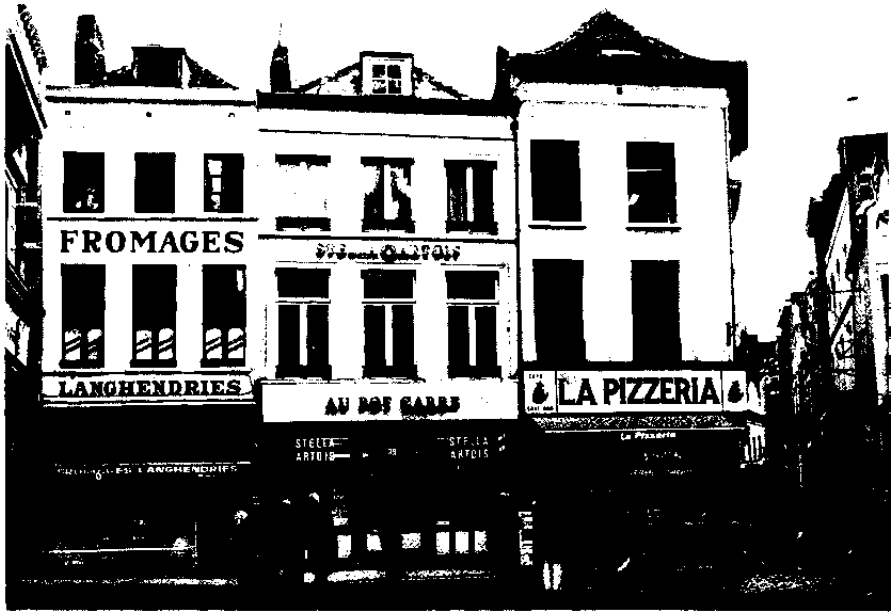
S.A.B., O.W., 47165.

Nr. 33. Diephuis met twee trav. en drie bouwl. + mezzanino onder afgesnuit zadeldak (Vlaamse pannen), (fig. 296). Vermoedelijk oudere kern, in XIX B (na 1856) aangepast met bepleisterde neoclassicistische lijstgevel. Resterende rechte muurankers tussen eerste twee bouwl. Rechth. vensters in geprofileerde omlijsting, op lekdrempels; oorspronkelijk houtwerk op bovenste verd., vervangende schuiframen op tweede bouwl. Kordon, deels gedicht mezzanino en steigergeaten onder tand- en kroonlijst. Begane grond verbouwd met thans deels behouden winkelpui.

S.A.B., O.W., 11619 (1856).

Nr. 35. Hoekhuis (Beenhouwersstraat) met klokgevel van drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (n ⊥ straat), te dateren XVII met aanpassingen uit XIX (fig. 296). Verankerde en heden gecementeerde gevels: voorgevel met rechth. bovenvensters, op tweede bouwl. met rolluikkasten. In geveltop, tussen leeuwepotmotieven, centraal kwarthol omlijst rondboogvenster met imposten, sleutel en houten vensterkruisen; bekronend driehoekig fronton. Nagenoeg blinde zijgevel met uiterst l. kleine rechth. opening; afgesnuite dakkapel boven steigergeaten en hanggoot. Verbouwde begane grond met winkelpui.

Nr. 37. Hoekhuis (Beenhouwersstraat nr. 2) van drie bouwl. en totaal vier trav. onder afgewolfd zadeldak (n ⊥ straat, pannen); mogelijk XVII-kern voorheen met topgevel, vermoedelijk in XIX A aangepast met lijstgevels, en sinds 1844 met huidige uitzicht (fig. 297). Rechth. vensters op lekdrempels, tot kordon doorgetrokken op tweede bouwl.; oorspronkelijke grote roedenverdeling en

297. Grepstraat nr. 37, 39, 41.

gietijzeren leuningen. Beëindiging door panelenfries met bedekte steigergaten, onder tand- en kroonlijst op modillons. Vernieuwde begane grond met horecapui.

S.A.B., O.W., 11625 (1844).

Nr. 38. Bepleisterde lijstgevel van drie bouwl. en dito trav., waarvoor vermoedelijke bouwaanvraag van 1860 en ontwerp van architect J. Segers (?). Getoogde vensters in geriemde omlijsting met diamantkopsluitsteen, op gelede kordonvormende lekdrempels. Druiplijst en panelenfries onder kroon- op tandlijst; getoogde dakvensters onder pseudo-fronton. Begane grond met winkel-pui, naderhand verbouwd (705).

S.A.B., O.W., 11606 (1860).

Nr. 39, 41. Twee diephuizen, mogelijk oudere kernen in XIX A aangepast met bepleisterde neoclassicistische lijstgevels; elk drie bouwl. en drie trav. onder afgewolfd zadeldak (Vlaamse pannen) met

dito dakkapel (fig. 297). Rechth. vensters, in nr. 39 in geriemde omlijsting en voorzien van ijzeren leuningen; verbonden en afzonderlijke lekdrempels. Eenvoudige kroonlijst. Verbouwde begane grond; nr. 41 tot 1837 met deur in schouderboogomlijsting.

S.A.B., O.W., 11621 (1837).

Nr. 43, 45. Bak- en natuurstenen gevels in pseudo-barokstijl, drie trav. en drie bouwl.; vlg. archiefstukken van 1965-1966 resp. n.o.v. de dienst Bouwkunst o.l.v. stadsarchitect J. Rombaux en n.o.v. architect R. Vanwijngaerden (706).

S.A.B., O.W., 73993 en 73995 (1965-1966).

Nr. 46, 48. In oorsprong gekoppelde rijhuizen (hoek Violiergang), met bepleisterde lijstgevel van drie bouwl. en totaal vier trav., van 1855 n.o.v. architect J. Corten-Crabbé. Pseudo-mansardebedaking (leien) met dakvensters vlg. bouw-aanvraag van 1908. Rechth. bovenven-

sters op tot kordon doorgetrokken lekdrempels. Eenvoudige kroonlijst. Oorspronkelijke begane grond met gekoppelde winkelpuien vermoedelijk in 1904-1906 (?) vervangen door huidige in Art Nouveaustijl, waarvoor licht afwijkend ontwerp van architecten A. en G. de Kuyper, met typische belettering en decoratieve motieven in achterglas-schildering; vernieuwde beschildering, sokkels en metalen raamwerk (707).

S.A.B., O.W., 11631 (1855), 2272 (1908), 47169 (1904-1906).

Nr. 49, 51. Twee verankerde bepleisterde lijstgevels met neoclassicistisch uitzicht, elk drie bouwl. en drie trav. Nr. 49 vlg. bouwaanvraag van 1849 aanpassing van voormalige topgevel; rechth. vensters in bandomlijsting en latere lekdrempels. Nr. 51 te dateren XIX A, met latere aanpassingen cf. geriemde oormlijstingen met festoen, ijzeren leuningen en panelen met guirlandes onder de bovenste lekdrempels. Gemeenschappelijke begane grond met horecapui sinds 1929; huidig uitzicht met neorenaissance-twee- en drielichten n.o.v. architect L. Govaerts sinds 1946 (708).

S.A.B., O.W., 11622 (1849), 35331 (1929), 57214 (1946).

HENNE A., WAUTERS A., 1975, III, p. 142, fig. 926.

Nr. 50. Zelfde volume als nr. 46-48, met bepleisterde lijstgevel, van 1891-1892. Op bovenverd. bredere zijtrav. en rechth. deurvensters met behouden raamindeling, in geriemde omlijsting; markerende gevelbrede en afzonderlijke balkonleuningen, kordons en panelenfriezen. Oorspronkelijke winkelpui deels verbouwd: behouden ordonnantie in drie l. trav.; schuiframen, gesupprimeerde r. deur en vernieuwde sokkel sinds 1934 (707).

S.A.B., O.W., 47170 (1891-1892), 41662 (1934).

Grétrystraat (4-5 E)

Van Hallenstraat naar Grepstraat. Straat met rechtlijnig tracé, in twee fasen gerealiseerd. Meest O.-straatgedeelte

aangelegd in 1860, ter ontlasting van de Kleerkopersstraat. Hierbij werd de bestaande z.g. «Kalvermarkt» of «-straat» ingelijfd: voorheen een rechth. plein bereikbaar via twee gangen resp. vanuit de Kleerkopersstraat en de Grepstraat, aangelegd in 1795 ter plaatse van het gesloopte madelonnettenklooster; later z.g. «(Nieuwe) Huidenmarkt» en in 1851 «Rue aux Suifs». Vervolgens gelijktijdig met de aanleg van de centrale lanen, in 1867-1871, in W.-richting over de Anspachlaan doorgetrokken tot aan de Centrale Hallen (zie Hallenstraat), waarvan de middenportiek het straatperspectief afsloot. Benaming naar de Luikse musicus A.E.M. Grétry (1747-1813). Neoclassicistische hoek- en meestal gekoppelde rijhuizen met Second-Empire-stijlkenmerken, uit de heginjaren 1860, van bij oorsprong met gelijkvloerse handelsfunctie, tussen Kleerkopersstraat en Grepstraat. Enkele panden met eenvoudige opstand en verkleinende ordonnantie, gekenmerkt door geriemde vensteromlijstingen, doorgetrokken lekdrempels en klassiek hoofdstel, veelal aanpassingen van bestaande eind XVIII-constructies, cf. nr. 40-42 (1862), 46-46A (1861) en 57-57A (1860); nr. 44-44A later vlg. hetzelfde patroon wederopgebouwd (1901) met bijkomende gietijzeren balkons en platte banden. Monumentale eclectische architectuur uit de jaren 1870 tussen Hallenstraat en Kleerkopersstraat. Voor het merendeel huurhuizen van het Haussmanniaanse type, behorend tot de belangrijke groep gebouwen aan de centrale lanen, opgetrokken door de Parijse ondernemer J.-B.A. Mosnier in 1874-1878, met overvloedig gebruik van natuursteen en gebeeldhouwde decoratie (zie ook Adolphe Maxlaan). «Anspach Center» (zie Anspachlaan nr. 24-30) en «Residentie Grétry» (1979-1983, architecten A. en J. Polak) aan de N.-zijde.

S.A.B., O.W., 6208 en 26234 (1860), 36703 (1867-1871), 12037 (1862), 12040 (1861), 12031 (1860), 12046 (1901).

298. Grétrystraat nr. 22-24. Bouwaanvraag (1874), (S.A.B., O.W., 12029).

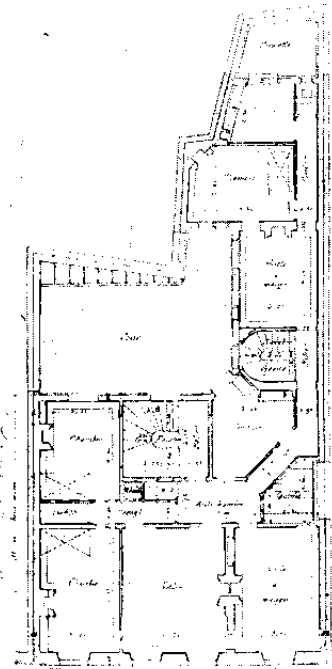
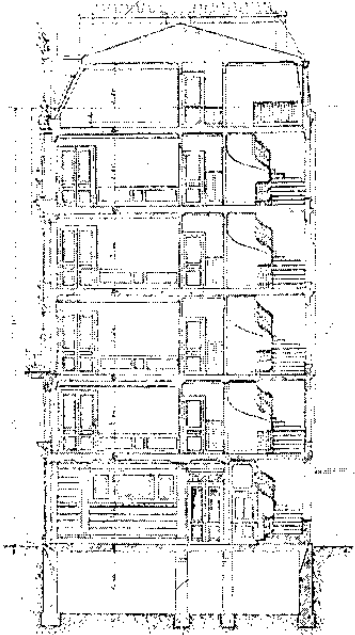
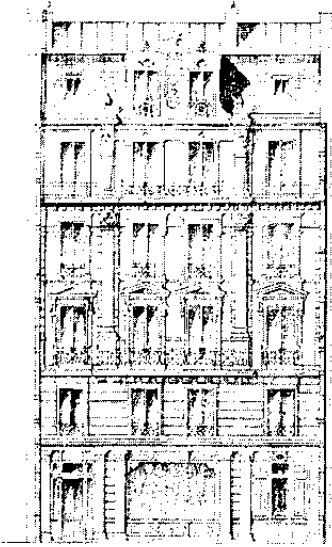
M. A. MOSNIER

Propriétaire - Constructeur

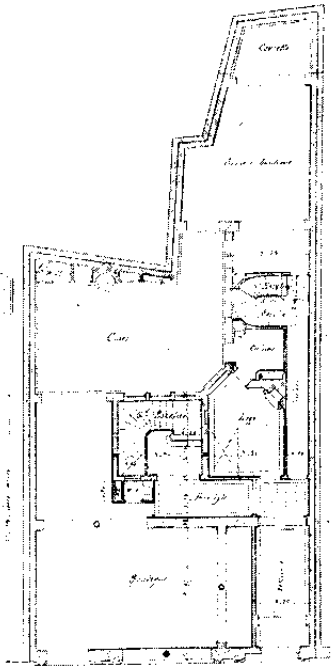
Rue Grétry - LOT B.

M. J. OLIVE

Architecte.

Élévation de la salle
 d'attente - voir plan ci-dessous
 et plan de coupe de la salle d'attente

Plan de la salle d'attente

Plan de la salle d'attente

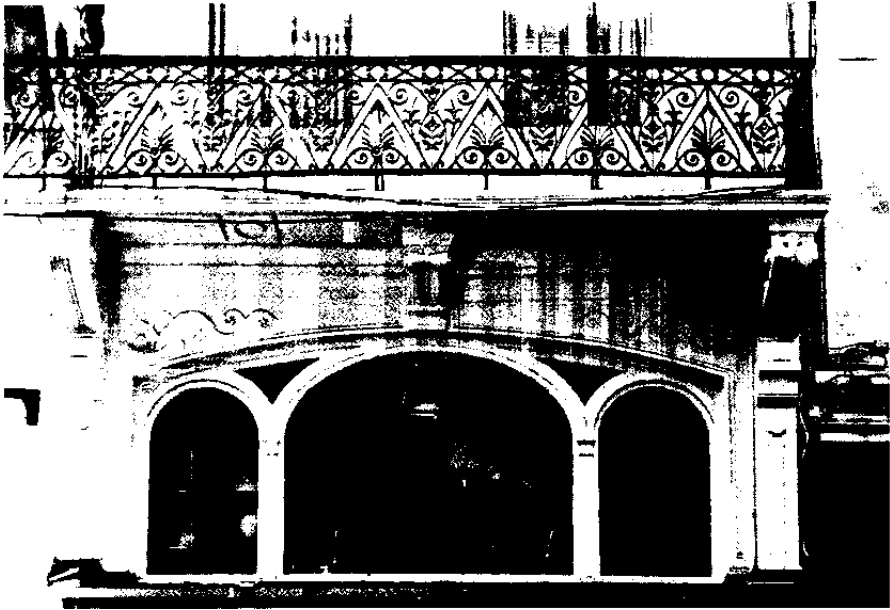
299. Grétrystraat nr. 22-24 (1874). Dakvenster.

Nr. 3-13. Twee gekoppelde huurhuizen in eclectische stijl, vermoedelijk behorend tot de groep gebouwen van het Haussmanniaanse type, opgetrokken door J.-B.A. Mosnier, n.o.v. architecten J. Olive en E. L'Homme (Parijs), in 1874-1878. Symmetrisch opgebouwde lijstgevel van natuursteen, met vijf bouwl. en tweemaal vier trav. onder mansardedak (leien). Gevelritmering door pilasters die de alternerend gekoppelde trav. begrenzen, voorts ingehouden decor. Gemarkeerde horizontale registers. Entresolvormende tweede bouwl. met schijnvoegen. Twee hoofdverd. met rijkere ornamentering, belijnd door het gevelbrede balkon met afzonderlijke gietijzeren borstweringen van de bel-ctage, en de kroonlijst met klossen. Erboven doorlopende gietijzeren borstwering voor de attiekvormende vijfde bouwl. Rechth. vensters in bewerkte omlijsting, verrijkt met entablement met acanthusfries en o.m. cartouche op de derde bouwl.; gietijzeren leuningen.

Dakkapellen met pseudo-fronton. Begane grond verbouwd. Recent gerenoveerd door stad Brussel (709).

Nr. 16C-18. Zie Anspachlaan nr. 24-30.

Nr. 22-24. Huurhuis van het Haussmanniaanse type, in eclectische stijl met Second-Empire- en neorenaissance-inslag, n.o.v. architect J. Olive (Parijs) van 1874, i.o.v. J.-B.A. Mosnier (fig. 298). Rijk geornamenteerde, volledig natuurstenen lijstgevel, met vijf bouwl. en vier trav. onder mansardedak (leien). Symmetrische opbouw met horizontale registerindeling en geaccentueerde middenpartij, doorlopend in dakvenster onder bewerkt fronton en cartouche waarin jaartal 1874 (fig. 299). Pui met vitrine tussen winkel- en privé-deur, met brede pilasters en entablement. Tweede bouwl. als entresol met schijnvoegen. Twee hoofdverd. belijnd door het middenbalkon met doorlopende gietijzeren borstwering van de bel-ctage, en de

300. Grétrystraat nr. 34-36 (1860). Entresolraam.

kroonlijst met klossen. Erboven gevelbrede gietijzeren borstwering voor de attiek-vormende vijfde bouwl. Twee middentrav. gemarkeerd door kolossale composiete pilasters op hoofd-, hermen op attiekverd. Rechth. vensters in geriemde omlijsting met o.m. pilasters en waterlijst, en driehoekige frontons op bel-etage; gietijzeren leuningen. Œil-de-bœufs. Recent gerenoveerd door Stad Brussel.

S.A.B., O.W., 12029 (1874).

Nr. 26-28. Rijkshuis met natuur- en hardstenen lijstgevel met neo-Lodewijk XVI-decor, waarvoor bouwaanvraag van 1873; drie bouwl. + entresol en drie trav. onder mansardedak (leien). Rechth. vensters in geriemde omlijsting. Entresol met schijnvoegen en schijvenfriezen, l. bovenlicht van voormalige privé-deur. Bel-etage gemarkeerd door gevelbreed balkon met zware consoles en gietijzeren borstwering en entablementen met meanderfries. Kroonlijst met tandlijst op con-

soles en schijvenfries; dakkapellen met klauwstukken en driehoekig fronton. Toegevoegde gebuikte balkons op entresol (1884) en hoogste verd. Verbouwde begane grond, oorspronkelijk privé-deur en winkelpui (710).

S.A.B., O.W., 12044 (1873, 1884).

Nr. 27-37. Twee gekoppelde huurhuizen van het Haussmanniaanse type, in eclectische stijl met neo-Franse-renaissance-inslag, n.o.v. architect J. Olive (Parijs) van 1874, i.o.v. J.-B.A. Mosnier. Zelfde type opstand als nr. 22-24. Natuurstenen parement voor de benedenbouw: privé-ingang tussen winkelpuien, oorspronkelijk geritmeerd door geblokte pilasters onder entablement met médaillon, trigliefen en panelen, heden grotendeels verbouwd; entresol met schijnvoegen en steekboogvensters met voluutsteutel. Natuur- en bakstenen bovenverd.; rechth. vensters in verticaal oplopende omlijstingen, twee middentrav. verenigd door balkons en bekronend gebroken fronton.

Bel-etage gemarkeerd door doorlopende balustrade en driehoekige en gebogen frontons op consoles. Kroonlijst op klossen, médaillon en consoles onder attiekbalkon. Dakkapellen met gebogen en driehoekig fronton. Gietijzeren leuningen. Recent gerenoveerd door Stad Brussel (711).

S.A.B., O.W., 12028 (1874).

Nr. 30-32. Afgeschuind hoekgebouw (Kleerkopersstraat nr. 34) in eclectische stijl met neorenaissance-inslag, waarschijnlijk n.o.v. architect A. Samyn, van ca. 1875; vier bouwl. + entresol en zeven trav. onder mansardedak (leien). Lijstgevel met natuurstenen parement, kordongeleding en klassieke beëindiging; monogram FP in tweede trav. Op entresol brede rondboogdrieliichten met rankwerksleutel en -zwikken, gemarkeerd door composiete pilasters; loggia met cartouche in de hoektrav. Rechth. en op hoogste verd. getoogde bovenvensters in olopende, geriemde omlijstingen met oren, o.m. voorzien van ijzeren leuningen. Op bel-etage driehoekige, in twee laatste trav. gebroken, frontons met schelp, boven lamberkijnen en meanderfries, en gebogen balkons met ijzeren hek in tweede en hoektrav. Op derde bouwl. entablementen op consoles, waarop Franse balkons met postamenten van de vierde bouwl. Alternerend dakkapellen met driehoekig en gebogen fronton en œil-de-bœufs. Verbouwde winkelpuien (712).

L'Emulation, 1903, kol. 57.

Nr. 34-36. Afgeschuind hoekcomplex (Kleerkopersstraat nr. 33-37), vier gekoppelde winkelhuizen met Second-Empire-inslag, n.o.v. architect M. Smits van 1860; vier bouwl. + entresol en elf trav. onder mansardedak (zink). Beplesierde en beschilderde lijstgevel met o.m. typische rankwerkmotieven, rozetten en schijfformanten ter versiering. Opgewerkte onderbouw met winkelpuien onder getoogde entresolramen met sleutel, geritmeerd door gegroefde hardstenen posten waarop consoles van gevelbreed balkon; heden sterk verbouwd, enkel bewaard houtwerk van entresoiraam met driedelige boogtracering in twee r. trav.

301. Grétrystraat nr. 39 tot 49 (1874).

(fig. 300). Privé-deur met fronton. Licht getoogde bovenvensters in rechth. geriemde omlijsting met oren en sleutel, op doorgetrokken lekdrempels; typische ijzeren balkonleuning met scheidingshekken en vensterleuningen. Kroonlijst met tandlijst en aansluitende architraaf; dakkapellen met pseudo-fronton (713).

S.A.B., O.W., 12021 (1860).

Nr. 39 tot 49. Geheel van drie huurhuizen, van het Haussmanniaanse type, in eclectische stijl met neo-Franse-renaissance- en neobarok-inslag, vermoedelijk n.o.v. architect J. Olive (Parijs) van 1874, i.o.v. J.-B.A. Mosnier (fig. 301). Symmetrisch gevelfront met twee zijpanden in spiegelbeeld aan weerszij van een rijker uitgewerkt middenpand; telkens zelfde type opstand als nr. 22-24. Zijpanden met volledig natuurstenen parement. Markerende zijrisalieten: oorspronkelijk brede steekboogdeur met cartouchesleutel en hoekkettingen in zwaar geboste onderbouw, volkomen verbouwd in r.

pand; kolossale composiete pilasters op bovenverd., pilasters en balkon in attiek, en dakkapel met voluten en gebogen fronton. Bel-etage gemarkeerd door balkon op zware consoles en entablementen met topstuk in twee midden-, driehoekige frontons in zijtrav. Verder getoogde entresol- en rechth. bovenvensters, i.g. in geriemde omlijsting met oren en o.m. cartouchesleutel; sierlijke ijzeren borstweringen. Gekorniste kroonlijst op klossen; centrale getoogde dakkapel. Middenpand van natuur- en baksteen, met vijf trav. Geaccentueerde middenpartij met balkons en monumentale dakkapel met klauwstukken, oculi, gebeeldhouwd gebroken fronton en vuurvaas. Centrale rechth. vleugel deur in geriemde omlijsting met cartouchesleutel tussen winkelpuilen met belijnde posten. Bovenverd. verticaal geritmeerd door geblokte midden- en hoekpilasters met maskercartouche en o.m. sieranker en oplopende vensteromlijstingen met o.m. cartouchesleutels. Op bel-etage bijkomende gebroken, gebogen en driehoekige frontons met maskers en lamberkijnen. IJzeren balkon- en vensterleuningen. Kroon- en daklijst op consoles; œil-de-bœufs. Recent gerenoveerd door Stad Brussel.

S.A.B., O.W., 12028 (1874).

Nr. 48-52. Geheel van drie gekoppelde rijhuizen in neoclassicistische stijl n.o.v. architect W. Janssens van 1860; vier bouwl. en telkens twee trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, afgewerkt met kroon- en tandlijst op uitgelengde consoles en casementen.

Licht getoogde vensters, in rechth. geriemde omlijsting met oren; geprofileerde lekdrempels, kordonvormend op eerste twee bovenverd. Winkelpuilen met zij-ingang van bij oorsprong, heden verbouwd (714).

S.A.B., O.W., 12018 (1860).

Nr. 51. Markant hoekgebouw (Kleerkopersstraat nr. 32), huurhuis van het Hausmanniaanse type, in eclectische stijl met neobarok-inslag, n.o.v. architect J. Olive (Parijs) van 1874, i.o.v. J.-B.A. Mosnier; vier bouwl. en tien trav. onder hoog mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met afgeronde

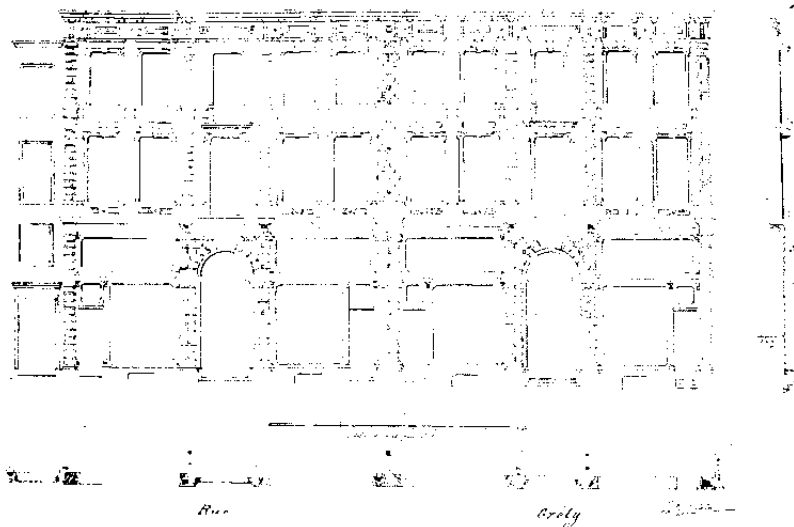
hoekpartij onder koepeldak (zink); ernstig verminkt sinds 1971 door overkragende pseudo-vakwerkaanbouw. Oorspronkelijke opstand: winkelpuilen en privé-inrijpoort in voorlaatste trav.; door balkons, doorlopende balustrade, entablementen en gebogen frontons gemarkeerde bel-etage. Derde bouwl. geritmeerd door kolossale composiete pilasters en afgewerkt met stafwerkfries en kroonlijst op klossen; rechth. vensters in geriemde omlijsting met acanthussleutel en lekdrempel op diamantkopconsoles. Vierde bouwl. als attiek, geritmeerd door versmallende pilasters met postament, en belijnd door gevelbreed balkon met balustrade; steekboogvensters in vlakke omlijsting met voluutsleutel. Hoektrav. geaccentueerd door dakkapel met voluten, hooglijst, topstuk en balustrade en œil-de-bœuf; dakkapellen met pseudo-fronton in overige trav. (715).

S.A.B., O.W., 11650 en 82810 (1874).

Nr. 54-60. Geheel van drie gekoppelde rijhuizen met Second-Empire-kenmerken n.o.v. architect Jos. Segers van 1861; vier bouwl. en resp. drie en tweemaal twee trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, geleed door gevelbreed balkon, met ijzeren leuning aansluitend bij de pui. Getoogde vensters in verticaal oplopende omlijstingen met beraapte panelen, doorgetrokken lateien en lekdrempels. Kroon- en tandlijst op consoles, panelenfries en kordon. Oorspronkelijk l. poort en repeterende winkelpuilen met zij-ingang, heden verbouwd (716).

S.A.B., O.W., 12022 (1861).

Nr. 55-55A. Afschuind hoekcomplex (Kleerkopersstraat nr. 23-31), gekoppelde winkelhuizen, in neoclassicistische stijl n.o.v. architect Jos. Segers van 1857-1858; drie bouwl. + entresol en zeventien trav. onder mansardedak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, beide gevelzijden gemarkeerd door middenrisaliet met oorspronkelijk hoge rondboogdeur op pilasters, balkons met balustrade in Kleerkopersstraat, hoekkettingen en gebroken fronton. Steekboogvensters in geriemde omlijsting met sluitsteen, bijkomend entablement in hoektrav. en risalieten; gietijzeren leuningen op boven-

302. Grétrystraat nr. 63-73. Bouwaanvraag (1862). (S.A.B., O.W., 12015).

ste verd. Kroonlijst met tandlijst op consoles, panelenfries en kordon; dakkapellen met driehoekig fronton. Verbouwde benedenbouw: oorspronkelijk winkelpuijen met middeningang en beglaasde entresol geritmeerd door pilasters (717).

S.A.B., O.W., 11653 (1857-1858).

Nr. 59-61. Rijhuis in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1860; drie bouwl. + entresol en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Entresol met schijnvoegen en haast vierkante vensters. Getoogde bovenvensters op doorgetrokken geprofileerde lekdrempels; geriemde omlijstingen, op bel-etage met bijkomende oren in zij-, balkon met gietijzeren hek en gebogen entablement beide met voluutconsoles in de middentrav. Kroon- en tandlijst op consoles verbonden door kordon. Vernieuwde winkelpui tussen zij- en privé-ingang (718).

S.A.B., O.W., 12020 (1860).

Nr. 63-73. Geheel van twee gekoppelde huurhuizen met Second-Empire-kenmerken, waarvoor bouwaanvraag van 1862 (fig. 302); drie bouwl. + entresol en telkens vijf trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met dubbelhuisopstand, gemarkeerd door middenrisaliet met hoge rondboogdeur en balkons met bewerkte voluutconsoles en ijzeren leuning, en hoekpilasters. Geboste onderbouw, opengewerkt door heden vernieuwde winkelpuijen en beglaasde entresol met bewaarde roedenverdeling, onder entablement. Bovenvensters met afgeronde bovenhoeken in verticaal olopende, geriemde omlijstingen met oren, schijven en sleutel; spiegel op borstwering en doorgetrokken lekdrempels. Gekorniste kroon- en tandlijst op consoles, casementenfries en kordon. Toegevoegd mansardedak (1881) in twee l. trav. Fraaie houten vleugeldeuren met roosters en waaier (fig. 303), (719).

S.A.B., O.W., 12015 (1862) en 12034 (1881).

303. Grétrystraat nr. 63-73 (1862). Deur.

Nr. 64. Geknikt hoekhuis in neoclassicistische stijl (Grepstraat nr. 36) waarvoor bouwaanvraag van 1860; drie bouwl. + entresol en mezzanino, en zeven trav. onder afgeknot schilddak (kunstleien) met vorstleuning. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op entresol, doorlopende balustrade op bel-etage en kordonvormende lekdrempels. Getoogde vensters, op bovenverd. in geriemde omlijsting met oren, schijf en drop; vierde trav. geaccentueerd door balkons. Klassiek hoofdgestel met kroon- en tandlijst op uitgelengde consoles. Winkelpuilen en r. privé-deur van bij oorsprong, heden opnieuw bekleed (720).

S.A.B., O.W., 12017 (1860).

Nr. 77-79. Dubbel geknikt hoekhuis (Grepstraat) in neoclassicistische stijl, met drie bouwl. + entresol en één blinde + vijf trav. onder zadeldak, ca. 1860.

Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen en haast vierkante vensters op entresol, getoogde bovenvensters met geprofileerde omlijsting en doorgetrokken lekdrempels; klassiek hoofdgestel met kroon- en tandlijst op consoles. Gevelbrede houten winkelpui met midden- en privé-ingang, pilasters en entablement (721).

Groot Eiland (4 F-G)

Van St.-Goriksplein naar Fontainasplein. Straat met aloude oorsprong, samenstel van het Groot Eiland en de vroegere Zwartzustersstraat sinds eind XIX. Vanouds benaming van de straat die St.-Gorikskerk en -kerkhof – centrum van het Groot of St.-Gorikseiland – omringde, leidend naar de Hoge Brug. Grotendeels geïncorporeerd in de pleinaanleg van het St.-Goriksplein in 1802. De Zwartzustersstraat, eerder z.g. «Oudeborchstrate», leidend naar de Baardbrug, verbond vanouds het Groot en het Klein Eiland. Eertijds middenin onderbroken door het Leeuwenwinket, een sluippoort van de eerste stadsomwalling, gesloopt in 1594, waarvan vermoedelijke resten werden blootgelegd in 1972. Vestiging van het Zwartzustersklooster in XIV, opgeheven in 1798, waarvan nog resten in nr. 27 tot 33; van het Nazarethklooster eind XV, later rijkeklarenklooster (zie Rijkeklarenstraat nr. 23).

Vrij goed bewaard, smal en kronkelend straatracé, het N.-gedeelte tot de Rijkeklarenstraat evenwel aan beide zijden plaatselijk verbreed, ten W. vanaf 1842, ten O. omstreeks 1900. Bebouwing met uitgesproken heterogeen karakter, getuigend van de historische evolutie van de straat (fig. 304). Traditionele panden uit XVII, cf. nr. 36 voorzien van muurankers met gekrulde spie, op de oude rooilijnen. Reeksen van neoclassicistische enkelhuizen uit jaren 1840, o.m. nr. 32 (1846); groep rijhuizen uit jaren 1870 aansluitend bij het Fontainasplein; groep hoge huurhuizen uit eind XIX-begin XX in één blok met de St.-Goriksstraat, o.m. nr. 8 (1909, architect H. Schoeps).

304. Groot Eiland naar het Z. en nr. 9.

Voorts koorgevel van de Rijkeklarenkerk naast nr. 21; voormalige papierfabriek bij de Zespenningenstraat. Panden nr. 1 tot 17 deel uitmakend van de eerste fase van het sanerings- en renovatieproject «St.-Gorikswijk», n.o.v. studiebureau B.U.A.S. (R. Lemaire, G. Gyömörey) en studiebureau Dumont (Ph. en Y. Dumont) van 1981, uitgevoerd in 1985-1988. Reconstructie van de traditionele panden, grondige renovatie van de XIX-panden en herinrichting van de gemeenschappelijke binnenterreinen met gedeeltelijke vrijlegging van de oude Zennebedding; omvat veertig wooneenheden en zes handelsruimten (zie ook Rijkeklarenstraat nr. 23, St.-Gorikspein nr. 20 tot 23).

S.A.B., O.W., 22359 (1846), 3271 (1909).

Nr. 1-3. Twee gekoppelde enkelhuizen met bepleisterde en beschilderde lijstgevel in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1844; drie bouwl. en totaal vijf trav. onder zadeldak. Begane

grond met schijnvoegen en oorspronkelijk rechth. vensters en deuren in uiterste trav., vlg. spiegelbeeldschema; klassiek houten winkelraam waarvoor bouwaanvraag van 1870 in r. pand. Rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting, doorgetrokken lekdrempels en gietijzeren leuning. Kroonlijst met modillons en tandlijst boven panelenfries en kordon; twee afgewolfd dakkapellen. Grondig gerenoveerd in 1985-1988, cf. straatnotitie (722).

S.A.B., O.W., 3371 (1844), 3349 (1870).

Nr. 5, 9. In oorsprong traditionele breedhuizen met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak, opklimmend tot XVII, beide herhaaldelijk aangepast in de loop van XIX. Afgebroken en wederopgebouwd in 1985-1987, cf. straatnotitie. Gevels met parement van gerecupereerde bak- en zandsteen, aangevuld met natuursteen: reconstructie voor zover nog aanwijsbaar op basis van sporen van de vroegere ordonnantie, in historiserende zin vervolledigd. Kwarthol geprofileerde sokkels, dito negblokken van de kozijnen, speklagen in het verlengde van de dorpels, steigergaten en muurankers. Nr. 5 met dubbelhuisopstand: rondboogdeur met bovenlicht, klooster- en kruiskozijnen met ontlastingsboogjes. Nr. 9, gecombineerd breed-/diephuis, met enkelhuisopstand (fig. 304): belijgende waterlijsten, breed getrappt dakvenster (5 tr. + topstuk) waarin rondboogvenster met sluitsteen. Rondboogdeur in brede omlijsting met kwarthol profiel, voluutsleutel en waterlijst in r. trav.; kruiskozijnen met wigvormige ontlasting. Achtertuitgevel met muurvlechtingen; lagere aanbouwen.

S.A.B., O.W., 11845, 3350, 3326.

Nr. 10-12, 14-18. Twee gelijkaardige huurhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvragen van 1903, nr. 14-18 n.o.v. architect J. Delstanche; vier bouwl. en drie trav. resp. onder zadeldak en mansardedak + dakkapellen met fronton. Bepleisterde lijstgevels met kordongeleiding en door balkons met gebuikte gietijzeren leuning geaccentueerd middenrisaliet. Resp. getoogde en rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting, doorgetrokken lekdrempels en

onderdorpel. Klassiek hoofdstel. Winkelpuien met zijdeuren en pilasters (723).
S.A.B., O.W., 3269 en 3268 (1908).

Nr. 11-17. Geheel van vier gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen, waarvoor bouwaanvraag van 1842; drie bouwl. en totaal dertien trav. onder zadeldak. Opgetrokken ter plaatse van een vermoedelijk XVI-breedhuis met overkragende bovenverd. op korfbogen en korbelen (r. panden) en een overwelfde Zenne-arm (l. pand). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met repeterend schema en knik tussen tiende en elfde trav. Begane grond met rechth. vensters en deur, telkens in oorspronkelijk blinde r. trav., en later «klassiek» winkelraam; in ontwerp bijkomende schijnvoggen. Rechth. bovenvensters in verkleinende ordonnantie, met lekdrempel en gietijzeren leuning. Kroonlijst boven fries en architraaf. Grondig gerenoveerd in 1985-1988, cf. straatnotitie (724).

S.A.B., O.W., 3354 (1842).

Nr. 19-21. Twee gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen, drie bouwl. en elk twee trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1844; opgetrokken ter plaatse van traditionele constructie. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met repeterend schema, rechth. openingen op arduinen dorpels en kroonlijst. Benedenvenster van nr. 19 vergroot tot winkelraam in 1900; winkelpui uit 1903 en studecor in nr. 21 (725).

S.A.B., O.W., 22351 (1844), 3274 (1900), 3275 (1903).

Nr. 20. Huurhuis met vijf bouwl. en twee ongelijke trav. onder mansardedak, waarvoor bouwaanvraag van 1908. Bakstenen lijstgevel doorspekt met hardsteen, gemarkeerd door l. risaliet met houten erkers en gebuikte gietijzeren balkons. Rechth. openingen met l-halk en lekdrempel, aangepast op begane grond. Eenvoudige achtergevel in St.-Goriksstraat nr. 29, met balkon op tweede bouwl. (726).

S.A.B., O.W., 4168 (1908).

Nr. 22-24. Afgeschuind hoekgebouw (St.-Goriksstraat), huurhuis, in eclecti-

sche stijl, n.o.v. architect T. Van Mol van 1897, in gevel gedateerd 1898; vier bouwl. en negen trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde lijstgevel versierd met schijnvoggen, pilasters, kordons en gietijzeren balkons; oorspronkelijk luifel en erker in hoektrav. Dakkapellen met driehoekig fronton. Winkelpui van oorsprong (727).

S.A.B., O.W., 4730 (1897).

Nr. 27-29. Zie Rijkeklarenstraat nr. 24.

Nr. 31-33. Verankerd breedhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Overblijfsel van het voormalige zwartzustersklooster (zie ook Rijkeklarenstraat nr. 24). Lage eerste twee bouwl. in traditionele bak- en zandsteenstijl, vnl. kwart-holle negblokken en speklagen, minstens opklimmend tot XVII. Aangepaste kruiskozijnen op bovenverd.; ten dele gewijzigde ordonnantie op begane grond, tot 1833 repeterende opstand met telkens deur en venster. Hoge derde bouwl., toegevoegd in XVIII-XIX, met licht getoogde openingen (728).

S.A.B., O.W., 22353 (1833).

Nr. 34. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit XIX a. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde, doch recent gedecoreerde lijstgevel. Verkleinende rechth. bovenvensters met lekdrempel en gekulde ijzeren leuning; deur in entablement in r. trav. Kroonlijst met klossen boven fries en kordon; twee afgewolfd dakkapellen. Benedenvensters verbouwd tot winkelpui (729).

Nr. 38, 40. Enkelhuizen met neoclassicistisch uitzicht uit XIX a, doch oudere, wellicht traditionele XVII-kern, aangegeven door muurankers; twee bouwl. en elke drie trav. onder zadeldak (pannen). Verlaagde bovenvensters en toegevoegde lekdrempels uit 1857 in nr. 40. Gecementeerde lijstgevels met repeterend schema. Rechth. openingen op arduinen dorpels, kroonlijst met klossen boven steiger-gaten, centrale dakkapel (730).

S.A.B., O.W., 22360 (1857).

305. Groot Eiland nr. 39. Voormalige «Papeteries De Ruyscher», huidig Technisch Instituut Anneessens. Vestibule (1905).

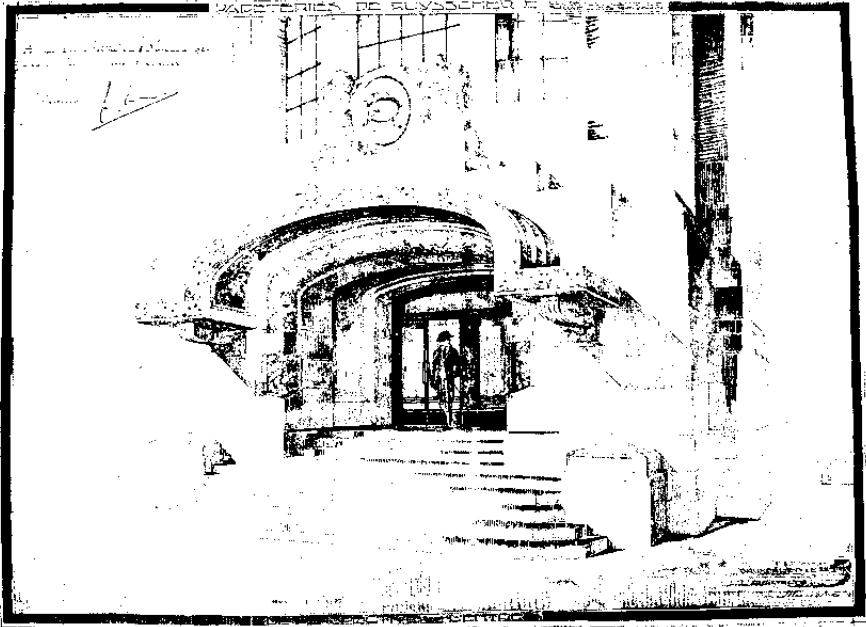
306. Groot Eiland nr. 39. Voormalige «Papeteries De Ruyscher» huidig Technisch Instituut Anneessens. Hoek-vleugel (1924-1927).

Nr. 39. Voormalige papierfabriek «*Papeteries De Ruyscher*», later «*Papeteries de Belgique*». Omvangrijk bedrijfscomplex (hoek Zespenningenstraat nr. 1), in drie fasen opgetrokken in de loop van XX A; heden *Technisch Instituut Anneessens*.

Kern gevormd door de centrale vleugel (Groot Eiland) met Art Nouveau-inslag, n.o.v. architect E. Acker van 1905. Gebouw met souterrain, drie bouwl. en pseudo-mansardedak, op onregelmatige plattegrond met centraal binnenplein; constructie met gebruik van ijzer voor de structuur. Verzorgde gevelparementen met levendige combinatie van witte en rode baksteen in decoratief metselverband, o.m. friezen met geometrisch patroon op borstweringen en hoofdgewel, hardstenen lagen en sokkel; I-balken met rozetten als overspanning van de muuropeningen. Voorgevel van acht trav., afgewerkt met kroonlijst op klossen. L.

brede ingangspartij van drie ongelijke trav., gemarkeerd door centraal afgeschuind portaal met fraaie ijzeren hekafsluiting, waarboven drielichten, ook in het bijkomende dakvenster met postamenten. R. regelmatige opbouw met verticaliserend ritme van steekbogen in beneden-, oplopende rechth. openingen in bovenbouw, met smalle penantstructuur. Ruime vensters met kleine roedenverdeling; getraliede souterrainopeningen. Gelijkwaardige opstand rond het binnenplein, deels verhoogd met vierde bouwl. Opengewerkte begane grond, oplopende bovenvensters en pilasterindeling. Oplopende erker op consoles met typisch profiel; driezijdige ijzeren uitbouw met markant Art Deco glas-in-loodraam door A. Paulis (1928). Vestibule met ijzeren roostering en gemetselde gewelkappen (fig. 305).

Imposante hoekvleugel (Zespenningenstraat) in Art Deco, uitbreiding n.o.v.

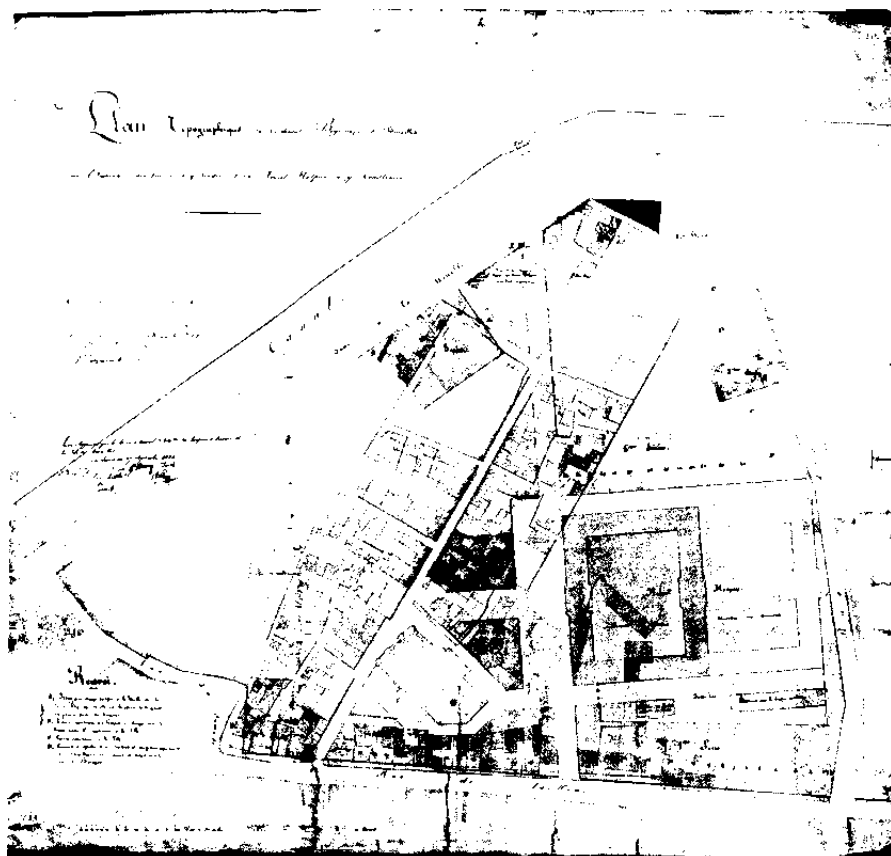
307. Groot Eiland nr. 39. Voormalige «Papeteries De Ruyscher», huidig Technisch Instituut Anneessens. Bouwaanvraag luifel (1924), (S.A.B., O.W., 58701).

architect E. Dhucque van 1924, voltooid in 1927, cf. ook gevelsteen (fig. 306). Gebouw met souterrain, vier bouwl. en dertien trav., op L-vormige plattegrond; betonstructuur. Gevelparement van gele baksteen met verwerking van natuur- en hardsteen o.m. voor sokkel en beeldhouwd decor. Afgeschuinde hoekpartij gemarkeerd door kolossale lisenen, bewerkte postamenten en trapezoidale frontonbekroning met typische bloemfriezen. Korfboogportaal met druk geprofileerde archivolt en ijzeren hekafsluiting; luifel op gestrekte uiteinden met markante polychrome ceramiekbekleding, met bladranken waarin stadswapens (fig. 307). Aansluitend beeldhouwd medaillon met monogram CDR, welvaarts- en nijverheidselementen. Oplopende drielichten op bovenverd. Zijgevels met alternerend ritme van smalle verticaliserende risalieten, geleed door de kroonlijst met klossen, de bovenste

verd. opgevat als attiek met postamenten. Ruime vensterpartijen voorzien van metalen raamwerk met kleine roedenverdeling, doorlopend over tweede en derde bouwl. Fraaie zeszijdige inkomhal: polychrome ceramiekbekleding van wanden en pijlers waarin papiermerken, marmere bevloering met sterpatroon, balie voor hogervermeld glas-in-lood. Uitbreiding ter r. zijde (Groot Eiland), vier bouwl. en vier trav., waarvoor bouwaanvraag van 1949. Opstand met elementen van beide vleugels, l. gemarkeerd door oplopende erker (731).

S.A.B., O.W., 3283 en 76736 (1905), 58699-58701 (1924-1927), 60762 (1949).
L'Emulation, 1908, pl. 1-2.

Nr. 70 tot 82. Geheel van vier gekoppelde rijhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvragen van 1875 voor drie l. panden, 1876 voor r. pand; vier bouwl., l. pand met vier, overige met

308. Grootgodshuisstraat. Aanlegplan Grootgodshuisstraat, Fermerijstraat en Marcqstraat, met inplanting van het Groot Godshuis (1822). (O.C.M.W., Kaarten en Plannen, 133).

twee trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschildere lijstgevel, in nr. 78 vernieuwde bakstenen gevelbekleding (1953). Getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting, doorgetrokken lekdrempel, gietijzeren balkonhek op tweede bouwl., borstweringversiering op overige. Klassiek hoofdstel. Winkelpuien vlg. repeterend schema van bij oorsprong, heden verbouwd; bijkomende privé-ingang naast eerste blinde trav. in l. pand (732).

S.A.B., O.W., 22349 (1875), 22350 (1876), 61823 (1953).

Grootgodshuisstraat (3-4 C-D)

Van Lakensestraat naar Steenkoolkaai. Hoofdstraat van de stedebouwkundige aanleg in het N.-deel van het voormalige Groot Begijnhof (zie Begijnhof), eerste fase van de ontsluiting en volledige herinrichting van de begijnhofsterreinen. Het Bestuur der Godshuizen, eigenaar van het Groot Begijnhof sinds 1800, vatte in 1817 een project aan tot verbetering van de aldaar gegroepede instellingen voor zieken- en bejaardenzorg, uiteinde-

lijk resulterend in de realisatie van een monumentaal architectonisch en urbanistisch ensemble, één der meest prestigieuze verwezenlijkingen tijdens de Hollandse periode te Brussel. Het project werd waarschijnlijk vanaf 1818 uitgewerkt door architect H.L.F. Partoes, leidend tot het definitieve aanlegplan van 1822 (fig. 308). De bouw van het nieuwe Groot Godshuis werd hierbij gekoppeld aan de aanleg van drie nieuwe straten, met name de Fermerijstraat, de Grootgodshuisstraat en de Marcqstraat. De Begijnhofstraat werd plaatselijk verbreed en achteraan doorsneden. Door verkaveling van de omheininggracht en -muur van het begijnhof werden resp. de W.- en de Z.-zijde van de Lakensestraat en het Zaterdagplein verlegd. Voorts werden de Brandhoutkaai en de Steenkoolkaai rechtgetrokken en de Vaartstraat gevoelig verbreed. De nieuwe straataanleg, het Groot Godshuis en de crtgov. liggende huizenblokken kwamen tot stand in de periode 1824-1829. De nieuw verkregen bouwterreinen verspreid over het ganse gebied, werden in verschillende fasen verkocht tussen 1823 en 1828 en grotendeels nog vóór 1830 bebouwd; het tracé van de Marcqstraat, in het project grenzend aan het Groot Godshuis, werd nog in 1824 voor een bijkomende reeks percelen naar het W. verlegd.

Het geheel vormt een typische exponent van de toen heersende neoclassicistische principes inzake architectuur en stedenbouw naar Frans voorbeeld. Het patroon van de nieuwe straataanleg wordt beheerst door een strikt rechth. raster, transpositie van de plattegrond van het Groot Godshuis: de Fermerijstraat geprojecteerd in het verlengde van de midenas van het gebouw, de Grootgodshuisstraat loodrecht hierop en parallel met de voorgevel, over de volle breedte ervan uitgebreid tot voorplein, de Marcqstraat parallel met de zijgevel. Het Groot Godshuis en de huizenblokken rond het voorplein vormen hierin een monumentaal symmetrisch ensemble, bepaald door éénvormige proporties en gevelbehandeling.

Ten W. van dit ensemble wordt de Grootgodshuisstraat afgeboord door homogene neoclassicistische gevelwanden,

samengesteld uit enkel- en voornamere hoekhuizen uit eind jaren 1820 en begin jaren 1830, afgeleid van de architectuur van Partoes. Kenmerkende horizontale gevelgeleding d.m.v. schijnvoegen, puijlijst, kordons en klassiek entablement. Regelmatige ordonnantie van rechth. openingen in verkleinende ordonnantie; sporadisch voorkomende rondboogvensters, hoekhuizen o.m. met koetspoorten. Enkele panden worden heden ont sierd door nieuwe cementen of bakstenen gevelbekledingen. Andere ondergingen grondiger aanpassingen: nr. 23 (1828), hoekhuis (Vlierwijk) met sterk gewijzigde ordonnantie; nr. 34 (1833), hoekhuis (Begijnhofstraat) ten dele gebanaliseerd, ten dele gesloopt en wederopgebouwd; nr. 50-52 (1829), oorspronkelijk herenhuis met koetspoort, opgesplitst en voorzien van stucomlijstingen en kordons, winkelpuien en mansardedak. De bebouwing aan het O.-straateinde bij de Lakensestraat vervangt resp. vroegere aanhorigheden en een verdwenen hoekhuis. Gietijzeren fontein met beeldje «De Muzikanten» door beeldhouwer J. De Decker, ingehuldigd in 1982.

S.A.B., O.W., 12460 (1828), 11832 (1833), 12459 (1829).

COEKELBERGHS D., LOZE P., *Un ensemble néo-classique à Bruxelles: le Grand Hospice et le quartier du Béguinage*, s.l., 1983.

Nr. 2-2A. Huurhuis (hoek Lakensestraat nr. 70) in eclectische stijl, n.o.v. architect J. Vermeersch van 1914; vijf bouwl. en elf trav. onder mansardedak (kunstleien) met dakkapellen. Lijstgevel met similitaatursteenbekleding; alternerend trav.-ritme, de achtste trav. gemarkeerd als trappenhuis. Omlopende «klassieck» houten winkelpui, tweede bouwl. als geblokte entresol; privé-portaal in omlijsting met guirlandes. Rechth. en op hoogste verd. rondbogige bovenvensters, alternerend met Frans balkon, ook als drielicht. Hoofdgestel (733).

S.A.B., O.W., 13367 (1914).

Nr. 4. Neoclassicistisch hoekhuis (Kastanjeboomstraat), n.o.v. architect H.L.F. Partoes van 1830 en voor eigen rekening opgetrokken in 1830-1831. Geheel van twee symmetrische panden, samen met het crtgov. liggende nr. 26, op

309. Grootgodshuisstraat nr. 6 tot 14 en 16 tot 22 (1827-1829). Gevels Grootgodshuisstraat.

de N.-hoeken van de pleinvormige verbreding vóór het Groot Godshuis; identieke ordonnantie als de hoekrisalieten van de huizenblokken nr. 6 tot 14 en 16 tot 22. Omvat drie bouw- en tweemaal drie trav. onder afgeschuind zadeldak (pannen). Heden gecementeerde lijstgevel belijnd door plint, puilijst, kordonvormende lekdrempels en oorspronkelijk hoofdstel met architraaf, fries en kroonlijst. Rondboogdeur en -vensters met lekdrempel, omschreven door rondboognissen met doorgetrokken imposten op begane grond. Rechth. bovenvensters; middentrav. van hoofdverd. in W.-gevel geaccentueerd door balkon met gegroefde consoles en typisch ijzeren hek, geriemde omljsting en entablement. Bewaarde houten vleugel deur met schijfvormig beslag, ramen en vensterluiken. Oorspronkelijk interieur in neoclassicistische en late Lodewijk XVI-stijl, o.m. hal onder tongewelf met casementen en mean-

derfries, ellipsvormige houten trap met nis, en vertrekken (734).

S.A.B., O.W., 11828 (1830).

Nr. 6 tot 14 en 16 tot 22. Geheel van zestien enkelhuizen gegroepeerd in twee L-vormige bouwvolumes (hoek Fermerijstraat nr. 1 tot 7 en 2 tot 8). Neoclassicistisch ensemble n.o.v. architect H.L.F. Partoos van 1827, opgetrokken door het Bestuur der Godshuizen in 1828-1829 (fig. 309, 310).

Vormt de Z.-zijde van de pleinvormige verbreding van de Grootgodshuisstraat – voorplein van het Groot Godshuis –, waarvan nr. 4 en 26 de N.-hoeken innemen. Door inpassing in het bestaande begijnhofweefsel ongelijke, driehoekige bouwblokken: resp. met negen woningen, vrijstaand en grenzend aan de Seringstraat en de Kastanjeboomstraat, en met zeven woningen grenzend aan de onpare percelen van de Begijnhofstraat.

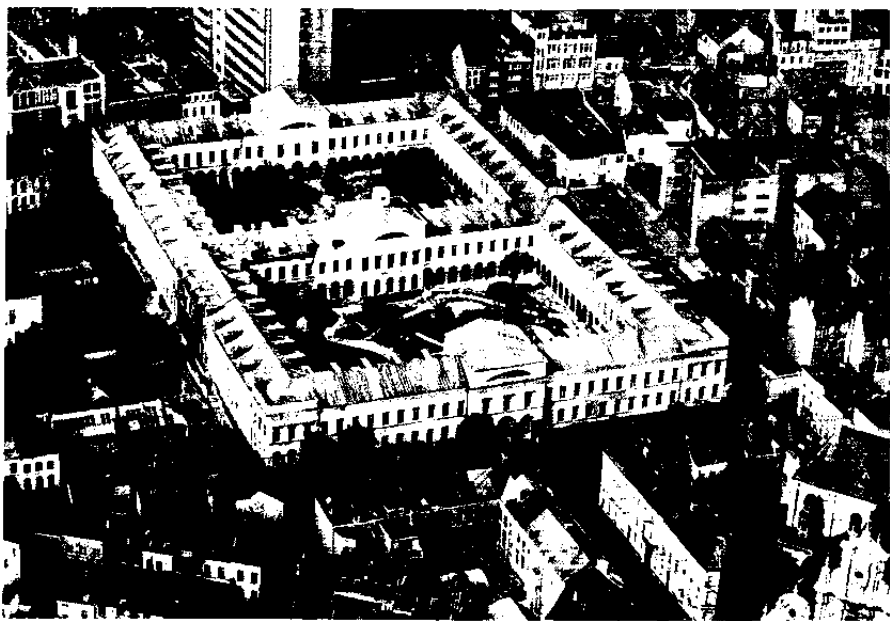

310. Grootgodhuisstraat nr. 6 tot 14 en 16 tot 22 (1827-1829). Gevels Fermerijstraat en Groot Godshuis.

Huizen overeenkomstig met onderling afwijkende plattegrond en afmetingen, een zestal per twee vlg. spiegelbeeld gekoppeld, doch gemaskeerd door eenvormige gevelschermen.

Volkomen symmetrische gevelopstanden resp. aan Grootgodhuisstraat en Fermerijstraat, telkens opgevat als monumentale eenheid, qua volume en gevelbehandeling refererend naar het ertgov. liggende Groot Godshuis dat zij omlijsten en accentueren. Heden witbepleisterde lijstgevels met vrijlating van de natuurstenen sokkel en de hardstenen onderdelen o.m. dorpels, kordons en balkons; oorspronkelijk uniform witbeschilderd vanaf grijsbeschilderde sokkel. Drie bouwl. met lagere bovenste verd. en telkens vijftien trav. onder geknikte schilddaken (pannen). Doorlopende horizontale belijning door plint, puilijst en kordonvormende lekdrempels; hoofdstel gevormd door architraaf, vlakke fries

waarin steigergaten en kroonlijst. Telkens bescheiden accent op de middenas, met gekoppelde deuren, aansluitend balkon met gegroefde consoles en typisch ijzeren hek, en deurvenster met geriemde omlijsting en entablement. Markerende hoekrisalieten van drie trav., met op begane grond rondboogvensters omschreven door rondboognissen met doorgetrokken imposten, en aan zijde Grootgodhuisstraat bovendien centraal balkon en deurvenster zoals beschreven. Voorts regelmatige ordonnantie van rechth. deuren in vijfde, achtste en elfde trav. en vensters. O.-blok met doorlopende ordonnantie over resp. tweemaal drie trav. deels behandeld als hoekrisaliet, en vier trav. met afgeschuinde hoek, verbonden door tuinmuren, aan zijde Kastanjeboomstraat en Seringstraat. W.-blok aansluitend bij een ruim hoekhuis (Begijnhof, Begijnhofstraat nr. 5) van vier bij drie trav., met regelmatige ordonnantie

311. Grootgodshuisstraat nr. 7. Voormalig Groot Godshuis (1824-1827), huidige Instituut Pacheco.

van rechth. vensters, haast vierkant op de lage bovenste verd., met lekdrempel en toegang aan de binnenplaats. Bewaard houtwerk van deuren met schijfvormig beslag en ijzeren roeden in het bovenlicht, ramen en luiken. In fasen gerenoveerd door O.C.M.W.-Brussel in de periode 1976-1984.

Archief O.C.M.W.-Brussel. Plannen van de Begijnhofwijk, 453 A, B, C, E.

★ Nr. 7. Voormalig **Groot Godshuis**, heden *Instituut Pacheco*.

Omvangrijk complex in neoclassicistische stijl n.o.v. architect H.L.F. Partoes, opgetrokken door het Bestuur der Godshuizen in 1824-1827 (Pl. IX).

Opgericht ter vervanging van de oude infirmerie van het Groot Begijnhof, die sinds de overname door het Bestuur der Godshuizen in 1800 was uitgegroeid tot één der drie belangrijkste inrichtingen voor ziekenzorg te Brussel – naast het St.-Jansgasthuis en het St.-Pietersgasthuis –, toegespitst op de zorg voor onge-

neeslijk zieken, gebrekkigen en bejaarden. Bovendien kaderend in de centralisatiepolitiek m.b.t. de talrijke, vroeger over het stadsgebied verspreide stichtingen voor bejaarden uit het Ancien Régime. Project aangezet in 1817, uitgewerkt door Partoes waarschijnlijk vanaf 1818. Definitief inplantingsplan en ontwerp van de Z.-vleugels (Grootgodshuisstraat) – de eerste fase van de bouw – van 1822. Eerstesteeenlegging in 1824. Ontwerp van de N.-vleugels (Vaartstraat) – de tweede fase van de bouw – van 1824, aangevat in 1825. Voltooiing van de eerste fase gevolgd door gedeeltelijke ingebruikname in 1826, van de tweede fase in 1827. Mede ter financiering van de bouw werd een aanzienlijk deel van de vroegere begijnhofterreinen gelijklopend verkaveld, resulterend in een monumentaal architectonisch en urbanistisch ensemble (zie straatnotitie). Godshuis met gescheiden afdelingen voor mannen en vrouwen, en van bij aanvang medische voorzieningen op het vlak van

de gerontologie en het kankeronderzoek die in de loop van XIX stelselmatig in belang toenamen. De Z.-vleugels, van 1851 tot 1888 verhuurd aan de Centrale School voor Handel en Nijverheid, boden vanaf 1889 onderdak aan de z.g. «Pachecostichting», vanwaar de vroegere benaming «Pachecogodshuis». Deze stichting voor bejaarde vrouwen, in 1713 ingesteld door Isabelle Des Marez ter nagedachtenis aan haar echtgenoot Antoine Pacheco, was oorspronkelijk gevestigd aan de vroegere Pachecostraat, vervolgens in een nieuw godshuis door Partoes van 1829-1835 aan de Waterloolaan, dat in 1890 werd gesloopt voor de vrijmaking van het Justitiepaleis.

Grondige renovatie tot geriatrisch instituut in 1976-1982, o.l.v. de architecten F. Blomme, J.F. Petit, J. Vandevoorde en P. Vissers, bekroond met de «Europa Nostra»-prijs in 1983.

Vroegste van een belangrijke reeks godsen gasthuizen door Partoes te Brussel, later gevolgd door de Verenigde Godshuizen (1829-1830; zie Accolaystraat nr. 36), het tweede Pachecogodshuis (1829-1835, gesloopt), het St.-Jansgasthuis (1837-1843, gesloopt) en het Meisjesweeshuis (1843-1845; zie Zuidstraat nr. 144).

Vrijstaand hoofdgebouw met hoofdgevels aan de Grootgodshuisstraat en de Vaartstraat, geflankeerd door binnenterreinen met geïsoleerde bijgebouwen (fig. 311).

Hoofdgebouw. Neoclassicistische, systematische, repetitieve architectuur met sober en functioneel karakter, gebaseerd op de compositie- en structuurprincipes en de typologie van de Franse architect en theoreticus J.N.L. Durand. De plattegrond ontvouwt een gesloten rechthoek, in het midden van de lange zijden opgedeeld door een scheidingsvleugel, waardoor twee ruime binnenplaatsen ontstaan. Kenmerkende verdeling van wanden en steunelementen vlg. een rechth. raster, organisatie door een laterale en een longitudinale as, en symmetrische ruimte-indeling. De opstand, door horizontaliteit beheerst en voortvloeiend uit het plan, omvat twee bouwl., onderkelderde, met gedrukte zadeldaken (zink) waarin – behalve aan de straatzijden –

afgewolfde dakkapellen. Eentonigheid wordt vermeden door hiërarchische accenten, niet van decoratieve aard doch louter proportioneel: drie parallelle hoofd-vleugels doorbroken door centrale paviljoenen op één as, vier hoeken geafirmeerd door hoekrisalieten, voorts wisselende trav.-indeling en breedte binnen en tussen de vleugels onderling. De begane grond is op de binnenplaatsen betrokken via een omlopende galerij.

Heden witbepleisterde gevels met vrijlating van de natuurstenen sokkel en omlijstingen, en de hardstenen onderdelen vnl. kordons, lekdrempels en entablementen; oorspronkelijk uniform witbeschilderd vanaf grijsbeschilderde sokkel. Horizontaal geleed door plint, kordonvormende lekdrempels aan buiten-, puijlijst aan pleingevels; beëindigd door omlappend hoofdgestel met gelede architraaf, vlakke fries waarin steigergaten en kroonlijst. Vlakke gevelbehandeling met doorlopende registers van rechth. vensters met bewaarde raamindeling; meer uitgewerkte middenpaviljoenen en hoekrisalieten. Nagenoeg identieke hoofdgevels, afgezien van het afwijkend trav.-ritme, met resp. negenentwintig (Grootgodshuisstraat) en zevenentwintig trav. (Vaartstraat). Middenpaviljoen van drie trav., boven het hoofdgestel doorlopend in een hoge attiek met bekronend driehoekig fronton. Bendenbouw, van arduin en geblokt tot imposthoogte, geritmeerd door rondbogen – de middelste breder en hoger – met geprofileerde booglijst op doorgetrokken imposten, waarin vleugeldeuren met waaier; rechth. hovenvensters in vlakke omlijsting met entablement op voluutconsoles; attiek met breed cirkelsegment met radiale metalen roedenverdeling. Opschrift «EGENIS SENIBUS MDCCCXXVI» in het fronton enkel bewaard aan de Vaartstraat. Hoekrisalieten bekroond door een blinde attiek; rondboogvensters met dito booglijst en imposten in benedenbouw, en zelfde bovenvensters. Typische halfronde keldermonden. Aan weerszij afsluilmuren met inrijpoort gemarkeerd door posten waarop halve schijf en ijzeren hek. Langgerekte, vlakke zijgevels begrensd door hoekrisalieten zoals beschreven, resp. met vijftienveertig (W.) en drieënveertig + twee blinde trav. (O.).

312. Grootgodshuisstraat nr. 7. Voormalig Groot Godshuis (1824-1827) huidige Instituut Pacheco. Z.-binnenplaats.

Pleingevels met volkomen symmetrische opstand aan beide binnenplaatsen (fig. 312), met eenentwintig trav. voor de N.- en Z.-vleugel, drieëntwintig voor de scheidingsvleugel en tweemaal zeventien voor de W.- en O.-vleugel. Omlopende rondboogarcade met geprofileerde booglijst op imposten en massieve pijlers op begane grond, met aansluitend galerij – heden beglaasd – onder tongewelf. Scheidingsvleugel afwijkend met gesloten arcade waarin rondboogvensters. Bovenvensters met afzonderlijke lekdrempel. Middenpaviljoenen van N.- en Z.-vleugel zoals beschreven, van de scheidingsvleugel met geaccelereerd ritme van vijf trav. en afgedekt door een tentdak met bekronende lantaarn.

Interieur. De inwendige inrichting, oorspronkelijk met directeurswoning en dienstkamers in de scheidingsvleugel, symmetrische schikking van kamers, zalen en centrale trappenhuisen in de overige vleugels, werd volkomen gewijzigd.

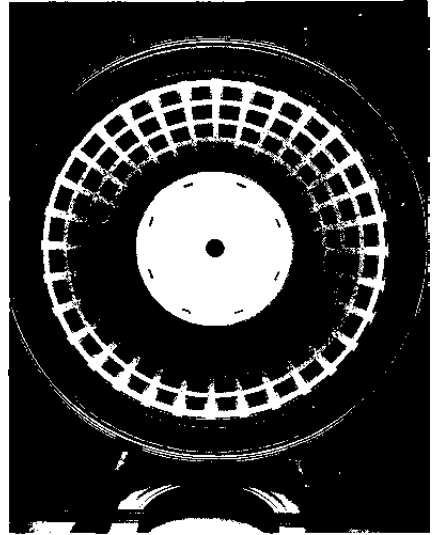
Behouden vestibules met kruisgewelven op vier zuilen en muurpilasters in de ingangspaviljoenen; N.-vestibule opgeluisterd door standbeelden van Karel V (P. Puyenbroeck, 1858) en Hendrik I (C.-A. Fraikin, 1858) afkomstig van het St.-Jansgasthuis, en Jan I, Maria-Theresia, Jozef II en Leopold I (W. Geefs, 1861-1862) afkomstig van het St.-Pietersgasthuis. Behouden koepel in het midden van de O.-vleugel: cirkelvormige centraalbouw ingeschreven in een vierkante plattegrond, met tweeledige opstand met tribune, casementenkoepel en lantaarn (fig. 313), oorspronkelijk geopend naar de omringende zalen. Dorische zuilen en entablement met trigliefenfries in de eerste geleding, Ionische zuilen in de tweede, Corinthische pilasters in de lantaarn. Opgeluisd met vier schilderijen: Tronende Madonna, Geloof, Hoop en Barmhartigheid (1830) door F.J. Navez, en een glas-in-loodraam (1899) door B. Bardenhewer.

Bijgebouwen. W.-zijde. Centraal voormalig paviljoen voor vrouwelijke kankerpatiënten, waarvoor ontwerp van 1822, op T-vormige plattegrond, met oorspronkelijk één bouwl. + mezzanino en zeven trav., verhoogd tot twee bouwl. + mezzanino n.o.v. architect A. Partoes van 1840, onder schilddak. Begane grond met dubbelhuisopstand geritmeerd door rondbogen op doorgetrokken imposten; rechth. bovenvensters met lekdrempel. Ten Z. voormalige wasserij, gebouwd in 1844, met twee bouwl., zeven trav. en schilddak, met zelfde ordonnantie. Aansluitend voormalige wachtpost van de Burgerwacht, gebouwd in 1830: zandstenen portiek in de afsluitingsmuur aan de Grootgodshuisstraat, met drie rondbogen met imposten op hardstenen pijlers, kroonlijst en blinde attiek. Ten N. constructie van twee bouwl. en tien trav. onder zadeldak waarin afgewolfde dakpellen, grenzend aan de Vaartstraat, met rechth. deur en vensters. O.-zijde. Eertijds o.m. dodenhuisje met autopsiezaal, waarvoor ontwerp van 1826, wachtpost voor de brandweer, dispensarium n.o.v. architect J.F. Vander Rit van 1869 en architect E. Janlet van 1898, heden gesloopt en vervangen door nieuwe bouw.

COEKELBERGHS D., LOZE P., *Un ensemble néo-classique à Bruxelles : le Grand Hospice et le quartier du Béguinage*, s.l., 1983.
A plus, 1978-1979, 54, p. 8-11.

Nr. 9. Neoclassicistisch enkelhuis van drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit ca. 1830. Vlak bepleisterde lijstgevel belijnd door plint en kroonlijst op kloksen boven steigergaten met schijfvormige vulling. Markant balkon van gietijzer met gebuikte leuning voor de tweede bouwl. begin XX aangebracht. Rechth. deur en vensters met lekdrempels op consoles op begane grond en derde bouwl., mogelijk aangepaste rondbogige deurvensters op de hoofdverd. Gevelbreed balkon met ijzeren structuur, consoles en gebuikt hek uit begin XX (735).

Nr. 11, 13. Twee neoclassicistische enkelhuizen van drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak; nr. 11 vlg. bouwaanvraag van 1827, nr. 13 uit dezelfde periode. Heden gecementeerde lijstgevels belijnd door plint, kordonvormende lekdrempels

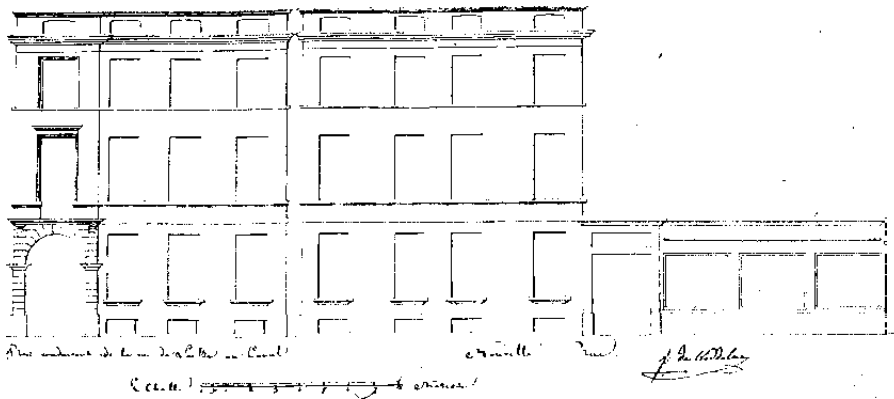

313. Grootgodshuisstraat nr. 7. Voormalig Groot Godshuis (1824-1827), huidig Instituut Pacheco. Kapel. Koepelgewelf.

en kroonlijst; rechth. deuren en vensters voorzien van ijzeren leuning met dubbele krul. Begane grond in nr. 11 met schijnvoegen, in nr. 13 met vlakke deuroplijsting, lekdrempelconsoles en puilijst (736).

S.A.B., O.W., 12467 (1827).

Nr. 15. Neoclassicistisch herenhuis (hoek Marcqstraat) van drie bouwl. + mezzanino en tweemaal vier trav. onder afgesnuit zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1827 (fig. 314). Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde, heden gedecapeerde lijstgevel – baksteen op natuurstenen sokkel –, geleed d.m.v. puilijst en kordonvormende lekdrempels. L. risaliet, gemarkeerd door de brede rondboogpoort in geblokt veld met imposten en uitstraling; aansluitend balkon met voluutconsoles en typisch ijzeren hek, en deurvenster met entablement, voorts geriemde omlijstingen. Rechth. vensters later getralied op begane grond, met ijzeren borstwering o.m. met gekruiste pijlen op bovenverd., grotendeels

314. Grootgodshuisstraat nr. 15. Bouwaanvraag (1827). (S.A.B., O.W., 7364).

blind in de zijgevel. Brede architraaf, waarin steigeraten met leeuwepovulling, mezzanino met getoogde openingen, en kroonlijst als gevelbeëindiging. Fraaie houten vleugel deur en bovenlicht met webvormige roeden. Aangepaste stallingen van twee bouwl. aan zijde Marcqstraat (737).

S.A.B., O.W., 7364 (1827).

Nr. 17, 19. Twee neoclassicistische enkelhuizen waarvoor bouwaanvragen van 1828; drie trav., nr. 17 oorspronkelijk met drie bouwl. doch heden verhoogd, nr. 19 met vier bouwl., onder zadeldak. Heden gecementeerde lijstgevels, oorspronkelijk met vrij eenvormig decor: schijnvoegen op begane grond met hoge sokkel en geprofileerde puilijst, geriemde omljstingen en entablementen op bel-etage, en klassiek hoofdstel. Rechth. deur resp. inrijpoort en vensters in verkleinende ordonnantie, kordonvormende lekdrempels op bovenverd., ijzeren leuning met ruitmotief. Toegevoegd balkon in nr. 19 (738).

S.A.B., O.W., 12607 en 12469 (1828).

Nr. 21. Neoclassicistisch herenhuis (hoek Vlierwijk), oorspronkelijk met drie, heden vier bouwl. en plat dak, en tweemaal

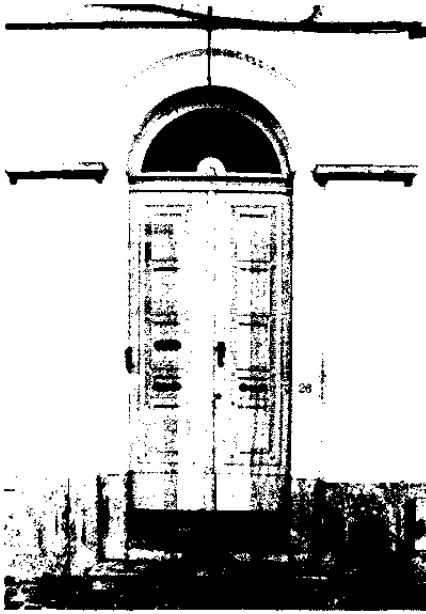
vier trav., waarvoor bouwaanvraag van 1828. Lijstgevel met oorspronkelijk rijk stucdecor en door entablementen en kordons gemarkeerde registers: begane grond voorzien van schijnvoegen met uitstraling en hoge sokkel, bovenverd. geritmeerd door gekoppelde achtereenvolgens Ionische en Corinthische pilasters; heden nagenoeg vlak gecementeerd. Rechth. r. deur en vensters met bewaard houtwerk, grotendeels blind in de zijgevel (739).

S.A.B., O.W., 12463 (1828).

Nr. 23A, 25, 27. Drie gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen vlg. repeterend schema, drie bouwl. en elk twee trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1828. Heden gecementeerde lijstgevels op natuurstenen sokkel. Rechth. deuren en vensters met lekdrempel. Telkens centrale afgewolfd dakkapel. Begane grond van nr. 23A verbouwd; nr. 27 recent samengevoegd met nr. 29 (740).

S.A.B., O.W., 12460 (1828).

Nr. 24, 26. Neoclassicistisch enkel- en hoekhuis, waarvoor bouwaanvraag van 1833. Hoekhuis zoals beschreven in nr. 4; bijkomende inspringende trav.

315. Grootgodshuisstraat nr. 26 (1833). Deur.

uiterst r., met doorlopende ordonnantie doch vlakke behandeling en rechth. benedenvenster. Idem voor l. aanpalend enkelhuis met vier trav. Het geheel met behouden bepleistering en beschildering, hoofdstel en houtwerk (fig. 315). IJzeren vensterleuningen resp. met gekruiste pijlen en spitsboogmotief (741).

S.A.B., O.W., 11830 (1833).

Nr. 28, 30. Twee gekoppelde neoclassicistische dubbelhuizen vlg. spiegelbeeldschema, met drie bouwl. en elk vier trav. onder zadeldak (pannen), (fig. 316); waarschijnlijk gelijktijdig opgetrokken met nr. 24, 26 uit 1833, cf. doorlopende ordonnantie. Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevels geleed door plint, geprofileerde puilijst en kordonvormende lekdrempels; hoofdstel met architraaf, frics waarin steigergaten met schijfvormige vulling en kroonlijst. Rechth. deuren en vensters met bewaard houtwerk, inclusief vensterluiken van begane grond; ijzeren leuningen met gekruiste pijlen op bovenverd.

316. Grootgodshuisstraat nr. 28, 30.

Nr. 29. Neoclassicistisch herenhuis (hoek Steenkoolkaai) van drie bouwl. en tweemaal vier trav. onder geknikt zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1827. Lijstgevel met vernieuwde bepleistering belijnd door sokkel, puilijst en oorspronkelijk klassiek hoofdstel. Rechth. vensters met lekdrempel; ijzeren leuningen met dubbele krul op bovenverd. Brede rondboogpoort in rechth., geleed en geblokt hardstenen veld met geprofileerde sokkel, imposten, uitstraling, sluitsteen en gekormiste waterlijst; houten vleugel deur en waaier (fig. 317). Toegevoegd overhoeks balkon met ijzeren structuur, consoles en gebuikt hek (1897). Recent gerenoveerd door O.C.M.W.-Brussel (742).

S.A.B., O.W., 12465 (1827), 46568 (1897).

Nr. 32. Neoclassicistisch enkelhuis van drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1833. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel belijnd door plint en oorspronkelijk klassiek hoofdstel. Rechth. deur en ven-

317. Grootgodshuisstraat nr. 29 (1827). Poortomlijsting.

318. Grootgodshuisstraat nr. 38 (1828) en 40.

sters met lekdrempel; gietijzeren leuningen (743).

S.A.B., O.W., 11831 (1833).

Nr. 36, 38. Twee gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen vlg. repeterend schema, waarvoor bouwaanvraag van 1828 (fig. 318). Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevels met drie bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak: nr. 36 verhoogd en opnieuw bekleed, nr. 38 intact bewaard. Begane grond belijnd door plint, schijnvoegen en puilijst. Rechth. deur en vensters met lekdrempel, kordonvormend op bovenverd. Hoofdgestel met architraaf, fries en kroonlijst; centrale dakkapel. Bewaard houtwerk van deuren en ramen; ijzeren leuningen resp. met dubbele krul en gekruiste pijlen.

S.A.B., O.W., 7371 (1828).

Nr. 40. Neoclassicistisch enkelhuis met vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), van ca. 1830 (fig. 318). Be-

pleisterde en beschilderde lijstgevel, de begane grond belijnd door plint en schijnvoegen met uitstraling. Rechth. deur en vensters met geprofileerde lekdrempel op eerste, en in hoogte afnemende derde en vierde bouwl. Tweede bouwl. geaccentueerd door rondboogvensters met geprofileerde booglijst op doorgetrokken imposten, en geprofileerde kordonvormende lekdrempels. Hoofdgestel met architraaf, fries en kroonlijst. Bewaard houtwerk van vleugeldeur en ramen; ijzeren leuningen met ruitmotief, gekruiste pijlen en dubbele krul.

Nr. 42, 44 en 46, 48. Twee aan twee gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen vlg. spiegelbeeldschema, met drie bouwl. en elk drie trav. – uitgezonderd nr. 44 met bijkomende bredere vierde trav. – onder zadeldak; nr. 42, 44 vlg. bouwaanvraag van 1828, nr. 46, 48 uit dezelfde

319. Grotcherstraat nr. 2, 4 (1901).

periode. Oorspronkelijk vlak bepleisterde lijstgevels belijnd door plint, puilijst en hoofdstel met architraaf, fries en kroonlijst; nr. 42 en 48 met vernieuwde bekleding. Rechth. deuren, poort in nr. 44, en vensters met lekdrempeel, in nr. 46, 48 met consoles op beneden- en profiel op bovenverd.; bewaard houtwerk. Afgewolfde dakkapellen in nr. 46, 48 (744, 745).

S.A.B., O.W., 12461 (1828).

Nr. 54. Afschuind neoclassicistisch hoekhuis van drie bouwl. en negen trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1833. Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevel, belijnd door plint, puilijst en klassiek hoofdstel. Registers van rechth. vensters, met lekdrempeel, kordonvormend op tweede bouwl.; centrale deur in overigens blinde N.-gevel (Grootgodshuisstraat). Toegevoegde crker en loggia, met ijzeren structuur, consoles en borstwering, onder driehoekig fronton doorlopend in de kroonlijst, n.o.v. architect Alb. Dumont van 1897; heden met vernieuwd raamwerk. L. aanpalende inrijpoort (746).

S.A.B., O.W., 11829 (1833), 46574 (1897).

Groteherstraat (8 I)

Van Wolstraat naar Waterloolaan. Eertijds smalle straat leidend naar de XIV-stadsomwalling. Verbreed bij de aanleg van de Waterloolaan (1823-1830). Vroegere benaming «Hertstraat» in 1868 vervangen door de huidige. Schaarse resten van de vroegere neoclassicistische rijbebouwing van ca. 1830, cf. nr. 22 en 24. Monumentale eclectische architectuur van 1900-1902 aan de Z.-rand van het Egmontpark. Kantoorcomplex aan de Z.-zijde.

Nr. 2. 4. Geheel van twee halfvrijstaande burgerhuizen (noek Wolstraat) in neo-Vlaamse-renaissancestijl, n.o.v. architect J. Barbier van 1901 (fig. 319). Resp. dubbel- en enkelhuisopstand, met drie bouwl., resp. zes trav. onder afschuind zadeldak (leien) en drie trav. onder gecombineerd zadeldak (kunstleien); l.g met l. aanpalende uitbouw van één

320. Groteherstraat nr. 6. Voormalige «Galerie Leroy Frères» (1900), (Vers l'Art, pl. 34).

bouwl. Baksteenbouw met ruime verwerking van hardsteen, o.m. voor belijnende sokkel, spcklagen en waterlijsten. Beide huizen voorzien van resp. W.- en Z.-tuiggevel met voluten, vazen en topstuk. Hoekhuis geaccentueerd door ronde hoektoren, uitkragend op consoles en pilasters, en gelced door waterlijsten, met blinde achtzijdige topgeleding en dubbele peerspits; vijflichten met pilasters met wortelmotief in eerste twee, kloosterkozijnen en rechth. venstertjes in derde en vierde geleding. Rondboogdeur onder bovenlicht met driehoekig fronton, in met getuut dakvenster verhoogde mid-entruv. van Z.-gevel. Enkelhuis met balkon met gesmeed ijzeren leuning in r. trav. van bel-etage, deur onder entablement met voluten, opschrift «ANNO 1902» en gebogen fronton in als trapzaal uitgewerkte l. trav.; gesmeed ijzeren uithangbord in de vorm van een schip. Voorts vensters met tweeledig bovenlicht, op de hoofdverd. met doorlopende balustrade. S.A.B., O.W., 1369 (1901).

Nr. 6. Voormalige kunstgalerij «*Galerie Leroy Frères*», in Engels getinte Art Nouveaustijl, n.o.v. architect J. Barbier van 1900 (fig. 320). Ondiepe voorbouw met dubbelhuisopstand van twee bouwl. en vier ongelijke trav. onder zadeldak (kunstleien); achterliggende tentoonstellingszaal op rechth. plattegrond onder beglaasde ijzeren dakspant. Lijstgevel van grijze bak- en hardsteen, met decoratief metselverband in contrasterende gele en rode baksteen vanaf het hoofdstel. Brede l. trav. uitlopend in afgewolfd dakvenster met tweelicht, twee r. trav. in dakvenster met puntgevel voorzien van schijfornament, diamantkoppen en kruisbloem. Gevariceerde venstervormen, met zwarte tussendorpel, o.m. tweeledig bovenlicht, bewerkte lekdrempel, blind hoogveld waarin oorspronkelijk sgraffitopanelen – huisnaam en kunstemblemen –, en waterlijst. Steekboogdeur, oorspronkelijk onder beglaasde ijzeren luifel. Kroonlijst boven fries en kordon. Typisch hout- en traliewerk.

S.A.B., O.W., 11825 (1900).
L'Emulation, 1903, pl. 37-38.

321. Grotehertstraat nr. 14.

Nr. 8, 10, 12. Geheel van drie burgerhuizen van het enkelhuistype, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1901. Drie bouwl. + souterrain onder mansardedak (leien), nr. 8 met twee trav., nr. 10 en 12 als symmetrische hockhuizen aan weerszij van Z.-toegang tot het Egmontpark, met drie + vijf trav. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met schijnvoegen op begane grond, penantpanelen op bovenverd., hardstenen plint, kordons en omlijstingen. Markerende erker en twee trav. brede balkons met uitgelengde consoles en gietijzeren hek. Vlak omlijste rechth. deuren en vensters met bewerkte borstwering. Klassiek hoofdstel; dakkapellen met gebogen fronton. IJzeren hek met speerpunten ter afsluiting van de parkingang (747).

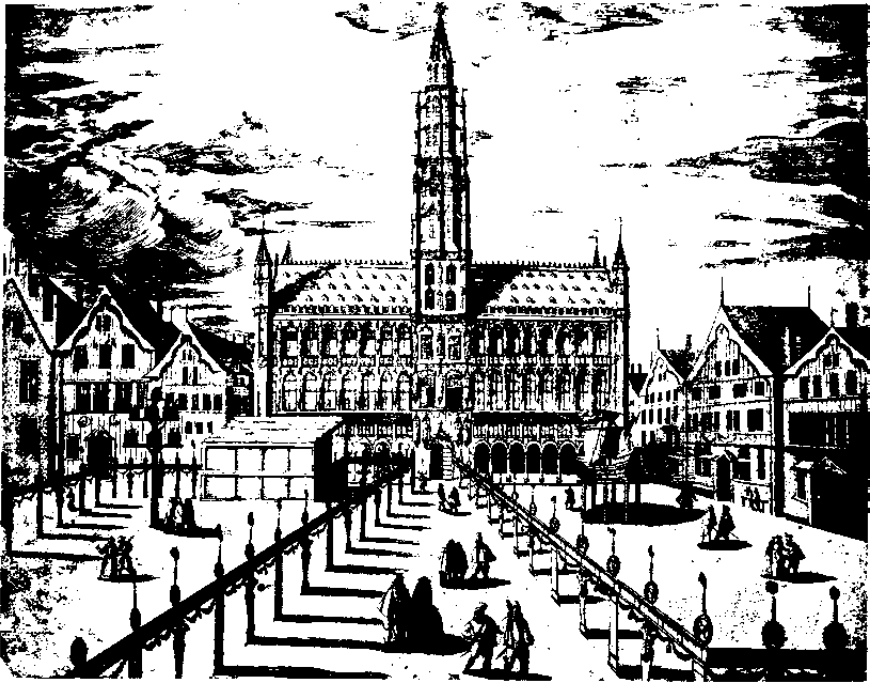
S.A.B., O.W., 11826 (1901).

Nr. 14. Neoclassicistisch herenhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak, van ca. 1830 (fig. 321). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, de begane grond belijnd door schijnvoegen, met geprofi-

leerde harstenen plint. Geaccentueerde l. trav. met rechth. inrijpoort, balkon met consoles, en ijzeren hek – ruitpatroon met rozetten – doorlopend in de puilijst, en deurvenster in vlakke omlijsting met waterlijst. Rechth. vensters op bovenverd. met geriemde omlijsting en kordonvormende lekdrempels. Kroonlijst met klossen en tandlijst, boven casementenfries en kordon. Fraaie houten vleugeldeur, bewaard raamwerk en ijzeren vensterleuningen met dubbele krul of gekruiste pijlen.

Grote Markt (5-6 E-F)

Oorspronkelijk z.g. «Nedermerckt». Voor het eerst vermeld in 1174 in een bul van paus Alexander III; eind XII-XIII ook «commune forum», «forum» of «merkt». Huidige benaming algemeen in gebruik sinds 1777-1789.

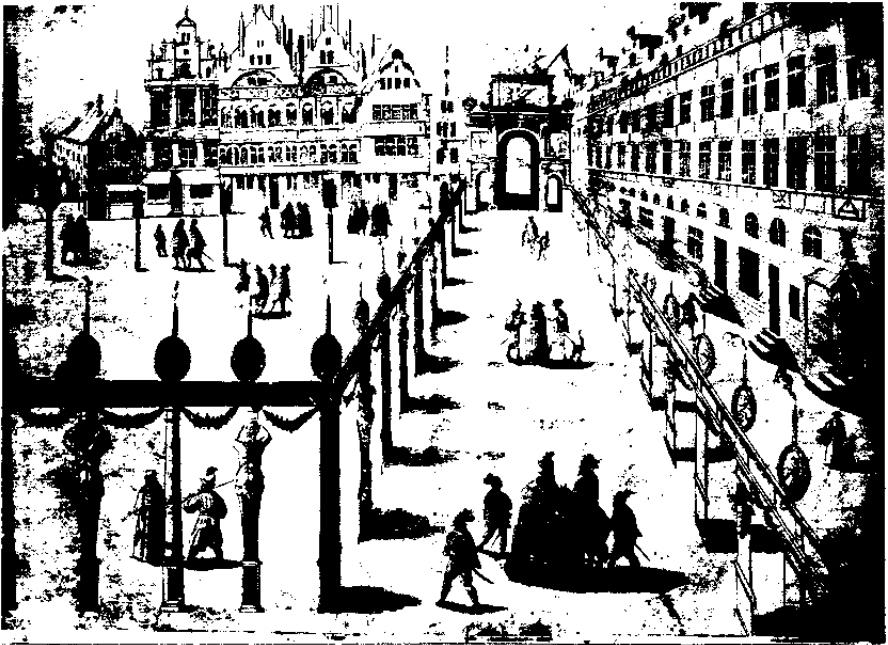
322. Grote Markt. Z.W.-zijde. Gravure Intrede van aartshertog Ernest, 1594 (Stadsmuseum Broodhuis).

Ontstaan op de r. Zenne-oever, ten O. van het vroegere castellum : militaire voorpost van het castrum dat ca. 977/979 door Karel van Frankrijk, hertog van Neder-Lotharingen werd opgericht. Aanvankelijk een moerassig gebied, ten N. begrensd door de zandige aanslibbingen van de Spiegelbeek (ter hoogte van de Peperstraat) en ten Z.O. (ter hoogte van de huidige pleinbebouwing), door een natuurlijke zandbank. Cf. ook de oude (XIII) huisnamen «de Berg» (nr. 6), «De Hille» (nr. 10), «de Heuvel» (nr. 18) en de nog tot op heden zichtbare lichte O.-helling. Droogleggingswerken van het moerasgebied en aanleg van het marktplein in XII (mogelijk reeds in XI) : oorspronkelijk peil 1 m 20 beneden het huidige, zoals blijkt uit kanalisatiewerken in 1911 (cf. G. Des Marez); op deze diepte werden sporen van het oorspronkelijke plaveisel teruggevonden, en op - 0,60 m resten van XV-bestrating.

Heden nagenoeg rechth. plein, met ietwat gebroken rooilijn ten Z.O. en ten W., waarop van oudsher zeven straten uitliepen : Boterstraat, Guldenhoofdstraat, Karel Bulsstraat, Hoedenmakersstraat, Heuvelstraat, Haringstraat en Vlees-en-Broodstraat (Fig. VI).

Huidige aanleg van het forum slechts geleidelijk in de loop der tijden tot stand gekomen door het herhaaldelijk verruimen van het plein, rechttrekken van de rooilijn en aanpassingen tengevolge van de verbreding van de toegangswegen. Definitieve vorm pas vastgelegd bij de wederopbouw na het homhardement van 1695.

Behoudens enkele «stenen» en het N.-houwhlok gevormd door de Brood- en Lakenhal, werd de XIII-XIV-marktplaats getypeerd door een onregelmatige en verspreide inplanting van overwegend houten huizen, soms onderling geschei-

323. Grote Markt. N.O.-zijde. Gravure Intrede van aartsheer Ernest, 1594 (Stadsmuseum Broodhuis).

den door tuinen of ambiti, i.g. fungerend als z.g. «brandgangen». In XIV B : perspectief naar het Z. gewijzigd door de bouw van een ruime Lakenhal. Eind XIV (1396) : een groot aantal willekeurig ingeplante huizen tussen de Haringstraat en de Heuvelstraat werden door de Stad onteigend om het plein aan deze zijde te vergroten en te reguleren.

Uitzicht van het forum verder aanzienlijk verfraaid en gewijzigd i.l.v. XV. Ter plaatse van de Z.-huizen tussen Guldenhoofdstraat en Karel Bulsstraat oprichting in 1401 en 1444 van de gotische O.- en W.-stadhuisvleugels, gevolgd door de afwerking van de toren in 1449. Ertgov. : bouw van een nieuwe Broodhal in 1405. In 1441 afbraak van de W.-huizen en oprichting van een eenheidsbebouwing (nr. 13-19) vlg. vastgestelde rooilijn (fig. 323). Huizen voorts stelselmatig vanaf XV B betrokken door ambachten

en gilden, die sinds 1421-1423 ook een machtspositie in het stadsbestuur hadden verworven en geleidelijk door hun intense bouwactie het aanzien van de markt zouden verhogen.

In 1512-1513 sloping van de Broodhal en wederopbouw in 1515-1536 van een ruimer gebouw in laat-gotische stijl met renaissance-invloeden. Verbouwing van een aantal huizen i.l.v. XVI : in 1523 nr. 9 met houten voerpuntgevel, geplaatst op de rooilijn van nr. 8 en 10; in 1568 nr. 6 eveneens met houten voerpuntgevel (fig. 322). Ten N. worden de huizen nr. 23 tot 27 vlg. een rechte lijn herbouwd : nr. 23 en 24-25 in 1527 als ensemble van diephuizen met laat-gotische voerpuntgevel onder pinakelbekronning; nr. 26-27, reeds in 1510 herbouwd met houten voerpuntgevel, in 1553 heropgericht met fraaie renaissancegevel. Houten voerpuntgevels van de W.-gilde-

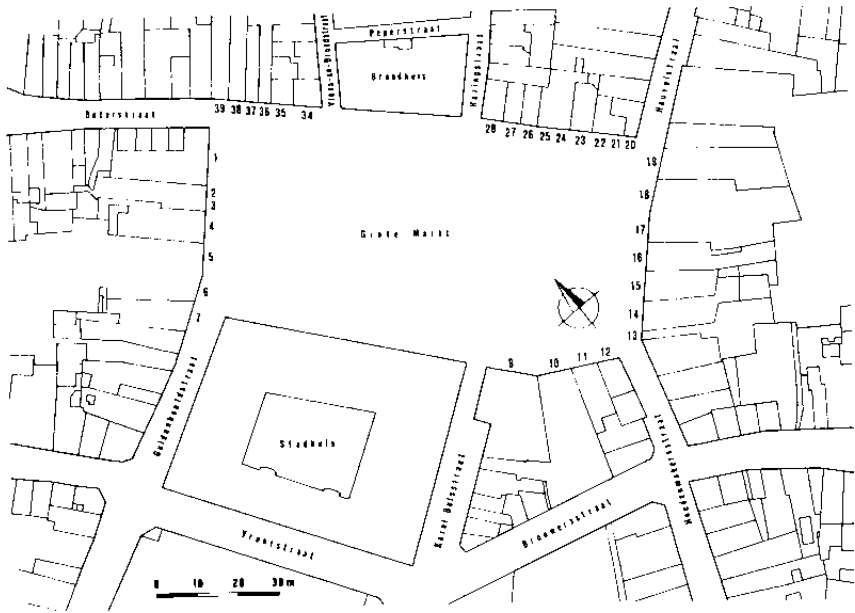
324. Grote Markt na het bombardement van 1695. Gravure door R. Van Orley naar A. Coppens (Stadsmuseum Broodhuis).

huizen nr. 3 tot 7 ca. 1641-1645 vervangen door stenen barokgevels op eenzelfde rooilijn. Eind XVII (vóór 1695) behielden de huizen nr. 34-38 nog steeds hun houten voorpuntgevel.

Na het bombardement van 1695 bleven enkel het Stadhuis en het Broodhuis overeind, evenals delen van de voorgevels van de huizen nr. 3 tot 7 (fig. 324). De herstellingswerken en wederopbouw van de huizen verliepen in een vrij snel tempo; tegelijkertijd ook verbreding en rechttrekking van de toegangswegen Boterstraat, Hoedenmakersstraat en Heuvelstraat en realisatie van de tot op heden behouden rooilijn van het plein. In 1706-1717: oprichting van de driezijdige Z.-Stadhuisvleugel, ter plaatse van de verwoeste Lakenhal. Het homogene karakter van de Grote Markt (vgl. de geveltekeningen van F.J. De Rons), (fig. 344,

347), resulteerde vnl. uit de in 1697 door de Stad uitgevaardigde ordonnantie, met de verplichting voor elke nieuwe bouw een voorafgaand bouwontwerp ter goedkeuring voor te leggen. Hoofdbekommernis was de realisatie van een esthetisch en harmonisch geheel. De tussen ca. 1696 en 1710 herstelde en nieuw opgetrokken gildehuizen werden ontworpen door gekende architecten als J. Cosijn, W. De Bruyn, A. Pastorana, C. Van Nerven...

I.l.v. XVIII: verarming van de gilden en geleidelijke aftakeling van de gevels; in 1793-1794 plundering en vernieling van het beeldhouwwerk (o.m. aan nr. 1, 5, 7, 13-19); gildehuizen als nationaal goed aan particulieren verkocht, verwaarloosd door de nieuwe eigenaars. In 1830: huiszengroep «Hertogen van Brabant» met gevelwijzigingen bedreigd; stadsarchitect N. Roget verzette zich tegen dit plan.

VI. Grote Markt.

I.l.v. XIX : diverse gevels bepleisterd of gedeeltelijk gewijzigd o.m. op begane grond (o.m. nr. 2-3, 5, 34, 35) en aan vensters of geveltopbekroning (nr. 6), of verbouwd tot lijstgevel (cf. nr. 21-22, 23).

De groeiende zorg om de herwaardering van de historische forumbebouwing, werd vanaf de jaren 1850-1860 door het Stadsbestuur gematerialiseerd door subsidiëring voor herstel of herplaatsing van het beeldhouwwerk aan diverse gevels (o.m. nr. 4, 5, 10, 13-19). De grondige restauratie van het Stadhuis, reeds begin XIX aangevat, zou tot rond de eeuwwisseling voortduren en in 1873 startte stadsarchitect P.V. Jamaer met de restauratie – in casu de sloping en wederopbouw – van het Broedhuis. Gesloten karakter van het plein nochtans in 1853 ten Z. verbroken door de afbraak van het huis «de Sterre», voor de verbreding van de Karel Bulsstraat. De Grote Markt werd voorts ook opgenomen in de talrijke

toenmalige stedenbouwkundige herstructureringsplannen cf. o.m. een onuitgevoerd voorontwerp van 1873 door architect H. Maquet voor een beglaasd neo-classicistisch galerijencomplex, als verbinding van Grote Markt/Magdalenasteenweg – Grammarkt/Kaasmarkt, aan de Grote Markt toegankelijk via een monumentale rondboogpoort in de gevelwand nr. 13-19.

Tussen ca. 1882 en 1920 worden systematisch al de huisgevels gerestaureerd. In de type-contracten, op initiatief van burgemeester Karel Buls vanaf 1883 afgesloten tussen de Stad en de verschillende eigenaars, verzekert het Stadsbestuur het onderhoud van de gevels – mits een geringe jaarlijkse bijdrage van de eigenaars – en legt het verbod op gevelwijzigingen aan te brengen zonder voorafgaande goedkeuring. Restauraties, herstellingen en reconstructies worden uitgevoerd naar bewaarde oorspronkelijke documenten, vgl. de tekeningen van F.J. De Rons

(1729-1749). Deze verfraaiingspolitiek leidde tot de huidige scenografie van het forum, getrouwe afspiegeling van haar vroegere luister. In de jaren 1950-1960 ondergingen nog een aantal gevels oprisings- en reinigingswerken, recent (1983) werden instandhoudingswerken uitgevoerd aan nr. 1, de gevels nr. 35 en 36-37 herbepleisterd en beschilderd (1984) en werd de restauratie aangevat (1987) van de gevelwand nr. 13-19.

Oorspronkelijke functie van de Grote Markt als marktplaats en belangrijk politiek, economisch en socio-cultureel centrum geleidelijk afgezwakt en i.l.v. XX geëvolueerd tot een belangrijke toeristische aantrekkingsplaats. Na constante inname van marktkramen, werd het plein in XV opgesplitst in diverse verkoopkwartieren; tussen 1523 en 1833 werden ook op zekere tijdstippen jaarmarkten gehouden, thans nog enkel bloemen-, planten- en vogelmarkt.

Met het overbrengen van de stedelijke administratieve diensten naar het Zuidpaleis en later, in 1971, naar de Anspachlaan nr. 6 fungeert het Stadhuis hoofdzakelijk nog als zetel van het College van Burgemeester en Schepenen. Het Broodhuis, aanvankelijk een commercieel gebouw en later zetel van diverse administratieve en rechterlijke instanties, werd in 1927 ingericht als Stadsmuseum.

Plein voorts van oudsher centrum van allerlei openbare manifestaties als o.m. Blijde Intredes van vorsten, feestelijke toernooien en historische optochten cf. heden nog de «Ommegang», naast voltrekkingen van rechtsprocedures cf. de onthoofding van de graven Egmont en Hoorn (1568) en van de gildedeken Fr. Anneessens (1719).

Tussen 1565/1566 en 1767 stond vóór het Broodhuis een fraaie renaissancefontein (cf. Broodhuis), ter vervanging van een vroegere meer Z. gesitueerde gotische fontein van 1302; ter plaatse in 1864 oprichting van het standbeeld Egmont en Hoorn (cf. supra), in 1879 verplaatst naar de Kleine Zavcl. Marktbeeld verder in 1856 centraal getypeerd door een monumentale fontein, tijdelijk opgericht ter gelegenheid van het 25ste regeringsjubileum van Koning Leopold I; in eind XIX door een fraaie gietijzeren kiosk, nader-

hand afgebroken. Foto's uit XIX tonen eveneens nog puin van handels- en neringhuizen, hotels, tavernen en herbergen, heden aangepast voor horeca- en winkelbedrijven die vnl. op het toerisme zijn afgestemd.

De gevarieerde topgevels en horizontaal afgelijnde gevels van de behouden diepgerichte huizen, meestal onder zadeldak, illustreren duidelijk de baroktendenzen uit XVII – vnl. na 1695 – en begin XVIII (Pl. V). Naargelang van ordonnantie en uitwerking kunnen de gevels in drie groepen worden gerangschikt.

Nr. 20, 21-22, 35 tot 38 sluiten aan bij het veel voorkomend eenvoudige laat-barokke geveltype gekenmerkt door skeletstructuur en plattebanddecoratie, als reminiscenties aan de traditionele bak- en zandsteenstijl. Ook de topconstructies zijn soberder uitgevoerd.

Een tweede reeks gevels vertonen een Italianiserende opbouw met gesuperponeerde orden (Dorische of Toscaanse, Ionische, Corinthische of compositie zuilen of pilasters), cf. nr. 1, 5, 7, 11, 28, 34, 39; nr. 2-3 en 4 met meer versierde geveltoppen, terwijl nr. 26-27 duidelijk geïnspireerd is op de Italiaanse renaissance.

Gevels met classicerende barokordonnantie tenslotte zijn geritmecerd door in kolossaal orde opgestelde zuilen en pilasters en worden afgelijnd door zware hoofdstellen, frontons, atticken en balustrades cf. de fraaie gevels nr. 10 en 24-25, de monumentale pleinwand nr. 13-19 en de meer sobere versies nr. 8, 12 en 23.

Nr. 9 daarentegen leunt door de algemene geveluitwerking en koepelvormige bedakking duidelijk aan bij de Lodewijk XIV-stijl; bij nr. 6 wijst de gebogen lijn van het gevelvlak op vroeg-rococo-invloeden.

Karakteristiek voor al deze gevels is de inheemse plastische uitvoering van de barokdecoratie en de geveltoppen. De opvallende vergulding van de architectonische sieralementen gaat vermoedelijk terug op het oorspronkelijke uitzicht, zoals enigszins (?) is op te maken uit enkele XVII-schilderijen en XVIII A-geveltekeningen en op de tijdens de restauraties schaars teruggevonden sporen.

Ook voor de afzonderlijke panden volgeende literatuuropgave :

- S.A.B., I.F., Album VI-3, Album Coppens XII-15, M 2554-2558, M 2209-2212.
 K.I.K., 105448 A, 105442 A, 192677 B, 105447 A, 171988 B, 109795 B, 105444 A, 109789 B.
 Stadsmuseum Brussel : gravures Intrede van Aarts Hertog Ernest van Oostenrijk, 1594; geveltekening Grote Markt door W. Hollar, ca. 1645 (?); gravures A. Coppens, Grote Markt na het bombardement van 1695; geveltekeningen van de Grote Markt, 1729, 1737, 1749 door F.J. De Rons.
 ABEELS G., *Brussel rond de eeuwwisseling*, Zaltbommel, 1974, fig. 55, 59-62.
 BARTIER J., MARTENS M., MARTINY V.-G., BRUNARD A., *La Grand-Place de Bruxelles*, Brussel-Luik, 1966.
 DES MAREZ G., 1979, p. 1-74.
 GERARD J., *Brussel 979-1979*, Hasselt, 1978.
Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie, Hasselt's Gravenhage, 1973, dl. 6, p. 244-256.
 HENNE A., WAUTERS A., 1975, III, P. 28-86.
 LEURS S., *De Grote Markt van Brussel*, 1942.
 MARTENS M. (o.l.v.), *Histoire de Bruxelles*, Brussel, 1976, p. 90, 167-184.
 MARTINY V.G., *Bruxelles. L'architecture des origines à 1900*, Brussel, 1980, p. 17, 42-62, pl. X, XI, fig. 38-47.
 ID., Persoonlijke aantekeningen.
 MEIRSSCHAUT P., *Les sculptures de plein air en Bruxelles*, Brussel, 1900, p. 93-129.
Straten en Stenen, Brussel, 1982.
 VAN GELDER E., *La Grande Place de Bruxelles*, Brussel 1899.

★ Stadhuis

Gesloten vierzijdig gebouwencomplex, met gr.m. rechth. gekasseide binnenplaats. Gevels ten N. palend aan de Grote Markt, ten O. aan de Karel Bulstraat, ten Z. aan de Vrutstraat en ten W. aan de Guldenhoofdstraat (Fig. VII).

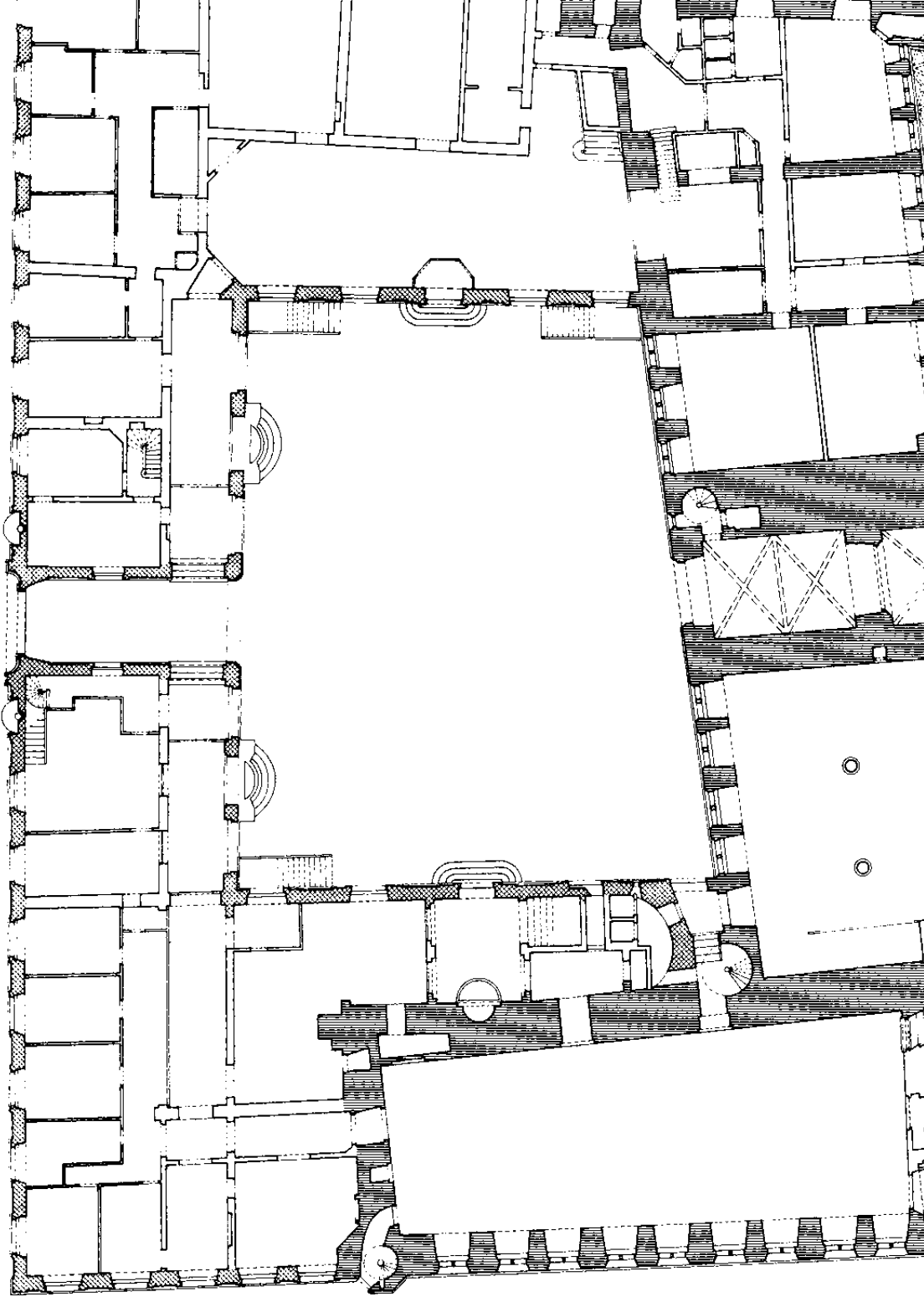
Bouwblok oorspronkelijk ingenomen door verspreide inplanting van doorsneewoningen en meer belangrijke of «stenen». In XIII-XIV worden vermeld (cf. G. Des Marez) : aan de Grote Markt van O. naar W. de stenen «de Meerte» en «de Wilde Ever», de huizen «Gueldre», «Scupstoel», «'s Papenkeldere», «Rodenborch» en «de Moor»; achterengelegen : het huis van Oda, «de Meersman» en «de Leeuw»; aan de Guldenhoofdstraat : «de Lantscrone», «den Bo gaert», het huis van barbier Johannes van

Goutaille, en aan de Vrutstraat «Sporwaer», «de Wilde Gans» en «Soniën». In 1301 aankoop van het steen «de Meerte» (hock Karel Bulstraat) en inrichting als eerste schepenhuis, in 1327 uitgebreid door het toevoegen van het r. steen «de Wilde Ever». Ter plaatse van de gesloopte huizen ten Z., bouw in 1353 van een ruime Lakenhal, die de oude achter het Broodhuis zou vervangen : op een gravure van A. Santvoort (ca. 1650) rechth. gebouw van twee bouwl. (?) met 16 stapelplaatsen onder gecombineerde zadel- en lessenaarsdaken; het aanleunende pand ten W. z.g. «de Boterpot» dateert uit XV (verwoest in 1695), (fig. 325).

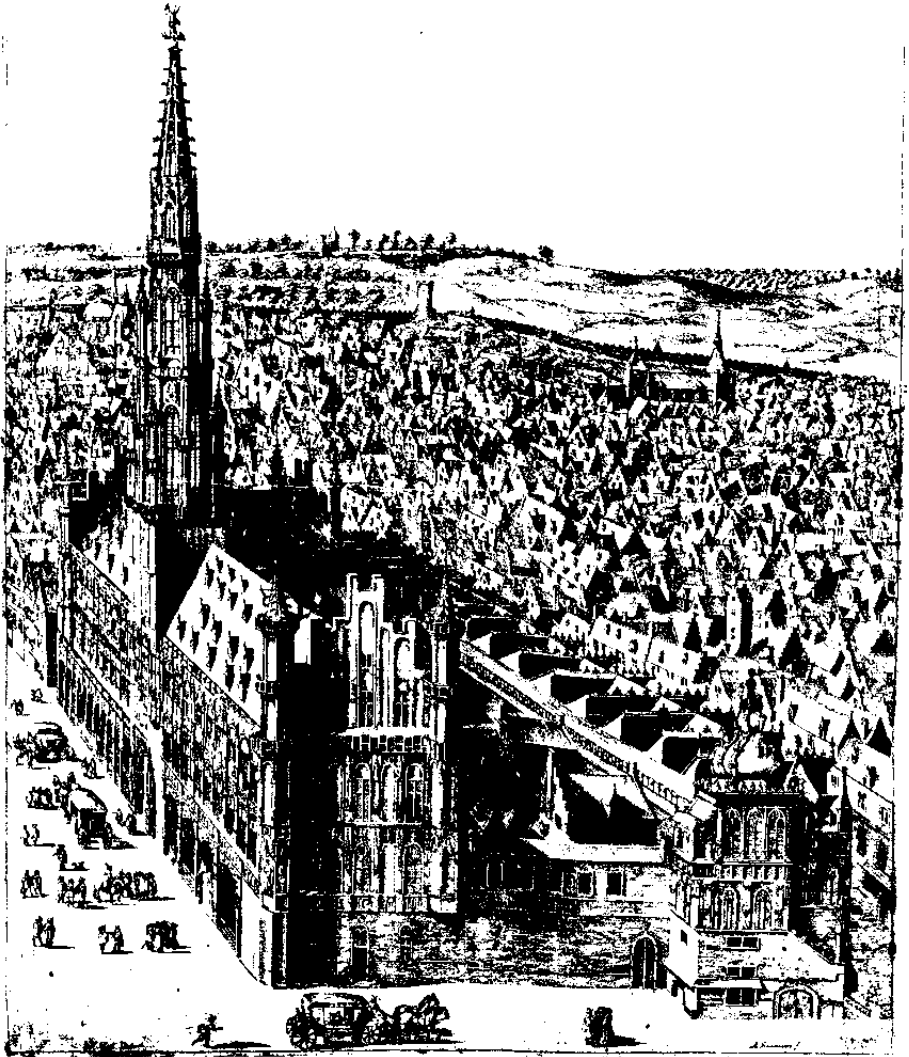
Huidig gotisch stadhuisgedeelte fasengewijze tot stand gekomen. Precieze datering en bouwcampagnes opnieuw onderzocht en recent aangevuld door A. Maeschalk en J. Viaene.

In 1401 bouw van een nieuw en ruimer schepenhuis op L-vormige plattegrond, ter plaatse van de voormalige «stenen» ten O., alleszins voltooid in 1421. Een stadsrekening van 1405 vermeldt reeds werken aan de bedaking, citeert als bouwmeester J. van Thienen bijgestaan door J. Bornoy en W. Vanden Broeke en beschrijft diverse werken aan het «Belfort», toen de hoektoren van de O.-vleugel, waarmee het bovendien blijkbaar gelijktijdig werd opgetrokken. (Datering van het Belfort daarentegen door G. Des Marez gesitueerd tussen 1356 en 1406; door D. Roggen en J. Withof in de jaren 1380, die bovendien op stilistische basis, de benedenbouw ervan toeschrijven aan bouwmeesters J. van Osy of J. van Thienen; door A. Henne en A. Wauters in begin XV; vlg. P. Bonenfant echter ook mogelijk als toegangspoort in XIV B gelijktijdig opgetrokken met voornoemde, achterengelegen Lakenhal).

Vanaf 1435 afbraak van de huizen ten W. – tussen Belfort en Guldenhoofdstraat – voor de bouw van de kortere W.-vleugel. Eerstesteeenlegging op 4 maart 1444 (aan de voet van het Belfort) door Karel de Stoute, graaf van Charolais. Bouw vlg. A. Maeschalk en J. Viaene vermoedelijk door bouwmeester H. de Voghele en alleszins beëindigd in 1449.

VII. Grote Markt. Stadhuis. Plattegrond naar plannen Dienst Bouwkunst Stad Brussel; toestand 1950.

325. Grote Markt. Stadhuis (1401-1455) met voormalige Lakenhal (1353) en «Boterpot». Gravure door A. Santvoort naar L. Van Heil. 1650. (Koninklijke Bibliotheek, Prentenkabinet).

In 1449 eedaflegging van bouwmeester J. van Ruysbroeck voor de «werken» aan de toren; in 1455 bekroond met het beeld van St.-Michiel, vervaardigd door M. van Rode. Vlg. A. Maesschalk en J. Viaene moeten enkel de laatste acht-

kantige lantaarngeliding en de piramidale spitsbekroning aan van Ruysbroeck toegeschreven worden.

Na het bombardement van 1695 volgen herstellings- en aanpassingswerken aan de XV-vleugels en wordt de verwoeste

326. Grote Markt. Stadhuis (1401-1455, 1706-1717).

Lakenhal ten Z. (Vruntstraat) in 1706-1717 vervangen door de driezijdige uitbreiding bestemd voor de Staten van Brabant, n.o.v. C. Van Nerven. Op gravures van 1565 (M. van Hooren), van 1606 (J.B. Gramaye), van 1646 (E. Putaneus) en van 1650 (A. Santvoort) staan in de voorgevel – uitgezonderd het portaal, tweede torengleding en r. hoektoren – geen beelden in de nissen; de galerij steunt blijkbaar (?) op zuilen i.p.v. pijlers, onder de l. galerij wordt een rechte bordestrap afgebeeld en op de drie l.g. gravures wordt het gewelf boven de trappostamenten opgevangen door kraagstenen. Rechte bordestrap in 1769-1770 vervangen door «Leeuwentrap» met drie gebogen traparmen en ijzeren leuning (cf. XIX-foto's) en mogelijk (?) ook gelijktijdig de zuilen door pijlers (cf. V.-G. Martiny). De sculpturale versiering en de architectonische details verdwenen vermoedelijk i.l.v. XVIII (cf. A. Maeschalk en J. Viaene).

Na een aantal summiere onderhouds- en verstevigingswerken in XIX a, volgt een algehele buitenrestauratie, cf. de studie van O. Lemesre. Vanaf ca. 1840 o.l.v. architect T.-F. Suys en vanaf ca. 1860 o.l.v. architect P.V. Jamaer, met vnl. gebruik van Gobertange- en Euvillesteen als vervangmaterialen. Wegens aftakeling dringende restauratie van toren, tussen 1840 en 1860 systematisch doorgevoerd vanaf spits tot en met portaal. O.-vleugel: restauratie van voorgevel in 1860-1867 met reconstructie van galerij en bouw van nieuwe «Leeuwentrap», waarvoor P.V. Jamaer advies inwon bij Viollet-le-Duc; gedeeltelijke reconstructie van N.O.-hoektoren, 1869-1871; in 1883-1893 verwijdering en vervanging van het parent van zijgevel en afbraak en reconstructie van de zijgeveltoppen en Z.-hoektorentje (Karel Bulsstraat). W.-vleugel: restauratie van voorgevel in 1871-1877, met eveneens reconstructie van galerij; vernieuwing N.W.-hoektoren, 1877; vanaf 1894 restauratie van zijgevel (Guldenhoofdstraat), met vernieuwing van topgevel, in 1902 beëindigd met de reconstructie van het Z.-hoektorentje o.l.v. architect A. Samyn. In 1878-1880 restauratie binnenplaatsgevels van gotische vleugels; herstellingswerken aan daken in 1881, hernomen in 1904-1909. Lodewijk XIV-vleugels (Vruntstraat): restauratie binnenplaatsgevels in 1864-1866 en voorgevels in 1888-1896. Tijdens deze langdurige restauratiecampagne van het exterieur worden tussen ca. 1860 en 1897 ook grondige aanpassingswerken aan het interieur uitgevoerd.

Verder worden tussen 1844 en 1902 al de beelden vervaardigd ter verfraaiing van portaal en nissen, vnl. in steen van Caen en Echaillon: patroonheiligen, profeten en deugden in portaal; de souverainen van Brussel en Brabant van ca. 580 tot 1564 in genealogische volgorde, in voorgevel en toren; ridders en schildknappen met wapenschilden van geslachten en naties van Brussel, in galerijen; de burgermeesters uit de zeven Brusselse families van 1420 tot 1589, in gevel Karel Bulsstraat; befaamde Brusselaars uit de mid-

327. Grote Markt. Stadhuis (1401-1455). Ingangsportaal.

deleeuwse wereld van kunst en cultuur, in gevel Guldenhoofdstraat. (De studie van M. Goedee behandelt systematisch beeldenprogramma, -geschiedenis en kunstenaars).

Tijdens de laatste decennia volgden nog enkele herstellings- en verstevigingswerken aan toren (ca. 1951, 1981-1982), gevelreinigingen (1962-1963) en restauratiewerken, met Massangis- en Reffroysteen aan toren, voor- en zijgevels (1966-1973), recent (1987) hernomen aan de bovenste torengeleringen.

Gotisch gebouwenensemble (XV) aan marktzijde (fig. 326), met L-vormige O.-vleugel (Karel Bulsstraat) via indrukwekkende niet «axiale» toren verbonden met kortere rechth. W.-vleugel (Guldenhoofdstraat); gevels van zandsteen en vervangende natuursteen. Algemeen basisplan, gevelopbouw en architectonische uitwerking van het Brusselse stadhuis werden nagevolgd in latere Brabants gotische stadhuizen.

Drie bouwl. hoge vleugels, onder leien zadelfedakking met klimmende dakkapellen, gemarkeerd door uitgebouwde benedengalerijen met platform, horizontaliserende registerindeling op de bovenverd., omlopende gekanteelde en opengewerkte borstwering als gevelbeëindiging, typische octogonale hoektorens en getrapte zij- en achtergeveltoppen. Spitsbooggalerijen, met profilering onder bladwerk en kruisbloem en borstwering en balustrade verfraaid door drielobbig spitsboogtracering. Ten O. in elf trav. (gedicht in torentrav.) opgevangen door combinatie van gebundelde pijlers en versneden steunberen met beeldnissen onder spuijer, overkluisd door kruisribgewelven op gebeeldhouwde kraagstenen aan gevelzijde. Ten W. herleid tot zes trav. met alternerende zuilen, onder net-overwelling met kraagstenen aan gevelzijde – oorspronkelijke toegeschreven aan het Brussels Atelier van ca. 1445/1450 en bewaard in het Stadsmuseum – en sluitstenen met profane en gehistorieerde taferelen. «Druipers» i.pl.v. pijlers (O.) met l. uitbeelding van Herkenbaldlegende en r. tragische dood van Everard 't Serclaes, aan weerszij van vernieuwde bordestrap z.g. «Leeuwentrap», waarvan borstwering geajoureed met vierpasmoo-

tieven en postamenten bekroond door zittende heraldische leeuwen gebeeldhouwd door W. De Groot (1869). Zuilenkapitelen (W.) met uitbeelding van de «Scupstoel», «'s Papenkeldere» en «Moor»: oorspronkelijke eveneens toegeschreven aan het Brussels Atelier ca. 1445/1450 en bewaard in het Stadsmuseum, en verwijzend naar de gelijknamige huizen (cf. supra), in 1444 vermoedelijk verbouwd tot één grote (vergader) zaal (cf. A. Maesschalk en J. Viaene).

Horizontaliserende opstand van de bovenverd. enigszins doorbroken door verticaliserende trav.-indeling: in de tien trav. brede O.-vleugel, twee registers met opeenvolging van geprofileerde kruiskozijnen; alternerend smalle en bredere, van beeldnissen voorziene penanten, als overhoekse pijlers doorslopend in de balustrade en uitmondend in baldakijnen tussen de spitsboognissen met drielobtracering ter bekroning van de bovenste vensters. Hogc, doorgetrokken borstwering met versneld ritme van smalle beeldnissen met consoles, baldakijnen en hogelspits tussen bovenverd. Gr.m. zelfde ordonnantie in de negen trav. brede W.-vleugel doch meer opengewerkte gevelstructuur: hogere en nu ook vnl. gekoppelde spitsboogvensters, waarbij de overhoekse beeldnissen slechts om de drie trav. worden ingebracht; ook maaswerk over zwikken en borstwering i.pl.v. de drukke beeldnissenrij. Half gedicht uiterst l. venster.

Gevelhoeken gemarkeerd door uitragende octogonale torens met versmalende bovengledingen, casementen met drielobtraceringen en opengewerkte balustrades, onder piramidale hogelspits. Zijgevels in Karel Bulsstraat en Guldenhoofdstraat, resp. elf en drie trav., met gr.m. gelijkwaardige gevelopbouw als voorgevels en begrenzende, doch kleinere hoektorentjes aan de getrapte geveltoppen.

Monumentale, niet axiale toren met vrij massieve deels ingebouwde vierkante onderbouw van vijf geledingen en twee trav. met uitragende opwaarts versneden steunberen, overgaand in sterk verticaal opengewerkte achtkantige lantaarn van drie geledingen onder piramidale spits. Geveluitwerking en -decor in drie onderste torengeleringen stilistisch aan-

sluitend bij de O.-vleugel. Uit de as geplaatst ingangspoortaal (fig. 327), ingevolge oorspronkelijke functie van het bewaarde Belfort als hoektoren van O.-vleugel, waardoor de zijdelingse gewelddruk van de portaalruimte een bredere steunmuur r. vergde (cf. V.G. Martiny, A. Maesschalk en J. Viaene; vlg. G. Des Marez echter ingevolge de bouw in 1449 van een nieuwe monumentale toren, waarvoor het oude Belfort tot boven de portaalruimte werd afgebroken en een efficiënte onderbouw werd bekomen door een verbreding r.). Korbogige poort in spitsboogomlijsting met peerkraalprofiel en gebundelde sokkeltjes, onder hogelaflijning met kruisbloem en borstwering met drielobtracering onder druiplijst. Vleugeldeur met fraai benageld houtwerk, XVII-slotoplegsel en spievenster; makelaar uit XVI-XVII met voorstelling van St.-Michiel, in 1853 gerestaureerd door C. Geerts. Archivolt met beelden van acht profeten onder baldakijn, van 1859 door P.J. Sir Jacques: kopieën van de oorspronkelijke – toegeschreven aan de Meester van het retabel van Haken-dover ca. 1400/1405, thans in het Stads-museum –; vlg. D. Roggen en R. Verleyen daterend uit eind XIV (na 1385) en nauw verwant met de Sluteriaanse stijl. Uitgewerkte flankerende overhoekse pinakels met beeldnissen, frontalen en hogelspits. Allegorische beelden in archivolt en pinakelnissen nl. de Gerechtigheid en de Kracht, de Vrede, de Voorzichtigheid, de Gematigheid en de Wet en de beelden in het timpaan nl. St.-Sebastiaan, St.-Christophorus, St.-Michiel, St.-Joris en St.-Gorik werden uitgevoerd door C. Fraikin (1845-1854, 1887-1889). Portaalruimte van drie trav. met bakstenen kruisriboverwelling, aan de gevelwand opgevangen door gesculpteerde consoles. Eerste twee trav. gescheiden door muurdammen en korfboogvormige doorgang. Toren verder met rijzige spitsboogvensters in vierde en vijfde geleding, onder aflijnende geajoueerde balustrade. Achtkantige lantaarn geflankeerd door steunen, fielen en hoektorentjes verbonden door lichtbogen. Spitsbogige tweelichten, in de bovenste geleding onder accoladeboog; decoratief maaswerk op borstweringen en in balustrades. Bekronend koperen beeld van St.-Michiel,

328. Grote Markt. Stadhuis. Poortrisaliet aan Vruuntstraat (1706-1717).

hermaakt in 1897 naar het oorspronkelijke van M. van Rode.

Driezijdig Lodewijk XIV-gebouw (XVIII a) ten Z., aansluitend bij het gotische gedeelte, twee bouwl. onder gecombineerde zadel- en tentbedaking (leien). Gevels met gerestaureerd zandstenen parement; acht + zeventien + vijf trav. met sobere evenwichtige opbouw, geritmeerd door vlak omlijste rechth. vensters onder druiplijst, met bijkomende oren en neuten op bovenverd., traliwerk beneden. Geblokte hoekaflijning en eenvoudige kroonlijst. In de Vruuntstraat: risalietvormende midden-trav. onder driehoekig fronton, beneden belijnd, op bel-etage met rechth. spaarvelden (fig. 328). Rondboogpoort met breed kwarthol beloop en smeedijzeren waaier in bovenlicht; deurvenster onder gebogen fronton, fraaie smeedijzeren balkonleuning met centraal leeuwemotief en arduinen balkonplaat op acanthus-

329. Grote Markt. Stadhuis Binnenplaats. Fontein «de Maas» (1715).

bladconsoles. Aan weerszij : rechth. omlijste rondboognissen met oculus en fontein met bronzen leeuw; op banderol «ANNO/1706» resp. l. en r. Doorgang onder bepleisterd gedrukt tongewelf, met muurwanden bekleed met arduin; risalietvensters in geriemde oomlijsting, onder gestrekte druiplijst.

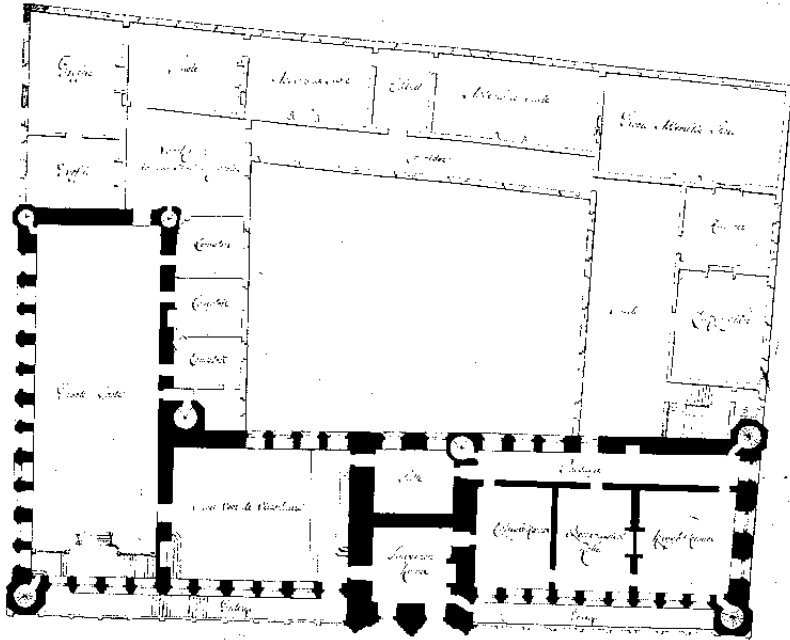
Gr. m. rechth. gekasseide *binnenplaats* met centraal stervormig patroon als geografisch middelpunt van Brussel. Eenvoudige, «vlakke» gotische achtergevel met kruiskoziijnen op bovenverd., spitsboogvensters boven, in profielomlijsting op sokkeltjes. Uiterst l. boven : deels gedicht spitsboogvenster. Ronde hoektorens met kijkspeten en kegelspits. Korbogige doorgang in spitsboogomlijsting met kruisbloem; allegorische beelden de Schilderkunst, de Architectuur en de Beeldhouwkunst door A. Hambresin (XIX) in het boogveld, O.-gevel verscholen achter XVIII a-aanbouw. Soberc XVIII a-gevels, met ten Z. centrale kwarthol geprofileerde rondbogige

doorgang onder vlak omlijst deurvenster met boogfronton; rondboogvensters met balusterleuning aan weerszij. Twee marmeren fonteinën n.o.v. J.A. Anneessens (1714), met bloemenperkje aan de voet (1889). L. uitbeelding van de Maas door J. De Kinder in 1715, r. de Schelde door P.D. Plumier; waterbekkens geschraagd door dolfinen, flankerende tritonen (fig. 329). In tegen de gotische O.-vleugel leunende twee bouwl. hoge aanbouw en in de W.-vleugel centrale rechth. omlijste deuren met voluutbegrenzing onder driehoekig fronton met festoen, gekantonneerd door lantaarns (1878); beglaasde en smeedijzeren luifels (XX) op fraai uitgewerkte voluutvormige consoles (748, 749).

Interieur.

Kelderverd. Overkluizing d.m.v. bepleisterde tongewelven, ten N.O. (hoek Grote Markt-Guldenhoofdstraat) aanzetend op zandstenen muurconstructie : overblijfsels van vroegere huizen «Scupstoel», «'s Papekeldere» en «Moor» (? ,

Plan der eerste Verdieping van het Stads-huis

330. Grote Markt. Stadhuis. Plattegrond eerste verdieping toestand XVIII (S.A.B., P.P., 500).

cf. supra). Bakstenen kruisgewelven, veelal uitgekalkt, per vier vakken centraal opgevangen door gerestaureerde zuil van zand- of andere natuursteen, met lijstkapiteel onder vierkante dekplaat o.m. ten O. en onder XVIII a-constructie (zijde Guldenhoofdstraat); aan W.-zijde (Karel Bultstraat) geschraagd door vierkante pijlers met gelijkaardig kapiteel. Ten N.W. bakstenen gordelbogen tussen I-profielen.

Gelijkvloerse verd. Eertijds vnl. ingenomen door het burcel van de Amman, de griffie van de thesaurie, de burcelen van de griffie, de Kamer van Ukkel, de burgerwacht met gevangenis, het consignatiekantoor en diverse accijns- en andere kantoren z.g. «contours» o.m. van bier, wijn, meel, renten, stadsscheepvaart...

Heden vnl. ingenomen door de rechtskundige dienst en het secretariaat van de Stad; neogotische Ogvale en Militiezaal, thans gebruikt als tentoonstellingsruimten.

Eerste verd. Zalen en lokalen eveneens met gewijzigde bestemming of inrichting (fig. 330).

O.-vleugel : Gotische zaal, van oudsher bestemd als «Grote Zaal» voor officiële ontvangsten; huidige lambrisering en plafondbepleistering in neogotische stijl, daterend van 1868, met wandtapijten n.o.v. W. Geets (1875-1881), (fig. 331). Trouwzaal, voorheen rechtszaal z.g. Vierschaer of Christuszaal, ook vergaderzaal van de Natiën; eveneens in XIX heringericht met eikehouten lambrisering en balkenzoldering; casementen en korbe-

331. Grote Markt. Stadhuis. Interieur. Gotische Zaal (1868).

len met wapenschilden resp. van de zeven geslachten en diverse ambachten; muurschilderingen van P. Cardon (1881).

Toren : Schepenkamer, voorheen ook z.g. Schone Kamer; houten lambrizering in Lodewijk XIV-stijl. Gebeeldhouwde korbelen uit XV in Wachtkamer.

W.-vleugel : Zaal David en Betseba, met Lodewijk XIV-plafond door M. De Vos (1650-1717). Renaissancezaal, met moerbalken met fraai gesculpteerde consoles van ca. 1450; gedeeltelijk oorspronkelijke houten XVI-lambrizering; wandbekleding in Mechels leder uit XIX; mooie renaissanceschouw van 1624, afkomstig uit het voormalige «Hotel de Croy», later ursulinenklooster.

Vleugel uit XVIII a : ca. 1718 ingericht voor de Staten van Brabant; eind XIX gerestaureerd. Diverse zalen en Schepenkabinetten met eikehouten parketvloeren met inlegwerk van ebbenhout. Eretrap uit XIX, met muurschildering met Verheerlijking van de Gemeentelijke Macht door graaf J. de Lalaing (1893). Kabinet van

de Burgemeester, met behouden beschilderd plafond door J. Van Orley (1665-1735); voorts in 1890 gerestaureerd in Lodewijk XIV-stijl. Zaal van het Voorlopig Bewind, z.g. sinds 1830; certijds vergaderzaal van de Staten van Brabant; in 1893-1897 ingericht in neo-Lodewijk XIV-stijl met allegorische plafondschildering van de Onafhankelijkheid van België door O. Dierickx (1897). Kabinet van de Schepen van Betwiste Zaken, met zoldering met allegorische voorstelling van de drie standen (begin XVIII). Zaal van de Gemeenteraad, voorheen Grote Vergaderzaal van de Staten van Brabant; sierlijk XIX-plafond met behouden godentafereel door V.H. Janssens (1658-1736), (fig. 332). Zaal Duquesnoy, voorheen lokaal van de Lakengilde.

Tweede verd. Oorspronkelijke bestemming weinig gekend; in XIX o.m. fungerend als archief. Heden vnl. ingenomen door de burelen van de Schepensecretarissen en de protocoldienst. In W.-ge-

332. Grote Markt. Stadhuis. Interieur. Zaal van de Gemeenteraad (L'Emulation, 1901, pl. 9).

deelte van XVIII a-vleugel : zichtbare, thans gedichte gotische spitsboogvensters met drielobtracing van oorspronkelijk volledig zichtbare achtergevel van kortere W.-vleugel.

Zolderverd. Goed bewaard dakgebint van na 1695 in de L-vormige O.-vleugel en kortere W.-vleugel. Oorspronkelijk gebint in XVIII a-vleugel.

Mobilair. Bijzonder rijke verzameling schilderijen, beeldhouwwerken, wandtapijten en meubilair waarvoor wij verwijzen naar de geïllustreerde catalogus door M. Calomme-Beginne.

S.A.B., P.P., 500; Pergameni p. 230 nr. 45.

Archief K.C.M.L., dossier 3571.

K.I.K., 171988 B.

BARTIER J., MARTENS M., MARTINY V.-G., BRUNARD A., *op. cit.*, 1966.

BONENFANT P., *A propos de trois chapiteaux de l'Hôtel de Ville* (B.S.R.A.B.), dl. 5, 1935, p. 141-153).

CALOMME-BEGINNE M., *Geïllustreerde catalogus van het Stadhuis van Brussel*, 1979.

DES MAREZ G., 1979, p. 1-19.

GOEDEE M., *De Standbeelden van het Brusselse Stadhuis*, Brussel, 1985.

HENNE A., WAUTERS A., 1975, III, p. 30-63.

Het Stadhuis van Brussel, een levend monument. Catalogus tentoonstelling Brussel, 1985.

LEMESRE O., *Les restaurations extérieures de l'Hôtel de Ville de Bruxelles (1811-1902), comportant l'étude approfondie de la réfection de la tour Saint-Michel (1815-1860)*, licentiaatsverhandeling Universit  de Liège, 1985-1986.

L'Emulation, 1874-1875, 2, pl. 1, 7, 13; 1877, 3, pl. 46-49; 1881, 7, kol. 31-36; 1900, 25, pl. 3, 9, 29, 44; 1901, 26, pl. 5-11.

LEURS S., *op. cit.*, 1942, p. 9-16.

MAESSCHALK A., VIAENE J., *Bouwmeester Jan van Ruisbroek herdacht (1486-1986)*, (Tijdschrift voor Brusselse Geschiedenis, 2, nr. 1-2, 1985, p. 17-110).

ID., *Het Stadhuis van Brussel* (Mensen en Bouwkunst in Boergondisch Brabant, Brugge, 1960).

MARTINY V.-G., *A propos de la restauration de l'Escalier des Lions de l'Hôtel de Ville de Bruxelles. Contribution de Viollet-le-Duc* (overdruk A.S.R.A.B., dl. 58, 1981, p. 185-217).

ID., *op. cit.*, 1980, p. 98-100.

ROGGEN D., VERLEYEN R., *De portaalsculpturen van het Brusselse Stadhuis* (Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis, dl. 1, 1934, p. 123-148).

ROGGEN D., WITHOF J., *Grondleggers en Grootmeesters der Brabantse gotiek* (Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis, dl. X, 1944, p. 83-209).

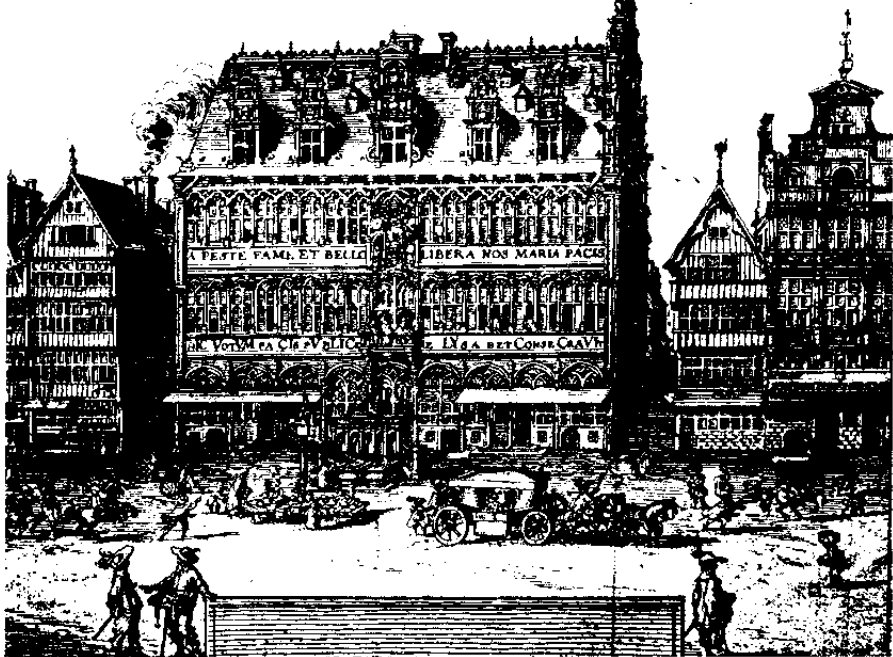
VRANKEN I., *Het Stadhuis van Brussel, een levend monument* (Tijdingen, 1985, 6, nr. 3-4).

★ Voormalig Broodhuis, thans Stadsmuseum.

Vroegste vermelding in 1321, doch vermoedelijk reeds opklimmend tot begin XIII en samen met aanleunende Lakenhal ten N. uitzierend op de Vleeshal (cf. Grasmarkt), ten O. palend aan de Haringstraat en ten W. aan de Vlees-en-Broodstraat. Vlg. G. Des Marez vermoedelijk oorspronkelijk een houten constructie op paalwerk, eind XIII verbouwd. Naast de bakkers hadden de kousenmakers er een aantal kramen en fungeerde een gedeelte als « Wolhuys»; de begane grond werd verhuurd aan particulieren.

Wederopbouw in 1405; de oude Lakenhal werd afgebroken en vervangen door woningen. Van dan af wijziging van bestemming en benaming van de broodhal : z.g. «'s Hertogenhuys», door de Hertog van Brabant ingericht als Kamer van Marktgeldten, Gerechtshof van het Boswezen en kantoor van de Ontvanger van

LA MAISON DU ROI située au marché. 26

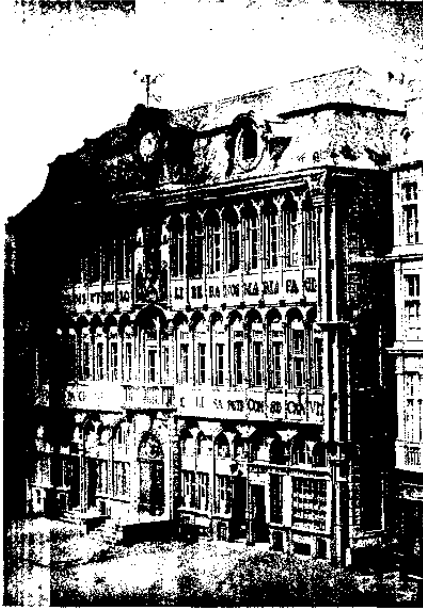

333. Grote Markt. Broodhuis. Gravure toegeschreven aan J. Callot, 1627 (Stadsmuseum Broodhuis).

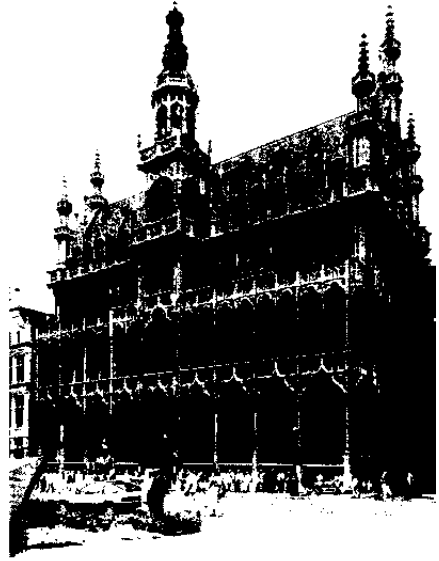
het Domein Brabant. Afbraak in 1512-1513 wegens verval en wederopbouw van een ruimer gebouw tussen 1515-1536, door toedoen van Keizer Karel; nieuwe benaming «'s Coninckxhuys». Het Domein kocht hiertoe drie huizen in de Haringstraat en twee in de Peperstraat. Drie architecten leidden achtereenvolgens de bouwwerken: A. II Keldermans de Jonge ontwierp de houten maquette en funderingen op paalwerk; na zijn dood ontwierp L. van Bodeghem in overleg met D. de Wagemaker, H. van Pede en R. Keldermans de binneninrichting; tenslotte nam H. van Pede de leiding over en maakte L. Keldermans de maquette van de gewelven. Het gebouw was opgetrokken uit bak-, zand- en hardsteen, op funderingen van paalwerk onderling verbonden door ossehuiden (wegens de moerassige bodemgesteldheid, cf.

G. Des Marez); fragmenten hiervan werden teruggevonden tijdens de afbraak in 1873.

In 1625 verfraaiingswerken door de Infante Isabella cf. chronogram «HIC VOTUM PACIS PUBLICAE ELISABETH CONSECRAVIT» (1625) en geplaatst onder patronaat van O.-L.-Vrouw van de Vrede cf. opschrift «A PESTE FAME ET BELLO LIBERA NOS MARIA PACIS»; plaatsing Mariabeeld in centrale trav. op derde bouwl. en hardstenen bekleding van de vensterbogen op eerste twee bouwl. Op een schilderij van A. Sallaert (1615), een gravure toegeschreven aan J. Callot (1627), (fig. 333), en één uit Putaneus (XVII) afgebeeld als drie bouwl. hoog gebouw in Brabantse laat-gotische stijl met renaissancekenmerken, met totaal opengewerkte voorgevel horizontaal belijnd door registers, met begane

334. Grote Markt. Broodhuis. Toestand ca. 1860 (Verz. G. Abeels).

335. Grote Markt. Broodhuis (1873-1895).

grond + insteekverd. en tweede bouw l. zonder galerijen, bredere middentrav. geaccentueerd door een balkon met balusterleuning, r. zijgeveltop in renaissancestijl en steil zadeldak met bekronende renaissance-dakvensters en kleinere puntvormige dakkapellen onder zadeldakjes. De fontein vóór de dubbele bordestrap, met vijf kommen en verfraaid met nissen en verdiepte panelen waarin gebeeldhouwd vrouwfiguren, olifant- en leeuwkoppen, werd opgericht in 1565-1566.

Na de beschadigingen door het bombardement van 1695 summiere restauratie door architect J. Cosijn. Meer ingrijpende restauratie in 1767 (fig. 334): o.m. verwijdering van de fontein, nieuwe sobere enkelvoudige bordestrap met sfinxen (verwijderd in 1788) i.pl.v. dubbele bordestrap, nieuwe rondboogdeur in Lodewijk XVI-omlijsting tussen geblokte hoekklisenen, gevelwand met bossage en getoogde gedichte muuropeningen vóór

de oorspronkelijke zijgevels, verwijderde zijgeveltop, vervangend mansardedak met œil-de-bœufs onder booglijst. Begane grond door particulieren ingenomen en ingericht als winkelruimten.

Bovenverd. van XVI tot XVIII gebruikt als vergaderzalen door verschillende gilden en ambachten o.m. de Grote Kruisboogschuttersgilde, de schermergilde, de haakbuschuttersgilde en de St.-Jorisgilde. In 1789 bouw van een wachthuis r. van de ingang. Als nationaal goed – onder nieuwe benaming «*Volkshuis*» – aan de Stad afgestaan, die het in 1811 aan markies Paul Arconati, baron van Gaasbeck, verkocht. Verfraaiingswerken door nieuwe eigenaar: o.m. toevoeging van koepelvormige dakbekroning (naderhand verwijderd) herplaatsing van Mariabeeld tussen gebeeldhouwde l. arend en r. leeuw, aanpassingswerken aan het interieur. L.g. werken werden in 1817 voortgezet door volgende eigenaar Simon Pick, die bovendien in 1841 de voorgevel

liet restaureren. Gebouw – behalve gelijkvloerse winkelruimten – in 1819 verhuurd aan de «Société de la Loyauté», naderhand aan de «Cercle Artistique et Littéraire». In 1860 aankoop door de Stad van het «Koningshuis» en enkele panden in de Peperstraat. Ter plaatse van de vroegere fontein oprichting in 1864 van het standbeeld van Egmont en Hoorn (in 1879 verplaatst naar de Kleine Zavel) en wederopbouw van de dubbele bordes-trap. In 1865 liet de Stad het balkon verwijderen en restauratiewerken uitvoeren aan ingangseur en bel-etagevenster.

Gezien de vervallen toestand van het gebouw in 1873 drong zich een grondige restauratie op. De peiling van de fundamenteën en de in slechte staat bevondene muren bij de ontruimingswerken in 1873-1874, noodzaakten echter de volledige afbraak van het gebouw. Slooping en wederopbouw van het Broodhuis, met aanleunende nieuwe bouw ten N., in 1875 aangevat door architect P.V. Jamaer: hoofdgebouw in 1885 met zadeldak afgedekt; galerijen, toren en geveldecoratie voltooid in 1895; N.-bijgebouw opgetrokken in 1877-1880.

De opeenvolgende stadia en werkwijze bij deze merkwaardige wederopbouw werden uitvoerig behandeld en gesitueerd binnen de tijdsperiode door G. Paulus. Deze reconstructie in neogotische stijl illustreert duidelijk de toenmalige restauraties volgens «eenheid-van-stijl-principes», in navolging van E. Viollet-le-Duc. Op basis van bewaarde ordonnantie (toestand 1873) en decoratieve en constructieve onderdelen, en oude iconografische documenten, realiseerde P.V. Jamaer een getrouwe gevelreconstructie volgens oorspronkelijk uitzicht van 1515-1536, met eliminatie echter van latere niet-gotische elementen. Anderzijds, steunend op archivalische en archeologische gegevens w.o. XVI-archiefstukken, funderingsresten en bewaarde gewelfaanzetten van een oorspronkelijk geplande – doch nooit gebouwde – galerij en refererend naar andere XVI-gebouwen (cf. de stadhuisen van Oudenaarde en Gent, de Mechelse paleizen van de Grote Raad en van Margareta van Oostenrijk en het Hof van Busleyden) bracht Jamaer ook enkel wijzigingen en toevoegingen aan.

Zo wijzigde hij o.m. het uitzicht van de dakvensters, van de centrale venstertrav. op de bovenste bouwl. en van de zijgeveltoppen; de insteekverd. verdween en de centrale toren en uitgebouwde twee bouwl. hoge galerij werden toegevoegd. Complex aanvankelijk ingenomen door de financiële diensten van de Stad, met uitzondering van tweede verd., fungerend als Stadsmuseum tot 1927. Na aanpassingswerken volledig opengesteld als museum in 1935; sluiting in 1940-1945, gevolgd door restauratie en heropening in 1947.

Huidig complex onder aaneengesloten zadeldak- en tentbedaking (leien): hoofdgebouw met Z.-gevel uitziend op de Grote Markt; ten N. twee haakse aanleunende vleugels, onderling verbonden door langsvleugel (uitbreiding van hoofd-vleugel, n // Grote Markt) met in de oksel rechth. uitbouw.

Neogotisch hoofdgebouw van baksteen en arduin («petit granit de Soignies»), met verwerking van Gobertangesteen (fig. 335). Drie bouwl., negen en zeventien trav. resp. op beneden- en bovenverd. van voorgevel, vijf trav. in zijgevels (Haringstraat, Vlees-en-Broodstraat) onder zadeldak, verfraaid met gedrukte spitsboogvormige dakvensters, dakkapellen en dakvorst.

Laat-gotische gevelordonnantie: totaal opengewerkte voorgevel met achtereenvolgens vier- en tweeledige gedrukte spitsboogvensters en tweeledige drielobvensters, tussen gebundelde colonnetten; visblaas-, drie- en vierpasmotieven in de koppen. Omlopende bekronende balustrade. Gedeeltelijk verhoogde begane grond (wegens denivellatie), met gekoppelde deuren en bordes-trap vóór de bredere centrale poortrav.

Uitgebouwde galerij van twee bouwl.: gedrukte spitsbogen onder drielobbekroning met hogels en kruisbloemen, beneden steunend op zuilen met octagonale sokkels en bladwerkcapitelen, boven herhaald met smallere gekoppelde bogen op colonnetten; trav. via de met wapenschilden en gotisch maaswerk versierde borstweringen bijkomend geaccentueerd door halfzuiltjes, schachten en pinakels. Geajoureeerde borstweringen op begane

grond. Overkluizing d.m.v. net- en ster-
vormige gewelven aan gevel opgevangen
door colonnetten met bladkapitelen;
druipers met loofwerk.

Centraal uitgebouwde vierkante toren
van vier geledingen, opgenomen in de
galerij en vanaf de derde geleding aan
drie zijden opengewerkt d.m.v. gedrukte
spitsbogen; bekronde achtkantige lan-
taarn onder peerpuntspits. Rijk georna-
menteerd door traceringen, beelden, pi-
nakels met hogels, en uitkragende balu-
strades.

Gelijkaardig opgevatte zijgevels, met
overkragende bovenverd. tussen naar bo-
ven toe verbredende hoekpilasters en af-
gewerkt met puntvormige geveltoppen en
drie rijzige pinakelvormige torens.

Opvallende sculpturale versiering van
hoofdvlugtel met talrijke architectoni-
sche details als pinakels, kraagstenen, ge-
welfsleutels, hogels kruisbloemen, wapen-
schilden enz., uitgevoerd door J. Ber-
theux, P.J. Cordeau, J. Dillens, P. Huts,
L. en G. Jaspar, F. Vanderborgh, Ph.
Vander Jeught en C. Witter-Wulghe.
Figurale beelden o.m. van vorsten en
Brabantse heersers, symbolische uitbeel-
dingen van diverse rechtsinstanties en gil-
denverenigingen, herauten en heraldi-
sche leeuwen uitgevoerd door G. de
Groot, A. Desenfans, A. de Tombay,
P. De'vigne, J. Dillens, P. Dubois, L. Sa-
main en G. Vanden Kerckhove.

Ten N.: eenvoudige haakse bak- en na-
tuurstenen O.- en W.-vleugels op sokkel
in rustica, resp. met achtertuit- en achter-
trapgevel (Peperstraat). Markerende
hoekaflijning, muurbanden, druiplijsten
en op bovenverd. gevelhoge getoogde of
spitsbogige spaarnissen met kruisven-
sters. Achteruitwijkende verbindings-
vleugel (n // Grote Markt) met kruisven-
sters in verspringend gevelvlak. Vier-
kante uitbouw in r. oksel met driedelige
gedrukte spitsboognis ingeschreven in ge-
velbreed spaarveld. Afsluitingsmuur met
spiegelboogvormige deuromlijstingen.

Interieur.

Gereconstrueerde kelderverd. met ge-
drukte kruisgewelven gestut door pijlers
en kraagstenen. Op gelijkvloerse verd. :
inkomhal met achteraan doorgang in her-
gebruikte Lodewijk XVI-omlijsting van

arduin; marmeren gedenkplaat met ver-
melding van reconstructiedata, College
van Burgemeester en Schepenen en ar-
chitect. Vier gelijkaardige zalen onder
bakstenen kruisribboverwelling (natuur-
stenen ribben) centraal opgevangen door
natuurstenen zuil met octogonaal base-
ment en dito bladkapiteel, gereconstrue-
erd naar het oorspronkelijk model; ge-
welf aan N.- en Z.-muren opgevangen
door gesculpteerde kraagstenen. In
haakse vleugels: ten O., plafond met
neoclassicistisch getinte stucbeschilder-
ing, marmeren schouw; ten W., houten
zoldering op beeldhouwde kraagste-
nen, neogotische schouw. Op tweede
verd. : ruime tentoonstellingszaal met ei-
kehouten bevloering en zoldering, aan de
muren geschraagd door gesculpteerde
consoles. Op derde verd. : neogotisch
houten dakgebint met open dakstoel.

S.A.B., I.F., G 921 en D 1929 (lithografie De
Doncker, 1867).

K.I.K., 105444 A.

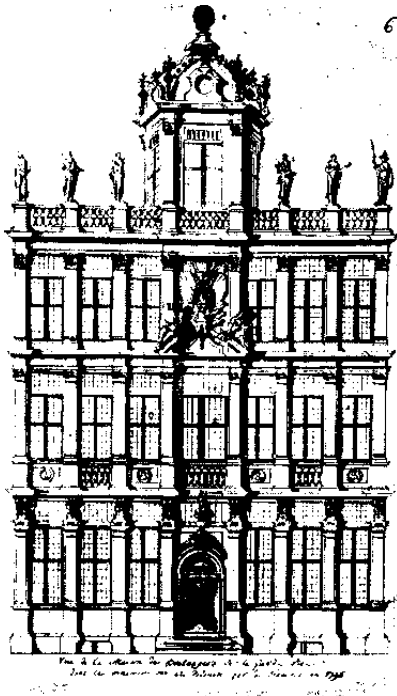
DES MAREZ G., 1979, p. 20-27.

HENNE A., WAUTERS A., 1975, III, p. 62-77.

PAULUS G., *La Restauration de la Maison du
Roi (1873-1895) à la Grand-Place de Bruxelles, par
l'architecte Pierre Victor Jamaer (1825-1902)*,
(B.C.R.M.S., dl. 9, 1980, p. 49-122).

★ Nr. 1. Z.g. «*Den Coninck van Spaig-
niën*» (cf. opschrift), (Pl. V). Gebouwd
ter plaatse van het z.g. «*Serhuyskint-
steen*» (XII-XIII). Na het bombardement
liet de in 1385 opgerichte bakkersgilde
op het terrein van het verwoeste steen in
1696-1697 een ruim huis oprichten, op-
gesplitst in diverse woningen: aan markt-
zijde «het Backers-huys» of «Den Con-
inck van Spaigniën»; op de hoek met
en in de Boterstraat achtereen volgens
«St.-Jakob», «de Zeven Geschlachten»,
«St.-Michiel», «St.-Goedele» en «'t Ser-
huyskintsteen». Sporen van dit eertijds
ruime complex zijn heden nog enigszins
zichtbaar in het algemeen volume, de be-
daking en de aansluitende gevels Boter-
straat nr. 45-53 (gebouw heden nog met
uitgang via Boterstraat nr. 45). Het oor-
spronkelijke beeldhouwwerk werd uitge-
voerd door J. Cosijn; hem wordt ook het
bouwworterp toe geschreven (fig. 336).

Vlg. XIX-foto's: tweede bouw. nader-
hand opgedeeld en beeldhouwwerk en
koepel verdwenen. In 1900-1902 recon-

336. Grote Markt nr. 1. Z.g. «Den Coninck van Spaignien», door J. Cosijn. 1696 (Stadsmuseum Broodhuis).

structie van het gebouw door architect A. Samyn met inbegrip van koepel en nieuw beeldhouwwerk (cf. ook tekening van F.J. De Rons, 1737). Ordonnantie van de zijgevel (Boterstraat) in 1951 gewijzigd door architect L. Beecq. Uitvoering van verstevigingswerken i.l.v. 1983.

Imposant hoekhuis, dubbelhuistype, met drie bouwl. + insteckverd. en zeven trav. onder combinatie van koepelvormige en lessenaarsbedaking (roofing). Lijstgevel van Euvillesteen met verwerking van blauwe hardsteen voor sokkel, vensterkruisen en lekdrempels. Evenwichtig opgebouwd gevelveld met gesuperposeerde Dorische, Ionische en compositiete pilasters; horizontaal markerende kordons op tandlijst en attiek met balustrade; zeker verticalisme door bredere middentrav. en accentuerende bekronende koepel. Op

begane grond pilasters boven druiplijst uitlopend op plastisch uitgewerkte rolwerkconsoles, onder gekornist kordon. Centrale deur in rondboogomlijsting, ingeschreven in rechth. spaarveld: imposten, booglijst, vergulde vruchtenkorf en festoen. In kwartholprofielering chronogram «HIC QUANDO VIXIT MIRA IN PAUPERES PIETATE ELUXIT» (1697) en op sluitsteen opschrift «AUBERTUS»: beide verwijzend naar de H. Aubertus, patroonheilige van de bakkers, waarvan verguld bronzen borstbeeld door J. Lagae. Borstkeringen op tweede bouwl. alternerend met balusterleuningen en medaillons van keizers Marcus Aurelius, Nerva, Decius en Trajanus, uitgevoerd door A. de Tombay en A. Desenfans. Op entablement chronogram «HAEC STATUIT / PISIOR / VICTRICIA SIGNA / TROPHAEI QUO / CAROLUS / PLENA LAUDE / SECUNDUS OVAT» (1697), refererend naar de door J. Lagae beeldhouwde trofee erboven, met buste van koning Karel II omgeven door lauwerkrans tussen twee gevangenen, en vermelding van huisnaam op sokkel. Gevelaflijning d.m.v. attiek met balustrade en allegorische beelden de Kracht, het Graan, de Wind, het Vuur, het Water en de Voorzienigheid door J. De Haen sr., V. Rousseau en I. De Rudder. Centrale octogonale koepel ietwat achteruit t.o.v. voorgevel: onderbouw geleed door compositiete pilasters; verdiepte vensters onder schijnbalustrade, gevat in rechth. geknikte omlijsting; gekornist kordon op tandlijst; bekronende œil-de-bœufs, vuurvazen en verguld bronzen beeld «de Faam» door P. Dubois.

Zijgevel van één trav. (Boterstraat): baksteen met verwerking van natuursteen voor begane grond, muurbanden, hoek- en negblokken; plint van blauwe hardsteen. Kruisvensters onder boogvormige ontlasting op bovenverd. Arduinen (hergebruikte) Lodewijk XV-deuromlijsting op hoge neuten met steenhouwersmerk, p. LXXXIII, nr. 11, vermoedelijk van J.-F.J. Piron + J. Cornet (XVIII); schelpvormige sluitsteen, uitgewerkte tussendorpel en gekleurd glas-in-lood bovenlicht met opschrift «BIERKELDER». Op gevelplaat I. van deur: «Maison des boulangers - 1697 - reconstruite en 1900-1902...» en vermelding van burgemees-

ter, schepenen en architect A. Samyn. Interieur aangepast en ingericht als taverne in 1952 o.l.v. architect L. Beeck (750).

S.A.B., O.W., 8582, 57643 en 57644 (1900-1902), 60126 (1951), 71360 (1952); A.A., 1900, rep. 4603, 1902, rep. 5018; P.P., 2605-2606; N.P.P., D 5 en D 14.

Archief K.C.M.L., dossier 4309.

K.I.K., 105447 A.

L'Emulation, 1903, 28, kol. 57-58, pl. 22.

★ Nr. 2-3. Z.g. «*Den Cruywagen*» (Pl. V). Voormalig gildehuis van de vettewariërs. Gilde opgericht in 1365; in 1439 aankoop van een huis met houten voorpuntgevel dat samen met nr. 4 tot 6 ingeplant was op het vroegere domein van de familie Serhuys. In 1644-1645 slooping en bouw van een nieuw «stenen» gildehuis, op dezelfde rooilijn als de wederopgebouwde huizen nr. 4-6 (voorheen ca. 2 m achteruit). In 1644 en 1694 uitbreiding van het achterin gelegen bijgebouw. Voorgevel deels gespaard gebleven tijdens het bombardement van 1695 (fig. 324). Herstelling en nieuwe geveltop, voltooid in 1697 door J. Costijn, en nu ook vergaderlokaal van de St.-Gillisnatie en de kleerkopersgilde. Naar XIX B-foto's en tekening van 1907: gevel blijkbaar bepleisterd, begane grond met uitstalramen in tweede en vierde trav. (geplaatst in 1846), vensters zonder kruisen op bovenverd., decoratie op zuilen op tweede bouwl. en op bovenste borstweringen verwijderd, geveltop ontstaan van paneelversiering en vruchtenslingers, rondboognis met medaillon en borstbeeld boven sokkel. Restauratie in 1912 o.m. van geveltop, panelen, zuilen, kapitelen en inbreng van kruisen; vervangende natuur- en blauwe hardsteen. Aanpassingswerken aan benedenvensters en centrale deur in 1945 n.o.v. architect P.J. Desmedt.

Diephuis van vier bouwl. en vier trav. onder zadeldak met aandak (Vlaamse pannen). Barokke voorgevel met bijzonder picturaal effect door de talrijk vergulde constructieve en decoratieve gevel-elementen. Bouwl. geordonneerd door superpositie van de klassieke ordes. Geblokte Dorische pilasters op begane grond. Ionische driekwartzuilen op

tweede bouwl., versierd met arabesken en geschraagd door fraai gesculpteerde consoles met engelenhoofden. Op borstweringen opschriften «T VETTEWARIËRS-HUYS» en «DEN CRUYWAGEN» en afbeelding van twee kruiwagens. Derde bouwl. met getorste Corinthische zuilen met slingermotief; «AN/NO/16/97» in barokcartouches. Gegroefde compositie pilasters en borstweringen met arabeskenversiering op bovenste verd. Halsvormige geveltop gemarkeerd door driuiplijsten; decoratieve vruchtenslingers op pilasters en borstweringen; schouderstukken met sier- en vuurvazen. Driehoekig fronton onderbroken voor rondboognis onder schelpbekroning; beeld van St.-Gillis, patroonheilige van de vettewariërs, door J. Van Hamme (1912). L. deur (nr. 3) verleent toegang tot overdekte gang, eertijds leidend naar ensemble van huisjes, heden naar binnenplaats met bijgebouw en achtergebouwen van aanpalende huizen. Gecementeerde achtertuitgevel deels zichtbaar met rechth. muuropeningen, deels verscholen achter XX-uitbreiding.

Interieur. Zaal op bovenverd.: houten lambrizing in Lodewijk XIV-stijl op plafond en benedenmuren; régence-schouw met roodkoperen stoel. Kelders: gedrukte bakstenen tongewelven op rechte steunen w.o. met zandstenen impost (750).

S.A.B., O.W., 8583 (1846), 56139 (1945); N.P.P., D 1.

L'Emulation, 1914, p. 45-46, pl. 35.

★ Nr. 4. Z.g. «*den Sack*» (Pl. V). Voormalig gildehuis van de schrijnwerkers en kuipers, gebouwd op de vroegere gronden van de familie Serhuys. Gilde opgericht in 1365. Vermoedelijk sinds 1444 gevestigd in huidig pand, na verkoop van hun huis z.g. «Rodenborch», ontruimd voor de bouw van de W.-stadhuisvleugel (1444-1449). In 1645-1646 wederopbouw van het gildehuis; voorgevel grotendeels behouden na het bombardement van 1695 (fig. 324). Herstelling en voltooiing met geveltop in 1697 door architect-schrijnwerker A. Pastorana; beeldhouwwerken door H. Merckaert en P. Van Dievoet. In 1720 herschildering van de gevel en herstelling van het beeldhouwwerk. In 1854-1858 restauratie, vnl. van

337. Grote Markt nr. 5. Z.g. «De Wolvin». (1690-1691, 1696). Uitbeelding huisnaam.

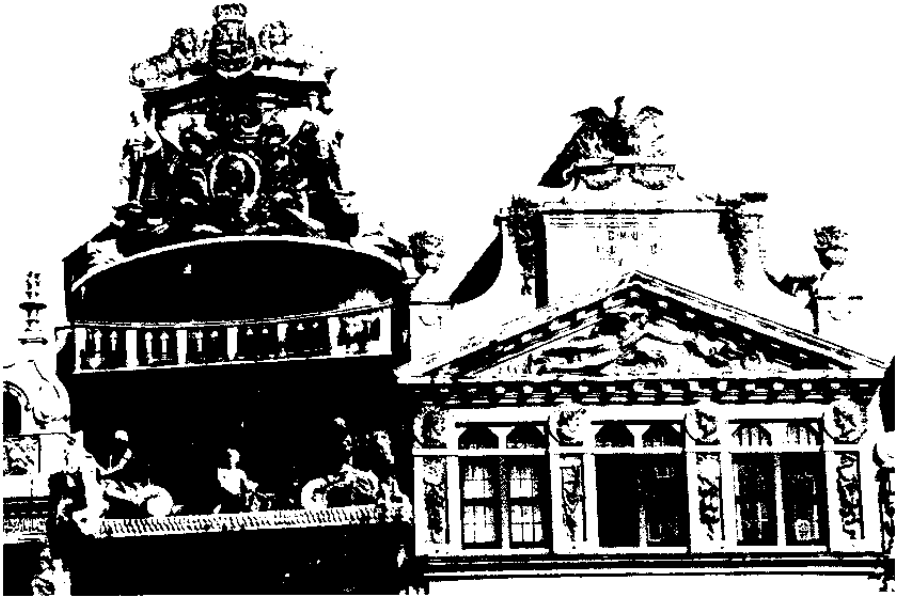
het beeldhouwwerk in de geveltop door Ch. Van Oemberg en vernieuwing van de kariatiden door E. Marchand. L.g. beelden werden in 1882 hersteld door E. Geirnaert. Nieuwe restauratie in 1912 o.l.v. architect J. Segers o.m. steken van hardstenen kruisen, verlaging van het reliëf boven de r. ingang deur. Gebouw op voorgevel na in 1938-1939 verbouwd door architect E. Boudewijns.

Diephuis van vier bouwl. en vier trav. onder combinatie van zadeldak met aadak (kunstleien) en plat dak. In- en uitgezwenkte topgevel van zandsteen, met verwerking van arduin en vernieuwd materiaal. De klassieke barokordonnantie en de relatief sobere toepassing van de ornamenten op de eerste drie bouwl. contrasten enigszins met de meer «architectonisch» uitgewerkte bovenste verd. en geveltop. Risalietvorming in twee middentrav. vanaf de bovenverd. Met panelen versierde benedenpilasters, eindigend op rolwerkconsoles. Ritmerende Ionische en Corinthische driekwartzuilen resp. op twee volgende bouwl.; postamenten met uitbeelding van werktuigen herinnerend aan het schrijnwerkers- en kuipersambacht; borstweringen met schijnbalustrades. Penanten op vierde bouwl. opgevat als kariatiden die tevens de gekorniste kroonlijst schragen; cartouches en panelen op borstweringen verfraaid met engelenhoofden en schelpmotieven. Vrij overladen tweeledige geveltop: gekorniste waterlijst, uitge-

werkte pilasters, aflijnende voluten op vleugelstukken, siervazen en gebogen pseudo-fronton met bekronende aardbol. Verder rondboogvensters met balustrade onder met guirlandes omgeven vierkante bovenlichten, in geknikte omlijsting; ovale oculi en cartouches aan weerszij. Oculus onder gevelsteen met jaartal 1697 erboven. Afwijkende ordonnantie op begane grond: op tekening van F.J. De Rons (1737) staat deur in derde trav. (751).

S.A.B., O.W., 8584 en 8585 (1854-1858, 1882), 51069 (1938); N.P.P., D 1 en D 2. Archief K.C.M.L., dossier 4309. *L'Emulation*, 1914, p. 45-46, pl. 35.

★ Nr. 5. Voorheen z.g. «de Wolf», later z.g. «de Wolvin» (Pl. V). Eveneens gebouwd op het vroegere domein van de familie Serhuys en reeds vermeld in XIV (akte van 1340). Op een gravure van 1594 (fig. 322) afgebeeld met houten voorpuntgevel. Begin XVII eigendom van de boogschutters die het pand in 1641 voorzagen van een stenen voorgevel, verwoest tijdens brand van 1690. Wederopbouw in 1690-1691 vlg. ontwerp van architect-schilder P. Herbosch, met gevelbekroning zoals huidige. Voorgevel op top na behouden na het bombardement (fig. 324). Herstel in 1696, doch blijkbaar met wijziging van de bekroning cf. tekening van F.J. De Rons van 1737 en foto's van vóór 1890: aflijnende attiek onderbroken voor smalle centrale sokkel met feniks en chronogram met jaartal 1696, verwijzend naar de drievoudige wederopbouw van het gildehuis. Het oorspronkelijke beeldhouwwerk wordt toegeschreven aan M. Devos. Feniks en beeldhouwwerk in 1793 door de sansculotten verwijderd. In 1847 wijziging van de ordonnantie op de begane grond: centrale deur door venster vervangen. Feniks in 1852 vernieuwd door E. Marchand. In 1890-1892 algemene restauratie van de voorgevel o.l.v. architect P.V. Jamaer, met o.m. verwerking van Euville- en Savonnièressteen, herplaatsen van ijzeren traliwerk op begane grond, vernieuwen van raamwerk en balusterleuning, medaillons en allegorische beelden door J. Herain, fronton en huidige gevelbekroning resp. door J. Pollard en G. Van den Kerckhove.

338. Grote Markt nr. 5, z.g. «de Wolvin» (1690-1691, 1696) en nr. 6, z.g. «den Horen» (1697).

Diephuis, dubbelhuisopstand, van vier bouwl. en drie trav. onder afgewolfd zadeldak (leien en mechanische pannen). Lijstgevel met gerestaureerd zandstenen parement; pilastersokkels, vensterkruisen en -dorpels van blauwe hardsteen. Symmetrisch opgebouwde barokgevel met duidelijk afgelijnde bouwl. door gevelbrede balustrade en entablementen met kroonlijst. Dubbele, geringde benedenpilasters en aansluitende voluutconsoles – waartussen cartouches in astrav. – onder puilijst met balkonplaat. Vernieuwde, heden centrale rondboogdeur onder gebeeldhouwd reliëf met Romulus en Remus gezoogd door wolvin (fig. 337). Smeedijzerwerk in zijdeuren, met initialen van St.-Antonius en St.-Sebastiaan, patroonheiligen van de boogschutters. Gecanneleerde Dorische pilasters op tweede bouwl. Vensterleuning en balkon als doorlopende balustrade, met lier- en pijlkokermotief op postamenten. Entablement met triglifien op drup en metopen met vergulde motieven

verwijzend naar de boogschuttersgilde; gekorniste kroon- op tandlijst. Ionische pilasters op derde bouwl. verfraaid met allegorische beelden: v.l.n.r. de Waarheid, de Leugen, de Vrede en de Tweedracht (J. Herain); overeenkomstige verklarende opschriften op sokkels «HIC VERUM / HINC FALSUM / PAX SIT / DISCORDIA LONGE», op entablement «FIRMAMENTUM IMPERII / INSIDIAE STATUS / SALUS GENERIS HUMANI / EVERSIO REIPUBLICAE». Op bovenste verd. (fig. 338) medaillons van keizers Trajanus, Tiberius, Augustus en Caesar (J. Herain) en overeenkomstige symbolische, vergulde ornamenten tussen de gekoppelde afgeschuinde tweelichten. Aflijnend driehoekig fronton met gekloste kroonlijst: in timpaan reliëf met de achtervolging van de slang Python door Apollo (J. Pollard). Halsvormige bekroning (G. Van den Kerckhove) tussen postamenten, met bronzen uit de as herrijzende feniks, festoenen, siervazen en chronogram «COMBUSTA INSIGNIOR RESURREXI EXPEN-

SIS SEBASTIANAE GULDAE», refererend naar de wederopbouw in 1691 door voornoemde gilde van St.-Sebastiaan. Deels zichtbare gecementeerde achterpuntgevel met aangepaste muuropeningen. Fragmentarisch bewaarde oorspronkelijke kelderoverwelling; bakstenen kruisgewelf met afgeschuinde zandstenen gordelboog opgevangen door heden deels ingemetselde, zandstenen zuil met verdwenen kapiteel (?), (752).

S.A.B., O.W., 8585 (1847, 1852, 1890-1892); N.P.P., D 3.

K.I.K., 105442 A.

DES MAREZ G., 1979, fig. 21.

L'Emulation, 1892, 17, kol. 175-176, 183-185.

★ Nr. 6. Z.g. «den Horen» of «Schippershuis». Oorspronkelijk z.g. «den Berg», reeds vermeld in XIII en ingeplant op het verkavelde terrein van de familie Serhuys. Schippersgilde reeds sinds 1379; vermoedelijk in 1434 vestiging in voormalig huis «den Berg». In 1568 bouw van een gildehuis met houten voorpuntgevel. Ca. 1641-1645 wederopbouw vlg. de plannen van steenkapper Godfried; na het bombardement bleef slechts de benedenbouw overeind (fig. 324). Wederopbouw in 1697 n.o.v. architect-schrijnwerker A. Pastorana cf. ook tekening van F.J. De Rons (1737). Op eind XIX-foto's en gevelopstand van 1899 opvallend soberdere uitvoering van het centrale ornament in de geveltop. In 1899-1902 wederopbouw van top en restauratie van voorgevel o.l.v. architect A. Samyn, met gebruik van Gobertange-euvillesteen: o.m. vervanging van de balusterleuningen op de insteekverd. en de sculpturale versiering van de geveltop; vernieuwing van het houtwerk, beschilderen van de gevel en vergulden van de ornamenten.

Diephuis met enkelhuisopstand, drie bouwl. + insteekverd. en drie trav. onder mansardedak en aaneenschakeling van zadeldaken (kunstleien en pannen). Merkwaardige laat-barokgevel met vroeg-rococokenmerken vnl. door de halfronde ingebogen zijtrav. en de behandeling van de geveltop. Bouwl. gemarkeerd door vooruitspringende gekorniste druiplijsten. Combinatie van geblokte pilasters en zuilen over begane

grond en insteekverd, onder aflijnend gebeeldhouwd fries; centraal verguld reliëf met uitbeelding van hoorn en schijnbalustrades in de zijtrav. Ingediepte pilasters van tweede bouwl. verfraaid door siervazen met bloemenruiker. Getoogde vensters onder ellipsvormige oculi op bovenste verd.; penanten met vergulde motieven verwijzend naar het schippersambacht. Sobere gevelaflijning door geprofileerd kordon. Tweeledige geveltop opgevat als achterstevan van een schip, achteruit t.o.v. het gevelvlak (fig. 338). Platform met tritonen en zeepaarden uitgevoerd door G. Devreese. Rondboog- en korfboogvensters resp. in eerste en tweede geleding; markerende balustrade op gesculpteerde consoles. Rijk versierde topbekroning: medaillon met afbeelding van Karel II, koning van Spanje, tussen de Vier Winden, en flankerende zeelui en dolfinen uitgevoerd door P. Braecke. Erboven: wapenschild van Spanje tussen heraldische leeuwen, door gebrs. Goyers. Dak bekroond met balustrade. Gecementeerde achterpuntgevel met aangepaste muuropeningen. Behouden oorspronkelijk dakgebint (752).

S.A.B., O.W., 57618 (1899-1902); A.A., 1901, rep. 4823; N.P.P., D 5.

★ Nr. 7. Z.g. «In den Vos». Sedert XV A eigendom van de Kramersgilde, die in 1382 werd opgericht. Vermoedelijk ca. 1645 verbouwing van hun pand met houten voorpuntgevel tot stenen huis, waarvan de begane grond na het bombardement overeind bleef (fig. 324). Wederopbouw van het gildhuis voltooid in 1699. Als beeldhouwers worden M. De Vos, J. Van Delen en C. Van Nerven vermeld; i.g. was vermoedelijk ook de bouwmeester (cf. G. Des Marez). Gevel in 1769-1770 gerestaureerd i.o.v. de gilde. Beelden op tweede bouwl. naderhand verwijderd cf. ook zichten uit XIX. In 1883-1884 restauratie o.l.v. P.V. Jammaer: o.m. van geveltop, van pilasters; vernieuwing van hout- en beeldhouwwerk (Euvillesteen); wijziging van de ordonnantie op begane grond nl. middenvensters vervangen door deuren, die in 1919 opnieuw gewijzigd werden tot schuiframen.

339. Grote Markt nr. 7. Z.g. «In den Vos» (1699). Hoofdverdieping.

Diephuis van drie bouwl. + insteekverd. en vier trav. onder aaneensluitende zaldedaken. Fraaie laat-barokke halsgevel van zandsteen, verwerkt met arduin en vernieuwd materiaal. Deels geblokte arduinen benedenpilasters met zandstenen postamenten; centrale acanthusbladconsole, atlanten door E. Lefèvre en Dorische hoekkapitelen als onderschraging van de balkonplaat erboven. Borstweringen met taferelen herinnerend aan het kramersambacht. Opschrift «IN DEN VOS» op deurdorpel en uitbeelding van huisnaam erboven. Twee middentrav. op bovenverd. in risaliet. Hoofdverd. (fig. 339) geritmeerd door Ionische pilasters van zandsteen, met symbolische beelden Afrika, Europa (jaartal 1884 op sokkel), Azië en Amerika door J. Dillens en centraal beeld van de Gerechtigheid door P. Comein. Markerende uitgeboogene, gevelbrede balustrade. Entablement met geprofileerde kroonlijst boven fries met Lodewijk XIV-motieven en stra-

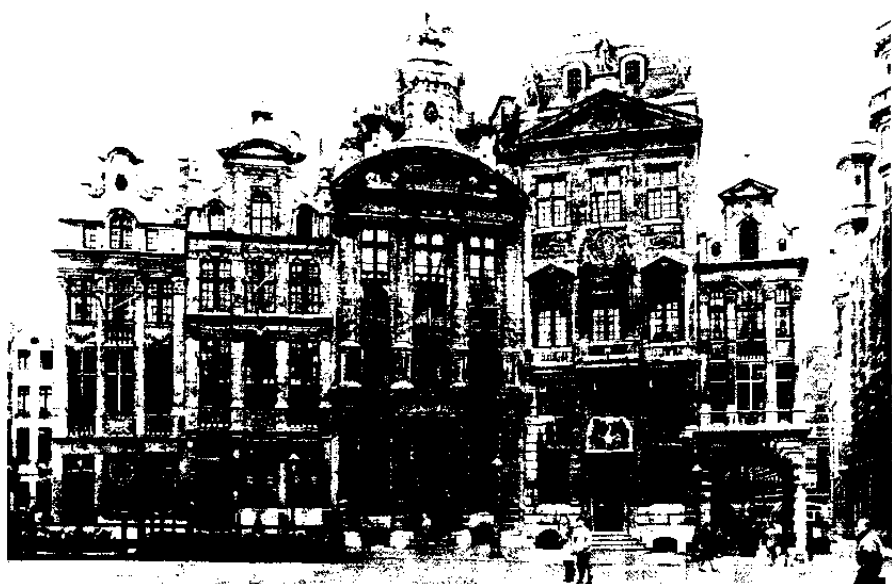
lende zon boven banderol met opschrift «PONDERE ET MENSURA» (met gewicht en maat). Festoen en kariatiden door E. Geirnaert tegen pilasters van bovenste verd. Centrale gevelsteen met jaartal 1699 in versierd hoofdstel. Geveltop afgelijnd door gebogen fronton en voluten op schouderstukken met vuurvazen; ornamenten uitgevoerd door A. Verhulst. Vlak omlijst centraal rondboogvenster onder cartouche met «DIVO NICOLAO»; flankerende pilasters met slinger en kleinere dito vensters onder booglijst; mascaronsversiering op borstweringen. Bekronend koperen beeld van patroonheilige St.-Niklaas, naar model van J.-A. Laumans (753).

S.A.B., O.W., 8587 (1883-1884), 25118 (1919); N.P.P., D 4.

L'Emulation, 1884, 9, kol. 29-31, 126; 1885, 10, kol. 71-72, pl. 10-11.

★ (Nr. 8). Hoek Karel Bulsstraat nr. 2. Z.g. «de Sterre». Reeds vermeld in XIII. In XIV zetel van de amman, voorzitter van de Schepenbank en rechtspreker van de Stad. Sterfhuys van Everard 't Serclaes († 1388): schepen en bevrijder van de stad Brussel. Oorspronkelijk met houten voorpuntgevel, van het huis «de Zwaan» (nr. 9) gescheiden door een gang (fig. 322). Wederopbouw na het bombardement in 1695 cf. tekening van F.J. De Rons. Sloping in 1853 voor de verbreding van de vroegere Sterstraat (thans Karel Bulsstraat). Reconstructie in 1896-1897 op voorstel van toenmalige burgemeester Karel Buls: oplossing van het verkeersprobleem door de oorspronkelijke begane grond op te vatten als een galerij. Dergelijk project werd reeds in 1863 ingediend door architect W. Janssens, doch met arcade ondersteund door gebundelde pilasters. Een onuitgevoerd voorontwerp van 1886 door architect P.V. Jamaer bood een alternatieve oplossing: met lijstgevel en daknok // Karel Bulsstraat, opgevat als een erker centraal aanleunend tegen de r. zijgevel van nr. 9. De uiteindelijke reconstructie met huidig uitzicht gebeurde o.l.v. architect A. Samyn, met verwerking van Euville-, blauwe hard- en baksteen.

Hoekhuis gereconstrueerd in sobere klassicerende barokstijl (fig. 340); drie

340. Grote Markt. Gevelrij tussen Karel Bulsstraat en Hoedenmakersstraat. Z.g. «de Sterre» (1695, 1896-1897); nr. 9, z.g. «de Zwane» (1698, 1720); nr. 10, z.g. «Brouwershuis» (1698); nr. 11, z.g. «de Roos» (1702); nr. 12, voorheen z.g. «In den Berg Thabor» (1699).

bouw. en resp. drie + vier + één trav. onder zadeldak ($n \perp$ straat, leien). Heden één woning samen met nr. 9. Gevels van natuursteen; arcade, dorpels en kruisen van arduin. Halsgevel geritmeerd door kolossale compositie pilasters. Lichte afwijking van de oorspronkelijke ordonnantie: voorheen drie gelijke trav., tijdens reconstructie gewijzigd in brede astrav. tussen smallere zijtrav. Centrale borstweringen met cartouche en balustrade; spiegels in zijtrav. Omlopend hoofgestel met blinde fries onder eenvoudige geprofileerde kroonlijst. Geveltop begrensd door voluten op hoge postamenten en driehoekig fronton met bekronende vergulde ster; centraal vlak omlijst rondboogvenster met booglijst, onder oculus; flankerende pilasters en oculi. Zijgevel met vensters omlijst door platte banden, doorlopend over de borstweringen; alternerend schijnbalustrade en cartoucheversiering. Gelijkaardige ordon-

nantie in de achtergevel met begrenzende hoekpilasters. Klimmende dakkapellen onder afgewolfde zadeldakjes. Begane grond opgevat als galerij met rondboog-arcade: imitatiebanden, geringde pilasters en zuilen op octagonale sokkels; bakstenen kruisoverwelling.

Tegen zijgevel van nr. 9, l.: monument Karel Buls, gedenkplaat van 1899, n.o.v. architect V. Horta, i.s.m. beeldhouwer V. Rousseau en mogelijk de schilder A. Ciomberlani (?): tweetalig opschrift «Aan KAREL BULS / burgemeester / van de / stad BRUSSEL / de erkentelijke / kunstenaars / 1899», een symbolische uitbeelding van de «Architectuur» en de «Onsterfelijkheid» en vermelding van diverse «Brabantse» bouwmeesters tijdens XV-XVII betrokken bij de bouw van de huizen van de Grote Markt. R.: monument Everard 't Serclaes, bronzen gedenkplaat in neorenaissancestijl van 1902 (fig. 341) door J. Dillens met diverse ta-

341. Grote Markt, hoek Karel Bulstraat nr. 2. Z.g. «de Sterre». Monument E. 't Serclaes (1902).

ferelen uit de geschiedenis van Brussel in verband gebracht met Everard 't Serclaes, waarvan liggend beeld.

S.A.B., O.W., 8588 (1853), 8607 (1863, 1896-1897); N.P.P., D 17 en D 20.

DIERKENS-AUBRY F., *Victor Horta, Architecte de Monuments civils et funéraires* (B.C.R.M.S., dl. 13, 1986, p. 72-73, fig. 90).

★ Nr. 9. Z.g. «de Zwane». Oorspronkelijk een herberg omgeven door een tuin, vermeld in XIV. In 1523 i.o.v. Appolonia van Ouderghem, weduwe van Hendrik de Fruytere, herbouwd met houten voerpuntgevel op de rooilijn van «de Sterre» en «de Gulden Boom» (fig. 322). Na het bombardement wederopbouw in 1698 op vooruitgeschoven rooilijn, mogelijk n.o.v. C. Van Nerven (?), i.o.v. P. Fariseau, medestichter van de Muziekacademie. In 1720 eigendom van de slagersgilde die het huis in dat jaar lieten verbouwen, met de inkomsten van de wol-

verkoop cf. chronogram. Op foto's van ca. 1890 met bepleisterde voor- en zijgevel; balkonleuning met blinde borstwering; cartouches met jaartallen, putti, attiekbeelden en balustradebekroning van het dak komen er niet op voor. Ingevolge de wederopbouw van het huis «de Sterre» werden in 1896-1897 de r. zijgevel gereconstrueerd en een aantal herstellingen uitgevoerd aan het interieur. In 1903-1904 restauratie aan koepelvormige bedaking en voorgevel n.o.v. architect A. Samyn: Euvillesteen o.m. voor balkonbalustrade en centraal motief op bel-etage, cartouches, fronton, attiek met bekronende beelden; Gobertangesteent voor parement en lijstwerk; blauwe hardsteen voor vensterkruisen en dorpels.

Statig diephuis in Lodewijk XIV-stijl (fig. 340), drie bouwl. + insteekverd. en drie trav. onder combinatie van koepelvormige bedaking (leien) en haaks aansluitend steil zadeldak ($n \perp$ straat, leien). Gerestaureerde zandstenen lijstgevel met markerend middenrisaliet, via het hoofdgestel doorlopend in het driehoekige fronton met oculus. Belijnde begane grond + insteekverd. Rechth. deur in geriemde omlijsting onder druiplijst en fraaie uitbeelding van huisnaam door E. Aertsen, ca. 1852 (fig. 342). Afgeschuinde sokkel met getoogde kelder-gaten en l. keldertrap. Accent op bel-etage: kruisvensters in geriemde oomlijsting onder driehoekig fronton met schelpmotief en guirlande; centraal deurvenster tussen Ionische driekwartzuilen, onder gebogen fronton onderbroken voor vergulde cartouche met initialen P.F. (P. Fariseau?) tussen twee putti, opnieuw gebeeldhoudt in 1735 door J. De Kinder, naderhand verwijderd en hermaakt in 1900 door P. Braecke. Balkonleuning met balusters en maskerkoppen – resultaat van restauratie van 1903-1904 – geschraagd door acanthusbladenconsoles. Met oren en neuten omlijste bovenste vensters; «ANNO / 1698» in barockcartouches op borstweringen. Aflijnend hoofdgestel met rozettenfries en gegroefde consoles onder gekorniste kroon- met eierlijst. Allegorische frontonbeelden de Slagerij, de Overvloed en de Landbouw uitgevoerd door Ch. Samuel (1899), ter vervanging van de oorspronkelijke door

342. Grote Markt nr. 9. Z.g. «de Zwane» (1698, 1720).
Uitbeelding huisnaam.

J. De Kinder. Op sokkel van centraal beeld chronogram «HAEC DOMUS LANE EXALTATUR» (1720; cf. supra). Bedaking met getoogde dakkapellen afgelijnd door geajoueerde attiek. Uiterst l. en r. op begane grond tweetalige gevelplaten met vermelding van de hier op 5 en 6 april 1885 gestichte Belgische Werkliedenpartij. Gedeeltelijk zichtbare r. zijgevel; haakse aanleunende lagere achterbouw onder plat dak.

Interieur. Lodewijk XV-trap met fraai bewerkte smeedijzeren leuning. Tweebeukige kelder over zes trav. overkluisd d.m.v. korfboogvormige kruisgewelven, gescheiden door gordelbogen en centraal opgevangen door vierkante pijlers van zandsteen, met lijstkapiteel.

S.A.B., O.W., 56463 (1897, 1903); A.A., 1904, rep. 5215; N.P.P., D 17.

K.I.K., 198870 B.

L'Emulation, 1899, 24, kol. 185-186.

★ Nr. 10. In XIII z.g. «de Hille», later z.g. «In den gulden Boom», heden z.g. «Brouwershuis». In XV eigendom van de leerlooiers, naderhand van de tapijtwevers. Op een gravure van 1594 (fig. 322) afgebeeld met stenen voorpuntgevel en pinakelbekroning. Begin XVII in bezit van de brouwers die het huis in 1638 lieten verbouwen. Wederopbouw op vooruitgeschoven rooilijn in 1698 n.o.v. architect W. De Bruyn; beeldhouwwerken door M. De Vos en P. Van Dievoet. Op tekening van F.J. De Rons (1729) met insteekverd. en centrale rondboogdeur op begane grond, borstweringin-

gen met balustrades aan weerszij op bovenste verd. In 1854 restauratie van het centrale bas-reliëf door en plaatsing van een nieuw ruitersbeeld n.o.v. J. Jacquet. Algemene restauratiewerken in 1901 o.l.v. architect A. Samyn, o.m. met Euville-, Gobertange- en blauwe hardsteen.

Diephuis met dubbelhuisopstand, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (leien). Imposante, evenwichtig opgebouwde lijstgevel in klassicerende barokstijl met toepassing van de kolossaal orde (fig. 340): Dorische driekwart- en halfzuilen op begane grond, gelijkaardige Corinthische zuilen op bovenverd. Middentrav. benadrukt door risaliet, via het fronton uitlopend in sokkel. Onderbouw duidelijk afgelijnd van bovenverd. d.m.v. breed gekornist entablement met kroonlijst, tandlijst en triglicfen met drop. Begane grond: gecanneleerde zuilen met benedenschacht in rustica, belijnde gevelwand, rechth. deur met steektrap en hoge rondboogvensters boven getoogde keldergaten. Zuilen op bovenverd. op hoge postamenten; benedenschachten verfraaid door slingers van hopranken en korenaren. Rechth. vensters met kruisen van blauwe hardsteen. Borstweringen verlevendigd door bas-reliëfs met tafere-len herinnerend aan het brouwersambacht: het l. en r. reliëf bevonden zich oorspronkelijk op de begane grond. Opschrift «MAISON DES BRASSEURS» op gekornist hoofdstel. Plastisch uitgewerkte gevelbekroning. Gebogen fronton met omlopende tandlijst; boogveld met gebeeldhouwde leeuwen en centraal opschrift met huldebtoon van de Brusselse bevolking aan Karel van Lotharingen (ter vervanging van het oorspronkelijke ter ere van Maximiliaan van Beieren). Ingebogen attiek met voluten; flankerende postamenten met «ANNO / 1698» en gebeeldhouwde dolfijnen. Hoge centrale sokkel met acanthusbladversiering onder festoen. Bronzen ruitersbeeld (1901) van Karel van Lotharingen (fig. 343) gegoten door P. Van Aerschodt naar model van J. Lagae ter vervanging van het vroegere n.o.v. N. Van Mons van 1752, in 1854 opnieuw vervangen n.o.v. J. Jacquet. Het oorspronkelijke stenen ruitersbeeld door M. De Vos stelde keurvorst Maximiliaan van Bcieren voor.

343. Grote Markt nr. 10. Z.g. «Brouwershuis» (1698).
Ruiterbild van Karel van Lotharingen (1901).

De vroegere binnenplaats en stallingen, ⊥ op de achtergevel werden naderhand geïncorporeerd in de uitbreiding Brouwersstraat nr. 12 (zie aldaar) en naar verluidt ca. 1919 overdekt met tongewelf en gordelbogen. Voorts interieur aangepast (1919, 1952), doch behouden oorspronkelijk dakgebint. Kelder ingericht als brouwerijmuseum n.o.v. architect J. Hendrickx van 1952.

S.A.B., O.W., 8589 (1854), 28189 (1919), 61571 (1952); N.P.P., D 15.

WAUTERS A., *La maison des Brasseurs à Bruxelles* (Journal Belge de l'Architecture, 1853, p. 23-27).

★ Nr. 11. Z.g. «de Roos», vermoedelijk naar Catharina, dochter van Giselbert Vanderrosen, vermeld als eigenares in 1452. Pand reeds in XIV door de Stad opgekocht om de toegang tot de Kaasmarkt, via de Hoedenmakersstraat, aan marktzijde te verbreden. Na het bombardement herbouwd in 1702 i.o.v. J.B. 't

Serstevens op de voorgeschreven rooilijn; een gedeelte van het terrein werd door de Stad onteigend en ingelijfd in de openbare weg. Voorgevel gerestaureerd in 1885-1887 o.l.v. architect P.V. Jamaer.

Diephuis, enkelhuisopstand, met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Halsgevel (fig. 340) met symmetrische barokordonnantie, verticaal en horizontaal belijnd d.m.v. gesuperposeerde klassieke ordes en gekorniste kordons. Begane grond met Dorische pilasters van blauwe hardsteen: spiegelboogdeur in geblokte omlijsting onder gestrekte druiplijst. Tweede bouwl. geritmeerd door Ionische pilasters: cartouche met jaartal 1702 op centrale borstwering; schijnbalustrades in zijtrav. Compositiete pilasters en vergulde lamberkijnen op bovenste verd. Voorts rechth. vensters met vernieuwde kruisen van blauwe hardsteen. Geveltop met dubbele voluutaflijning en siervazen: centraal schouderboogvenster met imposten en neuten onder druiplijst, tussen eveneens compositiete pilasters en geknikte boogvormige zijvensters met druiplijst; gebogen fronton opgenomen in het geprofileerde kordon. Op r. benedenpanant: tweetalige gevelplaat met vermelding van de hier in 1919 gestichte Nationale Strijdersbond, van W.O.I.

S.A.B., N.P.P., D 4.

L'Emulation, 1889, 14, kol. 74-75, pl. 1.

★ Nr. 12. In XVI z.g. «In den Berg Thabor». Huidig pand i.o.v. J.B. Van de Putte van 1699, gehouden door meesterschrijnwerker F. Timmermans en meester-metser P. de Roy (?), op de voorgeschreven rooilijn van nr. 11. Op XIX-zichten: bepleisterde voorgevel, met deur in derde trav., en onversierde borstweringen. In 1885-1887 restauratie o.l.v. architect P.V. Jamaer: verwerking van Gobertangesteen voor de top; Euville- en Savonnièressteen voor kapitelen en geveldecoratie; hlaue hardsteen voor vensterkruisen; vernieuwen van raamwerk en dakvenster zijgevel; cementeren van voor- en zijgevel.

Hoekhuis van drie bouwl. en drie trav. onder afgesnuit zadeldak met dakkapel-

len (n ⊥ straat, Vlaamse pannen). Verhoogde halsgevel (fig. 340) in sobere klassicerende barokstijl. Begane grond van blauwe hardsteen, met op centraal gecementeerde borstwering «AUX TROIS COULEURS» (XIX ?). Gecementeerde bovenverd. geleed door kolossale compositie pilasters : middenrisaliet begrensd door halve pilasters en uitlopend in de geveltop. Rechth. kruisvensters. Centrale borstwering op tweede bouwl. verfraaid met vergulde baroccartouche; balustrades in de zijtrav. en op bovenste verd. centraal tussen guirlandes. Tweeledige top met platte banddecor : resp. rondboogvenster tussen kleine rechth. vensters en oculus onder booglijst. Markerende druiplijst en afwerking met voluten, festoenen, sierbollen en gebogen pseudo-fronton onder siervaas. Beplesisterde zijgevel (Hoedenmakersstraat) op zandstenen sokkel : drie trav., waarvan l. trav. met kruisvensters op bovenverd.; markerende lieje-ankers, waterlijsten en steigeraten.

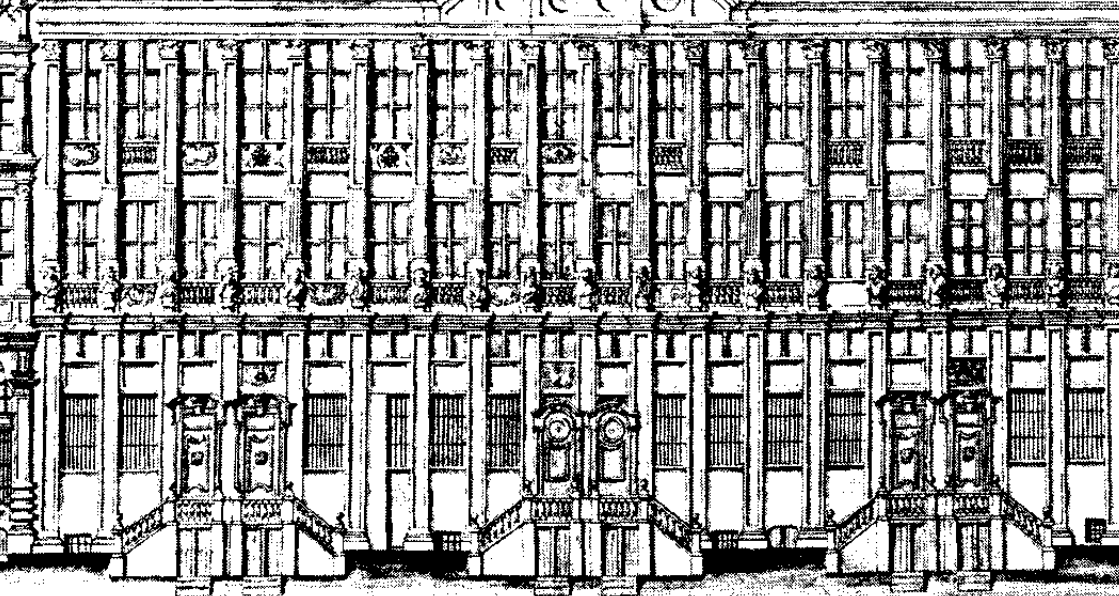
S. A. B., O. W., 8591 (1885-1887); N.P.P., D 4. *L'Emulation*, 1889, 14, kol. 74-75, pl. 1.

★ Nr. 13 tot 19. Z.g. «*Hertogen van Brabant*». Globale benaming voor de huizen resp. z.g. «*de Goede Naam*» (nr. 13), «*de Cluyse*» (nr. 14), «*de Fortuine*» (nr. 15), «*de Windmolen*» (nr. 16), «*de Tinne Pot*» (nr. 17), «*de Heuvel*» (nr. 18) en «*de Borse*» (nr. 19). In XII bevond zich op deze plaats het z.g. «*Meynaertsteen*», naderhand verkaveld en bebouwd met huizen, in 1441 onteigend voor de verruiming en meer regelmatige aanleg van het plein. De stad kocht vier huizen op en in overeenkomst met de gilden van de timmerlieden en de Vier Gekroonden, eigenaars van «*de Tinne Pot*» en «*de Heuvel*», werden zes woningen gebouwd met aaneenschluitend gevelscherm. Op een gravure van 1594 (fig. 323) met drie bouwl. + insteekverd., gedrukte spitsboogvensters op insteekverd., kruisvensters op beneden- en bovenverd., rechth. deuren met steektrappen, balustrade-aflijning en aaneenschakeling van getrapte geveltoppen onder ⊥ zadeldaken. Na het bombardement van 1695 verkocht de Stad haar eigendommen : nr. 14 aan J. Vandermeulen, nr. 15 aan P. de Broyer, nr. 16 aan Sire-

jacobs van de molenaarsgilde, nr. 19 aan A. de Vleeshouwer. De verkoopakte en de leningsovereenkomst met de timmerlieden en metsers legden de verplichting op de huizen als één ensemble weder op te bouwen, vlg. het goedgekeurde plan van stadsarchitect W. De Bruyn (fig. 344). Tijdens XVI-XVIII werden deze huizen geregeld in gebruik genomen door diverse gilden en naties : o.m. door de wijn- en groentehandelaars («*de Cluyse*»); de boogschutters, kousenmakers, fruithandelaars en naderhand de leerlooiers («*de Fortuine*»); de St.-Jorisgilde, de St.-Kristoffelnatie en de handschoenmakers («*de Windmolen*»); de gilde der Vier Gekroonden (beeldhouwers, steenkappers, metsers en schalieliekkers) en de linnenwevers, de St.-Nikolaas- en de St.-Jansnatie («*de Heuvel*»). Huizen nr. 16, 17 en 18 na de ontbinding van de gilden in 1795 door de Fransen openbaar verkocht.

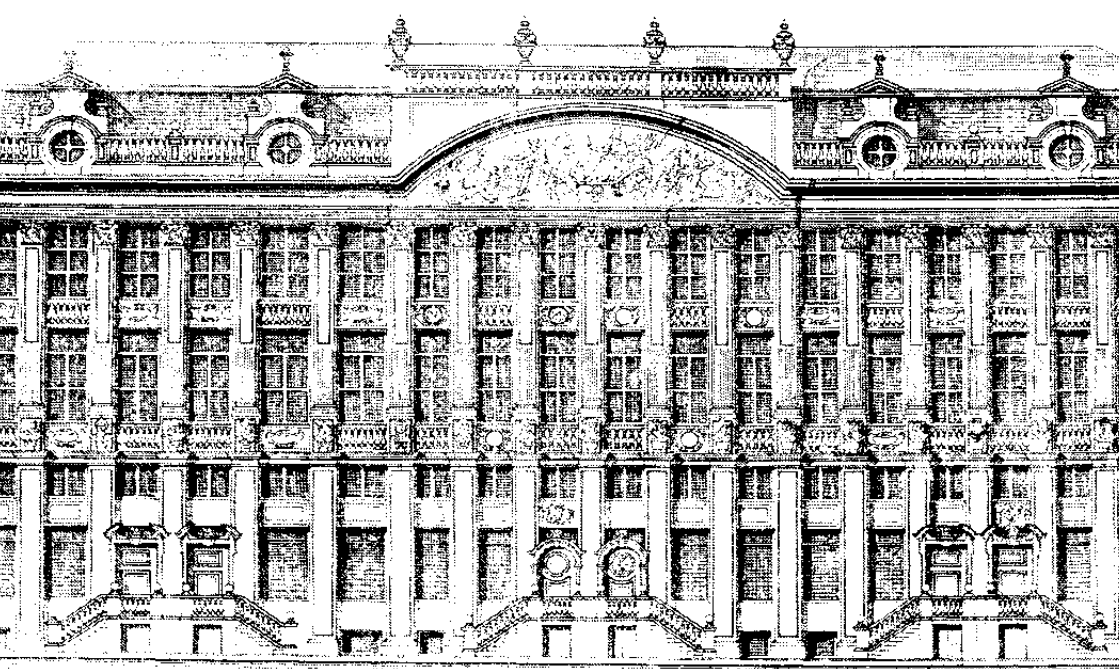
Op XIX-zichten : bordestrappen met gietijzeren leuning (bouwvergunningen o.m. in 1824, 1848 en 1849). In 1881-1890 globale restauratie o.l.v. architect P.V. Jamaer, in 1892 beëindigd met verguldings- en polychromeerwerken (fig. 345). Vernieuwing van het beeldhouwwerk o.m. in Euville- en Savonnièresresteen : cartouches uitgevoerd o.m. door P.J. Cordeau, J. Bertheux en N. Colin; kapitelen gebeldhouwd door H. Thorelle, J. Marcoux, P.J. Sirjacques, A. Dupont en Ph. Vanderjeught; herstelling van het fronton door J. Vandenberg. Restauratie met blauwe hardsteen voor de wijziging van bordestrappen, de dorpels, de attiekbalustrade; vernieuwing van het houtwerk en herstellingswerken aan de bedaking. Koperen vazen uitgevoerd door G. Meert. Nieuwe grondige restauratie van gevelwand en bedaking in 1987 aangevat i.o.v. Stad Brussel, n.o.v. architect D. Bigarré.

Samenstelling van zeven huizen tot één monumentaal, pleinwand-vormend geheel onder combinatie van twee mansardedaken (n // straat, leien) en zes haakse zadeldaken (n ⊥ straat, leien en pannen; nr. 16 en 19 afgewolfd). Voltooid in 1698 (cf. cartouche) n.o.v. W. De Bruyn. Nr. 13, overeenstemmend met uiterst r. trav., vermoedelijk oorspronkelijk als

Op de plaats van de oude markt van Brussel naar den hof van de koning verrees, tot den 24. februar. 1749. F.J. De Rons 1749

Markt nr. 13-19. Z.g. «Hertogen van Brabant» (1698). Tekening door F.J. De Rons (1749), (S...).

overbouwde gang leidend naar binnen-plaats of achterhuis (?).

Indrukwekkende gevelwand van drie bouwl. + insteekverd. en negentien trav., met gerestaureerd zandstenen parement. Classicerende barokordonnantie: twee registers met Toscaanse en Corinthische pilasters in kolossaal orde. Zes midden-trav. opgenomen in risaliet onder gebogen fronton met attiekbekroning. Verhoogde begane grond op afgeschuinde sokkel met rechth. keldergaten. Dubbele bordestrappen: hardstenen balustrades met bolornamenten en houten kelderdeuren. Kapitelen van ingediepte pilasters opgenomen in de gekorniste kroonlijst en fungerend als consoles voor de borstbeelden erboven. Gekoppelde deuren in geriemde omlijsting: rechth., met oren en neuten, onder gebroken gebogen fronton met beeldhouwde fruit- en bloemenkorven (nr. 14, 15, 18, 19) of eenvoudig rondboogvormig onder booglijst (nr. 16, 17). Deur nr. 17 met steenhoudersmerk, p. LXXXIII, nr. 12, van Familie Lisse (XVII B - XVIII A; Arquentes). Deur nr. 13 met steenhoudersmerk, p. LXXXIII, nr. 13, van P. Wincqz (1635-1728; Feluy): schouderboogomlijsting met imposten, onder driehoekig fronton met verguld beeld «de Goede Naam» door L. Samain (1899) en opschrift «CRESCIT / FUNDO» op dorpel. Pilasters op hovenverd. deels ingediept, deels gecanneleerd. Borstbeelden van Hertogen van Brabant: oorspronkelijke van J. Huens in 1793 verwijderd door de Sansculotten; in 1851 hermaakt door E. Marchand, tijdens de restauratie (1881-1890) vernieuwd o.m. door A. Dutrieux, E. Elias, P. Dubois, L. Robijn, J. Herain, N. Mervis, E. Rombaux. Voorts rijk versierde borstweringen: balustrades, uitbeelding van huisnamen, cartouches waarin «ANNO / 1698» (nr. 19), «ANNO 1697» (nr. 17) en «RESTAURATUM 1890» (nr. 15) en afbeeldingen van werktuigen verwijzend naar de diverse ambachten en gilden. Gevel afgelijnd door entablement met geprofileerde kroonlijst, onversierd fries met steigergaten en gelede architraaf. Balustrade met bolornamenten onderbroken door barokke halsvormige dakvensters met omlijste oculi onder driehoekig fronton. Centraal pseudo-boogfronton oorspron-

kelijk geopend door vier ovale oculi, onder halsvormige bekroning met driehoekig fronton cf. tekening van F.J. De Rons (1749). Ca. 1770 gewijzigd door architect L.-B. Dewez; reliëf in boogveld met allegorische voorstelling van de Overvloed of het herstel van handel en industrie, vlg. G. Bral door P.J.A. Olivier; attiekbekroning met balustrade en siervazen.

Kelders van nr. 14 en 15 overkluisd door gedrukte bakstenen tongewelven met afgeschuinde zandstenen gordelbogen.

Nr. 14: eikehouten zoldering met moeren kinderbalken op eerste verd. en insteekverd. Op verhoogde begane grond van nr. 19 behouden, heden bruin geschilderd plafond in Directoirestijl (754).

S.A.B., O.W., 8592-8593 (1824-1892).

K.I.K., 22334 B, 109795 B.

BRAL G.J., *Historisch onderzoek Hertogen van Brabant. Brussel, Grote Markt*, onuitgegeven verslag, Brussel, 2/11/1986.

L'Emulation, 1886, 11, pl. 40.

★ Nr. 20. Z.g. «Heert». Samen met nr. 21-28 gebouwd op de plaats van een vroegere, - eind XIV door de Stad onteigende - onregelmatig ingeplante huizengroep (cf. straatnotitie). Op gravure van 1594 (fig. 323) met smalle, drie bouwl. hoge houten voorgevel met windveren, mogelijk in XVII verbouwd met stenen topgevel. In 1710 herbouwd (cf. cartouche), mogelijk n.o.v. de toenmalige eigenaar G. Van den Eynde, architect-steenkapper (cf. G. Des Marez). Naast enkele verbouwingen op de begane grond van voorgevel (o.m. 1868-1869) en van zijgevel (1880-1881, 1895) werd vlg. ontwerpen van 1896-1897, gesigneerd architect A. Samyn, de voorgevel volledig gereconstrueerd met Vuvillesteen en de zijgevel deels herbouwd (eerste trav.) en deels gerestaureerd.

Hockhuis met halsgevel, vier bouwl. en twee trav. onder achteraan afgesnuit zadeldak (n ⊥ straat). Gevel van natuursteen, verwerkt met blauwe hardsteen voor deur- en vensteromlijstingen op begane grond, vensterkruisen, bovendorpels en doorgetrokken lekdrempels op bovenverd. Voorgevel met vereenvoudigde laat-barokinslag. De smalle muurpenanten, de registeraflijning d.m.v.

druiplijsten, de doorgetrokken bovendorpels en lekdrempels verwijzen nog enigszins naar de laat-gotische skeletstructuur. Summiere geveldecoratie d.m.v. sierankers en cartouches waarop «HEERT / CERF» (tweede bouwl.) en «ANNO / 1710» (derde bouwl.); uitbeelding van huisnaam boven rechth. deur. Sobere barokke geveltop met hoge postamenten, siervazen en pseudo-boogfronton met gestrekte uiteinden. Centraal vlak omlijst rondboogvenster, met imposten en neuten, cantonnerende voluten en booglijst; oculus erboven. Zijgevel aan Heuvelstraat : drie trav. en vier naar boven toe verkleinende bouwl. Deels vernieuwde gevelbekleding, nieuwe waterlijsten en vensterkruisen, deels bewaarde dagkanten vnl. in midtrav. op bovenverd. Op begane grond : reliëf met gebeeldhouwd hert. Interieur : fraaie oorspronkelijke houten spiltrap, deels gestut door later aangebrachte getorste barokke zuilen met rankwerkversiering en Corinthisch kapiteel. Plafond van insteekverd. met moerbalken en casementen met laat-barokmotieven (755).

S.A.B., O.W., 8594 (1868-1897), 8611 (1896), 57619 (1897); N.P.P., D 9.
BARTIER J. e.a., *op. cit.*, 1966, fig. 59.

★ Nr. 21-22. Z.g. «Joseph» en «Anna» (cf. cartouches). Vlg. oude iconografische documenten eind XVI nog met houten voerpuntgevel (fig. 323), mogelijk in XVII verbouwd met stenen topgevel en na het bombardement in 1696 herbouwd (cf. V.-G. Martiny). Topgevel vlg. bouwvergunning van 1837 vervangen door lijstgevel : vlg. XIX-foto's en gevelopstand van 1896 onder afgewolfd zadeldak met dakkapel en met opgesplitst bouwl. boven de insteekverd. Huidig geveluitzicht resulterend van de reconstructie van 1896-1897 o.l.v. architect A. Samyn (cf. ook tekening van F.J. De Rons), met verwerking van Euvillesteen en hardsteen van Ecaussines.

Diephuis met natuurstenen voorgevel van drie bouwl. + insteekverd. en vier trav. onder zadeldak (pannen). Laat-barok geveltype met in- en uitgezwakte top, markerend platte banddecor en borstweringen met huisnamen in cartou-

ches, balustrades en spiegelversieringen. Horizontale belijning ter hoogte van de derde bouwl. d.m.v. onversierde hoofdgestellen met geprofileerde waterlijsten. Tweeledige top : vlak omlijste rondboogvensters met sluitsteen en imposten tussen blinde oculi in eerste geleiding; zelfde oculi onder korte booglijst erboven. Bekronend driehoekig fronton met siervaa's. Aangepaste begane grond met kelder-gaten.

In het verlengde van nr. 22, aanbouw onder mank zadeldak (n ⊥ straat), (756).

S.A.B., O.W., 8596 (1837, 1897), 8611 (1896), 57619 (1897); N.P.P., D 18 en D 19.
K.I.K. 198803 B en 198872 B.
MARTINY V.-G., in BARTIER J. e.a., *op. cit.*, 1966, p. 122, fig. 59.

★ Nr. 23. Z.g. «den Engel». In XVI benaming «Olijfbom» door de Stad onteigend voor de vergroting van het marktplein (cf. straatnota). Begin XVI eigendom van de abdij van Vorst en in 1527 herbouwd, samen met het pand nr. 24-25, vlg. vastgestelde rooilijn en goedgekeurd plan (fig. 323) : ensemble van zandstenen topgevels met pinakelbekroning en op bovenverd. spitsbogige tweelichten tussen zuilen onder balustrade-aflijning. In 1591 van de abdij tegen een jaarlijkse rente-uitkering opgekocht door een particulier G. de Roovere. Na het bombardement herbouwd in 1697 in laat-barokstijl, vlg. G. Des Marez mogelijk n.o.v. W. De Bruyn. Op tekening van F.J. De Rons (1749) afgebeeld met drie bouwl. + insteekverd. Vlg. XIX-zichten gevelordonnantie naderhand gewijzigd : hoger opgetrokken, met bepleisterde lijstgevel onder klokvormig dakvenster, vijf bouwl. + insteekverd. Reconstructie in 1896-1897 met klokgevel in laat-barokstijl, waarvoor ontwerp gesigneerd architect A. Samyn : diephuis, met lichte afwijking van geveltekening (1749) nl. vier (i.pl.v. drie) bouwl. + insteekverd. en drie trav. onder zadeldak (kunstleien).

Voorgevel van natuursteen, verwerkt met blauwe hardsteen voor sokkel, vensterkruisen, dorpels en balustrades. Verticalisme door de opeenvolging van kolossale geblokte Ionische pilasters op begane grond + insteekverd. en Corinthische pilasters met hoge basementen op

bovenverd. Geaccentueerde midden trav. met gebogen balkon en balustrades. Borstweringen met mascarons en lamberkijnen op hoofdverd. en jaartal 1697 op bovenste verd. Aflijnend gekornist hoofdstel met geprofileerde kroon- en tandlijst boven omversierd fries. Geveltop met centraal spiegelboogvenster onder gestrekte druiplijst, cantonnerende Corinthische pilasters en blinde rondbogige zijvensters onder booglijst; bekronend driehoekig fronton en siervazen op vierkante sokkels. Begane grond met winkelpui (1957) en arduinen sokkel met rechth. keldergaten (757).

S.A.B., O.W., 8611 (1896), 57619 (1897), 64244 (1957); N.P.P., D 18.
K.I.K. 124811 A.

★ Nr. 24-25. In XIV twee afzonderlijke woningen z.g. «*de Gulden Boot*» en «*de Mol*», eind XIV ontieënd. Ca. 1500 eigendom van de kleermakersgilde en samen met nr. 23 (cf. aldaar) wederopgebouwd met laat-gotische voorgevel. Na het bombardement herbouwd in 1697 (cf. chronogram) n.o.v. W. De Bruyn; beeldhouwwerk door P. Van Dievoet. Restauratie in 1882 o.l.v. architect P.V. Jamaer. Vlg. plannen van 1898 vernieuwing van het houtwerk en de hardstenen kruisen o.l.v. architect A. Samyn.

Diephuis met dubbelhuisopstand, drie bouwl. + insteekverd. en drie trav. onder zadeldak (leien), (fig. 346). Imposante lijstgevel van zandsteen, met verwerking van vernieuwd materiaal. Classicerende barokstijl door toepassing van de kolosaaal orde: geblokte Ionische pilasters op begane grond + insteekverd.; deels ingediepte, deels gecanneleerde en vergulde Corinthische pilasters op bovenverd. Markerend middenrisaliet met dubbele pilasterbegrenzing, via hoofdstel en fronton uitlopend in halfronde nisbekroning. Centrale rechth. deur in geriemde omlijsting met oren en neuten onder gestrekte druiplijst en gebogen fronton, met spiegel tussen vergulde voluten in boogveld. Posten uitlopend in sokkels voor halfvazen, waartussen ronde nis onder booglijst met buste van St.-Barbara, patroonheilige van de kleermakersgilde, door G. Vanden Kerckhove (1872). Borstweringen verfraaid met mascarons,

eveneens tussen vergulde voluten. Geleed entablement boven insteekverd. onderbroken voor bel-etagebalkon met balustrade en siervazen, op uitgewerkte consoles met diamantkoppen. Vlak omlijst rechth. deurvenster onder driehoekig fronton met festoendecor; rondboogfrontons boven zijvensters. Versierd hoofdstel en bekronend driehoekig fronton met omlopende tandlijst en centraal chronogram «*QUAS FUROR HOSTILIS / SUBVERTERAT IGNI BUS AEDES / SARTOR RESTAURAT / PRAESIDIBUS-QUE DICAT*» (1697; refereert naar de wedropbouw na het bombardement en opdracht aan de Stad). Plastische beëindiging met balustrade tussen postamenten met siervazen, onderbroken voor halfronde nis tussen voluten met bloemfestoenen en centrale tweeledige sokkel met guirlande en bekronend beeld van de H. Bonifatius, vlg. A. Van Dievoet van patroonheilige «*Sanctus Homobonus*» van Cremona. Interieur: bewaarde eikehouten balkenlaag op insteekverd.; beschilderd plafond met barokversiering in omlijste casementen op tweede verd.

S.A.B., N.P.P., D 5, D 8 en D 10.
L'Emulation, 1882, 8, kol. 65, pi. 48-50.
VAN DIEVOET A., *Un disciple belge de Grinling Gribbons, le sculpteur Pierre Van Dievoet (1661-1729) et son œuvre à Londres et Bruxelles* (Le Folklore Brabançon, 1980, 225, p. 65-91).

★ Nr. 26-27. Z.g. «*de Duif*». Voormalig gildchuis van de schilders, die in 1510 toelating verkregen hun pand op de voorgescreven rooilijn te herbouwen. In 1553 machtiging om de houten voorgevel door een stenen te vervangen: vlg. XVI-XVII - zichten (fig. 323, 333) met fraaie renaissancetopgevel. Na het bombardement verkoop van hun eigendom aan P. Simon, architect-steenkapper, die vermoedelijk ook de ontwerper is van het in 1697 wederopgebouwde huis. In 1852 verblijfplaats van Victor Hugo tijdens zijn ballingschap (cf. gevelplaten en opschrift tweede bouwl.). Gevel in 1906-1908 gerestaureerd door de stad Brussel, o.l.v. architect J. Segers. Steenvervan-

346. Grote Markt nr. 24-25, z.g. «*de Gulden Boot*» (1697) en nr. 26-27, z.g. «*de Duif*» (1697).

LA CHALOUPE D'OR

DE GOLDEN BOOT

LA CHALOUPE D'OR

ging : Gobertange-, Euville- en blauwe hardsteen; vernieuwing van het houtwerk (cf. ook XIX-foto's).

Diephuis met dubbelhuisopstand, heden opgesplitst, drie bouwl. + insteekverd. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), (fig. 346). Barokke halsgevel met sobere en harmonische toepassing van renaissance-elementen. Verticale en horizontale gevelgeleding d.m.v. superpositie van de klassieke ordes en geprofileerde kordons. Markerend breder middenrisaliet. Begane grond + insteekverd. belijnd door Dorische pilasters eindigend op mascarons en voluutconsoles met acanthusbladversiering, ter onderschraging van de gekorniste druiplijst. Centrale rondboogdeur onder korfboogvenster; smallere rondboogvensters in zijtrav. Ionische pilasters op tweede bouwl. Venetiaans middenvenster en rechth. zijvensters; posten als halve Ionische pilasters. Derde bouwl. geritmeerd door Corinthische pilasters. Posten van de rondboogvensters als halve Toscaanse pilasters; vensterleuningen met balustrades. Entablement met gekorniste kroonlijst op consoles boven gelede architraaf. Eenvoudige topafwerking : door pilasters hegrensd rechth. venster en driehoekige frontonbekroning met siervazen.

S.A.B., O.W., 57619 (1908); A.A., 1906, rep. 6320; N.P.P., D 11.

L'Emulation, 1909, 34, pl. 35.

★ Nr. 28. Voorheen z.g. «*Gulden Koopman*», later «*het Amanskamerke*» en «*de Wapens van Brabant*». Eertijds met houten voorpuntgevel (fig. 323, 333). In 1709 herbouwd, vermoedelijk n.o.v. steenkapper J. Walckiers, i.o.v. C. Mombaerts, plateelfabrikant. Restauratie in 1896-1897 o.l.v. architect A. Samyn. Vernieuwing van de voorgevelbekleding o.m. Euvillesteen en verwerking van arduin; steken van schouderboogvormige deur i.pl.v. rechth.; restauratie van de zijgevel met reconstructie van de hoektrav. aan marktzijde.

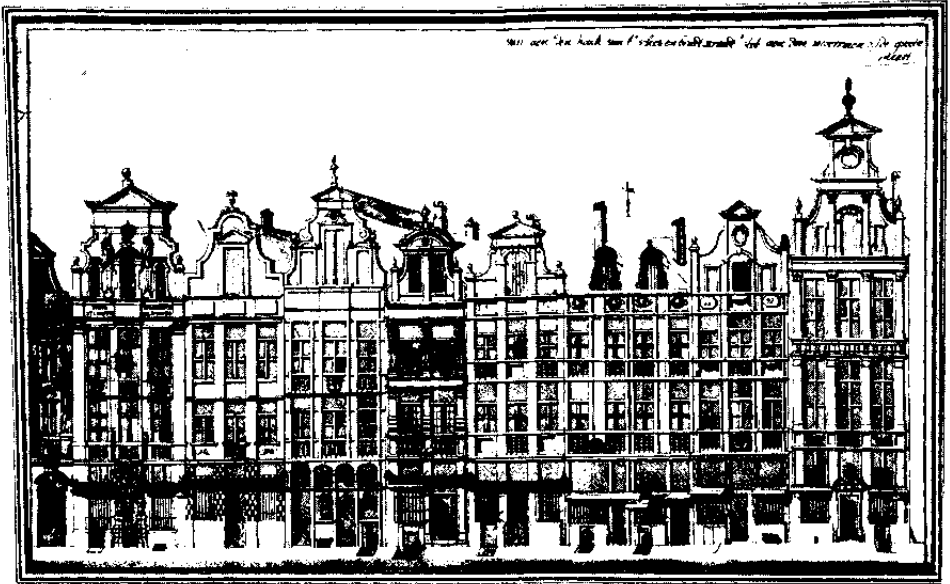
Diephuis, enkelhuistype, vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak met aandak (n ⊥ straat, leien). Symmetrisch opgebouwd laat-barok tweeledig halsgeveltype. Bovenverd. geritmeerd door gesuperposeerde Dorische, Ionische en Corinthische pilasters. Bouwl. afgelijnd door ge-

korniste hoofdstellen met geprofileerde kordons boven blinde friezen en gelede architraven. Pilasters op tweede bouwl. op hoge basementen en bovenaan uitlopend op triglifien met drup; centrale borstwering verfraaid met reliëf met wapenschild van Brabant; balustrades in zijtrav. Tweeledige geveltop : centraal vlak omlijst rondboogvenster met imposten en booglijst, flankerende pilasters en kleine spiegelboogvormige zijvensters in eerste geleding; oculus erboven. Afwerking met voluten, gebogen druiplijst en siervazen. Begane grond van hardsteen op afgeschuinde sokkel met getoogde getraliede keldergaten. Deur in geprofileerde schouderboogomlijsting op imposten, onder gestrekte druiplijst. Rechth. vensters en dito getraliede bovenlichten. Bak- en natuurstenen zijgevel in de Haringstraat gemarkeerd door druiplijsten. Onregelmatige trav.-indeling met drielichten, bol- en kloostervensters. Bakstenen achterpuntgevel (758).

S.A.B., O.W., 8601 (1896-1897), 8611 (1896), 57619 (1897); N.P.P., D 13.

★ Nr. 34. In XV z.g. «*den Helm*» (Pl. V). Wederopgebouwd na het bombardement van 1695, vlg. G. Des Marez mogelijk n.o.v. P. Van Dievoet (?). Op tekening van F.J. De Rons (fig. 347) met begane grond + insteekverd., centrale rechth. deur tussen dito muuropeningen; naderhand gewijzigd : rondboogdeur en -vensters tussen Dorische pilasters cf. verbouwingsontwerp van 1838 en XIX-foto's. Ordonnantie van de zijgevel gewijzigd in 1837 en 1879. Tweede geveltopgeleding gereconstrueerd in 1879. Algemene restauratie van de voorgevel met herstel van de insteekverd. en reconstructie van de zijgevel, waarvoor ontwerpen van 1920 tussen geïgneerd architect F. Malfait; verwerking van Ballegemse steen, Euville-, Gobertange-, Paep- en blauwe hardsteen.

Hockhuis met de Vlces-en-Broodstraat, drie bouwl. + insteekverd. en drie trav. onder zadeldak (n ⊥ straat, leien). Deels vernieuwde zandstenen halsgevel met verwerking van arduin voor de uromlijsting, vensterkruisen, boven- en onderdorpels, balustrade. Eenvoudige laat-barokke gevelordonnantie met superpositie van Dorische en Ionische pilasters op bo-

347. Grote Markt. Gevels nr. 34, z.g. «den Helm» (na 1695); nr. 35, z.g. «den Pauw» (1697); nr. 36-37, z.g. «'t Voske» en «den Eyck» (1696); nr. 38, z.g. «In Sint Barbara» (na 1695); nr. 36, z.g. «den Ezel» (na 1695). Tekening door F.J. De Rons (1729), (Stadsmuseum Broodhuis).

venverd. Hoofdverd. afgelijnd door entablement met kroonlijst boven fries met triglifien en drup : borstweringen in zijtrav. met bas-reliëfs door F. Huygelen, - oorspronkelijke door P. Van Dievoet - ; getorste balustrade in middentrav. Tweeledige top met verguld festoen en driehoekig fronton met siervaas : centraal korfboogvenster in geringde omlijsting op imposten, tussen Corinthische pilasters en rechth. zijvensters ; blind oculus erboven. Begane grond met rechth. deur in hardstenen omlijsting met oren en neuten onder gebroken gebogen fronton. Bakstenen zijgevel van twee trav., geleed door driuiplijsten : natuurstenen afgeschuinde sokkel, muurbanden en negblokken ; voorts kruisvensters. Heden aangepaste ruime kelderverd., reikend tot ca. 4 m buiten de rooilijn ; bakstenen tongewelven met dito gordelbogen (759).

S.A.B., O.W., 8602 (1837, 1838, 1879), 57609 (1920); N.P.P., D 1 en D 12.
K.I.K., 109789 B.

★ Nr. 35, 36-37, 38. Diephuizen van drie bouwl. en resp. drie, vier en drie trav. onder zadeldak (nr. 35 : mechanische pannen ; nr. 36-37 : afgewolfd, leien en nr. 38 : leien). Barokke top- en lijstgevels met gr.m. gelijkaardige gevelopbouw (Pl. V, fig. 347) : skeletstructuur gevormd door de smalle penanten, de over de borstweringen doorgetrokken posten en dorpels en de doorlopende geprofileerde driuiplijsten.

Nr. 35. Z.g. «den Pauw», wcdropgebouwd in 1697 (cf. spiegels in geveltop). Op XIX-zichten met bepleisterde voorgevel, zonder versieringen. Gevelrestauratie o.l.v. architect P.V. Jamaer in 1882 met herplaatsen van ornamenten en arduinen balustrades en vervanging van het houtwerk ; in 1890 wijziging van de ordonnantie op begane grond. Recent (1984) herbepleisterde, beschilderde en vergulde klokgevel. Verdiepte borstweringen met halustrades en guirlandes, in centrale trav. op tweede bouwl. met uitbeelding van huisnaam. Geveltop onder

driehoekige frontonbekroning : centraal rondboogvenster in bandomlijsting met imposten, onder oculus met booglijst; kleine rechth. zijvensters. Aangepaste begane grond (760).

Nr. 36-37. Twee woningen z.g. «*t Voske*» en «*den Eyck*», herbouwd in 1696 (cf. entablement). Op foto's uit XIX met bepleisterde voorgevel, eveneens zonder versiering, en deur nr. 36 in Lodewijk XV-schouderboogomlijsting. Voorgevel gerestaureerd in 1884-1886 o.l.v. architect P.V. Jamaer met vernieuwing van dakvensters, houtwerk en gelijkvloerse gevelbekleding van Gobertangesteen. Huidige deur en uitstralraam aangebracht in 1947.

Lijstgevel eveneens recent bepleisterd, beschilderd en verguld. Borstweringen met getorste balustrades en spiegels in entablement met «AN/NO/16/96» en bloemmotieven. Twee bekronende dakvensters met cantonnerende Ionische pilastertjes en voluten onder gebogen fronton met sierbol; barokcartouches in de boogvelden (761).

Nr. 38. Z.g. «*In Sini Barbara*», wederopgebouwd na het bombardement van 1695. Op XIX-foto's en geveltekening toestand 1914 met twee trav. en jaartal 1696 in top. Huidig uitzicht resultaat van restauratie, waarvoor ontwerp van 1918 gesigeneerd architect F. Malfait, vgl. ook tekening van de F.J. De Rons.

Klokgevel met natuurstenen bekleding; verwerking van blauwe hardsteen voor dorpels en getorste balustrades. Centrale borstwering op bovenste verd. met uitbeelding en opschrift van huisnaam. Geveltop met centraal rondboogvenster in bandomlijsting onder driehoekig fronton (762).

S.A.B., O.W. 8603 (1882), 8604 (1884-1886) en 57364 (1947), 57614 (1918); N.P.P., D 8, D 10, D 16.

K.I.K., 109789 B.

L'Emulation. 1887, 12, kol. 190, pl. 34.

★ Nr. 39. Z.g. «*den Ezel*», herbouwd na 1695 (Pl. V, fig. 347). Voorgevel in 1916-1917 gerestaureerd; verwerking van Gobertange-, Euville- en blauwe hardsteen.

Smal diephuis van drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (mechanische pannen). Laat-barokke, deels vernieuwde

zandstenen halsgevel; pilasters, balusters en dorpels van blauwe hardsteen. Bovenbouw gemarkeerd door superpositie van deels geblokte Ionische pilasters op hoge basementen en gecanneleerde Corinthische pilasters. Horizontaal aflijnende hoofdstellen met geprofileerde kroonlijsten boven gelede architraven. Geveltop met tweelicht, afgewerkt met plastische festoenen, vleugelzuiltjes met bolornament en gebogen frontonbekroning met oculus en siervaas. Aangepaste begane grond (763).

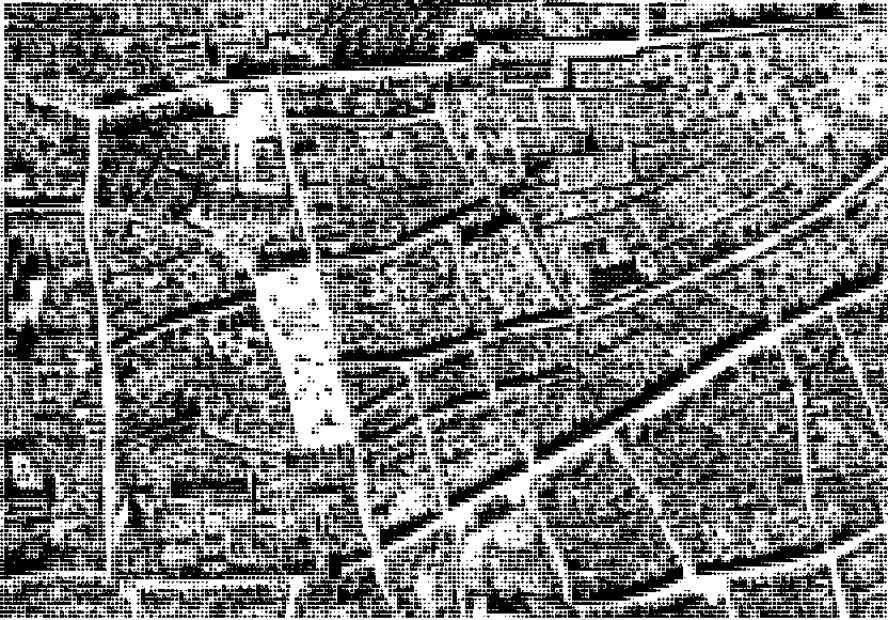
S.A.B., O.W., 57610 (1916-1917); N.P.P., D 16, K.I.K., 109789 B.

Grote Zavel (7 G)

Uitgestrekt, naar het W. versmallend rechth. plein in de bovenstad, aan de O.-zijde afgesloten door de O.-L.-Vrouw ten Zavelkerk.

In de middeleeuwen maakte de Zavel deel uit van de moerassige zand- en weidevlakte aan de Z.-buitenrand van de eerste stadsomwalling (XI-XIII). Het O.-gedeelte - de huidige Kleine Zavel - werd sinds 1299 als kerkhof van het St.-Jansgasthuis gebruikt. De oprichting van een kapel door de Grote Kruisboogschuttersgilde in 1304 - de latere O.-L.-Vrouw ten Zavelkerk (XV-XVI) - vormde de aanzet tot de uitbouw van de Zavelwijk. Deze groeide in de loop van XVI en XVII met de Wolstraat uit tot één der meest aristocratische kwartieren van Brussel (fig. 348), door de nabijheid van het hof op de Koudenberg, de vestigingsplaats bij uitstek van vooraanstaande edelen zoals de families Egmont, Culemborg, Brederode, Mansfeld, Tour en Taxis, en Solre. Talrijke schilderijen en prenten geven een beeld van de processies en luisterrijke festiviteiten - de Ommevang, de gaaschieting - die hier plaatsvonden.

Op de Grote Zavel werd de paardenmarkt gehouden van 1320 tot 1754, de zuivel- en groentemarkt vanaf 1800. De z.g. «Zavelpoel», vanouds in het midden van het plein, werd in 1615 gedempt. In 1661 werd een eerste fontein opgericht, in 1751 vervangen door de huidige Minerfontein.

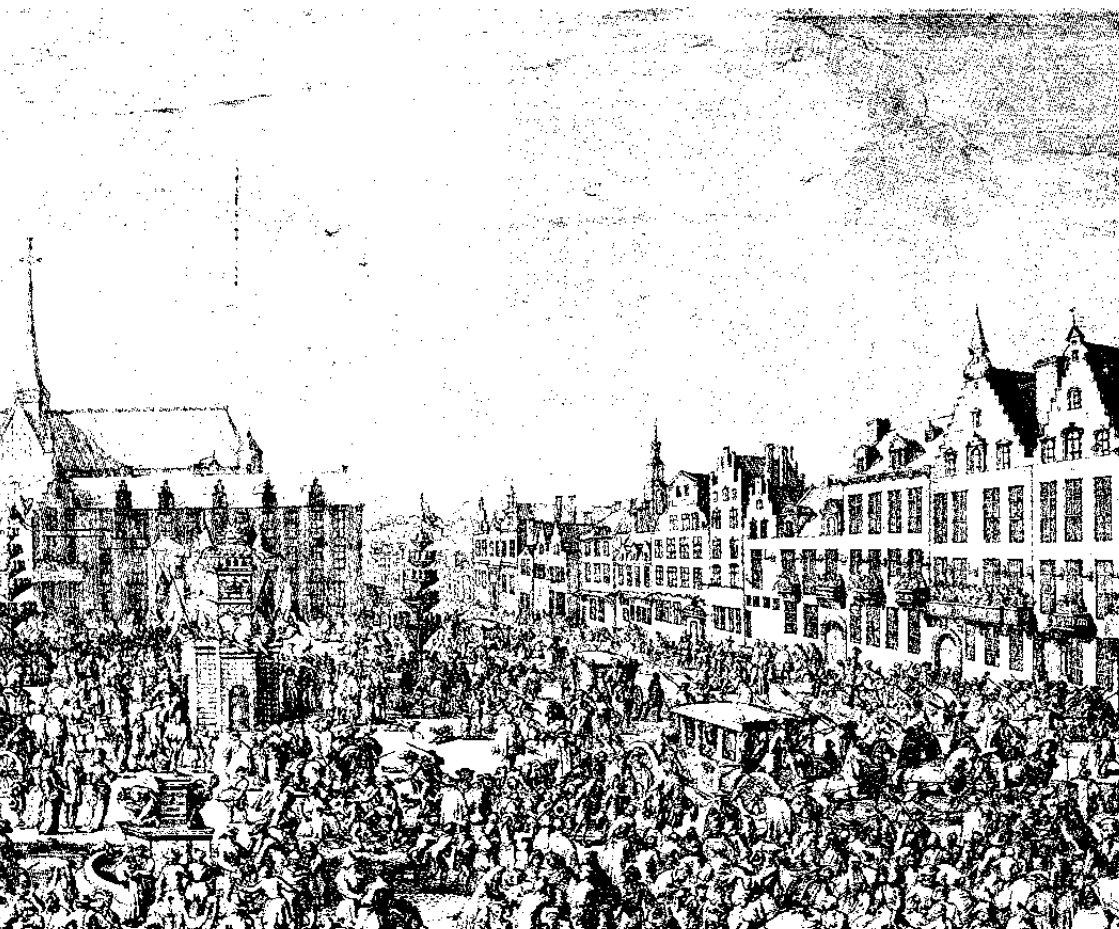
348. Grote Zavel. Zavelwijk en Wolstraat. Detail uit het stadsplan van Brussel door M. de Tailly (1748), (S. A. B., Plan 25).

Eertijds een gesloten, aan vier zijden bebouwd plein, ten O. via de Bodenbroekstraat en de Zavelstraat verbonden met de Kleine Zavel, ten W. via de Rollebeekstraat met de benedenstad; de N.-wand geopend door de Strostraat en de St.-Annastraat, de Z.-wand door de verdwenen Kalkoense Haanstraat, de Korte Minimenstraat en de vroegere Sterstraat (huidige Ernest Allardstraat). De verbindingen met de Kleine Zavel werden in de loop van XIX doorbroken door de aanleg – in twee fasen – van de Regentschapsstraat (1827, 1872), gevolgd door de geleidelijke ontmanteling van de Zavelkerk. De W.-bouwblokken werden einde XIX opengebrouwen achtereenvolgens door het doortrekken en verbreden van de Minimenstraat (1884-1888), de aanleg van de Lebeaustraat (1891) en de Joseph Stevenstraat (1894). Tenslotte werd het plein aanzienlijk verruimd door afbraak van het O.-bouwblok in 1948, waardoor het huidige perspectief op de Zavelkerk ontstond.

Overvloedig iconografisch bronnenmateriaal laat toe de evolutie van de scenografie doorheen XVI en XVII te reconstrueren: voorname traditionele herenhuisen met laat-gotische en renaissance-, later barokkenmerken, en driekwarthuizen met houten puntgevel, later versteend (fig. 349, 350). De bebouwing bleef vermoedelijk grotendeels gespaard tijdens de beschietingen van 1695. Enkele panden werden in XVIII a-b in classicerende Lodewijk XIV-stijl aangepast of wederopgebouwd, een groter aantal vanaf eind XVIII tot midden XIX in laat- of neoclassicistische stijl, o.m. na opsplitsing van de ruimere herenwoningen. De huidige pleinwanden weerspiegelen dit historisch verloop, nog aangevuld met monumentale eclectische hoekcomplexen ten W. Heden beboomd plein, haast volledig ingenomen door parkeerzones, met belangrijke verkeersfunctie als schakel tussen de boven- en de benedenstad. Bepalende horeca en antiekhandel, cf. ook de wekelijkse antiekmarkt sinds 1960.

Grote Zavel. De Maagdenprocessie. Schilderij door A. Sallaert (Pinakothek Turijn).

351. Grote Zavel. Minervafontein (1751).

Monument voor de Dertien Kolonels, soldaten van het Geheime Leger (1957, architecten R. Pechère en J.-M. Morant) in het plantsoen bij de Zavelkerk.

Minervafontein. Fontein met allegorische beeldengroep door J. Bergé, opgericht in 1751 (fig. 351). Geschonken door Lord T. Bruce, graaf van Ailesbury en Elgin, pair van Engeland en Schotland († 1741), als dank voor het onthaal te Brussel na zijn politieke verbanning. Ontworpen in 1740 met medewerking of naar aanwijzingen van graaf H. de Calenberg, uitgevoerd na overeenkomst van 1741, pas na een lange onderbreking voltooid vanaf 1750 en geplaatst in 1751.

Monumentaal geheel in klassicistische stijl. Hoge, rechth. sokkel van hardsteen: de lange zijden gecantonneerd door brede, halfronde, ingesnoerde waterbekkens met ronde plooien, op een uitgebogen trappenpodium van drie treden. Op de lange zijden marmeren plaketten met het wapen van de schenker,

waarin verwerkte maskerkop als waterspuwer; op de korte zijden idem met stichtingsteksten door J.-I. de Roderique, raadsheer van Karel van Lotharingen. Marmeren beeldengroep, reeds grotendeels gerealiseerd in 1741-1743, gesigeneerd en gedateerd J. Bergé 1751 doch heden onleesbaar. Voorstelling van de godin Minerva, met portretmedaillon van Frans van Lotharingen en keizerin Maria-Theresia, omringd door drie putti resp. met heden verdwenen bazuin, waterurne, lans en Medusaschild van de godin. Dubbelportret afgedekt, wapenschilden weggehaakt en stichtingsteksten verwijderd in 1793, hersteld in 1814 en 1818 waarbij wijziging van de teksten. Gestaureerd door de Stad Brussel in 1959.

S.A.B., O.W., 71905 (1959).

BERGE W., *Jacques Bergé, Brussels beeldhouwer, 1696-1756* (A.W.L.S.K., jg. 48, 1986, p. 170-188, 223-224).

Nr. 2. Breedhuis met Art Nouveau- en neo-Lodewijk XVI-inslag van 1916-1920,

352. Grote Zavel nr. 4 (1728).

gehele of gedeeltelijke wederopbouw van bestaand pand; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen). Lijstgevel met simili-natuursteenbekleding. Midden-trav. geaccentueerd door balkons met ijzeren hek, en doorlopend in hoefijzer-boogvormig dakvenster. Steek- en rondboogvensters met waterlijst en voorts guirlande op borstwering. Kroonlijst op bogenfries. Winkelpui met middeningang tussen gebogen glaspartijen, naast privé-deur (764).

S.A.B., O.W., 39302 (1916-1920).

Nr. 3. Breedhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), in kern opklimmend tot XVII-XVIII, in neoclassicistische stijl aangepast in XIX A; benedenvensters vervangen door winkelraam en bovenste verhoogd door architect F. Bouwens in 1887; nieuw winkelraam en simili-gevelbekleding door architect E. Van Nooten in 1916. Rondboogdeur met behouden zandstenen omlijsting in Lodewijk XIV-stijl in l. trav. :

gelede rechtstanden, met neuten en imposten, en boogveld, met sluitsteen en booglijst, onder gestrekte geprofileerde waterlijst, uit XVIII A; hierop geïnspireerd winkelraam. Rechth. bovenvensters in oplopende omlijstingen. Kroonlijst met klossen (765).

S.A.B., O.W., 11869 (1887), 20648 (1916).

Nr. 4. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder vooraan afgesnuit zadeldak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel verhoogd met dakvenster, in Lodewijk XIV-stijl, gedateerd 1728 in de fries (fig. 352). Gevelverankering door rechte muurankers en slechts ten dele bewaarde zandstenen sokkel met geprofileerde afzaat, wijzend op een oudere, mogelijk traditionele XVII-kern. Rechth. bovenvensters in verkleinende ordonnantie, met doorgetrokken platte bandomlijstingen, die verdiepte panelen vormen in borstwering en fries, geprofileerde waterlijst en in middentrav. van tweede bouwl. bijkomend, geprofileerd driehoekig fronton. Voorheen zelfde l. deur en benedenvensters, l.g. verbouwd tot «klassieke» houten winkelpui in 1886. Gevelbeëindiging door geprofileerde kroonlijst. Groot centraal dakvenster met flankerende voluten, vlak omlijste rechth. opening, entablement en geprofileerd driehoekig fronton. Afgewolfd dakkapel in W.-dakflank. Achtergevel met aandaak.

S.A.B., O.W. 11870 (1886), 11894.

Nr. 5. Ruim herenhuis met aanhorigheden, in classicistische stijl, uit ca. 1785. Hoofdgebouw op L-vormige plattegrond. Straatvleugel (Z.) met dubbelhuisopstand van drie bouwl. onder tweeledig zadeldak; oorspronkelijk slechts vier trav., uitgebreid met twee l. trav. n.o.v. architect F. Pauwels van 1857. Heden gecementeerde voorgevel met verkleinende ordonnantie. Begane grond voorheen gemarkeerd door korbogpoort – zoals huidige inkom in de vierde trav. – in geprofileerde omlijsting met imposten en sluitsteen, geflankeerd door pilasters onder gestrekte entablement; voorts hoge sokkel en getraliede rechth. vensters met lekdrempel. Aangepast tot winkelpui met pilasterindeling onder gevelbreed ge-

353. Grote Zavel nr. 5. Interieur. Trapzaal.

smeed ijzeren balkon, n.o.v. architect L. Govaerts van 1954; hierbij verdween ook het uiterst l. balkon van 1857. Bovenverd. met rechth. vensters voorzien van waterlijst, op kordonvormende lekdrempels; vernieuwde luiken. Gevelbeëindiging door kroonlijst met kloppen boven bedekte steigergaten, en blinde attiek geritmeerd door ingediepte postamenten. Tuin vleugel (O.) met hoog souterrain, twee bouwl., resp. zeven en twee trav. onder schilddak. Gecementeerd, op hoge natuurstenen sokkel. Rechth. vensters in souterrain, op bel-etage en lagere bovenste verd. met vlakke, hardstenen blokomlijsting. Kroonlijst boven steigergaten; drie afgewolfd dakkapellen. Aansluitend en sterk inspringend, stallingen met souterrain, twee bouwl. en vier trav. onder afgesnuit zadeldak met twee dakkapellen. Gecementeerd en belijnd door kordon en klassiek hoofdstel. Hoge rondboogpoorten in met schijnvoegen belijnd veld, uitstralend rond de diamantkopsleutels in twee l. trav.; rechth. sou-

terrainvensters in dito omlijsting in twee r. trav.; voorts rechth. vensters in verkleinende ordonnantie.

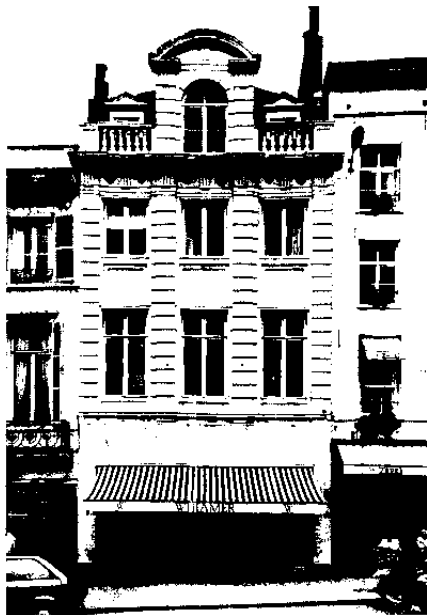
Markant en goed bewaard interieur in Lodewijk XVI-stijl. Fraaie trapzaal met stucdecor (fig. 353), houten helicoïdale trap met rijk bewerkte trappaal en leuning, nisbeelden en bescheiden koepel; afzonderlijke houten diensttrap met trappaal. Salons en vertrekken in enfilade, met verzorgde lambrizingen, schouwen en plafonds, op verd.

Ten W. van de binnenplaats, stallingen met twee bouwl. en vijf trav. onder schilddak (leien). Gecementeerd, met brede l. korfboogpoort, steekboogvensters, in riemomlijsting op lagere bovenverd., en hoofdstel; arduinen pomp. Neoclassicistische oranje, met twee trav. onder tentdak (leien), uit XIX A. Z.-gevel opgebouwd uit vlakke hardstenen pijlers afgewerkt met brede fries en kroonlijst; volledig beglaasd met kleine metalen roederverdeling.

Ten Z., twee breedhuisjes met oude kern opklimmend tot XVII, naar verluidt resten van een vroegere gang; twee bouwl. en resp. twee en drie trav. onder steil zadeldak (pannen) met aandaken. L. pand in traditionele bak- en zandsteenbouw, verankerd o.m. jaarankers 1644, met voormalige kruiskozijsen; vermoedelijk toegevoegde, getrapte geveltop (5 tr. + topstuk) met liele-ankers en drie rondboogvensters. R. pand bepleisterd en beschilderd met aangepaste rechth. deur en vensters; markant polychroom beschilderd plafond met rankwerkdecor in barokstijl in het interieur (766, 767, 768).

S.A.B., O.W., 11892 (1857), 62624 (1954).

Nr. 6. Diephuis in Lodewijk XIV-stijl, met drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien), uit XVIII A (fig. 354). Bepleisterde lijstgevel verhoogd met dakvenster, op oude tekening (De Wal, 1827) met jaartal MDCCXXIX (1729) tussen de triglifien van de fries. Gevelritmering door kolossale geblokte, in midden-trav. gelede pilasters, oorspronkelijk doorlopend over de benedenverd. Rechth. bovenvensters met licht geprofileerde omlijsting in verkleinende ordonnantie, en ingediepte borstweringen. Hoofdstel gevormd door architraaf,

354. Grote Zavel nr. 6 (1729).

fries met triglifien + drop en steigergaten met schijfvormige vulling en gekorniste kroonlijst. Groot centraal dakvenster met rondboogopening, schijnvoegen, doorgetrokken pilasters en gebogen fronton met zelfde triglifien en sluitsteen. Flankerende balustrade met ingediepte postamenten, waarachter kleine dakkapellen met driehoekig fronton. Volledig verbouwde pui, tot 1896 enkelhuisopstand met deur in l. trav.

S.A.B., O.W., 11873 (1896).

K.I.K., 104186 A.

RENOY G., *Le Sablon*, Brussel, 1982, p. 18.

Nr. 7. Neoclassicistisch breedhuis met vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), in deze vorm daterend uit XIX A, doch met oudere kern aangegeven door rechte muurankers op alle bouwl. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. bovenvensters, voorzien van arduinen dorpels en ijzeren leuningen met dubbele krul. Kroonlijst met

klossen boven fries en kordon; voorheen afgewolfde dakkapellen. Verbouwde pui (769).

Nr. 8. Oorspronkelijk eclectisch enkelhuis, waarvoor bouwaanvraag van 1881; drie bouwl. en twee trav. onder mansarddak (leien en pannen). Lijstgevel, ca. 1973 in pseudo-classicistische stijl vereenvoudigd n.o.v. architect P. Noël, waarbij incorporatie van de poortomlijsting van het gesloopte herenhuis van de hertog van Wellington in de Parochiaansstraat. Rondboogpoort met zandstenen omlijsting in Lodewijk XVI-stijl: archivolt met imposten en sluitsteen + drop en schijven in de zwikken, flankerende ingediepte pilasters onder gestrekt entablement op consoles, uit XVIII d (770).

S.A.B., O.W., (1881).

K.I.K., 179/31.

Nr. 9. Diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder gemansardeerd afgesnuit zadeldak (leien en Vlaamse pannen). Traditionele kern opklimmend tot XVII, tot deze vorm aangepast in XVIII-XIX; gerenoveerd, met nieuwe pui, n.o.v. architect P. Noël in 1973. Gedecapeerde lijstgevel van baksteen, met één ltelievormig en rechte muurankers. Rechth. bovenvensters met kwartholle zandstenen negblokken, ontlastingsboog en arduinen dorpel. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven steigergaten; dakkapel met driehoekig fronton. Recente natuurstenen pui (771).

K.I.K., 179/45.

Nr. 10. Traditioneel diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen). Verhoogde halsgevel van bak- en vernieuwde natuursteen, d.m.v. jairstenen gedateerd 1713 op de borstwering van de derde bouwl. Grondig gerestaureerd o.l.v. architect R. Devroye en R. Lemaire in 1972-1973. Gevelgeleding door waterlijsten; rechte muurankers. Gereconstrueerde kruiskoziijnen op tweede, bolkoziijnen op derde bouwl., met kwartholle negblokken en speklagen in het verlengde van de dorpels. Geveltelp: rondboogvensters met imposten, sluitsteen en doorgetrokken waterlijst, en flankerende ronde oculi in getrapte cer-

ste geleding; balkgat in door voluten gemarkeerde tweede geleding; geprofileerd driehoekig fronton op top. Meermaals verbouwde pui, tot 1852 Lodewijk XV-deuromlijsting in r. trav. (772).

S.A.B., O.W., 11890 (1852), 86055 (1872-1973).
K.I.K., 179/45.
A Plus, 1979, 56, p. 10-11.

Nr. 12. Eertijds diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder afgesnuit zadeldak waarin dakkapel met fronton, uit XVII-XVIII; vgl. bouwaanvraag van 1856 verhoogd met vierde bouwl. en zadeldak (n // straat) met rechte dakkapel. Bepclisterde lijstgevel met verkleinende ordonnantie; bewaarde muurankers op derde bouwl. Tot 1910 enkelhuisopstand met rechth. vensters en deur met imposten onder doorgetrokken waterlijst. Aangepast, cf. pui en rondboogvensters van tweede bouwl. in 1951-1955. Vlak omlijste vensters op tweede – met bijkomende waterlijsten – en derde bouwl. Lage vierde bouwl. met rechth. vensters op kordon. Kroonlijst met modillons en tandlijst boven steigerpaten met leeuwekopvulling (773).

S.A.B., O.W., 11857 (1856), 5520 (1910), 64253 (1951-1955).

Nr. 12A-13. Neoclassicistisch breedhuis met vier bouwl. en drie trav., uit XIX a-b. Eertijds lijstgevel met dubbelhuisopstand – sinds 1833 met winkelraam –, rechth. deur en vensters met lekdrempels in verkleinende ordonnantie. Pseudomansardedak met vervanging van zadeldak sinds 1927. Huidig uitzicht, o.m. gevel- en dakbekleding, ramen, luiken en leuning, n.o.v. architect F. Delcourt van 1965 (774).

S.A.B., O.W., 11887 (1833), 33722 (1927), 75504 (1965).

Nr. 14. Hoekhuis (St.-Annastraat), vooreen z.g. «In den Engel», heden vlg. gevelsteen «Den Groenen Engel». Oorspronkelijk traditioneel diephuis met trapgevel (6 tr. + topstuk), drie bouwl. en twee trav., uit XVII; na afbraak in kopiërende stijl wederopgebouwd in klamp- en natuursteen, n.o.v. architect H. De Kock in 1925, cf. ook gevelsteen (775).

355. Grote Zavel nr. 15-16. z.g. «Den Gulden Baert», 17-18 (1831).

S.A.B., O.W., 39691 (1925).
K.I.K., 105013 A.

★ Nr. 15-16. Z.g. «Den Gulden Baert», later ook «St.-Jozef» (fig. 355). Diephuis (hoek St.-Annastraat), vermoedelijk in traditionele bak- en zandsteenbouw achter de huidige cementering, te dateren in XVII; drie bouwl. en tweemaal drie trav. onder zadeldak (pannen). Barokke verhoogde halsgevel met afgeschuinde hoektrav. Rechte en Y-vormige muurankers op de penanten van alle bouwl. en in de geveltop. Begane grond met deur in de hoektrav. en winkelpui waarvoor bouwaanvraag van 1861. Aangepaste rechth. bovenvensters. Sterk gehavende geveltop met twee geledingen gemarkeerd door waterlijst. Eerste geleding met voluten en trap, l. geknikt in het verlengde van de afgeschuinde trav., r. vermoedelijk aangevuld; achtereenvolgens rondboogvenster en rechth. luik. Topgeleding gevormd door voluten waarop gestrekt en-

tablement; balkgat. Verankerde zijgevel met aangepaste muuropeningen, dakgoot boven steigerlaten en dakkapel.

Interieur. Indeling in voor- en onderkelderde achterplaats. Balkenlagen met moerbalken op zandstenen consoles en dakspant; houten spiltrap vanaf de tweede bouwl. aan de W.-zijde tussen de voor- en de achterplaats.

S.A.B., O.W., 11885 (1861).

Nr. 17, 18. Gekoppelde neoclassicistische rijhuizen met vier bouwl. en elk twee trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1831 (fig. 355). Ter vervanging van traditioneel diephuis met trapgevel met centrale rondboogdeur en dito tweelicht in top. Heden gecementeerde lijstgevels met verkleinende ordonnantie en klassiek hoofdstel. Rechth. bovenvensters, met geriemde omlijsting in nr. 17, voorzien van ijzeren leuning, op doorgetrokken lekdrempels. Oorspronkelijk telkens deur en winkelraam in spiegelbeeld, heden verbouwd. Achtergevels met aanleunende trapkokers, in stijl- en regelwerk met baksteen-vulling.

S.A.B., O.W., 11884 (1831).

Nr. 19-21. Neoclassicistisch breedhuis met drie bouwl. + entresol en mezzanino en vijf trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1841. Ter plaatse van XVI-XVII herenhuis waarvan nog bewaarde kelders onder de huidige. Bepcleisterde en beschilderde lijstgevel. Begane grond oorspronkelijk met gekoppelde rondbogen met geprofileerde booglijst op doorgetrokken imposten, verbouwd voor winkelpuien vanaf 1876-1885. Entresol met schijnvoegen en haast vierkante vensters. Verkleinende rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting op kordonvormende lekdrempels. Gietijzeren vensterleuning. Gevelbeëindiging door architraaf waarop omljste mezzaninovensters, en kroonlijst (776).

S.A.B., O.W., 11881 (1841), 11878 (1876-1885).

Nr. 32. Laat-classicistisch enkelhuis, oorspronkelijk met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit XVIII d; verhoogd met bijkomende mansardeverd. waarin

dakkapellen, n.o.v. architect F. De Roy van 1957. Mogelijk sporen van oudere kern of recuperatiemateriaal. cf. negblokken en derde bouwl. en muurankers. Vlg. oude iconografische bronnen ter plaatse van traditioneel breedhuis met getrapte dakvensters (fig. 350). Gedecapeerde lijstgevel met sokkel en benedenbouw van zandsteen en door rechth. lisenen geritmeerde bovenbouw van baksteen, horizontaal gemarkeerd door de geprofileerde pui- en kroonlijst. Rechth. deur en vensters in verkleinende ordonnantie, met ingediepte dagkanten, geprofileerde lekdrempels en op bovenverd. paneel op de borstwering (777).

S.A.B., O.W., 70351 (1957).

Nr. 34. Neoclassicistisch enkelhuis met vier bouwl. en vier trav. uit XIX a-b, onder in 1876 gemansardeerd schilddak (n ⊥ straat, pannen). Vlg. oude iconografische bronnen ter plaatse van traditioneel herenhuis met door voluten gemarkeerde geveltop (fig. 350). Bepcleisterde en beschilderde lijstgevel op gedecapeerde zandstenen benedenbouw. Rechth. benedenvensters met verlaagde dorpels (1972) en oorspronkelijke r. deur in hardstenen entablement. Verkleinende rechth. bovenvensters in laterc stucomlijsting, op doorgetrokken lekdrempels. Gevelbeëindiging door architraaf, fries waarin steigerlaten met schijfvormige vulling en kroonlijst op modillons; dakkapellen met pseudo-fronton (778).

S.A.B., O.W., 11891 (1876), 83067 (1972).

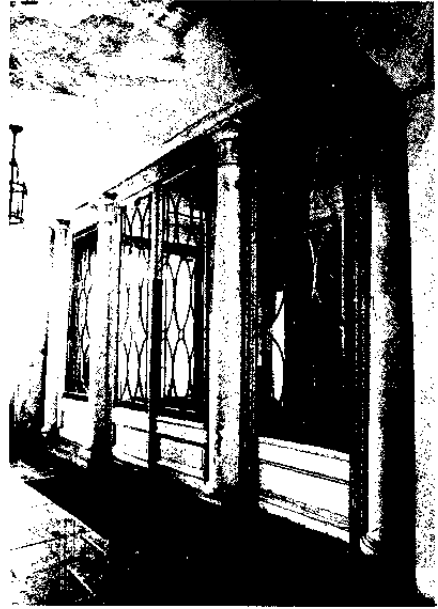
Nr. 35. Neoclassicistisch enkelhuis uit XIX a-b, met vier bouwl. en drie trav. onder gemansardeerd zadeldak (kunstleien) + dakkapel. Vlg. oude iconografische bronnen ter plaatse van traditioneel diephuis met renaissancekenmerken (fig. 350). Volledig zandstenen lijstgevel, mogelijk recuperatiemateriaal, met rechth. openingen in verkleinende ordonnantie, met vlakke hardstenen omljstingen en doorgetrokken lekdrempels. Kroonlijst met klossen boven fries en kordon. Benedenvensters in 1902 verbouwd tot winkelraam (779).

S.A.B., O.W., 46539 (1902).

Nr. 36. Neoclassicistisch dubbelhuis met drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak (kunstleien). Eertijds symmetrisch geheel van twee gekoppelde herenhuizen met nr. 37, waarvoor bouwaanvraag van 1824, ten dele nieuw opgebouwd en ten dele als aanpassing van de resten van een complexe XVI-XVII herenwoning (zie nr. 37). Huidige gevelopstand, met gewijzigde vensterordonnantie en toegevoegd hoofdstel, waarvoor bouwaanvraag van 1855. Bepaalde lijstgevel. Rechth. vensters met licht geprofileerde omlijsting, lekdrempel en ijzeren leuning. rechth. poort binnen vlakke pilasters, aansluitend bij voluutconsoles van balkon met ijzeren hek. Gevelbeëindiging door architraaf, fries waarin steigergaten met schijfvormige vulling en kroonlijst met klossen; rechte dakkapellen. Heden toegang tot winkelgalerij, met patio en uitkomend in de Ernest Allardstraat (780).

S.A.B., O.W., 11864 (1824), 11858 (1855).

Nr. 37. In huidige vorm neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (kunstleien), eertijds symmetrisch geheel van twee gekoppelde herenhuizen met nr. 36, waarvoor bouwaanvraag van 1824. Vlg. oude iconografische bronnen ter plaatse van complexe herenwoning: aanvankelijk samenstel van twee vleugels met laat-gotische en renaissancekenmerken, beide gekenmerkt door getrapte geveltoppen, met filalen resp. boven de zij- en de midden-trav., de W.-vleugel bovendien met bovenverd. in overstek op rondbogen en getrapte aandaken, uit XVI; fasengewijs ver- en/of wederopgebouwd in traditionele stijl met drie bouwl. en acht trav. op U-vormige plattegrond in loop van XVII (fig. 349, 350). Vrijwel intact bewaard XVI-XVII-volume, cf. gevelverankering en steile dakhelling, met slechts neoclassicistische gevel- en interieuraanpassingen (1824); in tegenstelling tot nr. 36 dat terzelfdertijd nieuw werd opgebouwd. Bepaalde lijstgevel en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op begane grond; vermoedelijk traditionele bak- en zandsteenbouw, verankerd d.m.v. rechte muurankers op alle bouwl. Rechth. vensters met arduinen dorpels en op hovenverd. ijzeren leuning; benedenvensters

356. Grote Zavel nr. 37. Interieur. Vestibule (1824).

verlaagd in 1931. Voorheen zelfde rechth. poort met pilasters en balkon op voluutconsoles als in nr. 36, gewijzigd door toevoeging van erker in 1908, die op zijn beurt verwijderd werd bij restauratie o.l.v. architect J. Obozinski in 1954; typische houten vleugel deur (1824). Gevelbeëindiging door kroonlijst boven steigergaten met schijfvormige vulling; afgewolfd dakkapellen.

Binnenplaats: gelijkaardige opstand met slechts twee bouwl. en resp. drie trav. aan de N.-zijde, vijf trav. aan de ingekorte W.-zijde, verankerd d.m.v. rechte muurankers met gekrulde spie, onder zadeldaken; XX-bedrijfsgebouw aan Z.-zijde.

Interieur: empire-vestibule en hal met acanthuszuilen en casementenplafond (1824), (fig. 356); monumentale barokke dubbele bordestrap van eikehout met balusterleuning, ajour gebeeldhouwde hoekpanelen en gewijzigde trappalen (XVII), (781).

S.A.B., O.W., 11864 (1824), 39303 (1931), 1383 (1908), 70004 (1954).

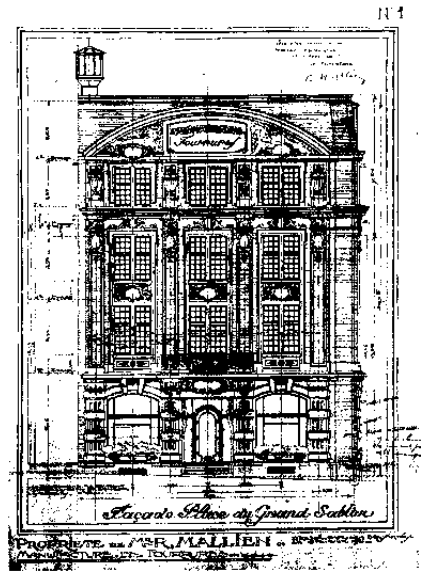
Nr. 38. Diephuis in traditionele stijl uit begin XVII, vlg. oude iconografische bronnen oorspronkelijk met slechts drie bouwl. en tweeledige trapgevel met voluten en fronton als bekroning, ter plaatse van breedhuis met houten bovenverd. in overstek uit XVI (fig. 349,350). Geveltop verwijderd in XIX, gereconstrueerd met toevoeging van vierde bouwl. n.o.v. architect G. Luyckx in 1957. Heden trapgevel met vier bouwl. en vier trav.; gecombineerde bedaking (pannen). Tweede en derde bouwl. van bak- en zandsteen met rechte muurankers; voormalige kruiskozijnen met kwartholle negblokken en brede speklagen in het verlengde van de dorpels; vernieuwde lateien en lekdrempels. Vierde bouwl. en eenledige geveltop met drieliicht en overhoeks topstuk in kopiërende stijl. Begane grond verbouwd (782).

S.A.B., O.W., 71902 (1957).

Nr. 39. In oorsprong zelfde XVII-diephuis als nr. 38, met drie trav., ter plaatse van driekwarthuis met houten puntgevel in overstek uit XVI (fig. 349, 350). Geveltop vervangen door mezzanino in XIX, en op dezelfde wijze gereconstrueerd in 1954, waarbij aanbreng van jaarankers 1607. Tweede en derde bouwl. met identieke doorlopende opbouw doch lelievormige muurankers. Tweeledige geveltop. Begane grond verbouwd (782).

S.A.B., O.W., 76619 (1954).

Nr. 40. Voormalige «*Manufacture de Fourrures Raymond Mallien*», sinds 1971 *Museum van Posterijen en Telecommunicaties*. Monumentaal hoekcomplex (Korte Minimenstraat nr. 2-4) in «Beaux-Arts»-stijl met neo-Lodewijk XIV-inslag, n.o.v. architect V. Dirickx van 1920, gewijzigd door architect J. Barbotin (Rijssel) in 1921 (fig. 357). Ter plaatse van een ruim traditioneel herenhuis met getrapte dakkapellen uit XVI-XVII (fig. 349, 350). Opgetrokken uit baksteen en Euville; drie bouwl. + attiek en resp. drie en acht trav. onder pseudo-mansardedak (leien), op U-vormige plattegrond. Geaccentueerd gevelfront aan de Grote Zavel, met geboste pui, door kolossale pilasters, oplopende vensteromlijstingen en hoofdstel gemarkeerde bovenverd.,

357. Grote Zavel nr. 40. Voormalige «*Manufacture de Fourrures Raymond Mallien*», huidige *Museum van Posterijen en Telecommunicaties*. Gewijzigde bouwaanvraag (1921). (S.A.B., O.W., 60845).

en door vazen geritmeerde attiek onder gevelbreed gebogen fronton met beeldhouwde leeuwen; overvloedig decor van neobarokke cartouches en guirlandes, gesmeed ijzeren balken met initialen R.M. Op hoekrisalieten na vereenvoudigde opstand, afgesloten door ijzeren hek, aan de Korte Minimenstraat, met doorlopend beglaasde mansarde. Markant voormalig winkelinterieur, heden inkomhal (783).

S.A.B., O.W., 60845 (1920-1921).

Nr. 41. Neoclassicistisch hoekhuis (Korte Minimenstraat) met drie bouwl. + mezzanino en resp. drie en zes trav. onder afgesnuit zadeldak (n ⊥ Grote Zavel, pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1835. Vlg. oude iconografische bronnen ter plaatse van driekwarthuis met houten puntgevel met overstek uit XVI, verstaend tot trapgevel in XVII (fig. 349). Bepoetste en beschilderde lijstgevel en sokkel. Voorgevel, met dubbelhuisop-

stand, met gekoppelde rondbogen met geprofileerde booglijst op doorgetrokken imposten. Voorts gewonc, verkleinende ordonnantie : rechth. vensters, kordonvormende geprofileerde lekdrempels, gekrulde ijzeren leuningcn. Gevelbeëindiging door architraaf, rechth. mezzaninovensters tussen steigergaten, en kroonlijst (784).

S.A.B., O.W., 18313 (1835).

Nr. 42. Diephuis in traditionele bak- en zandsteenstijl, eertijds vermoedelijk met topgevel, uit XVII; in neoclassicistische stijl aangepast met bijkomende halve verd., deuromlijsting en lekdrempels in begin XIX. Vlg. oude iconografische bronnen ter plaatse van driekwarthuis met houten puntgevel in overstek uit XVI (fig. 349). Heden gedecapeerde lijstgevel - enkelhuisopstand -, vier bouwl. en twee trav. onder afgesnuit zadeldak (pannen). Voormalige kruiskoziijnen met kwartholle negblokken, speklagen in het verlengde van de dorpels en wigvormig ontlastingsstelsel, en rechte muurankers op tweede en derde bouwl.; afgevlakte gevelsteen in middenpenant van derde bouwl. Haast vierkante vensters met hergebruikte (?) negblokken op bovenste verd. Kroonlijst met kloppen boven steigergaten; afgewolfd dakkapel. Vroegere rechth. deur in zandstenen entablement met geprofileerde waterlijst; benedenvensters en sokkel in 1893 verbouwd tot cafépui. Achtertuitgevel (785).

S.A.B., O.W., 11896 (1893).

Nr. 43. Rest van belangrijk herenhuis in traditionele stijl met laat-gotische reminiscenties, opklimmend tot XVI A. Eertijds twee bouwl. en vijf trav., alleszins met 1. getrapte geveltop (fig. 349). In XVIII A aangepast met halve derde bouwl., Lodewijk XIV-middenrisaliet en mansardedak. Drie r. trav. gesloopt, ten laatste in 1888, tengevolge het doortrekken van de Minimenstraat. Heden gedecapeerde lijstgevel van bak- en zandsteen met drie bouwl. en twee trav. onder mansardedak. Benedenbouw op hoge zandstenen sokkel met afzaat; verbrede openingen. Bovenverd. in overstek op brede, gedrukte korfbogen met sterk geprofileerde boogrug, opgevangen door colon-

358. Grote Zavel nr. 43.

netten met polygonaal, geringd kapiteel, schoorstuk en koolbladversiering, aanzettend op de sokkel (fig. 358). Rechte muurankers. Op tweede bouwl. aangepaste kruiskoziijnen met kwartholle negblokken en gekoppelde ontlastingsboogjes, en speklaag in het verlengde van de onderdorpels; 1. penant met hoekblokken mogelijk van brandmuur. Op derde bouwl. afwijkende verankering en voorheen haast vierkante doch eind XIX verhoogde kozijnen, eveneens met vermoedelijk gerecupereerde kwartholle negblokken. Kroonlijst met tandlijst boven steigergaten (786).

HIENNE A., WAUTERS A., 1975, IV, fig. 1502.

Nr. 44-45. Afgeschuind hoekcomplex (Minimenstraat nr. 2-10), een vijftal gekoppelde huizen, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1888; drie bouwl. en zeventien trav. onder pseudo-mansardedak (kunstleien). Beplesierde en beschilderde lijstgevel

359. Grote Zavel nr. 46, z.g. «L'Aigle» (1894-1895), 47-48, 49 (1567).

met hardstenen plint, geled door het omlopend balkon met consoles en ijzeren hek van de tweede bouwl. Voorts eenvoudige opstand, met vlak omlijste rechth. openingen : overwegend winkelpuilen en privé-deuren op begane grond, resp. deurvensters en vensters met onderdorpel op de bovenverd. Klassiek hoofdgestel; centrale dakkapel met vleugelstukken en fronton, overige getoogd met pseudo-fronton (787).

S.A.B., O.W., 11866 (1888).

Nr. 46. Afgeschild hoekgebouw (Joseph Stevensstraat nr. 40, Rollebeekstraat nr. 45-47), drie gekoppelde huizen, in neo-Vlaamse-renaissancestijl, waarvoor bouwaanvraag van 1894, in de gevel gedateerd 1895 (fig. 359). Voorheen z.g. «L'Aigle». Tweede prijs in de gevelwedstrijd voor de Joseph Stevensstraat van 1894-1905. Lijstgevel van baksteen- en natuursteenbanden met ruime verwerking van hardsteen, voorzien van gesmeed ijzeren liliëvormige sierankers;

vier bouwl. en twaalf trav. onderoverkragend zadeldak (leien) op modillons. Hoektrav. geaccentueerd door rechth. erker en gesmeed ijzeren balkonhek, en tweelichten; middentrav. aan de Joseph Stevensstraat doorlopend in breed dakvenster met gebogen pseudo-fronton en bolornament. Begane grond met verbrede openingen onder I-balk in hoektrav., winkelpuilen met bijkomende entresol in uiterste trav., omlijste privédeur met bovenlicht aan de Rollebeekstraat. Rechth. bovenvensters met ruw geboste hardstenen hoekkettingen en ontlastingsboog, en op hoogste verd. boogvelden; balustraden en aan weerszij van hoektrav. balkons op hoofdverd. Halfverheven beeldhouwwerk o.m. adelaars en cartouches in borstweringen en boogvelden. Afgewolfd dakkapellen met spits; oorspronkelijk ronde dakruiter met oculi, koepel en adelaar, op basis na verwijderd in 1962.

S.A.B., O.W., 5909 (1894), 31708 (1894-1905), 76010 (1962).

360. Grote Zavel nr. 47-48. Deuromlijsting. Tussendorpel.

Nr. 47-48. Vroeger diephuis (hoek Rollebeekstraat) met drie bouwl. en resp. drie en twee trav., eertijds met brede tweeledige trapgevel (9 tr. + topstuk), daterend uit XVII; geveltop in 1896-1897 vervangen door afgesnuit en afgeknot mansardedak (leien en pannen), (fig. 359). Vermoedelijk traditionele bak- en zandsteenbouw achter huidige bepleistering; lelie-ankers met gekrulde spie. In XIX aangepaste rechth. vensters met lekdrempel; stucomlijstingen van 1896-1897. Fraaie spiegelboogdeur met hardstenen omlijsting in Lodewijk XV-stijl uit XVIII c, in l. trav. van voorgevel; geprofileerd kwarthol, met spiegels versierd beloop vanaf neuten, bewerkte tussendorpel (fig. 360) en uitgelengde sluitsteen met rocailles, onder gestrekte waterlijst; steenhouwersmerk, p. LXXXIII, nr. 14, geïdentificeerd met J.F. Piron + J. Cornet (Arquennes, Feluy). Ernaast klassiek winkelraam en -deur uit 1896-1897, in plaats van twee benedenvensters. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven steigergaten; dakkapellen met pilasters en fronton.

S.A.B., O.W., 11897 (1896-1897).

Nr. 49. Traditioneel diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde trapgevel (8 tr.), op de tweede bouwl. d.m.v. muurankers gedateerd 1567, doch in deze vorm eerder te dateren in XVII; topstuk ca. 1900 vervangen door huidig gebogen fronton met obelisk (fig. 359). Vermoedelijk bak- en zandsteenbouw, penanten en geveltop

verankerd d.m.v. lelie-ankers met gekrulde spie; sokkel met getraliede keldermond. Aangepaste rechth. l. deur, beneden- en bovenvensters op arduinen dorpels (XIX). Geveltop met in eerste geleding drielicht gevormd door rondboogvormig middenvenster met imposten en sluitsteen en rechth. zijvensters, in tweede geleding rechth. venster, eveneens op toegevoegde dorpels; vernieuwde dekstenen. Typische gegraveerde beglazing van voormalig café «Aux Bons Enfants» op tweede bouwl. Achterpuntgevel.

Guldenhoofdstraat (5 F)

Van Grote Markt naar Steenstraat/Vruntstraat.

Opgenomen in het B.P.A. 30/10 «Grote Markt en omgeving», van 1960 (cf. Beenhouwersstraat). Aloude straat in XVII z.g. «Molenaarsstraat» naar het gelijknamige gildehuis ingeplant op de hoek met de Steenstraat. Huidige benaming ontleend aan het huis «'t Gulden Hoofd» (nr. 1).

O.-zijde in XIII-XIV bebouwd met diverse willekeurig ingeplante huizen, naderhand onteigend voor de bouw in 1353 van de nieuwe Lakenhal en in 1444 van de W.-vleugel van het Stadhuis, dat na het bombardement nog ten Z. – ter plaatse van de Lakenhal – in 1706-1717 werd uitgebreid. (zie Grote Markt). R. straatzijde – behalve het verbouwde nr. 13-15 – gekenmerkt door behouden oorspronkelijke bebouwing met diephuizen met fraaie topgevels, die i.l.v. XX b-c werden gerestaureerd (fig. 361).

Nr. 1. Eertijds z.g. «'t Gulden Hoofd», eigendom van de bakkersgilde die het huis in 1695 op verzoek van de stedelijke overheid verkocht. In 1752 werd hier tijdelijk de Academie voor Schilder-, Bouw- en Tekonkunst in ondergebracht. Diephuis met lijstgevel van drie bouwl. en dito trav. onder afgewolfd zadeldak (Vlaamse pannen), uit eind XVII-begin XVIII (fig. 361). Voorgevel door Stad Brussel gerestaureerd vlg. ontwerpen van 1938, gesigneerd architect F. Malfait;

361. Guldenhoofdstraat . W.-zijde, nr. 1. z.g. «'t Gulden Hoofd», nr. 3. z.g. «'t Paradijs» (1696).

362. Guldenhoofdstraat nr. 3. Z.g. «'t Paradijs» (1696). Lodewijk XVI-pui.

toevoeging van geveldecoratie en balustrleuningen, verhoging van bovendorpels op de derde bouwl. Zandstenen voorgevel met verwerking van vernieuwd materiaal. Typische platte bandversiering en alternerend vorming van spiegels en hardstenen getorste balustrades op de borstweringen van de bovenverd. Markerende druiplijsten en rechth. vensters met dorpels van arduin. Kroonlijst centraal onderbroken voor rechth. dakvenster onder gebogen fronton. Aangepaste begane grond.

S.A.B., O.W., 53330 (1938); N.P.P., B 1.
K.I.K., 104673 A.

Nr. 3. Eertijds z.g. «'t Paradijs». Diephuis, enkelhuisopstand, oorspronkelijk van drie bouwl. (tweede bouwl. heden opgesplitst) en drie trav. onder diep zadeldak (pannen). Gecementeerde halsgevel, op borstweringen «MD/CXC/VI» (1696) gedateerd (fig. 361). Bovenbouw

vlg. archiefgegevens van 1954 gerestaureerd n.o.v. architect P. Libert: natuursteen voor onderdorpels, kordons, banddecoratie, kapitelen en basementen van de pilasters. Classicerende barokordonnantie: Dorische pilasters in kolossaal orde, uitlopend in het gekorniste hoofdstel met kroonlijst, onversierd fries en gelede architraaf. Tweeledige top met platte bandaflijning, gemarkeerd door geprofileerde waterlijst; centraal rechth. venster tussen smalle Dorische pilasters en flankerende oculi; top met driehoekige frontonbekroning. Fraaie, beschilderde hardstenen pui in Lodewijk XVI-stijl (XVIII d) met latere aanpassingen (fig. 362). Benadrukte deurtrav. in licht risaliet: rechth. omlijsting op hoge neuten, sluitsteen met lamberkijn onder druiplijst en tandlijst. Vensters heden gedeeltelijk aangepast als garage-ingang: behouden lamberkijnen onder de druiplijst; lekdrempels voorheen op uitge-

werkte consooltjes cf. geveltekening toestand 1919 (788).

S.A.B., O.W., 62717 (1954).

Archief K.C.M.L., plannen Brussel : gevelopstanden architect F. Malfait, 25, Guldenhoofdstraat, 1919.

Nr. 5. Voorheen z.g. «*de Persse*». Diephuis van drie bouwl. en drie trav. onder gecombineerd L-vormig zadeldak (leien). Vlg. archieffoto van 1905, geveltekeningen toestand 1919 en 1955 met gelijkaardige geveltop als nr. 3 en zonder balustrades. Huidige natuurstenen en deels gecementeerde halsgevel resulterend van restauratie in 1957-1958 i.o.v. de Stad, door architect J. Rombaux. Classicerende barokordonnantie door kolossale Ionische pilasters, verder platte banddecor en tweeledige geveltop met driehoekig fronton. Jaarstenen «MD/CXC/VI» (1696) op borstweringen. Vernieuwde begane grond met schouderboogdeuromlijsting (789).

S.A.B., O.W., 72796 (1955); N.P.P., B 2.

K.I.K., 104671 A.

Archief K.C.M.L., plannen Brussel : gevelopstanden architect F. Malfait, 25, Guldenhoofdstraat, 1919.

Nr. 7. Voorheen z.g. «*de Groene Lanterne*». Smal diephuis van drie houwl. en twee trav. onder achteraan afgewolfd zadeldak (Vlaamse pannen). Barokke halsgevel met jaartal 1696, waarvoor restauratieplannen van 1953 door architecten H. Coppens en O. Terriijn. Verankerde bakstenen voorgevel met verwerking van Savonnièressteen. Markerende druiplijsten en platte banddecor. Rondbogig omlijst zoldervenster met imposten, sleutel en booglijst; oculus - i.pl.v. vroeger rechth. luik - erboven. Top voorheen afgelijnd d.m.v. driehoekig, heden door boogvormig pseudo-fronton met bolornament. Vernieuwde pui met spiegelboogvormige deuromlijsting (790).

S.A.B., O.W., 64109 en 77613 (1953).

Nr. 9-11. Eertijds z.g. «*de Valk*». Diephuis van drie bouwl. en vier trav. onder achteraan afgewolfd zadeldak (Vlaamse pannen). Bepleisterde en witgeschilderde laatbarokke voorgevel met in- en uitgezwenkte top, 1697 gedateerd d.m.v. jaar-

363. Guldenhoofdstraat nr. 13-15. Z.g. «'s Moldershuys», Deuromlijsting.

stenen. Restauratie vermoedelijk o.l.v. architect F. Malfait, cf. licht verschillend ontwerp gedateerd 1938. Voorheen vlak bepleisterde voorgevel verankerd door lelie-ankers met krul en zonder flankerende oculi in top. Heden getoogde vensters in vlakke handomlijsting, doorgetrokken over de borstweringen. Rechte muurankers met kram en krul. Drieledige geveltop gemarkeerd door geprofileerde waterlijsten. Rondboogvensters en gedichte oculi onder druiplijst in eerste geleding; erboven liliëvormige muurankers en oculus. Top bekroond door pseudo-fronton. Vernieuwde begane grond met afgeschuinde sokkel, pilasters en spiegelboogvormige deuromlijsting. Ter hoogte van puilijst : fraaie smeedijzeren arm met uithangbord (791).

S.A.B., N.P.P., B 22.

K.I.K., 104670 A.

Nr. 13-15. Eertijds z.g. «'s Molderhuys», Hoekhuis met de Steenstraat; drie

bouwl. en resp. drie, één en twee trav. onder tentdak (leien). Voorheen met trapgevel van twee trav. (Guldenhoofdstraat) en lijstgevel van drie trav. (Steenstraat); vlg. bouwaanvraag van 1856 verbouwd tot sobere neoclassicistische lijstgevels van twee + afgeschuinde hoek- + twee trav. Vlg. ontwerp van 1959 door de Technische Bouwdienst, gesigneerd architecten J. Rombaux en P. Lessine, verbouwd tot huidige gevels in neotraditionele stijl, met herstel van de oorspronkelijke ordonnantie op de bovenverd. waarvan sporen werden teruggevonden na het decaperen. Gevel gemarkeerd door natuurstenen omlopende driuplijs-

ten en speklagen. Op de bovenverd. behouden zandstenen negblokken en kwartholle dagkanten van de voormalige kruiskozijnen. Tijdens restauratie toegevoegde getrapte dakvensters. In hoektrav. : deur in (hergebruikte) hardstenen Lodewijk XV-spiegelboogomlijsting (XVIII c), (fig. 363), met steenhouwersmerk, p. LXXXIII, nr. 15 van G. Mondron-Boulouffe (XVIII); kwarthol beloop op neuten, rocaillesluitsteen en fraai uitgewerkte tussendorpel; bekronende geprofileerde driuplijst met gestrekte uiteinden (792).

S.A.B., O.W., 21676 (1856), 77657 (1959).

1

6

11

2

7

12

3

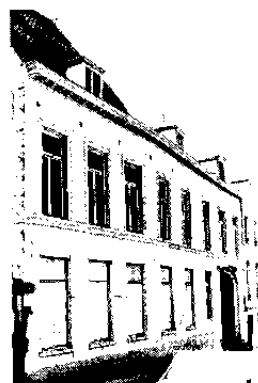
8

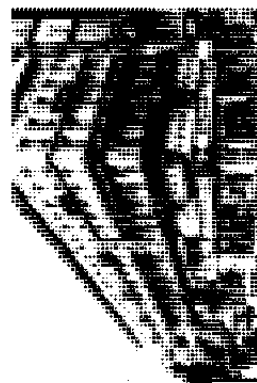
13

4

9

14

21

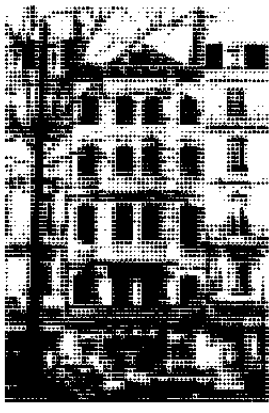
26

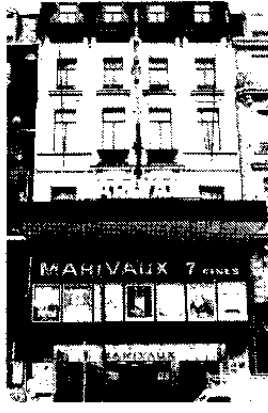
31

22

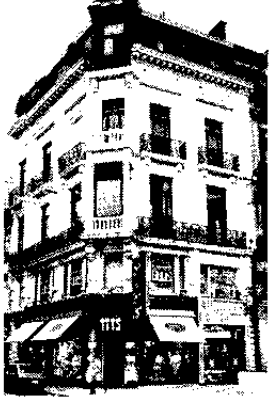
27

32

23

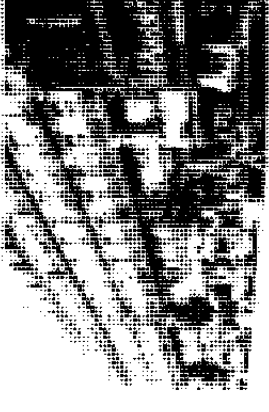
28

33

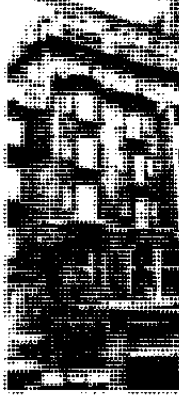
24

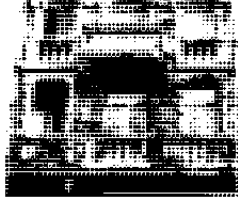

29

34

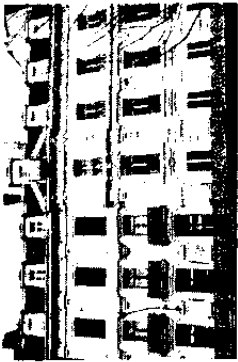
41

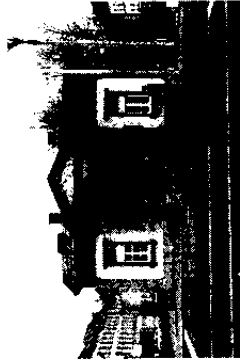
46

51

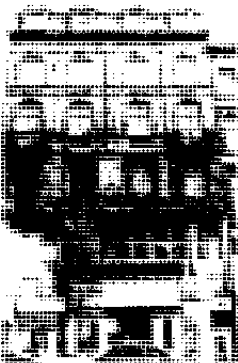
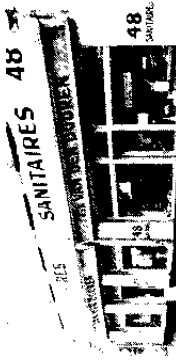
42

47

52

43

48

53

44

49

54

61

66

71

62

67

72

63

68

73

64

69

74

81

86

91

82

87

92

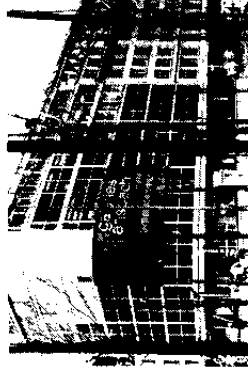
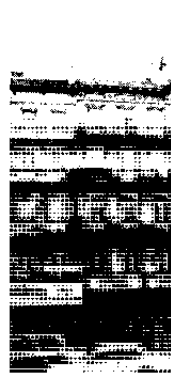
83

88

93

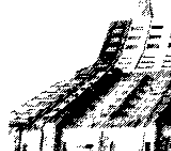
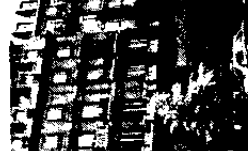
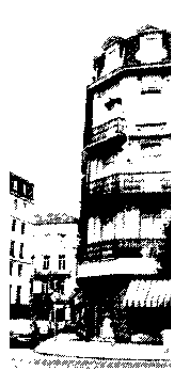
84

89

94

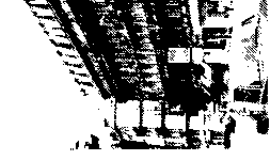

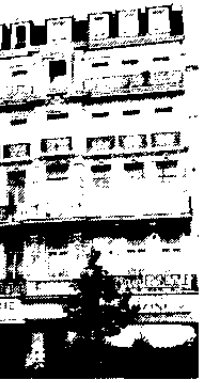
101

106

111

102

107

112

103

108

113

104

109

114

121

126

131

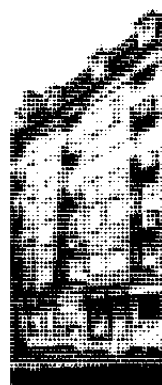
122

127

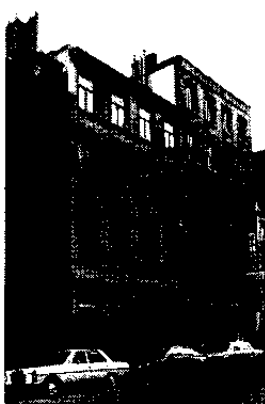
132

123

128

133

124

129

134

141

146

151

142

147

152

143

148

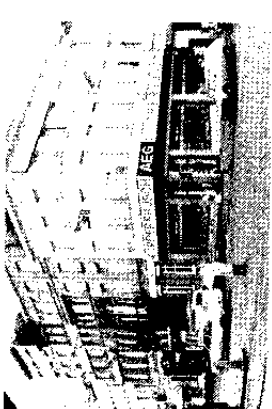
153

144

149

154

161

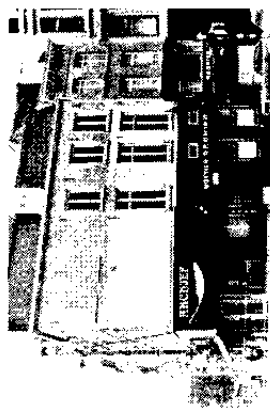
166

171

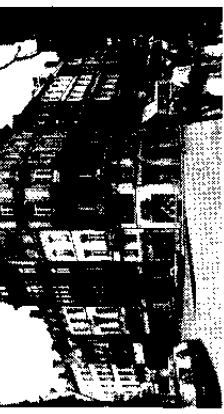
162

167

172

163

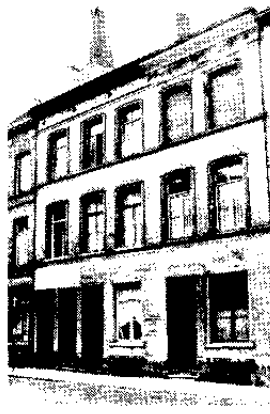
168

173

164

169

174

181

186

191

182

187

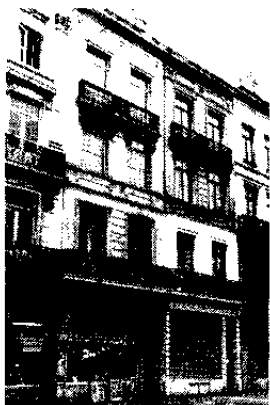
192

183

188

193

184

189

194

201

206

211

202

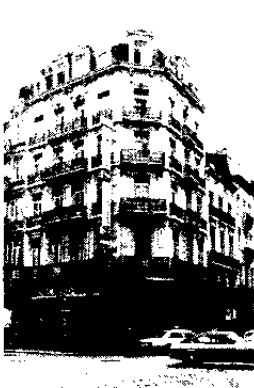
207

212

203

208

213

204

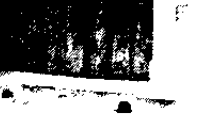

209

214

221

226

231

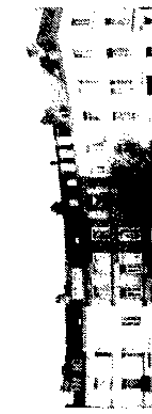
222

227

232

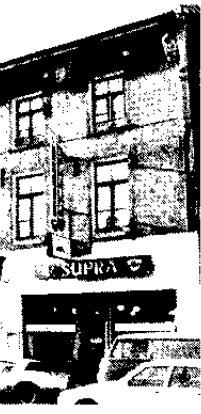
223

228

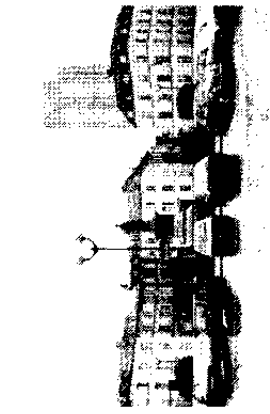
233

224

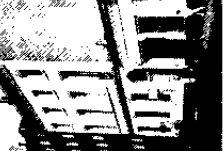

229

234

241

246

251

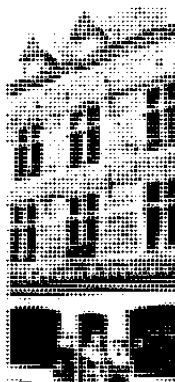
242

247

252

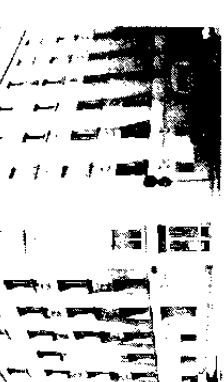
243

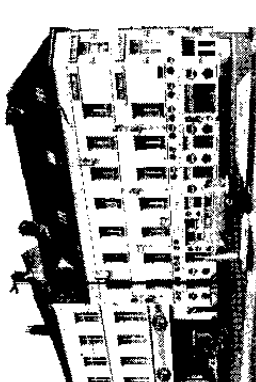
248

253

244

249

254

261

266

271

262

267

272

263

268

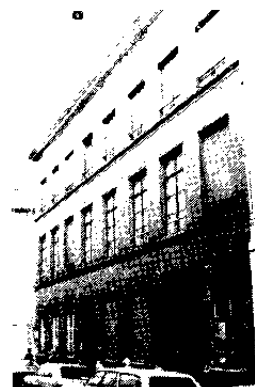
273

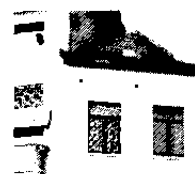
264

269

274

281

286

291

282

287

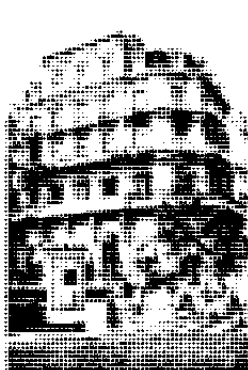
292

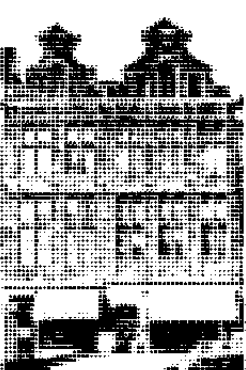
283

288

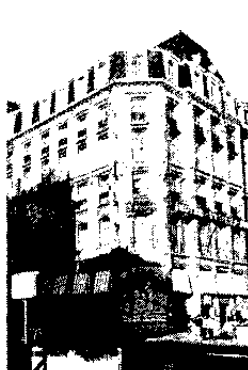
293

284

289

294

301

306

311

302

307

312

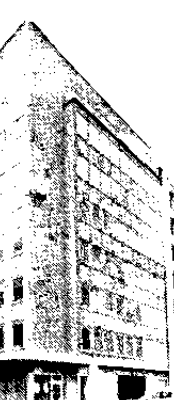
303

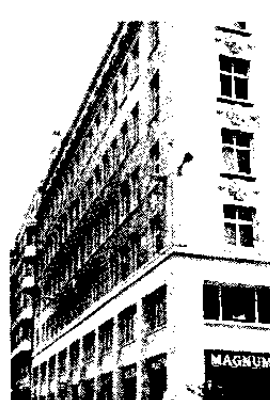
308

313

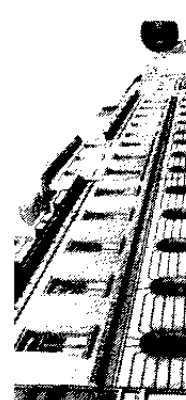
304

309

314

321

326

331

322

327

332

323

328

333

324

329

334

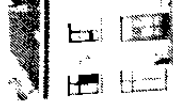
341

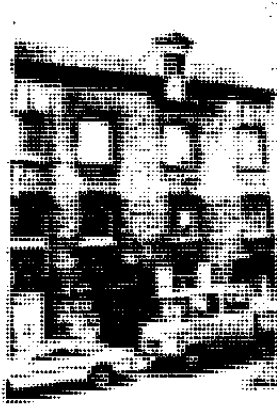
346

351

342

347

352

343

348

353

344

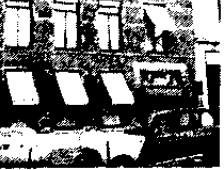

349

354

361

366

371

362

367

372

363

368

373

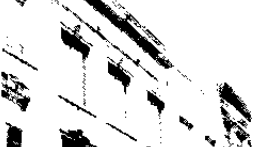
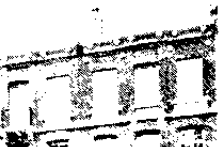
364

369

374

381

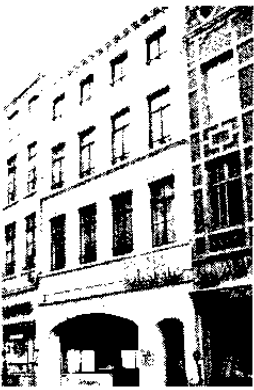
386

391

382

387

392

383

388

393

384

389

394

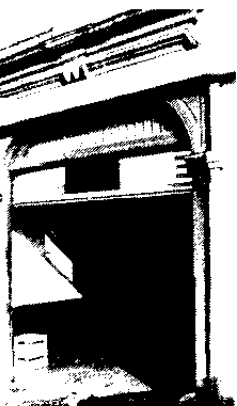
401

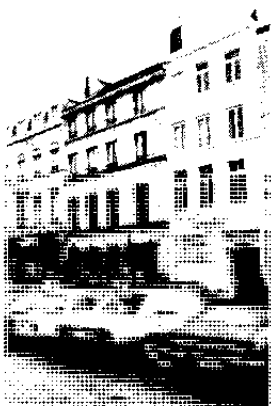
406

411

402

407

412

403

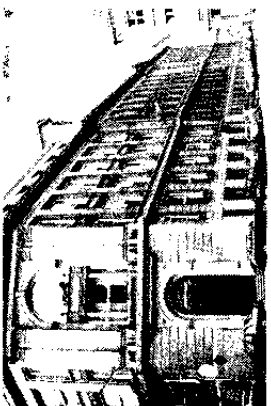
408

413

404

409

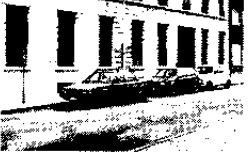

414

421

426

431

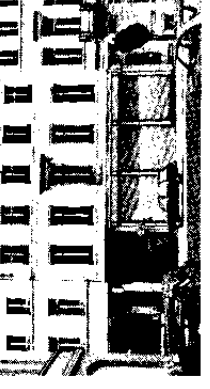
422

427

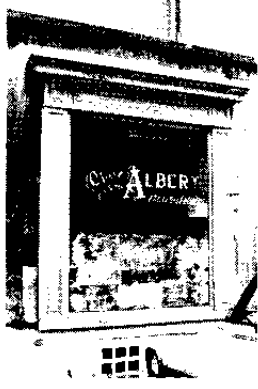
432

423

428

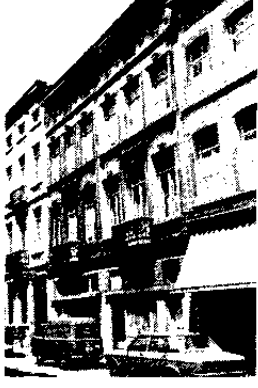
433

424

429

434

441

446

451

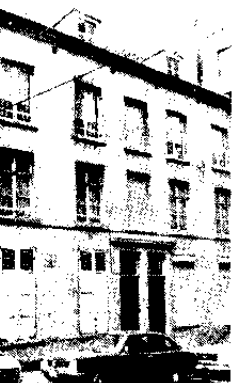
442

447

452

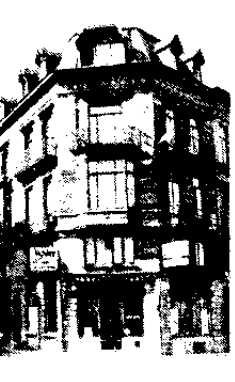
443

448

453

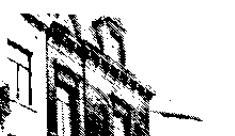
444

449

454

461

466

471

462

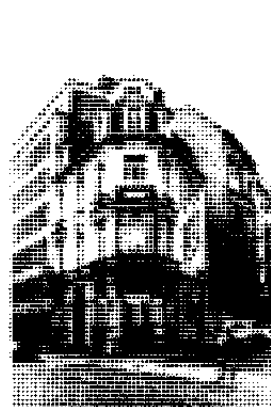
467

472

463

468

473

464

469

474

481

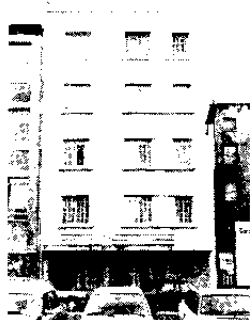
486

491

482

487

492

483

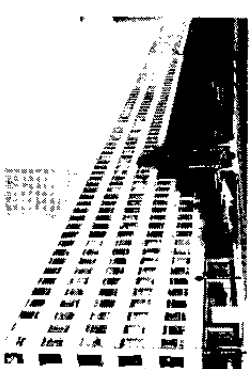
488

493

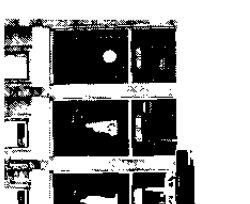
484

489

494

501

506

511

502

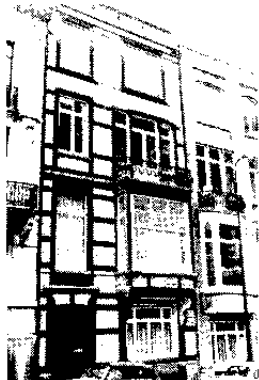
507

512

503

508

513

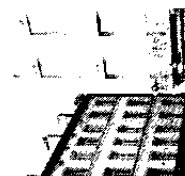
504

509

514

521

526

531

522

527

532

523

528

533

524

529

534

541

546

551

542

547

552

543

548

553

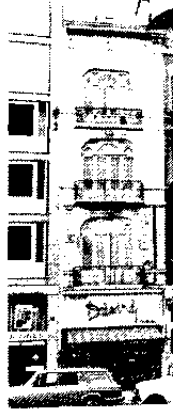
544

549

554

561

566

571

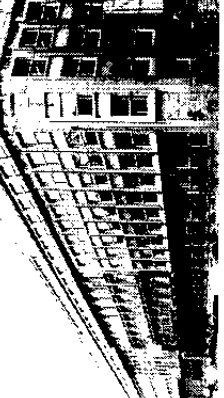
562

567

572

563

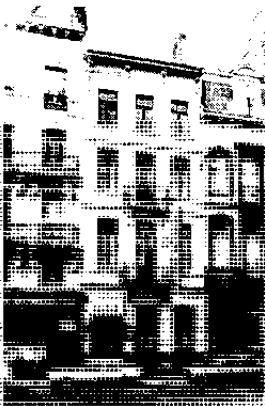
568

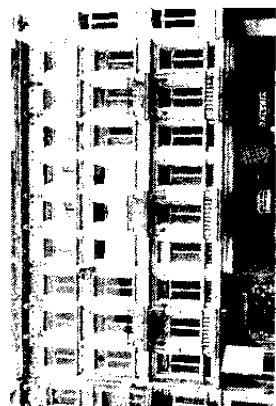
573

564

569

574

582

587

592

583

588

593

4

9

1

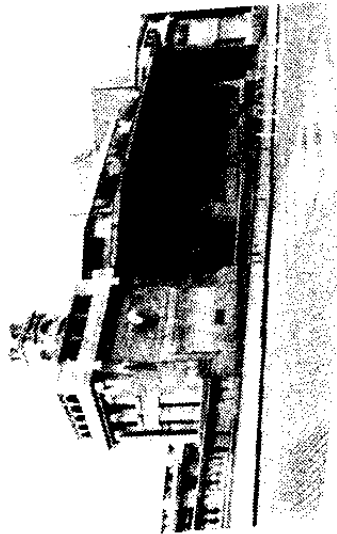
601

606

602

607

603

608

613

621

626

631

622

627

632

623

628

633

624

629

634

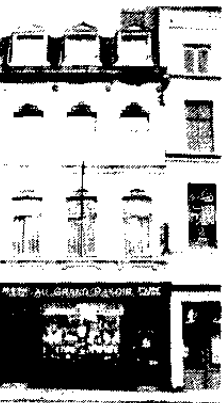
641

646

651

642

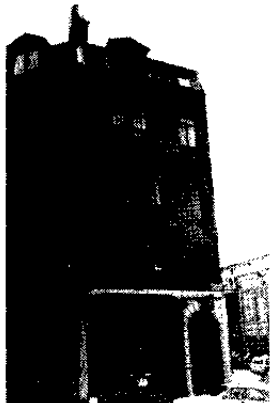
647

652

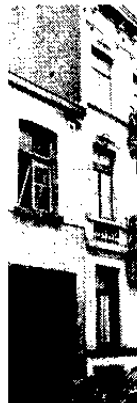
643

648

653

644

649

654

661

666

671

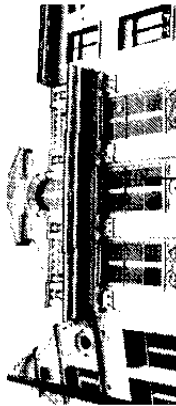
662

667

672

663

668

673

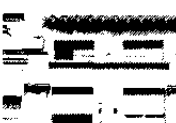
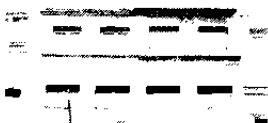
664

669

674

681

686

691

682

687

692

683

688

693

684

689

694

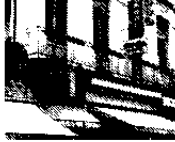
701

706

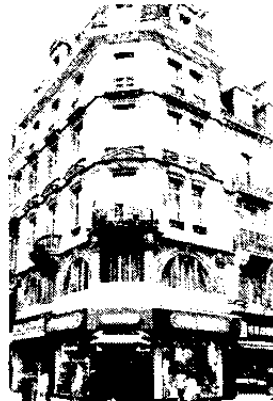
711

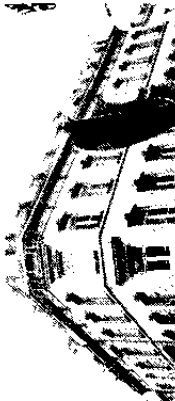
702

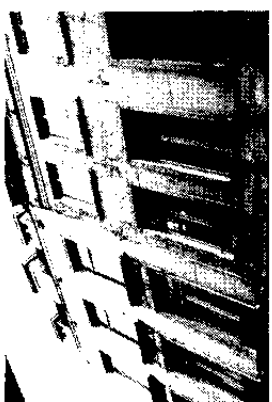
707

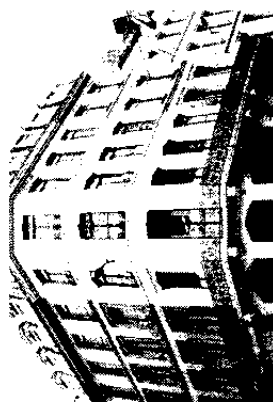
712

703

708

713

704

709

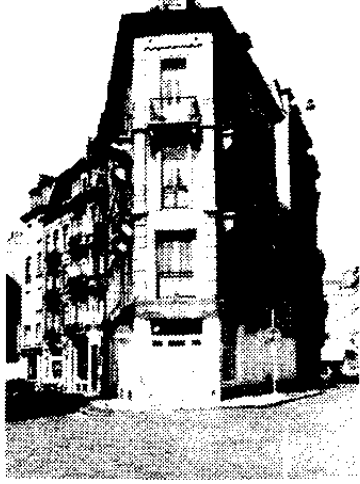

714

722

727

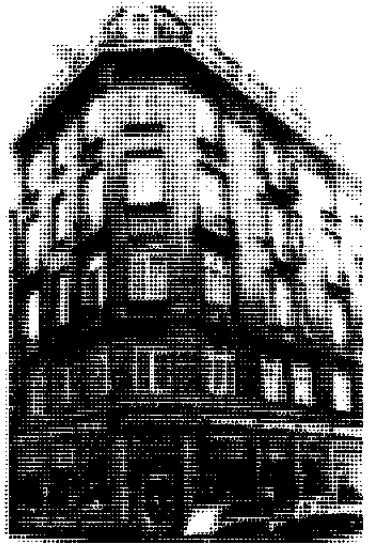
732

723

728

733

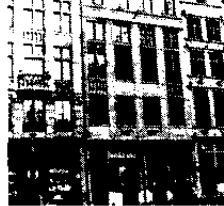
741

746

751

742

747

752

743

748

753

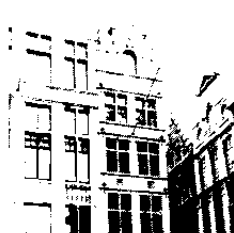
744

749

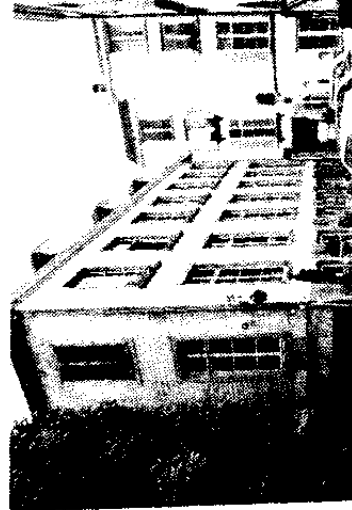

754

762

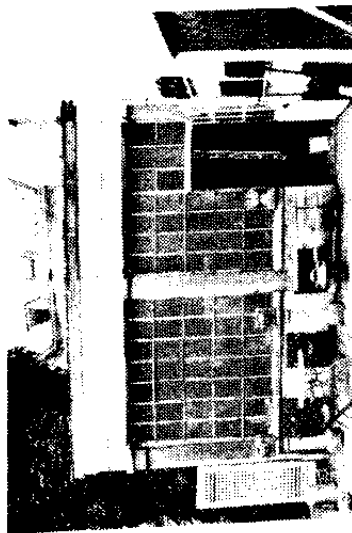
767

772

763

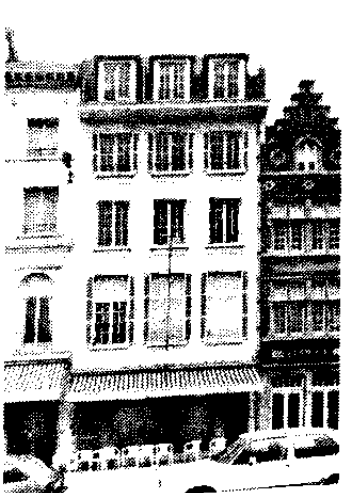
768

773

69

774

781

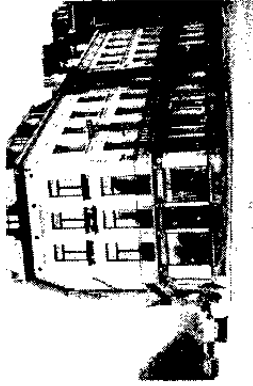
786

791

782

787

792

783

788

784

789

HERKOMST DER FOTO'S

A.A.M. : fig. 39, 205, 254, 258.

Abeels G. : fig. 99, 203, 334.

A.C.L. (K.I.K.) : fig. 5, 6, 46, 49, 94, 116, 118, 120, 148, 165, 231, 277, 308, 313, 322, 323, 324, 325, 331, 333, 336, 344, 347.

Aero News S.P.R.L. : fig. 191, 311.

Bastin Ch. en Evrard J. : fig. 12, 15, 16, 17, 19, 72, 75, 103, 108, 131, 133, 149, 150, 155, 172, 193, 194, 217, 243, 269, 273 en fotoregister 10, 19, 25, 27, 34, 35, 41, 45, 426, 428.

Brabant (Toeristische Federatie van de provincie Brabant) : fig. 326.

Inbel : fig. 101, 158.

Ministère de la Communauté Française, Inventaire du Patrimoine Monumental du Brabant-Bruxelles :

Esterhazy P. : Pl. III, V, VII en fig. 44, 45, 50, 54, 64, 67, 105, 109, 110, 111, 112, 114, 129, 137, 156, 157, 160, 181, 196, 202, 204, 206, 223, 233, 238, 241, 242, 261, 287, 310, 312, 327, 341, 353, 356.

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, A.R.O.L., Bestuur voor Monumenten en Landschappen :

Braeken J. : fig. 2, 4, 7, 13, 24, 25, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 48, 53, 56, 58, 59, 60, 62, 63, 65, 68, 69, 70, 71, 77, 78, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 92, 96, 97, 98, 100, 115, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 134, 135, 136, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 152, 154, 161, 163, 164, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 177, 178, 180, 182, 183, 185, 187, 188, 192, 199, 200, 201, 208, 210, 211, 212, 214, 215, 216, 218, 219, 221, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 234, 236, 245, 246, 247, 249, 250, 253, 255, 257, 259, 260, 262, 264, 265, 266, 268, 274, 275, 276, 278, 279, 282, 283, 284, 285, 286, 288, 289, 291, 292, 293, 294, 299, 300, 301, 304, 306, 309, 315, 316, 317, 318, 319, 321, 328, 329, 335, 337, 338, 339, 340, 342, 343, 346, 351, 352, 354, 355, 359, 360, 361, 362, 363.

Celis M. : fig. 232.

Pauwels O. : Pl. I, IV.

Stemgée D. : Pl. II, VI, VIII.

Van den Brouck P. : fig. 252.

St.-Lukasarchief Brussel : fig. 8, 40, 102.

Ovrigte foto's en fotoregister : A.R.O.L., Bestuur voor Monumenten en Landschappen en Inventaire du patrimoine Monumental du Brabant-Bruxelles.

HERKOMST DER PLANNEN

Martiny V.-G., architect : Fig. II, III.

Stad Brussel, Dienst Bouwkunst : Fig. V, VI.

Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest-Bestuur voor Stedebouw : algemene kaart Brussel (vouwplan).

	stad- of gemeentehuis voormalig schepenhuis		X
	kerk		XI
	kapel		XII
	kasteel		XIII A
	openbaar gebouw		XIII B
	gasthuis voormalig godshuis		XIV A
	klooster, abdij		XIV B
	woning		XV A
	poort		XV B
	toren		XVI A
	militaire architectuur		XVI B
	hoeve		XVII A
	brug		XVII B
	omwalling		XVIII A
	puin		XVIII B
	allerlei W.O. 1: kerkhof, monument, bunker		XIX-XX
	windmolen		
	industriële archeologie		
	vakwerk (baksteen of leem), noodwoning		
	hoeve + schuur met horizontale planken- beschieting (stijl- en regelwerk)		

Printed in Belgium by Solédi - Liège

